

ΒΕΡΟΙΑΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

4900 ΒΕΡΟΙΑΣ

Αριθ. εισ. 645

ΔΩΡΕΑ Διευτ. Παναδοπούλου

καθηγ. Σχολ. Διευτ. Βιβλ. Βεργίου

GRN-00181

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βερόιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

~~Παλαιά~~
Παλαιά 19 η 2η Περ-
τεργία 5 η Ορμα της Β =
Βιευαίμοι νόσον
Βιευαίμοι - Γαδινω -
Βαρμεύων - Γαδινω -
Ορμα 1) Γαδινω - Αποταρμα -
μαστυγία - Γαδινω - Αποταρμα
φωτισμένοι 6) Γαδινω 7) Γαδινω -
Περίω - Καστυγία - Γαδινω -
Πόρμα) Μαδινω (690) είναι πρωτοβα-
νισμένη 1000) Γαδινω είναι η
1) Γαδινω

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΣΤΟΙΧΕΙΩΔΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑ
ΡΩΜΑΙΚΗ καὶ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ

ὑπὸ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΖΑΧΑΡΙΑΔΟΥ

καθηγητοῦ τῆς Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς.

ΕΚΔΟΣΙΣ ΤΡΙΤΗ

Φύσεως νόμος ἔπασσι κοινός, δὲ οὐδεὶς
ἀναλύσει χρόνος, ἄρχειν αἰεὶ τῶν ἡττό-
νων τοὺς κρείσσονας.

(Διον. Ἀλικαρν.)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΩΝ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΩΝ

ΑΘΗΝΑΙΩΣ ΚΑΙ ΑΝΤ. ΣΑΛΩΓΑΟΥ

1884.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Καταδίδεται πᾶν ἀντίτυπον μὴ φέρον τὴν ἐν τέλει τοῦ
προλόγου ἰδιοχείρον ὑπογραφήν μου.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 45 Ἰουνίου 1884.

Πρωτ. 8169.
Ἀριθ. ΔΙΣΚΤ. 6848.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Τῷ ΥΠΟΥΡΓΕΙΩΝ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Πρὸς τὸν κ. Κωνσταντῖνον Ζαχαριάδην.

Ἐχόντες ὑπ' ὄψιν α) τὰ ἄρθρα 7 καὶ 8 τοῦ ἀπὸ 22 Ἰουνίου 1882 ΑΜΒ'. Νόμου καὶ τὸ ἄρθρον 16 τοῦ ἀπὸ 4 Σεπτεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους Β. Διατάγματος περὶ τῶν διδακτικῶν βιβλίων τῆς μέσης καὶ κατωτέρας ἐκπαίδευσως, καὶ β') τὴν κατὰ τὰ ἄρθρα 9 καὶ 14 τοῦ αὐτοῦ Β. Διατάγματος ὑποβληθεῖσαν ἡμῖν ἔλθεον τῆς πρώτης ἐπιτροπείας τῶν κριτῶν τῶν διδακτικῶν βιβλίων τῆς μέσης ἐκπαίδευσως, γινώσκοντες ἡμῖν, ὅτι τὴν εἰς τὸν διαγωνισμόν ὑφ' ἡμῶν ὑποβληθεῖσαν Ῥωσικὴν καὶ Βυζαντινὴν Ἱστορίαν ἐγκρίνομεν ἐπὶ τετραετίαν, ἀρχομένην ἀπὸ τοῦ προσεχοῦς σχολικοῦ ἔτους, ὡς μόνον διδακτικὸν βιβλίον τῆς Ἱστορίας διὰ τοὺς μαθητὰς τῆς δευτέρας τάξεως τῶν δημοσίων, δημοσυντηρητικῶν καὶ ιδιωτικῶν γυμνασίων τοῦ Κράτους. Καλεῖσθε δὲ ὅπως συμμορφωθῆτε πρὸς τὸ ἄρθρ. 6 τοῦ ΑΜΒ'. Νόμου καὶ τὰ ἄρθρα 17 καὶ 18 τοῦ ἀπὸ 4 Ἰουλίου 1882 Β. Διατάγματος.

Ὁ Ὑπουργός

Α. Σ. ΒΟΥΛΠΙΩΤΗΣ

Μ. Παρίσης.

ΤΟΙΣ ΦΙΛΟΓΕΝΕΣΤΑΤΟΙΣ

ΖΑΝΝΗ: ΣΤΕΦΑΝΟΒΙΚ

ΔΗΜΟΣΘΕΝΕΙ Α. ΕΥΓΕΝΙΔΗ:

ΚΑΙ

ΔΗΜΗΤΡΙΩ: ΡΑΚΤΙΒΑΝ

εργασμένης δαίμα

δ ποθήσας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ
ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ
ΕΚΔΟΣΕΩΝ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τὸ ἐγχειρίδιον τοῦτο τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἱστορίας ἐκδόντες τὸ πρῶτον κατὰ τὸ ἔτος 1877 ἐν Κωνσταντινουπόλει πρὸς χρήσιν τῶν ἐν τῇ Μεγάλῃ τοῦ Γένους Σχολῇ μαθητῶν, ἀνετύπωσα τὸ δεύτερον ἐπιδιωρθωμένον κατὰ τὸ 1882, ἔχων ὑπ' ὄψει, ὅτι χρησιμεύσει συνάμα καὶ ταῖς ἐν τῷ ἀνωτέρῳ κεντρικῷ παρθεναγωγείῳ, τῇ Παλλάδι, διδασκομέναις.

Ἦδη τὸ τρίτον μετασσευάσας αὐτὸ, καὶ ἐν τέλει τούτου τὴν Βυζαντινὴν προσθεῖς ἱστορίαν, ὑπέβαλον εἰς τὸν περὶ δωδακτικῶν βιβλίων τῆς μέσης καὶ κατωτέρας ἐκπαιδεύσεως διαγωνισμὸν, καὶ προσεπάθησα μετὰ τὴν κοινοποιηθεῖσάν μοι ἔγκρισιν αὐτοῦ νὰ ἐπενέγκω τὰς ὑπὸ τῆς ἀγωνοδίκου ἐπιτροπείας ὑποδειχθεῖσας ἀναγκαῖας συμπληρώσεις. Ὅθεν ἀνέπτυξα τὰ περὶ Καρχηδονίων καὶ πάντα τὰ πρὸς τὴν ἐθνικὴν ἡμῶν ἱστορίαν σχέσιν ἔχοντα, ὡς καὶ τὰ περὶ Γράκκων, Σύλλα καὶ λοιπὰ προσέθηκα δὲ οὐ μόνον τὰς κατὰ τὴν βασιλείαν χρονολογίας, ἀλλὰ καὶ τὰ τῶν αὐτοκρατόρων καὶ τῶν λοιπῶν ἐπισήμων Ῥωμαίων πρὸς τὴν Ἑλλάδα εὐεργετήματα, καὶ ἀφῆρσά τινας τῶν λεπτομερειῶν τῶν ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἱστορίᾳ διδασκομένων. Καὶ ταῦτα μὲν ἐν τῇ Ῥωμαϊκῇ Ἱστορίᾳ. Ἐν δὲ τῇ Βυζαντινῇ ἐπεξέτεινά πως τὸ περὶ τῆς ἀξίας τῆς ἱστορίας ταύτης, καὶ ἐπραγματεύθην τὰ κατὰ τὴν τρίτην καὶ τὴν τετάρτην περίοδον αὐτῆς κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς ἐκθέσεως τῶν ἐλλανοδικῶν· ἔνθα δὲ ῥᾶδιον ἦν καὶ τῶν μερῶν ἐκείνων, ἐν οἷς συσχετίζονται τὰ κυριώτερα συμβάντα τῶν ξένων ἐθνῶν πρὸς τὸ βυζαντινὸν κράτος, καὶ τούτων ἡψάμην. Φιλοτιμούμενος δ' ἄπως καὶ τῇ γνώμῃ τῆς ἐπιτροπέας ἀκολουθήσω, καὶ τὴν ἐμὴν πρόθεσιν ἐκανεποιήσω, προσέθηκα ὅν τέλει καὶ χωριστὸν κεφάλαιον περὶ πολιτισμοῦ τοῦ βυζαντινοῦ κράτους. Ἐπιθυμητὸν ἦν καὶ ἐμοὶ ἐπίσης, ὅπως καὶ ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ Ἀντίβα καὶ τοῦ Σκιπίωνος κατὰ Πολύβιον καὶ τὰ περὶ Κάτωνος μὴ παραλειφθῶσι, καὶ τὰ

περὶ Ἰουλίου Καίσαρος ἐκτενέστερόν τι νὰ ἐκτεθῶσιν· ἀλλ' ἐπείγοντος τοῦ χρόνου, ταῦτα ἀφέθησαν ἐν ἄλλῃ εὐκαιρίᾳ.

Εὐελπὶς δ' αὖν, ὅτι τὸ πόνημά μου τοῦτο, οὕτω συμπληρωθὲν, δύναται· κατὰ τὴν γνώμην τῶν κριτῶν λείαν χρῆσιμον τῇ ἐλλητικῇ νεολαίᾳ, αἰσθανομαι ἐμαυτὸν εὐτυχῇ ἐπὶ τῷ ὅτι μοι ἐδόθη οὕτως ἀφορμὴ νὰ συγγράψω καὶ γὰρ τὸ κατὰ δύναμιν ἐν εὐρυτέρῳ κύκλῳ πρὸς τὸν ἐκπαιδευτικὸν σκοπὸν, πρὸς ὃν ἦτε περικλεῆς τῆς Παλλάδος πόλις καὶ ἡ ἐπιφανὴς Κωνσταντινουπόλις οὐκ ἐπαύσαντο ἀνέκαθεν κατατείνουσαι, τὸν ἐξευγενισμόν καὶ τὴν διάπλασιν τῆς νεολαίας καὶ ἐν γένει τοῦ ἀνθρώπου ἐπιδιδώκουσαι.

• Ἐγράφη ἐν Κωνσταντινουπόλει τῇ 8 Αὐγούστου 1884.

K. Z.

Κεντρικὴ Βιβλιοθήκη

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΡΩΜΑΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

(754 π. Χ.—476 μ. Χ.).

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΔΙΟΦΑΝΤΟΥ ΑΡΧΙΜΕΔΕΩΣ

(ΥΠΟΧΡΕΩΣΗ)

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

ΕΝ ΤΩ ΠΡΩΤΩ ΜΕΡΕΙ

Ἐν σελ. 1 σειρά 19 ἀντὶ § 3	γράφ. § 2
» 11 » 34 » Νουμᾶ	» Νουμᾶ
» 15 » 33 » πορήγαγε	» παρήγαγε
» 35 » 5 » ὑπὸ τοῦ	» ὑπὸ τὸν
» 35 » 6 » Ἀμίλκx	» Ἀμίλκxν
» 54 » 40 » πολυτίμω	» πολυτίμων
» 87 καὶ 93 » 7 καὶ 10 » ἤτταν	» ἤτταν
» 89 » 8 » τοῦ	» τοῦ
» 106 » 9 » βροχῶν	» βροχῶν
» 111 » 3 » ἀρχαιοτάτος ὁ	» ὁ ἀρχαιοτάτος
» » » 8 » Μάρκος,	» Μάρκος
» 140 » 26 » ὑποδρομιῶν	» ἱπποδρομιῶν
» 141 » 32 » καὶ διὰ νόμου	» διὰ νόμου καὶ
» 145 » 18 » τρεφᾶ	» τροφᾶ

ΕΝ ΤΩ ΔΕΥΤΕΡΩ ΜΕΡΕΙ

Ἐν σελ. 14 σειρά 3 ἀντὶ § 8	γράφ. § 7.
» 45 » 28 » Ἰουστίνον	» Ἰουστινιανόν
» 16 » 31 » Πρίσκον	» Πρίσκον
» 27 » 27 » καὶ Ἰκασίαν	» Ἰκασίαν, καὶ
» 42 » 28 » πολλυθρύλητον	» πολυθρύλλητον
» 53 » 10 » νιος	» κιος
» 72 » 27 » τῆς	» τῆς
» 77 » 5 » —εἰ'	» —εἶ'
» 52 » 26 » μετὰ τὸ «τῆς λατινικῆς αὐτο- κρατορίας» πρόσθετος καὶ τὸν καταλερματισμὸν τοῦ κράτους».	

Ἐκαστον βιβλίον γέρει ἐν τῇ πρώτῃ σελίδι τοῦ κειμένου
τὴν σφραγίδα τοῦ βιβλιοπωλεῖου Wilberg.

ΡΩΜΑΪΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

§ 1. Κατὰ πόσον ἐστὶν ὠφέλιμος ἡ ῥωμαϊκὴ ἱστορία. Κυριώτερον μετὰ τοὺς Ἑλληνας ἔθνος ἐν τῇ ἀρχαιοτάτῃ ἐστὶ τὸ ῥωμαϊκόν· διότι οἱ Ῥωμαῖοι συνεχώνευσαν ἐν τῷ κράτει αὐτῶν ὀλόκληρον τὸν προηγούμενον πεπολιτισμένον κόσμον καὶ διέδωκαν τὸν πολιτισμὸν ἐκείνου μέχρι τῶν δυτικῶν τέρων ἐσχατιῶν τῆς Εὐρώπης. Ἐνῷ δὲ οἱ Ἕλληνες κῦδοκίμησαν μᾶλλον εἰς πᾶν ὅ,τι εἶναι προῖον τῆς ἀτομικῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἀνθρώπου, οἷον εἰς τὴν ποίησιν, φιλοσοφίαν καὶ τέχνην, οἱ Ῥωμαῖοι ἤρριστευσαν ἰδίως περὶ τὴν ῥύθμισιν τῆς κοινωνικῆς τοῦ ἀνθρώπου διαπλάσεως, οἷον περὶ τὴν πολιτείαν καὶ τὴν νομοθεσίαν· τουτέστιν οἱ μὲν πρῶτοι ἐμόρφωσαν τὸν ἄνθρωπον, οἱ δὲ δεῦτεροι ἐσχημάτισαν τὸν πολίτην. Ὅθεν ἡ ῥωμαϊκὴ ἱστορία ἐστὶν ἐπίσης ὠφέλιμος ὡς καὶ ἡ ἐλληνικὴ· μερικώτερον μάλιστα αὕτη ἐνδιαφέρει τῷ Ἕλληνι, διότι εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐξακολουθήσῃ οὗτος τὴν ἱστορίαν τοῦ ἔθνους αὐτοῦ, ἐὰν δὲν γνωρίζῃ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἔθνους ἐκείνου, ὅπερ ὑπέταξε τὴν Ἑλλάδα, καὶ ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἀνεφάνη πάλιν τὸ νέον ἐλληνικὸν βασίλειον τὸ βυζαντινόν.

§ 2. Γεωγραφικὴ διαίρεσις τῆς Ἰταλίας. Ἡ χερσόνησος, ἡ νῦν Ἰταλία καλουμένη, διηρεῖτο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων εἰς τέσσαρα τμήματα, τὴν ἄνω ἢ βόρειον Ἰταλίαν, τὴν μέσην καὶ τὴν κάτω ἢ νότιον Ἰταλίαν· τὸ τέταρτον τμῆμα ἀπετέλουν αἱ νῆσοι. Σημαντικώτερα δὲ χώρα ἐν μὲν τῇ ἄνω Ἰταλίᾳ ἦν ἡ ἐντὸς τῶν Ἀλπεων Γαλκτία (Κισαλπίνη), ἥτις ἐκλήθη οὕτως ὡς ἐκ τῶν ἐμβαλόντων ἐν αὐτῇ (περὶ τὰ 600 π. Χ.) γαλατικῶν ἐθνῶν. Αὕτη ἐχωρίζετο ἀπὸ τῆς λοιπῆς Ἰταλίας διὰ

τοῦ εἰς τὴν Ἀδριατικὴν Θάλασσαν ἐκβάλλοντος ποταμοῦ Ῥου-
βίκωνος· ἀντιστοιχεῖ δὲ πρὸς τὸ Πιδεμόντιον καὶ τὴν Λομβαρ-
δίαν. Ἐκ τῶν λοιπῶν δὲ χωρῶν τῆς βορείου Ἰταλίας ἡ πρὸς
τὸν κόλπον τῆς Γενούης κειμένη ὄρεινὴ χώρα, ἡ ὀνομαζομένη
Λιγυρική, ἔκειτο νοτιοδυτικῶς τῆς Κισαλπίνης, ἡ δὲ χώρα
τῶν Οὔενετων ἡ Ἐνετία βορειανατολικῶς αὐτῆς. Ἐν δὲ τῇ μέ-
σῃ Ἰταλίᾳ (κυρίως Ἰταλίᾳ) σημαντικώτεραι χῶραι ἦσαν ἡ Ἐ-
τρουρία, τὸ Λάτιον καὶ ἡ Σαμνίτις. Τούτων ἡ μὲν Ἐτρουρία
(Τουσκία, Τυρρηνία), ἀντιστοιχοῦσα πρὸς τὴν Τοσκάνην, παρε-
τείνετο πρὸς νότον μέχρι τοῦ Τιβέρεως, τὸ δὲ Λάτιον ἔκειτο
πρὸς μεσημβρίαν τῆς Ἐτρουρίας παρὰ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ
κάτω Τιβέρεως, ἔχον ἐπισημοτέρας πόλεις τὴν Ἀλβαν καὶ τὴν
Ῥώμην· ἡ δὲ Σαμνίτις ἔκειτο μεταξὺ τῆς πρὸς ἀνατολὰς τῆς
Ἐτρουρίας κειμένης Ὀμβρικῆς, τῆς Πικεντίνης (σημερινῆς ἐπαρ-
χίας τῆς Ἀγκῶνος), τοῦ Λατίου καὶ τῆς Ἀδριατικῆς Θαλάσσης.
Ἡ δὲ κάτω Ἰταλία, ἥτοι ὅλον τὸ μεσημβρινὸν μέρος τῆς Ἰτα-
λίας, ὅπερ διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἐλληνικῶν ἀποικιῶν τῶν ἐκείσε
διαδοχικῶς ἀποκατασταθειῶν ὠνομάσθη μεγάλη Ἑλλάς, περιε-
λάμβανε τὴν Καμπανίαν, τὴν Ἀπουλίαν, τὴν Λευκανίαν, τὴν
Βρεττίαν καὶ τὴν Μεσσαπίαν. Τούτων ἡ μὲν Καμπανία ἔκειτο
πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Λατίου μεταξὺ τῆς Σαμνιτίδος καὶ τοῦ
Τυρρηνικοῦ πελάγους, ἔχουσα ἐπισημοτέρας πόλεις τὴν Καπύην
καὶ τὴν Παρθενόπην (νῦν Νεάπολιν)· ἡ δὲ Ἀπουλία, ἥς σημαν-
τικώτερα πόλεις ἦσαν αἱ Κάνναι, ἐξετείνετο ἀπὸ τῆς Σαμνίτι-
δος μέχρι τῆς Ἀδριατικῆς Θαλάσσης, καὶ ἡ Λευκανία ἀπὸ τοῦ
κόλπου τοῦ Σαλέρνου μέχρι τοῦ κόλπου τοῦ Τάραντος· ἐν ταύτῃ
σημαντικώτερα πόλεις ἦν ἡ Ἡράκλεια. Ἡ δὲ Βρεττία περιελάμ-
βανε τὴν χώραν τῶν Μαμερτίνων (τὴν σημερινὴν Καλαβρίαν),
καὶ ἡ Μεσσαπία ἡ Ἰαπυγία τὴν χώραν τῶν Ταραντίνων, ἦν οἱ
ἀρχαῖοι ὠνόμαζον Καλαβρίαν. Αἱ δὲ νῆσοι τῆς Ἰταλίας ἦσαν ἡ
Σικελία ἡ Τρινακρία, ἡ Σαρδὼ ἡ Σαρδηνία, ἡ Κύρνος ἡ Κόρσικα,
ἡ Μελίτη, αἱ Ἡφαιστειώδεις νῆσοι ἡ Λιπάραι ἡ νῆσοι τοῦ Αἰόλου
λεγόμεναι, αἱ Καπρέαι καὶ ἄλλαι μικρότεραι.

§ 3. Ἀρχαῖαι φυλαὶ τῆς Ἰταλίας. Πολλοὺς
αἰῶνας πρὸ τῆς κτίσεως τῆς Ῥώμης ἡ Ἰταλία κατωκίετο ὑπὸ

διαφόρων φυλῶν διαφοροῦ καταγωγῆς καὶ γλώσσης, αἵτινες, ὡς ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι, οὕτω καὶ ἐν Ἰταλίᾳ ἀπετέλουν πολλὰς μικρὰς ἀνεξαρτήτους ἀπ' ἀλλήλων πολιτείας. Μολονότι δὲ ἡ ἱστορία τῶν φυλῶν τούτων εἶναι σκοτεινὴ, πιθανολογεῖται ὅμως ὅτι οἱ πρῶτοι κάτοικοι τῆς Ἰταλίας ὑπάγονται εἰς τὸν πελασγικὸν ἢ ἑλληνολατινικὸν κλάδον τῆς Καυκασίας φυλῆς, ἐλθόντες εἰς αὐτὴν τὴν χώραν ἄλλοι μὲν ἀπ' ἀνατολῶν διὰ ξηρᾶς, ἄλλοι δὲ βραδυτέρον διὰ τῆς Ἀδριατικῆς θαλάσσης, καὶ ἄλλοι ἀπὸ βορρᾶ. Ὅλων τούτων τῶν φυλῶν τῆς ἀρχαίας Ἰταλίας ἐπισημότεροι ἦσαν οἱ Ἑτροῦσκοι (Τυρρηνοὶ ἢ Τοῦσκοι), οἱ Λατῖνοι καὶ οἱ Σαβῖνοι (Σαμνῖται ἢ Σαβέλλοι). Παρὰ ταῖς τρισὶν αὐταῖς ἀρχαιοτέραις φυλαῖς πολὺ πρὸ τῆς κτίσεως τῆς Ῥώμης φαίνεται ὅτι ἐπεκράτει πολιτισμὸς ἀξιόλογος. Κατὰ δυστυχίαν ὅμως ἀπὸ τῆς πρωΐμου ταύτης ἀκμῆς, ὀλίγαι μόνον διεσώθησαν εἰς ἡμᾶς εἰδήσεις καὶ εὐάριθμα λείψανα οἰκοδομῶν· ταῦτα δὲ, ὄντα ὅμοια πρὸς τὰ πελασγικὰ μυθεύματα καὶ πρὸς τὰ κυκλώπεια τῆς Ἑλλάδος τείχη, ἀμυδρόν μόνον φῶς ἐπιχέουσιν ἐπὶ τῶν παναρχαίων ἐκείνων χρόνων.

§ 4. Ἑ τ ρ ο ὕ σ κ ο ι. Οἱ Ἑτροῦσκοι, οἱ ὅποιοι προϊόντες τοῦ χρόνου συνεκεντρώθησαν ἐν τῇ μεταξὺ Τιβέρεως καὶ Ἀρνου χώρᾳ τῇ Ἑτρουρίᾳ, ἀπετέλουν ὁμόσπονδον πολιτείαν ἐκ δέκα πόλεων, ὧν ἐκάστη ἐκυβερνᾶτο ὑπὸ εὐγενοῦς ἱερατείου. Τὰ εὐγενῆ ταῦτα γένη τῶν πόλεων ἐξέλεγον τὸν ἀρχηγὸν τῆς ὁμοσπονδίας, εἰς τὸν ὅποιον ἐδίδοντο ὡς σημεῖα τῆς ἀρχῆς, θρόνος ἐλεφάντινος, πορφυρᾶ τήβενος, καὶ συνοδία δώδεκα ῥαβδούχων, οἵτινες ἐκράτουν δέσμην ῥάβδων ἔχουσιν ἐν τῷ μέσῳ καὶ πέλεκυν. Τοῦτο δ' ἐσήμαινεν, ὅτι ὁ ἀρχὼν τῆς ὁμοσπονδίας ταύτης εἶχε τὴν ἐξουσίαν νὰ τιμωρῇ διὰ ῥαβδισμῶν καὶ θανάτου. Ἦσαν δὲ οἱ Ἑτροῦσκοι, ὡς καὶ οἱ Ἕλληνες, λαὸς ἐπικνητικός, ὃς μέγα φέρων σέβας πρὸς τὰς μυθώδεις αὐτοῦ θεότητας ἐλάμβανε μαντείας ἀπὸ τῆς τῶν θυμάτων σπλαγχνοσκοπίας, καὶ οἰωνοὺς ἀπὸ τῆς πτήσεως τῶν ὀρνέων. Δὲν εἶναι μὲν γνωστὸν κατὰ πόσον οἱ Ἑτροῦσκοι προώδευσαν εἰς τὴν φιλολογίαν, διότι ἡ λαλουμένη ὑπ' αὐτῶν γλῶσσα δὲν ἀνεκαλύφθη, ἔχομεν ὅμως ἰσχυρὰς ἀποδείξεις ὅτι ἐτελειοποιήσαν τὰς τέχνας· διότι ἐρείπια θεάτρων

παμμεγέθων καμαρῶν ὑπογείων, γιγαντωδῶν τειχῶν, καὶ λείψανα ναῶν μαρτυροῦσι τὰς εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν γνώσεις αὐτῶν κομφαὶ δὲ ὑδρίαι καὶ ἄλλα ἀγγεῖα πήλινα, κεκοσμημένα μετὰ συμπλεγμάτων ἀνθρωπίνων εἰκόνων καὶ ἄλλων ὡραίων ἀγγογραφημάτων, δεικνύουσι τὴν ἐξοχὸν αὐτῶν ἐπιτηδεϊότητα εἰς τὴν πλαστικὴν. Ἀπὸ τῆς φυλῆς ταύτης φαίνεται ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι παρέλαβον τὰ πρῶτα σπέρματα τῆς καλλιτεχνίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῶν ἐν γένει.

§ 5. Σαβῖνοι. Οἱ Σαβῖνοι ἔζων κωμηδὸν καὶ εἶχον εὐαριθμούς μόνον πόλεις κειμένας κατὰ τὰ δυσπροσιτώτερα μέρη τῆς χώρας. Οὗτοι ἡγάπων τὸν ποιμενικὸν βίον, τὴν γεωργίαν καὶ τὸν πόλεμον, δι' οὗ ὑπερήσπιζον τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν, ἣν ἐθεώρουν ὡς τὸ πολυτιμότεον κτῆμα.

§ 6. Λατῖνοι. Οἱ Λατῖνοι, λαὸς ἀγροῖκος κατοικῶν πρὸς νότον τοῦ Τιβέρεως, ἦσαν μίγμα ἰθαγενῶν καὶ μεταναστατῶν, μεθ' ὧν ἠνώθη, ὡς λέγεται, καὶ τις τρωικὴ ἀποικία, ἐλθοῦσα ἐκεῖ ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Αἰνείου. Οὗτοι κατέκρινον 30 πόλεις ἐν Λατίῳ, αἵτινες ἦσαν ἠνωμένοι εἰς ὁμοσπονδίαν, τῆς ὁποίας πρωτεύουσα ἦν ἡ Ἀλβὰ Λόγγα (Λευκὴ Μικρά). Οἱ Λατῖνοι ἦσαν ἐλεύθεροι καὶ ἀνδρείοι λαός, ἡγάπων τὴν γεωργίαν καὶ ἐλάτρευον θεοὺς ἐφόρους αὐτῆς καὶ τῆς εὐκαρπίας.

§ 7. Ῥωμαῖοι. Ἀπὸ τῆς κράσεως τῶν τριῶν τούτων φυλῶν, ἥτοι τῶν Λατίνων, τῶν Ἑτρούσκων καὶ τῶν Σαβίνων, συνεκροτήθη τὸ Ῥωμαϊκὸν ἔθνος, ἀφοῦ κατὰ τὴν ὁγδόην π. Χ. ἐκατονταετηρίδα ἰδρῦθη ἐν τῷ Λατίῳ ἡ Ῥώμη.

§ 8. Πηγαί. Αἱ πηγαί, ἐξ ὧν μανθάνομεν τὴν ἱστορίαν τῶν Ῥωμαίων, εἰσὶ διάφορα ἱστορικὰ μυθεύματα, ἐπιγραφαὶ καὶ συγγραφεῖς Ἕλληνες καὶ Ῥωμαῖοι, οἷον, Πολύβιος (περὶ τὰ 200 π. Χ.), Διόδωρος ὁ Σικελιώτης (περὶ τὰ 50 π. Χ.), Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς (ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Αὐγούστου), Πλούταρχος (περὶ τὰ 100 μ. Χ.), Ἀππιανός (περὶ τὴν δευτέραν μ. Χ. ἐκατονταετηρίδα), Δίων ὁ Κάσσιος (περὶ τὰ τέλη τῆς δευτέρας καὶ κατὰ τὴν τρίτην ἐκατονταετηρίδα μ. Χ.), Κικέρων, Καῖσαρ, Τίτος Λίβιος καὶ ἄλλοι.

§ 9. Διαιρέσεις τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἱστορίας. Τὸ

ῥωμαϊκὸν κράτος ἀπὸ τῆς κτίσεως τῆς Ῥώμης μέχρι τῆς καταλύσεως τῆς δυτικῆς αὐτοκρατορίας διήρκεσε περίπου δώδεκα καὶ ἥμισυν αἰῶνας, ἥτοι χίλια διακόσια τριάκοντα ἔτη (ἀπὸ τοῦ 754 π. X.—476 μ. X.). Τὸ μακρὸν τοῦτο χρονικὸν διάστημα διαιροῦσιν οἱ ἱστορικοὶ εἰς τρεῖς περιόδους, ὧν ἡ πρώτη, περιλαμβάνουσα δύο καὶ ἥμισυν περίπου αἰῶνας, ἄρχεται ἀπὸ τοῦ 754 π. X. καὶ φθάνει μέχρι τοῦ 509 π. X. ἥτοι ἀπὸ τῆς συστάσεως τῆς Ῥώμης μέχρι τῆς καταλύσεως τῆς βασιλείας· ὀνομάζεται δὲ αὕτη ἐποχὴ τῶν βασιλέων. Ἡ δευτέρα, περιλαμβάνουσα πέντε αἰῶνας, ἄρχεται ἀπὸ τοῦ 509 π. X. καὶ φθάνει μέχρι τοῦ 31 π. X. ἥτοι ἀπὸ τῆς συστάσεως τῆς δημοκρατίας μέχρι τῆς ὑπὸ τοῦ Αὐγούστου καταλύσεως αὐτῆς· ὀνομάζεται δὲ ἐποχὴ τῆς δημοκρατίας. Ἡ δὲ τρίτη περίοδος, περιλαμβάνουσα καὶ αὕτη πέντε αἰῶνας, ἄρχεται ἀπὸ τοῦ 31 π. X. καὶ λήγει τῷ 476 μ. X. ὅτε κατελύθη τὸ δυτικὸν ῥωμαϊκὸν βασίλειον· ὀνομάζεται δὲ ἐποχὴ τῶν αὐτοκρατόρων. Τὴν δευτέραν ἐν τούτοις περίοδον ὑποδιαιροῦμεν εἰς τέσσαρα τμήματα, ὧν τὸ πρῶτον περιλαμβάνει τὰ ἀπὸ τῆς συστάσεως τῆς δημοκρατίας μέχρι τῶν λιβυκῶν πολέμων (509—264 π. X.), τὸ δεύτερον τὰ ἀπὸ τῶν λιβυκῶν πολέμων μέχρι τῆς στάσεως τῶν Γράκχων (264—134 π. X.), τὸ τρίτον τὰ ἀπὸ τῆς στάσεως τῶν Γράκχων μέχρι τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος (134—60 π. X.), καὶ τὸ τέταρτον τὰ ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος μέχρι τῆς ἐν Ἀκτίῳ μάχης (60—31 π. X.). Καὶ τὴν τρίτην δὲ περίοδον ὑποδιαιροῦμεν εἰς πέντε μέρη, ὧν ἕκαστον περιέχει ἓνα περίπου αἶωνα, χαρακτηριζόμενον διὰ τοῦ ἐπισημοτέρου ἐν αὐτῷ αὐτοκράτορος, ἢ διὰ τῶν μεγάλων μεταβολῶν, αἵτινες ἐγένοντο κατ' αὐτὸν τὸν αἶωνα. Οὕτω δ' ὀνομάζεται ὁ μὲν πρῶτος αἶων, αἶων τοῦ Αὐγούστου, ὁ δὲ δεύτερος, αἶων τοῦ Τραϊανοῦ καὶ τῶν Ἀντωνίνων, ὁ τρίτος, αἶων τῆς στρατιωτικῆς ἀναρχίας, ὁ τέταρτος, αἶων τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου καὶ τῆς διαιρέσεως τῆς αὐτοκρατορίας, καὶ ὁ πέμπτος, αἶων τῶν ἐπιδρομῶν τῶν βαρβάρων καὶ τῆς καταλύσεως τῆς δυτικορρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας.

ΒΑΣΙΛΕΙΑ (754-509 π. Χ.)

§ 1. Οἱ βασιλεῖς καὶ τὰ κυριώτερα γεγονότα. Ἐν τῇ πρώτῃ περιόδῳ ἐβασίλευσαν ἑπτὰ βασιλεῖς· Ῥωμύλος, Νουμάς, Τύλλος, Ὀστίλλιος, Ἄγκος Μάρκιος, Ταρκύνιος ὁ Πρίσκος, Σερούτιος Τύλλιος, καὶ Ταρκύνιος ὁ Σουπέρβος ἢ Ὑπερήφανος. Κατ' αὐτὴν τὴν περίοδον ἐθεμελιώθη ἡ Ῥώμη ὑπὸ τοῦ Ῥωμύλου, ἐνομοθέτησεν ὁ Νουμάς καὶ προπαρεσκεύασεν ὁ Σερούτιος Τύλλιος τὴν δημοκρατίαν διὰ τῆς μεταρρυθμίσεως τῶν νόμων· κατελύθη δὲ τέλος ἐπὶ Ταρκυνίου τοῦ Ὑπερηφάνου ἡ βασιλεία.

§ 2. Καταγωγὴ τοῦ Ῥωμύλου. Ὁ ἐκ Τροίας Αἰνείας, ὁ υἱὸς τοῦ Ἀγχίσου, ἀφοῦ ἐσώθη ἀπὸ τῆς καταστροφῆς τῆς πόλεως ἐκείνης, περιπλανηθεὶς εἰς πολλοὺς τόπους μετὰ σώματος ἐκλεκτῶν ὁπαδῶν, ἔφθασε τέλος εἰς τὸ Λάτιον τῆς Ἰταλίας, ἔνθα βοηθήσας τὸν Λατίνον, βασιλέα τοῦ Λατίου, πολεμοῦντα κατὰ τοῦ Τούρνου, βασιλέως τῶν Ῥουτούλων, συνεζεύχθη τὴν Λαβινίαν θυγατέρα τοῦ Λατίνου, καὶ ἔλαβε παρ' ἐκείνου μέρος τῆς λατινικῆς χώρας, ὅπου ἔκτισε πόλιν, ἣν πρὸς τιμὴν τῆς συζύγου ὠνόμασε Λαβίνιον. Ὡς γαμβρὸς δὲ ὁ Αἰνείας διεδέξατο τὸν θρόνον τοῦ πενθεροῦ ἀποθανόντος καὶ τότε κατέστησε πρωτεύουσαν τοῦ Λατίου τὸ Λαβίνιον. Ἀλλ' ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος αὐτοῦ Ἀσκάnios λέγεται, ὅτι μετώκισε πάλιν τοὺς κατοίκους ἀπὸ τοῦ Λαβινίου εἰς τὴν Ἀλβαν Λόγγαν. Τρεῖς περὶπου ἑκατονταετηρίδες παρῆλθον, καθ' ἃς οἱ ἀπόγονοι τοῦ Αἰνείου ὑποτίθεται ὅτι ἐκυβέρνησαν τὴν Ἀλβαν Λόγγαν, ὅτε παρήχθη ὁ ἀκόλουθος ἐπίσημος μῦθος, ὅστις σχετίζεται μετὰ τῆς κτίσεως τῆς Ῥώμης καὶ τῆς καταγωγῆς συνάμα τοῦ Ῥωμύλου. Κατὰ τὴν ὀγδόην π. Χ. ἑκατονταετηρίδα ἐβασίλευεν ὁ ΙΕ' ἀπὸ Αἰνείου βασιλεὺς ἐν Λατίῳ, ἔχων δύο υἱούς, τὸν Νουμήτορα καὶ τὸν Ἀμούλιον. Ὁ πατὴρ τούτων ἀπονήσκειν ἀφῆκε διὰ διαθήκης τῷ μὲν Νουμήτορι τὴν βασιλείαν, τῷ δὲ Ἀμούλιῳ τοὺς ἐκ Τροίας θησαυρούς. Ἀλλ' ὁ Ἀμούλιος κατέχων τὸν πλοῦτον τοῦτον, τὸ ἰσχυρότερον τῆς φιλοδοξίας ἐλατήριον, μετεχειρίσθη αὐτόν, ἵνα ἐκθρονίσῃ τὸν ἀδελφόν. Κατάρθωσε δὲ τῷ ὄντι ἐν-

τὸς ὀλίγου νὰ ἀρπάσῃ τὴν βασιλείαν· καὶ ἵνα ἐξασφαλίσῃ αὐτὴν εἰς ἑαυτὸν, προσέθηκεν εἰς τὴν ἀρπαγὴν καὶ ἕτερον ἀδίκημα, ἐφόνευσε δηλαδὴ τὸν υἱὸν τοῦ Νομήτορος, τὴν δὲ Ῥέαν Σιλβίαν, τὴν μονογενῆ θυγατέρα τοῦ Νομήτορος, κατέταξε μετὰ τῶν Ἑστιάδων παρθένων¹. Τοῦτου γενομένου, ὁ Ἀμούλιος ἐνόμισεν, ὅτι κατεῖχε πλέον ἀσφαλέστατα τὴν βασιλείαν. Ἀλλὰ τῇ μεσολαβήσει τοῦ Θεοῦ ἐματαιώθη ἡ κακοδουλία τοῦ Ἀμουλίου, διότι ἡ Ῥέα Σιλβία ἐγέννησεν ἐκ τοῦ Ἄρεως, Θεοῦ τοῦ πολέμου, διδύμους υἱοὺς τὸν Ῥωμύλον καὶ τὸν Ῥῶμον.

§ 3. Κ τ ῖ σ ι ς τ ῆ ς Ῥ ῶ μ η ς. Ὁ Ἀμούλιος μαθὼν, ὅτι ἡ Ῥέα Σιλβία ἐγέννησε τέκνα, διέταξεν ἵνα αὐτὴν μὲν καύσωσι ζῶσαν, τὰ δὲ τέκνα ριφθῶσιν εἰς τὸν Τίβεριν ποταμόν. Κατὰ τύχην ὅμως ὁ ποταμὸς εἶχε πλημμυρῆσαι, ἀποσυρομένων δὲ τῶν ὑδάτων, ἡ μὲν σκάφη ἡ φέρουσα τοὺς παῖδας ἐναπελείφθη ἐπὶ τῆς ξηρᾶς, λύκαινα δὲ τις ἀκούσασα τοὺς κλαυθμηρισμοὺς τῶν βρεφῶν ἀπήγαγεν αὐτὰ εἰς τὸ σπήλαιόν της, ὅπου καὶ τὰ ἐθήλαζε². Τῆς παραδόξου ταύτης σκηνῆς γενόμενος αὐτόπτης ποιμὴν τις Φαυστίλος λεγόμενος, μετέφερε τὰ παι-

1) Ἡ Ἑστία ἦν ἐκ τῶν ἀρχαίων θεοτήτων τῶν ἀπλοῦκῶν Λατίνων ἐλατρεῦτο δὲ ὡς ἔφορος ἐπὶ τῶν ἐστιῶν καὶ ὡς σύμβολον τῶν ἀγνῶν αἰσθημάτων, τὰ ὅποια πρέπει νὰ ἐπικρατῶσιν ἐν ταῖς οἰκίαις. Ἐν τῇ ναφί τῆς θεᾶς ταύτης ἀντὶ ἀγάλλματος διετεθετο τὸ ἱερὸν πῦρ, παριστάν τὴν ἀγνότητα αὐτῆς. Ἡ διατήρησις δὲ τοῦ ἱεροῦ τούτου πυρὸς, ὅπερ ἔκαιε νύκτα καὶ ἡμέραν, ἀνετίθετο εἰς τὰς Ἑστιάδας, αἵτινες ἦσαν παρθένοι, νέαι καθαραὶ, μὴδὲν ἔχουσαι σωματικὸν ἐλάττωμα. Αὗται λαμβανόμεναι ἐκ τῶν ἐντιμωτέρων οἰκογενειῶν, ὑπεχρεοῦντο τὴν μὲν πρώτην δεκαετίαν νὰ ὑπηρετῶσι ταῖς πρεσβυτέραις, τὴν δὲ δευτέραν νὰ ἱερατεῦσιν καὶ τὴν τρίτην νὰ διδάσκωσι τὰς νεωτέρας. Ἀλλ' αἱ τὰ καθήκοντα αὐτῶν παραμελήσασαι Ἑστιάδες, ἢ ἀφήσασαι νὰ σθεσθῇ τὸ ἱερὸν πῦρ, ὑπεβάλλοντο εἰς σκληρὰς ὑπὸ τοῦ ἀρχιερέως ποινάς. Παραβιάσασαι μάλιστα τὴν τῆς σωφροσύνης ὑπόσχεσιν αὐτῶν ἐθάπτοντο ζῶσαι. Ἐκτὸς δὲ τοῦ ἱεροῦ πυρὸς καθήκον εἶχον αἱ ἱέρειαι αὗται νὰ φυλάττωσι καὶ τὸ Παλλάδιον τῆς Ἀθηνᾶς, ὅπερ μετηνέχθη ἐκ Τροίας εἰς Ῥώμην.

2) Εἰς τοῦτο τὸ μέρος τοῦ μύθου δὲν ὑπάρχει οὐδὲν παρὰ φύσιν· διότι πολλάκις ἀπεδείχθη, ἰδίως ἐν τῇ Ἰνδικῇ, ὅτι τὸ ζῶον τοῦτο ἤρπασε

διά παρὰ τῇ γυναικί αὐτοῦ Λαυρεντία, ἥτις τὰ ἀνέθρεψε μετὰ τῶν ἰδίων τέκνων ἐν τῇ καλύβῃ αὐτῆς. Οὕτως ὁ Ῥωμύλος καὶ ὁ Ῥῶμος διήγαγον τὴν παιδικὴν αὐτῶν ἡλικίαν μεταξὺ τῶν ποιμένων ἡλικιωθέντες δὲ, ἐπειδὴ ἐγένοντο ἰσχυρότεροι καὶ τολμηρότεροι τῶν ἄλλων ποιμένων, ἀνεδείχθησαν ἑκάτερος αὐτῶν ἀρχηγὸς μερίδος τινὸς ὁπαδῶν, καὶ μετ' ὀλίγον κατέστησαν φοβεροὶ εἰς τοὺς γείτονας. Ἡμέραν δὲ τινα προσβαλόντες τοὺς ποίμενας τοὺς τὰ ποίμνια τοῦ Νουμήτορος φυλάσσοντας ἐπὶ τῶν κτημάτων, τὰ ὅποια διετῆρει εἰσέτι ἐκεῖνος, συνελήφθησαν οἱ δύο οὗτοι ἀδελφοὶ, καὶ ὅτε προσήχθησαν ἐνώπιον τοῦ Νουμήτορος, ἵνα τιμωρηθῶσιν, ἀνεκαλύφθη ὅτι ἦσαν ἔγγονοι αὐτοῦ. Τότε ἐνθαρρυνθέντες ὑπὸ τοῦ ἀπορρήτου τῆς ὑψηλῆς αὐτῶν καταγωγῆς, ἐσχημάτισαν ἰσχυρὰς φατρίας, καὶ προσβαλόντες τὸν Ἀμούλιον ἐπρόνευσαν αὐτόν· καὶ τὸ μὲν βασιλείον ἀπέδωκεν τῷ πάπῳ Νουμήτορι, αὐτοὶ δὲ ἀπεφάσισαν νὰ κτίσωσι πόλιν ἐπὶ τοῦ μέρους ἐκείνου, ὅπου ἐκτεθέντες διεσώθησαν. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἠδύναντο νὰ συμφωνήσωσι πρὸς ἰδίως ἔπρεπε νὰ κτισθῇ ἡ πόλις, καὶ ποῖος ἔπρεπε νὰ κυβερνᾷ αὐτήν, παρεδέχθησαν νὰ λύσωσι καὶ τὰ δύο ζητήματα διὰ τῆς οἰωνοσκοπίας τῶν πτηνῶν. Ὅθεν ὁ μὲν Ῥῶμος ἔστη ἐπὶ τοῦ Ἀβεντίνου λόφου, ἐφ' οὗ ἐπεθύμει νὰ κτισθῇ ἡ πόλις, ὁ δὲ Ῥωμύλος ἐπὶ τοῦ Παλατίνου λόφου, καὶ περιέμενον νὰ ἴδωσι τὸν οἰωνόν. Αἶφνης ἐφάνησαν πετῶντες ὑπεράνω μὲν τοῦ Ῥώμου γύπες, ἔξ, ὑπεράνω δὲ τοῦ Ῥωμύλου γύπες δώδεκα. Ἐπειδὴ δὲ πάλιν διισχυρίζετο ὁ Ῥῶμος, ὅτι ὁ οἰωνὸς ἦτο ὑπὲρ αὐτοῦ, διότι πρῶτος αὐτὸς εἶχεν ἰδεῖ τὰ πτηνὰ, ὁ Ῥωμύλος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν φίλοι ἐκήρυξαν, ὅτι ὁ διπλοῦς ἀριθμὸς ἔπρεπε νὰ ὑπερισχύσῃ. Ὅθεν ἐπὶ τοῦ Παλατίνου λόφου ἔκτισε (754 π. Χ.) ὁ Ῥωμύλος τὴν πόλιν, τὴν ὁποίαν ὠνόμασε Ῥώμην, καὶ ἥτις κατὰ μικρὸν ἐξηπλώθη ἔπειτα ἐπὶ τῶν λοιπῶν ἔξ λόφων¹. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Ῥῶμος, περιφρονῶν

βρέφη καὶ ἀνέθρεψεν αὐτά. Τὰ τοιαῦτα ὅμως δυστυχῇ πλάσματα, ἀντὶ τὰ γίνωσιν ἄνθρωποι διακεκριμένοι, ἐγένοντο ὀλίγον τι καλλίτερα τῶν κτηνῶν.

1) Ἀπὸ ταύτης τῆς ἐποχῆς χρονολογοῦσιν οἱ συγγραφεῖς ἕκαστον συμβεβηκὸς τῆς Ῥωμαϊκῆς ἱστορίας.

τὰ τείχη τῆς νέας ταύτης πόλεως, ἐπήδα αὐτὰ, ὁ Ῥωμύλος ἐφόνευσεν αὐτόν. Τὸ δὲ περιστατικὸν τοῦτο ἐθεωρήθη ὡς προμῆνυμα τῶν ἐρίδων καὶ τῆς αἱματοχυσίας, ἅπερ παρηκολούθησαν τὴν ἱστορίαν τῆς πόλεως ταύτης, ἧτις ἔμελλε νὰ κυριεύσῃ τῆς οἰκουμένης.

§ 4. Συνοικισμὸς τῆς Ῥώμης. Ὁ Ῥωμύλος, ἵνα αὐξήσῃ τὸν ἀριθμὸν τῶν κατοίκων τῆς Ῥώμης, ἐκήρυξεν αὐτὴν ἄσυλον εἰς ὅλους τοὺς ξένους φυγάδας καὶ εἰς αὐτοὺς ἔτι τοὺς κακούργους, ὅσοι ᾔθελον νὰ ὑπακούσωσιν εἰς αὐτόν. Ἄλλ' εἰς τοὺς πολίτας τῆς νέας ταύτης πόλεως ἔλειπον σύζυγοι· διότι οἱ γείτονες λαοὶ δὲν ᾔθελον νὰ δώσωσι τὰς θυγατέρας αὐτῶν εἰς ἀνθρώπους ζῶντας ἐκ τῆς ληπτείας καὶ τῆς ἀρπαγῆς. Ὅθεν ὁ Ῥωμύλος ἀπεφάσισε νὰ ἐπιτύχῃ διὰ δόλου ὅ,τι ἠρνοῦντο εἰς τὰς παρακλήσεις αὐτοῦ. Ἐσύστησε λοιπὸν ἀγῶνας ἐν τῇ νέᾳ ταύτῃ πόλει, καὶ παρεκίνησε τοὺς Σαβίνους νὰ παρευρεθῶσιν εἰς αὐτούς. Ἐνῷ δὲ οἱ τελευταῖοι οὗτοι ἄνευ ὑποψίας τινὸς ἦσαν παραδεδωμένοι εἰς τὰς διασκεδάσεις τῆς ἐορτῆς, οἱ κάτοικοι τῆς νέας πόλεως, ἐπιπεσόντες ἑνοπλοὶ, ἤρπασαν τὰς θυγατέρας αὐτῶν καὶ ἔλαβον αὐτάς ὡς συζύγους. Συνέπεια ὅμως τῆς πρὸς τοὺς Σαβίνους γενομένης ἀπάτης τοῦ Ῥωμύλου ὑπῆρξε πόλεμος πεισματωδὴς· διότι μετὰ τῶν Σαβίνων ἠνώθησαν καὶ ἄλλοι λαοὶ πρὸς ἐκδίκησιν τῆς ὕβρεως. Ἐν τῷ μέσῳ δὲ τοῦ φόνου, αἱ ἀρπαγεῖσαι προχωρήσασαι, καὶ ἔνθεν μὲν τοὺς πατέρας, ἔνθεν δὲ τοὺς συζύγους καὶ τοὺς πενθεροὺς ἐναγκαλιζόμεναι, παρεκάλουν αὐτοὺς νὰ δώσωσι πέρας εἰς τὸν πόλεμον. Ἐκατέρων συγκινηθέντων ἐκ τῶν παρακλήσεων αὐτῶν, ἀποκατέστη μεταξὺ τῶν δύο λαῶν ἡ εἰρήνη ἐπὶ τῇ συνθήκῃ τοῦ νὰ συμβασιλεύῃ μετὰ τοῦ Ῥωμύλου ὁ βασιλεὺς τῶν Σαβίνων (Τάτιος). Ἀποθανόντος ὅμως τούτου μετὰ πέντε ἔτη, ὁ Ῥωμύλος ἀνέλαβε πάλιν μόνος ὅλην τὴν ἐξουσίαν. Τὰ μυθικὰ ἐκεῖνα διηγήματα ἀποδίδουσιν ἔτι εἰς τὸν Ῥωμύλον καὶ ἄλλους πρὸς τοὺς Λατίνους καὶ τοὺς Ἑτρούσκους εὐτυχεῖς πολέμους, οἵτινες ἠύξησαν οὐ μόνον τὴν ἑκτασιν ἀλλὰ καὶ τὸν πληθυσμὸν τοῦ ἀρτισυστάτου κράτους.

§ 5. Καταγωγή τῶν Ῥωμαίων. Μολονότι αἱ μᾶλλον ἀξιόπιστοι διηγήσεις παρίστων τοὺς πρώτους κατασκευάζουσιν

Ῥώμης ὡς σῶμα ληστῶν, οἱ Ῥωμαῖοι ἐν τούτοις καυχῶνται ὅτι ἔχουσιν ὑψηλοτέραν καταγωγὴν ἕνεκα τῆς ἐκ τῶν Τρώων καὶ τοῦ Ἀρεως καταγωγῆς τοῦ Ῥωμύλου, καὶ μάλιστα ἐπειδὴ ἡ ἐπικράτεια τοῦ Πριάμου βασιλέως τῶν Τρώων παρίσταται ὑπὸ τινων ὡς χώρα τις πελασγική, οἱ Ῥωμαῖοι διὰ τῶν εἰς τὰ Τρωικὰ ἀναφερομένων περὶ Ῥωμύλου παραδόσεων συνδέουσι τὴν καταγωγὴν αὐτῶν μετὰ τῆς τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες ἦσαν ἀγγγενεῖς τῶν Πελασγῶν.

§ 6. Διαίρεσις τῶν κατοίκων εἰς πατρικίους καὶ πληθεῖους. Μετὰ τὸν πόλεμον τὸν ἕνεκα τῆς τῶν παρθένων ἀρπαγῆς γενόμενον, συνομολογηθείσης μεταξὺ τῶν Σαβίνων εἰρήνης, ὁ Ῥωμύλος παρέλαβεν ἐν τῇ πόλει αὐτοῦ οὐ μόνον Σαβίνους ἀλλὰ καὶ Ἑτρούσκους, διότι οὗτοι ἐβοήθησαν αὐτὸν κατὰ τὸν πόλεμον τοῦτον. Ἐντεῦθεν ἡ ἄλλη κοινότης συνεκροτήθη ἤδη ἐκ τριῶν ἀρχικῶν φυλῶν. Πιστεύεται δὲ ὅτι ἐκ τῆς συγχωνεύσεως ταύτης προῆλθεν ἡ διαίρεσις ἐκείνη τῶν τάξεων, καθ' ἣν οἱ μὲν πρῶτοι Ῥωμαῖοι, οἱ ἀρχικοὶ δηλαδὴ μετὰ τοῦ Ῥωμύλου ἄποικοι τὸ πλεῖστον Λατῖνοι, ἦσαν οἱ πρόγονοι τῶν πατρικίων, ἥτοι τῆς ἀριστοκρατίας· οἱ δὲ κάτοικοι τῶν νεωστὶ προσσηρημένων κρατῶν ἦσαν οἱ δημοτικοί, ὁ κοινὸς δηλαδὴ λαὸς, οἱ πληθεῖοι (πλεῖνες, οἱ παρ' Ἑλλήσι λεγόμενοι πολλοὶ τὸ πλῆθος) ¹.

§ 7. Διαρρύθμισις τοῦ πολιτεύματος. Ὁ Ῥωμύλος δὲν ὑπῆρξε μόνον θεμελιωτὴς νέου κράτους, ἀλλὰ καὶ νομοθέτης αὐτοῦ. Οὗτος συνεκρότησε Βουλὴν (σύγκλητον) ἐξ ἑκατὸν ἀνδρῶν, ἧτις ἐτριπλασιάσθη ἀπὸ τῆς μετὰ τῶν Σαβίνων καὶ Ἑτρούσκων ἐνώσεως. Αὕτη ἔργον εἶχε νὰ ἐγκρίνη τοὺς νόμους τοὺς εἰσαγομένους ἐν ταῖς τοῦ δήμου ἐκκλησίαις, αἵτινες ἐλέγοντο κομίτια, τὸ δὲ δικαίωμα τοῦ συγκαλεῖν τὰς ἐκκλησίας τοῦ δήμου, κρίνειν τὰς παντοίας ὑποθέσεις καὶ στραταρχεῖν ἐν πολέμῳ, ἐπεφυλάχθη τῷ βασιλεῖ.

§ 8. Θάνατος τοῦ Ῥωμύλου. Ὁ Ῥωμύλος βασι-

1) Ἡ λέξις πόπουλος ἐσήμαινεν ἅπαντας περιληπτικῶς τοὺς τε πατρικίους καὶ δημοτικούς.

λεύσας 37 ἔτη ἠθέλησε τέλος νὰ κυβερνᾷ ἀπολύτως, ἄνευ δηλαδὴ τῆς συμπράξεως τοῦ δήμου καὶ τῆς Βουλῆς. Ὅθεν οἱ συγκλητικοὶ ἐδολοφόνησαν, ὡς λέγεται, κρυφίως αὐτόν, καὶ διέδωκαν εἰς τὸν λαὸν καὶ εἰς τὸν στρατὸν, ὅστις ἦτο ἀφωσιωμένος εἰς τὸν Ῥωμύλον, ὅτι εἶδον αὐτόν κατὰ ὁμιχλώδη τινὰ ἡμέραν ἀνιπτάμενον εἰς τοὺς οὐρανοὺς. Ἡ δὲ παχεῖα δεισιδαιμονία, ἣτις ἐπεκράτει τότε, κατέστησε πιστευτὴν τὴν φήμην ταύτην.

§ 9. Βασιλεία καὶ χαρὰ κτῆρ τοῦ Νομᾶ. Ἡ παράδοσις, ἣτις ἐξύμνησε τὸν Ῥωμύλον ἐπ' ἀνδρῖα, πολεμικῇ ἀρετῇ καὶ κατακτήσεσιν, ἀναφέρει ὅτι μετὰ ἐνιαύσιον μεσοβασίλειαν προεχειρίσθη (τῷ 715 π. Χ.) βασιλεὺς ὁ ἐκ τῆς φυλῆς τῶν Σαθίνων Νομᾶς ὁ Πομπίλιος. Τούτου οὐδὲν μὲν πολεμικὸν κατόρθωμα ἀναφέρεται, φημίζεται ὅμως ὁ ἀνὴρ ὡς φύσει ἀγαθὸς τὴν ψυχὴν καὶ σοφὸς, φίλος τῆς ἐργασίας καὶ ἐχθρὸς τῆς τρυφῆς καὶ πολυτελείας.

§ 10. Νομοθεσία καὶ θάνατος τοῦ Νομᾶ. Ὁ Νομᾶς θέλων νὰ ἡμερώσῃ τὴν τραχύτητα τοῦ Ῥωμαϊκοῦ λαοῦ συνέταξε νόμους καὶ διατάξεις φρονίμους. Ὅθεν κατατάσσεται μεταξὺ τῶν ἐξόχων νομοθετῶν τῆς ἀρχαιότητος, νομοθετήσας ἐν Ῥώμῃ, ὅπως ὁ Λυκούργος ἐν Σπάρτῃ, ὁ Σόλων ἐν Ἀθήναις, ὁ Χαρώνδας ἐν Κατάνῃ, ὁ Κομφούκιος ἐν Κίνᾳ. Ὁ ἀνὴρ οὗτος, ἵνα μὲν καταστήσῃ σεβαστὴν τὴν νομοθεσίαν αὐτοῦ, ἐκήρυξεν ὅτι ἐνεπνέετο ὑπὸ τῆς Νύμφης Ἡγερίας, ἵνα δὲ καταστήσῃ ἱερὰς τὰς ὑποσχέσεις, ἔδρυσεν ναὸν τῆς Πίστews, καὶ ἀνήγειρε βωμὸν εἰς τὸν Τέρμωνα θεὸν ἐπίσκοπον τῶν ὁρίων, ὅπως ἐξασφαλίσῃ τὴν ἰδιοκτησίαν ἐκάστου. Καθίδρυσεν προσέτι τὸν ναὸν τοῦ Ἰανοῦ, ὅστις ἐκλείετο μὲν ἐν καιρῷ εἰρήνης, ἔμεινε δὲ ἀνοικτὸς ἐν πολέμῳ¹. Διήρσε δὲ καὶ τοὺς ἱερεῖς τῆς Θρησκείας εἰς διαφόρους τάξεις, ὧν τὴν πρώτην κατεῖχεν ὁ ποντίφιξ². Μετερρύθμισε

1) Ὁ ναὸς οὗτος ἐν διαστήματι 754 ἐτῶν, ἦτοι ἀπὸ κρίσεως Ῥώμης μέχρι τῆς γεννήσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τρίς μόνον ἐκλείσθη πρῶτον ἐπὶ τοῦ Νομᾶ, κατόπιν μετὰ τὸν δεύτερον λιβυκὸν πόλεμον καὶ τρίτον μετὰ τὴν ἐν Ἀκτίφ μάχην.

2) Ἡ λέξις ποντίφιξ σημαίνει γεφυροποιός· διότι οἱ ποντίφικες εἶχον

καὶ τὸ ἡμερολόγιον διαίρεσας τὸ ἔτος εἰς 12 μῆνας, ἐνῶ ἐπὶ Ῥω-
μύλου ἦτο διηρημένον εἰς δέκα, καὶ δι' ἐμβολίμων ἡμερῶν
προσῆγγισεν αὐτὸ, σεληνιακὸν ὄν, πρὸς τὸ ἡλιακόν. Ἐκτὸς τού-
των ἐνέπνευσεν εἰς τοὺς ὑπηκόους αὐτοῦ τὸν ζῆλον πρὸς τὴν
γεωργίαν, ἥτις ἐστὶν ἡ βᾶσις τῆς εὐημερίας παντὸς κράτους, καὶ
οὐδὲν παρέλιπεν, ὅπως ἐξασφαλίσῃ τὴν εἰρήνην τοῦ εἰς αὐτὸν ἐμ-
πεπιστευμένου λαοῦ. Ὁ Νουμᾶ ἀπέθανε μετὰ βασιλείαν 44 ἐτῶν.

§ 11. Τύλλος Ὀστίλλιος. Τὸν Νουμᾶν διεδέξατο
(671 π. Χ.) ὁ Τύλλος Ὀστίλλιος, ὅστις δὲν εἶχε τὰς εἰρηνικὰς
διαθέσεις ἐκείνου. Ἐπὶ τοῦ Τύλλου Ὀστίλλiou ἡ Ἀλβας, ζηλο-
τυποῦσα τὴν Ῥώμην, διημφισβήτει περὶ πρωτείων καὶ ὑπερο-
χῆς μετ' αὐτῆς. Ὅθεν ἵνα δοθῇ πέρας εἰς τὴν διαφορὰν ταύτην
συνεφωνήθη, ὥστε τρεῖς πολεμισταὶ ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν
νὰ μονομαχήσωσι πρὸς ἀλλήλους. Ἐκατέρωθεν ἀνέλαβον τὸν
ἀγῶνα τρεῖς ἀδελφοί, ὑπὲρ τῆς Ῥώμης μὲν οἱ Ὀράτιοι, ὑπὲρ
τῆς Ἀλβας δὲ οἱ Κουριάτιοι. Ἐν τῇ μονομαχίᾳ ταύτῃ ἐπεσον
μὲν οἱ δύο Ὀράτιοι, ἀλλ' ὁ τρίτος ἐφόνευσεν ἐπὶ τέλους τοὺς
τρεῖς Κουριάτιους· καὶ τότε ἡ χώρα τῆς Ἀλβας Ἀόγγας προσ-
ετέθη εἰς τὴν Ῥώμην. Μετὰ τριακονταετῇ βασιλείᾳ καὶ πολ-
λοὺς κατὰ τῶν Λατίνων καὶ τῶν Σαβίνων πολέμους ἐτελεύτη-
σεν ὁ Τύλλος Ὀστίλλιος.

§ 12. Ἀγκος Μάρκιος. Ὁ τέταρτος βασιλεὺς, Ἀγ-
κος Μάρκιος (641 π. Χ.), ἦτο Σαβῖνος τὸ γένος (υἱὸς τῆς θυ-
γατρὸς τοῦ Νουμᾶ). Καὶ οὗτος διὰ τῶν πρὸς τοὺς γείτονας
λαοὺς πολέμων περιποίησε δόξαν μὲν εἰς ἑαυτὸν, δύναμιν δὲ
εἰς τοὺς Ῥωμαίους. Ἐκτίτε προσέτι τὸν λιμένα καὶ τὴν πόλιν
τῆς Ὀστίας παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Τιβέρεως, καὶ κατεσκευάσε
τὴν πρώτην ξυλίνην γέφυραν ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ τούτου. Αὐτὸς
πρῶτος ὠκοδόμησεν εἰρκτὴν πρὸς περιορισμὸν τῆς κακίας. Βασι-
λεύσας δὲ 24 ἔτη κατέστησε πρὸ τοῦ Θανάτου αὐτοῦ κηδε-
μόνα τῶν δύο ἀνηλίκων τέκνων του τὸν ἐξ Ἐτρουρίας ἐν Ῥώμῃ
ἐγκατασταθέντα Ταρκύνιον τὸν Πρίσκον.

μὲν καὶ ἄλλα θρησκευτικὰ καθήκοντα, ἐπετήρουν δὲ καὶ τὴν ἱερὰν γέ-
φυραν.

§ 13. **Λεούκιος Ταρκύνιος Πρίσκο**. Εἶναι ἀληθές ὅτι ἐν Ῥώμῃ ἡ βασιλεία ἦτο αἵρετὴ καὶ οὐχὶ κληρονομικὴ· ἀλλ' ἡ πρὸς τὸν Ἄγκον ἀγάπη τοῦ λαοῦ ἠδύνατο νὰ διατηρήσῃ τὸν θρόνον εἰς τὰ τέκνα αὐτοῦ, ἐὰν ὁ Ταρκύνιος δὲν μετεχειρίζετο τὴν βασιουργίαν. Αὐτὸς ὅμως ἐθυσίασεν ὑπὲρ τοῦ ἰδίου συμφέροντος τὸ μέλλον τῶν υἱῶν τοῦ ἰδίου προστάτου· διότι ἡ εὐγνωμοσύνη, ἥτις δυστυχῶς καὶ σήμερον εἶναι σπανία, ἦτο πολὺ ὀλιγώτερον γνωστὴ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους τῆς βαρβαρότητος. Ὁ Ταρκύνιος οὗτος ἦτο μὲν Ἑτρούσκος τὸ γένος, κατήγετο ὅμως ἐξ Ἑλλήνων, διότι ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἔμπορος ὢν μετόκησεν εἰς Ἱταλίαν ἐκ Κορίνθου. Ὁ Ταρκύνιος, σφετερισθεὶς τὴν βασιλείαν (616 π. Χ.), ἐνίκησε τοὺς Σαβίνους καὶ ὑπέταξε τοὺς Ἑτρούσκους· ἐπιστρέψας δ' ἐκ τῆς μάχης ἐτέλεσε τὸ πρῶτον αὐτὸς τὴν πομπῶδῃ ἐκείνῃ παράταξιν, τὸν Θρίαμβον. Ὁ βασιλεὺς οὗτος περιέβαλε τῇ πόλει τείχη ἐκ λίθων τετραγώνων, κατεσκεύασε περιφήμους ὑπονόμους τάφρους, ἀνῆγειρε ναοὺς, ἱδρυσεν ἀμφιθέατρον διὰ τοὺς ἀγῶνας κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν Ἑλλήνων, ἀνῆγειρε σχολεῖα, καὶ ἰσχυρῶς τὴν κορυφὴν τοῦ Ταρπηίου λόφου, ἐπὶ τοῦ ὑποίου κατέθετο τὰ θεμέλια τοῦ Καπιτωλίου¹, ἐν ἐνὶ λόγῳ διεκόσμησε τὴν Ῥώμην διὰ τῶν ἔργων αὐτοῦ. Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς Ταρκυνίου τοῦ Πρίσκου εἰσῆλθασαν καὶ οἱ Γαλάται εἰς τὴν Ἱταλίαν, οἵτινες ἐκτισαν ἀκολουθῶνς τὸ Μεδιόλανον. Ὁ Ταρκύνιος βασιλεύσας 38 ἔτη ἐφονεύθη ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ ὑπὸ τῶν υἱῶν τοῦ Ἄγκου Μαρκίου.

§ 14. **Σερούϊος Τύλλιος**. Ὁ Σερούϊος Τύλλιος, γαμβρὸς τοῦ Ταρκυνίου Πρίσκου, διεδέξατο τὸν θρόνον εἰς τὰς ἀρ-

1) Ὁ λόφος οὗτος ἐκλήθη Ταρπηῖος ἐκ τῆς Ταρπηίας, ἥτις ἐπεμελεῖτο τῶν ἱερῶν ἐν τῇ ἀκροπόλει, καθ' ἣν ἐποχὴν οἱ Σαβίνοι ἐπολέμουν διὰ τὴν ἀρπαγὴν τῶν θυγατέρων αὐτῶν. Οἱ Σαβίνοι παρακαλέσαντες αὐτὴν νὰ τοῖς δείξῃ τὴν εἰς τὴν ἀκρόπολιν ἀγούσαν ὁδὸν, τῇ συνεχώρησαν νὰ ζητήσῃ παρ' αὐτῶν ὅ,τι ᾔθελεν. Ἐπειδὴ δὲ ἐκείνη ἐζήτησεν ὅ,τι ἔφερον ἐν ταῖς ἀριστεραῖς χερσὶν ἐννοοῦσα τὰ χρυσαῖα δακτυλίδια καὶ τὰ ψέλλια, οἱ ἔχθροί, ἀφοῦ ὠδηγήθησαν ἐντὸς τῆς ἀκροπόλεως, ἐκάλυψαν τὴν Ταρπηίαν ἐπὶ τοῦ λόφου τούτου διὰ τῶν ἀσπίδων αὐτῶν, διότι καὶ ταύτας ἐν ταῖς ἀριστεραῖς χερσὶν ἔφερον.

χὰς τῆς ἑκτῆς ἑκατονταετηρίδος (579 π. Χ.). Οὗτος πιστεύεται ὅτι συνέταξε νέον πολίτευμα, διὰ τοῦ ὁποίου ἐδόθησαν εἰς τὸν κοινὸν λαὸν πολιτικά τινα προνόμια, καὶ συγχρόνως ἐπέξετάθη ἡ δύναμις εἰς τὴν ἰδιοκτησίαν, ἐνῶ προηγουμένως ἦτο περιορισμένη εἰς τοὺς ἐκ γενετῆς ἀριστοκράτας. Ἐνεκα τούτων ἐθεωρήθη καὶ οὗτος (οἷος ὁ Θησεύς ἐν Ἀθήναις) ὡς ἰδρυτῆς τῆς δημοκρατίας· διότι παρεσκεύασεν αὐτὴν διὰ τῶν διατάξεών του. Δυσαρעστηθέντες ὁμῶς διὰ τὰς μεταρρυθμίσεις ταύτας οἱ πατρίκιοι ἐπτασίασαν κατὰ τοῦ Σεροῦίου, ἔχοντες ἀρχηγὸν τὸν γαμβρὸν αὐτοῦ Ταρκύνιον. Ἐν τῇ στάσει ταύτῃ ὁ Ταρκύνιος ἐδολοφόνησε τὸν Σεροῦιον· ἡ δὲ σύζυγος αὐτοῦ Τυλλία, ἡ θυγάτηρ τοῦ Σεροῦίου, ὑπῆρξε τότε τὸ τέρας τῆς ἀχαριστίας καὶ μοχθηρίας, διότι δὲν ἠρέσθη εἰς τὴν βαρβαρότητα τοῦ συζύγου της, ἀλλὰ διέβη διὰ τῆς ἀμάξης ἐπὶ τοῦ πτώματος τοῦ δυστυχχοῦς πατρὸς της, κατερριμμένου ἐν ταῖς ὁδοῖς. Πόσον διάφορος ἡ διαγωγὴ ταύτης πρὸς τὴν τῆς Ἀντιγόνης. Οὕτως ἀπέθανε μετὰ 45 ἐτῶν βασιλείαν ὁ Σεροῦιος.

§ 15. Ταρκύνιος Σουπέρβος ἢ Ὑπερήφανος. Ὁ διαδεχόμενος τὸν Σεροῦιον Τύλλιον Ταρκύνιος, ὁ διὰ τὴν ἀλαζονείαν αὐτοῦ ἐπικληθεὶς Ὑπερήφανος, ἦτο ἐγγονος Ταρκυνίου τοῦ πρεσβυτέρου. Οὗτος, βασιλεύσας εἴκοσι καὶ τέσσαρα ἔτη (ἀπὸ τοῦ 534—510 π. Χ.), ἐμεγάλυνε τὴν ἐπικράτειαν αὐτοῦ διὰ νικῶν, καὶ ἠύξητε τὰς δημοσίας οἰκοδομὰς, ἀποπερατώσας τὸ μέγα ἀμφιθέατρον καὶ τὰ ὑδραγωγεῖα, τὰ ὁποῖα εἶχεν ἀρχίσει Ταρκύνιος ὁ Πρίσκος, ὡς καὶ τὴν οἰκοδομὴν τοῦ Καπιτωλίου. Ἐν τῷ ναῷ δὲ τούτῳ κατέθηκε καὶ τὰ σιδυλλιακὰ βιβλία¹,

1) Διηγοῦνται ὅτι ἡμέραν τινὰ Σιδύλλα τις, ἥτοι προφῆτρια, ἐπαρουσίασεν εἰς τὸν Ταρκύνιον ἐννέα τόμους, ἀνθ' ὧν ἐζήτηι ὑπέρρογκον τιμὴν, τὴν ὁποίαν ὁ Ταρκύνιος ἠρνήθη. Αὕτη ἀναχωρήσασα ἔκαυσε τρεῖς ἐκ τῶν τόμων, καὶ ἐπιστρέψασα ἐζήτηι τὸ αὐτὸ ποσὸν διὰ τοὺς λοιποὺς ἔξ. Ὁ βασιλεὺς καὶ πάλιν ἠρνήθη νὰ ἀποτίσῃ τὸ ἀπαιτούμενον ποσόν· ἡ δὲ γυνὴ, ἀφοῦ ἔκαυσεν ἔτι τρεῖς ἐξ αὐτῶν, ἐπανελθοῦσα ἐζήτηι ἀντὶ τῶν ὑπολειφθέντων τριῶν τόμων τὴν αὐτὴν τιμὴν. Ὁ Ταρκύνιος, κατανοήσας ὅτι τὰ βιβλία ταῦτα περιεῖχον χρησμούς τῆς Σιδύλλης, ἠγόρασεν αὐτὰ.

τὰ ὁποῖα συνεβουλεύοντο μὲν οἱ Ῥωμαῖοι ἐν καιρῷ ἐθνικῶν δυσχερειῶν ἢ κινδύνων, ἡρμάνευον ὅμως αὐτὰ ὡς συνέφερον εἰς τὴν φιλοδοξίαν τῶν ἰσχυρῶν τῆς ἡμέρας.

§ 16. Κατάλυσις τῆς βασιλείας. Μολονότι ὁ Ταρκύνιος ἀνυψώθη ὑπὸ τῆς ἀριστοκρατίας, ἔνεκα ὅμως τῆς τυραννίας αὐτοῦ καὶ τῆς ἀσωτείας τῆς οἰκογενείας του ἐμισθῆθη ὑπ' ἐκείνων, οἵτινες κατ' ἀρχὰς ὑπεστήριζον αὐτόν. Τὸ ἐπόμενον δὲ περιστατικὸν ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὸ νὰ ἐκδιωχθῇ οὗτος ἀπὸ τῆς Ῥώμης. Σέξτος ὁ υἱὸς τοῦ Ταρκυνίου εἶχεν ἀτιμάσει τὴν ἐνάρετον Λουκρητίαν, σύζυγον τοῦ Κολλατίνου, ἢ ὁποῖα ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ αὐτῆς ἠτοχειριάσθη. Ὁ δὲ ἄδικος θάνατος τῆς Λουκρητίας ἐγένετο παραίτιος στάσεως, ἥς ἀρχηγὸς ἦτο ὁ περίφημος Ἰούνιος Βρούτος, ὅστις, ὡς λέγεται, στερηθεὶς τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ μεγαλειτέρου αὐτοῦ ἀδελφοῦ ἐκ τῆς σκληρότητος τοῦ Ταρκυνίου, ὑπεκρίνετο τὸν εὐθήτη, ἵνα δυνηθῇ νὰ σωθῇ· ἥδη δὲ πρῶτον ἐφάνη ὅτι ἀνεκτήςατο τὰς διανοητικὰς αὐτοῦ δυνάμεις. Ὁ βασιλεὺς εὕρισκόμενος τότε ἐν πολέμῳ κατὰ τῶν Ῥουτούλων, εὐθὺς ὡς ἔμαθε τὰ ἐν Ῥώμῃ συμβαίνοντα, ἔσπευσε νὰ ἐπιστρέψῃ· ἀλλ' αἱ πύλαι τῆς πόλεως ἐκλείσθησαν εἰς τὸν μονάρχη· ψήφισμα δὲ τῆς συγκλήτου κατεδίκαζεν εἰς αἰφυγίαν αὐτόν τε καὶ τοὺς ἀπογόνους του. Οὕτω κατελύθη ἐν Ῥώμῃ ἡ βασιλεία (τῷ 509 π.Χ.), ὅτε περίπου καὶ ἡ τυραννία ἐν Ἀθήναις.

§ 17. Γενικαὶ παρατηρήσεις. Κατὰ τὴν περίοδον τῆς βασιλείας ἡ Ῥώμη ἐκρατύνητο πολλαπλασιάσασα τοὺς κατοίκους της καὶ περιβληθεῖσα τείχεσιν· ἐκαλλωπίσθη δὲ διὰ διαφόρων οἰκοδομῶν, καὶ ἔλαβε διὰ τοῦ Νουμᾶ Θρησκείαν, ἥτις ἡμερωτέρα οὖσα τῆς τῶν ἀρχαίων τῆς Ἰταλίας λαῶν ἐμετρίασε τὴν τραχύτητα τοῦ χαρακτῆρος τῶν νέων πολιτῶν. Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐπίσης περίοδον ἐνῶ ἐν Ἑλλάδι ἤκμαζε πᾶσα τέχνη καὶ ἐπιστήμη, ἐν Ῥώμῃ οὐδεὶς ἐν οὐδεμιᾷ ἄλλῃ τέχνῃ ἢ ἐπιστήμῃ διεκρίθη, εἰ μὴ μόνον ἐν τῇ ἀρχιτεκτονικῇ, ἥτις πορήγαγέ τινα λόγου ἄξια ἔργα. Καὶ ἡ ναυτιλία δὲ, ἐκ τῶν ὠφελειῶν τῆς ὁποίας ἀπῆλθον πολλὰ οἱ Καρχηδόνιοι κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, ἦν εἰσέτι ἄγνωστος παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις καὶ μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς βασιλείας.

ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ (509-31 π.Χ.)

Α'. Η ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΛΙΒΥΚΩΝ ΠΟΛΕΜΩΝ (509-264)

§ 1. Κυριώτερα γεγονότα καὶ πρόσωπα. Ἀπὸ τῆς καταλύσεως τῆς βασιλείας μέχρι τῶν λιβυκῶν πολέμων κυριώτερα γεγονότα εἰσὶ τὰ ἑξῆς. Ἡ ἐγκαθίδρυσις τῆς ὑπατείας¹ ἡ μεταξὺ πατρικίων καὶ δημοτικῶν πάλη ἡ σύστασις τῆς δικτατορίας² ἡ ἐγκαθίδρυσις τῆς δημαρχίας³ ἡ σύνταξις τῆς δωδεκαδέλτου⁴ ὁ κατὰ τοῦ Πορσῆνα πόλεμος, οἱ Γαλατικοὶ, οἱ Σαμνητικοὶ καὶ ὁ κατὰ τῶν Ταραντίνων. Ἐπίσημα πρὸς τούτοις κατὰ τοὺς χρόνους τούτους πρόσωπα ἀναφέρονται ὁ Κοριολάνος, ὁ Κικιννάτος, ὁ Κάμιλλος, ὁ Φαβρίκιος καὶ ὁ ἐξ Ἑλλάδος Πύρρος.

§ 2. Ἐγκαθίδρυσις τῆς ὑπατείας. Μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς βασιλείας τὸ πολίτευμα μετετράπη εἰς δημοκρατίαν. Ἀντὶ ἐνὸς βασιλέως ἀνεδείκνυντο ὑπὸ τῆς συγκλήτου δύο ἐνιαύσιοι ἄρχοντες, ὀνομαζόμενοι ὕπατοι· δύο μὲν, ἵνα ἀντιπράττῃ ἕκαστος εἰς τὴν φιλοδοξίαν τοῦ ἑτέρου, ἐνιαύσιοι δὲ, ἵνα μὴ μένοντες ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐν τῇ ἐξουσίᾳ λαμβάνωσι κειρὸν νὰ σχηματίζωσι φατρίαν πρὸς σύστασιν βασιλείας. Πρῶτοι δ' ὕπατοι ἐξελέχθησαν ὁ Ἰούνιος Βροῦτος, ὁ πρωτογῆρος τῆς κατὰ τοῦ Ταρκυνίου συνωμοσίας, καὶ ὁ τῆς Λουκρητίας σύζυγος Κολλατίνος¹.

§ 3. Ἐσωτερικαὶ καὶ ἐξωτερικαὶ κατὰ τοῦ νέου πολιτεύματος ἀντενέργειαι. Μόλις συνέστη ἡ δημοκρατία, καὶ εὐθὺς μέγαν διέτρεξε κίνδυνον, προσβληθεῖσα ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν· διότι ἐν μὲν τῇ πόλει ἀνεκαλύφθη συνωμοσία, ἐν ᾗ ἐνείχοντο καὶ οἱ δύο υἱοὶ τοῦ Βροῦτου, σκοπὸν ἔχουσα νὰ ἐπαναφέρῃ τὸν ἔκπτωτον βασιλέα· ἔξωθεν

1) Ἐπὶ τοῦ διαδόχου τοῦ Κολλατίνου τοῦ Οὐαλερίου Ποπλικόλα (δημοκηδοῦς) ἐσυστήθησαν οἱ δύο πρῶτοι ταμίαι, ὧν καθῆκον ἦν νὰ φροντίζωσι περὶ τῶν δημοσίων χρημάτων.

δ' ἐκίνησε πόλεμον ὑπὲρ τούτου ὁ βασιλεὺς τῶν Ἑτρούσκων Πορσήνας. Ἀλλὰ τὸν ἐσωτερικὸν κίνδυνον ἀπεσόδησεν ἡ δια-
γωγὴ τοῦ Βρούτου, ἥτις παρέχει Θχυμάσιον, εἰ καὶ φρικαλέον,
παράδειγμα τῆς ἀπεριόριστου ἀφοσιώσεως τῶν Ῥωμαίων εἰς τὰ
συμφέροντα τῆς πατρίδος· διότι αὐτὸς ὁ ἴδιος ἀπήγγειλε τὴν
ἀπόφασιν τὴν καταδικάζουσαν τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ εἰς θάνατον
καὶ παρέστη ἐν τῇ ἐκτελέσει τῆς ποινῆς. Τὸν δὲ Πορσήναν
ἠνάγκασαν νὰ ἀποσυρθῇ αἱ ἡρωϊκαὶ πράξεις ἀνδρῶν ἀφωσιω-
μένων ὑπὲρ τῆς πατρίδος.

§ 4. Ὁ κατὰ τοῦ Πορσήνα πόλεμος. Ὁ Πορ-
σήνας, συμμαχήσας μετὰ τῆς ἐξορίστου βασιλικῆς οἰκογενείας,
ἤλθεν ἵνα βιάσῃ τοὺς Ῥωμαίους νὰ δεχθῶσι τὸν Ταρκύνιον.
Ἐνῷ δὲ οἱ Ῥωμαῖοι κατεγίνοντο εἰς τὸ νὰ κόψωσι τὴν γέφυ-
ραν τοῦ Τιβέρεως, ὅπως ἐμποδίσωσι τὸν ἐχθρὸν νὰ διαβῇ αὐ-
τὴν, ὁ Ὁράτιος Κόκλῆς (ἥτοι μονόφθαλμος) ἐστάθη μετὰ δύο
ἄλλων ἵνα ἐμποδίσῃ τοὺς Ἑτρούσκους, οἵτινες ἐπειρῶντο νὰ
ἐπιβῶσι διὰ τῆς βίας. Ὅτε δὲ αἱ δοκοὶ τῆς γεφύρας ἦσαν ἐν
τῷ πίπτειν, τοὺς μὲν συστρατιώτας αὐτοῦ διέταξε νὰ ἀπέλ-
θωσιν, αὐτὸς δὲ μείνας μόνος ἀντιπαρετάσσετο μετὰ γενναϊό-
τητος καθ' ὁλοκλήρου τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοῦ. Ἐπὶ τέλους, δια-
κοπείσης τῆς γεφύρας ὀπισθεν, ἔρριπεν ἑαυτὸν εἰς τὸν Τίβεριν
καὶ διεκολύμβησε πρὸς τοὺς ἰδίους, ἐνῷ τὰ ἐχθρικά βέλη ἐπι-
πτον πυκνὰ περὶ αὐτόν. Ἐξακολουθούσης ἐν τούτοις τῆς πολιορ-
κίας τῆς Ῥώμης, καὶ τῆς πείνης ἀπειλούσης τοὺς κατοίκους,
ἐπειδὴ μόνος ὁ θάνατος τοῦ Πορσήνα ἡδύνατο νὰ θέσῃ τέρμα
εἰς τὴν ἀπηλπισμένην ἐκείνην κατὰστασιν, ὁ Μούκιος Σκαιόλας
ἀπεφάσισε νὰ φονεύσῃ τὸν ἐχθρὸν· ὅθεν εἰσδύει εἰς τὸ ἐχθρικὸν
στρατόπεδον, καὶ ἐκεῖ ἀντὶ τοῦ Πορσήνα φονεύει τὸν γραμ-
ματέα ἐκείνου. Συλληφθεὶς ὅμως ὑπὸ τῶν βασιλικῶν δορυφόρων
ἀπήχθη πρὸ τοῦ βασιλέως· καὶ ἐνῷ ὁ Πορσήνας ἐφόβιζεν αὐτόν,
πυρὸς προσενεχθέντος, ὁ Μούκιος ἐπέθηκε τὴν δεξιάν ἐπὶ τοῦ
ἀνημμένου πυρὸς, ἕως οὗ διεφθάρῃ αὕτη ὑπὸ τῶν φλογῶν. Ἐν-
τεῦθεν δ' οὗτος Σκαιόλας ὀνομάσθη, ὡς ἔχων μόνην τὴν ἀριστε-
ρὰν χεῖρα. Τὴν γενναϊότητα τοῦ νέου Θαυμάσας ὁ Πορσήνας
ἀπέπεμψεν αὐτὸν ἀβλαβῆ· οὗτος δ' ὡς χάριν ἀποφέρων εἶπε τῷ

βασίλει, ὅτι 300 ἄλλοι νέοι συνώμοσαν κατ' αὐτοῦ. Κατατρομάζας ἐκ τούτου ὁ Πορσήνας ἔκλεισεν εἰρήνην μετὰ τῶν Ῥωμαίων¹. Ἀφοῦ δ' ἐματαιώθησαν οὕτως αἱ ἐλπίδες τοῦ ἐκπτώτου βασιλέως, ὁ Ταρκύνιος βοηθούμενος ὑπὸ τῶν υἱῶν αὐτοῦ ἀπεπειράθη ἐκ νέου νὰ ἀνῃκτήσῃ τὸν θρόνον· ἀλλ' οἱ μὲν δύο υἱοὶ αὐτοῦ ἐφονεύθησαν κατὰ τὴν μάχην, αὐτὸς δὲ μετὰ τῆς συζύγου ἐτελεύτησεν ἐξόριστος ἐν βαθεῖ γήρατι.

§ 5. Πάλη μεταξὺ πατρικίων καὶ δημοτικῶν. Ἀπὸ τῆς πέμπτης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος τὸ σημαντικώτερον γεγονός τῆς ἐσωτερικῆς ἱστορίας τῶν Ῥωμαίων εἶναι ἡ μεταξὺ πατρικίων καὶ δημοτικῶν πάλη. Οἱ πρῶτοι ἐλάβανον ἀνεπαισθήτως δύναμιν καὶ προνόμια, οἱ δὲ δημοτικοὶ ἔνεκα τῶν πολέμων, εἰς τοὺς ὁποίους κατεγίνοντο, ἀφῆκαν τὰς ὀλίγας γαίας αὐτῶν ἀγεωργήτους, καὶ ὑπέκυψαν ἐντεῦθεν εἰς στερήσεις καὶ χρέη πρὸς τοὺς πατρικίους. Ἐπειδὴ δὲ, ἐὰν δὲν ἐπέστρεφον τὸ θάνατον, ἢ δὲν ἐπλήρουν τὸν βαρὺν φόρον, ἐτιμωροῦντο διὰ μαστιγώσεων καὶ βασάνων, ἐφυλακίζοντο ἢ καὶ κατεδικάζοντο νὰ ὑπηρετῶσιν ὡς δοῦλοι ἐν τοῖς οἴκοις τῶν δανειστῶν, ἔνεκα τούτων ἀδιάκοπος πάλη ἐξηκολούθει μεταξὺ τῶν δύο τούτων μερίδων. Ἀλλὰ καὶ ἄλλη ἐπίσης πηγὴ μεγάλης ἐριδος ἦτο ἡ ἀκόλουθος. Ὑπῆρχον μεγάλαι ἐκτάσεις γαιῶν ἀνήκουσαι εἰς τὸ δημόσιον· ταύτας δὲ συνείθιζον νὰ ἐκμισθῶνται οἱ πατρικιοὶ ἐπὶ ὥρισμένῳ μισθώματι· ἀλλ' οὗτοι βαθυμῶδὸν ἀπὸ μισθωτῶν ἐγίνοντο ἰδιοκτῆται· ὅτε δὲ κατεβάλλοντο προσπάθειαι ὑπὸ τοῦ λαοῦ, ἵνα ἀφαιρεθῶσιν αἱ δημόσιαι γαῖαι ἀπὸ τῆς κατοχῆς τῶν πατρικίων, καὶ ἵνα διανεμηθῶσι μεταξὺ ὅλων, οἱ πατρικιοὶ συνενούμενοι πρὸς ἀλλήλους ἀνθίσταντο καὶ καθίσταν-

1) Ἀναφέρουσι πρὸς τούτοις καὶ τὸ ἀνδραγάθημα τῆς Κλοιλίας. Αὕτη μετ' ἄλλων παρθένων ἐδόθησαν ὡς ὄμηροι τῷ Πορσῆνᾳ· μὴ ὑποφέρουσαι ὅμως νὰ ζῶσι μακρὰν τῆς πατρίδος ἔφυγον ἀπὸ τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοπέδου καὶ διακολυμβήσασαι τὸν Τίβεριν ἔφθασαν εἰς τὴν ἀπέναντι ὄχθην, ἐνῶ τὰ βέλη τῶν ἐχθρῶν ἐπιπτον ὡς χάλαζα κατ' αὐτῶν. Οἱ Ῥωμαῖοι ἔπεμψαν ὀπίσω τὰς ἡρώινας ταύτας· ὁ δὲ Πορσῆνας μετεχειρίσθη αὐτὰς μετὰ προσηνείας.

το πάντοτε μᾶλλον καταθλιπτικοί. Ὅθεν ἔνεκα τῶν χρεῶν καὶ τοῦ κληρουχικοῦ λεγομένου νόμου, ἥτοι τῆς διανομῆς τῶν γαιῶν, μεγάλη προέκυπτε μεταξύ τῶν πατρικίων καὶ δημοτικῶν πάλη· δι' αὐτῆς δὲ κατωρθοῦτο ὀλίγον κατ' ὀλίγον νὰ ἀποκτῶσι καὶ οἱ τελευταῖοι δικαιώματα ἐν τῇ πολιτείᾳ.

§ 6. Σύστασις τῆς Δικτατορίας. Ἐνῶς ἡ δημοκρατία ὑπέφερε πολὺ ἔνεκα τῶν συμμάχων τῆς μοναρχίας, τοὺς ὁποίους ἡ τελευταία εὔρεε μεταξύ αὐτῶν τῶν Ῥωμαίων καὶ ἄλλων ἐθνῶν, οἱ δημοτικοὶ ζητοῦντες κατάργησιν τῶν χρεῶν διακηρύττουσιν, ὅτι δὲν θέλουσι στρατεύει, ἐάν ἡ αἵτησις αὐτῶν δὲν γίνῃ δεκτὴ. Τότε ἡ σύγκλητος ἀπεφάσισε νὰ δώσῃ ὅλην τὴν ἐξουσίαν εἰς ἓνα μόνον ἄνδρα, ὅστις ἔχων ἀπόλυτον ἐξουσίαν ἠδύνατο νὰ ἐνεργήσῃ ταχέως ὑπὲρ τῶν συμφερόντων τῆς ἐπαπειλουμένης δημοκρατίας. Ὁ ἄρχων οὗτος ὠνομάσθη δικτάτωρ. Πρῶτος δὲ δικτάτωρ διωρίσθη (498 π. Χ.) ὁ Τίτος Λάρκιος. Ἐκτοτε οἱ Ῥωμαῖοι ἐν καιρῷ κινδύνου, ὅσαςκις ἐφοβοῦντο μὴ ἀποτύχωσιν, ἕως οὗ συμφωνήσωσι περὶ τοῦ πρακτέου οἱ ὕπατοι καὶ οἱ ἄλλοι δημόσιοι λειτουργοί, διώριζον δικτάτορα, τοῦ ὁποίου ἡ ἐξουσία, ἵνα μὴ ἐπέλθῃ κατάχρησις, δὲν ἐξεστίνετο πέραν τῶν ἑξ μηνῶν. Ἡ δὲ ἐκλογὴ αὐτοῦ κατ' ἀρχάς μὲν ἐγίνετο ὑπὸ τῆς συγκλήτου, βραδύτερον δὲ ὑπὸ τοῦ ὑπάτου, τοῦ λαοῦ ὀφείλοντος μόνον νὰ ἐπικυρώσῃ αὐτήν. Μολονότι δὲ ἡ ἀρχὴ αὕτη ὑπῆρξεν ἀπόλυτος καὶ δεσποτική, οὐδεὶς ὅμως κατεγράσθη αὐτὴν πρὸ τοῦ Σύλλα.

§ 7. Ἐγκαθίδρυσις τῆς δημοκρατίας. Μολονότι οἱ δημοτικοὶ ἐξεστράτευσαν καὶ ἐνίκησαν τοὺς ἐχθρούς τῆς Ῥώμης, ἀλλ' οἱ πατρίκιοι, ἀποθανόντες μάλιστα καὶ τοῦ Ταρκυνίου, κατεφρόνουν πᾶσαν ἀπειλὴν τοῦ λαοῦ καὶ ἀπέριπτον τὰς περὶ χρεῶν ἀπαιτήσεις αὐτοῦ. Ὅθεν οἱ δημοτικοὶ ἀπεφάσισαν νὰ ἀναχωρήσωσιν ἀπὸ τῆς πόλεως καὶ νὰ κτίσωσιν ἰδίαν πόλιν ἐπὶ τοῦ λόφου, ὅστις ἀπεῖχε τρισχίλια βήματα ἀπὸ τῆς Ῥώμης καὶ ἐκλήθη ἐκτοτε ἱερὸς, διότι καθιερώθη τῷ Διὶ ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Τότε οἱ πατρίκιοι παραχθέντες ἐπεμψαν πρέσβεις πρὸς τοὺς στασιάζοντας· ἀλλ' οὗτοι ἀπῆντησαν, ὅτι μετὰ τοσαύτας καταπατηθείσας ὑποσχέσεις δὲν δύνανται πλέον νὰ δια-

πραγματευθῶσι μετὰ τῆς συγκλήτου, καὶ ὅτι οἱ πένητες πολῖται ἐπιθυμοῦσι νὰ ᾧσιν ἐλεύθεροι, πατρίδα αὐτῶν θεωροῦντες τὸν τόπον, ἐν ᾧ ἀπολαύουσιν ἐλευθερίας. Τέλος, ἀπεστάλη Μενένιος ὁ Ἀγρίππας ἵνα διαλλάξῃ τοὺς δημοτικούς μετὰ τῆς συγκλήτου. Οὗτος διηγήθη εἰς αὐτοὺς τὸν περίφημον μῦθον τῆς κοιλίας καὶ τῶν μελῶν τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, ὅστις ἐπροξένησε βαθεῖαν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς ἐπαναστάτας ¹. Ὑποσχεθεὶς δὲ κατάργησιν τῶν χρεῶν κατώρθωσε νὰ καταπείσῃ αὐτοὺς νὰ ἐπανεέλθωσιν εἰς τὴν πόλιν. Ἀλλ' οὗτοι πρὶν ἢ ἐπιστρέψωσιν, ἀπήτησαν νὰ διορίζωνται τινες ἄρχοντες, ἵνα ὑπερχοσπίζωνται τὰ δικαίωματα τοῦ λαοῦ. Οὕτω κατεστάθησαν (τῷ 494 π. Χ.) οἱ δῆμαρχοι, οἵτινες κατ' ἀρχάς μὲν ἦσαν πέντε, μετὰ ταῦτα δὲ δέκα, καὶ εἶχον ἐξουσίαν ἐνιαύσιον. Οὗτοι, καθήμενοι παρὰ τὴν θύραν τοῦ βουλευτηρίου, εἰσῆρχοντο ἐν αὐτῷ μόνον κατὰ διαταγὴν τῶν ὑπάτων, καὶ χρώμενοι τῷ προνομίῳ αὐτῶν (διὰ τῆς λέξεως *velui*, ἥτοι ἀπαγορεύω) ἠδύνατο νὰ ἀκυρόνωσι πᾶσαν ἀπόφασιν τῆς συγκλήτου ἢ ψήφισμα τῶν ὑπάτων, τὰ ὅποια ἐφαίνοντο ἐπιζήμια εἰς τὰ συμφέροντα τοῦ λαοῦ. Συνάμα δ' ὁ λαὸς κατώρθωσε νὰ ἀναδειχθῶσιν ἐτι ἐκ τῆς δημοτικῆς τάξεως καὶ οἱ ἀγορανόμοι, οἵτινες ὑπέκειντο εἰς τοὺς δημάρχους καὶ εἶχον ἔργον νὰ ἐφορεύωσιν ἐπὶ τῶν δημοσίων οἰκοδομῶν.

§ 8. Κοριολάνοϛ. Μετὰ τὴν ἐγκαθίδρυσιν τῆς δημαρχίας, ἐπελθούσης τῆς συνδιαλλαγῆς, οἱ Ῥωμαῖοι κατενίκησαν τοὺς Οὐόλσκους καὶ ἐκυρίευσαν τὴν μητρόπολιν αὐτῶν Κορίολαν.

1) Ὁ μῦθος ἔχει ὡς ἑξῆς. Συνέβη ποτὲ νὰ στασιάσωσι τὰ μέλη κατὰ τῆς κοιλίας διότι αὐτὰ μὲν ἦσαν ἡναγκασμένα ἀπὸ πρῶας μέχρις ἐσπέρας νὰ φροντίζωσι δι' ἐκείνην, ἐκείνη δὲ ἡσυχάζουσα ἐπαχύνετο διὰ τῶν κόπων αὐτῶν. Ὅθεν ἀπεφάσισαν νὰ μὴ ὑπηρετῶσιν αὐτῇ, οἱ μὲν πόδες νὰ μὴ βασταῶσι βῆρος, καὶ δὲ χεῖρες νὰ μὴ προσφέρωσι τροφήν, οἱ δὲ ὀδόντες νὰ μὴ πράττωσι τὸ ἔργον αὐτῶν. Οὕτως ἅπαντα ἐφύλαξαν μὲν πρὸς καιρὸν τὴν ἀπόφασίν των, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐγνώρισαν ὅτι ἀντὶ νὰ βλάψωσι τὴν κοιλίαν ἐφθείροντο αὐτὰ καὶ ἐπέισθησαν ἄργά ὅμως ὅτι ἡ δύναμις καὶ ἡ εὐρωστία ἐξήρτηντο ἀπ' ἐκείνης. Ὁ μῦθος οὗτος παρίστα εἰκόνα τοῦ λαοῦ τοῦ ἀδίκως κατὰ τῆς συγκλήτου ἐξεγερθέντος.

Ἄλλ' ὀλίγον μετὰ ταῦτα συνέβη μεγάλη πείνα ἐν Ῥώμῃ, καὶ ἐνῷ ἐστάλη σίτος ἐκ τῆς Σικελίας, ἵνα διανεμηθῇ δωρεάν τοῖς πένησιν, ὁ Μάρκιος Κοριολάνος, ὅστις διαπρέψας ὡς στρατηγὸς ἐν τῷ κατὰ τῶν Οὐόλσκων πολέμῳ ἐπωιομάσθη οὕτως ἐκ τῆς πόλεως Κοριόλας, δεσποτικός ὢν ἀνὴρ, ἐπρότεινε νὰ μὴ διανεμηθῇ παντάπασιν ὁ σίτος, ἕως οὗ ὁ λαὸς συναισέσῃ εἰς τὴν κατάργησιν τοῦ ἀξιώματος τῶν δημάρχων. Διήγειρεν ὁμῶς διὰ τῆς προτάσεως ταύτης μεγάλην καθ' ἑαυτοῦ ἀγανάκτησιν τοῦ λαοῦ, συνεπεία τῆς ὁποίας κατεδικάσθη ὑπ' αὐτοῦ εἰς ἐξορίαν. Ἄλλ' ὁ Κοριολάνος δὲν ἦτο Θεμιστοκλῆς· διότι πνέων ἐκδίκησιν κατέφυγεν εἰς τοὺς Οὐόλσκους, τοὺς ὁποίους κατέπεισε νὰ ἐκστρατεύσῃσι κατὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ πατρίδος. Γενόμενος δ' αὐτὸς ἀρχηγός, ἤγαγε τοὺς Οὐόλσκους νικητὰς μέχρι τῶν πυλῶν τῆς Ῥώμης, καὶ ἡτοιμάσθη νὰ πολιορκήσῃ αὐτήν. Δύο πρεσβεῖαι, ἡ μὲν ἐκ δέκα βουλευτῶν, ἡ δὲ ἐξ ὄλων τῶν ἱερέων τῆς πόλεως, συγκαίμεναι, δὲν ἡδυνήθησαν νὰ ἐπιτύχωσι τῆς ἐπεικειᾶς τοῦ Κοριολάνου. Τέλος ἐξελλθοῦσαι ἐπαρουσιάσθησαν ἐνώπιον αὐτοῦ ἡ μήτηρ καὶ ἡ σύζυγος, ἐλπίζουσαι ὅτι τὰ δάκρυα αὐτῶν ἤθελον ἀφοπλίσει τὸν ἀντάρτην. Τῷ ὄντι ὁ Κοριολάνος ἐνέδωκεν εἰπών. «Νικᾶς, ὦ μήτερ, οὐκ εὐτυχῇ νίκην οὔτε σαυτῇ οὔτε ἐμοί· τὴν μὲν γὰρ πατρίδα σέσωκας, ἐμὲ δὲ τὸν εὐτεβῆ καὶ φιλόστοργον υἱὸν ἀπολώλεκας». Ἐν τούτοις ἐπανελθὼν μεταξὺ τῶν Οὐόλσκων ἄπρακτος ὁ Κοριολάνος λέγεται, ὅτι ἐθανατώθη ὑπ' αὐτῶν· διότι ὅλοι μὲν ἡγάπησαν τὴν προδοσίαν, τὸν προδότην ὁμῶς οὐδεὶς.

§ 9. Κι γ κ ι ν ν ᾱ τ ο ς. Καὶ μετὰ τὴν ἀπὸ τοῦ Κοριολάνου ἀπαλλαγὴν, οἱ Ῥωμαῖοι ἐκινδύνεον μεγάλως, πολέμουμενοι ὑπὸ διαφόρων λαῶν (τῶν Οὐόλσκων, Οὐήλων, Αἰκανῶν). Πολλοὶ δὲ λόγοι ἀναφέρονται περὶ τοῦ ἥρωισμοῦ, τὸν ὁποῖον οἱ πολῖται ἐδειξάν κατὰ τοὺς πολέμους τούτους. Οὕτω διηγοῦνται, ὅτι περὶ τὰ μέσα τῆς πέμπτης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος (460) ὁ Ῥωμαϊκὸς στρατὸς περιεκυκλώθη ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, ἡ δὲ καταστροφή αὐτοῦ ἐφαίνετο ἄφρευκτος· κατὰ δὲ τὴν δεινὴν ταύτην περίστασιν οἱ Ῥωμαῖοι ἐξέλεξαν δικτάτορα τὸν Κόϊντον Κιγκιννάτον. Οὗτος γεωργὸς ὢν ἀπλοῦς, καὶ ἀπὸ τοῦ ἀρότρου προ-

κληθείς πρὸ τοῦ περιστατικοῦ τούτου εἰς τὴν ὑπατεῖαν, εἶχε διακριθῇ διὰ τὴν σύνεσιν καὶ φρόνιμον διοίκησιν αὐτοῦ· παραιτηθεὶς δ' ἐζῆ πάλιν ἐν τοσαύτῃ μετρίᾳ ἀπλότῃ, ὥστε οἱ ἀπεσταλμένοι τῆς συγκλήτου, ὅτε ἦλθον ἵνα προσκαλέσωσιν αὐτὸν ἡδῆ, τὸν εὖρον γεωργοῦντα τὴν γῆν. Ὁ Κιγκιννάτος ὑπακούσας εἰς τὴν πρόσκλησιν ταύτην ἔσπευσε νὰ συλλέξῃ στρατὸν, καὶ ἔσωσε τὴν πατρίδα αὐτοῦ κατατροπώσας τὸν ἐχθρόν. Μετὰ δὲ ταῦτα παραιτηθεὶς τῆς δικτατορίας ἐπανῆλθε πάλιν εἰς τὸ ἄροτρον. X

§ 10. Δεκαρχία. Ἐπειδὴ περὶ ὅλων τῶν διαφορῶν ἀπεφασίζον οἱ ὑπατοί, ἡ δὲ τύχη τῶν ιδιωτῶν ἐξηρτᾶτο ἐκ τῆς ιδιοτροπίας τῶν πατρικίων, ἀπεφασίσθη κατὰ πρότασιν ἐνὸς τῶν δημάρχων τοῦ Τερεντίλλου νὰ συνταχθῶσι νόμοι, καθ' οὓς τοῦ λοιποῦ ἔπρεπε νὰ ἀπονέμῃται ἡ δικαιοσύνη. Ὅθεν ἐστάλησαν εἰς Ἀθήνας ἐπιτετραμμένοι, ἵνα συλλέξωσι τῶν σοφωτέρων νομοθετῶν τῆς Ἑλλάδος τοὺς νόμους. Μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν δ' αὐτῶν ἐξελέγησαν (452 π. X.) ἐκ τῶν πατρικίων δέκα ἄρχοντες, εἰς οὓς ἀνετέθη ἡ φροντίς τῆς συντάξεως τῆς νέας νομοθεσίας. Οἱ ἄρχοντες οὗτοι ὠνομάσθησαν δεκάρχαι. Καθ' ὅλον δὲ τὸ διάστημα τῆς ὑπηρεσίας των πᾶσαι αἱ λοιπαὶ ἀρχαὶ κατηργήθησαν, ἵνα μὴ ἀπαντῶσιν οὗτοι πρόσκομμά τι περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν καθηκόντων αὐτῶν. Ὅθεν αὐτοὶ μόνοι ὄντες ἄρχοντες τῆς πολιτείας συνεκέντρουν ἐν ἑαυτοῖς τὰ καθήκοντα τῶν ὑπάτων, τῶν δημάρχων καὶ τῶν λοιπῶν ἀρχόντων, συνωμολόγουν εἰρήνην, ἢ ἐκέρυττον πόλεμον, συνήθριζον τὸν λαὸν εἰς ἐκκλησίαν καὶ συνεκάλουν τὴν σύγκλητον. Καὶ ἡ μὲν διάρκεια τῶν καθηκόντων τῶν δεκαρχῶν περιορίσθη εἰς ἓν ἔτος· οἱ δὲ νόμοι, οἵτινες συνετάχθησαν κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο, ἐνεχαράχθησαν ἐπὶ δέκα χαλκῶν πινάκων. Ἀλλ' ἐκπνεύσαντος τοῦ ὀρισθέντος ἔτους, οἱ δεκάρχαι διυσχυρίζοντο ὅτι πρὸς συμπλήρωσιν τῆς νομοθεσίας ἦσαν ἀναγκαῖοι καὶ δύο ἄλλοι πίνακες. Ἐπειδὴ δὲ οἱ συνταχθέντες νόμοι ἦσαν λίαν δημοτικοί, καὶ ἡ κυβέρνησις τῶν δέκα ἐκείνων ἀνδρῶν ἐπολιτεύθη ἄριστα, διὰ τοῦτο ἀπεφασίσθη νὰ διατηρηθῇ ἔτι ἐπὶ ἓν ἔτος ἡ ἀρχὴ αὕτη. Ὅθεν ἐξελέγησαν καὶ διὰ τὸ δεύτερον ἔτος δέκα ἄνδρες, ἐκ

τῶν ὁποίων ὁμῶς οἱ πέντε ἦσαν ἐκ τῆς τάξεως τῶν πληθειῶν.

§ 11. Ὁ Ἀππίος Κλαύδιος καὶ ἡ κατὰ λυσις τῆς δεκαρχίας. Τὸ δεύτερον ἔτος τῆς δεκαρχίας ἔληξε, καὶ μολονότι οἱ δύο ἐναπολειφθέντες πίνακες συνετάχθησαν, καὶ συνεπληρώθησαν οὕτως οἱ νόμοι τῆς δωδεκαδέλτου, οἱ δεκάρχαι ὁμῶς ἐξηκολούθουν νὰ διατηρῶσιν αὐθαίρετως τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν, ἥτις καθίστατο ἐπὶ μᾶλλον δεσποτικὴ καὶ καταθλιπτικὴ διὰ τὸν λαόν. Τὸ ἀκόλουθον δὲ συμβεβηκός, αὐξήσαν τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ λαοῦ, ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν κατάργησιν τῆς δεκαρχίας. Ὁ Ἀππίος Κλαύδιος, ὅστις μόνος αὐτὸς ἐξελέγη ἐκ τῶν τοῦ πρώτου ἔτους δεκαρχῶν καὶ κατὰ τὸ δεύτερον ἔτος, ἠράσθη τῆς Οὐεργηνίας, ἥτις ἦτο θυγάτηρ δημοτικοῦ τινος (τοῦ Λουκίου Οὐεργηνίου) γενναίου ἀξιωματικοῦ, καὶ μνηστὴ ἀνδρὸς τῆς τάξεως αὐτῆς (τοῦ Ἰκιλίου, δημάρχου ἄλλοτε γενομένου). Ὁ Ἀππίος, περιφρονηθεὶς ὑπὸ τῆς ἐναρέτου Οὐεργηνίας, ἀπεφάσισε διὰ βίας νὰ ἀφαιρέσῃ αὐτὴν ἐκ τῶν κόλπων τῆς οἰκογενείας τῆς, διαδίδων ὅτι ἦτο γεγεννημένη ὑπὸ τινος δούλου αὐτοῦ. Ὁ πατὴρ τῆς Οὐεργηνίας εὐρισκόμενος τότε εἰς τὸ στρατόπεδον, τὸ ὁποῖον ἐμάχετο κατὰ τῶν Σαβίνων, ἅμα εἰδοποιηθεὶς περὶ τοῦ κινδύνου τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ, ἔσπευσεν εἰς τὴν Ῥώμην καὶ ἔφθασε, καθ' ἣν στιγμὴν κατῴρθωσεν ὁ Ἀππίος ἐν τῷ δικαστηρίῳ νὰ γίνῃ κύριος τῆς Οὐεργηνίας διὰ τοῦ μυσταροῦ δόλου. Προτιμῶν δὲ νὰ ἴδῃ τὴν θυγατέρα αὐτοῦ ἀποθνήσκουσαν μᾶλλον ἢ ἀτιμαζομένην, ἐφόνευσεν αὐτὴν διὰ ξίφους. Ἄλλ' ἡ ἀγανάκτησις καὶ ἡ λύσσα τοῦ δυστυχοῦς τούτου πατρὸς διήγειρε τοὺς δημοτικούς, οἵτινες δραμόντες εἰς τὰ ὅπλα κατέλαβον τὸν Ἀβεντῖνον λόφον, καὶ τότε ἐπέισθησαν νὰ ὑποταχθῶσιν, ὅτε αὐτοὶ μὲν ἐπέτυχον τῆς καταργήσεως τῆς δεκαρχίας, ὁ δὲ Ἀππίος Κλαύδιος ἀπῆχθη εἰς τὸ δεσποτήριον ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ὠνόμαζε συνθήη τοῦ Ῥωμαϊκοῦ λαοῦ κατοικίαν, καὶ ἐν ᾧ ἀπέθανε μίαν πρὸ τῆς δικασίμου ἡμέραν πθανώτατα γερόμενος αὐτόχειρ.

§ 12. Στρατιωτικοὶ δῆμαρχοι καὶ τιμηταί. Οἱ δημοτικοί, μὴ ὄντες ἐντελῶς εὐχαριστημένοι, ἠγωνίζοντο ἤδη ἐπιμόνως νὰ ἐπιτύχωσιν ὑπ'αὐτοὺς ἐκ τῆς τάξεως

αὐτῶν. Ἄλλ' οἱ πατρίκιοι, μὴ θέλοντες νὰ ἐνδώσωσιν εἰς ταύτην τὴν ἀπαίτησιν, προὔτιμησαν νὰ μὴ ἔχωσι παντάπασιν ὑπάτους, ἢ ὁ ἕτερος αὐτῶν νὰ ᾖ ἐκ τῶν δημοτικῶν. Ὅθεν περιωρίσθησαν εἰς τὸ νὰ χειροτονῶσιν ἐπὶ τινα χρόνον ἀντὶ ὑπάτων στρατιωτικούς δημάρχους ἢ χιλιάρχους ὀνομαζομένους, τινὲς τῶν ὁποίων ἐξελέγοντο καὶ ἐκ τῶν δημοτικῶν· εἰς δὲ τοὺς χιλιάρχους τούτους ἀνετέθη καὶ ἡ στρατιωτικὴ ἐξουσία, τὴν ὅποιαν εἶχον οἱ ὑπατοί. Μολονότι δὲ οἱ πατρίκιοι κατῴρθουν ἐνίοτε νὰ ἀποκαθιστῶσιν ὑπάτους λαμβανομένους ἐκ τῆς τάξεως αὐτῶν, ἐπειδὴ ὅμως προέβλεπον, ὅτι οἱ δημοτικοὶ θὰ ἀρπάσωσιν ἐπὶ τέλους καὶ αὐτὸ τὸ ὑπατικὸν ἀξίωμα, διώρισαν (443 π. Χ.) τοὺς τιμητὰς, οἵτινες ἐλαμβάνοντο ἐκ τῆς τάξεως τῶν πατρικίων, καὶ τῶν ὁποίων καθῆκον ἦν νὰ ἀποφασίζωσι τὴν τάξιν καὶ κατὰστασιν ἐκάστου τῶν πολιτῶν. Τοῦτο δ' ἐδίδε μεγάλην πολιτικὴν δύναμιν εἰς τοὺς τιμητὰς, εἰς οὓς ἀνετέθη προσέτι καὶ ἡ ἐπὶ τῶν ἡθῶν ἐφορεία, ἡ περὶ τῶν ἐσόδων μέριμνα καὶ ἡ ἐπὶ τῶν δημοσίων κτιρίων ἐπιτήρησις.

§ 13. Εἰς βολὴ τῶν Γαλατῶν. Οἱ Γαλάται, οἵτινες περὶ τὰ 600 π. Χ. ἀπεπειράθησαν τὴν πρώτην εἰς τὴν Ἰταλίαν εἰσβολὴν αὐτῶν, καὶ ἐγκατασταθέντες ἐν αὐτῇ ἔκτισαν ἰδίαις πόλεις, ἐνθαρρυνόμενοι ἤδη ὑπὸ τῶν ἐσωτερικῶν τῆς Ῥώμης ἐρίδων, προσέβαλον τὴν ἐτρουσκικὴν πόλιν Κλούσιον,* ἔχοντες ἀρχηγὸν τὸν Βρέννον. Ἐπειδὴ δὲ οἱ κάτοικοι τοῦ Κλουσίου ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν τῆς Ῥώμης, ἐστάλησαν τρεῖς πατρίκιοι ὡς πρεσβευταί, ἵνα πραγματευθῶσι τὴν εἰρήνην μεταξὺ τῶν Κλουσίων καὶ τῶν Γαλατῶν. Ἄλλ' οἱ ἀπεσταλμένοι Ῥωμαῖοι, ἐλθόντες εἰς τὸ Κλούσιον, ἐτέθησαν ἐπὶ κεφαλῇς τῶν κατοίκων καὶ ὠδήγησαν αὐτοὺς κατὰ τῶν Γαλατῶν· διὸ ὀργισθεὶς ὁ Βρέννος ἀπήτησε τοὺς ἐνόχους παρὰ τῶν Ῥωμαίων. Οὗτοι δὲ, ἀντὶ νὰ παραδώσωσιν αὐτῷ τοὺς οὕτω πολιτευθέντας, χειροτονοῦσιν αὐτοὺς χιλιάρχους διὰ τὸ ἐπιὸν ἔτος. Τότε ὁ Βρέννος κινήσας κατὰ τῶν Ῥωμαίων ἀπαντᾷ¹ τὸ ρωμαϊκὸν στράτευμα κατὰ

1) Ἡ ἡμέρα αὕτη (18 ἰουλίου) τῆς παρὰ τὸν Ἀλίαν μάχης ἐθεωρεῖτο μετὰ ταῦτα ὡς μία τῶν ἀπορράδων ἡμερῶν.

τὸν Ἀλίαν ποταμὸν (390 π. Χ.) καὶ νικᾷ αὐτὸ κατὰ κράτος. Μετὰ δὲ τὴν μάχην, ἐν ἣ οἱ Ῥωμαῖοι ἐτράπησαν εἰς αἰσχροὴν φυγὴν, οἱ μὲν Γαλάται προχωροῦσι ταχέως πρὸς τὴν Ῥώμην, οἱ δὲ πολῖται φεύγουσι καὶ ἐγκαταλείπουσι τὴν πόλιν ἔρμαιον εἰς τὴν λεηλασίαν. Μόνον οἱ μαχημώτεροι ἐκλείσθησαν ἐν τῷ Καπιτωλίῳ, καὶ 80 γέροντες βουλευταὶ ἀπεφάσισαν νὰ ἀποθάνωσιν ἀξιοπρεπῶς. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι, ἐνδεδυμένοι τὰ μεγαλοπρεπῆ αὐτῶν ἐνδύματα, μείναντες ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἐκάθθησαν ἐπὶ τῶν ἐλεφαντίνων δίφρων αὐτῶν¹. Οἱ δὲ θηριώδεις Γαλάται, εἰσελθόντες εἰς τὴν πόλιν, ἐξεπλάγησαν βλέποντες τοὺς σεβασμίους τούτους ἄνδρας καθημένους μετὰ ἀξιοπρεποῦς ἀταραξίας ἐν τῷ μέσῳ τοῦ περικυκλοῦντος αὐτοὺς κινδύνου· ἐνόμισαν μάλιστα, ὅτι δὲν ἦσαν θνητοί, ἀλλ' οἱ ἐφέστιαι τῆς πόλεως Θεοί. Ἐπειδὴ δὲ εἰς τῶν Γαλατῶν ἐξέτεινε τὴν χεῖρα ἵνα ἐγγίσῃ τὸ γένειον ἐνὸς σεβασμίου βουλευτοῦ, ὁ ἐξυβρισθεὶς ἐνέτεινεν ἀμέσως τὸ ἐλεφάντινον αὐτοῦ σκῆπτρον καὶ ἐθανάτωσε τὸν βάρβαρον. Τοῦτο ὅμως ἐγένετο παραίτιον γενικῆς σφαγῆς, μεθ' ἣν ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας οἱ Γαλάται ἐλεηλάτουν καὶ ἐρῆμουν τὴν πόλιν. Καὶ τὸ Καπιτώλιον μάλιστα, τὸ ὅποιον ἐπὶ 8 ἡμέρας ἀντέσχε, νύκτα τινὰ ὀλίγον ἔλειψε νὰ κυριευθῇ ὑπὸ τοῦ Βρέννου· ἀλλ' ὁ Μάρκος Μάλλιος (ὁ Καπιτωλῖνος), ὅστις ὑπερησπίζετο αὐτὸ, ἐξεγερθεὶς ὑπὸ τῶν φωνῶν τῶν ἱερῶν τῆς Ἥρας χηνῶν, ἀπέκρουσε τὸν ἐχθρόν². Τέλος ὁ ἐχθρὸς ἀπεπειράθη νὰ ὑποτάξῃ αὐτὸ διὰ τῆς πείνης· ἐπειδὴ ὅμως καὶ αὐτὸς ἐστερεῖτο τραφῶν, συνωμολογήθη συνθήκη, δι' ἣς οἱ Γαλάται ὤφειλον νὰ ἀναχωρήσωσιν, ἀφοῦ ἐπληρόνοντο εἰς αὐτοὺς χίλιαι λίτραι χρυσοῦ. Λέγεται δὲ ὅτι, ἐπειδὴ οἱ μὲν Γαλάται ἐπονηρεύοντο περὶ τὸ ζύγισμα τῶν λύτρων,

1) Ἐκαλοῦντο ἐλεφάντινοι δίφροι, ἔθραι κεκοσμημένοι ἐλέφαντι, ἐφ' ὧν ἐκάθηντο οἱ βουλευταὶ, οἱ ὕπατοι, οἱ δικτάτορες, αἱ μείζονες δηλαδὴ ἀρχαί.

2) Κατηγορηθεὶς ἀκολούθως ὁ Μάλλιος, ὅτι ὠρέγετο τυραννίδος, κατεκρημνίσθη ἀπὸ τῆς κορυφῆς ἐκείνης τοῦ Καπιτωλίου (ἀπὸ τῆς ἀποκρήμνου δηλαδὴ πλευρᾶς τῆς καλουμένης Ταρπηίας). ἄφ' ἧς εἶχεν ἐξελάσει τοὺς Γαλάτας.

οἱ δὲ Ῥωμαῖοι παρεπονοῦντο διὰ τοῦτο, ὁ Βρέννος ἐπιθέσας ἐπὶ τῆς πλάστιγγος τὸ ξίφος αὐτοῦ ἀνέκραξεν «οὐδὲν τοῖς ἡττημένοις» (τουτέστι τὸ ξίφος μόνον δύναται νὰ ἀποφασίσῃ περὶ τῆς διαφορᾶς). Ἄλλ' εἰς τὴν κρίσιμον ταύτην περιστάσιν ἔσωσε τὴν Ῥώμην ὁ στρατηγὸς Κάμιλλος.

§ 14. Ὁ Κάμιλλος καὶ ἡ ἑξωσις τῶν Γαλατῶν. Ὁ Κάμιλλος διέπρεψε πρὸ τῆς εἰσβολῆς τῶν Γαλατῶν εἰς διαφόρους πολέμους· ἀλλὰ δυσαρεστήσας κατόπιν τὸν λαὸν ἐν τῇ διανομῇ τῆς λείας, καὶ μὴ θελήσας νὰ ἀπολογηθῇ εἰς τὴν κατ' αὐτοῦ κατηγορίαν ἐπροτίμησε νὰ φύγῃ ἐκουσίως ἐκ τῆς Ῥώμης, ἵνα μὴ ὑποστῇ ἄδικον καθ' ἑαυτοῦ ἀπόφασιν. Ἀσπασάμενος λοιπὸν τὴν γυναῖκα καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐξῆλθε τῆς πόλεως, καὶ τὰς χεῖρας ἀνατείνας πρὸς τὸ Καπιτώλιον ἐπευχύθη εἰς τοὺς θεοὺς (οὐχὶ ὡς ὁ Ἀριστείδης) νὰ βιάσῃ τοὺς Ῥωμαῖους νὰ μετανοήσωσι διὰ τὴν ἀδικίαν καὶ νὰ ποθήσωσιν αὐτόν. Ἐνῷ δὲ διέτριβεν ἤδη ἐν τῇ λατινικῇ τῶν Ἀρδεατῶν πόλει, πολλοὶ φυγάδες Ῥωμαῖοι συναθροισθέντες καὶ ἀποφασίσαντες νὰ ἐπέλθωσι κατὰ τῶν ἐν Ῥώμῃ Γαλατῶν προεχειρίσαντο αὐτὸν δικτάτορα. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Κάμιλλος δὲν ἐδέχετο τὸ δικτατορικὸν ἀξίωμα ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τῆς Βουλῆς, ἀπεσταλμένοις τις ἀναβὰς διὰ νυκτὸς τὸν λόφον τοῦ Καπιτωλίου, ὅπου εὕρισκοντο οἱ βουλευταί, κατάρθρωσε νὰ φέρῃ τὴν ἐπικύρωσιν τούτων². Τότε ὁ Κάμιλλος ἄγων πολυάριθμον στρατὸν ἐνεφανίσθη πρὸ τῶν πυλῶν τῆς πόλεως, καθ' ἣν στιγμὴν διεφιλονείκουν μετὰ τῶν Γαλατῶν οἱ Ῥωμαῖοι περὶ

1) Ἐκεῖνος μὲν οὖν (ὁ Κάμιλλος), ὥσπερ Ἀχιλλεὺς, ἀράς θέμενος ἐπὶ τοὺς πολίτας καὶ μεταστάς, ὥφλε τὴν δίκην ἐρήμην. — Τῆς δὲ πόλεως ἀπαλλαττόμενος (ὁ Ἀριστείδης) ἤδη τὰς χεῖρας ἀνατείνας εἰς τὸν οὐρανόν, ἠῤῥατο τὴν ἐναντίαν ὡς ἔοικεν εὐχὴν τῷ Ἀχιλλεῖ, μηδένα θεὸν Ἀθηναίους καταλαβεῖν, ὅς ἀναγκάσει τὸν δῆμον Ἀριστείδου μνησθῆναι.

2) Τὰ ἔχνη τοῦ ἀναβάτου τούτου παρατηρήσαντες τὴν ἐπιούσαν οἱ Γαλάται ἐπειράθησαν νὰ κυριεύσωσιν ἐκεῖθεν τὸ Καπιτώλιον, τὸ ὅποιον ἔσωσε τότε ὁ Μάλλιος, ὡς εἴπομεν.

τοῦ ζυγίσματος τοῦ χρυσοῦ. Ἀκυρώσας δὲ ὡς δικτάτωρ τὴν συνθήκην ἀνεφώνησε, διὰ τοῦ σιδήρου καὶ οὐχὶ διὰ τοῦ χρυσοῦ πρέπει νὰ λυτρωθῶσιν οἱ Ῥωμαῖοι. Μάχης δὲ συγκροτηθείσης, κατενικήθησαν οἱ Γαλάται μετὰ μεγάλης σφαγῆς, καὶ ἀπεδιώχθησαν πέραν τῆς Ῥωμαϊκῆς χώρας. Τότε ἡ Ῥώμη τοσοῦτον ταχέως ἀνῶκοδομήθη, ὥστε ἐν ἐνὶ ἔτει συνετελέσθη ἡ νέα πόλις, ἵνα μὴ διασκορπισθῶσιν ἀλλαχοῦ οἱ κάτοικοι αὐτῆς.

§ 15. Δ η μ ο τ ι κ ο ἰ ὕ π α τ ο ι. Οἱ δημοτικοί, γενόμενοι ἤδη πολὺ ἰσχυρότεροι, ἀπεφάσισαν νὰ μὴ ὑποταχθῶσιν εἰς τὰς ἀποκλειστικὰς καὶ τυραννικὰς ἀπαιτήσεις τῶν πατρικίων. Ὅθεν οἱ ἄξιοι αὐτῶν δῆμαρχοι Στόλων καὶ Σέξτιος ἐζήτησαν τρεῖς νόμους· πρῶτον, νὰ ὑπάρχωσι δύο ὕπατοι, ὧν ὁ ἕτερος νὰ ᾖ πάντοτε ἐκ τῶν δημοτικῶν· δεύτερον, οὐδεὶς πολίτης νὰ ἔχη περισσότεράν ὠρισμένης ποσότητος δημοσίων γαιῶν (500 περίπου πλῆθρων), νὰ ἐπιτραπῇ δὲ ἡ ἐπικαρπία δημοσίων γαιῶν καὶ εἰς τοὺς πληθεῖους· καὶ τρίτον, νὰ τροποποιηθῇ ὁ νόμος περὶ τῶν χρεῶν τῶν δημοτικῶν. Μετὰ παρατεταμένην ἀντίστασιν καὶ οἱ τρεῖς οὗτοι νόμοι ἐψηφίσθησαν (367 π. Χ.). Συγχρόνως ὁμῶς ἐγκαθιδρύθη πρὸς ἀντιζυγίαν τὸ ἀξίωμα τοῦ πραίτορος ¹, τὸ ὁποῖον ἀπεδίδετο μόνον εἰς τοὺς πατρικίους ².

§. 16 Δ ι ἄ φ ο ρ ο ι π ό λ ε μ ο ι. Ἀπὸ τῆς καταλύσεως τῆς βασιλείας μέχρι τῶν μέσων τῆς τετάρτης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος κυριώτερον γεγονὸς τῆς Ῥωμαϊκῆς ἱστορίας ἦτο ἡ μεταξὺ πατρικίων καὶ πληθεῖων πάλη, ἥτις ἐπῆνεγκε τὴν ἰσοπολι-

1) Ὁ Πραίτωρ ὑπῆρχε καὶ ἄλλοτε ὡς ἀναπληρωτὴς τῶν ὑπάτων ἀπόντων καὶ πρόεδρος τῆς Βουλῆς· ἤδη δὲ καθῆκον αὐτοῦ ὥρισθη ἡ διανομή τῆς δικαιοσύνης.

2) Διηγοῦνται ἐπίσης, ὅτι κατ' αὐτὴν τὴν ἐποχὴν ἐπῆλθε λοιμὸς ἐν τῇ Ῥώμῃ, καὶ ὅτι ἀπῆλλαξεν αὐτὴν τούτου ἡ ἀφοσίωσις τοῦ Κουρτίου. Διότι λέγεται ὅτι συνάμα βάραθρόν τι εἶχεν ἀνοιχθῇ ἐν τῇ μέσῃ τῆς πόλεως. οἱ δὲ οἰωνοσκόποι διεκήρυξαν, ὅτι τότε μόνον θὰ κλεισθῇ, ὅταν ῥιφθῇ ἐντὸς αὐτοῦ ὁ ἀνδρεϊότερος· καὶ ὅτι ὁ Κούρτιος ἐλθὼν ἔφιππος καὶ ὠπλισμένος μεγαλοπρεπῶς. καὶ εἰπὼν ὅτι ἡ νεότης καὶ ἡ ἀρετὴ ἀποτελοῦσι τὴν δύναμιν τῆς πόλεως, ἐρρίφθη κατὰ τοῦ βάραθρου, ὅπερ παρὰ χρῆμα ἐκλείσθη.

τείαν· οἱ δὲ ἐξωτερικοὶ πόλεμοι κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἦσαν δευτέρου λόγου. Ἀπὸ τῶν μέσων δὲ τῆς τετάρτης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος κυριώτερα γεγονότα εἰσὶν οἱ ἐξωτερικοὶ πόλεμοι, οἵτινες ἐπήγαγον τὴν κατάντησιν τῆς μέσης καὶ τῆς κάτω Ἰταλίας. Ἐγένοντο δ' οἱ πόλεμοι οὗτοι ἐπὶ πολλὰ ἔτη κατὰ τῶν γειτόνων λαῶν, οἷον κατὰ τῶν Γαλατῶν, τῶν Λατίνων, τῶν Σαμνιτῶν καὶ τῶν Ταραντίνων.

§. 17. Οἱ ἐν τοῖς πολέμοις τοῖς κατὰ τῶν Γαλατῶν καὶ τῶν Λατίνων διαπρέψαντες. Ἐν τῷ κατὰ τῶν Γαλατῶν πολέμῳ (360 π. Χ.) ὁ Τίτος Μάλλιος μονομαχήσας μετὰ τινος γίγαντος Γαλάτου ἐφόνευσεν αὐτὸν καὶ ἐκοσμήθη διὰ τοῦ χρυσοῦ περιδεραίου, τὸ ὁποῖον ἀφῆρεσεν ἀπ' αὐτοῦ. Ὅθεν καὶ Τορκουάτος ὠνομάσθη (ἐκ τοῦ *torquis*, ὅπερ δηλοῖ περιδέραιον). Ὁ δὲ Μάρκος Οὐαλέριος μονομαχήσας μετὰ τινος Γαλάτου ἐπωνομάσθη Κόρβος· διότι (*corvus* ἦτοι) ἱέραξ ἐπικαθίσας ἐπὶ τῆς περικεφαλαίας του συνεδραμεν αὐτὸν, παρενοχλῶν τὸν Γαλάτην διὰ τῶν πτερῶν καὶ τοῦ ῥάμφους. Ἐν δὲ τῷ κατὰ τῶν Λατίνων πολέμῳ (340 π. Χ.) ὠδήγουν τὸν ῥωμαϊκὸν στρατὸν οἱ ὑπατοὶ Μάλλιος Τορκουάτος καὶ Δέκιος Μύσων. Τούτων ὁ μὲν διεκρίθη ἐπὶ τῇ ἀγρία αὐστηρότητι, ὁ δὲ διὰ τὴν ἀφοσίωσιν πρὸς τὸ συμφέρον τῆς πατρίδος. Ὁ Μάλλιος ἀπηγόρευσε πρὸ τῆς μάχης ἐπὶ ποινῇ θανάτου πᾶσαν πρὸς τοὺς ἐχθροὺς μονομαχίαν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ υἱὸς αὐτοῦ, συναντήσας Λατίνον τινα καὶ χλευαστικῶς προσκληθεὶς ὑπ' ἐκείνου εἰς μονομαχίαν, ἠναγκάσθη νὰ μονομαχήσῃ, μολοντί ἐφόνευσεν τὸν ἀντίπαλον, ἐφονεύθη ὅμως καὶ οὗτος ὑπὸ τοῦ πατρὸς, ὡς δεῖξας ἑλλειψιν πειθαρχίας. Ὁ δὲ Δέκιος, ἰδὼν κατ' ὄναρ, ὅτι πέπρωται τοῦ μὲν ἐνὸς ἔθνους ὁ στρατὸς, τοῦ δ' ἐτέρου ὁ στρατηγός, νὰ πέσωσι θύματα τῶν καταχθονίων θεῶν, ἐν τῇ συμπλοκῇ τῆς μάχης προσήνεγκεν ἑαυτὸν, ὡς ὁ Κόδρος, ὑπὲρ τῆς πατρίδος αὐτοῦ. Διότι μεταμφιεσθεὶς ὡς ἐπὶ θυσίαν ὤρμησεν εἰς τὰ πυκνότατα στίφη τῶν Λατίνων καὶ ἔπεσεν ὑπὸ τὰ βέλη ἐκείνων.

§ 18. Σαμνιτικοὶ πόλεμοι. Οἱ μετὰ τῶν Σαμνιτῶν πόλεμοι τῶν Ῥωμαίων διήρκεσαν ὑπὲρ τὴν ἡμίσειαν

ἑκατονταετηρίδα (343—283 π. Χ.)· διότι ἐγένοντο μὲν ἐν τῷ μέσῳ ἀνακωχαί, ἀλλ' ἐπανελαμβάνοντο πάλιν αἱ ἐχθροπραξίαι μετὰ ἰσχυροτέρας ὀρμῆς. Ἡ πρώτη αἰτία καὶ ἀφορμὴ τῶν μακρῶν τούτων καὶ αἱματηρῶν πολέμων ὑπῆρξεν ἡ ἐξῆς. Οἱ Σαμνῖται ἐπολέμουν πρὸς τοὺς Καμπανούς, λαὸν μαλθακὸν καὶ ἀδρανῆ· οἱ δὲ Καμπανοὶ ἐπεκαλέσθησαν τὴν βοήθειαν τῶν Ῥωμαίων. Ἀλλ' ἐπειδὴ οὕτοι, ἔχοντες ἐπίσημον συνθήκην μετὰ τῶν Σαμνιτῶν, δὲν ἠδύναντο νὰ διαρρήξωσιν αὐτὴν χάριν ἄλλων, οἱ Καμπανοὶ παραδόντες ἑαυτοὺς τε καὶ τοὺς ἀγροὺς αὐτῶν καὶ τὰς πόλεις εἰς τοὺς Ῥωμαίους, ἐν δὲν θέλτε, εἶπον, νὰ ὑπερασπισθῆτε ἡμᾶς, ὑπερασπίσθητε ὑμᾶς αὐτούς. Οἱ Ῥωμαῖοι δεχθέντες τὴν προσφορὰν ἐπειράθησαν κατ' ἀρχὰς διὰ πρέσβειων νὰ ἐμποδίσωσι τοὺς Σαμνίτας ἀπὸ τοῦ πολέμου τοῦ πρὸς τοὺς Καμπανούς. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ Σαμνῖται ἀπέρριψαν τὴν μεσιτείαν τῶν Ῥωμαίων, οὗτοι ἐκήρυξαν τὸν πρῶτον σαμνιτικὸν πόλεμον, τὸν ὁποῖον ἠναγκάσθησαν νὰ διακοψῶσι πρὸς καιρὸν ἔνεκα τοῦ πρὸς τοὺς Λατίνους παρεμπεισύντος πολέμου (340 π. Χ.). Ἀφοῦ δ' ὑπέταξαν τοὺς Λατίνους, ἀνέλαβον πάλιν τὸν πρὸς τοὺς Σαμνίτας ἀγῶνα (ἀπὸ τοῦ 326—304 π. Χ.). Κατὰ τὸν δεύτερον τοῦτον σαμνιτικὸν πόλεμον ὁ στρατηγὸς τῶν Σαμνιτῶν Πόντιος, ἀφοῦ παρέσυρε τοὺς Ῥωμαίους ἐντὸς κοιλάδος, τῆς ὁποίας ἡ εἰσοδος καὶ ἡ ἐξοδος, στεναὶ καὶ δύσβατοι οὖσαι, ἐκαλοῦντο (ἀπὸ τῆς παρακειμένης πόλεως Καυδίου) καυδινικαὶ πύλαι, τοὺς ἠνάγκασε νὰ παραδοθῶσι καὶ νὰ ὑπέλθωσιν ὑπὸ ζυγὸν ἐκ τριῶν πασσάλων σχηματισθέντα, ὅπερ ἦτο σημεῖον ὑποταγῆς ὑβριστικώτατον¹. Ἡ ὕβρις αὕτη διήγειρεν ἔτι μᾶλλον τὴν ἐπιθυμίαν τῆς ἐκδικήσεως, καὶ οἱ Ῥωμαῖοι τότε μόνον ἐσυνθηκολόγησαν, ὅτε κερδίσαντες λαμπρὰς νίκας ὑπέβαλον τὸν αἰχμαλωτισθέντα στρατὸν τῶν Σαμνιτῶν εἰς τὴν

1) Ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ ὁ Πόντιος εἶχε συμβουλευθῇ τὸν πάππον του περὶ τοῦ πρακτέου· αὐτὸς δὲ ὁ πολὺπειρος γέρων φρονῶν, ὅτι μέσος τις ὁρὸς εἶναι ἐπικίνδυνος, κατὰστρεψον, εἶπεν, ἐντελῶς τοὺς ἐχθροὺς σου ἢ ἀπόπεμψον αὐτοὺς χωρὶς νὰ τοὺς ταπεινώσῃς. Τὰ δὲ πράγματα ἐβεβαίωσαν τὴν ὀρθότητα τῆς κρίσεως αὐτοῦ.

αὐτὴν ταπεινῶσιν. Ἐξ ἔτη μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου τούτου, ἀφοῦ οἱ Ῥωμαῖοι ἐπολέμησαν πάλιν πρὸς τοὺς Γαλάτας καὶ ἄλλους λαοὺς, ἀρχεται ὁ τρίτος σαμνιτικὸς πόλεμος, καθ' ὃν ὁ μὲν Πόντιος ἠχμαλωτίσθη καὶ δέσμιος ἀπαχθεὶς εἰς τὴν Ῥώμην ἐθανατώθη, ὁ δ' ὑπατος τῆς Ῥώμης Κούριος Δεντάτος ἐπεφορτίσθη νὰ ὀρίσῃ τοὺς ὅρους τῆς συνθήκης. Ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ οἱ πρέσβεις τῶν Σαμνιτῶν ἤλπισαν, ὅτι θὰ κατορθώσῃ διὰ δώρων νὰ χαρισθῇ εἰς αὐτοὺς ὁ Δεντάτος. Ἀλλ' ἐκεῖνος, ἀπορρίψας μετὰ περιφρονήσεως τὰ δῶρα, εἶπεν, «ἡ πενία μου ἔδωκεν εἰς ὑμᾶς τὴν ἐλπίδα,» ὅτι θέλω διαφθαρῇ ὑπὸ τοῦ χρυσοῦ· ἐγὼ ὅμως προτιμῶ νὰ προσταῶσω τοὺς ἔχοντας χρυσὸν ἢ νὰ ἔχω αὐτόν».

§ 19. Πόλεμος πρὸς τοὺς Ταραντίνους. Οἱ Ταραντῖνοι¹ ἔβλεπον μετὰ ζήλοτυπίας τὴν αὐξάνουσαν δύναμιν τῆς Ῥώμης. Ὅθεν, ὅτε μὲν οἱ Ῥωμαῖοι ἦσαν ἀνησυχούμενοι ἐν τῇ μέσῃ Ἰταλίᾳ, ὑπεχρέωσαν αὐτοὺς διὰ συνθήκης νὰ μὴ στέλλωσι πλοῖα ἐντὸς τοῦ κόλπου τοῦ Τάραντος· μετὰ δὲ τὸ πέρας τοῦ τρίτου σαμνιτικοῦ πολέμου ἀπεπειράθησαν καὶ νὰ διεγείρῃσι πάλιν κατ' αὐτῶν τοὺς Σαμνίτας. Οἱ Ῥωμαῖοι ὅμως, ἀφοῦ ὑπέταξαν τοὺς Λατίνους καὶ τοὺς Σαμνίτας, ἔστρεψαν τὰ ὅπλα καὶ κατὰ τῶν Ταραντίνων, λαβόντες ἀφορμὴν ἐκ τοῦ ἀκολούθου περιστατικοῦ. Οἱ Ταραντῖνοι εἶχον προσβάλει πλοῖά τινα πλέοντα κατ' ἀνάγκην ἐντὸς τοῦ κόλπου τοῦ Τάραντος· οἱ δὲ Ῥωμαῖοι ἀπέστειλαν εἰς τὸν Τάραντα πρέσβεις, ἵνα ζητήσωσι τὴν παράδοσιν τῶν ἐνεργησάντων τὴν παραβίαν τῆς συνθήκης. Ἐπειδὴ δ' ἐν τῇ συγκροτηθείσῃ ἐκκλησίᾳ περιυβρίσθησαν ὑπὸ τοῦ ὄχλου οἱ πρέσβεις καὶ κατεγελάσθησαν, οὗτοι ἀποχωροῦντες εἶπον, «γελᾶτε, ὦ ἄνδρες Ταραντῖνοι, γελᾶτε, πολλὸν γὰρ τὸν μετὰ ταῦτα χρόνον κλαύσετε». Κηρυχθέντος τοῦ πολέμου, οἱ Ταραντῖνοι ἐνόησαν ὅτι δὲν δύνανται μόνοι νὰ ὑπε-

1) Ὁ Τάρας, ἀποικία τῶν Λακεδαιμονίων, συνέστη κατὰ τὴν ὁδὸν ἑκατονταστηρίδα, καὶ ἐγένετο ἡ μεγίστη καὶ λαμπροτάτη τῶν ἐν τῇ κατ' Ἰταλίᾳ ἐλληνικῶν ἀποικιῶν. Ἐπεδόθη ὅμως κατόπιν εἰς τρυφήν, ἥτις ἐπὶ ἤνεγκε τὴν καταστροφὴν του.

ρασπίσωσιν ἑαυτοὺς, διὸ ἐζήτησαν τὴν συνδρομὴν τοῦ Πύρρου βασιλέως τῆς Ἡπείρου.

§ 20. Ὁ Πύρρος ἐν τῇ Ἰταλίᾳ. Ὁ Πύρρος, ἐλθὼν εἰς τὴν Ἰταλίαν μετὰ 30 χιλιάδων στρατοῦ καὶ 20 ἐλεφάντων, ὧν ἡ χρῆσις ἦτο ἄγνωστος μέχρι τοῦδε παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις, ὑπέβαλεν εὐθὺς εἰς αὐστηρὰν δίαιταν καὶ πειθαρχίαν τὸν μαλθακὸν καὶ ἐκτεθηλυμένον λαὸν τῶν Ταραντίνων, ἀφοῦ ἔκλεισε τὰ θέατρα καὶ κατέπαυσε τὰς διασκεδάσεις αὐτῶν. Συνάψας δὲ μετὰ τῶν Ῥωμαίων μάχην ἐν Ἡρακλείῳ, ἐκέρδισε μὲν τὴν νίκην, μετὰ μεγάλης ὁμῶς ζημίας. Ἐπαναληφθέντος τοῦ πολέμου, ὁ Πύρρος ἐφθασεν εἰς τὰ πρόθυρα τῆς Ῥώμης· ἀλλ' ἀπαντήσας ἐκεῖ στρατὸν Ῥωμαϊκὸν ἠναγκάσθη νὰ ὀπισθοχωρήσῃ. Ἐπιθυμῶν ἐν τούτοις τὴν εἰρήνην ἔστειλεν ἄνδρα ἐπιτήδειον, εὐγλωττον, ἐνάρετον, τὸν φίλον αὐτοῦ Κινεάν τὸν Θεσσαλὸν, ἵνα συνθηκολογήσῃ. Ἐνῶ δὲ οἱ Ῥωμαῖοι ἦσαν ἔτοιμοι νὰ παραδεχθῶσι τὰς βαρεῖας αὐτοῦ προτάσεις, ἐπαρουσιάσθη ὁ γηραιὸς Ἀππίος Κλαύδιος, ὅστις πρὸ 30 ἐτῶν διατελέσας τιμητῆς, εἶχε καταςκευάσει μεγάλα καὶ λαμπρὰ ἔργα. Ὁ ἀνὴρ οὗτος αὐστηρῶν ἠθῶν ὢν, ὅτε ἤκουσεν ὅτι πρόκειται νὰ συνομολογηθῇ εἰρήνη, διέταξε νὰ φέρωσιν αὐτὸν εἰς τὴν Βουλὴν, εἰς ἣν, καθὼ ἀόμματος καὶ χωλός, πρὸ καιροῦ δὲν ἐφοίτα, καὶ διὰ τοῦ ὑπερηφάνου λόγου, ὃν ἐκεῖ ἐξεφώνησεν, ἀνέτρεψε τὰ περὶ εἰρήνης μελετώμενα. Ὁ Κινεάς θαυμάσας τὴν ἀρετὴν τῶν Ῥωμαίων, ὅτε ἐπέστρεψεν, εἶπε πρὸς τὸν Πύρρον, ὅτι ἡ μὲν Ῥώμη τῷ ἐφάνη ναός, ἡ δὲ σύγκλητος ὁμήγυρις βασιλέων.

§ 21. Φαβρίκιος. Οἱ Ῥωμαῖοι ἐπιθυμοῦντες νὰ ἀνταλλάξωσιν, εἰ δυνατὸν, τοὺς αἰχμαλώτους αὐτῶν, ἔπεμψαν πρέσβεις πρὸς τὸν Πύρρον διατρίβοντα ἐν Τάραντι. Μεταξὺ τῶν πρέσβεων τούτων ἦν καὶ ὁ Φαβρίκιος, πρὸς ὃν ὁ Πύρρος ὑπεσχέθη πολὺν πλοῦτον, ἵνα αὐτομολήσῃ πρὸς αὐτόν. Ἀλλ' ἡ πενία δὲν κατέβαλε τὴν σταθερότητα καὶ φιλοπατρίαν τοῦ Φαβρίκιου, ὅστις διεκρίθη καὶ ἐπὶ γενναιοφροσύνῃ καὶ τιμότητι· διότι, ἐνῶ ὁ ἱατρὸς τοῦ Πύρρου ὑπεσχέθη εἰς τοὺς Ῥωμαίους νὰ δηλητηριάσῃ ἐπὶ μεγάλῃ ἀμοιβῇ τὸν ἡγεμόνα, ὁ

Φαβρίκιος, οὐ μόνον ἀπέριψε τὴν μουσαρὰν ταύτην πρότασιν, ἀλλὰ καὶ εἰδοποίησε τὸν Πύρρον περὶ τούτου. Ὁ δὲ Πύρρος συγκινηθεὶς ἐκ τῆς μεγαλόφρονος ταύτης διαγωγῆς ἀνέκραξεν· «εὐκολώτερον εἶναι νὰ μεταστρέψῃ τις τὸν ἥλιον ἀπὸ τῆς πορείας αὐτοῦ, ἢ τὸν Φαβρίκιον ἀπὸ τοῦ δρόμου τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς τιμιότητος».

§ 22. Τέλος τοῦ πρὸς τοὺς Ταραντίνους πολέμου. Ὁ Πύρρος συγκροτήσας καὶ δευτέραν μάχην ἐν Ἀσκληῷ τῆς Ἀπουλίας¹, ἐνίκησε μὲν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐζημιώθη μέγας, εἶπεν, «ἂν ἔτι μίαν μάχην Ῥωμαίους νικήσωμεν, ἀπολούμεθα παντελῶς». Ὅθεν ἄσμενος ἐδέχθη τὴν γενομένην αὐτῷ ὑπὸ τῶν Συρακουσίων πρόσκλησιν κατὰ τῶν Καρχηδονίων. Ἐπανακάμψας δ' ἐκείθεν εἰς Τάραντα μετὰ τρία περίπου ἔτη, καὶ νικηθεὶς ὑπὸ τοῦ Κουρίου Δεντάτου, ἐπέστρεψε μετὰ 6 ἐτῶν ἀγῶνας εἰς τὴν Ἑλλάδα (275 π. Χ.), ἐγκαταλείψας τοὺς Ταραντίνους, οὓς μετ' ὀλίγον ὑπέταξαν οἱ Ῥωμαῖοι, ὥς καὶ ὅλην τὴν μεγάλην Ἑλλάδα καλουμένην.

§ 23. Γενικαὶ παρατηρήσεις. Ἀπὸ τῆς καταλύσεως τῆς βασιλείας μέχρι τῶν μέσων τῆς τετάρτης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος ἐπέτυχον τέλος πάντων οἱ δημοτικοὶ νὰ ἐκλέγωνται διάφοροι ἄρχαι ἐκ τῆς τάξεως αὐτῶν, καὶ νὰ βελτιώσωσι τὴν τύχην των διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τῆς τῶν στρατιωτῶν ἐκμισθώσεως, γενομένης περὶ τὰ 407 π. Χ. Ἀπὸ δὲ τῶν μέσων τῆς τετάρτης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος μέχρι τῶν λιθυκῶν πολέμων κατώρθωσαν νὰ κατακτήσωσι τὴν μέσσην καὶ τὴν κάτω Ἰταλίαν, ἐν ἣ (περὶ τὰ 312) ὁ περιφανὴς πατρικίος ὁ τιμητῆς Ἀππίος Κλαύδιος ἔκτισε τὴν ἐπιστημοτάτην Ῥωμαϊκὴν λεωφόρον, ἣτις ὠνομάσθη ἐξ αὐτοῦ Ἀππία ὁδός, καὶ ἣτις ἔφερεν ἀπὸ τῆς Ῥώμης εἰς τὴν καμπανικὴν πόλιν Καπύην, ἐκείθεν δὲ παρεξέταθ' ἑνὸς μὲν μέχρι τοῦ σικελικοῦ πορθμοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ μέχρι τοῦ Βρεντησίου, ἀπὸ τοῦ ὁποῖου συνήθως ἀνεχώρουν οἱ εἰς τὴν Ἑλλάδα διαπεραιούμενοι. Ἐν τούτοις οἱ Ῥωμαῖοι, οἵτινες ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων πολλὰ ἐδαπάνων

1) Ὑπῆρχε καὶ ἕτερον Ἀσκλον ἐν Πικεντίνῃ.

εἰς ἔργα οὐχὶ ὥραϊα, ὡς οἱ Ἕλληνες, ἀλλὰ κοινωφελῇ καὶ χρησίμῃ, οἷον ὑδραγωγεῖα, ὁχετοὺς καὶ λεωφόρους, μέχρι τῶν πρὸς τοὺς Καρχηδονίους πολέμων φημίζονται διὰ τὴν ἀπλότητα καὶ λιτότητα τοῦ ἰδιωτικοῦ αὐτῶν βίου. Μικρὸν δὲ μετὰ τὴν ἐξ Ἰταλίας ἀναχώρησιν τοῦ Πύρρου ἔκοψαν (269 π. Χ.) καὶ ἴδια ἀργυρᾶ νομίσματα, ἐνῷ πρότερον μετεχειρίζοντο τὸ ἐτρουστικόν, τὸ λατινικόν καὶ τὸ ἐλληνικόν νόμισμα. Τοιαύτη ἐν γένει ἡ κατάστασις τῶν Ῥωμαίων μέχρι τῶν λιβυκῶν πολέμων.

Β'. ΑΠΟ ΤΩΝ ΛΙΒΥΚΩΝ ΠΟΛΕΜΩΝ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΣΤΑΣΕΩΣ
ΤΩΝ ΓΡΑΚΧΩΝ (264—134 π.Χ.).

§ 1. Κυριώτερα γεγονότα. Κυριώτερα γεγονότα κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα εἰσι τὰ ἑξῆς. Οἱ λιβυκοὶ πόλεμοι· ἡ πολιורκία καὶ ἄλωσις τῶν Συρακουσῶν ὁ κατὰ τοῦ Φιλίππου βασιλείας τῆς Μακεδονίας πόλεμος· ὁ κατὰ τοῦ Ἀντιόχου βασιλείας τῆς Συρίας ὁ κατὰ τοῦ Περσέως υἱοῦ τοῦ Φιλίππου, καὶ τέλος ἡ ὑποδούλωσις τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἡ ὑποταγὴ τῆς Ἰβηρίας. Ἐν γένει δὲ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἡ Ῥώμη μεταβαίνει ἀπὸ τῆς κυριαρχίας τῆς Ἰταλίας ἐπὶ τὴν κυριαρχίαν τῆς οἰκουμένης. Ἐπίσημα δὲ πρόσωπα διακρίθοντα κατὰ τὰ γεγονότα ταῦτά εἰσιν ὁ Ῥηγούλος, οἱ δύο Σκιπίωνες οἱ ἀφρικανοὶ κληθέντες, Μόμμιος ὁ ἀχαϊκὸς καὶ Κάτων ὁ πρεσβύτερος· ἐκ δὲ τῶν Καρχηδονίων ὁ Ἀννίβας.

§ 2. Λιβυκοὶ πόλεμοι. Οἱ μεταξὺ Ῥωμαίων καὶ Καρχηδονίων πόλεμοι, οἵτινες ἐγένοντο ἐν διαστήματι 120 ἐτῶν, ἀποτελοῦσι μίαν τῶν σημαντικωτέρων ἐποχῶν τῆς Ῥωμαϊκῆς ἱστορίας. Οἱ πόλεμοι οὗτοι ὀνομάζονται καρχηδονικοὶ ἢ λιβυκοί, διότι οἱ Καρχηδόνιοι κατέφικον ἐν τῇ Ἀφρικῇ, ἥτις τότε ἐλέγετο καὶ Λιβύη· λέγονται πρὸς τούτοις καὶ φοινικικοί, διότι οἱ Καρχηδόνιοι ἦσαν ἄποικοι τῶν Φοινίκων. Ἐγένοντο δὲ τρεῖς λιβυκοὶ πόλεμοι, ὧν ὁ πρῶτος ἤρξατο τῷ 264 π. Χ. καὶ διήρκεσεν 24 περίπου ἔτη· ὁ δεύτερος ἤρξατο τῷ 218 καὶ διήρκεσε 17 ἔτη· ὁ δὲ τρίτος, ἀρξάμενος τῷ 149, ἐτελείωσε τῷ 146 π. Χ.

§ 3. Αἱ πρὸς τοὺς Ῥωμαίους σχέσεις τῶν

Καρχηδονίω ν. Ἡ πόλις Καρχηδὼν λέγεται, ὅτι ἐθεμελιώθη ὑπὸ τῆς Διδούης ἀδελφῆς τοῦ βασιλέως τῆς Τύρου Πυγμαλίωνος, ἕνα περίπου αἰῶνα πρὸ τῆς κτίσεως τῆς Ῥώμης ἐπὶ τῆς βορείου παραλίας τῆς Ἀφρικῆς. Οἱ ἄποικοι οὗτοι τῶν Φοινίκων, ἐπεκτείναντες τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ μέρους τῆς σημερινῆς Τριπόλεως καὶ ἐπὶ τῆς σημερινῆς ἡγεμονίας τῆς Τύνιδος, καὶ ὥς ἐκ τῆς γεωγραφικῆς θέσεως τῆς Καρχηδόνος, καὶ ὥς ἀπόγονοι λαοῦ ἐμπορικοῦ, ἐπέδωκον πρῶτως εἰς τὸ ἐμπόριον, ὅπερ παρέσχεν αὐτοῖς ἀνεξάντλητον πηγὴν πλούτου καὶ εὐημερίας, καὶ πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ ὁποῦ καὶ διαφόρους συνέστησαν ἀποικίας¹. Δεδομένοι ὅμως ὅλως εἰς τὸ ἐμπόριον παρημέλουν τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας, καὶ προσηλοῦντο μᾶλλον εἰς τὴν θαλασσοπολίαν. Αἱ ἐν ταῖς εὐρωπαϊκαῖς χώραις κατακτήσεις τῶν Καρχηδονίων καὶ τὰ ἐν αὐταῖς ἐμπορικὰ καταστήματά των ἤρξαντο περὶ τὴν 5^τ π. Χ. ἑκατονταετηρίδα, ὅτε οὗτοι καθυπέταξαν τὰς Βαλεαρίδας νήσους, τὴν Μελίτην καὶ τὴν Αἰθαλίαν (Ἑλβαν), καὶ ἔκτισαν ἀποικίας ἐν Σαρδόνι, Σικελίᾳ, Κύρῳ καὶ ἐπὶ τῶν μεσημβρινῶν παραλίων τῆς Ἰσπανίας. Περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους μάλιστα οἱ Καρχηδόνιοι ἐθαλασσοπόρουσαν καὶ ἐπὶ σκοπῷ ἀνακαλύψεων κατὰ τὰ δυτικὰ παράλια τῆς Ἀφρικῆς. Τοσαύτην δὲ ἰσχὺν ἀπέκτησαν, ὥστε ἐπὶ τῆς ὑπατείας τοῦ Βρούτου (ἐν ἔτει 509 π. Χ.) συνωμολόγησαν συνθήκας πρὸς τοὺς Ῥωμαίους, δι' ὧν ἐρρύθμισαν τὰς σχέσεις τῆς Ἰταλίας μετὰ τῆς Διῶνης.

§ 4. Οἱ πρὸς τοὺς Συρακουσίους ἀγῶνες τῶν Καρχηδονίων. Οἱ Καρχηδόνιοι φθάσαντες εἰς τὸν

1) Οἱ Καρχηδόνιοι, σχετισθέντες καὶ μετὰ τῶν Ἑλλήνων, κατενόησαν τὴν ἀνάγκην τοῦ κατὰ τὰς περιστάσεις μεταβάλλειν τὴν πολιτείαν, καὶ καταλύσαντες τὴν βασιλείαν ἐμόρφωσαν πολίτευμα κατὰ τι ὅμοιον τῷ σπαρτιατικῷ, περιλαμβάνον τρία στοιχεῖα, ἥτοι δύο ἰσοδύναμους ἄρχοντας (καλουμένους σουφρέτας), τὴν γερουσίαν καὶ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου· πρὸς δὲ καὶ τὴν ἀρχὴν τῶν 100, ἥτις ἀῶλαν μὲν ἂν ἦτο τμηματικῆς γερουσίας, γνωστὸν ὅμως, ὅτι εἶχε μεγάλην ἐξουσίαν καὶ ἀπετέλει τὸ ὑπέρτατον δικαστήριον.

κολοφῶνα τῆς δυνάμεως αὐτῶν ἠγωνίσθησαν (ἀπὸ τοῦ 480 π. Χ.) νὰ μοναρχήσωσιν ἐπὶ τῆς εὐφόρου καὶ πλουσίας νήσου Σικελίας, καὶ περιῆλθον ἔνεκα τούτου εἰς δεινὸν ἀγῶνα πρὸς τοὺς Συρακουσίους, οἵτινες τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἐμελέτων. Καὶ τότε μὲν ἐνίκηθησαν κατὰ τὸν Ἰμέραν ποταμὸν τὰ ἐν Σικελίᾳ ὑπὸ τοῦ Ἀμίλκα κερχηδονιακὰ στρατεύματα ὑπὸ τοῦ Γέλωνος, τυράννου τῶν Συρακουσῶν, καὶ ἐπυρπολήθη ὁ στόλος αὐτῶν, 150 δὲ χιλιάδες (τὸ ἥμισυ τοῦ κερχηδονιακοῦ στρατοῦ) κατεσφάγησαν. Ἀλλ' ὅτε ἀνενέωσαν τοὺς ἀγῶνας αὐτῶν ἐπὶ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου (410 π. Χ.), οὐ μόνον τὴν Ἑγεσταν καὶ Σελινοῦντα ὑπεχείρωσαν, ἀλλὰ καὶ τὸν Ἀκράγαντα κατέστρεψαν. Ἀκολουθῶς πολεμήσαντες καὶ πάλιν κατὰ τοῦ τυράννου τῶν Συρακουσῶν Διονυσίου τοῦ πρεσβυτέρου, καὶ νικηθέντες κατόπιν ὑπὸ τοῦ ἐκ Κορίνθου φθάσαντος καὶ τὰ τῶν Συρακουσίων στρατεύματα ὀδηγήσαντος Τιμολέοντος, ἐπανελάβον τοὺς ἀγῶνας αὐτῶν ἐπὶ τοῦ Ἀγαθοκλέους (344 π. Χ.), καὶ κατώρθωσαν μετὰ τὸν θάνατον τούτου καὶ τὴν ἐκ τῆς Σικελίας ἀποχώρησιν τοῦ Πύρρου νὰ κυριεύσῃ πλέον τοῦ ἡμίσεος τῆς νήσου ταύτης. καὶ νὰ συμμαχήσῃ τέλος (269 π. Χ.) μετὰ τοῦ τυράννου τῶν Συρακουσῶν Ἰέρωνος τοῦ Β'.

§ 5. Αἰτίαι καὶ ἀφορμὴ τοῦ πρώτου λιθοκκοῦ πολέμου. Οἱ Κερχηδόνιοι ἐπιθυμήσαντες νὰ κατακτήσωσιν τὴν Σικελίαν, ἀφοῦ πρῶτον ἐπολέμησαν πρὸς τοὺς Συρακουσίους, περιέπεσον εἰς πόλεμον καὶ πρὸς τοὺς Ῥωμαίους· διότι καὶ οὗτοι, ἀφοῦ ἐκυρίαρχησαν τῆς κυρίως Ἰταλίας, ἠθέλησαν νὰ ἐπεκτείνωσιν τὸ κράτος αὐτῶν καὶ ἐπὶ τῆς Σικελίας. Ἀφορμὴν δὲ εἰς τὸν πρῶτον τοῦτον λιθοκκὸν πόλεμον ἔδωκαν οἱ Μαμερτίνοι (ἦτοι παῖδες τοῦ Ἀρεως)· διότι οὗτοι ὑπηρετήσαντες ὡς μισθοφόροι παρὰ τῷ τυράννῳ τῶν Συρακουσῶν Ἀγαθοκλεῖ, μετὰ τὸν θάνατον ἐκείνου ἐκυρίευσαν τὴν Μεσσήνην. Ἐπειδὴ δὲ Ἰέρων ὁ τύραννος τῶν Συρακουσῶν, ἵνα διώξῃ τὸν πειρατικὸν καὶ ληστρικὸν τοῦτον λαόν, συνεμάχησε μετὰ τῶν Κερχηδονίων, οἱ Μαμερτίνοι ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν τῶν Ῥωμαίων. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι, μολοντί ἐδίστασαν κατ' ἀρχὰς νὰ συμπράξωσιν μετ' ἀνθρώπων κακούργων, ἐθεώρησαν ὅμως συμφέρον νὰ συναινέσωσιν ἐπὶ τέ-

λους, καὶ ἤρξαντο τοῦ πρώτου λιθοκοῦ πολέμου (264 π. Χ.).

§ 6. Ἡ π ρ ώ τ η κ α τ ἄ θ ἄ λ α σ σ α ν ἐ π ι τ υ χ ί α τ ῶ ν Ῥ ω μ α ί ω ν. Οἱ Ῥωμαῖοι πολεμήσαντες ἐν Σικελίᾳ ἐκέρδισαν ἐνδοξὸν νίκην, καὶ οὐ μόνον ἀπέσπασαν τὸν τύραννον τῶν Συρακουσῶν Ἰέρωνα ἀπὸ τῆς μετὰ τῶν Καρχηδονίων συμμαχίας, ἀλλὰ καὶ ἐνίκησαν κατόπιν τοὺς τελευταίους ἐν τῇ πρώτῃ ναυμαχίᾳ, τὴν ὁποίαν συνῆψαν μετ' αὐτῶν. Τούτου δ' ἐπέτυχον διὰ τοῦ ἑξῆς τρόπου. Πολεμικὴ τις τριήρης τῶν Καρχηδονίων εἶχε ναυαγήσει εἰς τοὺς αἰγιαλοὺς τῆς Ἰταλίας, ἣν μεταχειρισθέντες ὡς σχέδιον οἱ Ῥωμαῖοι κατεσκεύασαν ἐν διαστήματι δύο μηνῶν στόλον ἱκανόν. Θέλοντες ὁμῶς νὰ καταστήσωσιν ἀνωφελῆ καὶ τὴν ταχύτητα τῶν ἐχθρικῶν πλοίων, ὡς καὶ τὴν δεξιότητα τῶν κωπηλατῶν ἐκείνων, ἐπενόησαν μηχανὴν ὀνομαζομένην κόρακα, δι' ἧς συμπλέκοντες τὰ ἐχθρικά πλοῖα μετὰ τῶν ἰδίων μετέβαλλον τὴν ναυμαχίαν εἰς πεζομαχίαν. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Καρχηδόνιοι, ὑπερέχοντες τῶν Ῥωμαίων κατὰ τὴν θαλασσοκρατίαν, ἐνίκηθησαν κατ' αὐτὸ τὸ εὐνοϊκὸν αὐτῶν στοιχεῖον, τοσαύτην χαρὰν ἐκ τῆς ἐπιτυχίας τῶν ταύτης ἡσθάνθησαν οἱ Ῥωμαῖοι, ὥστε, ἵνα διαιωνίσωσι τὴν μνήμην τῆς πρώτης ταύτης κατὰ θάλασσαν νίκης, ἔστησαν στήλην (*columna rostrata*), ἣν ἐκόσμησαν τοῖς ἐμβόλοις τῶν ἐχθρικῶν πλοίων.

§ 7. Ῥ η γ ο ὕ λ ο ς. Οἱ Ῥωμαῖοι ἐπαρθέντες ἐκ τῆς εὐπραγίας ταύτης μετήγαγον τὸν πόλεμον εἰς τὴν Ἀφρικήν. Οἱ δὲ Καρχηδόνιοι φοβούμενοι τὴν καταστροφὴν τῆς πόλεως αὐτῶν ἐζήτησαν εἰρήνην. Οἱ προταθέντες ὁμῶς εἰς τοὺς Καρχηδονίους ὅροι ἦσαν τοσοῦτον ταπεινωτικοί, ὥστε οὗτοι ἀπεφάσισαν νὰ καταφρονήσωσι τὰς τύχας τοῦ πολέμου. Τότε ὑπὸ ἑμπειρόν τινα στρατηγὸν τὸν Σπαρτιάτην Ξάνθιππον ἀπήντησαν τοὺς Ῥωμαίους πλησίον τῆς Τύνιδος, ἐνίκησαν αὐτοὺς καὶ ἤχμαλώτισαν τὸν διὰ τὴν ἡρωϊκὴν αὐτοῦ ἀφοσίωσιν περιώνυμον στρατηγὸν Ῥηγοῦλον. Διαρκοῦντες δὲ τοῦ πολέμου, ὅστις ἀπέβαιεν ἄλλοτε μὲν ὑπὲρ τοῦ ἐνός τῶν διαμαχομένων, ἄλλοτε δὲ ὑπὲρ τοῦ ἑτέρου, οἱ Καρχηδόνιοι ἠθέλησαν νὰ ἀνταλλάξωσι τοὺς αἰχμαλώτους· ὅθεν ἐπερψαν εἰς τὴν Ῥώμην τὸν Ῥηγοῦλον, ἵνα συμφωνήσῃ περὶ τούτου μετὰ τῶν συμπολιτῶν του, λαβόν-

τες ἔνορκον ὑπόσχεσιν ἀπ' αὐτοῦ, ὅτι ἐν ἀποτυχίᾳ θὰ ἐπιστρέψῃ, ἵνα ὑποβληθῇ πάλιν εἰς τὰ δεσμά. Ὁ Ῥηγουλος, ἀντὶ νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ἐμπιστευθεῖσαν αὐτῷ ἀποστολὴν, ἐλθὼν εἰς τὴν Ῥώμην συνεβούλευσε τοὺς Ῥωμαίους νὰ μὴ συναίνεσωσιν εἰς οὐδεμίαν ἀνταλλαγὴν, ἀλλὰ νὰ ἐξακολουθήσωσι τὸν πόλεμον. Μολονότι δὲ οἱ φίλοι παρεκάλουν αὐτὸν νὰ προνοήσῃ ὑπὲρ τῆς ἰδίας σωτηρίας, οὗτος ὅμως ἐκπληρώσας τὸ πρὸς τὴν πατρίδα καθήκον δὲν ἠθέλησε νὰ παραβῇ τὸν δοθέντα ὄρκον, ἀλλ' ἐπιστρέψας εἰς Καρχηδόνα ὑπέστη τὴν τύχην, ἣν προεῖδεν· ἐθανατώθη δηλαδὴ διὰ βαρβάρων βασιλέων.

§ 8. Τέλος τοῦ πρώτου λιθοκοῦ πολέμου. Τέλος πάντων ὁ πρῶτος οὗτος λιθοκὸς πόλεμος ἔλαθεν αἴσιον πέρας ὑπὲρ τῶν Ῥωμαίων (241 π. Χ.)· διότι συνωμολογήθη εἰρήνη, δι' ἧς οἱ Καρχηδόνιοι ὑπεχρέωθησαν νὰ ἐκχωρήσωσιν ἐκ τῆς Σικελίας, ν' ἀποδώσωσι τοὺς αἰχμαλώτους ἄνευ λύτρων, καὶ νὰ πληρώσωσιν ἐν διαστήματι εἴκοσιν ἐτῶν ἱκανὸν χρηματικὸν ποσόν.

§ 9. Τὰ μετὰ τὸν τοῦ πρώτου καὶ δευτέρου λιθοκοῦ πολέμου. Ἐν τῷ διαστήματι τῷ μετὰ τὸν τοῦ πρώτου καὶ δευτέρου λιθοκοῦ πολέμου οἱ Ῥωμαῖοι ἠύξησαν μεγάλως τὴν χώραν αὐτῶν· διότι ἐκτὸς τῆς Σικελίας ἐκυρίευσαν τὰς νήσους Κύρνον καὶ Σαρδῶ, καὶ καταστήσαντες ὑποχειρίους τοὺς διὰ δεινῆς πειρατείας παρενοχλήσαντας τὰ παράλια τῆς Ἰταλίας Ἰλλυριοὺς¹, ἀφῆρσαν μέγα μέρος ἀπὸ τοῦ κράτους αὐτῶν, καὶ καθυπέβαλον τὴν βασιλίσσαν τῶν Ἰλλυριῶν Τεῦταν εἰς ἐτήσιον φόρον. Ἐκ δὲ τῶν ἀφαιρεθειῶν χωρῶν τότε ἀπὸ τοῦ κράτους ἐκείνης ἡ μὲν Κέρκυρα καὶ τινες ἑλληνίδες πόλεις τῆς Ἰλλυρικῆς παραλίας ἀνεγνώρισαν τὴν Ῥωμαϊκὴν

1) Οἱ Ἰλλυριοὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ὠφελθέντες ἐκ τῆς προκυψάνσης τότε ἐν Ἑλλάδι γενικῆς ἀνωμαλίας, καὶ ἐκ τῆς ἐξασθενήσεως τῆς ἡπειρωτικῆς βασιλείας, συνεκρότησαν κράτος μέγα ἰδίως ἐπὶ τοῦ βασιλείως αὐτῶν Ἀγρωνος, καὶ παρεξτεράπησαν εἰς πολλὰς πειρατείας μετὰ τὸν θάνατον ἐκείνου, ὅτε διεδέξατο τὴν ἀρχὴν ἡ σύζυγός του Τεῦτα ὡς ἐπίτροπος τοῦ υἱοῦ της.

προστασίαν· ἡ δὲ αἰτωλικὴ καὶ ἀχαϊκὴ ὁμοσπονδία καὶ ἄλλαι ἑλληνικαὶ πολιτεῖαι, ἀπαλλαγείσαι τῶν ἱλλυρικῶν πειρατειῶν, ἐξέφρασαν μετὰ κολακείας τὴν πρὸς τὸ νικηφόρον ἔθνος εὐγνωμοσύνην, ἣτις ἀποδεικνύει σαφῶς, ὅτι ἑνὸς μὲν τὴν ὑπεροχὴν τῶν Ῥωμαίων, ὅτι ἑτέρου δὲ τὴν ἀσθένειαν ἐκυτῶν. Οἱ Ῥωμαῖοι ἀκολούθως ἐπεχείρησαν τὸν πολλοῦ λόγου ἄξιον πόλεμον κατὰ τῶν ἐν τῇ ἄνω Ἰταλίᾳ Γαλατῶν, οἵτινες καὶ πάλιν ἐδοκίμασαν νὰ εἰσβάλωσιν εἰς τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος. Ἐν τῷ πολέμῳ τούτῳ (225—222 π. Χ.) κατανικήσαντες τοὺς Γαλάτας ἐκυρίευσαν τὸ Μεδιόλανον, καὶ ὑπέταξαν τὴν ἐντεῦθεν τῶν Ἀλπεῶν Γαλατίαν, τὴν ὁποίαν προστήρησαν μονίμως εἰς τὴν δημοκρατίαν, κατασκευάσαντες ὁδοὺς δι' αὐτῆς τῆς χώρας τῶν Γαλατῶν. Ἀλλὰ καὶ οἱ Καρχηδόνιοι, ἀποζημιούμενοι διὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς Σικελίας, ἐξετείνοντο ἐπὶ τῶν εὐφόρων χωρῶν τῆς Ἰσπανίας, καὶ ἔκτισαν ἐν αὐτῇ ἀποικίαν τὴν μετὰ ταῦτα Καρθαγένην ὀνομασθεῖσαν.

§ 10. Τὰ αἴτια καὶ ἡ ἀφορμὴ τοῦ δευτέρου λιθυκοῦ πολέμου. Οἱ Ῥωμαῖοι βλέποντες μετὰ ζηλοτυπίας τὰ ἐν τῇ Ἰβηρίᾳ ὑπὸ τῶν Καρχηδονίων κατορθώματα, ἵνα ἀντισταθμίσωσιν ἐν τῇ χερσονήσῳ ταύτῃ τὴν ἐκυτῶν δύναμιν πρὸς τὴν ἀφρικανικὴν, συνεμάχησαν μετὰ τῆς ἐν Ἰσπανίᾳ ἑλληνικῆς ἀποικίας τοῦ Σαγούντου, ὅπερ ἔκειτο παρὰ τῷ νῦν Μουρβιέδρῳ. Ἀλλ' ὁ ἀρχηγὸς τῶν Καρχηδονίων Ἀννίβας παρὰ τὴν συνθήκην, δι' ἣς οἱ Καρχηδόνιοι ὑπέσχοντο νὰ μὴ ὑπερβῶσι τὸν Ἰβηρα ποταμὸν, καὶ νὰ μὴ προσβάλωσι τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν ἐν Ἰσπανίᾳ ἑλληνικῶν ἀποικίων, ἐτράπη κατὰ τοῦ Σαγούντου, καὶ ἐγένετο κύριος αὐτοῦ. Ὅθεν αἰτία μὲν τοῦ δευτέρου λιθυκοῦ πολέμου ὑπῆρξεν ἡ ζηλοτυπία τῶν Ῥωμαίων, ἀφορμὴν δὲ ἔδωκεν ὁ Ἀννίβας· διότι μετὰ τὴν κατάληψιν τοῦ Σαγούντου οἱ Ῥωμαῖοι ἔπεμψαν τότε παρευθὺς πρέσβεις εἰς τὴν Καρχηδόνα, οἵτινες φθάσαντες ἐκεῖ εἶπον εἰς τοὺς Καρχηδονίους· ἤλθομεν φέροντες ὑμῖν τὴν εἰρήνην ἢ τὸν πόλεμον. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Καρχηδόνιοι ἀπήντησαν, ἐκλέξατε ὑμεῖς αὐτοί, λοιπὸν, τοῖς εἶπον οἱ Ῥωμαῖοι, λάβετε τὸν πόλεμον. Οὕτως ἐκηρύχθη ὁ δεύτερος λιθυκὸς πόλεμος (218 π. Χ.).

§ 11. Ὁ Ἀννίβας. Στρατηγὸς τῶν Καρχηδονίων κατὰ τὸν δεύτερον λιευκὸν πόλεμον ἦτο ὁ Ἀννίβας, υἱὸς Ἀμίλκα τοῦ Βάρκα (ἦτοι Κερκυνοῦ). Ὁ Ἀμίλκας, ὅστις ὑπῆρξεν ἐπίσης μέγας στρατηγός, λέγεται ὅτι παῖδα ἔτι ὄντα τὸν Ἀννίβαν τὸν ὑπεχρέωσε νὰ ὁμώσῃ αἰώνιον μῖσος κατὰ τῶν Ῥωμαίων. Ὁ Ἀννίβας ἦτο μὲν εἰκοσιπενταετῆς, ὅτε διεδέξατο τὴν θέσιν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἀποθανόντος ἐν τῇ Ἰβηρίᾳ· κατεῖχε δὲ ἤδη ὅλα τὰ πλεονεκτήματα ἐμπείρου στρατηγοῦ· ἦτο σώφρων, ἀγρυπνος καὶ ἀκατάβλητος εἰς πᾶσαν ἐργασίαν· ἠγαπᾶτο συνάμα καὶ ἐθχυμάζετο ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ· καὶ ἐν ἐνὶ λόγῳ ἦτο εἰς τῶν περιφημοτέρων στρατιωτικῶν ἀρχηγῶν, ἐξ ὧν εἶδε ποτε ὁ κόσμος.

§ 12. Ἐκστρατεία τοῦ Ἀννίβας εἰς Ἰταλίαν. Ὁ Ἀννίβας εὐθύς, ὅτε ἐκηρύχθη ὁ πόλεμος, θέλων νὰ προλάβῃ τοὺς Ῥωμαίους, ἀπεφάσισε νὰ προσβάλλῃ αὐτοὺς διὰ τρόπου τολμηροῦ συνάμα καὶ καινοφανοῦς. Ὄθεν ἔχων 60 χιλιάδας στρατιωτῶν καὶ 37 ἐλέφαντας κατευθύνεται πρὸς τὰ Πυρρηναῖα, καὶ διελθὼν τὴν μεγάλην ταύτην σειρὰν τῶν ὀρέων μεταβαίνει εἰς Γαλλίαν· διαβάς δὲ διὰ τοῦ μεσημβρινοῦ μέρους αὐτῆς ἀναπλέει τὸν Ῥοδανὸν, ὑπερπηδᾷ τὰς Ἀλπεις καὶ καταβαίνει εἰς τὴν ἀρκτῶν Ἰταλίαν¹. Δὲν ἐξετέλεσε μὲν τὴν διάβασιν ταύτην μεταξὺ τῶν ἀενάων χιόνων καὶ τῶν τρομερῶν κρημνῶν τῶν ὑψηλοτάτων εὐρωπαϊκῶν ὀρέων ἄνευ μεγάλης θυσίας, ἀλλ' ἀνεπλήρωσε τὴν ζημίαν αὐτοῦ διὰ στρατολογίας γενομένης ἐκ τῶν Γαλατῶν τῶν ἐντεῦθεν τῶν Ἀλπεων κατοικούντων· διότι οὗτοι νεωστὶ ὑποταχθέντες δὲν ἦσαν ἀφωσιωμένοι εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐξουσίαν. Μόλις δ' ἔδωκε μικρὰν εἰς τὸν στρατὸν αὐτοῦ ἀνάπαυσιν καὶ ἀμέσως ἐκυρίευσεν τὴν Αὐγούστην Ταυρίνων². Ἀλ-

1) Λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν τῶν ἀτελῶν μηχανῶν τοῦ αἰῶνος ἐκείνου, τὸ κατόρθωμα τοῦτο εἶναι θαυμασιώτατον καὶ μένει εἰσέτι μυστήριον πῶς ἐξετελέσθη, ἢ διὰ τίνος διόδου διῆλθεν ὁ Ἀννίβας.

2) Ἡ πόλις αὕτη ἐκαλεῖτο πρότερον Ταυρασία· ἐκλήθη δὲ κατόπιν Αὐγούστα ἀπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Αὐγούστου, ὅστις ἤγαγεν ἐνταῦθα ἀποικίαν Ῥωμαϊκὴν (νῦν Τουρίνον).

ληλοδιαδόχως ἐνίκησε τοὺς Ῥωμαίους στρατηγοὺς, τὸν Σκιπίωνα (τὸν πατέρα Σκιπίωνος ἀφρικανοῦ τοῦ πρεσβυτέρου) παρὰ τὸν Τίκινον ποταμὸν, τὴν Σεμπρώνιον παρὰ τὸν Τρεβίαν, ποταμὸν τῆς ἄνω Ἰταλίας πηγάζοντα ἐκ τῶν Ἀπεννίνων καὶ ἐκβάλλοντα εἰς τὸν Πάδον, καὶ τὸν Φλαμίνιον παρὰ τὴν Τρασιμένην λίμνην. Ἐὰν δ' ἐξεστράτευσεν ἀμέσως κατὰ τῆς Ῥώμης, δὲν ἤθελον δυνηθῇ οἱ Ῥωμαῖοι νὰ ἐμποδίσωσιν αὐτόν. Ὁ Ἀννίβας ὁμῶς δὲν προέθετο νὰ προσβάλῃ τὸ κέντρον τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους, ἀλλ' ἤθελε νὰ ὑποτάξῃ αὐτὸ ὀλίγον κατ' ὀλίγον.

+ § 13 Ἡ ἐν Κάννας μάχη. Οἱ Ῥωμαῖοι, καταπτοθέντες ἐκ τῶν ἐπιτυχιῶν τοῦ Ἀννίβα, ἀνηγόρευσαν δικτάτορα τὸν Κόδιντον Φάβιον Μάξιμον, τὸν μετέπειτα ἕνεκα τῆς πολλῆς αὐτοῦ προνοίας καὶ περισκέψεως βραδὺν καὶ ἀσπίδα ἐπικληθέντα. Οὗτος φοβούμενος, μὴ ἡ ἀποτυχία κατὰ τὰς περιστάσεις ἐκείνας ἀποδῇ ὀλεθρία εἰς τοὺς Ῥωμαίους, ἀπέφυγε νὰ συγκροτήσῃ μάχην, καὶ ἀκολουθῶν τὸ στράτευμα τοῦ Ἀννίβα ἠνώχλει αὐτὸ, καὶ προσεπάθει νὰ ἐπωφεληθῇ ἀπὸ τῶν σφαλμάτων ἐκείνου. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους, ἐπειδὴ παρέστησαν αὐτόν ὡς ὑποπτον, ἀφῆρέθη ἀπ' αὐτοῦ ἡ στρατηγία καὶ ἐδόθη εἰς τοὺς δύο ὑπάτους τὸν Αἰμίλιον Παῦλον καὶ τὸν Τερέντιον Οὐάρωνα, οἵτινες ὀδηγοῦντες 80 χιλιάδας πεζῶν καὶ 6 χιλιάδας ἱππέων συνεκρότησαν (216 π. Χ.) παρὰ τὰς Κάννας (πόλιν τῆς Ἀπουλίας) μάχην, καθ' ἣν κατεστράφη ὁ Ῥωμαϊκὸς στρατός. Τοσαύτη δὲ λέγεται ὅτι ἦτο ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ ἡ σφαγὴ, ὥστε ὁ Ἀννίβας πολλάκις ἠκούσθη φωνάζων, φεῖδεσθε τῶν ἡττημένων. Πῶς δὲ συνέβη νὰ ἡττηθῶσιν οἱ Ῥωμαῖοι ὑπὸ τοῦ Ἀννίβα, ὅστις εἶχε 40 χιλιάδας μόνον πεζῶν καὶ 10 χιλιάδας ἱππέων, τοῦτο εἶναι ἐν ἐκ τῶν μυστηριωδῶν στρατηγημάτων τοῦ στρατηγοῦ τούτου. Ἐρρέθη ὁμῶς ὅτι ὑπελόγησε τὸν καιρὸν, καθ' ὃν ἄνεμός τις ἔπνεε πρὸς τὸ πρόσωπον τῶν ἐχθρῶν, καὶ ὅτι ὥργωσε τοὺς ὀπισθεν τοῦ στρατοῦ τοῦ κειμένους ἀγροὺς, ἵνα ὁ ἄνεμος ἀνεγείρῃ νέφος κονιορτοῦ κατὰ τῶν ἐχθρῶν. Ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ 40000 ἐκ τῶν Ῥωμαίων ἐφονεύθησαν, μεταξὺ δὲ τούτων καὶ ὁ Αἰμίλιος Παῦλος. Τοσαύτη δὲ ἦτο ἡ ἐκ τῆς ἀποτυχίας ταύτης ἐπιγενομένη κατάπληξις εἰς τὴν Ῥώμην, ὥστε πολλάκις κατόπιν, ἐπικειμένου οἰου-

δήποτε μεγάλου κινδύνου, οἱ Ῥωμαῖοι ἐφαντάζοντο, ὅτι ὁ Ἀννίβας ἐπεφαίνετο πρὸ τῶν πυλῶν τῆς πόλεως. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀννίβας θέλων νὰ δώσῃ εἰς τοὺς Καρχηδονίους ἰδέαν τινὰ τοῦ ὀλέθρου τῶν Ῥωμαίων, ἔπεμψεν εἰς Καρχηδόνα τρεῖς σάκκους πλήρεις χρυσῶν δακτυλίων, ἀφαιρεθέντων ἀπὸ τῶν ἱππέων τῶν Ῥωμαίων.

§ 14. Οἱ Ῥωμαῖοι καὶ ὁ Ἀννίβας μετὰ τὴν ἐν Κάνναις μάχην. Μετὰ τὴν ἐν Κάνναις μάχην, ὁ μὲν Οὐάρων μετὰ τινων ἀσθενῶν λειψάνων τοῦ στρατοῦ (10 χιλιάδων) ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ῥώμην, οἱ δὲ Ῥωμαῖοι τοὺς μὲν φηγόντας ἀπὸ τῆς μάχης ἐκήρυξαν ἀτίμους, αὐτὸν δὲ τὸν Οὐάρωνα πλησιάζοντα εἰς τὴν πόλιν ἐξηλθον νὰ προῦπαντήσωσι καὶ νὰ εὐχαριστήσωσι, διότι δὲν ἀπηλπίσθη περὶ τῆς σωτηρίας τῆς πατρίδος, καὶ ἄμεσον πρόνοιαν ἔλαβον, ἵνα συσσωματώσωσι νέον στρατόν. Ἐν τούτοις ἐνῶ ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν περιέμενον οἱ Ῥωμαῖοι νὰ ἴδωσι τὸν Ἀννίβαν εἰς τὴν Ῥώμην, ὁ ἀφρικανὸς νικητὴς δὲν ἐπεχείρησε νὰ εἰσέλθῃ εἰς αὐτήν, ἀλλὰ κατηυθύνθη εἰς τὴν Καπύην. Ἐνταῦθα δὲ οἱ φερέποναι στρατιῶται αὐτοῦ Ἀφρικανοὶ καὶ Γαλάται τοσοῦτον ἐξεηλύνθησαν ἐκ τῆς τρυφῆς τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀσωτείας ἐπὶ ἓνα χειμῶνα, ὥστε περισσότερον ἐπενήργησεν εἰς τὴν ἰδίαν αὐτῶν καταστροφὴν ὁ βίος οὗτος ἢ τὰ ἐχθρικά στρατεύματα. Ἐκ τῆς ἀναβολῆς ταύτης ὠφελοῦμενοι οἱ Ῥωμαῖοι ἡτοιμάζοντο μετ' ἐκείνης τῆς ἐπιμονῆς καὶ εὐσταθείας, ἥτις ἐχαρκτηρίσει τὸν περίφημον τοῦτον λαὸν κατὰ τὰς λαμπροτέρας αὐτοῦ ἡμέρας. Ἐπειδὴ δὲ καὶ μετὰ τῶν Καρχηδονίων συσσωματώθησαν ἐκτὸς τῶν Γαλατῶν καὶ πολλοὶ ἄλλοι στρατιῶται ἐκ τῶν τελευταίως προσαρτηθεισῶν ἐπαρχιῶν, ὁ δὲ Ἀννίβας συνεμάχησε καὶ μετὰ τῶν Συρακουσίων, καὶ συνωμολόγησε συνθήκην μετὰ τοῦ Φιλίππου βασιλέως τῆς Μακεδονίας¹, ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐφαίνετο ἀμφίβολον, ἂν οἱ Ῥωμαῖοι ἔμελλον νὰ ὑπερισχύσωσιν ἢ οἱ Καρχηδόνιοι, καὶ ἂν ὁ κόσμος

1) Ὁ Φίλιππος οὗτος ἐβασίλευσε περὶ τὸ 200 π. Χ. Ὅθεν δὲν πρέπει νὰ συγχέηται μετὰ τοῦ πατρὸς τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου τοῦ βασιλεύσαντος τῷ 360 π. Χ.

ἔμελλε νὰ κυβερνηθῇ ὑπὸ τῆς Ἰταλίας ἢ ὑπὸ τῆς Καρχηδόνος.

§ 15. Οἱ Ῥωμαῖοι ἐν Ἰβηρίᾳ. Ἡ Ῥωμαϊκὴ Βουλὴ ἀντιπαρέταξε κατὰ τῆς τόλμης τοῦ Ἀννίβα ἕτερον βέλτιον καὶ λελογισμένον τόλμημα. Ἀπὸ τοῦ πρώτου ἔτους τοῦ πολέμου τούτου ἀπέστειλεν εἰς τὴν Ἰσπανίαν τοὺς δύο ἀδελφοὺς Σκιπίωνας, ὡς ἐλευθερωτὰς τῶν ὑπὸ τῆς Καρχηδόνος δουλωθέντων ἔθνων. Ἀφοῦ δὲ οὗτοι ἔπεσον μαχόμενοι ἐκεῖ κατὰ τῶν Καρχηδονίων, τὸ ἔργον τοῦτο ἀνέστη εἰς τὸν περιώνυμον υἱὸν καὶ ἀνεψιὸν τῶν δύο ρηθέντων Σκιπίωνων¹, τὸν Πόπλιον Κορνήλιον Σκιπίωνα, τὸν μετέπειτα ἀφρικανὸν τὸν πρεσβύτερον ἐπικληθέντα, εἰκοσιτετραετῇ μὲν τότε ὄντα, διαπρέψαντα δ' ἐν τῇ περὶ Τίκινον καὶ περὶ Κάννας μάχῃ. Ὁ Πόπλιος Κορνήλιος Σκιπίων, διαδεξάμενος τὸν πατέρα καὶ θεῖον αὐτοῦ ἐν Ἰσπανίᾳ, διεκρίθη διὰ τε τὰ κατορθώματα καὶ διὰ τὴν μεγαλοφροσύνην, τὴν ἐπιείκειαν καὶ εὐμένειαν τοῦ ἥθους αὐτοῦ· διότι οὐ μόνον ἐκυρίευσεν τὴν Καρθαγένην, ἥτις οὔσα ἐν Ἰσπανίᾳ ταμείον τῶν Καρχηδονίων περιέκλειεν ἀπείρους θησαυροὺς αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ἐδοξάσθη ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ διὰ τὸ παράδειγμα τῆς ἀρετῆς καὶ σωφροσύνης, ὅπερ ἔδωκεν εἰς τοὺς στρατιώτας αὐτοῦ. Διότι ἰδὼν νεάνιδά τινα αἰχμάλωτον, ἔχουσιν ἐξάισιον ὠραιότητα, τοσοῦτον κατεγοητεύθη, ὥστε ἀπεφάσισε νὰ μὴ χωρισθῇ ποτε ἀπ' αὐτῆς· μαθὼν ὁμῶς, ὅτι αὕτη ἦτο μνηστὴρ εὐγενοῦς τινος, ἀπέδωκεν αὐτὴν εἰς τὸν μνηστῆρα, δείξας ὅτι εἶναι ἐπίσης γενναῖον τὸ νικᾶν τὰ πάθη, ὅσον καὶ τὸ νικᾶν τοὺς ἐχθροὺς ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης.

§ 16. Ἐπιτυχίαι τῶν Ῥωμαίων κατὰ τὸν δεύτερον λιθοκὸν πόλεμον. Οἱ Ῥωμαῖοι νητύχησαν τέλος πάντων ἐν τινι μικρᾷ μάχῃ (216 π. Χ.) κατὰ τοῦ Ἀννίβα διὰ τοῦ Κλαυδίου Μαρκέλλου, ὅστις πρῶτος αὐτὸς ἐνίκησε τοὺς Καρχηδονίους ἐν Ἰταλίᾳ καὶ διὰ τὰς πρὸς τὴν πα-

1) Σημειωτέον ὅτι ἐκτὸς τῶν τριῶν τούτων Σκιπίωνων ὑπῆρξαν ἕτεροι τρεῖς ὁ διὰ τὰς ἐν Ἀσίᾳ νίκας ἀσιατικὸς ἐπικληθεὶς, ὁ ἐν τῷ τρίτῳ λιθοκῷ πολέμῳ διαπρέψας Σκιπίων ἀφρικανὸς ὁ νεώτερος λεγόμενος, καὶ Σκιπίων ὁ Ναυσικᾶς.

τρίδα ὑπηρεσίας αὐτοῦ ὠνομάσθη ξίφος ¹. Κατάρθωσαν πρὸς τοῦ-
τοις οἱ Ῥωμαῖοι τὸν μὲν Φίλιππον νὰ ἐμποδίσωσι ἀπὸ τοῦ νὰ
συνδράμῃ τὸν Ἀννίβαν, κινήσαντες κατ' ἐκείνου τοὺς Αἰτωλοὺς,
τοὺς δὲ Συρακουσίους μετὰ διετῇ πολιορκίαν νὰ κυριεύσωσι (214
π. Χ.)· καὶ μετ' ὀλίγον ὠφελούμενοι ἐκ τῆς εἰς τὸν Τάραντα ἀ-
πουσίας τοῦ Ἀννίβα, νὰ ὑποτάξωσι καὶ τὴν Καπύην, κατόπιν
δὲ καὶ αὐτὸν τὸν Τάραντα.

§ 17. Πολιορκία καὶ ἄλωσις τῶν Συρα-
κουσῶν. Ἐπειδὴ οἱ Συρακούσιοι ἐκηρύχθησαν σύμμαχοι τῶν
Καρχηδονίων ἐν τῷ πολέμῳ τούτῳ, οἱ Ῥωμαῖοι, θεωρήσαντες
ἀναγκαῖον νὰ τιμωρήσωσιν αὐτοὺς, ἀπέστειλαν τὸν Μάρκελλον
εἰς Σικελίαν. Οὗτος δὲ ἐλθὼν ἐξεπολιόρκησε τὴν λαμπρὰν πό-
λιν τῶν Συρακουσῶν. Ἡ πολιορκία αὕτη παρετάθη ἐπὶ μακρὸν
(214—212 π. Χ.) ἕνεκα τῶν μηχανῶν, τὰς ὁποίας ὁ μέγιστος
τῶν μηχανικῶν τῆς ἀρχαιότητος ὁ Ἀρχιμήδης ἐπενόησε πρὸς
σωτηρίαν τῆς πατρίδος αὐτοῦ, καὶ δι' ὧν κατέθλιβε τοὺς Ῥω-
μαίους, καὶ κατεπόντιζε τὰ πλοῖα ἐκείνων. Ἀλλ' ὁ Μάρκελλος,
μεταβαλὼν τὴν πολιορκίαν εἰς στενὸν ἀποκλεισμόν, στρέφει
πρὸς ὑποταγὴν ἄλλων κατὰ τὴν Σικελίαν πόλεων· εἶτα δ' ἐ-
πανελθὼν κυριεύει τὰς Συρακούσας ἐξ ἐφόδου. Κατὰ τὴν ἄλω-
σιν τῆς πόλεως ἐφρονεύθη μετὰ τῶν λοιπῶν κατοίκων καὶ ὁ Ἀρ-
χιμήδης ὑπὸ τινος τῶν Ῥωμαίων στρατιωτῶν, μὴ γνωρίζοντος
τὸν ἄνδρα. Λέγεται μάλιστα, ὅτι ὁ Ἀρχιμήδης ἰδὼν τοὺς
ἐχθροὺς εἰσελθόντας εἰς τὸν θάλαμον, ἐν ᾧ οὗτος ἐσχεδιάζε δια-
φόρους μηχανὰς, εἶπε πρὸς τὸν ὀρμήσαντα κατ' αὐτοῦ στρατιώτην
τὸ γνωστὸν «μή μοι τοὺς κύκλους τάραττε». Ἡ ἄλωσις τῶν
Συρακουσῶν εἶναι γεγονός· σπουδαιότατον, διότι τότε κατελύθη
ἡ αὐτονομία τῆς ἰσχυρᾶς ταύτης ἑλληνικῆς ἀποικίας, καὶ ἔκτο-
τε ἅπασα ἡ Σικελία κατέστη ἐπαρχία Ῥωμαϊκή.

§ 18. Ἡ πρὸς τὸν Ἀννίβαν ὑπὸ τῶν Καρ-
χηδονίων χορηγηθεῖσα βοήθεια. Ἐχων ὁ Ἀν-
νίβας ἐν Καρχηδὼνι ἀντιπολιτευομένην κατ' αὐτοῦ μερίδα οὐδε-

1) Αὐτὸς εἶχε κυριεύσει προηγουμένως τὸ Μεδιόλανον, ἔπασσε δ' εἰς
μάχην τινὰ, καθ' ἣν ὁ Ἀννίβας ἀνεδείχθη πάλιν νικητής.

μίαν ἔλαβε μέχρι τοῦδε βοήθειαν ἀπὸ τῆς πατρίδος του. Ἀλλὰ τέλος ἡ γερουσία τῆς Καρχηδόνης ἀπεφάσισε νὰ στείλῃ εἰς βοήθειαν αὐτοῦ τὸν ἐν Ἰσπανίᾳ ἀδελφόν του Ἀσδρούβαν μετὰ 50000 στρατοῦ. Οὗτος ὁμῶς παρελθὼν διὰ τῆς Γαλατίας εἰς τὴν Ἰταλίαν δὲν κατώρθωσε νὰ ἐνώσῃ τὰς δυνάμεις του μετὰ τοῦ ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ εὐρισκομένου Ἀννίβα· διότι μαθόντες οἱ Ῥωμαῖοι τὴν ἔλευσιν τοῦ Ἀσδρούβα προέλαβον νὰ ἐπιτεθῶσι κατ' αὐτοῦ καὶ νὰ ἐξολοθρεύσωσι τὸν στρατόν του παρὰ τὸν ἐν Ὀμβρική ποταμὸν Μέταυρον. Ἐνῷ δ' ὁ Ἀννίβας περιέμενε μετ' ἀνησυχίας τὴν βοήθειαν ταύτην, ὁ Κλαύδιος Νέρων, εἰς τῶν ὑπάτων τῶν κατατροπωσάντων τὸν Ἀσδρούβαν, ἀποκόψας τὴν κεφαλὴν τοῦ τελευταίου τούτου, ἔρριπεν αὐτὴν εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Ἀννίβα ἀκριβῶς τὴν ἐσπέραν, καθ' ἣν οὗτος ἐφρόνει ὅτι ὁ ἀδελφός του ἤθελε φθάσει. Τότε ὁ Ἀννίβας στενάζας εἶπεν εἰς τοὺς περὶ αὐτὸν, ὅτι ἡ τύχη ἐβαρύνθη πλέον ἐπιδαψιλεύουσα χάριτας αὐτῷ.

§ 19. Ὁ Σκιπίων καὶ ὁ Ἀννίβας ἐν Ἀφρικῇ. Ὁ Σκιπίων, ἀφοῦ καθυπέταξε τὴν Ἰσπανίαν, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ ἀναγορευθεὶς ὕπατος ἀπεφάσισε νὰ μεταφέρει τὸν πόλεμον εἰς τὴν Ἀφρικὴν. Ἐκεῖ δὲ συμμαχήσας μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Νομαδικῆς Μασσανάσσου ἐκέρδισεν ἐν βραχείᾳ χρόνῳ τοσαύτας νίκας, ὥστε οἱ Καρχηδόνιοι ποτηθέντες ἀνακαλοῦσι τὸν Ἀννίβαν. Ὁ Ἀννίβας τρέχει πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς κινδυνευούσης πατρίδος του· ἀλλὰ, πρὶν ἢ προσβάλλῃ τὸν ἐχθρὸν, στέλλει κατασκόπους εἰς τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ, ἵνα γνωρίσῃ τὴν θέσιν καὶ τὴν κατάστασιν τοῦ ἀντιπάλου. Εἰς τοὺς κατασκόπους τούτους συλληφθέντας κατὰ τύχην ἐπέτρεψεν ὁ Σκιπίων ἵνα παρατηρήσωσι τὰ πάντα, καὶ κατόπιν φιλοδωρήσας ἀπέπεμψεν αὐτούς. Ὁ Ἀννίβας, θαυμάσας τὴν γενναϊότητα καὶ μεγαλοψυχίαν τοῦ ἐνδόξου τούτου πολεμιστοῦ, ἐζήτησε συνέντευξιν μετ' αὐτοῦ καὶ ἐδοκίμασε νὰ ἐπιτύχῃ συμβιβασμὸν τινα. Ἐπειδὴ ὁμῶς τὰς προτάσεις τοῦ Ἀννίβα ἀπέρριπεν ὁ ὑπερήφανος Ῥωμαῖος, συνεκροτήθη (202 π. Χ.) παρὰ τὴν Ζάμαν (πόλιν ἀπέχουσαν τῆς Καρχηδόνης ἡμέρας πέντε) πεισματῶδης μάχῃ, καθ' ἣν ὁ μὲν Σκιπίων ἀνεδείχθη νικητῆς, οἱ δὲ

Καρχηδόνιοι υπέστησαν μεγάλας ζημίας, καὶ ὁ Ἀννίβας αὐτὸς μόλις διέφυγε τὴν σφαγὴν.

§ 20. Τέλος τοῦ δευτέρου λιθοκοῦ πολέμου. Μετὰ τὴν μάχην τῆς Ζάμας ἡ ὑπερήφανος Καρχηδὼν ἠναγκάσθη (201 π. Χ.) νὰ παραδεχθῇ ὅρους συνθήκης βαρυτάτους καὶ ἐπαχθεστάτους· νὰ παραδώσῃ δηλαδὴ τὰ πολεμικὰ αὐτῆς πλοῖα, πλὴν δέκα, νὰ μὴ κηρύττῃ πόλεμον ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τῆς Ῥώμης, καὶ νὰ πληρώσῃ εἰς αὐτὴν μεγάλας ποσότητες λύτρων. Ταῦτοχρόνως 500 πολεμικὰ πλοῖα παραδοθέντα εἰς τὸν Σικιῶνα ἐπυρπολήθησαν ὑπὸ τὰ ὄμματα τῶν Καρχηδονίων.

§ 21. Τέλος τοῦ Ἀννίβα καὶ Σικιπίωνος ἀφρικανοῦ τοῦ πρεσβυτέρου. Ὁ Ἀννίβας, ἀναγκασθεὶς νὰ ὑπογράψῃ τὴν ταπεινώσιν τῆς πατρίδος αὐτοῦ, ἀπεσύρθη εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Ἀντιόχου βασιλέως τῆς Συρίας (196 π. Χ.), καὶ συνέπραξε μετὰ τοῦ μονάρχου τούτου κατὰ τῶν Ῥωμαίων. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Ἀντιόχος ἠναγκάσθη ἐπὶ τέλους νὰ συνθηκολογήσῃ μετὰ τῶν Ῥωμαίων, ὁ Ἀννίβας, φοβούμενος μὴ παραδοθῇ εἰς αὐτοὺς, ἐζήτησε τότε τὴν προστασίαν τοῦ Προυσίου βασιλέως τῆς Βιθυνίας. Μὴ ὦν ὁμοῦ καὶ ἐν τῷ ἀσύλῳ τούτῳ ἀσφαλὴς, ἠτοκτόνησε (183 π. Χ.) πῶν φάρμακον, τὸ ὅποτον πρὸ πολλοῦ ἐφύλαττεν ἐντὸς δακτυλίου, ἵνα τῷ χρησιμεύσῃ ἐν καιρῷ ἀνάγκης. Ὁ Σικιπίων, ἐπιστρέψας εἰς τὴν Ῥώμην καὶ τελέσας μεγαλοπρεπέστατον θρίαμβον, ἐπωνομάσθη ἀφρικανός· ἀλλ' ἀπέθανε καὶ οὗτος κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος, καθ' ὃ καὶ ὁ Ἀννίβας, παρημελημένος καὶ ἡδίκημένος. Διότι δύο δήμαρχοι, ὑποκινούμενοι ὑπὸ τοῦ αὐστηροῦ καὶ ἀρχαϊκοῦ Κάτωνος, κατηγόρησαν τὸν μέγαν τοῦτον ἄνδρα ὡς διαφθαρέντα ὑπὸ τοῦ χρυσοῦ τοῦ Ἀντιόχου· καὶ τότε μὲν ὁ Σικιπίων, ἀπαξιῶν νὰ ἀπολογηθῇ, ἐπαρουσιάσθη εἰς τὸ δικαστήριον καὶ ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν λαὸν ἀνεφώνησε, Ῥωμαῖοι, ταύτην τὴν ἡμέραν ἐνίκησα ἐν Ἀφρικῇ τὸν Ἀννίβαν καὶ τοὺς Καρχηδονίους, ἀκολουθήσατέ μοι εἰς τὸ Καπιτώλιον, ἵνα εὐχαριστήσωμεν τοὺς θεοὺς· ὁ δὲ λόγος οὗτος ἐνθουσιάσας τὸν λαόν, ἐπήνεγκεν ἀμέσως λήθην τῆς κατηγορίας. Βραδύτερον ὁμοῦ κατηγορηθεὶς ἐκ νέου ὁ Σικιπίων,

καὶ ἀγανακτῶν διὰ τὴν τοσαύτην ἀδικίαν καὶ ἀχαριστίαν τῶν Ῥωμαίων, ἀπεσύρθη εἰς τὴν Καμπανίαν, ὅπου καὶ ἀπέθανεν, ἄγων τὸ 47 ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ.

§ 22. Ἡ εἰς τὰ τῆς Ἀνατολῆς πράγματα ἀναμειξίς τῶν Ῥωμαίων. Ἡ τελευταία ὀριστικὴ διαίρεσις τοῦ κράτους τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἐγένετο ἀπὸ τῆς ἀναβάσεως εἰς τὸν θρόνον τῆς Μακεδονίας (276 π. Χ.) Ἀντιγόνου τοῦ Γονατᾶ. Καὶ αὐτοῦ μὲν ἡ δυναστεία ἐβασίλευσε τῆς Μακεδονίας, τῆς Θεσσαλίας καὶ μέρους τῆς Ἑλλάδος· τοῦ δὲ Σελεύκου ἡ δυναστεία ἐκυριάρχησε τοῦ μεγαλειτέρου μέρους τῆς μακεδονικῆς Ἀσίας· ἡ δὲ τοῦ Πτολεμαίου ἤρξε τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Λιβύης, ἀγωνιζομένη ἐκ διαλειμμάτων πρὸς τοὺς Σελευκίδας περὶ τῆς Παλαιστίνης, τῆς Φοινίκης καὶ τῆς συριακῆς παραλίας. Ἄλλ' ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ παρήχθησαν καὶ πολυάριθμοι μικραὶ ἡγεμονίαι, εἰς τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν ὁποίων συνετέλεσεν ἡ ἀντιζηλία τῶν στρατηγῶν, οἵτινες διενεμήθησαν τὸ κράτος τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Περὶ τοὺς αὐτοὺς περίπου χρόνους ὑφίσταντο ἐν Ἑλλάδι δύο ἑμοσπονδίαί· ἡ αἰτωλικὴ καὶ ἡ ἀχαϊκὴ, αἵτινες οὐ μόνον τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῶν ἐπὶ τινα χρόνον ἐτήρησαν, ἀλλὰ καὶ ἄνδρας ἀξιομνημονεύτους (οἷον τὸν Ἄρατον καὶ τὸν Φιλοποίμενα καὶ τὸν Λυκόρταν) ἀνέδειξαν. Ἄλλ' ἐνῷ τὸ κοινὸν συμφέρον τῶν Ἑλλήνων ἦτο νὰ συνταχθῶσιν ἅπαντες ὑπὸ τὴν μοναρχικὴν καὶ στρατιωτικὴν τῆς Μακεδονίας ἡγεμονίαν, ἵνα σωθῶσιν ἀπὸ τοῦ κοινοῦ κινδύνου, ἵνα μὴ ὑποκύψωσι δηλαδὴ εἰς τὴν δυναστείαν τῆς Ῥώμης, ἥτις καθυποτάξασα τοὺς ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ καὶ τοὺς ἐν Σικελίᾳ Ἕλληνας ἤρριψε νὰ ἄπτηται τῶν παραλίῶν τῆς ἐλληνικῆς χερσονήσου, ἔνεκεν ὅμως τῶν ἐμφυλίων διενέξεων οὗτοι ἔδωκαν εὐκαιρίαν εἰς τοὺς Ῥωμαίους νὰ ἀναμιχθῶσιν εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολῆς, καὶ νὰ ἐπιτύχωσι τῆς κυριαρχίας αὐτῆς, πρὸ πάντων διὰ τῆς ἐπιτηδεύου αὐτῶν πολιτικῆς, καὶ ἐν μέρει διὰ τῆς στρατιωτικῆς τῶν ὑπεροχῆς.

§ 23. Πόλεμος κατὰ τοῦ Φιλίππου βασιλέως τῆς Μακεδονίας. Ὅτε οἱ Ῥωμαῖοι, περιπλαινέντες εἰς τὸν δεύτερον λιθυκὸν πόλεμον, δεινῶς ἐπιέζοντο ὑπὸ

τοῦ μεγαλοφροῦς τῶν Καρχηδονίων στρατηγοῦ Ἀννίβα, ἐβασίλευε τότε ἐν Μακεδονίᾳ ὁ Φίλιππος ¹, ὅστις εἶχε πολλὰ προσωπικά καὶ κυβερνητικά προτερήματα, ἰδίως δὲ ἐξαίρετον πολεμικὴν ἀνδρίαν καὶ δεξιότητα. Ὁ Φίλιππος, προστατεύων τὴν ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν, ἐπολέμησε τοὺς ἀντιπάλους αὐτῆς Αἰτωλοὺς² καὶ ἐμβαλὼν εἰς τὴν Αἰτωλίαν ἐδήλωσεν αὐτὴν ἀνηλεῶς. Μελετήσας ὁμοῦ κατόπιν ἵνα συμμαχήσῃ μετὰ τοῦ Ἀννίβα, δὲν συνεπλήρωσε τὴν ὑποδούλωσιν τῶν Αἰτωλῶν, ἀλλὰ συνωμολόγησεν εἰρήνην πρὸς αὐτούς. Ἀλλ' ὁ Φίλιππος, ἀντὶ νὰ δράμῃ τάχιστα πρὸς ἐπικουρίαν τοῦ Ἀννίβα, κατατρίψας ἔτη ὅλα εἰς ματαίαις πρὸς αὐτὸν διαπραγματεύσεις, ἔδωκε καιρὸν εἰς τοὺς Ῥωμαίους νὰ συμμαχήσωσιν οὗτοι μετὰ τῶν Αἰτωλῶν, καὶ νὰ ὑποκινήσωσιν αὐτοὺς ἐναντίον του ², καὶ οὕτω νὰ τὸν ἐμποδίσωσιν ἀπὸ τοῦ νὰ μεταβῇ εἰς Ἰταλίαν πρὸς βοήθειαν τοῦ Ἀννίβα. Ἐπειδὴ δὲ κατόπιν ὁ κατὰ τοῦ Φιλίππου πόλεμος τῶν Αἰτωλῶν κατέπαυσε παρὰ τὴν θέλησιν τῆς Ῥώμης, συνωμολόγησαν μὲν τότε κατ' ἀνάγκην οἱ Ῥωμαῖοι συνθήκην πρὸς τὸν Φίλιππον, ἀλλ' ἐπεφυλάχθησαν νὰ τιμωρήσωσιν αὐτὸν μετὰ τὴν χεῖρωσιν τῶν Καρχηδονίων. Ὅθεν μετὰ τὴν ἐπιτυχῇ διάλυσιν τοῦ δευτέρου λιθυκοῦ πολέμου, ὅτε πλέον οἱ Ῥωμαῖοι ἐπιχειροῦσι τοῦντεῦθεν τὴν κατάκτησιν τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν, ἔδραξαν τὴν πρώτην τυχούσαν πρόφασιν, ἵνα λάβωσι τὰ ὅπλα κατὰ τῆς Μακεδονίας. Ἀφορμὴν δ' ἔδωκεν εἰς τοῦτο αὐτὸς οὗτος ὁ Φίλιππος· διότι ἐνῶ τὸ συμφέρον του ἀπῆτει νὰ ἐνώσῃ ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ δι' ἐπιτηδείων συμμαχιῶν ὅλας τὰς πολιτείας τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς τὰς ἐν Εὐρώπῃ τε καὶ Ἀνατολῇ εἰς μίαν κοινὴν κατὰ τῶν Ῥωμαίων συμμαχίαν, αὐτὸς ἀπέβλεψεν εἰς

1) Μετὰ τὸν θάνατον Ἀντιγόνου τοῦ Γονατᾶ ἐβασίλευσεν ἐν Μακεδονίᾳ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Δημήτριος. Οὗτος δὲ ἀποθανὼν ἀφῆκεν υἱὸν ἀνήλικον τὸν Φίλιππον, οὗ ἐπετρόπευσεν ὁ τοῦ Δημητρίου ἐξάδελφος Ἀντίγονος ὁ Δώσων.

2) Ἐν τῇ κατὰ τοῦ Φιλίππου πολέμῳ οἱ μὲν Ἀχαιοὶ ἐτάχθησαν μετὰ τοῦ Φιλίππου, οἱ δὲ Σπαρτιάται μετὰ τῶν Αἰτωλῶν (211-204 π. Χ.).

ἀκαίρους κατακτήσεις καὶ ἐπιχειρήσεις¹ καὶ παρήγαγεν οὕτω
νέα μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων σχίσματα. Ὅθεν ὅτε παρεπονέθη-
σαν οἱ Ἕλληνες καὶ ἐζήτησαν διὰ πρεσβειῶν τὴν συνδρομὴν τῆς
Ῥώμης, ἔλαβεν αὐτὴ ἀφορμὴν νὰ κηρύξῃ (200—197 π. Χ.)
τὸν κατὰ τοῦ Φιλίππου πόλεμον, εἰς τὸ τελευταῖον ἔτος τοῦ
ὁποίου ὁ Φλαμινίνος, διορισθεὶς στρατηγὸς τῶν Ῥωμαϊκῶν στρα-
τευμάτων, ἔλαβε συμμάχους τοὺς Ῥοδίους, τὸν βασιλέα τῆς
Περγᾶμου Ἀτταλον, τὴν ἀχαϊκὴν καὶ αἰτωλικὴν ὁμοσπονδίαν,
καὶ τὸν τῆς Σπάρτης τύραννον Νάβιν. Μολονότι δὲ ὁ Φίλιππος,
ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ μόνον τοὺς Ἀκαρνανας, ἠγωνίσθη μετὰ θαν-
μαστῆς καρτερίας καὶ τόλμης, ἐκέρδισεν ὁμῶς ὁ Φλαμινίνος
παρὰ τὰς Κυνὸς κεφαλὰς (λόφους τραχεῖς ἐν Θεσσαλίᾳ) μάχην
ἀποφασιστικὴν καὶ εἰρήνην συμφέρουσαν εἰς τοὺς Ῥωμαίους. Ἐν
δὲ τῇ περιστάσει ταύτῃ ὑπεχρέωσαν τὸν Φίλιππον οἱ Ῥωμαῖοι
νὰ ἀφήσῃ ἐλευθέρας καὶ αὐτονόμους τὰς ἐν Εὐρώπῃ καὶ Ἀσ-
ἑλληνικὰς πολιτείας, καὶ οἱ ὅροι τῆς συνθήκης ταύτης ἀνεγνώ-
σθησαν ἐν ταῖς ἰσθμικοῖς ἀγῶσι. Διὰ τῆς συνθήκης ταύτης διε-
σπάσθη ἡ ἐνότης τῶν ἑλληνικῶν φυλῶν, καὶ ἐξετέθησαν αὗται
τοῦ λοιποῦ εἰς τὴν διάκρισιν τῶν Ῥωμαίων.

† § 24. Πόλεμος κατὰ τοῦ Ἀντιόχου. Ἀφοῦ οἱ
Ῥωμαῖοι ἐταπείνωσαν τὸν Φίλιππον, ἔλαβον ἡδὴ ἀφορμὴν ν' ἀ-
ναμιχθῶσι καὶ εἰς τὰ πράγματα τὰ κατὰ τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Αἴ-
γυπτον. Ἐν Συρίᾳ ἐβασίλευε τότε Ἀντίοχος, ὁ μέγας², ὅστις

1) Ἐπολέμησε πρὸς τοὺς βασιλεῖς τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Περγᾶμου,
πρὸς τοὺς Ῥοδίους καὶ πρὸς τὰς πόλεις τῆς μικρᾶς Ἀσίας ἐδῆωσε τὴν
χώραν τῶν Ἀθηναίων καὶ ἦλθεν εἰς διενέξεις πρὸς τοὺς Αἰτωλοὺς.

2) Ἐν τῷ συριακῷ κράτει, ὅπερ ἴδρυσεν ὁ Σέλευκος, ἐβασίλευσε μετ'
αὐτὸν ὁ υἱὸς τοῦ Ἀντίοχου ὁ Α'. Τοῦτον διεδέξατο ὁ υἱὸς τοῦ Ἀντίο-
χου ὁ Β', μετὰ τὸν ὁποῖον ἐβασίλευσαν δύο Σέλευκοι οὐδὲν ἥττον τῶν
προκατόχων αὐτῶν ἀνίκανοι, μέχρις οὗ μετὰ Σέλευκον τὸν Γ' ἡ βα-
σιλεία περιῆλθε (224 π. Χ.) εἰς τὸν ἀδελφόν του Ἀντίοχον τὸν Γ' τὸν
μέγαν ἐπικληθέντα. Οὗτος ὁμολογουμένως μὲν εἶχε πολλὴν ἀξίαν, ἀλλὰ
δυστυχῶς πρὶν φθάσῃ νὰ περιποιήσῃ εἰς τὸ κράτος του ἰσχὺν καὶ ἐνό-
τητα περιεπλάκῃ εἰς τὰς παγίδας τῶν Ῥωμαίων.

θέλων νὰ ἀνακτήσῃ τὰς ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων κατακτηθείσας πρό-
τερον χώρας τοῦ κράτους αὐτοῦ, τὴν Παλαιστίνην καὶ τὴν Φοι-
νίκην, συνεμάχησεν (199 π. Χ.) μετὰ τοῦ Φιλίππου κατὰ τοῦ
τότε βασιλεύοντος μετὰ Πτολεμαῖον τὸν Δ' τὸν Φιλοπάτορα ἐν
Αἰγύπτῳ Πτολεμαίου τοῦ Ε' τοῦ Ἐπιφανοῦς ¹. Ἀλλ' ὁ Ἀντίο-
χος, ὅτε ᾤφειλε νὰ συνδεθῇ στενώτερον μετὰ τοῦ συμμάχου
αὐτοῦ Φιλίππου προσβαλλομένου ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, πειθόμενος
εἰς τὰς προτροπὰς τῶν πρέσβειων τῆς Ῥώμης, ἐξηκολούθησε
τὸν κατὰ τῆς Αἰγύπτου πόλεμον, καὶ ἐπολιτεύθη ὡς ἐχθρὸς κα-
τὰ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας. Οἱ Ῥωμαῖοι, ἀφοῦ κατέβαλον
τὸν Φίλιππον, ἀπήτησαν ἀπὸ τοῦ Ἀντιόχου τὴν εἰς τὸν βασι-
λέα τῆς Αἰγύπτου ἀπόδοσιν τῆς Φοινίκης καὶ Παλαιστίνης. Μο-
λοντί δ' ὁ ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Ἀντιόχου εὕρισκόμενος τότε Ἀννίβας
συνεβούλευεν αὐτὸν νὰ ἐπιχειρήσῃ τάχιστα τὸν πόλεμον κατὰ
τῶν Ῥωμαίων, ὁ Ἀντιόχος ὁμοῦς καταγινόμενος εἰς παρασκευὰς
διεπεραιώθη μετὰ τριετίαν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀφοῦ συνεμάχησε
μετὰ τῶν Αἰτωλῶν, οἵτινες περιῆλθον εἰς ῥῆξιν πρὸς τοὺς συμ-
μάχους αὐτῶν Ῥωμαίους, διότι ἡ πρὸς τὸν Φίλιππον συνθήκη
τῆς Ῥώμης ἐψευσε τὴν ἐλπίδα, ἣν εἶχον, ὅτι θὰ λάβωσιν οὕτοι
τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἑλλάδος.

§ 25. Ὁ κατὰ τοῦ Ἀντιόχου ἀγών. Ὁ Ἀν-
τίοχος διαπεραιωθείς εἰς τὴν Εὐρώπην κατέκτησεν ἀμέσως τὴν
Βῦβειαν· ἀλλὰ περιέπεσε καὶ πάλιν εἰς νέα σφάλματα· διότι
προτείνας ἀξιώσεις ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Μακεδονίας, ἠνάγκασε τὸν
Φίλιππον νὰ συνταχθῇ μετὰ τῶν Ῥωμαίων κατ' αὐτοῦ. Μετα-
βάς δὲ εἰς Θεσσαλίαν, ἀφοῦ ἐκυρίευσεν πολλὰς πόλεις, ἀντὶ νὰ με-

1) Τὸ αἰγυπτιακὸν κράτος ἐκυβερνήθη κατ' ἀρχὰς ὑπὸ Πτολεμαίου
τοῦ Α', ὃν ἀποθανόντα διεδέξατο Πτολεμαῖος ὁ Β' ὁ Φιλάδελφος. Τοῦ-
τον δὲ πάλιν Πτολεμαῖος ὁ Γ' ὁ Εὐεργέτης· καὶ τοῦτον Πτολεμαῖος
ὁ Δ' ὁ Φιλοπάτωρ (221—204 π. Χ.), ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἤρξατο ἡ εἰς τὰ
αἰγυπτιακὰ πράγματα ἐπιπλοκή τῶν Ῥωμαίων, οἵτινες μάλιστα, ὅτε
ἀνέλαβον τὴν ὑπερτάτην κηδεμονίαν τοῦ ἀνηλίκου αὐτοῦ υἱοῦ Πτολε-
μαίου τοῦ Ε', ἐπολιτεύθησαν ἑκτοτε πρὸς τὴν Αἰγυπτον, ὡς πρὸς χώ-
ραν ὑποταλῇ.

ταχειρισθῇ ὠφελίμως τὸν καιρὸν, ἐπέστρεψεν εἰς Χαλκίδα, ὅπου ἐτέλεσεν ἐν μεγάλῃ πομπῇ τοὺς γάμους τοῦ μετὰ ὥραίας τινὸς νεάνιδος. Ἐνῶς δὲ οὗτος μετὰ τῶν στρατευμάτων τοῦ ἐνετρώφα ἐν Βυβόισι, ἐπελθὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ ῥωμαϊκὸς στρατὸς, ὅστις ὠδηγεῖτο ὑπὸ τοῦ Γλαβριώνος, καὶ ἐνώθει μετὰ τῶν στρατευμάτων τοῦ Φιλίππου, κατέκτησε πᾶσαν τὴν Θεσσαλίαν. Τότε μόλις ἐξυπνήσας ὁ ἐν Χαλκίδι Ἀντίοχος μετέβη εἰς τὴν στερεάν· ἀλλὰ μὴ λαβὼν ἱκανὴν παρὰ τῶν Αἰτωλῶν συνδρομὴν, κατετροπώθη περὶ τὰς Θερμοπύλας καὶ ἔφυγεν εἰς τὴν Ἀσίαν. Κατὰ τὸ ἀκόλουθον ὁμῶς ἔτος (190 π. Χ.) οἱ Ῥωμαῖοι, οἵτινες δὲν ἐνόουν νὰ ἀφῆσωσιν ἀνενόχλητον τὸν Ἀντίοχον φυγόντα εἰς τὴν Ἀσίαν, ἐπεμψαν κατ' αὐτοῦ τὸν (Λεύκιον Κορνήλιον) Σκιπίωνα ἀδελφὸν τοῦ ἀφρικανοῦ, καὶ εἰς μάχην κρίσιμον συγκροτηθεῖσαν πλησίον τῆς Μαγνησίας κατετρόπωσαν αὐτόν, καὶ κατέστησαν οὕτω κύριοι καὶ διαιτηταὶ τῆς Ἀσίας. Διότι μετὰ τὸ γεγενὸς τοῦτο ἅπανσα ἡ Ἀνατολὴ προσεκύνησε τοὺς νικητὰς ταπεινῶς. Ἐπειδὴ δὲ ἤδη τὸ πρῶτον ἐπολέμησαν οἱ Ῥωμαῖοι ἐν Ἀσίᾳ, ἡ δὲ λαμπρὰ αὕτη νίκη ὠφείλετο εἰς τὸν Σκιπίωνα, διὰ τοῦτο οὗτος ἐπωνομάσθη ἀσιατικὸς. Ἀλλὰ καὶ οὗτος ἀκολούθως κατηγορήθη ὥς ὁ ἀδελφός του, καὶ κατεδικάσθη εἰς πρόστιμον, πρὸς ἀπότισιν τοῦ ὁποίου δὲν ἐξήρκεσεν ἡ δημευθεῖσα αὐτοῦ περιουσία.

+ § 26. Πόλεμος κατὰ τοῦ Περσέως. Οἱ Ῥωμαῖοι νικήσαντες τὸν Ἀντίοχον περιῆλθον πάλιν εἰς ἔριδας πρὸς τὸν Φίλιππον, διότι οὗτος ἐπιθυμῶν ν' ἀπαλλαγῇ τῆς ὑποτελοῦς θέσεως, εἰς ἣν περιῆλθεν, ἐρρύθμιζε συνετῶς τὰ οἰκονομικὰ πράγματα καὶ τὴν ἄλλην διοίκησιν, ἐγύμναζε καλῶς τὸν στρατὸν καὶ ἐζήτηι νὰ ἐπεκτείνῃ τὸ κράτος αὐτοῦ εἰς τὰς γείτονας χώρας τῆς Θράκης καὶ τῆς Θεσσαλίας. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Ῥωμαῖοι ἀντέπραπτον παντὶ σθένει κατ' αὐτοῦ, καὶ ὑπεστήριζον τοὺς ἐχθρούς του, ἀποδεχόμενοι ὅλα τὰ κατ' αὐτοῦ παράπονά των καὶ καταδικάζοντες αὐτόν, ὅσκις παρίσταντο ὡς διαιτηταί, ἐντεῦθεν ἦτο φανερόν, ὅτι ὁ πόλεμος ἐπέκειτο. Ἀλλ' ὁ Φίλιππος, ἐπιθυμῶν νὰ ἀναβάλλῃ αὐτόν, ἐπεμψεν εἰς Ῥώμην τὸν καὶ πρότερον ὡς οὐκρον αὐτόθι διατρίψαντα νεώτερον υἱὸν αὐτοῦ Δημήτριον, ὅστις κατ' ὀρθὴν ἐπιτηδεύει τὸν σκοπὸν τοῦ πατρὸς.

Ἡ σύγκλητος ὁμῶς τῆς Ῥώμης, προσηλώσασα τὸν Δημήτριον εἰς τὰ Ῥωμαϊκὰ συμφέροντα, ἐπεχείρησε καὶ νὰ διεγείρῃ διχονοίας μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἀδελφοῦ του Περσέως. Συνέπεια δὲ τῆς πολιτικῆς ταύτης ὑπῆρξεν ὁ θάνατος τοῦ Δημητρίου· διότι οὗτος ἐπιστρέψας εἰς Μακεδονίαν κατηγορήθη, ὅτι προσεπάθει νὰ δολοφονήσῃ τὸν Περσέα· ἐφ' ᾧ καὶ μισηθεὶς ὑπὸ τοῦ Φιλίππου ἐθανατώθη κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ ὁ Φίλιππος ἀπέθανε μετ' ὀλίγον (179 π. Χ.) ὑπὸ τὰς βασιάνους ἐνόχου συνειδήσεως, καὶ τότε ἐκληρονόμησε τὸν θρόνον ὁ υἱὸς αὐτοῦ Περσεύς. Ὁ νέος οὗτος βασιλεὺς ἐκληρονόμησε μὲν τὸ κατὰ τῶν Ῥωμαίων μῖσος τοῦ πατρὸς του, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὴν ἱκανότητα ἐκείνου· διότι ἀντὶ νὰ συμπληρώσῃ τὰς παρασκευὰς τοῦ Φιλίππου, καὶ νὰ προσπαθήσῃ νὰ προσλάβῃ συμμάχους, ὅσον ἡδύνατο περισσώτερος, διέκοψεν ἐκ φιλαργυρίας τὸν καθοπισμὸν, καὶ ἐκηρύχθη φανερὸς ἐχθρὸς τῶν Ῥωμαίων, ἐλπίζων εἰς τὴν συνδρομὴν τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλ' ἡ Ἑλλὰς, ἀσθενὴς οὖσα τότε καὶ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ῥαβδιουργουμένη, οὐδεμίαν παρέσχεν αὐτῷ βοήθειαν. Ἀρξαμένου δὲ τοῦ πολέμου, κατὰ τὰ τρία πρῶτα ἔτη οἱ στρατηγοὶ τῶν Ῥωμαίων οὐδόλως κατώρθωσαν νὰ εἰσβάλωσιν εἰς τὴν Μακεδονίαν. Κατὰ τὸ τέταρτον ὁμῶς ἔτος (168 π. Χ.), ὅτε ἐπετράπη ἡ στρατηγία εἰς τὸν στρατηγὸν Παῦλον Αἰμίλιον τὸν μακεδονικὸν ἐπικληθέντα, ἐνίκηθη κατὰ κράτος ὁ Περσεύς πλησίον τῆς Πύδνης καὶ ἔφυγε μετὰ τῶν θησαυρῶν αὐτοῦ εἰς Σαμοθράκην. Ἀλλ' προδοθεὶς ὑπὸ τινος Κρητὸς ἀπήχθη εἰς Ῥώμην, ἔνθα ἐκόσμησε τὸν θρίμβον τοῦ νικητοῦ, καὶ ἀπέθανεν ἐν φυλακῇ μετὰ τετραετῇ αἰχμαλωσίαν.

§ 27. Ὑποδοούλωσις τῆς Μακεδονίας. Μολοντί οἱ Ῥωμαῖοι νικήσαντες τὸν Περσέα, ἐγένοντο κύριοι τῆς Μακεδονίας, μὴ θέλοντες ὁμῶς νὰ μεταβάλωσιν αὐτὴν ἀμέσως εἰς ἐπαρχίαν, παρεσκευάσαν τὰ πάντα πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον διὰ τοῦ ἐπιτραπέντος αὐτῇ ἐλευθέρου μὲν κατ' ἐπιφάνειαν, ἀληθῶς δὲ δλεθρίου πολιτεύματος. Διότι διήρσαν τὴν χώραν εἰς τέσσαρας ἰδίας πολιτείας, καὶ ἵνα καταστήσωσιν ἀδύνατον πάντα μεταξὺ αὐτῶν σύνδεσμον, καὶ πᾶσαν κατὰ τῆς Ῥώμης ἐπα-

νάστασιν, ἀπηγόρευσαν εἰς τοὺς πολίτας ἑκάστης πολιτείας τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ ἔχωσιν ἀκίνητον κτῆσιν εἰς τὰς ἄλλας πολιτείας καὶ νὰ συνομολογῶσι γάμους μετὰ τῶν κατοίκων τῶν ἄλλων πολιτειῶν· ἠνάγκασαν δὲ καὶ πάντας τοὺς εἰς τὴν στρατιωτικὴν ἢ πολιτικὴν ὑπηρεσίαν τῆς πατρίδος τῶν προδιατελέσαντάς ποτε νὰ μεταναστεύσωσιν εἰς τὴν Ἰταλίαν¹. Μετ' οὗ πολὺ ὁμως (150 π. Χ.) τολμητίαις τις ἀνὴρ, Ἀνδρίσκος λεγόμενος, Φίλιππον ἑαυτὸν καλῶν καὶ υἱὸν τοῦ Περσέως, καὶ τούτου ἕνεκα Ψευδοφίλιππος ἐπικληθεὶς, ὠφελούμενος ἀπὸ τῆς ἐπικρατοῦσης ἐν Μακεδονίᾳ δυσαρρεσκείας, ἀναγορεύει ἑαυτὸν βασιλέα τῇ συνδρομῇ Θρακῶν τινῶν ἡγεμόνων, καὶ καταλαμβάνει ἅπασαν τὴν Μακεδονίαν, ἀπειλεῖ τὴν Θεσσαλίαν καὶ νικᾷ τοὺς Ῥωμαίους. Κατετροπώθη ὁμως τέλος ὁ Ἀνδρίσκος ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ τῶν Ῥωμαίων Μετέλλου, ὅστις διὰ τὴν ταχείαν κατάλυσιν τοῦ πολέμου τούτου ἐκλήθη μακεδονικός. Καὶ τότε (148 π. Χ.) ἡ Μακεδονία ἐγένετο ἐπαρχία Ῥωμαϊκῇ.

§ 28. Τρίτος λιβυκὸς πόλεμος. Παρῆλθον πεντήκοντα ἔτη ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ δευτέρου λιβυκοῦ πολέμου, ἀλλ' ἡ ἀντιζηλία καὶ τὸ μῖσος τῶν δύο ἐθνῶν δὲν ἀπεσβέσθη οὐδόλως. Ὅθεν οἱ Ῥωμαῖοι περιέμενον ἀφορμὴν τινα, ἵνα ἀναλάβωσι πάλιν τὸν πόλεμον. Ταύτης δὲ παρουσιασθείσης, ἤρξατο ὁ τρίτος λιβυκὸς πόλεμος (149 π. Χ.).

§ 29. Ἀφορμὴ τοῦ τρίτου λιβυκοῦ πολέμου καὶ Κάτων ὁ πρεσβύτερος. Ὁ γέρων βασιλεὺς τῆς Νομαδικῆς Μασσανάσσης, σύμμαχος ὢν τῶν Ῥωμαίων, ἐσφετερίσθη γαίης τινὰς ἀνηκούσας εἰς τὴν Καρχηδόνα. Οἱ Καρχηδόνιοι, οἵτινες καὶ ἄλλοτε ὑπέβαλον παρομοίας διαφορὰς τῶν πρὸς τὸν Μασσανάσσην εἰς τὴν διαίτησιν τῆς Ῥώμης, διότι δὲν ἠδύναντο κατὰ τὴν συνθήκην νὰ ἐπιχειρήσωσι πόλεμον ἄνευ τῆς ἀδείας ἐκείνης, ἐζήτησαν καὶ ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ τὴν ἐπέμβασιν τῶν Ῥωμαίων, μολονότι ἐγνώριζον, ὅτι

1) Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον περίπου οἱ Ῥωμαῖοι μετεχειρίσθησαν καὶ τοὺς Ἰλλυριοὺς, τῶν ὁποίων ὁ βασιλεὺς συμμαχῆσας μετὰ τοῦ Περσέως κατετροπώθη μετ' αὐτοῦ ὑπ' ἐκείνων.

οὗτοι εὗρισκον πάντοτε τὸν τρόπον τοῦ νὰ δικαιώνωσι τὸν φίλον αὐτῶν Μασσανάσσην. Οὐχ ἦττον ὁμως οἱ Ῥωμαῖοι ἐπεμφαν καὶ πάλιν εἰς Καρχηδόνα πρὸς ἐξέτασιν τῆς ὑποθέσεως ταύτης πρέσβεις, ἐν οἷς καὶ Κάτωνα τὸν πρεσβύτερον. Ἄλλ' ὁ Κάτων ἐκπλαγείς ὑπὸ τοῦ νέου πλούτου τῆς πόλεως ταύτης καὶ ὀργισθείς, διότι οἱ Καρχηδόνιοι ἀπεποιήθησαν νὰ παραδεχθῶσι τὰς ἀποφάσεις αὐτοῦ ὡς ὑπόπτους, ἐπανῆλθεν εἰς Ῥώμην καὶ δὲν ἔπαυσεν ἕκτοτε παρακινῶν τοὺς Ῥωμαίους νὰ καταστρέψωσι τὴν Καρχηδόνα. Λέγεται μάλιστα, ὅτι ἐπιστρέψας ἐξ αὐτῆς ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ σὺκα λιθυκὰ, τῶν ὁποίων τὸ μέγεθος καὶ τὸ κάλλος, ἀφοῦ εἶδον οἱ βουλευταὶ, εἶπεν, ὅτι ἡ ταῦτα φέρουσα χώρα τριῶν ἡμερῶν πλοῦν ἀπέχει τῆς Ῥώμης. Προσθέτουσιν ἐπίσης ὅτι ἕκτοτε, ὅτε περὶ οἰουδήποτε πράγματος ἀπεφαίνετο γνώμην ἐν τῇ Βουλῇ, προσεφώνει «δοκεῖ δέ μοι καὶ Καρχηδόνα μὴ εἶναι». Τέλος, ἐπειδὴ οἱ Καρχηδόνιοι ἠναγκάσθησαν νὰ ὑπερασπίσωσιν ἑαυτοὺς, πολεμοῦντες κατὰ τοῦ Μασσανάσσου, οἱ Ῥωμαῖοι ἀπεφώνησαν, ὅτι ἡ Καρχηδὼν παρέβη τὰς συνθήκας καὶ διεκήρυξαν τὸν πόλεμον.

§ 30. Αἱ πρῶται τῶν Ῥωμαίων ἐχθροπραξίαι κατὰ τὸν τρίτον λιθυκὸν πόλεμον. Οἱ δυστυχεῖς Καρχηδόνιοι, ἐκπεπληγμένοι ἐπὶ τῷ ἀκούσματι τοῦ πολέμου, ἀναγγέλλουσι διὰ πρεσβείας πρὸς τοὺς Ῥωμαίους, ὅτι εἶναι ἔτοιμοι νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς ἀπάσας τὰς διατάξεις αὐτῶν. Ἄλλ' οἱ Ῥωμαῖοι, ἐνῷ ἀφ' ἐνὸς ζητοῦσι καὶ λαμβάνουσι παρὰ τῶν Καρχηδονίων 300 ὁμήρους ὡς ἐχέγγυον εἰλικρινοῦς ὑποταγῆς, ἀφ' ἑτέρου ἀποστέλλουσι τὸν ἐν Σικελίᾳ εὗρισκόμενον στρατὸν αὐτῶν, ἵνα κατασκάψῃ τὴν Καρχηδόνα. Μετὰ τοῦ στρατοῦ τούτου διαπεραιωθέντες οἱ ὕπατοι τῶν Ῥωμαίων εἰς τὴν Ἀφρικὴν ἀπῆλθον παρὰ τῶν Καρχηδονίων νὰ παραδώσωσι πᾶσαν τὴν πολεμικὴν αὐτῶν παρασκευὴν, ὅπλα δηλαδὴ, πλοῖα καὶ λοιπά. Ἀφοῦ δὲ τὸ δυστυχὲς ἔθνος ἐνέδωκε καὶ εἰς τοῦτο, οἱ ὕπατοι τότε προσέθηκαν, ὅτι οἱ Καρχηδόνιοι ὀφείλουσι νὰ ἐγκαταλίπωσι καὶ τὴν πόλιν αὐτῶν καὶ νὰ κατοικήσωσιν εἰς τὴν μεσογαίαν, διότι ἀπεφασίσθη ἡ καταστροφὴ τῆς Καρχηδόνος. Ἡ ἀπροσδόκητος αὕτη ἀπάτη διήγειρε τὴν

τόλμην τῶν Καρχηδονίων· ὅθεν ἅπαντες οἱ ναοὶ καὶ ἅπανσαι αἱ πλατεῖαι μεταβάλλονται εἰς ἐργαστάσια, κατεσκευασμένως κατασκευάζονται νέα ὅπλα· ὁ χρυσὸς καὶ ὁ ἄργυρος ἀναπληροῦσι τὸν σῖθρον, καὶ τὰ πάντα προετοιμάζονται πρὸς γενναίαν καὶ εὐγενῆ ἄμυναν οὕτως, ὥστε οἱ Ῥωμαῖοι οὐ μόνον ἀπέτυχον, ἀλλὰ καὶ ἐκινδύνευσαν κατ' ἀρχάς.

§ 31. Σκιπίων ἄφρικανὸς ὁ νεώτερος. Ἀφοῦ ἡ Καρχηδὼν ἐπὶ τριετίαν ἀντέστη ἥρωικῶς, τέλος διωρίσθη ὑπὸ τοῦ ἀνὴρ ἱκανὸς, ἀγαπητὸς παρὰ τῷ στρατῷ, καὶ ἰσχυρὸς ὡς ἐκ τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ ἐν Ῥώμῃ, ὁ Πόπλιος Κορνήλιος Σκιπίων, υἱὸς τοῦ Παύλου Αἰμιλίου, ὁ υἱοθετηθεὶς ὑπὸ Σκιπίωνος ἀφρικανοῦ τοῦ πρεσβυτέρου. Οὗτος ἐπιχειρήσας φοβερὰν ἔφοδον, καθ' ἣν οἱ πολιορκούμενοι ἀνεδείχθησαν ἄξιοι τοῦ ἀρχαίου αὐτῶν μεγάλου ὀνόματος, ἐγένετο τελευταῖον κύριος τῆς Καρχηδόνος, καὶ παρέδωκεν αὐτὴν ἐπὶ ἑπτακαίδεκα ἡμέρας εἰς πῦρ καὶ λεηλασίαν. Ἐν τῇ συμφορᾷ ταύτῃ Ἀσδρούβας ὁ στρατηγὸς τῶν Καρχηδονίων ζητεῖ ἀνάνδρως νὰ σώσῃ τὴν ζωὴν· ἀλλ' ἡ γυνὴ αὐτοῦ πολλῶ γενναϊότερα ἐκείνου οὔσα τὸν ἐπιπλήττει βαρέως διὰ τὴν δειλίαν, κατασφάζει τὰ τέκνα αὐτῆς, καὶ ῥίπτεται εἰς τὰς φλόγας. Ὁ Σκιπίων, βλέπων τὴν πανωλεθρίαν ταύτην τῆς Καρχηδόνος, λέγεται ὅτι ἐδάκρυσεν. Ἐρωτηθεὶς δὲ παρὰ τοῦ Πολυβίου¹, τίνας ἔνεκα τοῦτο ἔπραττε, δὲν ἀπέκρυπεν ἀπ' αὐτοῦ, ὅτι ὑπὲρ τῆς Ῥώμης ἐσκέπτετο· διότι ἀποβλέπων εἰς τὰ ἀνθρώπινα ἐφοβεῖτο, φαίνεται, μὴ καὶ ἡ Ῥώμη ὑποστῇ ποτε τὴν αὐτὴν τύχην. Τέλος ὁ Σκιπίων καταγαγὼν θρίαμβον ἐπωνομάσθη ἀφρικανὸς ὁ νεώτερος.

§ 32. Τέλος τοῦ τρίτου λιθοκοῦ πολέμου. Διὰ τοῦ τρίτου λιθοκοῦ πολέμου κατεστράφη τὸ ἰσχυρότατον ἐκεῖνο κράτος τῆς Καρχηδόνος, τὸ ὅποιον, ἀφοῦ ἐπὶ

1) Πολύβιος ὁ Μεγαλοπολίτης, υἱὸς τοῦ στρατηγοῦ τῆς ἀχαϊκῆς συμπολιτείας Λυκάρτα, ἐλθὼν μετὰ τὸν πρὸς τὸν Περσέα πόλεμον ὡς ἡμῖν εἰς τὴν Ῥώμην, ἐχρημάτισε διδάσκαλος τοῦ Σκιπίωνος, καὶ συνοδεύσας αὐτὸν εἰς τὴν Ἀφρικὴν ἔγραψε τὴν ἱστορίαν τῆς ἐκστρατείας ταύτης.

πεντακόσια ἔτη ἤκμασε, κατέστη ἤδη ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία. +

§ 33. Πόλεμος κατὰ τῆς Ἑλλάδος. Ἡ τύχη τῆς Ἑλλάδος ὑπῆρξε θλιβερωτάτη μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Περσέως· διότι οἱ Ῥωμαῖοι ἐπολιτεύοντο ἕκτοτε πρὸς τοὺς Ἕλληνας οὐχὶ ὡς πρὸς ἔθνος ἀνεξάρτητον, ἀλλὰ μετὰ μιαιφάνων δυναστῶν καὶ κακοπραγμοσύνης, ἔχοντες δυστυχῶς συνεργούς· εἰς τοῦτο καὶ πολλοὺς ἐκ τῶν Ἑλλήνων αἰσχροκερδοῦντας ἀπὸ τῶν συμφορῶν τῆς πατρίδος των. Ἐν τῇ Αἰτωλίᾳ, Ἀκαρνανίᾳ καὶ τῇ Βαιωτίᾳ, ἐπειδὴ μοχθηροὶ τινες κατεμήνυσαν πολλοὺς χρηστοὺς πολίτας, ὡς ὁπαδοὺς δῆθεν τοῦ Περσέως, οἱ Ῥωμαῖοι ἀπήγαγον τοὺς καταμηνυθέντας εἰς τὴν Ἰταλίαν. Καὶ ἐν τῇ ἀχαϊκῇ δὲ συμπολιτείᾳ, ἐν ᾗ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Φιλοποίμενος ἀρχηγὸς τῆς σωφρονεστέρως μερίδος ἦτο ὁ μεγαλοπολίτης Λυκόρτας, οἱ ἀντίπαλοι αὐτοῦ, προϊσταμένου τοῦ Καλλικράτους, ἐσυκοφάντησαν παρὰ τοῖς πρέσβεσι τῶν Ῥωμαίων τοὺς ἐγκριτωτέρους πολίτας, χιλίους τὸν ἀριθμὸν, ὡς συνεννοηθέντας μετὰ τοῦ Περσέως. Τότε οἱ πρέσβεις τῶν Ῥωμαίων ἀπήτησαν νὰ μεταβῶσιν οἱ χίλιοι οὗτοι εἰς τὴν Ῥώμην καὶ ἐκεῖ νὰ ἀπολογηθῶσιν. Οἱ ἐπίσημοι οὗτοι πολῖται, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦτο καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Λυκόρτα Πολύβιος, ἐκρατήθησαν ἐν Ἰταλίᾳ δεκαεπτὰ ἔτη ὡς ὄμηροι, καὶ μόλις (τῷ 154 π. Χ.) μετὰ ἐπανελημμένας παρακλήσεις τῶν Ἀχαιῶν ἐπετράπη εἰς τοὺς ἐξ αὐτῶν ἐπιζήσαντας 300 νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν πατρίδα των. Ἐνῷ δὲ οἱ ἐπανελθόντες παρῴζυναν τὸ κατὰ τῆς Ῥώμης μῖσος τῶν Ἑλλήνων καθ' ὑπερβολὴν, συνέπεσε συγχρόνως νὰ ζητῇ καὶ ἡ Σπάρτη νὰ ἀποσπασθῇ ἀπὸ τῆς ἀχαϊκῆς συμπολιτείας, μολοῦντι τὸ συμφέρον των Ἑλλήνων ἀπῆται, νὰ ἐνωθῶσιν ἅπαντες καὶ ἀποτελέσωσιν ἓν ὅλον συμπαγές. Γενομένης λοιπὸν ἐφέσεως εἰς τὴν Ῥώμην περὶ τοῦ ἀποχωρισμοῦ τῆς Σπάρτης ἀπὸ τῆς ἀχαϊκῆς συμπολιτείας, ἐπειδὴ οἱ Ῥωμαῖοι ἐβράδυναν νὰ ἀπαντήσωσιν, οἱ Ἀχαιοὶ ἐπετέθησαν κατὰ τῆς Σπάρτης, καὶ τότε κατέπαυσαν τὰς ἐχθροπραξίας αὐτῶν, ὅτε κατετροπώθη καὶ ἡχημαλωτίσθη ἐν Μακεδονίᾳ ὁ Ψευδοφίλιππος. Ὅτε δὲ μετ' ὀλίγον ἐφθασεν ἡ τῶν Ῥωμαίων πρεσβεία, καὶ παραστὰς εἰς τὴν ἐν Κορίνθῳ σύνοδον ἀπήγγειλεν, ὅτι οὐ μόνον ἡ Σπάρτη,

ἀλλὰ καὶ ἄλλαι πολιτεῖαι κατὰ τὴν ἀπόφασιν τῆς ῥωμαϊκῆς Βουλῆς πρέπει νὰ ἀποχωρισθῶσιν ἀπὸ τῆς ἀχαϊκῆς συμμαχίας, ἡ ἀξιώσις αὕτη ἠρέτισε τὰ πνεύματα, καὶ οἱ πρέσβεις περιυβρίσθησαν. Ἐν τούτοις ἕνεκα τοῦ πρὸς τοὺς Καρχηδονίους ὑπάρχοντος πολέμου οἱ Ῥωμαῖοι προσηνέχθησαν τότε μετριοφρόνως. Ἄλλ' ὅτε καὶ δευτέραν πέμψαντες οἱ Ῥωμαῖοι πρεσβεῖαν, ἵνα συμδιβάσῃ τὴν μεταξὺ τῶν Λακεδαιμονίων καὶ Ἀχαιῶν διαφορὰν, δὲν εἰσηκούσθησαν, ὁ δὲ στρατηγὸς τοῦ ἔτους ἐκείνου Κριτόλαος ἔπεισε τὴν ἐν Κορίνθῳ σύνοδον νὰ κηρύξῃ ἐπισήμως τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Σπάρτης, τότε οἱ Ῥωμαῖοι διέταξαν τὸν ἐν Μακεδονίᾳ Μέτελλον νὰ στρέψῃ τὰ ὅπλα κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Μέτελλος, ἀνὴρ ὦν εὐγενὴς καὶ ἐπιεικὴς, εἶχε προσπαθήσει διὰ παραινέσεων νὰ ἀποτρέψῃ τοὺς Ἀχαιοὺς ἀπὸ τῶν ἐχθροπραξιῶν ἐκείνων, αἵτινες ἠδύναντο νὰ θεωρηθῶσιν ὑπὸ τῆς Ῥώμης ὡς πράγματι κατ' αὐτῆς γινόμενα· ἀλλὰ μὴ εἰσακουσθεὶς ἐκίνησεν ἐκ Μακεδονίας. Οἱ Ἀχαιοὶ ἐν τούτοις, οἱ τελευταῖοι οὗτοι καὶ γενναῖοι πρόμαχοι τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας, προσεπαθήσαν μὲν νὰ ἀντισταθῶσιν εἰς τὸν ῥωμαϊκὸν κολοσσόν, ἀλλ' ἐνίκηθησαν ἐν τῇ μάχῃ τῇ περὶ τὴν Σκάρφειαν (πόλιν τῆς Αοκρίδος) γενομένη, ἐν ᾗ καὶ ὁ στρατηγὸς μάλιστα τῆς ἀχαϊκῆς συμπολιτείας Κριτόλαος ἐγένετο ἄφαντος, καταποντισθεὶς ἢ πῶν κῶνειον.

§ 34. Ὑποδούλωσις τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ Μομμίου. Μετὰ τὴν τοῦ Κριτολάου ἀπώλειαν τὴν μὲν στρατηγίαν τῶν Ἀχαιῶν ἀνέλαβεν ὁ Δάιος, ὁ δὲ Μέτελλος, διατρέψας ἐπὶ τινὰ καιρὸν ἐν Θήβαις, ἦλθεν εἰς τὸν ἰσθμὸν καὶ προέτεινεν εἰρήνην ἐπὶ μόνῳ τῷ ὄρωι τοῦ νὰ περισταλῇ ἡ ἀχαϊκὴ συμπολιτεία εἰς τὰς κυρίως ἀχαϊκὰς πόλεις. Ἀλλ' ὁ Δάιος, ἐπιχειρήσας νέας στρατολογίας, διενεργεῖ κατὰ τὴν ἐν Κορίνθῳ συνελθούσαν νέαν σύνοδον, ἵνα ἀπορριφθῶσιν αἱ ἐπιεικεῖς τοῦ Μετέλλου προτάσεις. Τότε φθάνει ἐξ Ἰταλίας (146 π. Χ.) μετὰ ἄλλου στρατοῦ ὁ ὑπαρκὸς Λεύκιος Μόμμιος, εἰς τὸν ὅποιον ἀνέθεντο οἱ Ῥωμαῖοι τὴν κατάλυσιν τοῦ ἀχαϊκοῦ πολέμου. Ὁ Μόμμιος, παντάπασι διάφορος ὦν τοῦ Μετέλλου, ἀποπέμπει ἀμέσως ἐκεῖνον εἰς Μακεδονίαν, καὶ κατατροπώνει τὸν Δάιον.

περί τὸν ἰσθμόν. Κυριεύσας δὲ ἀμαχητὶ τὴν Κόρινθον, φονεύει ἅπαντας τοὺς κατοίκους αὐτῆς καὶ ἐξανδραποδίζει τὰς γυναῖκας καὶ τοὺς παῖδας, λαφυραγωγεῖ τὰ πολυτιμότερα ἀριστουργήματα τῆς ἀρχαίας τέχνης, καὶ τελευταῖον πυρπολεῖ τὴν λαμπρὰν ἐκείνην πόλιν. Ἐπειτα περιελθὼν τὴν ἄλλην Πελοπόννησον καταβάλλει τὰ τεῖχη τῶν πόλεων ἐκείνων, αἵτινες μετέσχον τοῦ πολέμου, ἀφοπλίζει τοὺς κατοίκους, καταλύει τὰ δημοκρατικὰ πολιτεύματα, καὶ εἰσάγει πανταχοῦ τὴν τιμοκρατίαν. Ὁ Μόμμιος ἐν τούτοις ὁ ἀχαϊκὸς ἐπικληθεὶς, μολονότι ἐπλούτισε τὴν Ῥώμην ἐκ τῶν πολυτίμων, λαφύρων τῆς Κορίνθου, ἦτο ὅμως ἄνθρωπος οὐ μόνον τραχὺς, ἀλλὰ καὶ ἀλλότριος πρὸς τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν τέχνην, ἀγροῖκος καὶ ἀπαίδευτος. Διηγοῦνται ὅτι, ἐπειδὴ ὁ βασιλεὺς τῆς Περγᾶμου προσέφερεν ἑκατὸν τάλαντα διὰ τινὰ εἰκόνα, ἥτις ἦν καλλιτέχνημα ἑλληνικόν, τοσοῦτον ἐξενίσθη, ὥστε εἶπεν, ὅτι πρέπει νὰ ἔχη μαγικήν τινὰ δύναμιν ἡ εἰκὼν αὕτη· διὸ καὶ ἔσπευσε νὰ σταίη αὐτὴν εἰς Ῥώμην. Λέγεται πρὸς τούτοις, ὅτι ἠπειλῆσε τοὺς ἀναλαβόντας τὴν εἰς Ἰταλίαν μετακόμισιν τῶν ἀριστοτεχνημάτων τούτων λέγων, «προσέχετε μὴ φθειρητὲ αὐτὴν, διότι θέλετε καταδικασθῆ εἰς τὸ νὰ κατασκευάσητε ἄλλα τοιαῦτα», νομίζων ὅτι ἐπρόκειτο περὶ κεραμείων ἀγγείων.

§ 35. Προσάρτησις τῆς Ἰσπανίας. Μολονότι ἡ Ἰσπανία ἐνομιζέτο ἀνήκουσα εἰς τοὺς Ῥωμαίους διὰ τῆς κατακτήσεως τῆς Καρχηδόνας, ἐξηκολούθει ὅμως νὰ ἀντιτάττῃ μεγάλην εἰσέτι ἀντίστασιν. Ἀξιομνημόνευτος μάλιστα ἐστὶν ἡ τολιορκία τῆς παρὰ τὸν Δούριον ποταμὸν Νομαντίας διὰ τὴν μεγάλην ἐπιμονὴν τῶν πολιτῶν αὐτῆς· διότι οὗτοι, ἀφοῦ ἀπώλεσαν πᾶσαν ἐλπίδα ἐπιτυχοῦς ἀντιστάσεως, προὔτιμησαν νὰ συγκαῶσι μᾶλλον μετὰ τῆς πόλεως αὐτῶν παρὰ νὰ ὑποταχθῶσιν. Ἀλλ' ἀφοῦ ἐπολιορκήθη (135 π. Χ.) καὶ ἡ ἰσχυρὰ αὕτη πόλις καὶ ὑπετάγη, τότε πλέον καὶ ἡ Ἰσπανία ἐγένετο Ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία.

§ 36. Κοινωνικὴ τῶν Ῥωμαίων κατάστασις. Ἀφ' ἧς ἐποχῆς ἡ ἄνω Ἰταλία, ἡ Σικελία, ἡ Σαρδῶν, ἡ Ἰσθρία, ἡ Μακεδονία, ἡ Ἑλλάς καὶ ἡ ἐν Ἀφρικῇ καρχηδονιακὴ χώρα ἀ-

πέθσαν ῥωμαϊκαὶ ἐπαρχίαι, σπουδαία ἐπῆλθε μεταβολὴ εἰς τὴν κατάστασιν τοῦ ῥωμαϊκοῦ ἔθνους· διότι αἱ κατακτήσεις αὗται ἐπήνεγκον καλὰ καὶ κακὰ συνάμα ἀποτελέσματα. Διὰ τῶν κατακτήσεων τούτων συνέρρευσαν εἰς τὴν Ῥώμην ἄπειρα πλοῦτη, δι' ὧν κατεσκευάσθησαν δημόσια οἰκοδομήματα ὑπερβάλλοντα κατὰ τὸ μέγεθος καὶ τὴν λαμπρότητα τὰ τῆς προηγούμενης περιόδου· νέαι πρὸς τούτοις λεωφόροι ἐν Ἰταλίᾳ ἐγένοντο, ὡς ἡ Φλαμινία καὶ ἡ Αἰμιλία, ὀνομασθεῖσαι οὕτως, ἡ μὲν ἀπὸ Φλαμινίου Νέπωτος τοῦ ἐν Τρασιμένη πεσόντος, ἡ δὲ ἀπὸ τοῦ ὑπάτου Μάρκου Αἰμιλίου (187 π. X)· αἱ ὑπόνομοι τῆς Ῥώμης ἐκαθαρίσθησαν, καὶ τὰ ἐν τῇ πόλει ἔλη ἀπεξηράνθησαν καὶ ἐστρώθησαν. Ἐν τούτοις καὶ αἱ μονομαχίαι καὶ αἱ θηριομαχίαι, αἱ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν πρὸς τοὺς Καρχηδονίους πολέμων εἰσαχθεῖσαι ἐν Ῥώμῃ, ἔτυχον τοσαύτης ἐν αὐτῇ δεξιώσεως, ὥστε ἀπέβησαν ἔκτοτε ἡ προσφιλεστάτη τῶν Ῥωμαίων διασκέδασις, χάριν τῆς ὁποίας καὶ πλείστοι τῶν θησαυρῶν κατεδαπανῶντο. Μάτην ἐπεχείρησαν φιλόκαλοι τινες νὰ δώσωσιν ἄλλην ῥοπὴν εἰς τὰς κοινὰς ταύτας διασκέδασεις, εἰσάγοντες τὰς δραματικὰς παραστάσεις· ἡ ἀπόπειρα αὐτῶν ἀπέτυχεν· διότι ὁ ὄχλος τῶν Ῥωμαίων οὐδέποτε κατένόησεν ὡς ὁ Ἕλληνας τὸν εὐγενέστατον τοῦ θεάτρου σκοπόν. Καὶ ἡ ἰδιωτικὴ δὲ πολυτέλεια συμπροήχθη κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τοσοῦτον, ὥστε αἱ γυναῖκες ἀπομακρυνήεσθαι ὡς πρὸς τὰ κοσμήματα αὐτῶν ἀπὸ τῆς ἀρχαίας ἀφελείας, ἐπειδὴ ἐξεδόθη νόμος τις κατὰ τῆς γυναικείας πολυτελείας, ἐπεχείρησαν (195 π. X) στάσιν, καὶ καταπείσασθαι δύο δημάρχους νὰ προτείνωσι τὴν κατάργησιν τούτου, ἐπέτυχον τοῦ σκοποῦ αὐτῶν, ἀφοῦ ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἐπολιόρκησαν τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου. Ἔτερον δὲ κακόν, τὸ ὁποῖον ἔτεινεν εἰς τὴν ἐξαχρείωσιν τῶν Ῥωμαίων, ὑπῆρξεν ὅτι οὗτοι δὲν ἤρκουντο μόνον εἰς τὴν ἀφαίρεσιν τῶν θησαυρῶν τῶν ἐθνῶν, τὰ ὅποια ὑπέταττον, ἀλλὰ παρεβιάζον καὶ τὴν ἰδιωτικὴν περιουσίαν τῶν ἐχθρῶν, τῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις κατοίκων, καὶ αὐτῶν τῶν συμμαχῶν. Ἡ δὲ περὶ τοῦτο κατάχρησις τοσοῦτον προέβη, ὥστε ἐν ἔτει 171 π. X. οἱ πρέσβεις τῶν Ἰθηρικῶν ἐπαρχιῶν γονυπετῶς ἰκέτευσαν τὴν Βουλὴν, νὰ μὴ ἐπιτρέπῃ εἰς τοὺς στρατηγοὺς αὐτῆς νὰ με-

ταχειρίζονται τοῦ, συμμάχους, τραχύτερον παρ' αὐτοῦς τοὺς ἐχθρούς. Προσέτι ἐκ τῶν διοικητῶν τῶν ἐπαρχιῶν, οἵτινες ὠνομάζοντο πραιτορες καὶ ἀνθύπατοι (προκόνσουλαι, ὡς μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ ἔτους τῆς ὑπατικῆς ὑπηρεσίας αὐτῶν λαμβάνοντες τὴν διοίκησιν ἐπαρχίας), οἱ πλείστοι, ἐπειδὴ ἐθεώρουν τὸ ἀξίωμα αὐτῶν ὡς ἀφορμὴν πορισμοῦ καὶ φιλαρχίας, ἐπλούτου ἐκεῖ ἐκ ξένων λαφύρων καὶ ἐγίνοντο κατόπιν ἐπικίνδυνοι εἰς τὴν πολιτείαν· διότι, ὅτε ἐπέστρεφον εἰς τὰ ἴδια μετὰ τοῦ κακῶς ἀποκεκτημένου πλούτου αὐτῶν καὶ μετὰ πλήθους δούλων, τοὺς ὁποίους ἔφερον μεθ' αὐτῶν, ἤρχιζον νὰ καταφρονῶσι καὶ νὰ καταπιέζωσι τοὺς πτωχοτέρους πολίτας. Ἐν τούτοις τὸ πλῆθος διετήρει εἰσέτι τὸ πρὸς τοὺς θεοὺς σέβας ἀκλόνητον· ἡ δὲ Βουλὴ ἐφιλοτιμιετο πάντοτε νὰ μεταχειρίζεται αὐτὸ ἐπ' ἀγαθῷ τῆς πολιτείας. Ἐν ἀρχῇ τοῦ δευτέρου λιθικοῦ πολέμου Σκιπίων ὁ ἀφρικανὸς ὁ πρεσβύτερος, θεωρήσας ἀναγκαῖον διὰ πολιτικοῦ λόγου νὰ χρονοτριβήσῃ περὶ τὴν πορείαν αὐτοῦ ὁ στρατὸς, δὲν ἀπεκάλυψεν αὐτῷ τοὺς ἀληθεῖς λόγους, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀνῆκεν εἰς τὸν σύλλογον τῶν Σαλίων (ἱερέων τοῦ Ἄρεως), κατὰ δὲ τὰ ἀρχαῖα ἱερὰ βιβλία οὐδεὶς τῶν Σαλίων ὤφειλε νὰ δδεύῃ ἐν μηνὶ Μαρτίῳ κατὰ τὰς ἑορτὰς τοῦ Ἄρεως, τοῦτο ἔφερον ὡς πρόφασιν τῆς διατριβῆς.

§ 37. Ἡ ἐπὶ τῶν Ῥωμαίων ἐπιρροὴ τῶν Ἑλλήνων καὶ ὁ Κάτων. Οἱ Ῥωμαῖοι, περιελθόντες εἰς σχέσεις μετὰ τῶν ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ καὶ τῇ Σικελίᾳ Ἑλλήνων, ἤρξαντο νὰ λαμβάνωσι πρᾶότερα ἥθη καὶ ἑλληνικὴν ἐπιστήμην. Κατὰ τὸν πέμπτον π. Χ. αἰῶνα ἐπὶ τοῦ ὑπάτου Οὐαλερίου εἰσῆχθη ἐν Ῥώμῃ ἐκ Σικελίας τὸ ἡλιακὸν ὥρολόγιον· ἕνα δ' αἰῶνα μετὰ ταῦτα Σκιπίων ὁ Ναυσικῆς εἰσῆγαγε τὴν κλεψύδραν (ὄργανον χρησιμεῦον εἰς καταμέτρησιν τῶν ὥρων τοῦ ἡμερονοκτίου). Καὶ ἐν τῇ ἱατρικῇ πρὸς τούτοις, ἐν ᾗ οἱ Ῥωμαῖοι περιωρίζοντο συνήθως εἰς πρακτικὰς μόνον συνταγὰς, Ἑλλήνεις μνημονεύεται πρῶτος ὡς χειρουργὸς ἐν τῇ πολιορκίᾳ τοῦ Σαγούντου. Κυρίως δὲ ἡ Ῥώμη ἤρχισε νὰ ἐκπολιτίζεται, ὅτε περὶ τὸν τρίτον π. Χ. αἰῶνα αἱ σχέσεις αὐτῆς πύξησαν μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Τότε τῷ ὄντι πολλοὶ ἔξοχοι ἄνδρες ἐμορφώθη-

σαν ἐν τοῖς γράμμασι κατὰ τὰ ἑλληνικὰ πρωτότυπα· καὶ ὁ μὲν Ἑννιος, ὅστις ἔζη ἐπὶ τῶν λιβυκῶν πολέμων, ἔγραψε ῥωμαϊκὴν ἱστορίαν μεταχειρισθεὶς ἐν τοῖς ποιήμασιν αὐτοῦ τὸν ἑλληνικὸν ἑξάμετρον, ὁ δὲ Πλαῦτος καὶ ὁ Τερέντιος, ἀμφοτέροι δραματικοὶ ποιηταί, ἐτελειοποίησαν τὸ θέατρον. Καὶ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ δὲ ὥς καὶ αἱ ἄλλαι τέχναι ἐκαλλιεργοῦντο ἐπίσης κατὰ μίμησιν τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλὰ συγχρόνως, ὅπως εἰσέδυσαν ἐν τῇ Ῥώμῃ καὶ ἄλλα ἥθη ξενικά, καὶ ἀπολαύσεις καὶ κακίαι παντοδαπαί, οὕτω καὶ παρὰ τῶν ὑποδουλωθέντων Ἑλλήνων οἱ Ῥωμαῖοι παρέλαβον τὰ ἐλαττώματα ἐκείνων, τὰ ὅποια ἐπέφερον τὴν ἀδυναμίαν καὶ χαύνωσιν τῆς Ῥώμης. Διὰ τοῦ τρόπου δὲ τούτου ἐξεδικήθησαν οἱ Ἕλληνες τοὺς νικητὰς αὐτῶν. Ὅθεν μερὶς τις, τῆς ὁποίας Κάτων ὁ πρεσβύτερος ὁ τιμητὴς ἦτο ἀρχηγός, προσεπάθησε νὰ ἐμποδίσῃ τοὺς νεωτερισμοὺς, καὶ ἡδυνήθη τῷ ὄντι νὰ καταργήσῃ διὰ τῆς ἐπιμονῆς τοῦ Κάτωνος τὰ πρόξενα διαφθορᾶς θεάματα καὶ ἄλλα ἔθιμα, τὰ ὅποια, ὥς αὐτὸς ἐπίστευεν, ἔτεινον εἰς τὸ νὰ ὑποθάλπωσι τὴν διαφθοράν. Ἀλλ' ὁ Κάτων ἐπολέμει συνάμα καὶ τὰς ὡραίας τέχνας, καὶ τὰ καλὰ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ· ἕνεκα τούτου μάλιστα κατέτρεξε καὶ τοὺς δύο Σικελίῳνας τὸν τε ἀφρικανὸν τὸν πρεσβύτερον καὶ τὸν Ἀσιατικόν· διότι ἡ τῶν Σικελιῶνων οἰκογένεια ἦτο ἐκ τῶν πρώτων ἐκείνων, αἵτινες ἐδέχθησαν ἥθη ἑλληνικά. Ἐν τούτοις τὰ πράγματα ὑπῆρξαν ἰσχυρότερα τῶν προσπαθειῶν τοῦ Κάτωνος· διότι τὸ κύμα τῆς καινοτομίας κατέκλυσεν ἐπὶ τέλους καὶ τὸν Κάτωνα, ἀναγκάσαν αὐτὸν περὶ τὰ ἔσχατα τοῦ βίου του νὰ σπουδᾷ τὴν ἑλληνικὴν φιλολογίαν, καὶ ἐν γένει νὰ παρακολουθήσῃ τοὺς νεωτεριστάς.

§ 38. Αἱ μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῆς Ἑλλάδος σχέσεις τῶν Ῥωμαίων πρὸς τοὺς Ἕλληνας. Μολονότι ἡ Ἑλλὰς ὑπέκυψεν εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν διὰ τῆς ὑπὸ Μομμίου ἀλώσεως τῆς Κορίνθου, οὐχ' ἦτον ὅμως δὲν φαίνεται αὕτη μεταβληθεῖσα ἔκτοτε εἰς ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν, ἀλλ' ἀπετέλει ὁμάδα πολιτειῶν αὐτονόμων, αἵτινες, καλούμεναι σύμμαχοι, διετέλουν δυνάμει ῥητῶν πολλάκις συνθηκῶν ὑπὸ τὴν προστασίαν καὶ ἐπιτήρησιν τῆς ῥωμαϊκῆς Βου-

λῆς, ἥτις, εἴτε ἀμέσως, εἴτε διὰ τοῦ στρατηγοῦ¹ τῆς γείτονος Μακεδονίας, ἐρρύθμιζε τὰς μεταξὺ τῶν πολιτειῶν τούτων συμβαινούσας διαφορὰς, καὶ ἐπροσπάτειε τὴν χώραν ἀπὸ πάσης ἐξωτερικῆς ἐπιδρομῆς. Ὅθεν ἡ Ῥώμη μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῆς Ἑλλάδος ἐξηκολούθησε νὰ πολιτεύηται πρὸς αὐτὴν, καὶ νὰ ἀσκήῃ ἐπ' αὐτῆς τὰ αὐτὰ κυριαρχικὰ δικαιώματα, ὥς καὶ πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κορίνθου. Μόνον δὲ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ αὐτοκράτορος Αὐγούστου φαίνεται, ὅτι ἐγένετο καὶ αὐτὴ ἡ Ἑλλὰς Ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία.

* Γ'. ΑΠΟ ΤΗΣ ΣΤΑΣΕΩΣ ΤΩΝ ΓΡΑΚΧΩΝ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΙΟΥΛΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΟΣ (134—60).

§ 1. Κυριώτερα γεγονότα. Ἐντὸς τῶν ἀκολουθῶν ἑκατὸν περίπου ἐτῶν ἐξακολουθοῦσι μὲν οἱ ἐξωτερικοὶ πόλεμοι, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον λόγου ἄξια εἰσὶν αἱ ἐσωτερικαὶ ἀνωμαλίαι καὶ ταραχαί, αἵτινες ἐπῆγαγον δεινοτάτους ἐμφυλίους πολέμους καὶ ἐπὶ τέλους τὴν ἐγκαθίδρυσιν τῆς μοναρχίας. Τὰ δὲ κυριώτερα γεγονότα μετὰ τὴν ὑποδούλωσιν τῆς Ἑλλάδος μέχρι τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος εἰσὶν ἡ στάσις τῶν Γράκχων, ὁ ἰουγυρθικὸς πόλεμος, ἡ εἰσβολὴ τῶν Κίμβρων καὶ Τευτόνων, ἐμφύλιοι πόλεμοι καὶ ταραχαί ἐν Ῥώμῃ, ὁ σωμαχικὸς πόλεμος, ὁ ἰβηρικὸς, ὁ δουλικὸς, ὁ πειρατικὸς καὶ ἡ συνωμοσία τοῦ Κατιλίνα. Ἐξοχα δὲ πρόσωπα κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀναφαίνονται ὁ Μάριος, ὁ Σύλλας, ὁ Πομπήϊος καὶ ὁ Κικέρων.

§ 2. Στάσις τῶν Γράκχων. Ἐνῶ ἡ Ῥώμη ἐθριάμβευε κατὰ τοὺς ἐξωτερικοὺς πολέμους, ἐσωτερικῶς ἐσπαράσσετο ὑπὸ ἀκαταπαύστων ταραχῶν διότι ἡ κατωτέρα τάξις τῶν πολιτῶν μεγάλως κατεκραύγαζεν, ὥς μὴ ἀπολαμβάνουσα μηδὲν ἐκ τῶν πλουσιῶν λαφύρων τῶν ἡττωμένων ἐθνῶν. Δύο δὲ ἀδελφοὶ Τιβέριος καὶ Γάϊος οἱ Γράκχοι, οἵτινες κατήγοντο ἐκ πατρὸς πληθείου, τοῦ Τιβερίου Σεμπρωνίου Γράκχου, μητέρα δὲ εἶχον τὴν εὐγενῆ Κορνηλίαν, θυγατέρα Σκιπίωνος ἀφρικανοῦ τοῦ πρε-

1) Στρατηγοὶ ἢ ἀνθύπατοι ὠνομάζοντο οἱ κατ' ἔτος ἀποστελλόμενοι ἀνάτοτοι ἐπίτροποι τῆς Ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς.

σβυτέρου¹, ἐκηρύχθησαν ὑπὲρ τοῦ λαοῦ. Ἄλλ' οἱ Γράκχοι υἱοθετήσαντες τὸν ἀγῶνα τοῦ δήμου (134 π. Χ.) ἐγένοντο θύματα αὐτοῦ.

§ 3. Τιθερίος Γράκχος. Ὁ πρεσβύτερος τῶν Γράκχων Τιθερίος, συνεργούς ἔχων καὶ πολλοὺς ἐκ τῶν ἐγκριτωτέρων πολιτῶν, κατώρθωσε νὰ λάβῃ τὸ δημαρχικὸν ἀξίωμα. Γενόμενος δὲ δήμαρχος προέτεινε νὰ ἀνανεωθῇ ὁ περὶ διανομῆς τῶν γαιῶν νόμος, καθ' ὃν δὲν συνεχωρεῖτο εἰς τοὺς πατρικίους νὰ κατέχωσι πλείω τῶν 500 πλέθρων, νὰ διανεμηθῶσι δὲ εἰς τοὺς πένητας οἱ ἀπὸ τῶν πλουσίων ἀφαιρεθησόμενοι ἀγροί. Μολοντί δὲ ἡ Βουλὴ, δελεάσασα ἕνα τῶν λοιπῶν δημάρχων, ἠγωνίσθη παντὶ σθένει νὰ παρεμποδίσῃ τὴν ἀποδοχὴν τῶν προτάσεων τοῦ Τιθερίου, οὐχ ἥττον ὅμως καὶ αὐταὶ ἐγένοντο παρδεκτικαί, καὶ ἄλλη τις προανηγγέλθη. Ἐπειδὴ ὁ βασιλεὺς τῆς Περγάμου Ἄτταλος ὁ Γ' ἀποθανὼν κατέλιπε διὰ διαθήκης κληρονόμον τὸν δῆμον τῶν Ῥωμαίων, ὁ Τιθερίος προέτεινε τὰ μὲν χρήματα τοῦ βασιλέως ἐκείνου νὰ διανεμηθῶσιν εἰς τοὺς πενεστέρους πολίτας, ἵνα οὗτοι δυνηθῶσι νὰ καλλιεργήσωσι τὰς γαίας, τὰς ὁποίας ἐμελλόν νὰ λάβωσι κατὰ τὸν νέον κληρονομικὸν νόμον, περὶ δὲ τοῦ κράτους τῆς Περγάμου νὰ διατάξῃ ὁ δῆμος καὶ οὐχὶ ἡ Βουλὴ. Ἐπειδὴ δὲ ταῦτα πάντα ἠπειλοῦν νὰ σείσωσιν ἐκ θεμελίων τὴν ἀριστοκρατίαν, αὕτη ἐνῆργησεν ὅπως ἐμποδίσῃ τὸν Γράκχον ἀπὸ τοῦ νὰ ἐκλεχθῇ ἐκ νέου δῆμαρχος. Ὅθεν ἐπέτυχε κατὰ τὴν ἡμέραν τῶν ἐκλογῶν τῶν δημάρχων, προΐσταμένου τοῦ Κορνηλίου Σκιπίωνος τοῦ Ναυσικᾶ, καὶ ἀκολουθοῦντων πολλῶν ὑπηρετῶν καὶ πλουσίων πολιτῶν,

1) Ἡ περιφέρμος αὕτη καὶ λογιωτάτη γυνὴ ἐθαυμάσθη διὰ τε τὰς ἀρετὰς αὐτῆς καὶ διὰ τὴν φροντίδα, ἣν ἔλαβε περὶ τῆς ἀνατροφῆς τῶν τέκνων τῆς. Διηγοῦνται ὅτι γυνὴ τις ἐκ τῆς Καμπανίας ξενισομένη ἐν τῇ οἰκίᾳ τῆς Κορνηλίας, ἀφοῦ ἔδειξεν εἰς αὐτὴν τοὺς διαφοροὺς ἀδάμαντας καὶ μαργαρίτας, οὓς εἶχεν ὡς στολισμὸν, ἐζήτησε νὰ ἴδῃ καὶ τοὺς τῆς Κορνηλίας. Ἡ δὲ, παρουσιάσασα τὰ τέκνα αὐτῆς, εἶπεν, ἰδοὺ τὰ ἐμὰ πλούτη καὶ ὁ θησαυρὸς ταῦτα ἀνέθρεψα, ἵνα φανῶσι χρήσιμα τῇ πατρίδι. Ἀμφότεροι οὗτοι οἱ Γράκχοι ἐγένοντο δῆμαρχοι· ὁ δὲ Τιθερίος ἔλαβε καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ τιμητοῦ.

νά φονευθῇ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου ὁ Τιθερίος Γράκχος μετὰ 300 ὁπαδῶν αὐτοῦ (133 π. Χ.), κατηγορηθεὶς ὅτι ἐσκόπει νά καταργήσῃ τὴν δημαρχίαν, καὶ διὰ τοῦτο μισηθεὶς ὑπὸ τοῦ ὄχλου.

§ 4. Γάϊος Γράκχος. Ὁ νεώτερος Γράκχος, κατορθώσας καὶ οὗτος νά λάβῃ τὸ δημαρχικὸν ἀξίωμα (123 π. Χ.), ἀνενέωστε τὸν κληρουχικὸν νόμον τοῦ Τιθερίου, καὶ προεκάλεσε διαφόρους ἄλλους, μεταξύ τῶν ὁποίων εἰς ὧρίζεν, ὅπως πᾶς πολίτης δύναται νά λαμβάνῃ ἀπὸ τῶν ἀποθηκῶν τοῦ δημοσίου τὸν ἀναγκαῖον κατὰ μῆνα σίτον, πληρόνων αὐτὸν εἰς τιμὴν μετριωτέραν τῆς ἀγοραίας. Μολονότι δὲ ἡ ἐπάλληλος τοῦ αὐτοῦ ἀνδρὸς ἐκλογὴ ὡς δημάρχου ἦτο ἀπηγορευμένη, ὁ Γάϊος ἐπέτυχεν αὐτῆς καὶ διὰ τὸ ἐπιόν ἔτος, καὶ προέβαλε νά παραχωρηθῶσι τὰ τοῦ Ῥωμαίου πολίτου δίκαια εἰς ὅλους τοὺς Ἰταλοὺς συμμάχους. Ἐνεκὰ τούτου ὁμως δυσηρέστησεν οὐ μόνον τὸν ὄχλον, ἀλλὰ καὶ πολλοὺς τῶν συνεργαζομένων μετ' αὐτοῦ· ἡ δὲ Βουλὴ, ἵνα καταστρέψῃ τὴν ἰσχὺν τοῦ Γαίου, ἀφ' ἐνός μὲν κατώρθωσε νά προσοικειωθῇ ἓνα τῶν ἄλλων δημάρχων, ἀφ' ἑτέρου δὲ διέταξε νά ἀποπεμφθῶσι βιαίως ἐκ τῆς Ῥώμης πολλοὶ Ἰταλοὶ, οἵτινες συνέδραμον πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ Γράκχου. Θέλουσα μάλιστα νά βλάψῃ ἔτι μᾶλλον τὴν μερίδα τοῦ Γαίου, ἐπεκύρωσε καὶ ἑτέραν πρότασιν αὐτοῦ τὴν περὶ ἰδρύσεως ἀποικίας ἐπὶ τοῦ χώρου, ἐφ' οὗ ὑφίστατό ποτε ἡ Καρχηδὼν, ἐπὶ τοῦ χώρου δηλαδὴ ἐκεῖνου, ὅστις ἀνεκηρύχθη ἄλλοτε ἐπικατάρματος. Ἐπειτα ὠφεληθεῖσα ἐκ τῆς ἀπουσίας τοῦ Γαίου, οὐ μόνον ἐμπόδισε τὴν τρίτην ἐκλογὴν αὐτοῦ ὡς δημάρχου, ἀλλὰ καὶ τὸν περὶ ἰδρύσεως τῆς ἀποικίας νόμον ἀνεκάλεσεν, ἐκπλήξασα τὴν δεισιδαιμονίαν τοῦ πλήθους διὰ ποικίλων οἰωνῶν. Μετὰ τὴν ἐπάνοδον τοῦ Γράκχου αἱ δύο μερίδες ἀπεφάσισαν νά κρίνωσι τὴν ἀμοιβαίαν αὐτῶν ἔριν διὰ τῶν ὅπλων. Ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ ὁ Γάϊος, διασωθεὶς εἰς ἱερὸν τι ἄλλος ἐπέκεινα τοῦ Τιθερεως, διέταξε (121 π. Χ.) ἓνα τῶν δούλων του νά ἀποσφάξῃ αὐτόν ¹.

1) Εἶναι ἀληθές, ὅτι τινὲς τῶν προτάσεων τῶν Γράκχων ἐφαίνοντο ὅτι

§ 5. Ὁ ἰουγούρθικὸς πόλεμος. Ὀλίγα ἔτη μετὰ τὴν στᾶσιν τῶν Γράκων συνέβη ὁ ἰουγούρθικὸς πόλεμος, ὅστις διήρκεσεν ἕξ ἔτη καὶ ἐπερατώθη τῷ 106 π. Χ. Ὁ πόλεμος οὗτος εἶναι ἀξιοσημείωτος ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν Ῥωμαίων, διότι κατέδειξε πόσον τὰ Ῥωμαϊκὰ ἦθι ἐξηχρειώθησαν, καὶ πόση ἀκόρεστος φιλοχρηματία εἰσέχθη παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις ἀντὶ τῶν εὐγενῶν αἰσθημάτων, τὰ ὅποια ἄλλοτε ἐκόσμουσαν αὐτούς· συνέβη δὲ διὰ τὴν ἐξῆς αἰτίαν. Ἀφοῦ ἀπέθανεν ὁ Μασσανάσσης, ἔλαβε τὴν βασιλείαν τῆς Νομαδικῆς ὁ υἱὸς του Μικίψας, ὅστις πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ διένειμε τὸ κράτος μεταξὺ τῶν δύο τέκνων Ἀδερβάλου καὶ Ἰεμψάλου καὶ τοῦ υἱοθετηθέντος ἀνεψιοῦ Ἰουγούρθα. Ἀλλ' ὁ Ἰουγούρθας φονεύσας τὸν Ἰεμψάλον ἐπιβουλεύεται καὶ τὸν Ἀδερβάλον· οὗτος δὲ, ἀξίων ὅτι εἶναι ὁ νόμιμος διάδοχος τοῦ κράτους, ζητεῖ τὴν προστασίαν τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐξουσίας. Οἱ Ῥωμαῖοι τότε στέλλουσι πρέσβεις πρὸς τὸν Ἰουγούρθαν, οἵτινες ὅμως ὠρροδοκηθέντες δὲν ἐμποδίζουσι τὸν σφετεριστὴν ἀπὸ τοῦ νὰ ἐκπολιορκήσῃ καὶ νὰ φονεύσῃ τὸν Ἀδερβάλον. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἐν τῇ Ῥωμαϊκῇ Βουλῇ πολλὰ μέλη αὐτῆς εἶχον διαφθαρῇ διὰ τοῦ χρυσοῦ τοῦ Ἰουγούρθα, μετὰ δυσκολίας ἐκηρύχθη ὁ πόλεμος.

§. 6. Γὰ κατὰ τὸν ἰουγούρθικόν πόλεμον. Ἀφοῦ οἱ Ῥωμαῖοι ἐπεμψαν τὰ στρατεύματα αὐτῶν κατὰ τοῦ Ἰουγούρθα εἰς τὴν Ἀφρικὴν, ὁ βασιλεὺς οὗτος τῆς Νομαδικῆς, δειλάσας τοὺς ἐπὶ τῆς ἐκστρατείας ταύτης στρατηγοὺς δι' ὑπερόγκου χρηματικοῦ ποσοῦ, ἐπέτυχεν εἰρήνης ἐπωφελεστάτης αὐτῷ. Τότε ἡ δημοκρατικὴ πατρίς, ἐπιθυμοῦσα νὰ ἀποδείξῃ

περιέχον πράγματα ἀμφισβόλου ὠφελείας ὥς αἱ προσπαθεῖν αὐτῶν πρὸς τὸ νὰ δίδωνται χρήματα εἰς τὸν λαὸν δι' ἀγορὰν γεωργικῶν ἐργαλείων, καὶ αἱ ἐνέργειαι πρὸς τὸ νὰ διανεμήται εἰς τοὺς πένητας μέρος τι ἐκ τοῦ πωλουμένου σίτου ἐθεωρήθησαν ὥς τείνουσαι εἰς τὴν μοναρχίαν, καὶ ὥς τοιαῦται διεβλήθησαν πρὸς τὸ πλῆθος. Ἡ διανομὴ μάλιστα τοῦ σίτου ἐπήνεγκε βραδύτερον τὴν ἐξαχρείωσιν τῶν κατωτέρων τάξεων· διότι ἐτρέφοντο οὕτως αὐταὶ διὰ τῶν ἐξόδων τῶν ἄλλων λαῶν. Ἀλλ' εἶναι ἐπίσης πιθανόν, ὅτι οἱ πατρίκιοι ἐκ τῆς μεγάλης ἔχθρας τῶν παρεμόρφωσαν τὰ σχέδια τῶν Γράκων.

ὅτι οἱ πατρίκιοι ἐδωροδοκῆθησαν, προσεκάλεσε τὸν Ἰουγούρθαν εἰς τὴν Ῥώμην ἵνα μαρτυρήσῃ. Ὁ πανοῦργος ὅμως βάρβαρος ἐλθὼν κατώρθωσε διὰ τοῦ πλούτου καὶ τῶν ῥαδιουργιῶν αὐτοῦ νὰ δολοφονήσῃ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ῥώμῃ ἕτερον ἐξάδελφόν του ἔχοντα ἀξιώσεις ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς Νομαδικῆς. Μετὰ δὲ τὸ τόλμημα τοῦτο διαταχθεὶς νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Ἀφρικὴν ἀνέχωρσεν κράζων, ὡ πόλις ὦνία, ταχέως ἤθελες ἀπολεσθῇ, ἐὰν εὐρίσκετό τις νὰ σε ἀγοράσῃ. Ἀμέσως ἐστάλη στρατός ἐναντίον αὐτοῦ· ἀλλ' ὁ στρατός οὗτος ἡττήθη, καὶ τινες διυσχυρίσθησαν, ὅτι τὸ δυστύχημα τοῦτο προῆλθεν ἐκ τῶν δωροδοκιῶν τοῦ Νομαδικοῦ ἄρπαγος. Οἱ Ῥωμαῖοι μάλιστα ἤκουσαν μετὰ μεγάλης ἀγανακτήσεως, ὅτι ὅσοι ἐκ τῶν στρατιωτῶν αὐτῶν ἐπέζησαν ὑπεβλήθησαν εἰς τὸ αἶσχος τοῦ νὰ διέλθωσιν ὑπὸ τὸν ζυγόν. Ὅθεν οἱ πολῖται ἐκήρυξαν, ὅτι ἡ πολιτεία ἐπροδόθη ὑπὸ τῶν ἀριστοκρατικῶν ἀρχηγῶν· ἀπεστάλη δὲ τότε εἰς τὴν Ἀφρικὴν ὁ ἐνάρτεος καὶ ἐντιμος Μετελλος (ἀνεψιὸς τοῦ μακεδονικοῦ), ὅστις ἀνέκτησε τὴν τιμὴν τῶν Ῥωμαϊκῶν ὅπλων. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Μετελλος ἀνῆκεν εἰς τὴν ἀριστοκρατικὴν φατρίαν, ἀφῆρέθη ἀπ' αὐτοῦ ἡ στρατηγία καὶ ἐδόθη εἰς τὸν Μάριον.

§ 7. Ὁ Μάριος ἐν τῷ ἰουγούρθικῳ πολέμῳ. Ὁ Μάριος ἦτο ἀνὴρ εὐτελοῦς καταγωγῆς· ἔχων ὅμως μεγάλην ἱκανότητα κατέστη ἀγαπητός εἰς τὸν δῆμον. Οὗτος εἶχε διαπρέψει ἐν τῇ πολιτορκίᾳ τῆς Νομαντίας, καὶ εἶχεν ὑπηρετήσει εἰς τὸ στράτευμα τοῦ Μετελλοῦ ὡς ἀντιστράτηγος· ἀλλ' ἐλθὼν εἰς ἔριδας μετὰ τοῦ Μετελλοῦ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ῥώμην, καὶ κατώρθωσε νὰ ψηφισθῇ ὑπατος καὶ νὰ ἀναλάβῃ αὐτὸς τὴν ἀρχιστρατηγίαν. Ἦδὴ δὲ, ὢν ἀνώτερος τοῦ πρόφην αὐτοῦ στρατηγοῦ, διεξῆγε τὸν πόλεμον μετὰ τοσαύτης δραστηριότητος, ὥστε ὁ Ἰουγούρθας ἠναγκάσθη νὰ ζητήσῃ καταφύγιον εἰς τὴν Μαυριτανίαν. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς τῆς Μαυριτανίας Βόκχος, ὅστις ἦτο γαμβρὸς καὶ σύμμαχος τοῦ Ἰουγούρθα, διαφθαρθεὶς ὑπὸ τοῦ Σύλλα ταμίου ὄντος παρὰ τῷ Μαρίῳ, παρέδωκε τὸν Νομάδα εἰς τοὺς Ῥωμαίους. Οὕτως ὁ μὲν Ἰουγούρθας, ἀπαχθεὶς εἰς Ῥώμην δέσμιος, ἐκόσμησε τὸν Θρίαμβον τοῦ Μαρίου, καὶ ἀπέθανεν ὑπὸ λιμοῦ ἐν ζοφῳδῇ φυλακῇ· ἡ δὲ Νομαδικὴ διενεμήθη μεταξύ

τοῦ Βόκχου καὶ τινων συγγενῶν τοῦ Ἰουγούρθα, οἵτινες διατέ-
λεσαν ὑποτελεῖς εἰς τὴν Ῥώμην.

§ 8. Ὁ Μάριος κατὰ τὴν εἰσβῆσιν τῶν Κίμβρων καὶ Τευτόνων. Ὁ Μάριος ἀνεδείχθη μετ' ὀλίγον σωτὴρ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ λαοῦ ἐν τῷ πολέμῳ τῷ κατὰ τῶν Κίμβρων καὶ Τευτόνων. Οἱ βάρβαροι οὗτοι, οἵτινες, ὡς φαίνεται, ἀνῆκον εἰς τὰς γοθικὰς φυλὰς τῆς Γερμανίας, ἐξορμήσαντες ἐκ τῶν βορείων μερῶν τῆς Εὐρώπης¹, ἐπέπεσον εἰς τὴν Γαλατίαν καὶ ἠπειλοῦν νὰ εἰσβάλωσιν εἰς τὴν Ἰταλίαν. Μολονότι δὲ αἱ ἐπιδρομαὶ αὐτῶν ἤρξαντο ἀπὸ τοῦ 114 π. Χ. ἔτους, ἡ Ῥώμη ἐν τούτοις δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀποκρούσῃ αὐτάς· διότι πέντε ὑπατοὶ ἀλληλοδιαδόχως ἐνίκηθησαν μέχρι τοῦδε κατὰ κράτος ὑπὸ τῶν ἀγρίων τούτων στιφῶν. Τέλος οἱ Ῥωμαῖοι προχειρίζουσι πάλιν ὑπατον τὸν ἐν τῇ Νομαδικῇ εὐρισκόμενον Μάριον, καὶ ἀναθέτουσιν αὐτῷ τὴν κατὰ τῶν Κίμβρων καὶ Τευτόνων στρατηγίαν². Ὁ πόλεμος οὗτος ἐτελείωσε μετὰ τέσσαρα ἔτη (104—101 π. Χ.), ὅτε ὁ Μάριος ἐνίκησε (102) τοὺς μὲν Τεύτονας περὶ τὰ Σέξτια ὕδατα τῆς Προβιγκίας, τοὺς δὲ Κίμβρους κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος ἐν τῇ ἀνω Ἰταλίᾳ παρὰ τὸ Μεδιόλανον. Ὁ Μάριος τότε, εἰσελθὼν ἐν Θριάμβῳ εἰς τὴν Ῥώμην, ὠνομάσθη σωτὴρ, καὶ ἀνηγορεύθη ὑπατος τὸ πέμπτον.

§ 9. Αἱ πρῶται ἐπιτοὺ Μαρίου ἐν Ῥώμῃ ταραχαί. Μόλις ἐδόθη πέρας εἰς τὸν κατὰ τῶν Κίμβρων καὶ Τευτόνων πόλεμον, καὶ ἡ Ῥώμη ἐταράχθη πάλιν ἐκ τῆς ἀντιζηλίας τῆς μεταξὺ τοῦ δήμου καὶ τῶν εὐγενῶν. Ἡ ἀντιζηλία αὕτη ἐπνύξησεν ἥδη, διότι ὁ Μάριος, ὅστις διὰ τὴν καταγωγὴν καὶ ἀνατροφὴν αὐτοῦ ἀνῆκεν εἰς τὸν κοινὸν ὄχλον, ἀπέβη

1) Οἱ Κίμβροι ἢ Κιμμέριοι κατέφκουν τὴν χιμερικὴν χερσόνησον (τὴν νῦν Δανιμαρκίαν).

2) Ὅπως ἦτο ὁ ἀπὸ τῶν βαρβάρων φόβος καὶ τὸ πρὸς τὸν Μάριον θάρρος καταφαίνεται ἐκ τοῦ ὅτι ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ ἐγένετο παρά-
βασις δύο νόμων, ἐξ ὧν ὁ μὲν δὲν ἐπέτρεπε νὰ χειροτονηθῇ τις ὑπατος, ἐὰν δὲν ἦτο παρὼν ἐν Ῥώμῃ, ὁ δὲ ἀπῆτει νὰ παρέλθωσι δέκα ἔτη ἀπὸ τῆς προηγουμένης ὑπατείας.

ἔνεκα τῶν δύο τελευταίων πολέμων ὁ ἐπισημότερος ἀνὴρ τῆς πολιτείας· ἡ δὲ ἀριστοκρατία ἀπεστρέφετο αὐτὸν ὡς δημοτικὸν ὑπατον καὶ εἰδῶλον τοῦ λαοῦ. Ἀλλὰ καὶ ὁ Μάριος ἀνταποστρεφόμενος τοὺς πατρικίους συνεμάχησε μετ' ἀγρίων καὶ αἰσχυρῶν δημαγωγῶν, καὶ κατάρθωσε νὰ ἐκλεχθῇ ὑπατος τὸ ἕκτον (100 π. Χ.) Ἐνοχοποιήθη ὅμως ἐκ τῶν πράξεων τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ καὶ ιδίως ἐκ τῶν τοῦ δημάρχου Σατορνίνου. Διότι ὁ δημαγωγὸς οὗτος, ἀποτελέσας ἰσχυράν φατρίαν, οὐ μόνον ἐτυράννει τὴν ἀριστοκρατίαν, ἀλλὰ καὶ ἀντὶ τοῦ Μαρίου, ὅστις ἠλπίζε νὰ λάβῃ ἐβδόμην ὑπατείαν, ἠθέλησε νὰ ἀναδείξῃ ἕτερον ὑπατον τοῦ προσεχοῦς ἔτους. Ὁ Μάριος παρακληθεὶς τότε ὑπὸ τε τῶν ἀντιπάλων καὶ τῶν φίλων αὐτοῦ νὰ προνοήσῃ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τοῦ κράτους, ἐπολιόρκησε τὸν Σατορνίνον καὶ τὰ στρατεύματα αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ Καπιτωλίου λόφου, καὶ ἀποῦ τοὺς ἠνάγκασε νὰ παραδοθῶσιν, ἐθανάτωσε τὸν τε Σατορνίνον καὶ τοὺς μᾶλλον ἐνόχους ἐκ τῶν ὁπαδῶν ἐκείνου. Ὁ Μάριος, περιφρονηθεὶς ἤδη ὑπ' ἀμφοτέρων τῶν μερίδων, παρητήθη ἐπὶ τινα χρόνον τοῦ δημοσίου βίου, καὶ ἀπελθὼν ἐκ Ῥώμης περιηγήθη τὴν Ἀσίαν.

§ 10. Ὁ συμμαχικὸς πόλεμος. Ἡ Ῥώμη, διατηροῦσα ἐπὶ πολὺ τὴν αὐθάδειαν τοῦ κατακτητοῦ, ἐποίει διακρίσιν μεταξὺ τῶν πολιτῶν τῆς ἰδίας ῥωμαϊκῆς χώρας καὶ τῶν τῆς λοιπῆς Ἰταλίας· ἐφ' ᾧ ἐπὶ τῶν γραχχικῶν στάσεων εἶχον ἐκδοθῇ νόμοι αὐστηροί, ἵνα παρεμποδίσωσι τὴν καταγραφὴν τῶν Ἰταλῶν εἰς τὸν κατάλογον τῶν Ῥωμαίων πολιτῶν. Ἐπειδὴ ὅμως τινὲς ἐκ τῶν ἐπισημωτέρων ἰταλικῶν συμμάχων ἐν προηγουμέναις περιστάσεσιν εἶχον λάβει τὸ δικαίωμα τοῦ πολίτου ἄνευ τινὸς ἀντιρρήσεως, μικρόνοοί τινες πατρίκιοι ἤδη ὄχι μόνον ἠναιτιοῦντο εἰς τὴν ἐπέκτασιν τοῦ τοιοῦτου δικαιώματος, ὅπερ ἡ μεγάλη αὐξήσις τοῦ κράτους καθίστα ἀναγκασίον, ἀλλὰ καὶ ἐζήτουν νὰ ἀφαιρέσωσιν αὐτὸ ἀπ' ἐκείνων, οἵτινες εἶχον τοῦτο προκεκτημένον· κατὰ τοῦτο δὲ ἦτο σύμφωνος μετὰ τῆς ἀριστοκρατίας καὶ ὁ ὄχλος τῆς πρωτευούσης, ὅστις ἐμπορευόμενος τὰς ψήφους αὐτοῦ δὲν ἠθελε νὰ παραλάβῃ καὶ ἄλλους συμμετόχους τοῦ κέρδους. Κατὰ συνέπειαν λοιπὸν τούτων (κατὰ τὸ 95 π. Χ.) οἱ ὑπατοὶ Λεύκιος Κράσσος καὶ Μαύκιος Σικελία κατάρθωσαν

νά ἐκδοθῇ νόμος, δι' οὗ, ὅσοι ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν κατῴκουν ἐν Ῥώμῃ ὡς πολῖται, ὑπεχρεοῦντο νὰ παραιτήσωσι τὰ προνόμια ταῦτα, ἅπερ ἐσφετερίσθησαν, καὶ νὰ καταταχθῶσιν ὡς πολῖται τῶν ἰδίων αὐτῶν ἐπαρχιακῶν κοινοτήτων. Ἀλλ' αἱ ἰταλικάι πολιτεῖαι, καὶ πρὸ πάντων αἱ σαβελλικαὶ φυλαί, ἀπεφάσισαν νὰ ἐξισωθῶσι πρὸς τοὺς Ῥωμαίους· ὅθεν συνηνώθησαν εἰς γενικὴν συμμαχίαν, καὶ κηρύξασαι τὸν συμμαχικὸν κληθέντα πόλεμον κατὰ τῆς Ῥώμης (91 π. Χ.) ἠπείλουν νὰ καταστρέψωσι τὴν πόλιν, καὶ νὰ κτίσωσι νέαν πρωτεύουσαν τῆς Ἰταλίας. Ἐπειδὴ δὲ τὸν πόλεμον τοῦτον κατέστησε τρομερώτερον εἰς τοὺς Ῥωμαίους τὸ πλῆθος τῶν δούλων, οἵτινες ἐπαναστατήσαντες ἠπείλουν καὶ αὐτοὶ τὴν ἀσφάλειαν τῆς πολιτείας, οἱ Ῥωμαῖοι ἐψήφισαν τότε τὴν ἐπέκτασιν τοῦ δικαϊώματος τοῦ πολίτου εἰς ἄλλας πολιτείας (λατινικάς, ἑτρουσκικάς καὶ λοιπὰς), ἵνα προλαβόντες ἐμποδίσωσιν αὐτάς ἀπὸ τοῦ νὰ ἐνωθῶσι μετὰ τῆς ἀντιπάλου συμμαχίας· καὶ ὁδηγούμενοι ὑπὸ τῶν ἐπισημοτέρων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀνδρῶν, τοῦ Μαρίου, τοῦ Γναίου Πομπηίου (πατὴρ τοῦ περιφήμου Πομπηίου), καὶ πρὸ πάντων ὑπὸ τοῦ Σύλλα, ἐνίκησαν ἐπὶ τέλους τοὺς συμμαχοὺς. Μολονότι δὲ τοιοῦτον πέρας ἔλαβεν ὁ συμμαχικὸς πόλεμος, ἐκρίθη ὅμως ἀναγκαῖον νὰ ἐπεκταθῇ τὸ δικαίωμα τοῦ πολίτου καὶ εἰς τοὺς συμμαχοὺς.

+ § 14. Ὁ μ ι θ ρ ι δ α τ ι κ ὸ ς π ὅ λ ε μ ο ς. Ἀφοῦ ἔλαβε πέρας ὁ συμμαχικὸς πόλεμος, ἕτερος οὐχὶ ὀλιγώτερον φοβερὸς κίνδυνος ἠπεῖλει τὴν Ῥώμην μακρόθεν. Φιλόδοξός τις βασιλεὺς τοῦ Πόντου¹ ὁ Μιθριδάτης, ὁ καὶ Εὐπάτωρ καὶ Διόνυσος καὶ Μέγας ὀνομαζόμενος, ἀφοῦ ἠϋξήσε καὶ κατέστησεν ἰσχυράν τὴν ἐπικράτειαν αὐτοῦ, ἐνόμισεν ἑαυτὸν ἀποχωρῶντως ἱκανόν,

1) Μετὰ τὴν πρὸς τὸν Ἀντίοχον τὸν Γ' γενομένην εἰρήνην τῶν Ῥωμαίων ἡ μικρὰ Ἀσία κατεκερματίσθη εἰς πολλὰς μικράς πολιτείας, ὧν ἡ μᾶλλον λόγου ἀξία ἦν ὁ Πόντος. Οἱ βασιλεῖς αὐτοῦ κατήγοντο ἀπὸ Ἀρταβάξου υἱοῦ Δαρείου τοῦ Ὑστάσπου, καὶ ἐπὶ μὲν τῆς Περσοκρατίας διετέλεσαν ὑποτελεῖς τῶν Περσῶν, μετὰ δὲ ταῦτα ὑπέκυψαν εἰς τὸ συριακὸν κράτος μέχρι Σελεύκου τοῦ Α', ὅτε διελύθη ὁ δεσμὸς αὗτος.

ἵνα ἐναντιωθῇ κατὰ τῶν Ῥωμαίων. Ὅθεν παραλαβὼν συμ-
πράκτορα καὶ τὸν ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρόν αὐτοῦ Τιγράνην βα-
σιλέα τῆς Ἀρμενίας, προσέβαλε δύο ἐκ τῶν γειτνιαζόντων
ἡγεμόνων τῆς Καππαδοκίας καὶ Βιθυνίας, οἵτινες διετέλουν
ὑπὸ τὴν ἐπιτροπὴν τῶν Ῥωμαίων¹. Ἀφοῦ δὲ ἐκυρίευσεν αὐ-
τὰς καὶ πᾶσαν τὴν λοιπὴν μικρὰν Ἀσίαν, κατετρόπωσε καὶ τοὺς
κατ' αὐτοῦ σταλέντας Ῥωμαίους στρατηγούς· καὶ ὑφελοῦμένος
ἀπὸ τῆς ἀγανακτήσεως, ἣν οἱ κάτοικοι τῶν χωρῶν τούτων ἐ-
τρεφον κατὰ τῶν Ῥωμαίων διὰ τὰς καταπιέσεις, ἃς ἔπασχον,
διέταξεν ἐν ῥῆτῇ ἡμέρᾳ νὰ θανατώσωσιν ὅλους τοὺς Ῥωμαίους
τοὺς κατοικοῦντας μεταξὺ αὐτῶν. Οἱ ἱστορικοὶ λέγουσιν, ὅτι 80
χιλιάδες ἐφονεύθησαν ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ (88 π. X.). Ἀ-
ποφασίσας τέλος ὁ Μιθριδάτης νὰ μεταβιβάσῃ τὸν πόλεμον εἰς
τὴν Ἰταλίαν, καὶ θέλων νὰ μεταχειρισθῇ ὡς γέφυραν τὰς νή-
σους τοῦ Αἰγαίου πελάγους, καὶ πᾶσαν τὴν ἑλληνικὴν χερσό-
νησον, ἐξέπεμψε διαφόρους στρατοὺς εἰς Θράκην, Μακεδονίαν
καὶ Θεσσαλίαν, καὶ στόλον μέγαν ὑπὸ στρατηγὸν τὸν Ἀρχέλαον,
ἵνα κυριεύσῃ τὰς νήσους καὶ καταλάβῃ τὴν Ἀττικὴν· διότι ἤλ-
πιζεν ὅτι ἐν αὐτῇ ἡδύνατο νὰ ἔχῃ τὰς Ἀθήνας καὶ τὸν Πειραιᾶ
ὡς φρούρια ἀσφαλῆ καὶ ὀρμητήρια προσφυῇ ἕνεκα τῶν τειχῶν, ἃ-
περ διέσωζον αἱ πόλεις αὗται. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Ἀθηναῖοι παρα-
πεισθέντες ὑπὸ εὐτελοῦς τινος ἀνδρὸς Ἀθηνίωνος λεγομένου,
τὰ κάλλιστα προσεδόκων παρὰ τοῦ Μιθριδάτου, ὁ Ἀρχέλαος,
γενόμενος κύριος τῶν νήσων (πλὴν τῆς Ῥόδου), κατέπλευσεν εἰς

1) Ἐπειδὴ ἐπικράτει παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις τὸ σύστημα τοῦ νὰ ἐ-
πεκτείνηται πάντοτε ἡ ἐπιτροπὴ τῆς πολιτείας, οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς
Ῥώμης, οἱ παρὰ ταῖς αὐλαῖς τῶν ἀνατολικῶν ἡγεμόνων, ἐπολιτεύοντο
οὕτως, ὥστε νὰ ἐπεμβαίνωσιν εἰς τὰ ἀναφυόμενα ζητήματα περὶ δια-
δοχῆς θρόνων ἢ περὶ ἐκτάσεως ἐπικρατειῶν. Τοῦτο δὲ εὐκόλως κατωρ-
θοῦτο, διότι ἡ εὐνοια τοσοῦτον ἰσχυρῶν συμμάχων ἐζητεῖτο πολλάκις
ὑπὸ τῶν ἀνταγωνιζομένων. Ὅτε ὅμως οἱ Ῥωμαῖοι κατῴρθουν νὰ ἀνα-
βιβάσωσιν εἰς τὸν θρόνον τὸν φίλον αὐτῶν, τότε ἡ ἐπιτροπὴ ἦν ἐξήσκουν
ἐπὶ τοῦ προστατευομένου των, ἀπέληγε πολλάκις εἰς τὴν κατάρκτησιν
τοῦ βασιλείου του.

Πειραιᾷ καὶ καταλαβὼν τοῦτον καὶ τὰς Ἀθήνας ὥρμησεν ἐντεῦθεν εἰς Βοιωτίαν, ἐνθα ἐμελλον νὰ ἐνωθῶσι μετὰ τῶν δυνάμεων αὐτοῦ καὶ τῶν Ἀθηναίων καὶ τὰ στρατεύματα τῶν Λακωνῶν καὶ Ἀχαιῶν. Ἀλλ' ὁ ἐν Μακεδονίᾳ στρατηγὸς τῶν Ῥωμαίων, ἐκπέμψας στρατὸν κατὰ τοῦ Ἀρχελάου, ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ ἐπανακάμψῃ εἰς τὴν Ἀττικὴν. †

§ 12. Ἐμφύλιος πόλεμος μετὰ ξὺ Μαρρίου καὶ Σύλλα. Οἱ Ῥωμαῖοι βλέποντες, ὅτι πολλαὶ πλούσιαι πόλεις καὶ χῶραι ἀπέστησαν ἀπ' αὐτῶν ἐν τε τῇ Ἀσίᾳ καὶ τῇ Ἑλλάδι ἐνεκα τῶν κινήματων τοῦ Μιθριδάτου, ἀπέστειλαν κατ' αὐτοῦ τὸν Σύλλαν, ὅστις διὰ τῶν κατορθωμάτων του ἐπὶ τοῦ συμμαχικοῦ πολέμου εἶχεν ἐπισκιάσει τὴν δόξαν τοῦ Μαρρίου. Ἀλλ' ὁ Μάριος βαρυνθεὶς τὸν ἰδιωτικὸν βίον, ἐξεμάνη ἰδὼν, ὅτι ἡ κατὰ τοῦ Μιθριδάτου στρατηγία ἀνετέθη εἰς τὸν ἀντίπαλον αὐτοῦ Σύλλαν· ὅθεν συμμαχήσας μετὰ τοῦ Σουλπικίου, ἐνὸς τῶν ταραχωδεστάτων δημάρχων, ἐζήτησεν ὑπὲρ ἐαυτοῦ τὴν στρατηγίαν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ πλεινοψηφία τῶν συμμάχων, ἥτοι τῶν νεωστὶ γενομένων πολιτῶν, ἤτο ὑπὲρ αὐτοῦ, κατάρθωσε νὰ ἀναγορευθῇ αὐτὸς στρατηγὸς πρὸς ἀντικατάστασιν τοῦ Σύλλα. Ἀλλ' ὁ Σύλλας, ὡν εἰσέτι μετὰ τοῦ στρατοῦ ἐν τῇ κατὰ Ἰταλίαν ἀπεφάσισε νὰ μὴ παραχωρήσῃ τὴν στρατηγίαν, καὶ ἐστράτευσε κατὰ τῆς Ῥώμης. Ἐπειδὴ δὲ εἰσελθὼν εἰς τὴν πόλιν ἠπειλεῖ νὰ πυρπολήσῃ αὐτήν, ἐὰν εὕρισκεν ἀντίστασιν, ἐπέτυχεν νὰ ἀκυρωθῇ παρὰ τῆς συγκλήτου ὁ διορισμὸς τοῦ Μαρρίου καὶ νὰ προγραφῇ¹ καὶ αὐτὸς ὁ Μάριος. Ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ ἐφρονεύθη ὁ δῆμαρχος Σουλπίκιος, καὶ ἡ κεφαλὴ αὐτοῦ περιήχθη ἐν θριάμβῳ· τρόμος δὲ καὶ φρίκη κατέλαβεν τὴν Ῥώμην.

§ 13. Ὁ Μάριος φυγάς. Ἀποτυχὼν ὁ Μάριος τῆς κατὰ τοῦ Μιθριδάτου στρατηγίας, καὶ καταδιωκόμενος ἤδη, ἡ-

1) Προγραφαὶ ἐκλήθησαν οἱ κατάλογοι τῶν καταδεδικασμένων, οἵτινες ἐξαίφνης ἐδημοσιεύοντο. Πάντες οἱ ἐν τοῖς καταλόγοις τούτοις σημειούμενοι ἐκηρύτταντο ἐκτὸς τοῦ νόμου· ὁ δὲ βουλόμενος ὄχι μόνον ἠδύνατο νὰ ρονεύσῃ αὐτοὺς ἀτιμωρητί, ἀλλ' εἶχε καὶ δικαίωμα εἰς ἀμοιβὴν κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν φρονευθέντων ὑπ' αὐτοῦ.

ναγκάσθη νά φύγῃ ἐκ τῆς Ῥώμης. Περιεπλανᾶτο δὲ δοκιμάζων μεγάλας ταλαιπωρίας, τὰς ὁποίας δυσκόλως ἠδύνατο νά ὑποφέρῃ ἀνὴρ ἐπέκεινα τῶν ἐξήκοντα ἐτῶν καὶ ἀδυνάτου μάλιστα κράσεως. Ἐπὶ τέλους συνελήφθη αἰχμάλωτος εἰς τὰ ἔλη τοῦ ἐν τῷ Λατίῳ ποταμοῦ Λεϊρίδος τοῦ διὰ τῶν συνόρων τῆς Καμπανίας ρέοντος. Ἐπειδὴ δὲ ἐξεδόθη διαταγὴ ἵνα θανατωθῇ ὁ Μάριος, λέγεται ὅτι, ὅτε Κίμβρος τις στρατιώτης τὸν ἐπλησίασεν ἵνα ἐκτελέσῃ ταύτην, αὐτὸς ἐφώναξεν, ἀθλίε, τολμᾷς σὺ νὰ φονεύῃς τὸν Γάϊον Μάριον; » καὶ ὅτι ὁ μὲν Κίμβρος καταπλαγείς ὑπὸ τοῦ ἀξιοπρεποῦς ἥθους τοῦ ἐκπτώτου στρατηγοῦ ἀφῆκεν αὐτόν, ὁ δὲ λαὸς τῆς ἐπαρχίας ἐκείνης καταληφθεὶς ὑπὸ συμπαιδείας πρὸς τὸν ἄνδρα, ὅστις ὑπέφερεν ἤδη τοιαύτας δυστυχίας, ἐβοήθησεν αὐτόν νά φύγῃ εἰς τὴν Ἀφρικὴν. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖθεν ὁ πραιτωρ τῆς ἐπαρχίας ἐκείνης διέταξεν αὐτόν νά ἀναχωρήσῃ. Ὁ Μάριος τότε ἀγανακτήσας ἀπεκρίθη εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ πραιτορος ἀποσταλέντα. « Εἰπέ εἰς τὸν κύριόν σου, ὅτι εἶδες τὸν Γάϊον Μάριον κατῆμενον ὡς φυγάδα ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς Καρχηδόνης. »

§ 14. Προγραφαὶ Μαρίου καὶ θάνατος αὐτοῦ. Ἐνῷ ὁ Σύλλας ἡττολεῖτο εἰς τὸν κατὰ τοῦ Μιθριδάτου πόλεμον, ὁ Μάριος βοηθὸν ἔχων τὸν ὑπατον Κίνναν ἐπανῆλθεν εἰς Ἰταλίαν. Ἐνωθεὶς δὲ μετὰ τῶν δημοκρατικῶν στρατηγῶν, τοῦ Κίννα δηλαδὴ καὶ τοῦ Σερτωρίου, καὶ παρακολουθούμενος ὑπὸ ὄχλου τυχοδιωκτῶν, ἐκυρίευσεν τὴν Ῥώμην καὶ διέσπειρε πανταχοῦ τρόμον. Οἱ πρωτεύοντες πολῖται, ἰδίως οἱ ἐκ τῆς ἀριστοκρατίας, ἐφονεύθησαν, καὶ ἐν γένει ἤρξατο τότε σειρά φόνων καὶ προγραφῶν τοιούτων, ὥστε ἱστορικός τις λέγει, ὅτι οὐδὲν ἤθελε φανῇ φοβερώτερον τοῦ θριάμβου τοῦ Μαρίου, ἐὰν οὗτος δὲν παρεκολουθεῖτο ὑπὸ τῆς νίκης τοῦ Σύλλα. Τέλος ὁ Μάριος ἐξελέγη πάλιν ὑπατος (85 π. Χ.)· ἀλλ' ὀλίγας μόνον ἡμέρας ἐπέζησε μετὰ τὴν ἐκλογὴν ταύτην. Λέγεται δ' ὅτι αἱ ἀκρασίαι καὶ αἱ ἀσωτεῖαι, δι' ὧν ἐζήτει νά καταπνίξῃ τὴν φωνὴν τῆς συνειδήσεως, ἐπῆνεγκον τὸν θάνατον κατὰ τὴν ἐβδόμην ὑπατεῖαν καὶ τὸ ἐβδομηκοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ.

§ 15. Ὁ Σύλλας ἐν Ἑλλάδι κατὰ τὸν μιθριδικὸν πόλεμον. Ἐπειδὴ οἱ Ἕλληνες ἔνεκα τῶν κα-

τορθωμάτων τοῦ βασιλέως τοῦ Πόντου ὑπέλαβον, ὅτι θὰ καταλυθῇ ἡ ἡγεμονία τῶν Ῥωμαίων, καὶ διὰ τοῦτο ἠνώθησαν μετ' αὐτοῦ, ὁ Σύλλας ἐκστρατεύσας κατὰ τοῦ Μιθριδάτου, διεπεραιώθη πρῶτον (87 π. Χ.) ἐξ Ἰταλίας εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἐνταῦθα κατῴρθωσεν τοὺς μὲν Πελοποννησίους καὶ Θηβαίους ν' ἀποσπάσῃ ἀμαχητὶ ἀπὸ τοῦ Μιθριδάτου· διαίρῃσας δὲ τὸν στρατὸν αὐτοῦ εἰς δύο μέρη, διὰ τῆς μιᾶς μοίρας ἐπολιόρκησεν τὰς Ἀθήνας, ἔνθα κατέφυγεν ὁ Ἀθηνίων, διὰ δὲ τῆς ἐτέρας ὥρμησεν κατὰ τοῦ Πειραιῶς, ἔνθα κατεκλείσθη ὁ Ἀρχέλαος. Ἀποκρουσθεὶς ἐν τούτοις ἐκ τοῦ Πειραιῶς ὁ Σύλλας, ἀπεχώρησεν εἰς Ἐλευσίνα καὶ Μέγαρα, καὶ ἔκει ἤρξατο νὰ κατασκευάζῃ τὰ ἀναγκαῖα μηχανήματα πρὸς καταστροφὴν τοῦ Πειραιῶς. Ἐχων δ' ἐπὶ τούτῳ ἀνάγκην χρημάτων πολλῶν ὁ Σύλλας διὰ μὲν τοῦ Λουκούλλου, ὃν ἔπεμψεν εἰς Πελοπόννησον, ἀφῆρσεν ἐξ Ὀλυμπίας τὰ κάλλιστα καὶ πολυτιμότερα τῶν ἀναθημάτων καὶ ἀπ' αὐτῶν ἔκοψε τὸ λουκούλλειον κληθὲν νόμισμα, πρὸς δὲ τοὺς Ἀμφικτύονας ἔγραψεν ἐκ Μεγάρων καὶ Ἐλευσίνος, ἔνθα διέτριβεν, ὅτι εἶναι καλὸν νὰ παραδοθῶσιν αὐτῷ τὰ τοῦ Θεοῦ χρήματα, ὑποσχόμενος ὅτι θέλει ἀποδώσει πλείονα τούτων· ὅθεν ἐλήφθησαν οὕτως οὐ μόνον τὰ χρήματα, ἀλλὰ καὶ τὰ πολύτιμα ἐν Δελφοῖς ἀναθήματα. Μετ' ὀλίγον αἱ Ἀθηναὶ τὰ πάνδεινα παθοῦσαι ἐκ τῆς πείνης, ἔνεκα τῆς ὁποίας ἤρχισαν οἱ ἄνθρωποι νὰ τρέφονται διὰ χόρτων, ὑποδημάτων καὶ σκευῶν, κατελήφθησαν ὑπὸ τοῦ Σύλλας· ὁ δὲ Ἀθηνίων, ἀροῦ ἐνέπρησε τὸ ὠδεῖον, ἵνα μὴ ὁ ἔχθρὸς ἔχῃ ζυλείαν πρόχειρον καὶ ἐνοχλῇ αὐτόν, κατέφυγεν εἰς τὴν ἀκρόπολιν· πιεζόμενος ὁμως ὑπὸ λιμοῦ καὶ δίψης ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῇ. Ἀροῦ δὲ καὶ τοῦ Πειραιῶς ἐγκαταλειφθέντος εἰς τὴν μανιώδη ὁρμὴν τῶν Ῥωμαίων τὰ πλείστα κατεκάησαν, συνεκροτήθη τέλος μάχη μεγάλη περὶ τὴν Χαιρώνειαν, καθ' ἣν ὁ Σύλλας ἐνίκησεν τοὺς πολυαριθμούς στρατοὺς τοῦ Ἀρχελαοῦ, καὶ ἐκέρδισε νίκην περιφανεστάτην. Ἐκτοτε ἡ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἐπιτήρησις τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν ἄλλων τῆς Ἑλλάδος πόλεων ἀπέβη αὐστηροτέρα.

§ 16. Ὁ Σύλλας ἐν Ἀσίᾳ κατὰ τὸν μιθριδάτικὸν πόλεμον. Ἀροῦ αἱ Ἀθηναὶ καὶ αἱ ἄλλαι ἑλληνικαὶ

πόλεις υπέστησαν τὰ δεινὰ τοῦ μιθριδατικοῦ πολέμου, ἥτοι τὰς σπυργὰς καὶ λεηλασίας, ὁ μὲν Σύλλας ἀνῆλθεν εἰς Θεσσαλίαν καὶ Μακεδονίαν, καὶ ἐκεῖθεν διεπεραιώθη εἰς Ἀσίαν· ὁ δὲ Μιθριδάτης, θεωρῶν τὸν ἀντίπαλον αὐτοῦ ἐνισχυθέντα διὰ νευτικῆς δυνάμεως, καὶ ἀναλογιζόμενος τὰς ἐπανειλημμένας αὐτοῦ ἥττας, ἐνόμισε συμφέρον νὰ συνθηκολογήσῃ (84 π. Χ.) δι' ὧρων, οἵτινες ἡῤῥησαν καὶ ἐνίσχυσαν τὴν ῥωμαϊκὴν ἐπικράτειαν κατὰ τὴν Ἀσίαν.

§ 17. Ὁ μετὰ τὴν εἰς Ἰταλίαν ἐπιστροφήν τοῦ Σύλλας ἐμφύλιος πόλεμος. Ἐπιστρέψας ὁ Σύλλας εἰς Ἰταλίαν, ἀπεράτισε νὰ τιμωρήτῃ τὴν φατρίαν τοῦ Μαρίου· διότι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ μεγάλου τούτου στρατηγοῦ ὁ θετός αὐτοῦ υἱός, ὀνομαζόμενος ὡσαύτως Μάριος, ἔγεινεν ὕπατος καὶ υπέθαλπε τὴν φατρίαν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Οἱ ὀπαδοὶ ὅμως τοῦ Μαρίου ἠττήθησαν εἰς διαφόρους συμπλοκάς. Διότι ὁ μὲν νεώτερος Μάριος, πολιιορκούμενος ἐν Πραινέστῳ (πόλει τοῦ Λατίου, ἧς σώζονται εἰσέτι διάφορα ἀρχαῖα ἐρεῖπια), καὶ μὴ δυνάμενος νὰ ἀντιστῇ, ἐγένετο αὐτόχειρ· ὁ δὲ στρατός, ὅστις ὥρμησε κατὰ τῆς Ῥώμης, ἐνῶ ὁ Σύλλας ἤρχετο κατὰ τοῦ νεωτέρου Μαρίου, προληφθεὶς πρὸ τῶν πυλῶν τῆς πόλεως ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Σύλλας, ἀνακάμψαντος ἐν τάχει, ἐνίκηθη μετὰ πεισματωδестаτήν μάχην. Τότε ὁ Σύλλας ἐφόνευσεν 6 χιλιάδας ἐκ τῶν αἰχμαλωτισθέντων Μαριανῶν, οἵτινες εἶχον παραδοθῇ αὐτῷ ἐπὶ ὑποσχέσει ἀμνηστίας, καὶ γενόμενος κύριος τῆς Πραινέστου ἐσφαξε 12 χιλιάδας ἐκ τῶν κατοίκων αὐτῆς.

§ 18. Αἱ δευτεραὶ προγραφαὶ τοῦ Σύλλας. Ὁ Σύλλας ἔχων ἀπόφασιν νὰ ἐξολοθρεύσῃ, εἰ δυνατόν, τὴν δημοκρατικὴν φατρίαν, καὶ νὰ στερεώσῃ ἀκλονήτως τὴν ὑπεροχὴν τῆς ἀριστοκρατίας, προέγραψεν οὐ μόνον ἅπαντας τοὺς κατ' αὐτοῦ πολεμήσαντας, ἀλλὰ καὶ ἅπαντας τοὺς βοηθήσαντας ἢ καὶ ἀπλῶς ἐλεήσαντας τοὺς προγραφέντας. Ἐν δὲ τῇ φοβερᾷ ταύτῃ πανωλεθρίᾳ ἔπαθον καὶ ἄνθρωποι ὅλως ἀθῶοι, διότι ἦσαν ἀπλῶς θανεῖσται ἢ ἀτομικοὶ ἐχθροὶ τῶν φίλων τοῦ Σύλλας¹. Οἱ Ῥω-

1) Ἵνα λάβωμεν ἰδέαν τῶν τρομερῶν κακουργημάτων, τὰ ὅποια ἐ-

μαῖοι ἔπαθον ἤδη καὶ ἔνεκα τῆς πρὸς τοὺς δούλους τυραννίας αὐτῶν· διότι καὶ αὐτὴ ἡ ἐξηχραιωμένη τάξις εἶχε τὴν ἄδειαν νὰ φονεύῃ τοὺς προγεγραμμένους, ἡ δὲ δουλικὴ τῶν ἀνθρώπων τούτων κατὰστασις καθίστα φυσικῶς αὐτοὺς ἀσπλαγχνότερους καὶ σκληροτέρους τῶν ἐλευθέρων πολιτῶν. Αἱ προγραφαὶ πρὸς τοῦτοις ἐπεξετείνοντο καὶ εἰς τὰς ἐπιγιγνομένας γενεάς· διότι καὶ αὐτοὶ οἱ ἀπόγονοι τῶν προγεγραμμένων ἀπέβαλλον τὰ δικαιώματα τῆς ιδιοκτησίας καὶ ἀπεκλείοντο ὡς ἄτιμοι τῶν δημοσίων ὑπουργημάτων. Τοσοῦτον τρομερᾶς μάστιγος ἐπιπεσοῦσης ἐν τῇ πόλει, τὰ πάντα ἔπνεον τρόμον καὶ ἀπελπισίαν. Ὅθεν ἔλεγέ τις πρὸς τὸν Σύλλαν, δὲν ζητοῦμεν χάριν ὑπὲρ ἐκείνων, τοὺς ὁποίους ἀπεφάσισας νὰ φονεύσῃς, ἀλλὰ τοῦλάχιστον ἀπάλλαξον τῆς ἀνητυχίας ἐκείνους, τοὺς ὁποίους σκοπὸν ἔχεις νὰ σώσῃς. Δὲν γνωρίζω εἰσέτι, ἀπεκρίθη ὁ Σύλλας, εἰς τίνας θὰ χαρίσω τὴν ζωὴν. Λοιπὸν, προσέθηκεν ὁ ἄλλος, ὀνόμασον ἐκείνους, τοὺς ὁποίους προτίθεται νὰ καταστρέψῃ· ἀλλ' ὁ Θηριώδης τύραννος διεκήρυξεν, ὅτι οὐδένα ἐκ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ θέλει φεισθῆ. Ὁ ὅλος ἀριθμὸς τῶν φονευθέντων πολιτῶν διὰ τῶν τοιούτων προγραφῶν ὑπολογίζεται εἰς 40 χιλιάδας.

§ 19. Δι κ τ α τ ω ρ ί α τοῦ Σ ύ λ λ α καὶ τ ὁ τ ἔ λ ο ς αὐ τοῦ. Ἡ δημοκρατία ἔπαυσε πλέον νὰ ὑπάρχῃ· διότι ἐν τῷ μέσῳ τῶν φρικτῶν ἐκείνων σκηνῶν ὁ Σύλλας ἐτέλεσε θρίαμβον, ἔλαβε τὴν ἐπωνυμίαν εὐτυχῆς, καὶ ἀνεδείχθη δικτάτωρ ἐπ' ἀόριστον χρόνου διάστημα. Προβαίνων δ' εἰς τὸν ἀρχικὸν αὐτοῦ σκοπὸν τοῦ νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν ἀριστοκρατικὴν ἐπιρροήν, περιώρισε τὴν δύναμιν τῶν δημάρχων, προσείλκυεν εἰς ἑαυτὸν τὴν στρατιωτικὴν δύναμιν, διδούς γαίαν εἰς τοὺς στρατιώτας καὶ συγκροτῶν ἐπὶ ἀδρῶ μισθῷ σωματοφυλακὴν. Ἀφοῦ δ' ἀπε-

γένοντο ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς καταχρονίου ἐκείνης καταδιώξεως τοῦ Σύλλα, ἀναφέρομεν ἐν μόνον παράδειγμα ἐνταῦθα. Ὁ Κατιλίνας, ὁ μετέπειτα τοσοῦτον διαβόητος γενόμενος, φονεύσας πρό τινας χρόνους τὸν ἴδιον ἀδελφόν, κατώρθωσεν ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ, ὅπως διαφύγῃ τὴν ποινὴν. νὰ ἐγγράψῃ τὸ ὄνομα ἐκείνου εἰς τοὺς προγραφικοὺς καταλόγους.

τελείωσε τὸν ἀναδιοργανισμόν, τὸν ὅποιον ἐπεθύμει, μετὰ δικτατωρίαν δύο ἐτῶν ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἐξουσίας αὐτοῦ αἴφνης καὶ παρ' ἐλπίδα παρητήθη αὐτῆς, καὶ ἀπεχώρησεν εἰς τὴν ἐν Καμπανίᾳ Κύμην, ὅπου παραδοθεὶς εἰς πᾶν εἶδος τρυφῆς, ἀπέθανε τὸ ἀκόλουθον ἔτος (78 π. Χ.) ὑπὸ ὀδυνηροτάτης νόσου, προξενηθείσης ἐξ ὑπερβολικῆς ἀσωτείας.

§ 20. Ὁ Πομπήιος ἐν τῷ ἰβηρικῷ πολέμῳ Ἀφρὺ τὸ κόμμα τοῦ Μαρίου κατεβλήθη ἐν Ἰταλίᾳ, ὁ ὕπατος Σερτώριος, δημοκρατικὸς ἀρχηγός, ἀνὴρ μεγάλης ἀξίας, στρατηγικὸς καὶ βαθύς πολιτικός, συναθροίσας τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Μαρίου, ἀντίστατο κατὰ τῶν ῥωμαϊκῶν στρατευμάτων ἐν Ἰβηρίᾳ (79 π. Χ.). Κατ' αὐτοῦ ἀπεστάλη τέλος (76 π. Χ.) ὁ περίφημος Πομπήιος. Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἦτο πλούσιος, εὐγενὴς καὶ φιλόδοξος· εἶχε δὲ καταβάλει τοὺς ἐν Σικελίᾳ καὶ Ἀφρικῇ καταφυγόντας ἀντιπάλους τοῦ Σύλλα, καὶ ἐπανελθὼν ἐν Ῥώμῃ νικητῆς καὶ τροπαιοῦχος (81 π. Χ.) εἰς ἡλικίαν 24 ἐτῶν, παρέστη ὡς ὁ κυριώτερος κληρονόμος τοῦ Σύλλα ἐν τε τῇ πολιτείᾳ καὶ τῇ ἀριστοκρατικῇ μερίδι. Τοιοῦτον λοιπὸν ἔχων παρελθὼν ὁ Πομπήιος μετέβη εἰς Ἰβηρίαν, καὶ κατέβαλε τοὺς ἀντιπάλους τοῦ Σύλλα. Τοῦτο ὁμῶς κατωρθώθη, ἀφρὺ ἐδόλοφονήθη ἐπιβούλως (72 π. Χ.) ὁ Σερτώριος ὑπὸ τινος φιλοδόξου Ῥωμαίου (Περπέννα), ἐλπίζοντος νὰ καταλάβῃ τὴν θέσιν ἐκείνου.

§ 21. Ὁ δουλικὸς πόλεμος. Μετὰ τὸν ἰβηρικὸν πόλεμον ἡ Ῥώμη ὑπέστη ἄλλον ἀγῶνα τοσοῦτον ἐπικίνδυνον, ὅσον καὶ ἐξευτελιστικόν, κατὰ τῶν ιδίων αὐτῆς δούλων (73 π. Χ.). Οἱ Ῥωμαῖοι ἐκτὸς τῶν δούλων τῶν συνισταμένων ἐκ ταπεινῶν ἀνθρώπων, ὅτινες ἐγεώργουν τὴν γῆν, ἢ ἐξετέλουν τὰς οἰκιακὰς ὑπηρεσίας ὑπὲρ τῶν κυρίων αὐτῶν, ἐγύμναζον ἄκοντας καὶ πολλοὺς τῶν αἰχμαλώτων καὶ δούλων, ἵνα μεταχειρίζονται αὐτοὺς πρὸς διασκέδασιν ὡς μονομάχους εἰς τὰ δημόσια θεάματα. Τινὲς ἐξ αὐτῶν, οἱ πλεῖστοι Γαλάται καὶ Θράκες, ἐμπειροὶ πολεμισταί, ἀγανακτοῦντες διὰ τὴν ταπεινὴν αὐτῶν θέσιν, συνῆλθον ἐπὶ τὸ αὐτὸ, καὶ διαρρήξαντες τὰς φυλακὰς ἐξήγειραν τοὺς ἀδελφοὺς αὐτῶν, ἵνα πολεμήσωσιν ὑπὲρ τῆς ἰδίας ἐλευθερίας. Εἶχον δ' ἐπὶ κεφαλῇς αὐτῶν τὸν Σπάρτακον, ὅστις ἀν-

δρεῖος ὧν καὶ ἔξοχος μονομάχος, ἀφοῦ διέφυγεν ἐκ τῆς Καπύης, ὅπου ἐφυλάττετο μετ' ἄλλων ἐβδομήκοντα μονομάχων, συνήγαγεν ἐντὸς ὀλίγου πολλοὺς δραπετάς δούλους καὶ πλῆθος χωρικῶν, οἵτινες συνέδραμον πρὸς αὐτὸν διὰ τὴν εἰς τὸ κακουργεῖν προθυμίαν καὶ τὴν ἐλπίδα λαφύρων. Ἐν ὀλίγῳ διαστήματι χρόνου ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ἐφ' ἄσπερον εἰς 70 χιλιάδας. Ἀλλὰ τὰ ἀδιοργάνιστα καὶ δυσπειθῆ ταῦτα πλῆθη, μολονότι κατέστησαν φοβερά ἀπειλήσαντα καὶ αὐτὴν τὴν Ῥώμην, ὑπέκυψαν ὁμῶς ἀπέναντι τῶν βέλτιον διοργανισμένων καὶ πειθαρχικωτέρων στρατευμάτων τῶν Ῥωμαίων. Διότι ὁ Κράστος, εἰς τῶν ἱκανωτέρων στρατηγῶν, καταβαλὼν πᾶσαν προσπάθειαν πρὸς ὑποταγὴν τῶν στασιαστῶν, ἐνίκησεν αὐτοὺς ἐν Ἀπουλίᾳ μετὰ γενναίαν ἀντίστασιν. Ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ ἔπεσε τέλος (71 π. Χ.) μαχόμενος ἥρωικῶς καὶ αὐτὸς ὁ Σπάρτακος, ἀφοῦ ἐφόρνευσε πολλοὺς ἐκ τῶν Ῥωμαίων· τὸν δὲ θάνατον αὐτοῦ παρηκολούθησε τρομερὰ σφαγὴ τῶν ὁπαδῶν του· διότι διεσώθησαν μόνον οἱ δυνηθέντες νὰ διαφύγῃσι καὶ νὰ καταφύγῃσι εἰς τὰ ὄρη. Ὅτε δὲ πάλιν ἐπισυνήχθησαν οὗτοι ἐπὶ τὸ αὐτό, τότε ὁ Πομπήιος, ἐπανερχόμενος ἐκ τῆς Ἰβηρίας καὶ συναντήσας αὐτοῖς, ἐνίκησεν ἐν εὐκολίᾳ στρατεύματα φεύγοντα ἄνευ ἡγεμόνος· καὶ θέλων νὰ ἀποδώσῃ εἰς ἑαυτὸν ὅλην τὴν δόξαν τῆς νίκης ἔγραψε πρὸς τὴν Βουλὴν, ὅτι ἔκοψε τὰς ῥίζας τοῦ πολέμου τούτου, ἐξολοθρεύσας ἕως ἐνὸς τοὺς ληστὰς ἐκείνους.

§ 22. Ὁ Πομπήιος ἐν τῷ πειρατικῷ πολέμῳ. Οἱ ἐν τῷ Αἰγαίῳ πελάγει ἀνέκαθεν ἐμφωλεύοντες πειραταὶ ἀπέβησαν πολυάριθμοι, ἀφ' ἧς ἐποχῆς ἐξέλιπον αἱ ναυτικαὶ δυνάμεις τῆς Κορίνθου καὶ Καρχηδόνος. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Ῥωμαῖοι δὲν εἶχον ἔτι τότε στόλους ἐν τῇ Ἀνατολῇ, οἱ πειραταὶ ἐκείνοι ἠθάρρησαντες συνηνώθησαν καὶ ἐκυρίευσαν (144 π. Χ.) τὴν πρότερον εἰς τοὺς Σελευκίδας ὑποτεταγμένην Κιλικίαν, ἣν καταστήσαντες κύριον αὐτῶν ὁρμητήριον, ἐλυμαίνοντο τὰ παράλια τῆς Μεσογείου. Κατόπιν δὲ τοσοῦτον ἔσχυσαν, ὥστε οὐ μόνον πόλεις ὅλας καὶ παράλια τῆς Ἀνατολῆς ἐληλάτουν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῆς Ἰταλίας αὐτῆς ἐπιτιθέμενοι διεκώλουν τὴν ἐν Ῥώμῃ σιταγωγίαν. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι ἀπεφάσισαν τελευταῖον (78 π. Χ.)

νὰ πολεμήσωσιν αὐτούς, ἀλλὰ μέχρι τοῦ 67 π. Χ. οὐδὲν λόγου ἄξιον κατώρθωσαν κατ' αὐτῶν. Ἀφοῦ δ' ἀπηλλάγησαν τοῦ ἰθνη-
ρικοῦ καὶ τοῦ δουλικοῦ πολέμου, ἀνηγόρευσαν στρατηγὸν τοῦ
κατὰ τῶν πειρατῶν πολέμου τὸν Πομπήιον (67 π. Χ.), ὅστις
καταστρέψας αὐτούς ἐκαθάρισε τὴν Μεσόγειον. Ἡ δ' ἐπιτυχία
αὕτη ἐπηύξησεν ἐτι μᾶλλον τὴν ἐπιρροὴν τοῦ Πομπηίου.

§ 23. Ἐπανάληψις τοῦ μιθριδατικοῦ πολ-
λέμου, καὶ ὁ Λούκουλλος. Ὁ Μιθριδάτης, ὠφε-
λούμενος ἐκ τοῦ ὅτι ἡ Ῥώμη ἦτο περιπεπλεγμένη εἰς πολέμους
(τὸν ἰθνηρικόν, δουλικόν καὶ πειρατικόν), παρεβίασε τὴν μετὰ
τοῦ Σύλλα γενομένην συνθήκην, καὶ ἀνενέωσε τὸν πρὸς τοὺς
Ῥωμαίους πόλεμον (74 π. Χ.). Κατ' αὐτοῦ ἀπεστάλη ὁ Λού-
κουλλος, ὑφ' οὗ ἡττηθεὶς ὁ Μιθριδάτης ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ
παρὰ τῷ γαμβρῷ αὐτοῦ τῷ βασιλεῖ τῆς Ἀρμενίας Τιγράνῃ.
Μολονότι δ' ὁ Λούκουλλος ἐνίκησε καὶ τὸν Τιγράνῃν, γενόμενος
ὅμως κύριος μεγάλων θησαυρῶν, οὗς ἐτύλησεν ἐν τῇ Ἀρμενίᾳ,
ἐπέσυρε καθ' ἑαυτοῦ τὸ μῖσος τῶν στρατιωτῶν διὰ τε τὴν αὐ-
στηρὰν πειθαρχίαν, ἣν ἀπῆται παρ' αὐτῶν, καὶ διὰ τὴν ἀκόρε-
στον ἀπληστίαν, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας ἤθελεν ὅλα τὰ λάφυρα ὑπὲρ
ἑαυτοῦ. Ὅθεν ὁ μὲν στρατὸς ἐστασίασεν, ὁ δὲ Μιθριδάτης καὶ
ὁ Τιγράνης ἐπέστρεψαν εἰς τὰ βασίλεια αὐτῶν ὁ δὲ Λούκουλλος
ἐπανελθὼν εἰς Ῥώμην, παρητήθη ἔκτοτε τοῦ δημοσίου, βίου καὶ
ἐτράπη εἰς τὴν ἀπόλαυσιν τοῦ πλούτου, ὃν ἐν Ἀσίᾳ ἀπέκτησε·
διὰ δὲ τὴν ὄντως βασιλικὴν χρῆσιν τούτου κατέστη περιβόητος.

§ 24. Ὁ Πομπήιος ἐν τῷ μιθριδατικῷ πολ-
λέμῳ. Τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ μιθριδατικοῦ πολέμου ἀνέλα-
βεν ὁ Πομπήιος, ὅστις εἶχε διενεργήσει καὶ τὴν ἀνάκλησιν τοῦ
Λούκουλλου. Ἐλθὼν δ' εἰς τὴν Ἀσίαν ἐνίκησε κατὰ κράτος τὸν
Μιθριδάτην, καὶ ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ καταφύγῃ εἰς τοὺς περὶ τὸν
Βόσπορον λαούς. Ἐπειδὴ δὲ συνάμα ὁ υἱὸς τοῦ Μιθριδάτου
Φαρνάκης ἐκίνησε πτᾶσιν κατὰ τοῦ ἰδίου πατρὸς, ὁ Μιθριδάτης
πολιορκηθεὶς ἐν τινι φρουρίῳ ἐδοκίμασε νὰ ἀποθάνῃ διὰ δηλητη-
ρίου· μὴ ἐπιτυχὼν ὅμως τούτου, ἐφρονεύθη διὰ τοῦ ἰδίου ξίφους ¹.

1) Λέγεται ὅτι ὁ Μιθριδάτης, περικυκλούμενος ὑπὸ οἰκείων ἐχθρῶν

Οὕτως ὁ μὲν ἀνὴρ, ὅστις ἐπὶ τεσσαράκοντα ἔτη εἶχεν ἀντισταθῆ εἰς τὸν ῥωμαϊκὸν κυλοσσόν, ἀπέθανεν, ὁ δὲ Πομπήιος ἐτελείωσε τὸν μισηδαιτικὸν πόλεμον (66 π. Χ.).

§ 25. Σ υ ν ω μ ο σ ί α τ ο ὦ Κ α τ ι λ ί ν α. Ἐνῷ τὰ ῥωμαϊκὰ ὄπλα ἐθριάμβευον ἐκτὸς τῆς Ῥώμης, συνωμοσία ἐπικινδυνωτάτη ἐσχηματίζετο ἐντὸς τῶν κόλπων αὐτῆς. Οἱ πρωτοῦργοι τῆς συνωμοσίας ταύτης δὲν ἀπέβλεπον εἰς τὴν μεταβολὴν τοῦ πολιτεύματος, ἀλλ' ᾔθελον νὰ ἀνανεώσωσι τὰ ἀνοσιουργήματα τῆς τοῦ Σύλλα ἐποχῆς, ἵνα ἀπαλλαγῶσι μὲν τῶν χρεῶν, πλουτήσωσι δὲ διὰ δήμεύσεων καὶ ἐξοντώσωσι τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν. Ἀρχηγὸς τῆς συνωμοσίας ταύτης ἦτο ὁ Κατιλίνας, πολίτης Ῥωμαῖος, εὐγενοῦς καταγωγῆς, ἀλλὰ διεφθαρμένος τὰ ἦθη, δολοφόνος πρὸς τούτοις καὶ ἀδελφοκτόνος. Αὐτὸς λοιπὸν καὶ ἄλλοι πολλοὶ ὅμοιοι αὐτῷ ἐμελέτησαν (ἀπὸ τοῦ 65 π. Χ.) νὰ σφάξωσι τοὺς βουλευτάς, νὰ συντάξωσι προγραφικοὺς καταλόγους, καὶ νὰ ἀναλάβωσι τὴν ἐξουσίαν.

§ 26. Ὁ Κ ι κ έ ρ ω ν. Εἰς τὰ σχέδια τοῦ Κατιλίνα ἀντετάχθη εἰς τῶν περιφημοτέρων ἀνδρῶν τοῦ αἵωνος ἐκείνου, ὁ τοσοῦτον ἐνδοξος διὰ τὴν μεγαλοφυΐαν αὐτοῦ, ὁ Μάρκος Τύλλιος Κικέρων, ὁ ρήτωρ ¹. Οὗτος ἦτο ἀνὴρ ἀφανὴς τὴν γένεσιν· ἡ δ' ἀριστοκρατικὴ τῆς Ῥώμης τότε τάσις παρενέβαλε μεγάλα ἐμπόδια εἰς τὴν πρόοδον αὐτοῦ. Διὰ τῆς μεγαλοφυΐας ὅμως καὶ

καὶ φοβούμενος μὴ δηλητηριασθῇ ὑπ' αὐτῶν, συνείθισε νὰ καταπίνῃ ποσότητά τινα δηλητηρίου, ἵνα διὰ τῆς ἑξέως μηδενίσῃ τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο, καὶ ὅταν ἠθέλησεν αὐτὸς νὰ δηλητηριασθῇ, δὲν ἠδυνήθη νὰ εὕρῃ δηλητήριον ἱκανὸν νὰ ἐπιφέρῃ αὐτῷ τὸν θάνατον. Λέγεται προσητέ, ὅτι ὁ ἀνὴρ οὗτος ἐγίνωσκε τὰς 22 διαλέκτους τῶν ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ λαῶν, καὶ ὅτι συνεννοεῖτο μετ' αὐτῶν ἄνευ διερμηνείας.

1) Ὁ Κικέρων ἦτο δεινότατος ρήτωρ· ἐπειδὴ δὲ συνείθιζον τότε νὰ ἐπεξεργάζωνται τοὺς λόγους αὐτῶν πρὶν ἢ ἀπαγγεῖλωσιν αὐτοὺς, οἱ τοῦ Κικέρωνος διετηρήθησαν καὶ θαυμάζονται ὑπὸ τῶν ἀναγινωσκόντων αὐτούς. Συνέγραψε δὲ καὶ πολλὰ ἄλλα συγγράμματα, κυρίως ἠθικά καὶ κριτικά, περίφημα διὰ τὴν εὐγένειαν τοῦ αἰσθήματος καὶ τὴν καλλιέπειαν.

τῆς ἐπιμονῆς αὐτοῦ ὁ Κικέρων ὑπερενίκησε ταῦτα πάντα, καὶ ἀνεδείχθη ὕπατος μετὰ τοῦ Γαίου Ἀντωνίου. Ὁ Κικέρων, ἐπιτυχὼν διὰ τῆς ἐρωμένης ἐνὸς τῶν συνωμοτῶν νὰ ἀνακαλύψῃ τὰ σχέδια αὐτῶν, κατήγγειλεν αὐτὰ εἰς τὴν σύγκλητον διὰ τεσσάρων λόγων, τὸ μεγαλεῖον τῶν ὁποίων ἐπλήρωσε τὸ ἀκροατήριον θαυμασμοῦ καὶ ἀγανακτήσεως. Οὕτω κατέπεισε τὴν Βουλὴν νὰ διατάξῃ ἀμέσως τὸν θάνατον τῶν στασιαστῶν ἄνευ περαιτέρω ἀνακρίσεως¹. ἡ δὲ ἀπόφασις ἐξετελέσθη παραχρῆμα. Ὁ δὲ Κατιλίνας δραπετεύσας ἐφονεύθη μαχόμενος μετὰ τῶν ἀγρίων αὐτοῦ στιφῶν ἐν Ἐτρουρίᾳ. Ὁ Κικέρων διὰ τὴν δραστηριότητα καὶ ἐπιτηδειότητα, μεθ' ἧς προσηνέχθη ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ, ἐπεκλήθη δικαίως πατὴρ τῆς πατρίδος.

§ 27. Ἡ ἐκ τῆς Ἀσίας ἐπιστροφή τοῦ Πομπηίου. Ὁ Πομπήιος καταστήσας βασιλεῖα τοῦ Πόντου τὸν Φαρνάκην, προσθεῖς δὲ καὶ πᾶσαν τὴν Συρίαν, ἣν κατεῖχεν ὁ Τιγράνης, εἰς τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος, ἔτι δὲ καὶ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ καταστήσας ἡγεμόνα τὸν ἀδελφὸν τοῦ Ἀριστοβούλου Ὑρκανὸν, ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ῥώμην, ὅπου κατήγαγε Θρίαμβον διὰ τὰς ἐν Εὐρώπῃ, Ἀσίᾳ καὶ Ἀφρικῇ νίκας αὐτοῦ. Προσεπάθει δὲ ἥδη παντὶ τρόπῳ ἵνα ἀναδειχθῇ ἀρχηγὸς τοῦ ἀριστοκρατικοῦ κόμματος, ἀλλὰ πάντες οἱ τρόποι αὐτοῦ ἔφερον τὴν ἀπόχρωσιν ἀσιανοῦ δεσπότη.

§ 28. Γενικαὶ παρατηρήσεις. Κατὰ τὸ τμήμα τοῦτο τῆς δημοκρατικῆς περιόδου βλέπομεν, ὅτι ἡ Ῥώμη ἀπολέσασα τοὺς δημοκρατικούς αὐτῆς θεσμούς ὑπέκυψεν εἰς τὸν νόμον ἐνὸς ἰσχυροῦ ἀνδρὸς (τοῦ Σύλλα). Ἡ μεταβολὴ αὕτη ἦτο

1) Λέγεται ὅτι συνεννοημένοι μετὰ τῶν συνωμοτῶν μέχρι τινὸς ὑπῆρξαν ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ, ὁ Κράσσος καὶ αὐτὸς ὁ συνὺπατος τοῦ Κικέρωνος Ἀντώνιος (μολονότι ὁ τελευταῖος βραδύτερον ἐπολέμησε τὸν Κατιλίαν.) "Ἐνεκα τούτου δὲ, ὅτι ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ προσεπάθησε νὰ πείσῃ τὴν Βουλὴν νὰ ἀρκεσθῇ εἰς τὴν διὰ βίου φυλάκισιν τῶν συνωμοτῶν καὶ τὴν δήμευσιν τῆς περιουσίας αὐτῶν. Ἀντέπραξεν ὁμως εἰς τοῦτο ἐκτὸς τοῦ Κικέρωνος καὶ Κάτων ὁ νεώτερος ὁ διςέγγονος Κάτωνος τοῦ πρεσβυτέρου.

ἀποτέλεσμα κυρίως δύο μεγάλων πράξεων ἐθνικῆς ἀδικίας, ἥτοι τοῦ θυστοῦ περὶ δουλείας, καὶ τῆς ἀδιακόπου αὐξήσεως τῆς χώρας τῆς δ' ἀκαταλιπτικῶν ἐξωτερικῶν κατακτήσεων γενομένης. Διότι, ἵνα ὑπερασπίσωσιν οἱ Ῥωμαῖοι τὴν χώραν αὐτῶν ἐσωτερικῶς μὲν ἀπὸ τῶν δούλων, ἐξωτερικῶς δὲ ἀπὸ τῆς συνεπείας τῶν πολέμων, κατέστη ἀναγκαῖον νὰ ἐμπιστεύωνται μεγάλην ἐξουσίαν εἰς στρατιωτικούς ἀρχηγούς, οἵτινες μετεχειρίζοντο ἐπὶ τέλους τὴν ἐξουσίαν αὐτὴν πρὸς ὑποδούλωσιν τῆς ἰδίας αὐτῶν πατρίδος. Ὅθεν ἦτο δῆλον ὅτι τὸ πολίτευμα καὶ ἡ ἐλευθερία δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ διατηρηθῶσι, τὸ δὲ ζήτημα ἐν τῇ παρουσίᾳ περιστάσει ἦτο μόνον, ἂν ὁ Πομπήιος θέλῃ διαφυλάξῃ ἐν εἰρήνῃ τὴν σιωπηλὴν αὐτοῦ κυριαρχίαν, ἢ ἂν ἄλλος τις θέλῃ κατορθώσῃ νὰ σφετερισθῇ τὴν δύναμιν αὐτοῦ. Τοῦτο δ' ἀπεδείχθη τῷ ὄντι κατόπιν ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων εὐθὺς μετὰ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Καίσαρος.

† Δ'. ΑΠΟ ΙΟΥΛΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΜΕΧΡΙ ΚΑΤΑΛΥΣΕΩΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ (60—31 π. Χ.).

§ 1. Κυριώτερα γεγονότα. Τὰ κυριώτερα γεγονότα τοῦ βραχυχρονίου τούτου τμήματός εἰσιν, ὁ σχηματισμὸς τῆς πρώτης τριαρχίας· οἱ ὑπὸ τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος γενόμενοι γαλατικοὶ πόλεμοι, ὧν συνέπεια ἡ κατάκτησις τῆς Γαλατίας· ἡ κατάκτησις τῆς Βρετανίας· ὁ δεύτερος ἐμφύλιος πόλεμος· αἱ ἐν Ἀσίᾳ, Ἀφρικῇ καὶ Ἰβηρίᾳ νίκαι τοῦ Καίσαρος· ἡ σύστασις τῆς δευτέρας τριαρχίας· ἡ ἐν Φιλιπποῖς μάχη· ἡ ἐν Ἀκτίῳ ναυμαχία καὶ ἡ κατάλυσις τῆς δημοκρατίας. Πρόσωπα δὲ διαδραματίζοντα τὰ γεγονότα ταῦτά εἰσιν ὁ Καίσαρ, ὁ Πομπήιος, ὁ Κράσσος, ὁ Κάτων, ὁ Ἀντώνιος, ὁ Δέπιδος, ὁ Αὔγουστος, ὁ Βρούτος καὶ ὁ Κάσιος.

§ 2. Ἐμφάνισις τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος. Ὁ Ἰούλιος Καίσαρ ἦτο ἀνεψιὸς μὲν τοῦ Μαρίου, γαμβρὸς δὲ τοῦ Κίννα· ἐγεννήθη τὸ 100 π. Χ. ἔτος. Οὐδεὶς ὑπερεῖχεν αὐτοῦ κατὰ τὰ προτερήματα καὶ τὴν φιλοδοξίαν. Κάλλος, εὐπροσηγορία, εὐφυΐα καὶ εὐγλωττία καταπείστικωτάτῃ καθίστων αὐτὸν ἱκανὸν εἰς σύλληψιν καὶ ἐκτέλεσιν μεγάλων σχεδίων. Ἀναγιγνώσκων ποτὲ τὸν βίον τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, οἱμοί, ἀνέ-

κραξε μετ' ἀναστεναγμοῦ, ὁ Ἀλέξανδρος κατὰ ταύτην τὴν ἡλικίαν εἶχε κατακτήσει τόσα βασίλεια, καὶ ἐγὼ οὐδὲν ἔτι ἔπραξα ἀξιωμαθμόνευτον ἔργον. Ἀλλοτε πάλιν διερχόμενος κώμην τινὰ τῶν Ἀλπεων καὶ ἀκούσας ἓνα τῶν ἀκολούθων αὐτοῦ ἐρωτῶντα εἰρωνικῶς, ἐὰν καὶ εἰς τὸν ἔρημον αὐτὸν καὶ ἄγριον τόπον οἱ ἄνθρωποι ἦναι σπουδάρχαι, ἐπροτίμων, ἀπεκρίθη ὁ Καῖσαρ, νὰ ἦμαι πρῶτος ἐν τούτῳ τῷ χωρίῳ, ἢ δεύτερος ἐν Ῥώμῃ. Ἐπιμελής δὲ σπουδαστῆς καὶ ἀκριβῆς παρατηρητῆς τῶν ἀνθρώπων γενόμενος, κατέστη ὁ πρῶτος πολιτικὸς καὶ στρατιωτικὸς τοῦ αἰῶνος αὐτοῦ, καὶ ὁ ἐπιτηδειότατος πρὸς τούτοις ἱστορικὸς. Τῷ ὄντι ἡ διήγησις αὐτοῦ περὶ τῶν πολέμων, οὓς ἐπολέμησε, καὶ περὶ τῶν χωρῶν, ἃς ἐγνώρισεν, εἶναι σχεδὸν ἀπαράμιλλος διὰ τὴν σαφήνειαν καὶ ἀπλότητα. Διὰ τῆς ἐλευθεριότητος, τῆς μεγαλοδωρίας καὶ τῶν μετριοφρόνων αὐτοῦ τρόπων ἀπέκτησε προΐμως ὁ Ιούλιος Καῖσαρ τὴν εὐνοίαν τοῦ δήμου. Τεσσαρακοντούτης ὡς εἶχεν ἤδη διέλθει δι' ὅλων τῶν ἀξιωματῶν τῆς πολιτείας, ἕως οὗ ἀνεδείχθη (τῷ 59 π. Χ.) ὕπατος μετὰ τοῦ Ῥιβούλου, ὃν ἐξέλεξεν ἡ ἀριστοκρατικὴ φατρία, ἵνα ἀντισταθμίσῃ τὴν ἐπιρροὴν τοῦ Καίσαρος. Ὁ Ιούλιος ἅμα περιβληθεὶς τὸ ἀξίωμα τοῦτο, ἵνα ἐλκύσῃ ἔτι μᾶλλον τὴν εὐνοίαν τοῦ δήμου, εἰσήγαγε νόμον περὶ διανομῆς γαιῶν. Ἐπειδὴ δ' ἀντιζήλος αὐτοῦ ἦτο ὁ Πομπήιος, ἵνα συνδεθῇ στενώτερον μετ' αὐτοῦ, ἔδωκεν αὐτῷ σύζυγον τὴν θυγατέρα· καὶ ἵνα ἐλαττώσῃ τὴν ἰσχὺν καὶ ὑπόληψιν τοῦ Κικέρωνος, τοῦ ὁποίου τὸν πατριωτικὸν ζῆλον καὶ τὴν ῥητορικὴν δεινότητα ἐφοβείτο, ἐδοτήθη τὸν ἄσπονδον ἐχθρὸν ἐκείνου, τὸν στασιαστικὸν Κλαύδιον, νὰ ἀναγορευθῇ δῆμαρχος. Ἐνὶ λόγῳ οὐδὲν παρέλιπε τὸ δυνάμενον νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ὕψωσιν αὐτοῦ.

§ 3. Ἡ π ρ ὠ τ η τ ρ ι α ρ χ ί α. Ὁ Ιούλιος Καῖσαρ συνεφώνησε μετὰ τοῦ Πομπηίου ἵνα συγκυβερνήσῃ τὴν Ῥώμην. Παρέλαβον δ' οὗτοι ὡς συνάρχοντα καὶ τὸν Κράσσον, διὰ τε τὸν πλοῦτον αὐτοῦ, καὶ ἵνα ἀποφασίζῃ ὑπὲρ τοῦ ἐνός· ἢ ὑπὲρ τοῦ ἐτέρου, ὅτε οἱ δύο οὗτοι εἶχον ἀντιθέτους σκοπούς. Οὕτω συνεκροτήθη ἡ λεγομένη πρώτη τριανδρία ἢ τριζρχία, ἥτοι συμμάχια τριῶν ἀνδρῶν, οἵτινες διὰ τὸν πλοῦτον τοῦ ἐνός, τοὺς

πολλοὺς ὁπαδοὺς τοῦ ἐτέρου, καὶ τὴν εὐνοίαν τοῦ δήμου, ἣν ἀπελάμβανεν ὁ τρίτος, ἀπέβησαν ἰσχυρότατοι. Οἱ τρεῖς οὗτοι συνάροντες ἀμέσως διένειμαν μεταξὺ αὐτῶν τὴν κυδέρνησιν τῶν ῥωμαϊκῶν ἐπαρχιῶν, ὥτινες ἤδη περιελάμβανον ὅλον σχεδὸν τὸν γνωστὸν κόσμον. Ὁ Κράσσοι, πλούσιος καὶ φίλος τῆς ἀνατολικῆς τρυφῆς, ἔλαβε τὴν Συρίαν. Ὁ Πομπήιος προϋτίμησε τὴν κυδέρνησιν τῆς Ἰσπανίας· ἀλλ' ἐπιθυμῶν νὰ ἔχῃ τὴν κυριαρχίαν ὅλου τοῦ βασιλείου ἔμενεν ἐν Ῥώμῃ. Ὁ δὲ Καῖσαρ ἔλαβε τὴν Ἰλλυρίαν καὶ τὴν ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῶν Ἀλπεων Γαλατίαν· προϋτίμησε δὲ τὴν διοίκησιν ταύτης, διότι ἐνταῦθα εἶχεν ἀφορμὴν πολέμου¹, δι' οὗ ἠδύνατο νὰ ἀποκτήσῃ πολὺν μὲν πλοῦτον, ὄνομα δὲ μέγα καὶ στρατὸν ἀφωσιωμένον εἰς αὐτὸν μᾶλλον ἢ εἰς τὴν πολιτείαν. Αἱ ἀρχαὶ αὗται ἐδόθησαν εἰς τοὺς τρεῖς τούτους ἄνδρας ἐπὶ πενταετίαν.

§ 4. Ἐξορία τοῦ Κικέρωνος. Ἐπειδὴ ὁ ἔνδοξος ῥήτωρ Κικέρων ἀνησύχει τὴν τριαρχίαν διὰ τῆς δεινῆς ἀντιδράσεως αὐτοῦ, ἐξωρίσθη ὑπ' αὐτῆς ἐπὶ τῇ προφάσει, ὅτι εἶχε φονεύσει τοὺς περὶ τὸν Κατιλίναν ἄνδρ. τῆς γνώμης τοῦ δήμου ἐναντίον τοῦ νόμου. Ὁ Κικέρων ἀνεχώρησεν εἰς τὴν Ἑλλάδα· ἀλλ' ἡ ἐξορία αὐτοῦ δὲν διήρκεσεν ἐπὶ πολὺ· διότι ἀνεκλήθη τῇ συνεργείᾳ τοῦ Πομπήιου, ὅστις εἶχε χρεῖαν αὐτοῦ. Ἐπανελθὼν δ' ἔλαβε μέγιστα δείγματα τιμῆς.

§. 5. Γαλατικοὶ πόλεμοι τοῦ Καίσαρος. Ὁ Καῖσαρ, μεταβὰς εἰς Γαλατίαν (58 π. Χ.), παρέστη κατ' ἀρχὰς ὡς λυτρωτῆς τῶν ἐγχωρίων· διότι ἐνίκησε καὶ ἐδίωξεν ἀπὸ τῆς Γαλατίας τὸν βασιλεῖα τῶν Γερμανῶν Ἀριόβιστον. Οὕτω δὲ κατέλυσε τὴν ἐν τῇ μέσῃ Γαλατίᾳ γερμανικὴν κυριαρχίαν². Ἀλλὰ

1) Τὸ μεσημβρινώτατον μόνον μέρος τῆς Γαλλίας εἶχεν ἐνωθῇ μετὰ τῆς Ῥώμης πρὸ τῶν ἐκστρατειῶν τοῦ Καίσαρος τὸ παρὰ τὴν Μεσόγειον θάλασσαν, ἐν ᾧ συμπεριελαμβάνετο καὶ ἡ πόλις Τολῶσα.

2) Οἱ Γερμανοὶ, ἐξακολουθοῦντες τὸ διὰ τῆς στρατείας τῶν Κίμβρων καὶ Τευτόνων ἀρξάμενον κίνημα, εἶχον φθάσει· ἄφ' ἐνὸς μὲν μέχρι τοῦ Ἰστρου καὶ ἐν τῇ μεταξὺ Ῥήνου καὶ Ἰστρου γωνίᾳ, ἄφ' ἐτέρου δὲ περάσαντες καὶ τὸν Ῥήνον κατεστῆσαν παρὰ τὴν γαλατικὴν ὄχθην.

μετ' ὀλίγον ὁ ἐλευθερωτὴς ἐκεῖνος δι' ἀγῶνος μακροῦ καθυπέταξε (μέχρι τοῦ 50 π. Χ.) ἀπάσας τὰς ἐν Γαλατίᾳ κελτικὰς καὶ γερμανικὰς φυλάς, κυριεύσας τὴν Ἑλβετιάν καὶ τὰς πρὸς δυσμὰς τοῦ Ῥήνου χώρας ¹.

§ 6. Ὁ Καῖσαρ ἐν Βρετανίᾳ. Κατὰ τὸν μακρὸν πόλεμον, τὸν ὁποῖον διεξῆγεν ὁ Καῖσαρ ἐν Γαλατίᾳ, δις διέβη τὸν ποταμὸν Ῥήνον καὶ εἰσέβαλεν εἰς τὴν Γερμανίαν ². Παρατηρῶν ἐν τούτοις ὅτι πνεῦμα ἐπαναστατικὸν ὑπεβάλλετο μεταξὺ τῶν ἀρχαίων κατακεκτημένων φυλῶν, ἕνεκα τῆς γειτνιάσεως αὐτῶν πρὸς τὴν ἀγρίαν νῆσον τῆς Βρετανίας καὶ τῆς μετὰ τῶν ἐλευθέρων κατοίκων αὐτῆς ὑπαρχούσης συγκοινωνίας, ἀπεφάσισε νὰ τιμωρήσῃ τὸν τολμηρὸν λαόν, ὅστις τοιοιυτοτρόπως ἐμπόδιζε τὰς ἐπὶ τῆς ἡπείρου κατακτήσεις αὐτοῦ. Ὅθεν (τῷ 55 π. Χ.) διέπλευσε τὸν πορθμὸν μετὰ 12 χιλιάδων ἀνδρῶν καὶ ἀπέβη εἰς τὴν Βρετανίαν. Κατὰ τὸ τρικυμιῶδες ὅμως ἐκεῖνο παράλιον ὁ στόλος αὐτοῦ εἶχε σχεδὸν καταστραφῇ, καὶ ἐπειδὴ οἱ κάτοικοι ἐνθαρρυνθέντες ἀπὸ τῆς καταστροφῆς ταύτης ἐπετίθεντο κατ' αὐτοῦ, μετὰ δυσκολίας ἡδυνήθη νὰ ἐπισκευάσῃ τὰ πλοῖά του καὶ νὰ ἀναχωρήσῃ. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἦτο ἀναγκαῖον νὰ διατηρήσῃ τὴν ἡθικὴν ἰσχὺν τῆς πολεμικῆς ἐπιρροῆς τῆς Ῥώμης, ὁ Καῖσαρ, μολονότι ὀλίγας ἔμελλε νὰ πορισθῇ ὠφελείας ἀπὸ τῆς Βρετανίας, ἐπέστρεψεν ὅμως τὸ ἀκόλουθον ἔτος μετὰ 30 χιλιάδων στρατοῦ. Ἀπῆλτησεν ἐν τούτοις καὶ ἡδὴ ἀποφασιστικὴν ἀντίστασιν, καὶ μόνον μετὰ δεινὸν πόλεμον ἠνάγκασε τὸν Κασιβέλλαυνον τὸν ἀρχηγὸν ἢ βασιλέα, ὑπὸ τὸν ὁποῖον ἐ-

Τινὲς ἐξ αὐτῶν ἐνέβαλον καὶ εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς χώρας ὑπὸ τὸν βασιλέα Ἀριόβιστον, καταστήσαντες ὑπηκόους πολλὰς τῆς μέσης Γαλατίας φυλάς.

1) Ὑπολογίζουσιν, ὅτι ὁ Καῖσαρ ἐκυρίευσεν 800 προύρια, καὶ ὑπέταξε 30 ἔθνη, καὶ ὅτι εἰς τὰς διαφόρους μάχας ἀπωλέσθησαν 3 ἑκατομμύρια ἀνθρώπων.

2) Ὁ Καῖσαρ ὑπερβαλὼν τὰς ἄλλας ἐχώρησε πρῶτον πρὸς τὴν Γαλατίαν, διῆλθεν ἔπειτα τὴν Γερμανίαν καὶ Βελγικὴν, ἐπανῆλθεν εἰς Γαλατίαν καὶ ἐντεῦθεν διεπέρασεν εἰς τὴν Βρετανίαν.

πολέμουν οἱ Βρετανοί, νὰ ζητήσῃ εἰρήνην καὶ νὰ συμφωνήσῃ νὰ πληρώσῃ φόρον. Τότε ὁ Καῖσαρ εὐχαρίστως παρήτησε τὴν σκη-
νὴν τοσούτων ἀνωρελῶν πολέμων, ἀφήσας τὴν χώραν ὀνόματι
μὲν ὑποτελῆ, ἀλλὰ πράγματι ἀνυπότακτον.

§ 7. Ἀντιζήλια Καίσαρος καὶ Πομπηίου.
Περαιωθείσης τῆς πρώτης πενταετίας, οἱ τρεῖς ἄρχοντες συνελ-
θόντες ἐν Λούκῃ συνεννοήθησαν νὰ παρατείνωσι τὴν ἡγεμονίαν
αὐτῶν καὶ ἐπὶ ἐτέραν πενταετίαν. Φονευθέντος ὁμῶς (53 π. Χ.)
τοῦ Κράσσου ἐν τινι κατὰ τὴν Μεσσοποταμίαν πρὸς τοὺς Πάρ-
θους¹ συμπλοκῇ, ἐπειδὴ ὁ Πομπήιος ἐπωφθαλμία ἐν τῷ κρυπτῷ
τὴν ἀνωτάτην ἐξουσίαν, ἐσκέφθη ὅτι ἔπρεπεν, ὅπως φθάσῃ εἰς
αὐτήν, νὰ ἀφοπλίσῃ τὸν νικητὴν τῆς Γαλατίας. Ὅθεν, ἐπειδὴ
ὁ χρόνος τῆς διοικήσεως τοῦ Καίσαρος προσήγγιζεν εἰς τὸ τέλος,
ὁ Πομπήιος ἐνέργησε τὴν ἀνάκλησιν αὐτοῦ. Ὁ Καῖσαρ λοιπὸν
διεστάχθη νὰ παρχωρήσῃ τὴν στρατηγίαν καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς
Ῥώμην, μολοντί ὁ ἀντίπαλος αὐτοῦ δὲν παρητεῖτο τῆς διοι-
κήσεως τῆς Ἰσπανίας. Ὑπῆρχεν ὁμῶς ἐν Ῥώμῃ καὶ φατρία τις
ἐπιθυμοῦσα νὰ ἀπογομνωθῇ ὁ Πομπήιος τῆς αὐξάνουσης δυνά-
μεως αὐτοῦ· δύο δ' ἐκ τῆς φατρίας ταύτης, οἱ δῆμαρχοι Ἀντών-
ιος καὶ Κάσσιος, δεδιωγμένοι ὄντες ἐκ τῆς πόλεως, μετέβησαν
εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Καίσαρος καὶ παρεκάλεσαν αὐτὸν νὰ
σώσῃ τὴν πολιτείαν. Ὁ Καῖσαρ δοκιμάσας τὴν διαθέσιν τῶν
στρατιωτῶν αὐτοῦ εἶδεν, ὅτι ἡδύνατο νὰ ἐμπιστευθῇ εἰς αὐτοὺς
καὶ νὰ καταβάλῃ τὸν ἀντιζήλον αὐτοῦ.

§ 8. Καίσαρος καὶ Πομπηίου ἐμφύλιος
πόλεμος. Ὁ Καῖσαρ καταλιπὼν τὴν Γαλατίαν, τὴν ὁ-
ποίαν ὑπεξείρωσεν ἐν διαστήματι ἐννέα ἐτῶν, καθ' ἃ διέ-
τριψεν ἐκεῖ, προχωρεῖ ἐπὶ τὴν Ῥώμην, καὶ φθάνει μετὰ τῆς

1) Οἱ Πάρθοι κατοικοῦντες ἐν τῇ Παρθία, τῇ βορειανατολικῶς τῶν
Κασπίων φυλῶν κειμένη ἐπὶ τῶν συνόρων τῆς Μηδίας καὶ Ὑρκανίας,
μέχρι τοῦ 250 π. Χ. ἀπετέλουν ἐπικρίαν ὑποτελῆ τοῦ περσικοῦ, μα-
κεδονικοῦ καὶ συρικοῦ βασιλείου· ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἐσχη-
μάτισαν μέγα καὶ φοβερὸν κράτος ἐπεκταθὲν ἀπὸ τοῦ Ἰνδοῦ μέχρι τοῦ
Εὐφράτου, καὶ πολλάκις ἐπιτυχῶς πολεμήσαν πρὸς τοὺς Ῥωμαίους.

συνήθους αὐτῷ ταχύτητος εἰς τὸν Ῥουδίκωνα¹. Ὁ Καῖσαρ, γενόμενος εἰς τὴν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ τούτου, λέγεται ὅτι ἐδίστασεν· ἀλλὰ τέλος πάντων ἐπήδησεν εἰς τὸ βεῖθρον αὐτοῦ καὶ σείων τὴν σπάθην ἐφώναξεν, ὁ κῦβος ἐρίφθη². Ἡ εἰδησις αὕτη κατετρόμαξε τὴν Ῥώμην· ὁ δὲ Πομπήιος ἐνόμιζεν, ὅτι τὰ στρατεύματα τοῦ Καίσαρος ἀμέσως ἤθελον τὸν ἐγκαταλείψει. Ἐν τούτοις οὐχὶ μόνον ἐφάνησαν ταῦτα πιστὰ εἰς τὸν Καίσαρα, ἀλλὰ καὶ ταχέως ἐγένετο καταφανές, ὅτι αἱ πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς πόλεως νεοσύλλεκτοι ἤθελον αὐτομολῆσαι πρὸς τὸν δορυκτῆτορα τῆς Γαλατίας. Τούτων οὕτως ἐχόντων, ὁ μὲν Πομπήιος κατὰ τὴν προτέγγισιν τοῦ ἀντιπάλου ἀποχωρεῖ εἰς τὴν Καπύην, ἐκεῖθεν δὲ καταφεύγει μετὰ πολλῶν τρουφηλῶν ὁπαδῶν εἰς τὸ Βρεντησίον, καὶ ἐκεῖθεν διαπλέει εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἔνθα οἱ Ἕλληνες παρέσχον αὐτῷ πᾶσιν τὴν δυνατὴν ἐπικουρίαν· οἱ δὲ πολῖται τῆς Ῥώμης ἔντρομοι περιέμενον τὴν ἐπανάληψιν τῶν ἐπὶ Μαρίου καὶ Σύλλα σφαγῶν. Ὁ Καῖσαρ ὅμως, φρόνιμος καὶ φιλάνθρωπος, δὲν ἀπεράσισε νὰ πράξῃ τοιαῦτα κακουργήματα, ἀλλὰ τούναντίον εἰσελάσας εἰς Ῥώμην ἐν θριάμβῳ κατέστη ἀγαπητὸς τῷ λαῷ διὰ τῆς ἐπισκεΐας αὐτοῦ. Μαθὼν δ' ὅτι αἱ κύριαί δυνάμεις τοῦ Πομπηίου εὐρίσκοντο ἐν Ἰδηρίᾳ, οἱ δὲ ἀρχηγοὶ τοῦ κόμματος ἐκείνου κατέφυγον εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἄγωμεν, λέγει, νὰ πολεμήσωμεν στρατὸν ἄνευ στρατηγοῦ, καὶ ὕστερον θέλομεν πολεμήσει στρατηγὸν ἄνευ στρατοῦ. Ὅθεν ὑπερβάλλει τὰ Πυρηναῖα, καταβάλλει τὸν ἐν Ἰσπανίᾳ ὑπὲρ τοῦ ἀντιπάλου αὐτοῦ πολεμοῦντα στρατὸν, καὶ ἐπανέρχεται εἰς τὴν Ῥώμην.

§ 9. Ὁ Καῖσαρ ἐν Ῥώμῃ δικάτωρ καὶ ὕ-

1) Τὸ ποτάμιον τοῦτο ἦτο τὸ μεθόριον μεταξύ Ἰταλίας καὶ τῆς ἐντεῦθεν τῶν Ἀλπεων Γαλατίας. Ἐθεωρεῖτο δ' ἔγκλημα εἰς τὸν στρατηγὸν τὸν εἰς ἐξωτερικοὺς πολέμους ἐνασχολούμενον νὰ διαβῇ αὐτὸ μετὰ στρατοῦ ἄνευ τῆς διαταγῆς τῆς συγκλήτου.

2) Ἀπὸ τοῦ περιστατικοῦ τούτου συνειθίζουσι νὰ λέγῃσι περὶ τοῦ λαβόντος ἀπόφασιν τινα, τὴν ὁποίαν δὲν δύναται νὰ ἀνακαλέσῃ, «διέβη τὸν Ῥουδίκωνα».

πατος. Ἐπιστρέψας ἐκ τῆς Ἰσπανίας ὁ Καῖσαρ διωρίσθη διακτάτωρ. Τὸ ἀξίωμα ὅμως τοῦτο ἐκράτησε μόνον δι' ὀλίγας ἡμέρας, ἐν τῷ διαστήματι τῶν ὁποίων ἐξέδωκε διάφορα δημωφελῆ διατάγματα. Ἀνηγορεύθη δ' ἀμέσως ὕπατος τοῦ ἐπιόντος ἔτους.

§ 10. Ἡ ἐν Φαρσάλοις μάχη. Ἐνῷ ὁ Πομπήιος συνεκέντρονε τὰς δυνάμεις αὐτοῦ ἐν Μακεδονίᾳ, ὁ Καῖσαρ διώκων αὐτὸν κατὰ πόδας φθάνει εἰς τὴν Θεσσαλίαν. Οἱ δύο στρατοὶ συνηντήθησαν τέλος εἰς τὰ πεδία τῶν Φαρσάλων. Ἐκεῖ τὰ γεγυμνασμένα στρατεύματα τοῦ Καίσαρος (22000 πεζοὶ καὶ 1000 ἵππεις), μολοντί ἦσαν κατὰ τὸν ἀριθμὸν τὰ ἡμίση τῶν ἐχθρικῶν στρατευμάτων, διότι ὁ Πομπήιος εἶχε 45000 πεζοὺς καὶ 7000 ἵππεις, ἐνίκησαν ὅμως νίκην τελείαν (50 π. Χ.). Ἄλλ' ὁ Καῖσαρ, βεβρώς φέρων τὰ ἀπὸ τοῦ πολέμου ἀχώριστα δεινὰ, ἀνέκραξε πολλάκις κατὰ τὴν μάχην, σάζετε τοὺς Ῥωμαίους πολίτας· ὅτε δὲ εἶδε τὸ πεδίων τῆς μάχης κεκαλυμμένον ὑπὸ νεκρῶν, διότι ἐκ τῶν στρατιωτῶν τοῦ Πομπηίου ἀπέθανον ἐν τῇ μάχῃ 15000, ἐκ δὲ τῶν τοῦ Καίσαρος 2000, στενάξας ἀνεβόησε, τοῦτο ἠθέλησαν! Καὶ μετὰ τὴν μάχην ὅμως ἐφάνη λίαν ἐπιεικὴς ὁ Καῖσαρ· διότι ἐν τῷ ἐχθρικῷ στρατοπέδῳ ἐνῷ εὐρέθησαν ἀνήκοντα εἰς τὸν Πομπήιον ἔγγραφα, δι' ὧν πολλὰ ἐπίσημα πρόσωπα ἐνοχοποιούντο, ὁ Καῖσαρ δὲν ἠξίωσε νὰ τὰ ἀναγνώσῃ, ἀλλ' ἔρριψεν αὐτὰ εἰς τὸ πῦρ εἰπὼν, προτιμῶ νὰ ἀγνοῶ τὰ ἐγκλήματα, ἢ νὰ ἀναγκάζωμαι νὰ τιμωρῶ αὐτά.

§ 11. Θάνατος τοῦ Πομπηίου. Ὁ Πομπήιος, ἐγκαταλειφθεὶς ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ, δὲν ἀνέμεινε τὴν τῆς μάχης ἐκβασιν, ἀλλ' ἀπесύρθη εἰς τὴν σκηνὴν του καὶ ἀκολούθως ἀπέπλευσεν εἰς Αἴγυπτον, ἐν ᾗ ἐβασίλευεν ὁ υἱὸς τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ἐγκαθιδρυθέντος Πτολεμαίου τοῦ αὐλητοῦ. Ἐνῷ δ' ὁ Πομπήιος ἠλπίζεν, ὅτι θὰ εὕρῃ ἄσυλον παρὰ τῷ βασιλεῖ τούτῳ, ὁ νέος Πτολεμαῖος, φοβούμενος τὸν Καῖσαρα καὶ νομίζων ὅτι θέλει εὐχαριστήσῃ αὐτόν, προσεποιήθη μὲν ὅτι δέχεται τὸν Πομπήιον, διέταξεν ὅμως κρυφίως ἵνα τὸν φονεύσωσιν ἐν τῇ λέμβῳ, ἣτις ἔφερεν αὐτόν εἰς τὴν παραλίαν.

§ 12. Τὰ πρὸς τοὺς Ἑλλήνας εὐεργετή-

μα τὰ τοῦ Καίσαρος. Μολοντί οἱ Πομπήϊοι, ὑπὲρ τοῦ ὁποίου ἡ Ἑλλάς τοσοῦτον ἔδειξε ζῆλον, κατετροπώθη ἐν Φαρσάλοις, ἐν τούτοις ὁ Καῖσαρ δὲν ἐμνησικακήσῃς πρὸς τοὺς Ἑλληνας διὰ τὴν δυσμένειαν, ἣν οὗτοι ἔδειξαν κατ' αὐτοῦ. Μόνον οἱ Μεγαρεῖς, ἐπιμείναντες εἰς τὴν ἀντίστασιν αὐτῶν, κατὰ κράτος σχεδὸν ἀπωλέσθησαν· οἱ δὲ Ἀθηναῖοι, οἵτινες παρεδόθησαν μετὰ τὴν ἥτταν τοῦ προστάτου αὐτῶν Πομπηίου, συνεχωρήθησαν καὶ χρηματικὰς μάλιστα δωρεὰς ἔλαβον πρὸς διακόσμησιν τῆς πόλεως των. Ὡσαύτως δὲ καὶ οἱ Θεσσαλοὶ, εἰς τὴν χώραν τῶν ὁποίων ἐκέρδισε τὴν λαμπρὰν νίκην αὐτοῦ ὁ Καῖσαρ, ἐκηρύχθησαν ἐλεύθεροι.

§ 13. Ὁ Καῖσαρ ἐν Ἀφρικῇ καὶ Ἀσίᾳ. Μετὰ τὴν ἐν Φαρσάλοις μάχην ὁ Καῖσαρ ἔρθασεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν. Ὅτε δὲ ἀπέβη, εἰς τῶν φονέων τοῦ Πομπηίου προστήνεγκεν εἰς αὐτὸν, ὡς εὐάρεστον εἰς νικητὴν δῶρον, τὴν κεφαλὴν ἐκείνου. Ἄλλ' ὁ Καῖσαρ, ἀνώτερος ὢν τοῦ νὰ ἀρέσκηται εἰς τοιαύτας ποταπὰς ἐκδικήσεις, ἀπέστρεψε τὸ πρόσωπον ἀπὸ τοῦ ἀποτροπαίου ἐκείνου θεάματος, καὶ ἀφοῦ ἔκαυσε τὴν κεφαλὴν τοῦ Πομπηίου μετὰ πολιτιμοτάτων ἀρωμάτων, κατέθηκε τὴν κόνιν ἐν τῷ ναῷ τῆς Νεμέσεως,¹⁾ καὶ ὥκατερε τὴν ὀλεθρίαν τύχην τοῦ ἀνδρός, οὗ ἐξετίμα τὴν ἀνδρίαν καὶ τὰς ἀρετάς. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀδελφὴ τοῦ Πτολεμαίου, ἡ περίφημος Κλεοπάτρα, ἀντεποιεῖτο τοῦ θρόνου τῆς Αἰγύπτου, ὁ Καῖσαρ παρεμβάς εἰς τὴν διαφορὰν ταύτην κατῴρρωσε νὰ ἐγκαθιδρύσῃ αὐτὴν εἰς τὸν θρόνον¹. Μετὰ μακρὰν δὲ διαμονὴν ἐν Αἰγύπτῳ, ἐν ᾗ εἶχον κρατήσῃ αὐτὸν τὰ θέληγτρα τῆς Κλεοπάτρας, μετέβη εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, ἵνα καταπολεμήσῃ τὸν Φαρνάκην υἱὸν τοῦ Μιθριδάτου, ὅστις ἐπωφεληθεὶς ἀπὸ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου τῶν Ῥωμαίων κατέλαβε τὰς Ῥωμαϊκὰς ἐπαρχίας, τὴν Καππαδοκίαν, Ἀρμενίαν καὶ τὸν Πόντον. Ὁ Καῖσαρ, μετὰ καταπληκτικῆς ταχύτητος διεξαγα-

1) Κατὰ τοῦτον τὸν καιρὸν οἱ Αἰγύπτιοι, φαίνεται, ἤλπισαν ὅτι ἡ δύναμις νὰ διαλύσῃ τὴν μετὰ τῆς Ῥώμης συμμαχίαν, ἥτις ἦτο μᾶλλον ὑποταγή. Καὶ ὁ Καῖσαρ δὲ τότε ἐγέννησεν ἐκ τῆς Κλεοπάτρας τὸν Καισαρίωνα.

γὼν τὸν πόλεμον τοῦτον, ἀνήγγειλε τὰ κατ' αὐτὸν εἰς ἓνα τῶν φίλων του ἐν Ῥώμῃ διὰ τῶν λέξεων, ἤλθον, εἶδον, ἐνίκησα (*veni, vidi, vici*).

§ 14. Ἡ κατὰ τῶν ἐν Ἀφρικῇ ὀπαδῶν τοῦ Πομπηίου νίκη τοῦ Καίσαρος. Ἐπανελθὼν ὁ Καίσαρ εἰς Ῥώμην (47 π. Χ.) ἀνηγορεύθη αὐθις δικτάτωρ, καὶ ἔλαβε τιμὰς βασιλικὰς ἀπὸ τε τῆς Βουλῆς καὶ τοῦ δήμου. Δὲν διέτριψεν ὅμως ἐνταῦθα πολὺ, ἀλλὰ κατ' αὐτὸ τὸ ἔτος διεπεραιώθη εἰς Ἀφρικὴν, ὅπου ὁ υἱὸς τοῦ Πομπηίου εἶχε σχηματίσει φατρίαν ὑπὸ Μέτελλον τὸν Σκιπίωνα, Κάτωνα τὸν νεώτερον καὶ ἄλλους ἀριστοκρατικούς, οἵτινες προσέλαβον μάλιστα σύμμαχον καὶ τὸν βασιλέα τῆς Νομαδίας Ἰόβαν. Μετὰ ταχύτητος καὶ πολεμικῆς ἄμα προνήσεως καταπολεμήσας ὁ Καίσαρ τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Πομπηίου ἐνίκησε (46 π. Χ.) τὴν ἐν Θάψῳ (πόλει κειμένη ἐν τῇ ἰδίῳς Ἀφρικῇ) μεγάλῃν νίκην, καὶ ταπεινώσας τοὺς πραγματικούς αὐτοῦ ἐχθροὺς κατέστησεν ἑαυτὸν ἀρχηγὸν τῆς κυβερνήσεως.

§ 15. Θάνατος Κάτωνος τοῦ νεωτέρου. Κάτων ὁ νεώτερος, δισέγγονος Κάτωνος τοῦ πρεσβυτέρου, ἦτο ὁ εὐγενέστατος ἀνὴρ ἀπάσης τῆς ἀριστοκρατικῆς μερίδος. Οὗτος, μὴ ὑποφέρων νὰ ἐπιζῇ μετὰ τὸν θρίαμβον τοῦ Καίσαρος καὶ τὴν ἀπώλειαν τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος αὐτοῦ, ἐκλείσθη ἐν Ἰτύκῃ καὶ ἐκεῖ, ἀφοῦ ἀνέγνωσε τὸν περὶ ἀθανασίας ψυχῆς διάλογον τοῦ Πλάτωνος, ἐνέπηξε τὸ ζῆφος αὐτοῦ εἰς τὸ στήθος καὶ ἐτελεύτησε· διὸ εἶναι γνωστὸς ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἰτυκαῖος. Μετὰ τοῦ Κάτωνος δὲ συνετελεύτησε καὶ ἡ δημοκρατία τῆς Ῥώμης· διότι ἀπὸ τῆς εἰς Ῥώμην ἐπανόδου τοῦ Καίσαρος ἀρχεται κυρίως ἡ ἀληθὴς ἐποχὴ τῆς ἐγκαταστάσεως τῆς μοναρχίας.

§. 16. Τέλος τοῦ ἐμφυλίου πολέμου καὶ ἡ ἰσόβιος δικτατορία τοῦ Καίσαρος. Ἐπανελθὼν ἐκ τῆς Ἀφρικῆς ὁ Καίσαρ εἰς Ῥώμην ἐτέλεσε τέσσαρας θριάμβους· λόγῳ μὲν διὰ τὰς νίκας τὰς κατὰ τῶν Γαλατῶν, τῶν βασιλέων τῆς Αἰγύπτου, τοῦ Πόντου καὶ τῆς Νομαδίας (ἧτις κατέστη ἤδη Ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία), πράγματι δὲ διὰ τὰς κατὰ τῶν συμ-

πολιτῶν αὐτοῦ νίκας. Ἐπειδὴ δὲ τὰ λείψανα τῆς ἡττηθείσης μερίδος ἠθροίσθησαν εἰς Ἰβηρίαν, ὁ Καῖσαρ δραμῶν ἐκεῖσε ἔθετο τέρμα εἰς τὸν ἐμφύλιον πόλεμον. Ἐπανελθὼν δὲ τελευταῖον εἰς Ῥώμην (45 π. Χ.), καὶ τελέσας ἤδη νέον θρίαμβον, ἀνηγορεύθη δικτάτωρ ισόβιος, εἰτα ὠνομάσθη αὐτοκράτωρ¹ καὶ πατὴρ τῆς πατρίδος· ἐν ἐνὶ λόγῳ ἔλαβε βασιλικὴν ἐξουσίαν. Μετ' ὀλίγον δὲ ἠθέλησε νὰ λάβῃ καὶ αὐτὸ τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα· ἀλλ' ὅτε ὁ φίλος αὐτοῦ Ἀντώνιος ἐπέβηκεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ Καίσαρος δημοσίᾳ τὸ διαδήμα, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι τὸ πλῆθος θέλει ἐπευφημήσει, ἐπειδὴ τούναντίον ἐκεῖνο δυσηρεστήθη, ὁ Καῖσαρ ἀπέρριψε τὴν προσφοράν. Γενόμενος ὅμως κυρίαρχος τοῦ κράτους ὁ Καῖσαρ ἐφαίνετο, ὅτι ἐτέβετο τὰ προνόμια τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ δήμου· τὴν σύγκλητον μόνον κατεφρόνει, διότι ἐνῶ πρότερον αὕτη ἐκηρύχθη κατ' αὐτοῦ, ἤδη εἶπε πρὸ τῶν ποδῶν του.

§. 17. Βο υ λ ε ύ μ α τ α τ ο ὗ Κ α ῖ σ α ρ ο ς. Μετὰ τοὺς πολυετεῖς ἀγῶνας αὐτοῦ ὁ Καῖσαρ ἀπεφάσισε νὰ φροντίσῃ περὶ τῶν ἐσωτερικῶν τοῦ κράτους. Εἰσήγαγεν ἀπὸ τοῦ 45 π. Χ. διὰ τοῦ Ἀλεξανδρέως Σωσιγένου τὸ νῦν ἐν χρήσει παρ' ἡμῖν ἡμερολόγιον, τὸ ὁποῖον ἀπὸ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ καλεῖται ἰουλιανόν· προϋτίθετο πρὸς τούτοις νὰ συλλέξῃ τοὺς νόμους αὐτοῦ εἰς ἓνα κώδικα, νὰ εἰσαγάγῃ αὐτοὺς εἰς ὅλα τὰ ἔθνη, νὰ κοσμήσῃ τὴν Ῥώμην διὰ μεγαλοπρεπῶν οἰκοδομῶν, καὶ νὰ συστήσῃ μεγίστην βιβλιοθήκην πρὸς κοινὴν μελέτην καὶ ἐκπαίδευσιν· νὰ ἀνοίξῃ δὲ καὶ γιγαντιαῖον λιμένα εἰς τὴν Ὠστίαν, καὶ νὰ κόψῃ τὸν ἰσθμὸν τῆς Κορίνθου, ἵνα συγκοινωνήσῃ τὸ Αἰγαῖον πέλαγος μετὰ τοῦ Ἀδριατικοῦ· καὶ τέλος νὰ ἀνοικοδομήσῃ τὰς ἐκ τῶν πολέμων καταστραφεῖσας μεγάλας πόλεις, τὴν Κόρινθον, τὴν Καρχηδόνα, τὴν Καπύην, καὶ νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὴν ἐνδοτέραν Ἀσίαν, ἵνα καταδαμάσῃ τοὺς Πάρθους καὶ ἀνανεώσῃ τὰς κατακτήσεις τοῦ μεγάλου Ἀλε-

1) Αὐτοκράτορες ὠνομάζοντο οἱ ὕπατοι, ὅτε ἐνίκων· ἀλλὰ τὸ ἐπίθετον τοῦτο εἰς αὐτοὺς μὲν ἦτο ἐφήμερον, εἰς τὸν Καῖσαρα ὅμως ἔμεινε διὰ βίου, καὶ δυνάμει αὐτοῦ διέταττε καὶ διώκει ὅλας τὰς στρατιωτικὰς δυνάμεις μετ' ἀπολύτου ἐξουσίας. Ὑπ' αὐτὴν τὴν ἔννοιαν ὠνομάζοντο κατόπιν αὐτοκράτορες ὁ Αὐγουστος καὶ οἱ διάδοχοί του.

ξάνδρου. Ἀλλὰ τὰ μεγαλεπίβολα σχέδια τοῦ Καίσαρος, δι' ὧν ἠλπιζε νὰ μεγαλύνῃ τὴν δόξαν αὐτοῦ, δὲν ἐδόθη ὁ ἀπαιτούμενος χρόνος ἵνα ἐκτελεσθῶσιν.

§ 18. Θάνατος τοῦ Καίσαρος. Ἐνῶς ὁ Καίσαρ παρσκευάζετο πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν μεγάλων αὐτοῦ σχεδίων, αἶφνης ὁ θάνατος ἐματαιώσατο τὰ πάντα. Οἱ εὐπατρίδαι, βλέποντες, ὅτι ἐὰν ἐπαγιοῦτο ἡ μοναρχία, δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ ἄρχωσιν ἐν Ῥώμῃ καὶ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις καταθλιπτικῶς ὡς πρότερον, ἀπεφάσισαν νὰ δολοφονήσωσι τὸν Καίσαρα. Ἐπειδὴ δὲ ἡμέραν τινὰ, ὅτε ἡ σύγκλητος ἤρχετο νὰ προσφέρῃ αὐτῷ νέας τιμὰς, οὗτος οὐδ' ἐσάλευσεν ἀπὸ τῆς ἑδρας, εὐθύς συνεσκευάσθη κατ' αὐτοῦ ἐξ αὐτῆς τῆς Βουλῆς συνωμοσία, ἧς ἀρχηγὸς ἦτο ὁ Κάσσιος, ὅστις ἐγένετο ἐχθρὸς κυρίως, διότι ἠρνήθη αὐτῷ ὁ Καίσαρ τὴν στρατηγίαν, καὶ διότι ἔλαβε παρ' αὐτοῦ τοὺς ὁποίους ἔτρεφε λέοντας, τουτέστι διὰ προσωπικὰς αἰτίας. Ὁ Κάσσιος δὲ προσεῖλκυσε καὶ τὸν γαμβρὸν καὶ ζηλωτὴν τοῦ Κάτωνος Βροῦτον, ὃν ἠγάπα ὡς τέκνον αὐτοῦ ὁ Καίσαρ καὶ ἔσωσε κατὰ τὴν ἐν Φαρσάλοις μάχην, καὶ εἰς ὃν ἀπέδωκε πλείστας τιμὰς καὶ εὐεργεσίας. Λέγεται προσέτι, ὅτι ὁ Βροῦτος παρσύρθη εἰς τὴν συνωμοσίαν, διότι δῆμαρχος ὢν ἔλαβεν ἀνωνύμους ἀναφοράς, δι' ὧν ἐμέμφοντο αὐτὸν πολλοὶ ὡς μὴ φροντίζοντα περὶ τοῦ λαοῦ λέγοντες «κοιμᾶσαι, Βροῦτε, καὶ δὲν εἶσαι πλέον ὁ αὐτός». Συμμέτοχοι τῆς συνωμοσίας ταύτης ἦσαν καὶ ὁ Δέκιμος καὶ ὁ Κάτκας καὶ ὁ Κίμβρος καὶ ἄλλοι. Πανταχόθεν εἰδοποιοῦν τὸν Καίσαρα περὶ ὑπάρξεως συνωμοσίας κατ' αὐτοῦ ἔλεγον μάλιστα αὐτῷ νὰ ὑποπτεύῃ τὸν Βροῦτον. Τὸν Βροῦτον, ἀνεφώνησεν ὁ Καίσαρ, καὶ φέρων τὴν χεῖρα εἰς τὸ στήθος προσέθηκεν, ὁ Βροῦτος θέλει περιμείνει καλῶς τὸ τέλος τοῦ ἰσχυροῦ τοῦ σώματος. Τὸν συνεβούλευον νὰ φυλαχθῇ κατὰ τὰς εἰδοῦς¹ τοῦ Μαρτίου, διότι, ὡς οἱ μάντιες προεῖπον, ἡ ἡμέρα ἐκείνη ἦτο ἀπαισία εἰς τὸν Καίσαρα. Ἀλλὰ καὶ ἡ σύζυγός του, ἰδοῦσα καθ' ὕπνον αὐτὸν φονευθέντα, τὸν προέτρεπε νὰ μὴ ἐξέλθῃ τὴν ἡμέραν ἐκείνην. Τέλος αἱ εἰδοὶ τοῦ Μαρτίου ἐφθασαν, ὁ δὲ Καίσαρ,

1) Εἰδοὶ (idus) ἐλέγοντο παρὰ Ῥωμαίοις τῶν μὲν μηνῶν μαρτίου, μαΐου, ἰουλίου καὶ ὁκτωβρίου ἡ 13, τῶν δὲ λοιπῶν ἡ 15 ἡμέρα.

καταφρονῶν τὰ ἀπαίσιμα προμαντεύματα, ἀπεφάτισε νὰ ὑπάγῃ εἰς τὸ βουλευτήριον ἄνευ προφυλάξεως. Ἐνῷ δ' ὁ Ἀρτεμίδωρος, φιλόσοφος Ἕλλην, μαθὼν πρὸ μικροῦ τὴν συνωμοσίαν ἔδωκεν εἰς αὐτόν, πορευόμενον εἰς τὸ βουλευτήριον, ἐπιστολὴν δηλοποιούσαν τοὺς ἀρχηγοὺς τῆς συνωμοσίας, ὁ Καῖσαρ ὅμως μὴ ἀναγνούς αὐτὴν τὴν ἐνεχείρισεν εἰς ἓνα τῶν γραμματέων. Ἐν τῷ βουλευτηρίῳ ἐλθόντα τὸ Καῖσαρ περιεκύκλωσαν εὐθὺς οἱ συνωμῶται, ὡς εἰ εἶχον νὰ τῷ ὁμιλήσωσι περὶ σπουδαίου τινὸς πράγματος, καὶ ἐνῷ τὸν ἀπησχόλουν οὕτως, ἐπέπεσον κατ' αὐτοῦ μετ' ἐγχειριδίων ὁ Κάσκις, ὁ Κάσσιος καὶ ἄλλοι. Ὁ Καῖσαρ ἀντεμάχето γενναίως, ἀλλ' ἰδὼν μετὰ τῶν φονέων αὐτοῦ καὶ τὸν Βρούτον, μετὰ βραθείας θλίψεως ἀνέκραξε, καὶ σὺ Βρούτε; καὶ καλύψας τὸ πρόσωπον διὰ τῆς χλαμύδος ὑπέστη ἀξιοπρεπῶς τὸν θάνατον. Τοιοῦτο τέλος ἔλαβεν ὁ ἐνδοξος οὗτος ἥρως κατὰ τὸ πεντητηκστὸν ἔκτον ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ (45 π. X.).

§ 49. Ὁ Ἀντώνιος κατὰ τὴν κηδεῖαν τοῦ Καίσαρος. Τὸ κακούργημα τῆς δολοφονίας τοῦ Καίσαρος ἐνέπλησε χαρᾶς μὲν τοὺς εὐγενεῖς, λύπης δὲ τὸν λαόν. Τὸ δ' αἶσθημα τοῦτο τοῦ λαοῦ ἐπηύξησεν ἔτι μᾶλλον ὁ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ὕπατος ὁ Μάρκος Ἀντώνιος. Διότι τελουμένης μετ' ὀλίγας ἡμέρας λαμπρότατα τῆς κηδεῖας τοῦ Καίσαρος, ὁ Ἀντώνιος ἀνέγνωσε δημοσίᾳ τὴν διαθήκην ἐκείνου. Ἐν αὐτῇ δ' ἐφαίνετο ὅτι ὁ ῥωμαϊκὸς λαὸς ἐγίνετο κληρονόμος μέρους τῆς περιουσίας τοῦ Καίσαρος, καὶ ὅτι πολλοὶ τῶν φονέων ἐκείνου ἦσαν ἀναγεγραμμένοι ὡς κληρονόμοι, καὶ ἐλάμβανον τὰς καλλιτέρας ἐπαρχίας, ὁ δὲ Ὀκταύιος ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Καίσαρος ἀνεδεικνύετο γενικὸς κληρονόμος αὐτοῦ. Ὁ Ἀντώνιος μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς διαθήκης ἔδειξεν εἰς τὸν λαόν τὴν αἵματόφυρτον χλαμύδα τοῦ Καίσαρος καὶ ἠρίθμησε τὰς πληγὰς, τὰς ὁποίας ἐκεῖνος ἔλαβε παρ' ἐκείνων, τοὺς ὁποίους ἐνόμιζε φίλους του. Ἀφοῦ δ' ἐπῆνεσε τὸν ἥρωα καὶ ἐξύμνησε τὰς πράξεις αὐτοῦ μετὰ πλείστης εὐγλωττίας, ἠρέθισε τοσοῦτον τὸν λαόν καὶ τὸν στρατὸν κατὰ τῶν φονέων τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου, ὥστε οἱ ἀρχηγοὶ τῆς συνωμοσίας ἠναγκάσθησαν νὰ ἀναχωρήσωσιν ἐκ τῆς πόλεως· καὶ ὁ μὲν Βρούτος ἔφυγεν εἰς τὴν Μακεδονίαν, ὁ δὲ Κάσσιος εἰς τὴν Συρίαν, καὶ ἄλλοι ἀλλαχοῦ, ἵνα ἐξασφαλίσω-

σιν ἑαυτοὺς, συλλέξωσι δὲ καὶ δυνάμεις, ὅπως καταπολεμήσωσι πάντα τὸν ἐπιχειρήσοντα νὰ ἐπαναλάβῃ τὸ ἔργον τοῦ Καίσαρος.

§ 20. Ἐμφάνις τοῦ Ὀκταυτίου. Ἡ παλαιὰ δημοκρατία ἦτο ἤδη εἰς τὴν τελευταίαν αὐτῆς ἀγωνίαν· διότι οἱ μὲν προστάται αὐτῆς, οἵτινες ἦσαν κυρίως ἐκ τῶν ἀριστοκρατικῶν, εἶχον νὰ δώσωσι λόγον διὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ Καίσαρος, ὁ δὲ Ἀντώνιος, προφασιζόμενος ὅτι ζητεῖ τὴν ἐκδίκησιν τοῦ θανάτου τοῦ Καίσαρος, ἀπέβλεπεν εἰς τὸ νὰ ἀντικαταστήσῃ αὐτόν. Ἐν τούτῳ δ' ἦλθεν εἰς Ῥώμην καὶ ὁ Ὀκταύτιος ἐκ τῆς Ῥόδου, ὅπου ἐπαίδεύετο. Ὁ Ὀκταύτιος ἦτο ἑγγονος τῆς Ἰουλίας ἀδελφῆς τοῦ Καίσαρος, ἥγε δὲ τὸ δέκατον ὄγδοον ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ, ὅτε ἐφονεύθη ὁ Καίσαρ. Οὗτος, ἐνόσω μὲν ὁ Ἀντώνιος διήγειρε τὰ πάθη τοῦ κοινοῦ λαοῦ κατὰ τῶν δολοφόνων τοῦ Καίσαρος, ἐσιώπα, καὶ μετὰ τινων ἀκολούθων αὐτοῦ ἀνηκόντων εἰς τὸ στράτευμα τοῦ θεοῦ του περιέμενε τὴν τροπὴν τῶν συμβεβηκότων. Ὁ Ὀκταύτιος δὲν εἶχε μὲν τὴν κατασκευὴν καὶ ῥωμαλέοτητα τοῦ Ἀντωνίου, διότι ἦτο νεανίας ἀσθενὴς τὸ σῶμα, οὐδὲ πάλιν τὴν περὶ τὸ λέγειν δεινότητα ἐκείνου, διότι οὗτος μόλις ἠδύνατο νὰ ἐκφράζηται, ἀλλὰ δὲν ἐστερεῖτο πολιτικῆς φρονήσεως καὶ τόλμης. Ὁ Κικέρων προβλέπων τὰ ὑψηλά αὐτοῦ προτερήματα ἐκολάκευεν αὐτόν, ἀναμένων ὑποστήριξιν παρ' αὐτοῦ· ἐφρόνει δὲ, καθὼς καὶ ἡ Βουλὴ, ὅτι δύνανται νὰ μεταχειρισθῶσι τὸν Ὀκταύτιον πρὸς κκατάρτισιν πάντων τῶν φιλάρχων ἀνδρῶν, ὅσοι ἐμελέτων νὰ ἀκολουθήσωσι τὰ ἔχνη τοῦ Καίσαρος, καὶ ὅτι δι' αὐτοῦ θὰ ἀνορθώσωσι τὴν ἰσχὺν τῆς ἀριστοκρατίας καὶ τὸ ἀρχαῖον πολίτευμα. Ὁ δὲ λαὸς, ὅστις εἶχε παρορμηθῇ ὑπὸ τοῦ Ἀντωνίου νὰ θεωρήσῃ τὸν Καίσαρα ὡς ἴδιον αὐτοῦ προστάτην, ἠγάπα τὸν Ὀκταύτιον ὡς ἀνεψιὸν ἐκείνου.

§ 21. Δευτέρα τριαρχία. Ἡ ἐμφάνις τοῦ νέου Ὀκταυτίου ἠνώχλει τὸν Ἀντώνιον, διότι τὸ ἀξίωμα τοῦ Καίσαρος ἐφαίνετο, ὅτι μετεβιβάζετο εἰς τοῦτον μᾶλλον ἢ εἰς ἐκεῖνον. Ὅθεν, ἐπειδὴ ὁ Λέπιδος, ὅστις ὑπῆρξεν ἱππαρχος τοῦ Καίσαρος, εἶχε μεταβῇ μετὰ τὰς πρώτας πρὸς ἐκδίκησιν τοῦ φόνου τοῦ Καίσαρος ἀποπειράς εἰς τὴν ἀνατεθεῖσαν αὐτῷ ἐπαρχίαν τῆς

Ἰβηρίας, ὁ Ἀντώνιος, θέλων ἐπίσης νὰ λάβῃ καὶ αὐτὸς ἐπαρχίαν τινὰ, ἐνεργεῖ ὥστε ὁ δῆμος νὰ ἐπιτρέψῃ αὐτῷ τὴν ὑπὸ τοῦ Δεκιμίου Βρούτου ¹ κατεχομένην ἐντὸς τῶν Ἀλπεων Γαλατίας καὶ συλλέξας στρατὸν ὥρμησε κατὰ τοῦ Δεκιμίου. Ἀλλ' ἡ Βουλὴ ἀνακηρύξασα τὸν Ἀντώνιον ἐχθρὸν τῆς πατρίδος, ἔπεμψε κατ' αὐτοῦ τοὺς ὑπάτους καὶ μετ' αὐτῶν τὸν Ὀκταύϊον. Ὁ Ἀντώνιος νικηθεὶς ἐν τινὶ μάχῃ κατέφυγε πρὸς τὸν Λέπιδον. Ὁ δὲ Ὀκταύϊος ἐπιστρέψας εἰς Ῥώμην κατώρθωσε νὰ ἐκλεχθῇ ὕπατος, μολονότι ἦγε τὸ εἰκοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ. Ἐπειδὴ ὁμοως μετὰ τὴν ἦτταν τοῦ Ἀντωνίου ἐπαύσατο θεραπεύουσα τὸν Ὀκταύϊον ἡ Βουλὴ, οὗτος ἀπέριψε τότε πλέον τὸ προσωπεῖον καὶ ἔσπευσε νὰ ἐνωθῇ μετὰ τοῦ Ἀντωνίου καὶ Λεπίδου. Οἱ τρεῖς οὗτοι συμφώνησαν νὰ διανεμηθῶσι πρὸς ἀλλήλους τὴν ὑπερτάτην ἐξουσίαν ἐπὶ πέντε ἔτη, καὶ συνέστησαν (43 π. Χ.) τὴν δευτέραν τριαρχίαν. Ἡ δὲ συνθήκη αὐτῶν ἐπεκυρώθη διὰ τοῦ γάμου τοῦ Ὀκταύϊου μετὰ τῆς προγονῆς τοῦ Ἀντωνίου.

§ 22. Προγραφαὶ τῆς δευτέρας τριαρχίας. Οἱ τρεῖς ἄρχοντες ἀπεφάσισαν, πρὶν ἢ καταβάλωσι τοὺς προστάτας τῆς δημοκρατίας, νὰ ὑπερορίσωσι τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν διὰ προγραφῶν, νὰ καταλάβωσι τὴν περιουσίαν τῶν προγραφέντων, καὶ νὰ μεταχειρισθῶσιν αὐτὴν εἰς διατήρησιν τῶν στρατευμάτων αὐτῶν. Αἱ προγραφαὶ τοῦ Σύλλα κατ' οὐδὲν δύνανται νὰ παραβληθῶσι κατὰ τὴν ὁμότητα καὶ βαρβαρότητα πρὸς τὰς νέας προγραφὰς τῆς δευτέρας τριαρχίας. Αὕτη προέγραψε τριακοσίους μὲν συγκλητικούς, διτχιλίους δὲ ἱππότες, καὶ ἐφόνευσε τοὺς πλουσιωτάτους καὶ ἰσχυροτάτους πολίτας, ἵνα σφετερισθῇ τὴν περιουσίαν αὐτῶν· δὲν ἐφείσθη οὐδ' αὐτῶν τῶν συγγενῶν τῆς, διότι ὁ μὲν Λέπιδος προὔδωκε τὸν ἀδελφόν του, ὁ δὲ Ἀντώνιος τὸν θεῖόν του, καὶ ὁ Ὀκταύϊος τὸν φίλον καὶ προστάτην αὐτοῦ Κικέρωνα. Πόσον δ' οἱ πολῖται τῆς Ῥώμης εἶχον ἀποκτηνωθῇ ἀπὸ τῶν ἐσωτερικῶν ἐρίδων, ἀποδεικνύεται τοῦτο ἐκ τοῦ ὅτι ἡ

1) Ὁ Δέκιμος Βρούτος μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ Καίσαρος κατέφυγεν εἰς τὴν ἐντὸς τῶν Ἀλπεων Γαλατίας, ὁ δὲ Μάρκος Βρούτος ὁ ὑπὸ τοῦ Καίσαρος εὐνοούμενος εἰς Μακεδονίαν.

κεφαλὴ καὶ αἱ χεῖρες τοῦ ῥήτορος· τοῦτου ἐξετέθησαν κατὰ διαταγὴν τοῦ Ἀντωνίου ἐν τῇ ἀγορᾷ.

§ 23. Ἡ ἐν Φιλίπποις μάχη. Ἡ τριαρχία, ἀποῦ ἐκορέσθη ἀπὸ τῶν σφαγῶν, ἐστρεψε τὴν προτοχὴν αὐτῆς κατὰ τῶν δημοκρατικῶν. Ἐπειδὴ δὲ, ἐνῶ αὕτη ἐθριάμβευεν ἐν Ἰταλίᾳ, ἡ δημοκρατικὴ πατρίς συνεκεντρώθη περὶ τὸν Βροῦτον καὶ Κάσσιον ἐν Μακεδονίᾳ, ὁ Ἀντώνιος καὶ ὁ Ὀκταύιος, ἀφήσαντες τὸν Λέπιδον ἐν Ῥώμῃ, ἐδραμον ἐκεῖ. Οἱ δύο στρατοὶ συνεκρούσθησαν (42 π. Χ.) κατὰ τὰς περὶ τοὺς Φιλίππους περιφήμες πεδριάδας ἐπὶ τῶν μεθορίων τῆς Θράκης καὶ Μακεδονίας. Μετὰ μεγάλην μάχην ὁ μὲν Βροῦτος ἐνίκησε τὸν Ὀκταύιον, ὁ δὲ Ἀντώνιος τὸν Κάσσιον. Ὁ τελευταῖος οὗτος ὅμως πιστεύων, ὅτι ὁ ἀγὼν ἀπωλέσθη, νύτοχειριάσθη ὁ δὲ Βροῦτος τότε νικηθεὶς ὑπὸ τῶν ἡνωμένων δυνάμεων τοῦ Ἀντωνίου καὶ Ὀκταύιου, ἐγένετο καὶ οὗτος αὐτόχειρ. Τὸ παράδειγμα αὐτοῦ ἐμιμήθησαν καὶ πολλοὶ ἄλλοι, προτιμήσαντες ν' ἀπαλλαγῶσι τῆς ζωῆς, ἀντὶ τοῦ νὰ ζήσωσι καὶ νὰ πράξωσιν ὅ,τι εἰσέτι ἠδύναντο ὑπὲρ τῶν ἀρχῶν, τὰς ὁποίας αἱ συνειδήσεις αὐτῶν ἠσπάζοντο. Ὁ Ὀκταύιος ἐν τούτοις ἐδείχθη ἀνηλεὲς πρὸς τοὺς ἡττημένους. Ἀναφέρεται, ὅτι πατὴρ τις καὶ υἱὸς ἐζήτουν χάριν παρὰ τοῦ Ὀκταύιου· οὗτος δὲ ὑπεσχέθη τὴν ζωὴν εἰς τὸν υἱόν, ἐὰν ἀνελάμβανε νὰ φονεύσῃ τὸν πατέρα· μετὰ δὲ τὴν στυγεράν ταύτην πράξιν τοῦ υἱοῦ προσέταξε καὶ αὐτὸν νὰ φονευθῇ μόνος. Ἡ ἐν Φιλίπποις μάχη ἐπὶ ἡγήγεκε τὴν τελευταίαν πληγὴν τῆς δημοκρατίας.

§ 24. Διαφωνία τῆς δευτέρας τριαρχίας. Μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς δημοκρατικῆς πατρίας ἡ τριαρχία διενεμήθη τὴν ἀρχὴν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κόσμου· καὶ ὁ μὲν Ἀντώνιος ἔλαβε τὸ λαμπρὸν ἀνατολικὸν βασίλειον, ὁ δὲ Λέπιδος προὔτιμησε τὰς ἐπαρχίας τῆς Ἀφρικῆς, ὁ δὲ Ὀκταύιος, ἔχων βυθθεῖαν καὶ προορατικὴν ἐρόνησιν, ἔλαβε τὴν Ἰταλίαν, ἀφ' ἧς ὡς ἀπὸ κέντρου, ἐμελλε νὰ κυβερνᾶται ὁ λοιπὸς κόσμος. Συνέβη ὅμως καὶ ὡς πρὸς τὴν δευτέραν τριαρχίαν ὅ,τι εἶχε συμβῇ ὡς πρὸς τὴν πρώτην· ἡ ἀρχὴ δηλαδὴ τῶν τριῶν ἀνδρῶν περιορίσθη (36 π. Χ.) εἰς δύο. Διότι ὁ Ὀκταύιος ἀπεστέρησε τὸν Λέπιδον πάσης δυνάμεως, καὶ θεωρήσας αὐτὸν ἀκίνδυνον τῷ ἐπέτρεψε νὰ ζήσῃ

ἐν Ῥώμῃ μετὰ μόνου τοῦ ἀρχιερατικοῦ ἀξιώματος, τὸ ὁποῖον ἐτήρησεν ὁ Λέπιδος· μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ (13 π. Χ.). Ἐν τούτοις ὁ Ἀντώνιος, ὅστις μόνος ἠδύνατο νὰ διαφιλονεικήσῃ τὴν ἀρχὴν πρὸς τὸν Ὀκταύϊον, ἐθυσίαζε τὰς κατακτήσεις τῆς Ῥώμης εἰς τὸν μωρὸν αὐτοῦ ἔρωτα πρὸς τὴν βασίλισσαν τῆς Αἰγύπτου Κλεοπάτραν· διότι δουλωθεὶς ὑπὸ τῶν θελγῆτρων αὐτῆς ἀπέπεμψε τὴν σύζυγόν του Φουλβίαν ἀδελφὴν τοῦ Ὀκταύϊου, ἐνυμφεύθη τὴν Κλεοπάτραν, καὶ ἀκολούθως ἀνέδειξεν αὐτὴν βασίλισσαν τῆς Αἰγύπτου, Κύπρου καὶ Ἀφρικῆς, καὶ ἐχάρισεν εἰς τὰ ἐκ τοῦ γάμου τούτου τέκνα ὅλας αὐτάς τὰς ἐπαρχίας. Ὁ Ὀκταύϊος προθύμως ἐδράξατο τὴν περίστασιν ταύτην, ἵνα ἀνατρέψῃ δύναμιν γινομένην αὐτῷ πρόσκομμα· ὅθεν κατηγορεῖ τὸν Ἀντώνιον ὡς διαμελίσαντα τὸ κράτος, παραπονεῖται κατ' αὐτοῦ, διότι ἀπέπεμψε τὴν ἀδελφὴν του Φουλβίαν, ἵνα γίνῃ δοῦλος βασιλίσσης βαρβάρου, καὶ ἐν ἐνὶ λόγῳ διεγείρει τοσαύτην ἀγανάκτησιν τοῦ λαοῦ καὶ τῆς Βουλῆς, ὥστε ἀμέσως κηρύττεται πόλεμος κατὰ τοῦ Ἀντωνίου.

§ 25. Ἡ ἐν Ἀκτίῳ ναυμαχία καὶ τὸ τέλος τοῦ Ἀντωνίου. Ὁ Ὀκταύϊος, ὅστις πάντοτε ἦτο δραστήριος καὶ τολμηρὸς, προτιθέμενος νὰ καταστρέψῃ τὸν ἀντίπαλόν του, παρεσκευάσε ταχέως στόλον ἀξιόλογον. Ὁ δὲ Ἀντώνιος ἤτο·μάζετο ἐν μέσῳ ἐσρτῶν καὶ διασκευάσεων· ἀκολουθῶν δὲ τὰς συμβουλὰς τῆς Κλεοπάτρας ἀπεφάσισε νὰ ναυμαχήσῃ, ἐνῷ εἶχε στρατὸν κατὰ ξηρὰν ἀξιωμαχώτατον. Ἡ ναυμαχία συνεκροτήθη (31 π. Χ.) κατὰ τὸ ἐν τῇ εἰσόδῳ τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου Ἀκτίον ἀκρωτήριον. Ἐν αὐτῇ ἡ Κλεοπάτρα, ἥτις διώκει 60 αἰγυπτιακὰ πλοῖα, ἐνῷ ἡ νίκη ἦτο ἀμφίβολος κατ' ἀρχὰς καὶ ἐφαίνετο κλίνουσα μᾶλλον ὑπὲρ τοῦ Ἀντωνίου, αἴφνης τρέπεται εἰς φυγὴν· ὁ δὲ Ἀντώνιος λησμονῶν τὰ πάντα ἐγκαταλείπει τὸν στόλον, ἵνα ἀκολουθήσῃ τὴν γυναῖκα. Τότε ὁ μὲν Ὀκταύϊος διὰ τοῦ ἐπιστήμου αὐτοῦ στρατηγοῦ Ἀγρίππα νικᾷ πλήρῃ νίκην, μετὰ τὴν ὁποίαν εὐθύς ἡ Αἰγύπτος ὑποτάσσεται, ὁ δὲ Ἀντώνιος ὑπὸ πάντων περιφρονούμενος καὶ καταφρονούμενος, καὶ συνειδῶς πολὺ βραδέως τὸ σφάλμα αὐτοῦ, γίνεται αὐτόχειρ. Τὸ παράδειγμα τοῦ Ἀντωνίου ἀκολουθεῖ καὶ ἡ Κλεο-

πάτρα· διότι αὕτη μαθοῦσα, ὅτι ὁ Ὁκταύτιος ἐφύλαττεν αὐτὴν διὰ τὸν θρίαμβον, ὃν ἐμελλε νὰ τελέσῃ ἐν Ῥώμῃ διὰ τὴν κατὰ τοῦ Ἀντωνίου νίκην, πρὸς ἀποφυγὴν τῆς ἀτιμίας ταύτης κατώρθωσε νὰ δηγθῇ ὑπὸ ἀσπίδος, ἥτοι φαρμακεροῦ ὄφρεως, ὃν εἰσήγαγον παρ' αὐτῇ κατ' αἵτησίν της.

§ 26. Ὁ Ὁκταύτιος αὐτοκράτωρ. Ἀφοῦ ἡ Αἴγυπτος καὶ ἡ Συρία ἐγένοντο ῥωμαϊκαὶ ἐπαρχίαι, ἡ δὲ μικρὰ Ἀσία καὶ ἡ Ἑλλάς ἀνεγνώρισαν τὸν Ὁκταύτιον κυριάρχην ἑαυτῶν, οὗτος ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ῥώμην. Ἐκεῖ ὁ μὲν λαὸς ὑπεδέξατο τὸν Ὁκταύτιον μετ' ἐνθουσιασμοῦ, καὶ συγχρόνως ἀνηγόρευσεν αὐτὸν αὐτοκράτορα, πρῶτον ποντίφηκα, ὑπάτον καὶ πατέρα τοῦ λαοῦ, ἡ δὲ σύγκλητος ὠνόμασεν αὐτὸν Αὐγουστον, τουτέστι σεβαστόν.

§ 27. Τὰ τοῦ Ἀντωνίου καὶ Ὁκταυτίου τοῖς Ἑλλησιν εὐεργετήματα. Ἡ Ἑλλάς κατὰ τοὺς τρεῖς μεγάλους ἐμφυλίους πολέμους τῆς Ῥώμης ἡσπάσατο τὴν μερίδα ἐκείνων, ἥτις ἐπὶ τέλους ἡττήθη· οὐχὶ καθ' ὁλοκληρίαν δι' ἑλλειψιν συνέτεως, ἀλλὰ διότι συνετάσσετο ἐκείνοις, οἵτινες ἐκῆρυττον τούλάχιστον ὅτι ἀγωνίζονται ὑπὲρ ἐλευθερίας τοῦ κόσμου. Οὕτω κατὰ τὴν μεταξὺ τοῦ Πομπηίου καὶ Καίσαρος μάχην οἱ Ἕλληνες ἔλαβον τὸ μέρος τοῦ Πομπηίου. Ἐπὶ δὲ τοῦ ἀγῶνος, ὃν ἀνέλαβον οἱ δολοφόνου τοῦ Καίσαρος, ἐκτὸς τῶν Λακεδαιμονίων, οἵτινες συνεμάχησαν μετὰ τοῦ Ὁκταυτίου καὶ Ἀντωνίου, ἅπασαι σχεδὸν αἱ ἑλληνικαὶ πολιτεῖαι συνετάχθησαν πρὸς τὸν Βρούτον καὶ τὸν Κάσσιον. Αἱ Ἀθῆναι μάλιστα ἤγειραν χαλκᾶς εἰκόνας πρὸς τιμὴν τούτων. Ὡστε, κατατροπωθέντων τοῦ Βρούτου καὶ τοῦ Κασσίου περὶ τοὺς Φιλίππους, ἡ Ἑλλάς εὐρέθη πάλιν ἐκτεθειμένη εἰς τὴν ὀργὴν τῶν νικητῶν. Κατ' εὐτυχίαν ὁμως ὁ Ἀντώνιος, διαμείνας πολλάκις ἐν Ἀθήναις, καὶ ἐξοικειωθείς οὕτω πρὸς τὰ ἔθνη καὶ τὴν δίκαιαν τῶν Ἀθηναίων, ἀνεδείχθη καὶ οὕτως μετὰ τὴν περὶ Φιλίππους μάχην ἐπιεικής, καὶ διατρίψας κατ' ἀρχὰς μετὰ τὸ κατόρθωμα τοῦτο καὶ πάλιν ἐν Ἀθήναις, ἐδείχθη εὐεργετικὸς εἰς τοὺς Ἀθηναίους, χαρίσας εἰς αὐτοὺς τὴν Αἴγιναν καὶ ἄλλας τινὰς νήσους, καὶ ἔχαιρε μάλιστα, ὁπότε ἤκουεν ἑαυτὸν ὀνομαζόμενον φιλέλληνα. Ὅθεν, ὅτε

μετ' οὐ πολὺ ἐδιχονόησεν ὁ Ὀκταύτος πρὸς τὸν Ἀντώνιον, τὸ πλεῖστον τῆς Ἑλλάδος ἐτάχθη πάλιν μετὰ τοῦ Ἀντωνίου καὶ καθυπεβλήθη εἰς πολλὰς καταπίεσεις καὶ στρατολογίας. Κατατροπωθέντος δὲ τοῦ Ἀντωνίου κατὰ τὴν περὶ τὸ Ἄκτιον ναυμαχίαν, ὁ νικητὴς ὄχι μόνον δὲν ἐτιμώρησε τὰς ἑλληνικὰς πολιτείας, ἀλλὰ μάλιστα καὶ περιέθαλψε τὰς χώρας, αἵτινες ἦσαν τότε ἐν ἐλεεινῇ καταστάσει. Οὐδὲ εἰς τὰς Ἀθήνας ἐφάνη λίαν αὐστηρὸς ὁ Ὀκταύτος· διότι περιωρίσθη μόνον εἰς τὸ νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων τὴν Αἴγιναν καὶ τὴν Βρέττιαν, καὶ εἰς τὸ νὰ ἀπαγορεύσῃ αὐτοὺς νὰ πολιτογραφῶσι τοὺς ξένους ἐπὶ ἀργυρίῳ· ἀπετελείωσε δὲ τὴν στοὰν τῆς Ἀρχηγέτιδος Ἀθηνᾶς, τὴν κατασκευὴν τῆς ὁποίας εἶχεν ἀρχίσει ὁ Καῖσαρ, καὶ συνέδραμεν εἰς τὸ νὰ ἐξακολουθήσωσιν αἱ ἐργασίαι τοῦ ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διός. Μιμούμενος δὲ τὸν Καῖσαρα, ἀπένειμε πολλὰ δειγμάτων εὐνοίας εἰς τὴν χώραν, περὶ τὴν ὁποίαν ἐκέρδισε τὴν κρίσιμον ναυμαχίαν, καὶ ἔκτισε περὶ τὸ Ἄκτιον τὴν Νικόπολιν. Ἀνταμείβων δὲ καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν πίστιν τῶν Λακεδαιμονίων ὁ Ὀκταύτος, ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς τὰ Κύθηρα καὶ ἄλλας τινὰς πόλεις μεσσηνιακάς, αἵτινες εἶχον βοηθήσει τὸν Ἀντώνιον, καὶ ἐτίμησε τὴν Σπάρτην διὰ τῆς παρουσίας αὐτοῦ, παρακαθίσας εἰς τὰ σισίτια. Ἐκέρυξε δὲ πρὸς τούτοις ἐλευθέρως τὰς Πάτρας καὶ τὴν Σάμον.

§ 28. Γενικαὶ παρατηρήσεις. Τὸ πνεῦμα τοῦ ἀρχαίου πολιτευματος εἶχεν ἐκλείψει πρὸ καιροῦ· οἱ δὲ πλείστοι τῶν Ῥωμαίων ἐπόθουν τρυφὴν καὶ ἡδυπάθειαν. Ὅθεν πᾶς τις, ὅστις ἤθελε δείξει, ὅτι ἐπιθυμεῖ νὰ λάβῃ τὴν κυριαρχίαν διὰ τολμήματός τινος, ἀφεύκτως ἔμελλε νὰ ἀποκτήσῃ πολλοὺς ὀπαδοὺς, ἐάν ἐφαίνετο ὅτι ἠδύνατο νὰ παράσχῃ αὐτοῖς τὰ ἀγαθὰ, ἅπερ ἐπόθουν. Ὁ Καῖσαρ ἐννοήσας τοῦτο, κατώρθωσε διὰ τῆς βίας νὰ κατισχύσῃ τοῦ Πυρρήϊου καὶ νὰ κυριαρχήσῃ· καὶ ἐπειδὴ δὲν προϋτίθετο, ὥς ὁ Σύλλας, νὰ παγιώσῃ τὴν ἀριστοκρατίαν, ἀλλὰ νὰ ιδρύσῃ τὴν μοναρχίαν, διὰ τοῦτο, ἀποῦ κατέβαλε τοὺς ἀντιπαραταχθέντας αὐτῷ ἐχθροὺς, οὐ μόνον τὰς προγραφὰς τοῦ Σύλλας δὲν ἔπραξεν, ἀλλὰ καὶ συνεχώρει πάντα τὸν προσερχόμενον καὶ ὑποτασσόμενον αὐτῷ. Μολοντί δὲ ὁ Καῖσαρ κατέ-

λυσε τὸν βίον πρὶν ἢ ἀποπερατώσῃ τὸ ἔργον, ὅπερ ἤρξατο, ἐν τούτοις, ἐπειδὴ τὴν ἰδρυσιν τῆς μοναρχίας ἐπήγαγεν ἐν Ῥώμῃ ἡ φορὰ τῶν πραγμάτων, διότι προπαρεσκευάσαν αὐτὴν μέχρι τοῦδε, εἴτε ἀκουσίως, εἴτε ἐκουσίως, ὁ Μάριος, ὁ Σύλλας, ὁ Πομπήιος καὶ τέλος ὁ Καῖσαρ, διὰ τοῦτο ἡ μὲν δολοφονία τοῦ Καίσαρος ἀπέβη ἀνωφελής, ἀμέσως δὲ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ παρυσιάζονται ἄνδρες (ὁ Ἀντώνιος, ὁ Λέπιδος), ἀφορῶντες εἰς τὴν κατάληψιν τῆς ὑπερτάτης ἀρχῆς, τὴν ὁποίαν κατώρθωσεν ἐπὶ τέλους νὰ λάβῃ ὁ Ὀκταύιος. Οὕτως ἡ μὲν Ῥώμη ἔλαβε δεσποτήν, ἡ δὲ δημοκρατία διαρκέσασα πέντε περίπου αἰῶνας (ἀπὸ τοῦ 509—31 π. X.) κατελύθη.

ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΕΣ

(31 π. X.—476 μ. X.)

Α'. Αἰὼν τοῦ Αὐγούστου (31 π. X.—98 μ. X.).

§ 1. Οἱ αὐτοκράτορες τοῦ πρώτου αἰῶνος καὶ τὰ κυριώτερα γεγονότα. Μολονότι ὁ Καῖσαρ ἦτο πράγματι αὐτοκράτωρ, διότι καὶ τὸ ὄνομα καὶ τὴν δύναμιν εἶχε, τὸ εἶδος ὅμως τῆς κυβερνήσεως μετεβλήθη ἐπὶ Αὐγούστου, καὶ διὰ τοῦτο θεωρεῖται οὗτος ὡς ὁ πρῶτος τῶν Ῥωμαίων αὐτοκράτων. Ἐπὶ τοῦ Αὐγούστου, ὅστις ὑπῆρξεν ἔνδοξος ὡς βασιλεὺς, ἐγένετο ἡ ἐνανθρώπησις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ ἀναγέννησις τῶν γραμμάτων καὶ τῶν τεχνῶν. Μετὰ τὸν Αὐγούστον ὅμως ἔρχεται σειρὰ αὐτοκρατόρων, οἵτινες ὑπῆρξαν σκληροὶ, μισητοὶ, ἄφρονες καὶ ἀνάξιοι. Οὗτοι δὲ εἰσι, Τιβέριος, Καλιγόλας, Κλαύδιος, Νέρων, Γάλλος, Ὁθων καὶ Οὐίτέλλιος. Μετ' αὐτοὺς οἱ ἐβασίλευσαν οἱ ἐξοχοὶ ἡγεμόνες Βεσπασιανὸς καὶ Τίτος· καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ πρώτου ἐγένετο ἡ ἄλωσις τῆς Ἱερουσαλὴμ, ἐπὶ δὲ τοῦ τελευταίου ἡ ἐκρηγῆς τοῦ Βεσουβίου. Τὸν Τίτον διεδέξατο ὁ Δομιτιανὸς, μισητὸς καὶ οὗτος διὰ τὴν ὁμότητα αὐτοῦ. Τελευταῖος δὲ τοῦ αἰῶνος τούτου αὐτοκράτωρ ἐστὶν ὁ ἀγαθὸς Νέρβας.

§ 2. Ὁ Αὐγούστος αὐτοκράτωρ. Ἀφοῦ ὁ Ὀκταύιος ἐπέτυχε διὰ μεγάλης αἵματοχυσίας καὶ διὰ τῆς καταστροφῆς τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος του νὰ γίνῃ αὐτοκράτωρ,

προσεπάθησεν ὑπὸ τὸ ὄνομα Αὐγούστου νὰ παραδώσῃ εἰς λήθην τὸν Ὀκταύϊον καὶ τὰς αἱματηρὰς προγραφὰς τῆς τριαρχίας. Δὲν ἠθέλησε δὲ νὰ ὀνομασθῇ βασιλεὺς, διότι τὸ ὄνομα τοῦτο ἦτο μισητὸν εἰς τὸν λαόν· προσεποιεῖτο μάλιστα ὅτι ἤθελε νὰ παραιτηθῇ τῆς ἀρχῆς, καὶ ὅτι ἐκράτει αὐτὴν ἄκων. Ἡ πονηρὰ δ' αὕτη πολιτικὴ συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ στερεώσῃ ἰσχυρῶς τὴν δύναμίν του· ἄλλως τε ὁ λαὸς βαρυνθεὶς τοὺς πολέμους, εὐχαρίστως ὑπέβληθη εἰς τὴν σταθεράν αὐτοῦ κυβερνήσιν, τὴν ὁποίαν ὅμως καὶ ὁ Αὐγούστου δὲν κατεχράσθη. Τῷ ὄντι πρὸ πολλοῦ χρόνου τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος δὲν εἶχε κυβερνηθῇ τοσοῦτον καλῶς, ὅσον ἐπὶ τοῦ Αὐγούστου, ἡ πρόνοια τῆς κυβερνήσεως τοῦ ὁποίου ἐξετείνετο ἐφ' ὅλων τῶν ὑπ' αὐτὸν χωρῶν. Διὰ τοῦτο, ὅτε ἐγκαταλιπὼν οὗτος ἐν Ῥώμῃ τὸν Ἀγρίππαν (12 π. Χ.) περιηγήθη διαφόρους ἐπαρχίας τῆς ἀχανοῦς ἐπικρατείας του, πανταχοῦ, ὅθεν διηλθεν, ἔλαβε τρανότατα δείγματα ἀγάπης καὶ εὐγνωμοσύνης πρὸς ἑαυτόν. Οἱ δὲ Σκύθαι καὶ οἱ Ἰνδοί, οἵτινες τέως οὐδεμίαν ἔσχον σχέσιν μετὰ τῆς Ῥώμης, ἔπεμψαν πρέσβεις πρὸς αὐτόν. Ἐπὶ τοῦ Αὐγούστου ἐπεκράτησε πρᾶσιτι δῶδεκαετῆς εἰρήνη· διὸ καὶ ὁ ναὸς τοῦ Ἰανοῦ ἐκλείσθη ἤδη τὸ τρίτον ἐπ' αὐτοῦ¹.

§ 3. Ἀ ν α γ έ ν ν η σ ι ς τ ῶ ν γ ρ α μ μ ᾶ τ ω ν καὶ τ ῶ ν τ ε χ ν ῶ ν. Τὸ χαρακτηριστικὸν πρὸ πάντων καὶ διακρίνον τὴν βασιλείαν τοῦ Αὐγούστου ἐστίν, ὅτι αἱ τέχναι καὶ αἱ ἐπιστῆμαι ἔλαβον ἐπ' αὐτοῦ μεγάλην ἐπὶ τὰ πρόσω ὥθησιν καὶ μεγάλας ἔδειξαν προόδους. Εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι, ἀφ' ὅτου ἡ Ῥώμη ἐνίκησε τὴν Ἑλλάδα, ἐπλούτησεν ἐκ τῶν ἀριστουργημάτων τῆς χώρας ταύτης καὶ ἀνέπτυξεν ἐν ἑαυτῇ τὴν αἴσθησιν τοῦ κελοῦ, ἀλλὰ μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης οὐδὲν λόγου ἄξιον προῖον παρήγαγεν αὕτη. Ἡδὴ δὲ, ἐπειδὴ ὁ Αὐγούστου ἐπροστάτευε καὶ ἀντήμεμβε τοὺς μετ' ἐπιτυχίας καλλιεργοῦντας τὰ γράμματα, τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας, ἀνέβαλλον ταῦτα ὑπὸ τὴν κραταιὰν προστα-

1) Ὁ πληθυσμὸς τῆς Ῥώμης ἀνῆρχετο ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Αὐγούστου εἰς 4137000 ἀνθρώπων. Ὁ δὲ πληθυσμὸς τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους κατὰ τοὺς πρώτους τῆς μοναρχίας χρόνους ὑπολογίζεται εἰς 400 ἑκατομμύρια.

σίαν αὐτοῦ. Πρὸ πάντων ὁμῶς εἰς τὴν εὐγενῆ ταύτην ἐπιχείρησιν ἐβοήθει καὶ ὠδήγει τὸν Αὐγούστου ὁ ὑπουργὸς αὐτοῦ Μαικήνας, οὗ τὸ ὄνομα διὰ τοῦτο κατήντησε παροιμιῶδες, ὡς ὄνομα φρονίμου συμβούλου. Κατὰ ταύτην τὴν ἐποχὴν ἤκμασεν ὁ Βιργίλιος καὶ ὁ Ὁράτιος, πρὸς οὓς ὡς φίλος συνδιελέγετο ὁ Αὐγούστος, καὶ μεθ' ὧν συχνάκις συνανεστρέφετο προσέτι δὲ ὁ Κάτουλλος, ὁ Ὀβίδιος, ὁ Τίτος Λίβιος, ὁ Σαλλούστιος καὶ πλείστοι ἄλλοι ἐνδοχοὶ συγγραφεῖς. Ὁ δὲ αἰὼν οὗτος, καθ' ὃν διέπρεψαν τοσούτοι ἐνδοχοὶ νόες, ὀνομάζεται αἰὼν τοῦ Αὐγούστου. Οὕτω λοιπὸν ἡ Ῥώμη ἔσχεν ἐπὶ Αὐγούστου αἰῶνα φιλολογικόν, ὡς αἱ Ἀθῆναι ἐπὶ Περικλέους.

§ 4. **Συνωμοσία τοῦ Κίννα.** Ἐνῷ ὁ Αὐγούστος ἐβασίλευεν ἤδη ἐν εἰρήνῃ, αἴφνης συνεσκευάσθη (5 μ. Χ.) συνωμοσία κατ' αὐτοῦ, ἧς ἀρχηγὸς ἦτο ὁ Κίννας, ἑγγονος τοῦ Πομπηίου. Τῆς συνωμοσίας ἀνακαλυφθείσης, ὁ Αὐγούστος, ἐνδίδων εἰς τὰς σοφὰς συμβουλὰς τῆς γυναικὸς αὐτοῦ Λιβίας, ἀπεφάσισε νὰ συγχωρήσῃ τοὺς συνωμότες. Διὸ προσκαλέσας τὸν Κίνναν, ἀντὶ νὰ τιμωρήσῃ αὐτόν, ἠθέλησε νὰ τὸν κατασχύνῃ διὰ τῆς μεγαλοψυχίας καὶ γενναιότητος, καὶ νὰ κερδίσῃ αὐτόν διὰ τῆς ἐπιεικειᾶς. Ὅθεν δοὺς εἰς αὐτόν τὴν ὑπατείαν τοῦ ἐπιόντος ἔτους εἶπε· σοὶ ἐχάρισα, Κίννα, ἄλλοτε τὴν ζωὴν ὡς εἰς ἐχθρόν μου, σοὶ τὴν χαρίζω ἤδη ὡς εἰς δολοφόνον μου· ἄς ζήσωμεν λοιπὸν εἰς τὸ ἐξῆς ὡς φίλοι, καὶ ἴδωμεν πότερος θέλει νικήσῃ, ἐγὼ πιστεύων εἰς σέ, ἢ σὺ ὦν πιστὸς πρὸς ἐμέ». Ἐκτοτε ὁ Κίννας ἐγένετο ὁ μᾶλλον ἀρρωσιωμένος φίλος τοῦ Αὐγούστου.

§ 5. **Γερμανικὸς πόλεμος.** Οἱ Ῥωμαῖοι, θελήσαντες νὰ καταστήσωσι σύνορον τοῦ κράτους αὐτῶν τὴν θάλασσαν, εἰσέβαλον (13 π. Χ.) στρατηγούντος τοῦ Δρούσου¹, ἀπὸ τῆς βορείου Γαλατίας εἰς τὴν Γερμανίαν, καὶ ἤρξαντο νὰ καταλαμβάνωσι τὴν μεταξὺ Ῥήνου καὶ Ἀλβίου χώραν. Ἀποθιγόντος δὲ τοῦ Δρούσου

1) Ἡ Λιβία πρὶν ἢ συζευχθῇ τὸν Αὐγούστου εἶχεν ἐκ τοῦ πρώτου αὐτῆς ἀνδρὸς υἱὸν τὸν Τιβερίον, ἦτο δὲ καὶ ἑγγυὸς ἐξ μηνῶν. Ὅθεν, ἐπειδὴ μετὰ τὸν δεύτερον αὐτῆς γάμον ἐγέννησε τὸν Δρούσον, οὗτος ἐνομιζέτο καὶ υἱὸς τοῦ Αὐγούστου.

(9 π. Χ.), διεδέξατο τὴν στρατηγίαν ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Τιθέριος, ὃν ὁ Αὐγουστος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀγρίππα κατέστησεν ἐν τῇ θέσει ἐκείνου. Μεθ' ὅλας ὅμως τὰς μεγάλας κατακτήσεις, τὰς ὁποίας κατῴρῳσαν ἐκεῖ οἱ Ῥωμαῖοι, ἀτελής τις κυριαρχία ἐξησκειτο ὑπὸ τῆς Ῥώμης ἐπὶ τῶν εὐρυχώρων χωρῶν τῶν ἐκτεινομένων πρὸς βορρᾶν ἀπὸ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Ῥήνου, ἐνθα εἶχεν ἀποσταλῆ ὡς διοικητὴς ὁ Κουϊντίλιος Οὐάρων. Ἡγεμῶν δέ τις φυλῆς τινος τῶν Γερμανῶν (τῶν Χηρούσκων) Ἀρμίνιος, ἡ ὡς οἱ Ῥωμαῖοι ὠνόμασαν αὐτὸν Ἑρμάνιος, συμμαχήσας καὶ μετὰ τινων ἄλλων φυλῶν, κατετρόπωσε (9 μ. Χ.) τὰ ὑπὸ τὸν Οὐάρωνα Ῥωμαϊκὰ στρατεύματα ἐν τῷ τόπῳ τῷ ὀνομαζομένῳ νῦν Τευτονικῷ δρυμῶν¹. Διὰ τῆς ἡττης δὲ ταύτης οἱ Ῥωμαῖοι ἀπώλεσαν ἐπὶ τινα καιρὸν τὴν πέραν τοῦ Ῥήνου ἀρχήν².

§ 6. Θάνατος τοῦ Αὐγούστου. Ὁ Αὐγουστος βασιλεύσας 44 ἔτη ἀπέθανε (τῷ 14 μ. Χ.) εἰς ἡλικίαν 76 ἐτῶν. Λέγεται δ' ὅτι ὀλίγας ὥρας πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ προσέταξε νὰ τῷ φέρωσι κάτοπτρον καὶ νὰ τὸν κενίσωσιν ἐπιμελῶς· ἔπειτα ἀποτεινόμενος πρὸς τοὺς περὶ τὴν κλίνην αὐτοῦ εὕρισκομένους φίλους εἶπε, «δὲν ὑπεκρίθην καλῶς τὸ μέρος μου ἐν τῷ θεάτρῳ τοῦ βίου τούτου; ἡ πρᾶξις ἐτελείωσε, χειροκροτήσατε». Τῷ ὄντι ὁ Αὐγουστος, καὶ περ μὴ ὢν πεπροικισμένος δι' ἐξόχων προτερημάτων, ἐγίνωσκεν ὅμως ὑπὲρ πάντα ἄλλον νὰ ὠφελῆται ἐκ τῶν περιστάσεων καὶ ἐκ τῶν ἱκανῶν προσώπων. Αἱ συμβουλαι τοῦ Ἀγρίππα καὶ τοῦ Μαικήνα συνετέλεσαν ἀναντιρρήτως πολὺ εἰς τὴν λαμπρότητα τῆς βασιλείας αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς βεβαίως εἶχεν ἀρκετὴν ἱκανότητα καὶ πολιτικὴν σύνεσιν, ἀφοῦ κατώρθωσε τοσαῦτα, καὶ πρὸ πάντων νὰ ἀγαπᾶται ὑπὸ τοῦ

1) Ὁ Ἑρμάνιος μετὰ ταῦτα ἐφρονεῦθη ἐπιβούλως· οἱ δὲ Γερμανοὶ ἐθεώρησαν αὐτὸν ὡς πρῶτον μέγαν τοῦ ἔθνους ἥρωα, εἰς μνήμην τοῦ ὀπίου ἀνῆγειραν ἐσχάτως καὶ μνημεῖον.

2) Κατόπιν ὁ Γερμανικὸς υἱὸς τοῦ Δρούσου, ἡγωνίσθη νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν Ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν ἐπὶ τῶν Γερμανῶν· ἀλλ' ὁ Τιθέριος, ὁ θεῖος αὐτοῦ, διαδεχόμενος τὸν Αὐγουστον, ἡλάττωσε πάλιν τὴν ἐπιρροὴν τῶν Ῥωμαϊκῶν ὄπλων, ἀνακαλέσας ἐκεῖθεν ἕνεκα ζηλοτυπίας τὴν Ἰερμανικὴν.

λαοῦ μέχρι τῆς ὥρας τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Ἀπεθανάτισαν δὲ τὸ ὄνομα τοῦ Αὐγούστου οἱ πεπαιδευμένοι, τοὺς ὁποίους περιεποιήθη καὶ ἐπροστ' ἄτευσεν.

§ 7. Αἰ μετὰ τῆς Ῥώμης σχέσεις τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Αὐγούστου. Ὁ Αὐγουστος, ῥυθμίσας ἐκ νέου τὸ ὅλον κράτος, κατέστησε καὶ τὴν Ἑλλάδα ἐπαρχίαν Ῥωμαϊκὴν. Ἀπὸ δὲ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἐπέμπετο κατ' ἔτος Ῥωμαῖος ἀνθύπατος εἰς αὐτήν, ὅστις ἠδρυσεν ἐν Κορίνθῳ. Εἰς τὴν δικαιοδοσίαν ὅμως τοῦ ἀνθυπάτου τούτου δὲν ὑπῆγετο ἅπαντα ἡ Ἑλλάς· διότι πολλαὶ χῶραι καὶ πόλεις αὐτῆς ἐξηκολούθησαν καὶ πάλιν νὰ θεωρῶνται ἐλεύθεραι καὶ σύμμαχοι¹. Ὡστε κυρίως ὑπὸ τὴν ἄμεσον δικαιοδοσίαν τοῦ Ῥωμαίου ἀνθυπάτου ὑπῆγοντο αἱ πόλεις, ὅσαι εἶχον ἀγωνισθῇ τὸν τελευταῖον κατὰ τῆς Ῥώμης πόλεμον, ἥτοι ἡ ἀχαϊκὴ συμπολιτεία καὶ αἱ σύμμαχοι αὐτῆς Βοιωτία καὶ Φωκίς. Ἐνεκα τούτου λοιπὸν ἡ ἐπαρχία αὕτη δὲν ὠνομάσθη Ἑλλάς, ἀλλ' Ἀχαΐα. Ἐν τούτοις καὶ αἱ αὐτόνομοι ἐκεῖναι πόλεις καὶ χῶραι δὲν διέφευγον τὸν ἐλεγχον τῆς Ῥώμης, διότι οἱ αὐτοκράτορες, εἴτε ἀμέσως, εἴτε διὰ τοῦ ἐν Κορίνθῳ ἀνθυπάτου, ἐπενέβαινον πολλάκις εἰς τὰ ἐσωτερικὰ πράγματα τῶν· ἀλλ' ὅπωςδ' ἴποτε δὲν ἐπλήρουν αὐταὶ φόρον τακτικόν, δὲν κατεῖχοντο ὑπὸ Ῥωμαϊκῶν στρατευμάτων, καὶ ἐν γένει πολιτευόμεναι κατὰ τοὺς πατρίους νόμους καὶ θεσμούς, διέσωζον ὅπωςοῦν τὸν ἐθνικὸν χαρακτῆρα.

§ 8. Τιθερίος. Τὸν Αὐγουστον διεδέξατο ὁ Τιθερίος. Οὗτος ἦτο ὁ πρῶτος ἐκ τῶν αὐτοκρατόρων, τῶν ὁποίων τὰ ἐγκλήματα ἠτίμασαν τὴν Ῥώμην· διότι ἀρξάμενος ἀπὸ τοῦ θρόνου ἐκεῖνων, πρὸς οὓς ἐδυσπίσται, ἐξηκολούθει ἔπειτα φονεῶν ἀπλῶς δι' ἔρωτα πρὸς τὸν θρόνον καὶ τὸ ἀργύριον. Ὑπουργὸς τοῦ Τιθερίου καὶ συνένοχος τῶν κακουργημάτων αὐτοῦ ἦτο ὁ Σηιανός, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα εἶναι καταδεδικασμένον εἰς αἰώνιον ἀτιμίαν. Ἀλλὰ καὶ οὗτος, ἀφοῦ ἐγένετο ἐκτελεστῆς τῶν ἀπανθρώπων τοῦ

1) Τοιαῦται ἦσαν αἱ Ἀθῆναι, ἡ Σπάρτη, τὸ Ἄργος, ἡ Ἐλάτεια, αἱ Θεσπιαί, ἡ Τάναγρα, ἡ Αἰτωλία, ἡ Ἀκαρνανία, ἡ Θεσσαλία καὶ ἄλλα τινὰ μέρη.

τυράννου θελήσεων, ἐθανατώθη ἐπὶ τέλους ὡς ἐπιβουλευθεὶς τὴν βασιλείαν καὶ τὴν ζωὴν τοῦ αὐτοκράτορος. Ἐπὶ τοῦ Τιβερίου ἡ Καππαδοκία ἡ μέχρι τοῦδε διατηρήσασα ἰδίους βασιλεῖς, ἐνωθεῖσα μετὰ τῆς μικρᾶς Ἀρμενίας καὶ τοῦ Πόντου, ἀπετέλεσε (17 μ. Χ.) μίαν τῶν μεγαλειτέρων ῥωμαϊκῶν ἐπαρχιῶν. Τέλος ὁ Τιβερίος, ἀφοῦ ἐφείλκυσε καθ' ἑαυτοῦ τὸ μῖσος ἀπάντων, ἀνεχώρησεν εἰς τὴν νῆσον Καπρέαν, ὅπως παραδοθῇ ἐκεῖ ἐλευθέρως εἰς τὰ ἄγρια πάθη τῆς διεφθαρμένης αὐτοῦ ψυχῆς. Ἐξασθενήσας δ' ὡς ἐκ τῶν ἀσωτειῶν αὐτοῦ ἔπεσεν εἰς λειποθυμίαν, ἥτις ἐνομίσθη θανάσιμος· διὸ ἐλήφθη φροντίς περὶ ἐνθρονισμοῦ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ. Ἀλλ' αἰφνης ὁ αὐτοκράτωρ ἀνέλαθεν· ἡ δὲ ἀνέλπιστος αὕτη εἰδήσις κατετάραξεν ὅλην τὴν αὐλήν, φοβουμένην τὴν ἐκδίκησιν ἐκείνου. Τότε ὁ Μάκρων ἀρχηγὸς τῶν πραιτωριανῶν, ἥτοι τῶν σωματοφυλάκων τοῦ βασιλέως, ἐπνιξεν αὐτὸν (37 μ. Χ.).

§ 9. Κ α λ ι γ ό λ α ς καὶ Κ λ α υ δ ι ο ς. Τὸν Τιβερίον διεδέξατο ὁ υἱὸς τοῦ Γερμανικοῦ (υἱοῦ τοῦ Δρούσου) Γάιος Καλιγόλας, ὅστις δὲν ἦτο μὲν τοσοῦτον ἄσματος, ὅσον ὁ Τιβερίος, ἦτο ὅμως σκληρότερος ἐκείνου. Οὗτος, ἀπαιτῶν νὰ λατρευῆται ὡς θεός, κατέβαλλε τὰς κεφαλὰς τῶν ἀγαλμάτων τῶν θεῶν, καὶ ἐπέθετεν ἀντ' ἐκείνων ὁμοίαν πρὸς τὴν ἑαυτοῦ· ἐθανατώθη ὅμως ἐπὶ τέλους καὶ οὗτος ὑπὸ τῶν πραιτωριανῶν. Ὁ μετ' αὐτὸν αὐτοκράτωρ Κλαύδιος, ὁ ἀδελφὸς τοῦ Γερμανικοῦ, δὲν ἐβασίλευσεν ἐντιμότερον· ἐδηλητηριάσθη δὲ ὑπὸ τῆς συζύγου αὐτοῦ Ἀγριππίνης (54 μ. Χ.)· διότι αὕτη ἤθελε ν' ἀναβιβάσῃ εἰς τὸν θρόνον τὸν Νέρωνα, ὃν ἐγέννησεν ἐκ τοῦ πρώτου ἀνδρὸς αὐτῆς. Ἐπὶ Κλαυδίου ἐν τούτοις κατέστη δι' αἱματηροῦ ἀγῶνος ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία ἡ Μαυριτανία, καὶ κατελήφθη ἡ Θράκη. Ἐπειδὴ δὲ πρῶτος ὁ Κλαύδιος ἔδωκεν εἰς τοὺς ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Τιβερίου πρὸ τῶν πυλῶν τῆς πόλεως σταθμεύοντας πραιτωριανούς δῶρον ἐπὶ τῇ ἀναρρήσει τοῦ αὐτοκράτορος, τοῦτο συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ μεταβάλλωσιν οὗτοι, ὅσον ἦτο δυνατόν, συνεχέστερον τοὺς ἡγεμόνας καὶ νὰ κωλύωσι τὴν παγίωσιν τῆς μοναρχίας.

§ 10. Ν έ ρ ω ν. Ὁ διάδοχος τοῦ Κλαυδίου Νέρων ὑπῆρξε καὶ τῶν προηγουμένων τεράτων τερατωδέστερος· διὸ καὶ τὸ ὄνομα

αὐτοῦ συνδέεται παροιμιακῶς μετὰ τῆς σκληρότητος. Οὗτος, μὲν εὐχαριστούμενος εἰς τὸ αἷμα μόνον τῶν ξένων, ἐφόνευσε τὴν σύζυγον αὐτοῦ καὶ τὸν ἐκ τῆς πρώτης γυναικὸς τοῦ Κλαυδίου υἱὸν Βρετανικόν· πρὸς δὲ τούτοις καὶ τὴν μητέρα, ἥτις ἀνύψωσε αὐτὸν εἰς τὸν θρόνον δι' ἀνοσιουργήματος, καὶ αὐτὸν τὸν διδάσκαλόν του τὸν φιλόσοφον Σενέκαν. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Νέρωνος συνέβη πυρκαϊὰ εἰς τὴν Ῥώμην· οἱ δὲ ἱστορικοὶ ἀποδίδουσιν εἰς αὐτὸν τὸ ὀλέθριον τοῦτο συμβεβηκός· διότι λέγεται, ὅτι καθήμενος ἐν ὑψηλῷ πύργῳ ἐθεώρει τὰς φλόγας καὶ δὲν συνήχθωρι νὰ σβέσωσιν αὐτάς, ἀλλὰ παίζων λύρην ἤδεν ὡς ὑποκρινόμενος τοὺς περὶ ἐκπορθήσεως τῆς Τροίας στίχους. Ἐπειδὴ δὲ κατηγόρηθη ὅτι αὐτὸς ἔβαλε τὴν πυρκαϊάν, ἵνα ἀπαλλαχθῇ τῆς κατηγορίας ταύτης, ἀπέδωκεν αὐτὴν εἰς τοὺς χριστιανούς, οἵτινες ἠύξανον ἐπὶ τινὰ χρόνον ἀπαρატήρητοι ἐν διαφόροις χώραις τῆς βασιλείου. Ἐκ τῆς συκοφαντίας ταύτης ἐκινήθη τότε (64 μ. Χ.) κατὰ τῶν χριστιανῶν σκληρότατος διωγμός¹. Ἀλλ' ὁ Νέρων μετὰ τῆς ὀμότητος συνῆπτεν ἐν ἑαυτῷ καὶ τὴν εὐήθειαν· διότι περιφερόμενος εἰς τὴν Ἑλλάδα μετὰ ἀγέλης γελωτοποιῶν ἠγωνίζετο εἰς τοὺς διαφόρους αὐτῆς ἀγῶνας. Ἐλαβε δὲ, ὡς λέγουσι 18 στεφάνους, καὶ ἐπέστρεψεν ἐν θριάμβῳ εἰς Ῥώμην. Τέλος τρομάξας διὰ τὴν ἀποστασίαν τῶν στρατευμάτων αὐτοῦ, ἐθανοκτόη κατ' ἰδίαν αὐτοῦ αἵτησιν (68 μ. Χ.). Ὁ Νέρων ἦτο τελευταῖος ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ Αὐγούστου.

§ 11. Γάλβας, Ὁθων καὶ Οὐίτελλιος. Οὗτοι αὐτοκράτορες, οἵτινες ἀλληλοδιδόχως ἐβασίλευσαν μετὰ τοῦ Νέρωνα, ἦσαν ὁ Γάλβας, ὁ Ὁθων καὶ ὁ Οὐίτελλιος, ἄνδρες μόνον κατωτέρου βαθμοῦ κτηνωδίας καὶ μοχθηρίας. Ἐκ τούτων ὁ μὲν Γάλβας ἐφρονεύθη μετὰ ἐπτάμηνον βασιλείαν ὑπὸ τοῦ Ὁθωνος· ὁ δὲ Ὁθων, βασιλεύσας τρεῖς μόνον μῆνας, περὶ

1) Σχετικῶς ὡς πρὸς τὴν περίστασιν ταύτην μνημονεύονται κατὰ τὴν πρώτην φοράν οἱ χριστιανοὶ ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ φιλολογίᾳ, ἐν ᾗ ὑπαινίττεται αὐτοὺς, ὡς αἵρεσιν δεισιδαιμόνων καὶ κακοποιῶν ἀνθρώπων, ὁ ἱστορικός Τάκιτος, ὅστις ἤχημασεν ἐπὶ Βεσπασιανοῦ, Τίτου, Δομιτιανοῦ καὶ Τραϊανοῦ.

που, ἡὐτοχειριάσθη· ὁ δὲ Οὐιτέλλιος, ὅστις, ὡς λέγεται, μετὰ τὸν μέγχι κόρου ἐμπλησμὸν ἐλάμβανεν ἐμετικόν, ἵνα δύναιται ἐκ νέου νὰ τρώγῃ, ἐξεθρονίσθη καὶ ἐθανατώθη μετὰ ὀκτῶ μηνῶν βασιλείαν, ὅτε ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ ὁ Βεσπασιανός.

§ 12. Βεσπασιανός. Μετὰ τόσους ἀγρίους καὶ ἀνικάνους τυράννους ἀνέβη τέλος (69 μ. Χ.) εἰς τὸν θρόνον μονάρχης ἄξιος τῆς βασιλείας, ὁ Βεσπασιανός, ἀνὴρ φρόνιμος, μετριοπαθής καὶ δραστήριος. Ὁ Βεσπασιανός, φρονῶν ὅτι πρῶτον ἔργον τοῦ βασιλείου ἐστὶ τὴ νὰ μεριμνᾷ περὶ τῶν κοινῇ συμφερόντων, ἡμιλλᾶτο πρὸς τοὺς προκατόχους αὐτοῦ εἰς τὴν ἀνέγερσιν δημοσίων ἔργων. Οὗτος ἔκτισε τὸ κολοσσαῖον (ἄμφι-θέατρον ἐλλειψοειδὲς ἐν Ῥώμῃ), τὰ γιγαντιαῖα ἐρείπια τοῦ ὁποῦ ἐκπλήττουσι τὸν ἀνακαλοῦντα εἰς τὴν μνήμην αὐτοῦ τὴν λαμπρότητα τῶν ἀγώνων, οἵτινες παρίσταντο ἐν αὐτῷ, καὶ τὴν πληθὺν τοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος συνηθοῖζετο ἐκεῖ, συνάμα δὲ καὶ τὴν βαρβρότητα καὶ σκληρότητα τῶν Ῥωμαϊκῶν θεαμάτων, ἐν οἷς δούλοι ἐμάχοντο πρὸς ἀλλήλους ἢ πρὸς τὰ θηρία. Ἀλλὰ τὸ μᾶλλον ἀξιοσημείωτον ἔργον τῆς βασιλείας τοῦ Βεσπασιανοῦ ἐστὶν ἡ ἄλωσις τῆς Ἱερουσαλῆμ, ἡ ὑπὸ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Τίτου γενομένη. Οἱ Ἰουδαῖοι, γενόμενοι ὑποπτοι εἰς τοὺς Ῥωμαίους, διότι δὲν ἐπέθοντο νὰ ἀπονείμωσι τιμὰς θείας εἰς τὰς εἰκόνας τῶν αὐτοκρατόρων, καὶ δεινῶς κακωθέντες ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, ἐπανέστησαν ἐπὶ Νέρωνος. Καταπολεμηθέντες δὲ ὑπὸ τοῦ Βεσπασιανοῦ, στρατηγοῦ τότε ὄντος, τελευταῖον κατεστράφησαν ὑπὸ τοῦ Τίτου, ὅστις μετὰ τετράμηνον πολιορκίαν ἐκυρίευσεν (70 μ. Χ.) ἐξ ἐφόδου τὴν Ἱερουσαλῆμ. Ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ ἔπεσον ὑπὲρ τὰς 400 μυριάδας Ἰουδαίων· οἱ δ' ἐπιζήσαντες ὑπεβλήθησαν εἰς σκληρὰν δουλείαν, καὶ διεσπάρησαν ἕκτοτε καθ' ὅλην τὴν γῆν, ὡς καὶ νῦν βλέπομεν. Ἡ Ἱερουσαλῆμ κατεστράφη, καὶ ὁ ναὸς τοῦ Σολομῶντος παρεδόθη εἰς τὰς φλόγας τοῦ πυρός. Ὁ Βεσπασιανός ὑπέταξε καὶ τοὺς ἐν Γαλατῖα ἐπαναστατήσαντας Γαλάτας καὶ Γερμανούς (71 μ. Χ.). Ὁ δὲ περὶφῆμος στρατηγὸς αὐτοῦ Ἰούλιος Ἀγρικώλας, ἀποσταλὴς εἰς Βρετανίαν (78 μ. Χ.), ὑπέταξε τὰς χώρας τῆς δυτικῆς Ἀγγλίας, καὶ προσήρτησεν εἰς τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος τὸ μεσημβρινὸν μέρος τῆς

Σκωτίης, νικήσας τοὺς ἐν αὐτῷ κατοικοῦντας Καληδονίους¹. Ὁ Βεσπασιανὸς ἀπέθανε τῷ 79 μ. Χ.

§ 13. Τί τ ο ς. Τὸν Βεσπασιανὸν διεδέξατο ὁ υἱὸς αὐτοῦ Τίτος, ὅστις τοσαύτην ἐπισείκειαν καὶ ἀγαθότητα εἶχεν, ὥστε ἐθεώρει ἀπολεσθεῖσαν τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν δὲν ἔπραττεν εὐεργεσίαν τινά. Ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ συνέβη (79 μ. Χ.) τὸ ἀξιομνημόνευτον ἐκεῖνο γεγονός, ἡ τὸ πρῶτον ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἀναφερομένη ἐκρηγίς τοῦ Βεσουβίου, ἥτις κατέχωσε καὶ κατέστρεψε διὰ βροχῶν, τεφρῶν ἢ ρευμάτων ἐμπύρου λάβας τὰς πόλεις Ἡράκλειον, Πομπηίαν καὶ Σταβίαν². Τότε ὁ φυσικὸς καὶ ἀρχαιολόγος τῶν Ῥωμαίων Πλίνιος ὁ πρεσβύτερος, θέλων νὰ ἐρευνήσῃ τὰ τῆς ἐκρήξεως, ἐγένετο θυμῷ τῆς ἐπιστημονικῆς αὐτοῦ περιεργείας. Ἡ βασιλεία τοῦ Τίτου ὑπῆρξε δυστυχῶς βραχεία, διότι ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος ἀπέθανε τῷ 81 μ. Χ.

§ 14. Δ ο μ ι τ ι α ν ὸ ς καὶ Νέρβας. Μόλις ἡ Ῥώμη ἀνέπνευσεν ὀλίγον ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Βεσπασιανοῦ καὶ τοῦ Τίτου, καὶ πάλιν ὑπέκυψεν εἰς τὴν ὠμότητα τοῦ διαδεξαμένου τὸν Τίτον ἀδελφοῦ αὐτοῦ Δομιτιανοῦ. Οὗτος ὑπερέβη καὶ τὸν Νέρωνα καὶ τὸν Κάλιγολαν καὶ τὸν Τιβερίον. Ἀφοῦ ὅμοιος ἐπέσυρε καθ' ἑαυτοῦ γενικὸν μῖσος, ἐφονεύθη (96 μ. Χ.) ἐντὸς τῶν ἀνακτόρων. Ὁ Δομιτιανὸς εἶναι ὁ ἔσχατος τῶν 12 καίσαρων³. Ὁ δὲ διαδεξάμενος τὸν Δομιτιανὸν Νέρβας ὑπῆρξεν ἀγαθὸς καὶ πρόδρομος πολλῶν ἀγαθῶν αὐτοκρατόρων. Οὗτος υἱοθε-

1) Ὁ ἱστορικὸς Τάκιτος, γαμβρὸς τοῦ Ἀγρικόλα, ἀναφέρει μάχην τινά, ἣν συνεκρότησεν ὁ Ἀγρικόλας κατὰ τινος Σκώτου ἡγεμόνος εἰς τόπον ὀνομαζόμενον Γράμπιον δρος, καθ' ἣν ὁ Καληδόνιος ἡγεμὼν ἠττήθη.

2) Ἡ Πομπηία, ἀνακαλυφθεῖσα τῷ 1755 καὶ ἀνασκαφεῖσα ἐντὸς τῶν τελευταίων ἐκατὸν ἐτῶν, δεικνύει εἰσέτι εἰς τὸν περίεργον περιηγητὴν τὴν οἰκονομίαν καὶ τὸν χαρακτῆρα Ῥωμαϊκῆς πόλεως· διότι φαίνεται, ὅτι κατεπλακώθη ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἔργων τοῦ καθημερινοῦ βίου.

3) Οἱ ἀπὸ Αὐγούστου μέχρι Δομιτιανοῦ αὐτοκράτορες καλοῦνται ἐν τῇ ἱστορίᾳ οἱ 12 καίσαρες· διότι μετὰ ταῦτα ὁ μὲν κυβερνῶν ἡγεμὼν ἐλέγετο αὐγούστος, καίσαρ δὲ ὁ τοποτηρητὴς τοῦ αὐτοκράτορος, ὁ μετέχων δηλαδὴ τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς κυβερνήσεως ἐν ὀνόματι ἐκείνου.

τήσας τὸν Ἰβηρα Τραϊανὸν ἀπέθανε μετὰ διετὴ εὐτυχῇ βασιλείᾳ.

§ 15. Γενικά ἡ παρατηρήσεις. Μολονότι τὸν Αὐγουστον διεδέξαντο αὐτοκράτορες μοχθηροὶ καὶ ἀνάξιοι, ἡ πιῶσις ὅμως τοῦ βασιλείου ἀνεβλήθη· διότι οἱ αὐτοκράτορες δὲν ἦσαν εἰσέτι ὀλοσχερῶς δεσπόται, ἀλλὰ τὴν μεγάλην αὐτῶν δύναμιν διεχειρίζοντο οἱ περιστοιχοῦντες αὐτοὺς αὐλικοὶ, οἵτινες κατὰ τοὺς δημοτικὸς θεσμοὺς, τοὺς ὁποίους δὲν κατήργησεν ὀλοσχερῶς ὁ Αὐγουστος, ἀνελάμβανον ἐκ διαλειμμάτων ἰσχύν. Ἀφ' ἑτέρου πάλιν, ἐπειδὴ ὁ στρατὸς διετῆρει εἰσέτι πειθαρχίαν καὶ τὴν ἐπὶ τῶν ὑπηκόων ἐθνῶν ἐξουσίαν, οἱ παρεμπιπτοντες ἱκανοὶ καὶ ἄξιοι αὐτοκράτορες ἠδύναντο νὰ διατηρῶσι τὸ μεγαλεῖον τῆς Ῥώμης. Ἐν τούτοις, ἐνῷ ἡ Ῥωμαϊκὴ διαφθορὰ καὶ ἐξαχρείωσις ἐξηκολούθει αὐξάνουσα ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον καὶ διαδιδομένη ἀπανταχοῦ, ἡ ἐν τῷ 34 ἔτει τῆς μοναρχίας τοῦ Αὐγούστου (75½ ἀπὸ κτίσεως Ῥώμης) γενομένη θεία ἐνανθρώπησις τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἤρξατο σιγῇ καὶ ἡρέμα νὰ προπαρκακευάξῃ διὰ τῆς νέας διδασκαλίας τὴν μεταρρύθμισιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους· διότι εἶναι βέβαιον, ὅτι πρὸ τοῦ τέλους τῆς πρώτης ἐκατονταετηρίδος τὸ εὐαγγέλιον εἴχε κηρυχθῇ πρὸς ἀνατολὰς μὲν μέχρι τῶν συνόρων τῆς Ἰνδικῆς, πρὸς δυσμὰς δὲ μέχρι τῆς Ἰσπανίας.

Β'. Αἰὼν τοῦ Τραϊανοῦ καὶ τῶν Ἀντωνινῶν (98—194 μ. Χ.).

§ 1. Οἱ αὐτοκράτορες τοῦ δευτέρου αἰῶνος καὶ τὰ κυριώτερα γεγονότα. Οἱ κατὰ τὸν δεῦτερον αἰῶνα γινόμενοι αὐτοκράτορες εἰσιν οἷδε. Ὁ Τραϊανός, μέγας ἡγεμὼν καὶ ἐνδοξος πολεμιστής. Ὁ Ἀδριανός, φρόνιμος αὐτοκράτωρ. Οἱ Ἀντωνῖνοι, ἥτοι Ἀντωνίνος ὁ Πίος, ἑξοχος ἡγεμὼν καὶ ὁ Μάρκος Αὐρήλιος, φιλόσοφος βασιλεύς. Οἱ μετὰ τὸν Μάρκον Αὐρήλιον (ἀπὸ τοῦ 180 μ. Χ.) τέσσαρες αὐτοκράτορες εἰσιν ὀλίγου λόγου ἄξιοι. Κυριώτερα δὲ γεγονότα εἰσιν ἡ ἐπὶ Τραϊανοῦ κατάκτησις τῆς Δακίας, ἡ ἐπὶ Ἀδριανοῦ ἀνοικδομήσις τῆς Ἱερουσαλὴμ, ὁ ἐπὶ Αὐρηλίου μαρκομανικὸς πόλεμος καὶ ἡ ὑπὸ Σεπτιμίου Σεβήρου ἄλωσις τοῦ Βυζαντίου.

§ 2. Τραϊανός. Ὁ Τραϊανός, ὅστις ἦτο ὁ πρῶτος ξέ-

νος τὴν καταγωγὴν αὐτοκράτορος, ὑπῆρξεν εἰς τῶν ἐναρετωτά-
των καὶ δικαιοτάτων αὐτοκρατόρων τῆς Ῥώμης· εἶχε δὲ αἰσθη-
ματα εὐγενῆ καὶ ἅπαντα τὰ προτερήματα ἀρίστου στρατιώτου.
Οὗτος ἐπέδειξε πολλὴν ἐπιτηδεύουσα περὶ τὴν διοίκησιν καὶ
τὴν ἐκλογὴν τῶν ὑπαλλήλων καὶ φίλων αὐτοῦ, ἐν οἷς ἦσαν
καὶ οἱ δύο ἄριστοι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης συγγραφεῖς, Πλίνιος ὁ
νεώτερος¹ καὶ ὁ Τάκιτος. Ὁ Τραϊανὸς ἐξέτεινε διὰ τελευταίαν
φορὰν τὰ σύνηρὰ τοῦ Ῥωμαίου κράτους· διότι κατέβηκε (τῷ
104 μ. Χ.) μετὰ δεινὸν ἀγῶνα τοῦ Δάκας, καὶ κατέστησε τὴν
Δακίαν Ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν· αὕτη δ' ἐστὶ καὶ ἡ μόνη ἐπαρχία,
τὴν ὁποίαν οἱ Ῥωμαῖοι ἱδρυσαν ἐπέκεινα τοῦ Ἰστροῦ. Ἐκ τῆς
ἐκστρατείας ταύτης ἐπιστρέψας ὁ Τραϊανὸς εἰς τὴν Ῥώμην ἀνή-
γειρε λαμπρὰν στήλην ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ, ἥτις ἐστὶν ἐν τῶν
θαυμασιωτέρων ἔργων τῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Ὁ Τραϊανὸς κατέ-
στησεν ἐπίσης Ῥωμαϊκὰς ἐπαρχίας τὴν Ἀρμενίαν, Συρίαν, Μεσο-
ποταμίαν καὶ Ἀραβίαν, ὡς καὶ τὴν πρὸς βορρᾶν τοῦ ἄνω Ῥή-
νου χώραν, τὴν γνωστὴν σήμερον ὑπὸ τῷ ὀνόματι Μέλας Δρυ-
μός. Ὁ χρηστὸς οὗτος αὐτοκράτωρ, αὐξήσας τὸν ἀριθμὸν τῶν
ἐν Ἑλλάδι ἐλευθέρων πόλεων, καὶ πολλὰς ἐπιδαψιλεύσας εἰς
αὐτὴν χάριτας, ἐτιμήθη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων δι' ἀνδριάντος ἀνα-
τεθέντος ἐν Ὀλυμπίᾳ. Ἀπέθανε δὲ τῷ 117 μ. Χ. εἰς ἡλικίαν 64
ἐτῶν τῷ 19 ἔτει τῆς βασιλείας αὐτοῦ². Ὁ Τάκιτος ὁμιλῶν

1) Πλίνιος ὁ νεώτερος ἦτο ἀνεψιὸς ἐξ ἀδελφῆς Πλινίου τοῦ πρεσβυ-
τέρου. Οὗτος ἐν τῇ πρὸς τὸν Τραϊανὸν ἐπιστολῇ αὐτοῦ, σωζομένη καὶ
καθ' ἡμᾶς, ἀναφέρει περὶ τῶν χριστιανῶν, ὡς δεισιδαιμόνων μὲν, ἀλλ'
ἀκινδύνων καὶ κατ' ἀρετὴν ζώντων ἀνθρώπων. Διὸ καὶ προτρέπει τὸν
αὐτοκράτορα νὰ ᾔηται ἐπισεικῆς πρὸς αὐτούς.

2) Ἐπὶ τοῦ Τραϊανοῦ ἤκμασε καὶ ὁ Πλούταρχος. Ἐκ τίνος δὲ ἐπι-
στολῆς τοῦ Πλουτάρχου, ἥτις σώζεται μόνον εἰς τὸ λατινικὸν μεθρημη-
νευμένη, καὶ ἐν ᾗ ὑπάρχουσιν ὑποθῆκαι διδασκάλου πρὸς μαθητὴν βα-
σιλέα, εἰκάζεται ὅτι ὑπῆρξε διδάσκαλος τοῦ Τραϊανοῦ. Ἐν τῇ ἐπι-
στολῇ ταύτῃ πρὸς τοὺς ἄλλους, ἰδοὺ τί λέγει ὁ Πλούταρχος. «Εὐτυχὴς
ἔσομαι, ἂν ἡ ἀρχή σου ᾖ σύμφωνος πρὸς τὰ γνωστά μοι πλεονεκτήματά
σου. Ἄν ὅμως ἡ ἀρχή σε διαφθείρῃ, σὺ μὲν εὐρήσεις κινδύνους, ἐγὼ

περί τῆς βασιλείας τοῦ Τραϊανοῦ, εὐτυχῶς αἰὼν, ἔλεγε, καθ' ὃν ἔκαστος ἠδύνατο νὰ φρονῇ ὅπως ἤθελε καὶ νὰ λέγῃ ὅ,τι ἐφρόνε: ¹.

§ 3. Ἀδριανός. Τὸν Τραϊανὸν διεδέξατο ὁ ὑπ' αὐτοῦ υἱοθετηθεὶς Αἴλιος Ἀδριανός, ὅστις κατατάσσεται μετὰ τῶν καλῶν ἡγεμόνων. Οὗτος, συνειδὼς τὴν ἐσωτερικὴν ἀσθένειαν τοῦ κράτους, ἐγκατέλιπε τὰς ὑπὸ τοῦ Τραϊανοῦ κατακτηθείσας ἐν Ἀσίᾳ χώρας καὶ ἔθετο ὅριον τοῦ κράτους τὸν Εὐφράτην. Περιηγηθεὶς δὲ τὴν αὐτοκρατορίαν ἀπὸ τῆς Βρετανίας καὶ Ἰσθμίας μέχρι τῆς Αἰγύπτου καὶ Ἀρμενίας, ἀνήγειρεν ἐν Βρετανίᾳ τεῖχος πρὸς βορρᾶν, ἵνα προφυλάξῃ τὰς ῥωμαϊκὰς χώρας ἀπὸ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν μήπω ὑποταχθεῖσιν φυλῶν ἀνεκαίνισε προσέτι τὴν Καρχηδόνα, καὶ ἀνωκοδόμησε τὴν Ἱερουσαλὴμ. Ἐπειδὴ ὅμως ἠθέλησε νὰ κτίσῃ πλησίον τοῦ ἀρχαίου ἱεροῦ αὐτῆς ναὸν τοῦ Καπιτωλίου Διὸς, προεκάλεσε νέαν στάσιν τῶν Ἰουδαίων, τὴν ὁποίαν κατέβαλε διὰ τρομερᾶς καταστροφῆς· διότι ἐν τῷ ἄγῳ ἐκείνῳ ἔπεσον 600 χιλιάδες ἐκ τῶν Ἰουδαίων, οἵτινες εἶχον ἐν τῷ μετὰ τὸ ἐπανάλθαι εἰς Παλαιστίνην. Καὶ τὴν πόλιν δὲ τῶν Ἀθηνῶν πεντάκις ἐπισκεφθεὶς ὁ Ἀδριανός, τρεῖς ἐπὶ ἱκανὸν ἐν αὐτῇ χρόνον διέτριψε, ζῶν οὐχὶ ὡς ξένος δυνάστης, ἀλλ' ὡς πολίτης Ἀθηναίος· ἐμυήθη μάλιστα καὶ τὰ Ἑλευσινια

δὲ ὄνειδος διὰ τὴν διαγωγὴν σου· διότι ὁ διδάσκαλος εἶναι ὑπεύθυνος διὰ τὰς κακίας τοῦ μαθητοῦ, καὶ αἱ κακίαι τοῦ Νέρωνος εἰσιν ἀνεξάλειπτοι κηλίδες τῆς φήμης τοῦ Σενέκα. . . "Ἄν δὲ διατελῇς οἷος ἐφάνης, τιμηθήσῃς ὑπὲρ πάντας. Γενοῦ λοιπὸν κύριος τῶν παθῶν σου, καὶ ἡ ἀρετὴ ἔστω σκοπὸς πασῶν τῶν πράξεών σου. . . ἂν δὲ καταφρονήσῃς τὰς συμβουλὰς μου, ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἔσεται μαρτύριον ὑπὲρ ἐμοῦ». Τινὲς υποθέτουσιν ὅτι ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἐγράφη ὑπὸ τοῦ Πλούταρχου πρὸς τὸν Ἀδριανὸν, μαθητὴν γενόμενον αὐτοῦ. Ἀλλ' ὅπως καὶ ἂν ᾖ, εἶναι βέβαιον ὅτι ὁ Πλούταρχος ἐτιμήθη ὑπ' ἀμφοτέρων.

1) Ἀξίον παρατηρήσεως ἐστίν, ὅτι, ἡ εἰς πᾶν εἶδος μεγαλοφυΐα ἐμφανίζεται σχεδὸν πάντοτε συγχρόνως μετὰ τῶν ἀληθῶς μεγάλων ἡγεμόνων, ὡς εἰ ἡ τυραννία νὰ καταπιέζῃ αὐτὴν καὶ νὰ τὴν ἐμποδίσῃ νὰ λάβῃ ὑπαρξιν.

μυστήρια, καὶ ἄρχων ἐπώνυμος ἐγένετο. Οὐχ' ἦτον δὲ καὶ τὰς ἀνάγκας τοῦ δήμου διὰ χρηματικῶν δωρεῶν καὶ δι' ἐτησίων διανομῶν σίτου ἐθεράπευσε, καὶ τοὺς ἀκμάζοντας τότε ἐν Ἀθήναις φιλοσόφους ἐβράβευσε¹. Ἐκόσμησε δὲ τὴν πόλιν καὶ διὰ πολυχρίθμων λαμπρῶν κατασκευασμάτων, καὶ ἀπετελείωσε τὸν τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς ναὸν, τοῦ ὁποῖου τὰ θεμέλια πρὸ 600 ἐτῶν ἔθετο ὁ Πεισίστρατος. Πρὸς τὸ νοτίοανατολικὸν δὲ τῆς ἀκροπόλεως μέρος, ἔνθα τὰ λείψανα τοῦ ναοῦ τούτου σήμερον θεωροῦνται, παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ἰλισσοῦ, νέαν φαίνεται ἀνῆγειρε πόλιν, ὡς μαρτυρεῖ ἡ ἐπιγραφὴ τῆς μέχρι σήμερον σωζομένης αὐτοῦ θριαμβευτικῆς ἀψίδος· αἰδ' εἰς Ἀθηναίαν Θησέως ἢ πρὶν πόλιν, αἰδ' εἰς Ἀδριανοῦ οὐχὶ Θησέως πόλιν». Ἐνεκα τούτων ἡ τῶν Ἀθηναίων πόλις μεγίστην ἔδειξε πρὸς τὸν Ἀδριανὸν ἀφροσύσιν καὶ εὐγνώμοσύνην, καὶ Ὀλύμπιον καὶ σωτῆρα αὐτὸν ἀπεκάλεσε. Καὶ ἄλλας δὲ πόλεις τῆς Ἑλλάδος κοσμήσας καὶ εὐεργετήσας ὁ Ἀδριανὸς, ἐτιμήθη δι' ἀνδριάντος ἐκ λίθου παρίου κατασκευασθέντος καὶ ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀνατεθέντος. Ἐν τούτοις εἶχεν ὁ Ἀδριανὸς καὶ ἐλαττώματα ἀντίθετα τῶν ἀρετῶν αὐτοῦ· οἷον ἐνεψύχωνε τὴν κλίσιν πρὸς τὴν ἑλληνικὴν φιλολογίαν, ἥτις ἐπεκράτει ἐπὶ τινι χρόνῳ ἐν Ῥώμῃ, ἀλλὰ μικροφιλότιμος ὡς ἤθελε νὰ ἔχῃ τὰ νικητήρια κατὰ πάντων, ὅσοι ἐπηγγέλλοντο τέχνην τινὰ ἢ ἐπιστήμην, περὶ ἧς καὶ αὐτὸς ἐσπουδαζεν². Ὁ

1) Μεταξὺ τῶν φιλοσόφων τούτων ἦτο καὶ ὁ Ἡρώδης ὁ Ἀττικὸς, τοῦ ὁποῖου ὁ πατήρ, εὐρὺν θησαυρὸν ἀκαταμέτρητον ἐν τινι αὐτοῦ οἰκίᾳ παρὰ τὸ θέατρον ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Νέρβα, κατέστη πλουσιώτατος. Τὸν πλοῦτον τούτον κληρονομήσας ὁ Ἡρώδης κατέστησε τὸ ὄνομά του ἀθάνατον διὰ τῶν πολυαρίθμων κατασκευασμάτων, διὰ τῶν ὁποίων ἐκόσμησε τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν Ἑλλάδα. Οὗτος κατεσκεύασε τὸ παναθηναϊκὸν στάδιον καὶ ὑποδόμησε θέατρον πρὸς μνήμην τῆς συζύγου αὐτοῦ Ῥηγίλλης· προσέτι δὲ ἔκτισε καὶ τὸ παρὰ τὰς νοτιοδυτικὰς ὑπηρείας τῆς ἀκροπόλεως ὠδεῖον.

2) Λέγεται ὅτι φιλόσοφος τις, Φαβωρίνος λεγόμενος, εἰ καὶ εὐπαρρησίαστος, συζητῶν ποτε μετὰ τοῦ Ἀδριανοῦ ἐπὶ τινι γραμματικῷ ζητηματι, ὑπεχώρησε τῷ αὐτοκράτορι κακῶς λύοντι τὸ ζήτημα τοῦτο. Ὁνει-

Ἀδριανὸς ἐξέδωκε τὸ λεγόμενον αἰδίων διάταγμα, ἥτοι συλλογὴν διαταγμάτων προγενεστέρων, ἥτις ἀνεκηρύχθη ὡς νόμιμος κανὼν τῶν δικαστηρίων, καὶ εἶναι ἀρχαιότατος ὁ κώδικς τῶν Ῥωμαίων. Ὁ Ἀδριανὸς, υἱοθετήσας τὸν Ἀντωνίνον, ἀπέθανε τῷ 138 μ. Χ.

§ 4. Ἀντωνῖνος. Ἡ βασιλεία τῶν δύο διαδόχων τοῦ Ἀδριανοῦ, ἥτις διήρκεσεν ἀπὸ τοῦ 138—180 μ. Χ., εἶναι ἡ ἐν τῇ Ῥωμαϊκῇ ἱστορίᾳ διάσημος βασιλεία τῶν Ἀντωνίνων, ὧν ὁ μὲν ὀνομάζεται Ἀντωνῖνος ὁ Πίος (εὐσεβὴς) ὁ δὲ Μάρκος, Αὐρήλιος, ἡ καὶ Ἀντωνῖνος ὁ φιλόσοφος. Ἐπὶ τῆς κυριαρχίας δὲ αὐτῶν καὶ ἡ Ἑλλὰς ἐξαιρέτως νυδαιμόνησε¹ διότι οἱ αὐτοκράτορες οὗτοι κηδόμενοι τῶν ἑλληνικῶν πολιτειῶν ὡς ἰδίων τροφῶν, ἀλλαχοῦ μὲν νέας ἱδρυσαν πόλεις, ἀλλαχοῦ δὲ τὰς πεσοῦσας ἠνώρθωσαν, καὶ διὰ πολλῆς ἐπαικείας καὶ παρότρυντος τὴν χώραν ταύτην διώκησαν.

§ 5. Ἀντωνῖνος ὁ Πίος. Ἀντωνῖνος ὁ Πίος ὑπῆρξε περίφημος διὰ τὴν ἀποστροφὴν αὐτοῦ πρὸς τὸν πόλεμον, διὰ τὴν ἀγαθότητα καὶ δικαιοσύνην του, καὶ διὰ τὴν πρὸς τὰς εἰρηνικὰς τέχνας ἐπιμέλειάν του. Ἐπὶ τῆς μακρᾶς ἡγεμονίας αὐτοῦ ἐπεκράτησεν ἐσωτερικὴ καὶ ἐξωτερικὴ εἰρήνη. Ὅθεν οἱ ἄνθρωποι κοινῶς παρέββαλλον αὐτὸν πρὸς τὸν Νουμᾶν. Ὠνομάσθη δ' εὐσεβὴς διὰ τὴν πρὸς τὸν Ἀδριανὸν φιλοστοργίαν (υἱικὴν εὐσεβείαν), καὶ τὴν εἰς τὴν ἐπιχώριον θρησκείαν ἀφυσίωσίν του¹. Ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος, προσκκλῶν τοὺς πεπαιδευμένους πανταχόθεν, περιεποιεῖτο καὶ ἐβράβευεν αὐτοῦς διὰ τιμῶν. Ἐπειδὴ

διζόμενος δὲ κατόπιν ὁ φιλόσοφος ὑπὸ τῶν φίλων διὰ τοῦτο, ἀδίκως, εἶπεν, ὀνειδιζέτέ μοι· δύναται γὰρ ἁμαρτάνειν ὁ 30 λεγεῶνων ἄρχων;

1) Ἐπειδὴ ὁ Ἀδριανὸς, καίπερ ἀριθμούμενος ἐν τοῖς ἀρίστοις τῶν αὐτοκρατόρων, ἔπραξεν ὅμως καὶ τινὰς βιαίας πράξεις πρὸς τὴν Βουλὴν, μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ συνελθόντες οἱ βουλευταὶ ἤθελον νὰ ἀπαγορεύσωσι τὴν ἀποθέωσιν αὐτοῦ καὶ νὰ ἀτιμάσωσι τὴν μνήμην του. Ἀλλ' ὁ Ἀντωνῖνος, δεηθεὶς μετὰ δακρύων καὶ εἰπὼν ὅτι, ἀτιμωθεὶς τῆς μνήμης ἐκείνου, ἀκυροῦνται καὶ τὰ ὑπ' ἐκείνου διαταχθέντα, σὺν τούτοις δὲ καὶ ἡ υἱοθεσία αὐτοῦ καὶ ἡ διαδοχὴ τῆς ἀρχῆς, ἔπεισε τοὺς βουλευτάς νὰ μὴ πράξωσι τοῦτο.

δ' ἐπεπλήττετό ποτε ὑπὸ τῆς γυναικὸς του ὡς ἀφειδῶς χορηγῶν ἐκ τῆς ἰδίας περιουσίας, ἵνα οἰκονομῇ τὸ δημόσιον ταμεῖον, δὲν ἔχω πλέον ἰδίαν περιουσίαν, ἀπήντησεν, ἀφ' οὗτου ἀνέβη ἐπὶ τὸν θρόνον. Ἀντωνῖνος ὁ Πίος πρὸς διδασκαλίαν τοῦ θετοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Μάρκου Αὐρήλιου προσεκάλεσεν ἐξ Ἑλλάδος τὸν περίφημον φιλόσοφον Ἀπολλώνιον ¹. Ὁ ἀξιόλογος οὗτος μονάρχης ἐτελεύτησε τῷ 161 μ. Χ.

§ 6. Μάρκος Αὐρήλιος. Ὁ νεώτερος Ἀντωνῖνος ὁ φιλόσοφος, ὁ Μάρκος Αὐρήλιος, τοῦ ὁποῖου ὁ ἑφιππος ἀνδριὰς ἴσταται εἰσέτι ὡς ἐν τῶν κοσμημάτων ἐν Ῥώμῃ, ἦτο ἀνὴρ οὐ μόνον ἐνάρετος, ἀλλὰ καὶ ἐνεργητικώτερος τοῦ προκατόχου αὐτοῦ. Οὗτος ἀπέκρουσε τοὺς διὰ τοῦ Ῥήνου εἰσελθόντας εἰς τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος Γερμανοὺς ², καὶ τοὺς διὰ τοῦ Εὐφράτου εἰσβαλόντας Πάρθους. Ἐπειδὴ δὲ ἕτερα γερμανικὰ ἔθνη, ἐνωθέντα μετὰ τῶν σαρματικῶν καὶ συγκροτήσαντα τὴν μεγάλην μαρκομανικὴν λεγομένην ὁμοσπονδίαν, ὥρμησαν ἐπὶ τὸν Ἰστρον, ὁ Μάρκος Αὐρήλιος, ἐπιχειρήσας τὸν μαρκομανικὸν πόλεμον, ἡδυνήθη νὰ σώσῃ (178 μ. Χ.) τὸ κράτος διὰ τῶν στρατιωτικῶν του κατορθωμάτων ἐν μέρει, καὶ διὰ τῆς πολιτικῆς του διότι ἐηγόρασε παρὰ τῶν ἐχθρῶν τὴν εἰρήνην, καὶ ἐπέτρεψεν αὐτοῖς νὰ κατοικήσωσιν ἐντὸς τῆς Ῥωμαϊκῆς χώρας. Μετ' οὐ πολὺ ὁμοῦ οἱ μὲν βάρβαροι οὗτοι διέερρηξαν τὴν εἰρήνην, ὁ δὲ Μάρκος ἐκστρατεύσας κατ' αὐτῶν ἀπέθανεν ἐν Παννονίᾳ (180 μ. Χ.).

1) Λέγεται ὅτι τὸν Ἀπολλώνιον ἐλθόντα ἐξ Ἑλλάδος παρεκάλεσεν ὁ αὐτοκράτωρ νὰ ὑπάγῃ πρὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ φιλόσοφος ἀπεκρίθη ὅτι χρεὸς τοῦ μαθητοῦ ἦτο νὰ ἔλθῃ πρὸς τὸν διδασκαλόν, ὁ Ἀντωνῖνος ὑπομειδιάσας ἀπήντησεν, ὅτι ἀξίον ἀπορίας ἦτο, πῶς ὁ Ἀπολλώνιος, μὴ δυσκολευθεὶς παντελῶς νὰ ἔλθῃ ἐκ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν Ῥώμην, ἐδυσκολεύετο ἥδη νὰ ὑπάγῃ ἀπὸ ἐτέρου εἰς ἕτερον μέρος τῆς πόλεως; ἐνδίδων ὁμοῦ εἰς τὴν ἰδιοτροπίαν τοῦ διδασκάλου τοῦ υἱοῦ του διέταξε παρευθὺς νὰ προσκαλέσῃ τὸν Μάρκον Αὐρήλιον.

2) Ὁ Μάρκος Αὐρήλιος εἶχε προσλάβει καινῶν τῆς ἐξουσίας τὸν ἐν ἀσωτείᾳ διαβιούντα θετὸν ἀδελφόν αὐτοῦ Λούκιον Οὐήρον, ὅστις ἀπέθανε κατὰ τὴν ἐκστρατείαν ταύτην.

δηλητηριασθεῖς ὑπὸ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Κομμόδου. Ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος, τοῦ ὁποῖου τὰ συγγράμματα σώζονται μέχρι τῆς σήμερον, συνεχῶς ἔλεγε τὸ τοῦ Πλάτωνος, ὅτι εὐτυχεῖ εἰσιν αἱ πόλεις, ἂν ἔχωσιν ἢ βασιλεῖς φιλοσοφούντας, ἢ φιλοσόφους βασιλεύοντας.

§ 7. Κόμμοδος, Περτίναξ καὶ Ἰουλιανός. Οἱ μετὰ τοὺς Ἀντωνίνους αὐτοκράτορες, ἐξαιρουμένων ἐλίγων, ἦσαν ἀνίκανοι. Ἀπὸ τοῦ Κομμόδου, υἱοῦ τοῦ Αὐρηλίου, ἄρχεται πάλιν θλιθερά ἐποχή· διότι αἱ ἐπαρχίαι ἐπώληθησαν εἰς τοὺς πλειοδοτοῦντας, ὃ δὲ αὐτοκράτωρ οὗτος ἐφόνευεν ἐπὶ ἀργυρολογίᾳ, καὶ παριστάμενος δημοσίᾳ ὡς μονομάχος ἐκαυχᾶτο διὰ τὴν ἐπιτηδεύτητα αὐτοῦ εἰς τοὺς τοιοῦτους ἀγῶνας, οἵτινες τοσοῦτον ἀγριώτεροι καὶ ἀπανθρωπότεροι ἀπέβαινον, ὅσον ἤδη καὶ γυναῖκες πρὸς ἀλλήλας ἠγωνίζοντο. Τέλος ὁ ὤμδς καὶ σκληρὸς οὗτος αὐτοκράτωρ ἐδηλητηριάσθη τῇ συνεργείᾳ τῶν οἰκείων αὐτοῦ (193 μ. Χ.). Ὁ δὲ διαδεξάμενος αὐτὸν Περτίναξ, ἀποπειραθεὶς νὰ ἐπαναγάγῃ τὴν πειθαρχίαν εἰς τὸν στρατὸν, ἐφονεύθη μετὰ τρίμηνον βασιλείαν ὑπὸ τῶν πραιτωριανῶν, οἵτινες ἐπώλησαν τὸν θρόνον εἰς τὸν πλειοδοτήσαντα αὐτοῖς Ἰουλιανόν, ἄνδρα ἐπισήμου οἴκου.

§ 8. Σέπτιμος Σεβήρος. Μετὰ δέμηνον βασιλείαν τοῦ Ἰουλιανοῦ ὁ Σέπτιμος Σεβήρος, ἄνθρωπος φίλαρχος, ὅστις διώκει τὸν ἐν Ἰταλίᾳ στρατὸν, πορεύεται εἰς τὴν Ῥώμην καὶ ἀναγορεύεται αὐτὸς αὐτοκράτωρ (193—211 μ. Χ.), ὃ δὲ Ἰουλιανὸς καταδικάζεται ὑπὸ τῆς Βουλῆς εἰς θάνατον. Τῆς αὐτοκρατορίας ἐν τούτοις ἐφίετο καὶ ὁ ἐπαρχὸς τῆς Συρίας Νίγρος· προλαβὼν ὁμοῦς ὁ Σεβήρος ἐξεστράτευσεν κατ' αὐτοῦ, τὸν ἐνίκησε καὶ τὸν ἐφόνευσεν. Ἐπειδὴ δὲ τὸ Βυζάντιον εἴλετο τὰ τοῦ Νίγρου, ὁ Σεβήρος μετὰ τριετὴ πολιορκίαν τὸ ἐκυρίευσεν, καὶ κατασκάψας τὰ θυμᾶσια αὐτοῦ τείχη τὸ κατέστησεν ὑποτελὲς τῆς Περίνθου (196 μ. Χ.). Μετὰ ταῦτα ὁ Σεβήρος ἐστράφη καὶ καθ' ἑτέρου ἀντιζήλου αὐτοῦ, τοῦ ἐπάρχου τῆς Βρετανίας Ἀλβίνου, ὃν συναντήσας ἐν Λουγδούνῳ τῆς Γαλατίας ἐνίκησε καὶ ἐφόνευσεν. Ἐν Βρετανίᾳ δ' ἔλθων, ἵνα ἀναχαιτίσῃ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Καλπεδωνίων, ἔκτισεν τὸ περίφημον ἐκεῖνο τεῖχος, τὸ ὁποῖον σώζει ἔτι τὸ ὄνομα αὐτοῦ τοῦ Σεβήρου, καὶ τὸ ὁποῖον ἐξετείνετο

ἀπ' ἀνατολῶν εἰς δυσμὰς μεταξὺ τοῦ νόλου Σόλουε καὶ τοῦ ποταμοῦ Τύνου. Ὁ Σεβήρος ἀπέθανεν ἐν Ἐβοράκῳ τῆς Βρετανίας. Λέγεται δ' ὅτι αἰσθανθεὶς τὸν θάνατον εἶπε «τὸ πᾶν ὑπῆρξα, καὶ οὐδὲν ὠφελει»· καὶ ὅτι λαθὼν ἔπειτα εἰς χεῖρας τὴν κάλπην, ἣτις ἔμελλε νὰ περιλάβῃ τὴν κόριν αὐτοῦ, προσέθετο, «θα περιλάβῃς ἐκείνον, δι' ὃν μικρὰ ἦτο ἡ γῆ».

§ 9. Γενικαὶ παρατηρήσεις. Μετὰ τῶν δύο Ἀντωνίνων συνεξέπνευσε καὶ ἡ τῆς αὐτοκρατορίας εὐτυχία· ἡ δὲ ἱστορία τῆς Ῥώμης τὸντεῦθεν εἶναι ἱστορία τῆς παρακμῆς καὶ τῆς πτώσεως αὐτῆς. Τῷ ὄντι μετὰ τοὺς Ἀντωνίνους ἀσωτεία, ἀσέλγεια, καὶ ῥαθυμία φθερουσιν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὰς ἀνωτέρας τάξεις τοῦ ἔθνους, ἡ δὲ πραιτωριανὴ σωματοφυλακὴ, ἀρπάσασα (ὡς εἶδομεν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Περτίνακος) τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἐκλέγειν τοὺς αὐτοκράτορας, ἀναγορεύει τὸντεῦθεν ἐπὶ ἓνα περίπου αἰῶνα καὶ καθαιρεῖ αὐτοὺς κατὰ τὸ δοκοῦν. Ἐπειδὴ δὲ τὴν σωματοφυλακὴν ταύτην ἀπετέλουν ἀπαίδευτοι στρατιῶται, λαμβανόμενοι πρότερον μὲν ἀπὸ τῆς Ἰταλίας, τῆς Ἰβηρίας, τῆς Μακεδονίας καὶ τοῦ Νωρικοῦ, ἀπὸ δὲ τῆς ἐποχῆς τοῦ Σεβήρου στρατολογούμενοι ἀδιακρίτως ἀφ' ὅλων τῶν ἐπαρχιῶν, καὶ ἐπειδὴ οὗτοι ἦσαν ὑπερήφανοι μὲν διὰ τὴν δύναμιν αὐτῶν, ἀλλ' ἔστερημένοι παντὸς αἰσθήματος εὐθύνης διὰ τὴν ἀσφάλειαν ἢ εὐτυχίαν τῆς μεγάλης αὐτοκρατορίας, τῆς ὅπως τὴν τύχην διηύθυνον, ἕνεκα τούτου οὗτοι ἐνῆργουν πρὸς σκοποὺς μειθοφορικοὺς καὶ ἰδιοτελεῖς. Ὅθεν συνηγοροῦντες ὑπὲρ ἐκείνου, ὅστις ἔδιδεν εἰς αὐτοὺς πλεονα χρήματα, ἐδημοπρατοῦν τὴν αὐτοκρατορίαν, καὶ εἶχον τὸν αὐτοκράτορα εἰς τὴν ἀνάθεσιν αὐτῶν· διότι, ὅσον καὶ ἂν ἦτο αὗτος τυραννικὸς πρὸς τοὺς ἄλλους πολίτας, οἱ πραιτωριανοὶ δὲν ἐπέτρεπον αὐτῷ νὰ περιστείλῃ καὶ αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἐὰν πολιτικὸς τις ἀνὴρ ἐπεχειρῇ νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν παλαιὰν ἰσχὺν τοῦ πολιτεύματος, ἢ νὰ περιωρίσῃ τὴν ἰδιότροπον τυραννίαν αὐτῶν, οὗτοι προσεφέροντο μετ' ἄγρας ἀκολασίας καὶ σκληρότητος καὶ ἐθανάτονον αὐτὸν ἀδιστακτικῶς· πολλὰκις μάλιστα οἱ τύραννοι οὗτοι ἐφόνευον καὶ αὐτοὺς τοὺς αὐτοκράτορας, οἵτινες ἦσαν ἀπλᾶ νευρόσπαστα αὐτῶν.

Γ'. ΑΙΩΝ ΤΩΝ ΤΑΡΑΧΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗΣ

ΑΝΑΡΧΙΑΣ (244—308 μ. Χ.).

§ 1. Οἱ αὐτοκράτορες τοῦ τρίτου αἰῶνος καὶ κυριώτερα γεγονότα. Ἐκ τῶν δέκα καὶ ἑννέα αὐτοκρατόρων τοῦ τρίτου αἰῶνος λόγου ἄξιοι εἰσιν, Ἀλέξανδρος ὁ Σεβήρος 222 μ. Χ. φρόνιμος καὶ γενναῖος αὐτοκράτωρ, ὁ Μάρκος Αὐρήλιος Κλαύδιος (268), πρῶτος καὶ δίκαιος, ὁ Αὐρηλιανὸς (270), ἔνδοξος πολέμιος, καὶ ὁ περὶ τὰ τέλη τῆς ἑκατονταετηρίδος ταύτης (284) ἀναγορευθεὶς αὐτοκράτωρ Διοκλητιανός. Τὸ δὲ κυριώτερον χαρακτηριστικὸν τοῦ αἰῶνος τοῦτου ἐστὶν ἡ στρατοκρατία καὶ ὁ κατακερματισμὸς τῆς μεγάλης ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας· διότι ἀπὸ ἡ ἐν Ῥώμῃ πραιτωριανὴ σωματοφυλακὴ ἐσφειρίσθη τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἀναδιβάλλειν καὶ καταδιβάλλειν αὐτοκράτορας, καὶ τὰ ἐν ταῖς μεμακρυσμέναις ἐπαρχίαις τῆς αὐτοκρατορίας στρατεύματα ταχέως ἐμιμήθησαν τὸ παράδειγμα αὐτῆς. Ὅθεν ὁ στρατηγὸς, ἐκεῖνος ὅστις διόκει στρατεύμα ἐν Βρετανίᾳ, ἐν Γαλλίᾳ, ἐν Ἰσπανίᾳ, ἢ ἐν Συρίᾳ, ὅτε συνέβαινεν ευκαιρία ἀνηγορεύετο καὶ αὐτὸς αὐτοκράτωρ ὑπὸ τῶν ἰδίων αὐτοῦ στρατιωτῶν. Ἐνίοτε μάλιστα ὑπῆρχον δύο, τέσσαρες ἢ ἑξ αὐτοκράτορες καὶ ὀλίγον μετὰ τὰ μέσα τῆς τρίτης ταύτης ἑκατονταετηρίδος, καθ' ὃν καιρὸν ἐβασίλευεν ὁ Γαλλικὸς (260 μ. Χ.), ὑπῆρχον τόσοι πολλοὶ ἀπαιτοῦντες τὴν αὐτοκρατορίαν, ὥστε ἡ ἐποχὴ αὕτη ἐκλήθη ἐποχὴ τῶν τριάκοντα τυράννων. Ἐκ τῆς τοιαύτης δ' ἀναρχίας καὶ ἀνωμαλίας, καὶ τῆς ἐντεῦθεν προερχομένης ἀδυναμίας ἐνθαρρυνθέντα τὰ κατὰ μέρος ὑποταγμένα ἔθνη, τὰ θεωρούμενα ὡς ἐξάρτημα τῆς Ῥώμης, κατώρθωσαν τὴν αὐτονομίαν αὐτῶν, καὶ εἰσέβαλον μάλιστα εἰς αὐτὰς τὰς χώρας τῆς αὐτοκρατορίας (τὸ νέον περσικὸν βασίλειον ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ τὰ γερμανικὰ ἔθνη ἀπὸ Δουνάβειος καὶ Ῥήνου).

§ 2. Οἱ πρὸ Ἀλεξάνδρου τοῦ Σεβήρου αὐτοκράτορες. Οἱ πρὸ Ἀλεξάνδρου τοῦ Σεβήρου αὐτοκράτορες εἰσιν, ὁ Κικρυάλλας, υἱὸς τοῦ Σιπτιμίου Σεβήρου, ὡμὸς καὶ ἄφρων αὐτοκράτωρ (244 μ. Χ.), ὁ δειλὸς καὶ ἄπαιτος Μικρινός (247) καὶ ὁ Πιλιγασχλος. Ὁ τελευταῖος οὗτος ἄνευ (248) εἰς τὸν θρόνον τρισηκιδεκάτης τὴν ἡλικίαν ζήσας δ' ἐν τῇ Ἀσίᾳ ἔφερε τὸν τύπον ἰσχυροῦ δεσπότη· εἰσέγαγεν εἰς τὴν Ῥώμην τὴν λατρείαν τοῦ Βάκχ καὶ τοῦ Μολοχ, καὶ ἤρουν ἐξηγούμενον τὸ

Βιβλιοθήκη Βερολίνου

Μαρκουτίνος, ὁ πρὸς τὸν 15ο αἰῶνα

μέλλον ἀπὸ τῶν σπλάγγων παίδων θυσιαζομένων εἰς τὰ εἰδῶλα ἐκείνων· συναναστρέφτο μετὰ ὀρχηστῶν, ἄρματῆλατῶν καὶ ἄλλων τοιούτων· ἔχειροτόνησεν ὕπατον τὸν ἵππον αὐτοῦ, καὶ συνεκρότησε Βουλὴν γυναικῶν, ἵνα βουλευῆται αὕτη περὶ τοῦ τρόπου τοῦ ἐνδύεσθαι, περὶ συρμοῦ, ἐπίπλων, κοσμημάτων, ὀχημάτων καὶ ἄλλων τοιούτων ματαιοτήτων. Καὶ οἱ τρεῖς οὗτοι αὐτοκράτορες ἐφονεύθησαν.

§ 3. Ἀλέξανδρος ὁ Σεβῆρος. Μετὰ τοὺς ἀνικάνους καὶ σκληροὺς τούτους τυράννους κατέλαβε τὸν θρόνον μονάρχης ἄξιος ὁ Ἀλέξανδρος ὁ Σεβῆρος (222 μ. X.). Ἐπὶ τῆς βασιλεῖας αὐτοῦ Ἀρταξέρξης ὁ Α', Σασσανίδης τὸ γένος, διοικητὴς ἐπαρχίας τινὸς τοῦ παρθικοῦ κράτους, ἐπανεστὴ κατὰ τοῦ ἐσχάτου βασιλείως τῶν Πάρθων Ἀρταβάνου τοῦ Ἀρσακίδου, καὶ καταλύσας τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἰδρυσεν ἐπὶ τῶν ἐρείπειων τοῦ κράτους τούτου τὸ νέον περσικὸν βασίλειον μετὰ τοῦ ἀρχαίου θεησκεύματος, τοῦ βίου τῶν μάγων καὶ τῶν ἄλλων προπατορικῶν θεσμῶν (222 μ. X.), καὶ ἐγένετο ἀρχηγέτης τῆς δυναστείας τῶν Σασσανιδῶν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἀρταξέρξης, ἐπιθυμῶν ἤδη νὰ ἐκτείνῃ τὸ περσικὸν κράτος μέχρι τῶν ἐπὶ Δαρείου τοῦ Ὑστάσπους ὁρίων, διέβη τὸν Τίγριν καὶ Εὐφράτην καὶ προὐχώρει ἐπὶ τὴν λοιπὴν τὴν ὑπὸ τοὺς Ῥωμαίους Ἀσίαν, ὁ Ἀλέξανδρος Σεβῆρος, θέλων νὰ ἀναχαιτίσῃ τὴν ὁρμὴν τοῦ νέου τῶν Περσῶν ἡγεμόνος, ἐξεστράτευσεν κατ' αὐτοῦ (234 μ. X.). Ἐκεῖ δὲ πολλὰ ποιήσας καὶ πολλὰ παθὼν, ἀφοῦ κατέστησεν, ὅσον ἦν δυνατόν, τὰ ἐν Ἀσίᾳ, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἵνα ἀποκρούσῃ ἐπίθεσιν τινα τῶν γερμανικῶν ἐθνῶν, τὰ ὅποια διαβάνα τὸν Ἰστρον καὶ Ῥῆνον προὐξένου φόβον καὶ τρόμον εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἐπειδὴ ὁμοῦ ἠθέλησε νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν πειθαρχίαν εἰς τὸν ἐνταῦθα στρατὸν, ἐφονεύθη τῷ 235 μ. X. ὑπ' αὐτοῦ¹.

§ 4. Οἱ μετὰ Ἀλέξανδρον τὸν Σεβῆρον μέχρι τοῦ Γαλλικηνοῦ αὐτοκράτορες. Ἀπὸ τοῦ 235 μέχρι τοῦ 260 μ. X., τῆς ἐποχῆς δηλαδὴ τῆς παρακμῆς

1. Ἐπὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ Σεβήρου διετέλεσεν ὕπατος ὁ γνωστὸς ἱστοριογράφος Δίων ὁ Κάσιος.

καὶ τῆς στρατιωτικῆς ἀναρχίας, ἐβασίλευσαν ὁκτὼ αὐτοκράτορες. Τούτων δ' Ἰούλιος Μαξιμίγιος, θρᾶξ ὢν τὸ γένος, ὑπῆρξε ποιμὴν κατὰ τὴν νεότητά του, μετὰ δὲ ταῦτα γενόμενος στρατιώτης ἐπὶ Σεπτίμου Σεβήρου, κατέστη ἐκατόνταρχος ἐπὶ Ἡλιογάβλου καὶ χιλιάρχος ἐπὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ Σεβήρου. Διεκρίθη δὲ διὰ τὴν σωματικὴν του βώμην καὶ τὴν ἀγρίαν ὠμότητά του, ἔνεκα τῆς ὁποίας μάλιστα ἀνεκηρύχθησαν ἀντ' αὐτοῦ αὐτοκράτορες ὁ ἐν Ἀφρικῇ ἀνθύπατος Γορδιανὸς μετὰ τοῦ ὁμοιόνομου ἀδελφοῦ του. Ἀλλὰ πάντες οὗτοι ἐφονεύθησαν ὁ μὲν (Μακρίνος) ὑπὸ τῶν πραιτωριανῶν, οἱ δὲ Γορδιανοὶ πολεμοῦντες κατὰ τοῦ διοικητοῦ τῆς Μαυριτανίας. Τὸν Μαξιμίγιον διεδέξατο (237) ὁ Μάξιμος μετὰ τοῦ Βαλβίνου, καὶ τούτους φονευθέντας ὑπὸ τῶν πραιτωριανῶν ὁ Γορδιανὸς (238), ὃν σφόδρα ἀγαπῶσα υἱὸν αὐτῆς ἐκάλει ἡ Βουλὴ. Ἀλλὰ καὶ τοῦτον ἐφόνευσε καὶ διεδέξατο (244) ὁ Φίλιππος, ἄραψ τὸ γένος, ὅστις ἐώρτασε λαμπρότατα τὸ χιλιοστὸν ἀπὸ κτίσεως Ῥώμης ἔτος, καὶ ἐφονεύθη ὑπὸ τοῦ διαδεξαμένου (249) αὐτὸν Δεκίου. Ἐπὶ δὲ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου οἱ μὲν χριστιανοὶ δεινὸν ὑπέστησαν διωγμὸν, οἱ δὲ Γότθαι διαβάντες τὸν Ἰστρον κατέκαυσαν τὴν Φιλιππούπολιν καὶ δεινὴν συνεπήγαγον λεηλασίαν, φονεύσαντες 10 μυριάδας ἀνθρώπων (251). Ἐν τῇ κατὰ τῶν Γότθων ἐκστρατείᾳ φονευθέντος τοῦ Δεκίου διὰ προδοσίας, ἤρπασε τὸν θρόνον ὁ τὴν προδοσίαν συσκευάσας (254), Γάλλος ὀνομαζόμενος. Ἀλλὰ καὶ ὁ Γάλλος κατεβλήθη ὑπὸ τοῦ Αἰμιλιανοῦ (255), μεθ' ὃν φονευθέντα ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν ἔλαβε τὸν θρόνον (255) ὁ Οὐαλεριανός. Οὗτος ἀναγορευθεὶς αὐτοκράτωρ παρέλαθεν ἐξ ἀρχῆς συνάρχοντα τὸν υἱὸν αὐτοῦ Γαλληνόν, καὶ αὐτὸς μὲν ὠνομάσθη αὐγουστος, ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ καῖσαρ. Ὁ Οὐαλεριανὸς ἐκστρατεύσας κατὰ τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν Σαπώρου ἐνίκηθη καὶ ἀπέθανεν αἰχμάλωτος ἐν Περσίᾳ.

§ 5. Ἐποχὴ τῶν τριάκοντα τυράννων. Ὁ διαδεχόμενος τὸν πατέρα αὐτοῦ Γαλληνὸς (260 μ. Χ.) ἤρχεν ὀνόματι μόνον διότι ἐπ' αὐτοῦ ἀνηγορεύθησαν εἰς πολλὰ μέρη τῆς αὐτοκρατορίας τοσοῦτοι πολλοὶ συγχρόνως αὐτοκράτορες, ὥστε ἡ μὲν ἐποχὴ αὕτη ὠνομάσθη ἐποχὴ τῶν τριάκοντα τυράν-

νων ¹, τὸ δὲ κράτος περιέπεσεν εἰς ἀπερίγραφτον ἀναρχίαν καὶ ἀνωμαλίαν. Ἐνῶ δὲ συγχρόνως προσέβαλλον αὐτὸ ἔνθεν μὲν οἱ Πέρσαι, ἔνθεν δὲ διάφοροι γερμανικαὶ φυλαὶ (Γότθοι, Φράγκοι, Ἀλλαμανοί), οἱ αὐτοκράτορες οὗτοι, καταπολεμοῦντες ἀγρίως πρὸς ἀλλήλους, ἐπήνεγκον ἀκαταμέτρητον εἰς τὸν ῥωμαῖον κόσμον συμφορὰν. Ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ κατεστράφησαν τέλος ἢ ὑπὸ ἀλλήλων, ἢ ὑπὸ τοῦ αἰμοδόρου Γαλλικνοῦ, δολοφονηθέντος καὶ τούτου ὑπὸ τῶν ἰδίων αὐτοῦ ἀνθρώπων.

§ 6. Κλαύδιος. Μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ Γαλλικνοῦ ἀνηγορεύθη (268 μ. Χ.) ὑπὸ τοῦ στρατοῦ αὐτοκράτωρ ὁ Φλαβίος Κλαύδιος γενναῖος καὶ ἄξιος στρατηγός, πρῶτος δὲ συνάμα καὶ δίκαιος. Διηγούνται, ὅτι γυνὴ τις προσελθοῦσά ποτε αὐτῷ ἀνέφερεν, ὅτι ἀξιωματικὸς τις ὀνόματι Κλαύδιος κατέλαβε μέρος τῶν γαιῶν, αἵτινες ἀπετέλουν τὴν μόνην περιουσίαν της, καὶ τὸν παρεκάλει νὰ προσποθήσῃ νὰ τῇ ἀποδωθῶσιν· ὁ δὲ Κλαύδιος, ἀναγνωρίσας ἐν τῷ ἀξιωματικῷ ἐκυτὸν, πρέπει τῇ ἀπῆντησε μετὰ γλυκύτητος, νὰ ἀποδώσῃ ὁ αὐτοκράτωρ Κλαύδιος, ὅ,τι ὡς ἰδιώτης ἔλαβεν. Ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος, μετὰ πολλοὺς ἀγῶνας κατορθώσας νὰ ἐξώσῃ ἐπέκεινα τοῦ Ἰστροῦ τοὺς Γότθους, ἀπεθκνεν ὑπὸ νόσου ἐν τῇ ἐκστρατείᾳ ἣ δὲ σύγκλητος εἰς ἔνδειξιν τῆς πρὸς αὐτὸν εὐγνωμοσύνης διὰ τε τὰ ἔργα καὶ τὴν πατρικὴν κυβέρνησιν ἐψήφισε νὰ ἀνεγερθῇ χρυσοῦς ἀνδριάς αὐτοῦ ἐν τῇ Καπιτωλίῳ μετὰ χρυσῆς ἀσπίδος.

§ 7. Αὐρηλιανός. Ἀποβιώσαντος τοῦ Κλαυδίου, ἀνηγορεύθη κοινῇ γνώμῃ (270 μ. Χ.) αὐτοκράτωρ ὁ ἐπίσης ἄξιος στρατηγός, ὁ ἐκ Δακίας καταγόμενος, Αὐρηλιανός. Οὗτος διὰ τὴν ἀνδρίαν καὶ τὰς ἐκστρατείας του παρεβλήετο πρὸς τὸν Ἰούλιον Κλαύδιον, τοῦ ὁποῦ ὁμοῦ δὲν εἶχε τὴν ἡμερότητα. αὐτὸς τὴν πρὸς τὸ ὑπῆκον εὐνοίαν. Ὁ Αὐρηλιανός πρῶτος ἐκ τῶν αὐτοκρατόρων ἀνεδήσαντο τὸ βασιλικὸν διάδημα, ἀλλ' ἄνευ δόγματος τῆς Βουλῆς. Αὐτὸς παρεχώρησε πρὸς τοῦτοις τὴν Δα-

1) Μολονότι ἐν ὅλοις δὲν ὑπῆρξαν τοσοῦτοι, εἰμὴ 19. οὐδ' ἀνεφάνησαν ἅπαντες συγχρόνως, ἢ ἐπικλήσις ὁμοῦ αὕτη ἐγένετο ἀναλόγως τῶν ἐν Ἀθήναις πάλαι ποτὲ ὑπαρχάντων τριάκοντα τυράννων.

κίαν¹ εἰς τοὺς Γότθους, καὶ κατέστησε πάλιν σύνορον τοῦ κράτους τὸν Ἰστρον. Ἀλλὰ τὸ μέγιστον κατόρθωμα τοῦ Αὐρηλιανοῦ εἶναι, ὅτι ἠνώρθωσε τὴν τοῦ κράτους ἐνότητα, καὶ κατέστησεν αὐτὴν τοιαύτην, ὅσα ἦτο πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τῶν λεγομένων 30 τυράννων. Οὗτος ἐξεστράτευσεν κατὰ πρῶτον κατὰ τῆς Ζηνοβίας, ἣτις ἐκυριάρχει τῆς Συρίας, τοῦ πλείστου τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ αὐτῆς τῆς Αἰγύπτου², καὶ τὴν ἠνάγκασεν ἡττηθεῖσαν νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν λαμπράν αὐτῆς πρωτεύουσαν Παλμύραν, τὴν μεταξὺ Εὐφράτου καὶ Δαμασκοῦ κειμένην. Ἐπειδὴ δὲ μετὰ μικρὰν ἀντίστασιν καὶ ἡ πόλις αὕτη παρεδόθη, ἡ Ζηνοβία ἐδοκίμασε νὴ φύγῃ εἰς Περσίαν, ἀλλ' ἐζωγρήθη καὶ προσήχθη ἐνώπιον τοῦ αὐτοκράτορος. Οὗτος θαυμάσας τὴν τόλμην καὶ τὰς ἀρετὰς αὐτῆς τῇ ἐχάρισε μὲν τὴν ζωὴν, ἀλλ' ἐφόνευσε τὸν διδάσκαλον καὶ σύμβουλόν της, τὸν περιώνυμον Δογγίνον³, διὰ τὴν ὑπερήφανον ἀπάντησιν, ἣν ἔγραψε τῇ συμβουλῇ αὐτοῦ ἡ Ζηνοβία πρὸς τὸν αὐτοκράτορα κατὰ τὴν πολιορκίαν. Ἡ βασίλισσα αὕτη ἐκόσμησε κατόπιν τὸν θρίαμβον, τὸν ὁποῖον ἐτέλεσεν ὁ αὐτοκράτωρ, ἐπιστρέψας εἰς Ῥώμην. Ὁ Αὐρηλιανὸς

1) Αὕτη συνέκειτο ἐκ τῆς Βλαχίας, τῆς πρὸς δυσμὰς τοῦ Προῦτου Μολδαβίας, τῆς Τρανσυλβανίας, τῶν νοτιωτάτων ἄκρων τῆς Γαλλικίας, τῆς πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Τυσίου Οὐγγαρίας καὶ τινων ἄλλων χωρῶν. Ἴνα δὲ μὴ γίνῃ καταφανὴς ἡ παραχώρησις αὕτη, ἡ ἐπαρχία τῆς Μοισίας, ἣτις περιελάμβανε τὴν σήμερον Σερβίαν καὶ Βουλγαρίαν, καὶ ἣτις διηρεῖτο εἰς τὴν ἄνω Μοισίαν (τὰ δυτικώτερα μέρη αὐτῆς) καὶ τὴν κάτω Μοισίαν (τὰ ἀνατολικώτερα τῆς χώρας ἐκείνης τμήματα), διηρέθη ἤδη εἰς δύο τμήματα, ὧν τὸ ἓν ἔλαβε τὸ ὄνομα Δακία.

2) Ἡ Ζηνοβία διεδέχτο τὸν σύζυγον αὐτῆς Ὀθέναθον, ὅστις ἀρχηγὸς ὢν φυλῆς τινος τῶν Σαρακηνῶν ἐγένετο κατ' ὀλίγον βασιλεὺς τῆς Παλμύρας, καὶ συνεμάχησε μετὰ τοῦ Γαλλιηνοῦ ἔπειδὴ δὲ περισφρονήθη ὑπὸ τοῦ Σιπῶρου, διετέλει πολεμῶν πρὸς τοὺς Πέρσας, καὶ φέρων φόβον μέχρι τῆς ἐν Ἀσσυρίᾳ Ἡτσησφώντος. ἣτις ἦν πρωτεύουσα τότε τῆς περσικῆς ἀρχῆς.

3) Ὁ Ἕλλην οὗτος φιλόσοφος καὶ ῥήτωρ, ὁ συγγραφεὺς τοῦ περὶ ὕψους λόγου πονήματος, ἦτο Ἀθηναῖος.

θελήσας ἐπὶ τέλους νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῶν Περσῶν, ἐφονεύθη καθ' ὁδὸν ἐν Βυζαντίῳ (275) ὑπὸ τῶν περὶ αὐτὸν ἀνθρώπων.

§ 8. Οἱ μετὰ Αὐρηλιανὸν μέχρι Διοκλητιανοῦ αὐτοκράτορες. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Αὐρηλιανοῦ ὁ στρατὸς, ὡσανεὶ ἀπηυδηκῶς ἀπὸ τοῦ χειροτονεῖν αὐτοκράτορας, παρεκάλεσε τὴν Βουλὴν νὰ ὀρίσῃ τὸν ἄρχοντα τοῦ κράτους· ἡ δὲ Βουλὴ, ἥτις ἐξεπλάγη διὰ τὴν τοιαύτην αἵτησιν, ἐχειροτόνησε τὸν γεραιὸν, σεβάσμιον καὶ βαθύπλουτον βουλευτὴν Τάκτιον. Μετὰ ἔξ ὅμως μῆνας οἱ στρατιῶται, μετανοήσαντες διὰ τὴν παρχώρησιν τοῦ δικαϊώματος αὐτῶν, φονεύουσι τὸν αὐτοκράτορα τοῦτον καὶ ἀναγορεύουσι τὸν Πρόβον (276 μ. Χ.), ὅστις ἀνεδείχθη ἰσχυρὸς, μάχιμος καὶ ἀγαθὸς ἡγεμὼν. Ἀλλ' ὁ στρατὸς δυσαρεστηθεὶς καὶ κατ' αὐτοῦ, τὸν ἐφόνευσε, καὶ ἀνηγόρευσε (282) τὸν ἀρχηγὸν τῶν πραιτωριανῶν Κάρρον, ὅστις ἐβλήθη, ὡς διέδωκαν, ὑπὸ κερκυνοῦ ἢ, ὅπερ πιθανώτερον, ἐδόλοφονήθη ἐν τῇ κατὰ τῶν Περσῶν ἐκστρατείᾳ αὐτοῦ. Ἐκ τῶν δύο υἱῶν τοῦ Κάρρου, ὁ μὲν παρακολουθήσας τὸν πατέρα εἰς τὴν ἐκστρατείαν ἐφονεύθη μετ' ὀλίγον ὑπὸ τοῦ στρατοῦ, τοῦ ἀναγορεύσαντος αὐτοκράτορα τὸν Διοκλητιανόν, ὁ δ' ἕτερος, Καρίνος λεγόμενος, κατετροπώθη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Διοκλητιανοῦ.

§ 9. Διοκλητιανός. Ὁ ἐκ Δαλματίας Διοκλητιανὸς, ὅστις ἐβασίλευσε τῷ 284 μ. Χ., ὥφειλε τὴν ὑψωσίν του εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἰκανότητα. Οὗτος, νικήσας τὸν Καρίνον, μεγάλην ἐδειξε γενναιότητα πρὸς αὐτόν· διότι οὔτε τὴν ζώην, οὔτε τὴν περιουσίαν ἐκείνου ἀφῆρσεν. Ὁ ἡγεμὼν οὗτος ἐφόρεσε διὰ δόγματα τῆς Βουλῆς τὸ κύριον σημεῖον τῶν κυριάρχων τῆς Ἀσίας, ἦτοι τὴν λευκὴν περὶ τὴν κεφαλὴν ταινίαν, τὴν καλουμένην διάδημα, καὶ περιεβλήθη ἅπαντα τὸν λοιπὸν τῶν βασιλέων τῆς Ἀσίας κόσμον, ἐνῷ πρότερον ὁ αὐτοκράτωρ οὐδὲν εἶχε διακριτικὸν σημεῖον, εἰμὴ μόνον τὴν πορφύραν. Ἐν γένει δὲ ἀπὸ τοῦ Διοκλητιανοῦ κατέστη μόνιμος ὁ πρότερον ἐκ διαλειμμάτων μόνον ἀναφανόμενος ἀνατολικὸς ὄγκος τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ ὠρίσθη νομοθετικῶς, οὕτως εἰπεῖν, ἡ αὐλικὴ ἐθιμοταξία.

§ 10. Ὁ Διοκλητιανὸς καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ

συνάρχοντες. Ἐπειδὴ οἱ βάρβαροι πλημμυρήσαντες πανταχόθεν, ὑπερέβαλλον τὰ ὅρια τοῦ κράτους, ἐλήστευον καὶ ἐληλάτουν αὐτὸ, μέγιστος δ' ὑπῆρχεν ὁ κίνδυνος εἰς τὰ πρὸς τοὺς Γερμανοὺς σύνορα, τὰ παρὰ τὸν Ῥήνον καὶ Ἰστρον, ὁ Διοκλητιανὸς ἐνόμισεν, ὅτι εἰς καὶ μόνος αὐτοκράτωρ ἀδύνατον ἦτο νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὴν ἐπιτήρησιν τοῦ ὅλου κράτους. Ὅθεν (ἀπὸ τοῦ 286 μ. Χ.) κατέστησε συναύγουστον τὸν Μαξιμιανόν, εἰς ὃν ἀνέθετο τὴν ἄμυναν τοῦ Ῥήνου, αὐτὸς ἀναλαβὼν τὴν τοῦ Ἰστρου καὶ τῆς Ἀνατολῆς. Ἡ δὲ τοιαύτη τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἀξιώματος διχοτομία ἐγένετο οὐ μόνον ἵνα ἐξασφαλισθῇ τὸ κράτος, ἀλλὰ καὶ ἵνα ἀντιταχθῇ φραγμὸς τις εἰς τὴν φιλοδοξίαν τῶν στρατηγῶν, οἵτινες, διοικούντες ἰσχυροὺς στρατοὺς, εὐκόλως ἠδύναντο νὰ ἐπιθυμήσωσι τῆς ὑπερτάτης ἀρχῆς. Μετ' οὐ πολὺ ὅμως ἡ πείρα ἀπέδειξεν, ὅτι ἡ ἀπλὴ ἐκείνη διαίρεσις δὲν ἐζήκει. Ὅθεν ὁ Διοκλητιανὸς ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ Μαξιμιανοῦ ἐνόμισαν ἀναγκαῖον νὰ καλέσωσιν εἰς τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν πλείονας ἄνδρας, καὶ ἐχειροτόνησαν (294) δύο ἔτι συνάρχοντας τὸν ἐκ Δαρδανίας Κωνστάντιον, τὸν διὰ τὴν ἄκραν αὐτοῦ χλωμότητα Χλωρὸν ἐπικληθέντα, καὶ τὸν ἐκ Μιισίας (τῆς ἀπὸ τοῦ Αὐρηλιανοῦ Δακίας) Γαλέριον· ὠνόμασαν δ' αὐτοὺς καίσαρας, τάξαντες ὅτι τὸ τοῦ καίσαρος ἀξίωμα εἶναι μὲν ἀνώτατον, ἀλλ' ἐπέχει πάντοτε δευτερεύουσαν τάξιν ὡς πρὸς τὸν αὐγούστον¹. Τούτων δ' μὲν Κωνστάντιος ἦρχε τῆς Γαλατίας, Ἰθρηρίας καὶ Βρετανίας, ὡς συγκυβερνήτης τοῦ Μαξιμιανοῦ, εἰς ὃν ἀνετέθη ἡ Ἰταλία μέχρι Δουνάβειος, καὶ ἡ Ἀφρική· ὁ δὲ Γαλέριος, ὡς βοηθὸς τοῦ Διοκλητιανοῦ, συνεκυβέρνηα τὴν Ἰλλυρίαν μετ' αὐτοῦ, λαβόντος τὴν Θράκην, Μακεδονίαν, Ἑλλάδα, Ἀσίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον. Ὅθεν οἱ δύο αὐγούστοι εἶχον τὴν ἐφορείαν τοῦ ὅλου κράτους ἀδιαιρέτου μένοντος· ὁ μὲν Μαξιμιανὸς τῶν πρὸς δυσμὰς δηλαδὴ ἐπαρχιῶν, ὁ δὲ Διοκλητιανὸς τῶν πρὸς ἀνατολάς. Ὁ τελευταῖος ἐδρεύων ἐν Νικομηδεῖα κατεκό-

1) Τὸ ὄνομα καίσαρ, μεταβαλὼν τὴν γενεαλογικὴν σημασίαν, ἣν εἶχε τὸ πρῶτον, κατέστη ἀκολούθως τιμητικὸν ἐπώνυμον τῶν αὐτοκρατόρων· ἥδη δ' ἐσήμαινεν ὑπαυτοκράτορα ἢ ἀντιβασιλέα.

σησεν αὐτὴν λαμπρῶς καὶ τὴν κατέστησεν ἄλλην σχεδὸν Ῥώμην.

§ 11. Οἱ δὲ οὗ ἐπὶ Διοκλητιανοῦ καίσαρες. Ἐκτῶν δύο κισάρων, ὁ μὲν Κωνσταντῖος, ἐπειδὴ ἐν Βρετανίᾳ φιλοδοξῶς τις στρατηγὸς Κερκυσίος ἀνηγορεύθη ὑπὸ τοῦ στρατοῦ αὐτοκράτωρ τῆς Βρετανίας καὶ τοῦ συνορεύοντος αὐτῇ παραλίου τῆς Γαλλίας, ἠναγκάσθη νὰ πολεμήσῃ τὸν διαδεξάμενον τὴν ἀρχὴν τοῦ Κερκυσίου Ἀλεκτον, τὸν ὅποιον κατάρθωσε νὰ κατατροπώσῃ· ὁ δὲ Γαλέριος ἐνίκησε τὸν υἱὸν τοῦ Σκώρου Ναρσῆν, καὶ ἐπεξέτεινε τὰ σύνορα τοῦ κράτους μέχρι τοῦ Τίγρεως ποταμοῦ.

§ 12. Ὁ ἐπὶ Διοκλητιανοῦ δεινὸς τῶν χριστιανῶν διωγμός. Εἶχον παρέλθει μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Διοκλητιανοῦ 300 σχεδὸν ἔτη, ἀφ' οὗ ἀνεφάνη ὁ χριστιανισμός· οἱ δὲ χριστιανοὶ ἔκτοτε εἶχον αὐξήσει καὶ ἐνδυναμωθῇ, προχωρήσαντες βαθμὴδὸν εἰς αὐτὸ τὸ κέντρον τῆς κοινωνίας ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ, τῇ Ἑλλάδι καὶ τῇ Ἰταλίᾳ, καὶ διακλαδισθέντες ὀλίγον κατ' ὀλίγον εἰς τὰς μᾶλλον μεμακρυσμένας ἐπὶ χρίστας ἐκ διαλειμμάτων δ' ἤνοῦντο μετ' αὐτῶν καὶ πεπαίδευμένοι καὶ εὐπόληπτοι ἄνδρες. Οἱ αὐτοκράτορες μέχρι τοῦδε ἢ παρέβλεπον καὶ ἠνεύχοντο τὸν χριστιανισμόν, θεωροῦντες αὐτὸν ὡς ἀπλὴν παραφυσία τοῦ περιφρονουμένου ἰουδαϊσμοῦ, ἢ δεινῶς κατεδίωκον αὐτόν. Οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ἱστορικοὶ ἀπριθμοῦσι δέκα ἰδιαιτέρους διωγμούς, τοὺς ὁποίους ὑπέστη ἡ ἐκκλησία ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τῶν Ἀποστόλων μέχρι τοῦ Διοκλητιανοῦ· ἀλλ' ὁ φοβερότερος καὶ βιαιότερος ἅπαντων ἐγένετο ἐπὶ τοῦ Διοκλητιανοῦ¹. Ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος μετὰ τοῦ Μιξιμιανοῦ, καὶ πρὸ πάντων ὁ

1) Ὁ α' διωγμός ἐγένετο ἐπὶ Νέρωνος. Ἐπὶ τοῦ διωγμοῦ τούτου βεβαιῶνται, ὅτι ὑπέστη τὸν τοῦ μαρτυρίου θάνατον ἐν Ῥώμῃ καὶ ὁ ἀπόστολος Πῦλος (τῷ 66 μ. Χ.), ὡς δὲ λέγουσι καὶ ὁ Πέτρος. Ἐπὶ δὲ τοῦ Διοκλητιανοῦ ἐγένετο ὁ β' διωγμός, καθ' ὃν ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης κατακλιθεὶς ἐν Πιάτμῳ, ἔγραψεν ἐκεῖ τὴν ἀποκάλυψιν αὐτοῦ. Ἐπὶ Ἀδριανοῦ ἐγένετο ὁ γ', καὶ ἐπὶ τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου ὁ δ', ἐπὶ τοῦ Σεπτίμου Σεβήρου ὁ ε', καὶ ἐπὶ τοῦ Μακρίνου ὁ ς', ἐπὶ τοῦ Δεκίου ὁ ζ', ἐπὶ τοῦ Γάλλου ὁ η', καὶ ἐπὶ τοῦ Οὐαλεριανοῦ ὁ θ'.

Γαλέριος, νομίζοντας ὅτι αἰτία τῆς διαφθορᾶς, εἰς ἣν περιῆλθον τό τε κράτος καὶ οἱ ἄνθρωποι, ἦτο ὁ χριστιανισμός, ἀπεφάσισαν νὰ ἀφανίσωσι ριζηδὸν τὸ νέον θρησκευμα ἐν ἅπαντι τῷ κράτει, καὶ νὰ ἀνορθώσωσιν ἅπανταχοῦ τὴν λατρείαν τῶν θεῶν, οἵτινες ἐποίησάν ποτε τὴν Ῥώμην μεγάλην καὶ λαμπράν. Ὅθεν (κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 303 ἔτους) ὑπεγράφη ἐν Νικομηδείᾳ τὸ πρῶτον τοῦ διωγμοῦ τούτου θέσπισμα. Χιλιάδες δὲ πολλὰ ἀνδρῶν, γυναικῶν, παίδων ἐβασανίσθησαν καὶ ἐθανατώθησαν. Ἡ ἐκκλησία τῆς Νικομηδείας κατεστράφη· τὴν δὲ καταστροφὴν ταύτην παρηκολούθησε καὶ ἡ τῶν ἄλλων ἐκκλησιῶν τῶν καθ' ὅλα τὰ προσιτὰ μέρη τῆς αὐτοκρατορίας κειμένων ¹· ἔτι δὲ καὶ ἡ πυρπόλησις τῶν ἱερῶν βιβλίων, ἥτις ἦτο ἀλγεινότερα ὅλων τῶν παθημάτων τῶν χριστιανῶν. Μόνον ὁ Χλωρός, εἴτε διότι ἐν ἀπορρήτῳ εὐμυνῶς διέκειτο πρὸς τὸν χριστιανισμὸν, εἴτε ἐξ ἀπλοῦ φιλάνθρωπίας αἰσθήματος, δὲν κατεδίωξεν, εἰμὴ κατ' ἐπιφάνειαν τοὺς ἐν Γαλατίᾳ, Ἰβηρίᾳ καὶ Βρετανίᾳ χριστιανούς, καὶ διὰ τοῦτο προσεκτήσατο τὰς ψυχὰς ὅλων τῶν χριστιανῶν τοῦ κράτους.

§ 13. Ἡ ἀπὸ τῆς αὐτοκρατορίας ἀποχώρησις τοῦ Διοκλητιανοῦ καὶ τοῦ Μαξιμιανοῦ. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς τῶν διωγμῶν τρικυμίας, ὁ μὲν Διοκλητιανὸς ἕνεκα ἀκηδείας, ὁ δὲ Μαξιμιανὸς, ἀναγκασθεὶς ὑπὸ τοῦ Γαλερίου, ἀπέθεντο (τῷ 305 μ. Χ.) τὴν ἀρχήν. Τότε ἡ μὲν ὑπερτάτη ἐξουσία περιῆλθεν εἰς τὰς χεῖρας τῶν δύο καισάρων Κωνσταντίου τοῦ Χλωροῦ καὶ τοῦ Γαλερίου, ὁ δὲ Διοκλητιανὸς, ἀναχωρήσας εἰς τὴν ἐν Δαλματίας ἐπίσημον ἀποικίαν τῶν Ῥωμαίων Σάλωνα, διῆγε βίον ἰδιωτικὸν καὶ ἡσυχον, μέχρις οὗ ἐτελεύτησεν ἐκεῖ (τῷ 313).

§ 14. Γενικαὶ παρατηρήσεις (ἀποστολικὴ ἐθιμοταξία). Ἐνῷ ἡ πραγματικὴ δύναμις τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρα-

1) Οἱ χριστιανοὶ ἀρχίσαντες κατὰ πρῶτον νὰ ἐξασκῶσιν ὀλιγάριθμοι τὰ τῆς λατρείας αὐτῶν, συνήρχοντο εἰς ἰδιαιτέρας οἰκίας ἀπὸ δὲ ἐποπλαπλασιάζονταν, προσέδωκαν βιβλιοθήκας εἰς τὸ νὰ κτίσωσι καὶ ἐκκλησίας, τινὲς τῶν ὁποίων ἦσαν μάλιστα περιφανεῖς διὰ τὴν ὥραίαν ἀρχιτεκτονικὴν.

τόρων ἐγένετο ὁσημέραι ἀσθενεστέρα, οἱ αὐτοκράτορες, οἵτινες ἦσαν ἀπλᾶ δημιουργήματα τῆς ἡμέρας, ἀντεποιοῦντο εἰδός τι ἐξουσίας ἀνώτερον ἐκείνου, τὸ ὅποιον εἶχαν οἱ μεγάλοι καὶ ἰσχυροὶ αὐτῶν προκατόχοι· διότι ἡ μετὰ τῶν ἀνατολικῶν χωρῶν σχέσις ἐδίδασκεν ἤδη αὐτοὺς νὰ μιμῶνται τὴν πομπήν, τὴν τρυφήν καὶ τὴν κολακείαν τῶν βαρβάρων ἡγεμόνων. Ἐκ τῆς ἀνατολῆς εἰσῆχθη παρ' αὐτοῖς τὸ ἀδαμαντοστόλιστον διάδημα, τὸ ὅποιον ἔφερον ἐπὶ κεφαλῆς, ὡς σύμβολον τῆς ἐξουσίας, ἐπίσης δὲ καὶ πολλὰ ἄλλα κοσμήματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦτο καὶ ὁ βασιλικὸς θρόνος. Προσέτι ἐνῶ οἱ ἀρχαιότεροι αὐτοκράτορες ἦσαν ἐν γένει εὐπρόσιτοι καὶ δὲν διέφερον κατὰ πολὺ τῶν συγκλητικῶν, ἤδη οὗτοι περιεκυκλοῦντο ὑπὸ πολυαριθμοῦ θεραπείας, ἡ ὁποία προσεφέρετο πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τῆς πολιτείας μετ' ἀνατολικῆς εὐλαθείας· ὀλίγοι δὲ μόνον ἠδύναντο νὰ παρουσιασθῶσιν εἰς τὸν αὐτοκράτορα, καὶ οὗτοι ὑπεχρεοῦντο νὰ ὑποβάλλωνται εἰς προσκυνήσεις. Εἰς ἐκ τῶν αὐτοκρατόρων, ὅστις ἀνέλαθε τὰς ὑψηλοτέρας ταύτας τιμὰς, ἦτο ὁ Διοκλητιανός. Οὗτος ὁμοῦ, ὡν ἱκανός, μετεχειρίζετο τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ καὶ τὴν ὑπερβολικὴν ταύτην ἐπίδειξιν πρὸς τὸ εὐεργετεῖν τὴν αὐτοκρατορίαν, ἐνῶ ἄλλοι, οἵτινες ἀπῆτουν παρὰ τῶν ὑψηλῶν αὐτῶν τιμᾶς ταύτας, οἷας οἱ ἐθνικοὶ ἀπέδιδον εἰς τοὺς θεοὺς, θυσίας δηλαδὴ καὶ εἰκόνας, ἃς ἀνθρώπων ἐν τοῖς ναοῖς ἵνα προσκυνῶνται, ἦσαν ἐλιγώτερον ἱκανοὶ τούτου.

★ § 15. Γενικαὶ παρατηρήσεις (ὁ χριστιανισμός). Ἐνῶ ἡ κυβέρνησις τοῦ κράτους παρέλυσεν, ἡ δὲ ἀρχαία κοινωνία ἐμαραινέτο διὰ τῆς εἰδωλολατρείας, νέος συνίστατο κοινωνικὸς δεσμός, οὐχὶ πολιτικὸς, ἀλλὰ πνευματικὸς, ὅστις συνετέλεσε θαυμασιῶς εἰς τὴν διάδοσιν τῶν ἱερῶν τοῦ εὐαγγελίου ἀρχῶν. Τὸν πνευματικὸν τοῦτον δεσμὸν ἀπετέλει ἡ χριστιανικὴ κοινωνία· διότι πᾶσα ἐκκλησία αὐτῆς εἶχε τοὺς πρεσβυτέρους τῆς, τούτων δὲ προέσταντο οἱ ἐπίσκοποι, καὶ τῶν ἐπισκόπων τῶν ἐπαρχιακῶν πόλεων οἱ τῶν μητροπόλεων ἐπίσκοποι, οἵτινες διὰ τὴν ἐπισημότητα τῶν πόλεων καὶ διὰ τὸ μεγαλύτερον πλῆθος τῶν ἐν αὐταῖς χριστιανῶν ἔλαβον προέχουσάν τινα τάξιν· ἀλλὰ καὶ μεταξὺ τούτων πάλιν προεἶχον οἱ ἐπίσκοποι τῶν ἀποστο-

λικῶν ἐκκλησιῶν, ἐκείνων δηλαδή, τὰς ὁποίας συνέστησαν οἱ ἀπόστολοι, καὶ μεταξὺ τῶν ὁποίων διεκρίνοντο πρὸ πάντων ἐν μὲν τῇ Δύσει ἡ τῆς Ῥώμης, ἐν δὲ τῇ Ἀνατολῇ ἡ τῆς Ἀντιοχείας, ἡ τῆς Ἀλεξανδρείας, ἡ τῆς Ἐφέσου, ἡ τῆς Κορίνθου καὶ μετὰ ταῦτα ἡ τῆς Ἱερουσαλὴμ. Ἡ χριστιανικὴ λοιπὸν ἐκκλησία διὰ τοῦ πολιτεύματος αὐτῆς, ἥτοι διὰ τῶν διαφόρων θεσμῶν αὐτῆς, διὰ τῆς ἐξουσίας τῶν ἐπισκόπων της, διὰ τῶν ἐπαρχιακῶν συνόδων, καὶ διὰ τῆς πρὸς ἀλλήλας σχέσεως τῶν ἐκκλησιῶν, κατήντησεν οἷονεὶ μεγάλῃ τις αὐτοτελὲς ὁμοσπονδία πολλῶν αὐτενεργῶν πολιτειῶν, καὶ προσεκτίσαστο πλείστους ἐκ τῶν κατοίκων τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους. Ἐπειδὴ δὲ τὸ κράτος ταῦτα συνῆπτε πρὸς ἀλλήλα τοσαῦτα τῆς γῆς ἔθνη, διὰ τῆς ἐν αὐτῷ γενομένης ἐπιμιξίας οἱ θεοὶ τῆς Γαλατίας ἐγένοντο γνωστοὶ εἰς τὴν Συρίαν, καὶ οἱ θεοὶ τῆς Συρίας εἰς τὴν Γαλατίαν. Ἐκ δὲ τούτου ἡ μὲν ματαιότης τῆς εἰδωλολατρείας ἀπέβη κατὰ μικρὸν φανερά, ἡ δὲ ἰδέα τῆς ἐνότητος τῆς προνοίας ἱκανῶς εἶχεν ὀριμᾶσαι. Ὅθεν ὁ Πλούταρχος ἐν τῇ πραγματείᾳ αὐτοῦ τῇ ἐπιγραφομένῃ «περὶ Ἰσίδος καὶ Ὀσίριδος» ῥητῶς συμπεραίνει, ὅτι δὲν ὑπάρχουσι θεοὶ ἕτεροι παρ' ἑτέροις, οὐδὲ βάρβαροι καὶ Ἑλληνες, οὐδὲ βόρειοι καὶ νότιοι. «Ἀλλ' ὥσπερ ἥλιος καὶ σελήνη καὶ οὐρανὸς καὶ γῆ καὶ θάλασσα κοινὰ πᾶσιν, ὀνομάζεται δὲ ἄλλως ὑπ' ἄλλων, οὕτως ἐνὸς λόγου τοῦ ταῦτα κοσμοῦντος καὶ μιᾶς προνοίας ἐπιτροπευούσης. . . . ἕτεροι παρ' ἑτέροις γεγόνασι τιμαὶ καὶ προσηγορίαι». Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν φαίνεται παρὰ δόξον καὶ ἀκατανόητον πῶς οἱ Ῥωμαῖοι, ἐναντίον τῶν αἰσθημάτων καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ νὰ καταδικώκωσι διὰ θρησκευτικὸς λόγους, ἐξέλεξαν πρὸς τοῦτο τάξιν ἀνθρώπων, ἧτις ἐδίδασκε τὴν εἰρήνην, τὴν ταπεινῶσιν καὶ τὴν ὑπακοὴν εἰς τοὺς πολιτικὸς θεσμούς. Ἀλλὰ τὸ ἀνεξίθρησκον πνεῦμα, τὸ ὁποῖον ἐδεκνυον εἰς τινὰς περιστάσεις οἱ Ῥωμαῖοι, ἦτο τρόπον τινὰ ἀνταλλαγὴ θρησκευτικὴ καὶ πολιτικὴ. Διότι ἐνεκα τῶν ἀορίστων καὶ χαλαρῶν περὶ πολυθείας ἰδεῶν αὐτῶν, οὗτοι ἦσαν πρόθυμοι νὰ παραδέχωνται μὲν τινὰ ἐκ τῆς λατρείας τῶν ἄλλων ἐθνῶν, ἀλλὰ προσεδόκων ὅτι καὶ αὐτὰ ἤθελον σέβεσθαι καὶ παραδέχεσθαι τοὺς θρησκευτικὸς θεσμούς τῆς Ῥώμης. Ὅθεν οἱ

καταδιώκεται ἐδικαιολογοῦντο λέγοντες, ὅτι δὲν ἀπήτουν παρὰ τῶν χριστιανῶν ν' ἀπαρνηθῶσι τὴν πίστιν αὐτῶν, ἀλλὰ μόνον νὰ ἐκτελῶσιν ἐπουσιώδεις τινὰς τύπους συμμορφούμενοι τῇ καθεστῶσῃ θρησκείᾳ. Οἱ χριστιανοὶ ὅμως, πρεσβεύοντες ἀρχὰς ὑψηλοτέρας τῶν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων καὶ τῶν μαθητῶν αὐτῶν Ῥωμαίων διδασκομένων, δὲν ἠδύναντο νὰ δεικνύουσιν οὕτω τὴν πίστιν αὐτῶν διότι δι' αὐτοῦς ἡ ἐλάχιστη ἀναγνώρισις τῆς εἰδωλολατρείας ἐφάνετο ὀλεθρία. Ὅθεν, ὅτε διετάσσοντο νὰ προσφέρωσιν ὑπόκλινιν εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ αὐτοκράτορος, ἢ νὰ θυμιάζωσι τὸν ἐθνικὸν βωμὸν, ἢ ἄλλως νὰ ἀναγνωρίζωσι τὸ σύστημα τῆς πολυθεΐας, αὐτοὶ ἀπέκρουον τὴν πρᾶξιν ταύτην μετ' ἀγανακτήσεως, καὶ προὔτιμων νὰ ὑποφέρωσι βασάνους καὶ θάνατον μάλλον, παρὰ νὰ προσενέγκωσι ἐξωτερικόν τι σέβας εἰς τοὺς βωμοὺς τῆς Ἡρας ἢ τοῦ Ἀπόλλωνος. Διὸ πολυεὶδῃ βρασπιστήρια ἐπενοήθησαν, ἐν οἷς πολλοὶ καὶ ἐκ τῆς ἀνωτάτης καὶ κατωτάτης τάξεως ἀπέθανον ἀκλόνητοι εἰς τὴν πίστιν αὐτῶν, πεπεισμένοι ὅτι, ὅσον τρομερὰ καὶ ἄν ᾔσαν αἱ ἐπιβαλλόμεναι εἰς αὐτοὺς τιμωρίαι, ἔπρεπε νὰ τὰς ὑποφέρωσιν ὡς μέσον, δι' οὗ οἱ ἀνερθιμητοὶ κάταικοι τῆς γῆς ἐμελλον νὰ ἐνωθῶσιν εἰς τὴν ἀληθῆ πίστιν καὶ ὅτι κατὰ τὰς περὶ αὐτὰ παρηγήσεως ἀρχὰς τοῦ χριστιανισμοῦ, οἱ ὀλίγοι ἔπρεπε νὰ ὑποφέρωσι πρὸς ὄφελος τῶν πολλῶν.

Δ'. Αἰὼν τοῦ Μ. Κωνσταντίνου καὶ τῆς διαιρέσεως
τῆς αὐτοκρατορίας (305—393).

§ 1. Οἱ αὐτοκράτορες τοῦ τετάρτου αἰῶνος καὶ τὰ κυριώτερα γεγονότα. Κατὰ τὸν τέταρτον αἰῶνα μέχρι τῆς πρώτης διαιρέσεως τῆς αὐτοκρατορίας (ἔτι ἀπὸ τοῦ 305—364 μ. Χ.) ἐγένοντο αὐτοκράτορες ὁ Γαλέριος καὶ Κωνσταντῖος ὁ Χλωρός, Κωνσταντῖνος ὁ μέγας, οἱ τρεῖς υἱοὶ αὐτοῦ Κωνσταντίνος, Κώνστας καὶ Κωνσταντῖος, Ἰουλιανὸς ὁ παραβάτης, ὁ Ἰοβιανὸς καὶ Οὐαλεντινιανὸς ὁ Α'. Ἀπὸ δὲ τῆς πρώτης διαιρέσεως τῆς αὐτοκρατορίας, ἔτι ἀπὸ τοῦ Οὐαλεντινιανοῦ μέχρι τῆς ἐνώσεως τῶν δύο αὐτοκρατοριῶν, ἐβασίλευσαν ἐν μὲν τῇ δυτικῇ αὐτοκρατορίᾳ ὁ Γρατιανὸς καὶ ὁ Οὐαλεντινιανὸς ὁ Β' ἐν δὲ τῇ ἀνατολικῇ ὁ Οὐάλης καὶ ὁ

μέγας Θεοδοσίος, ὅστις ἦνωσε (τῷ 394) πάλιν τὰς δύο αὐτοκρατορίας. Μετὰ τὸν θάνατον ὁμοῦ τοῦ Θεοδοσίου τὸ βωμαϊκὸν κράτος διηρέθη πλέον (395) ὀριστικῶς ὑπὸ τῶν δύο υἱῶν αὐτοῦ τοῦ Ὀνωρίου καὶ τοῦ Ἀρκαδίου. Τὰ δὲ κυριώτερα γεγονότα τοῦ αἵωνος τούτου ἐκτὸς τῶν διαιρέσεων τῆς αὐτοκρατορίας εἰσὶν ἡ ἐπικράτησις τοῦ χριστιανισμοῦ, ἡ μετὰθεσις τοῦ θρόνου εἰς τὸ Βυζάντιον, καὶ ἡ ἐπιδρομὴ τῶν Οὐννων καὶ Γότθων.

§ 2. Γ α λ έ ρ ι ο ς καὶ Κ ω ν σ τ α ν τ ι ο ς ὁ Χ λ ω ρ ὀ ς. Ἀποῦ παρτηθήσαν τῆς ἀρχῆς οἱ δύο αὐτοκράτορες Διοκλητιανὸς καὶ Μαξιμιανὸς, οἱ δύο καίσαρες Κωνσταντῖος ὁ Χλωρὸς καὶ ὁ Γαλέριος ἀνηγόρευσαν ἑαυτοὺς αὐγούστους (305 μ. Χ.). Ἦτο δὲ ὁ μὲν Χλωρὸς χρηστὸς, ἐνάρετος καὶ ἀνδρεῖος, ὁ δὲ Γαλέριος θηριώδης, ἀπηνὴς καὶ ἄσωτος. Μετ' οὐ πολὺ ὁ Γαλέριος προεχειρίσατο δύο νέους καίσαρας, τὸν Σεβήρον καὶ τὸν Μαξιμίνον, ἐξαίρετας τῆς τσαυτῆς τιμῆς τὸν Κωνσταντῖνον.

§ 3. Ὁ μέ γ α ς Κ ω ν σ τ α ν τ ῖ ν ο ς. Ὁ Κωνσταντῖνος ἦτο υἱὸς Κωνσταντίου τοῦ Χλωροῦ· ἐγεννήθη κατὰ τινὰς μὲν ἐν Ταρσῷ, κατ' ἄλλους δ' ἐν Βιθυνίᾳ καὶ κατ' ἄλλους ἐν Νίσσῃ τῆς Μοισίας (Ναίσωφ)· μητέρα δ' ἔσχε τὴν τοσοῦτον μετέπειτα περιώνυμον γενομένην Ἑλένην. Ὁ Κωνσταντῖνος ἦτο μέγας, τὸ ἀνάστημα, καλὸς τὴν ὄψιν, βωμαλέος τὸ σῶμα καὶ βασιλικὸς τὸ φρόνημα. Ἐνῷ δὲ ὁ Διοκλητιανὸς, ἐκτιμῶν τὰ προτερήματα αὐτοῦ, προεχειρίσατο τὸν νέον τοῦτον πρωιμώτατα χιλιάρχον πρώτης τάξεως, ὁ Γαλέριος κατόπιν ἐκράτει αὐτὸν ὡς ὄμηρον παρ' ἑαυτῷ. Ὁ Κωνσταντῖνος ἐν τούτοις, θεωρήτας ἑαυτὸν ἡδικοημένον κατὰ τὴν διανομήν τοῦ καίσαρικοῦ ἀξιώματος, καὶ κινδυνεύσας, ὡς λέγουσι, νὰ στερηθῇ καὶ αὐτῆς τῆς ζωῆς παρὰ τῷ Γαλερίῳ, κατώρθωσε νὰ φύγῃ πρὸς τὸν πατέρα του. Μετ' οὐ πολὺ δὲ, ἀποθανόντος τοῦ πατρὸς ἐν Ἐβρακίῳ τῆς Βοστανίας (τῷ 306), ἀνηγορεύθη αὐτὸς ὑπὸ τοῦ στρατοῦ αὐγούστος, τριακονταετὴς ὢν τότε τὴν ἡλικίαν. Ἐπειδὴ δὲ τόλμη καὶ φρόνησις ἐβροῦθον τὴν φιλοδοξίαν του, ὁ Κωνσταντῖνος εἶδεν ἐν τῇ φρονήσει αὐτοῦ, ὅτι οἱ χριστιανοὶ ἦταν τὸ ὑγιέστερον καὶ ἰσχυρότερον μέρος τῆς βωμαϊκῆς κοινωνίας, ἐπὶ τοῦ ὁποῖου καὶ μόνου στήριζόμενοι οἱ αὐτοκράτορες ἠδύναντο νὰ ὑποστηρίξωσι τὸ

πανταχόθεν καταρρέον κράτος· ὅθεν προσηνέχθη πρὸς τοὺς χριστιανούς, ὅπως ὁ πατὴρ αὐτοῦ, καὶ ἀνεδείχθη μάλιστα ἀπὸ τοῦδε ἐπὶ μάλλον καὶ μάλλον εὐνους πρὸς αὐτούς· καὶ μοιλονότι δὲν ἐδέξατο ἐπισήμως τὸ νέον τοῦτο θρήσκευμα, εἰμὴ βραδύτερον, ὡμολόγει ὁμῶς ἔκτοτε τὴν ἀλήθειαν τοῦ χριστιανισμοῦ.

§ 4. Ῥῆξις μεταξὺ τῶν αὐτοκρατόρων. Ὁ Γαλέριος δὲν ἀνεγνώρισεν ὡς αὐγουστον τὸν Κωνσταντῖνον, ἀλλ' ἐχειροτόνησε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς ἐκείνου αὐγουστον μὲν τὸν Σεβήρον, πρῶτον δὲ καίσαρα τὸν Μαξιμῖνον καὶ δεύτερον τὸν Κωνσταντῖνον. Κατὰ τὸ αὐτὸ ὁμῶς ἔτος (306 μ. Χ.) ἡ Ῥώμη, ἐν ᾗ δὲν ἤδρυσον πλέον οἱ αὐτοκράτορες, διότι κατῴκουν οὗτοι εἰς τὰς ἐπαρχίας, ἐπανίσταται κατ' αὐτῶν καὶ ἀναγορεύει αὐγουστον τὸν Μαξέντιον, υἱὸν τοῦ γηραιοῦ Μαξιμιανοῦ, ὅστις ἀναλαμβάνει ἐπίσης μετ' οὐ πολὺ τὸν τίτλον τοῦ αὐγούστου ἐν Ῥώμῃ μετὰ τοῦ υἱοῦ του. Ὁ Γαλέριος ἐπεμψε τότε κατ' αὐτῶν τὸν Σεβήρον. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Σεβήρος ἐπολιορκήθη μετ' ὀλίγον καὶ ἐφονεύθη ἐν Ῥαβέννῃ, ὁ μὲν Γαλέριος ἀνηγόρευσε ἀντὶ τοῦ Σεβήρου αὐγουστον τὸν Δικίνιον, τὸ δὲ Ῥωμαϊκὸν κράτος διηρέθη εἰς τρία μέρη, ἐξ ὧν τὰς μὲν γαλατικὰς ἐπαρχίας εἶχεν ὁ Κωνσταντῖνος, τὴν δὲ Ἰταλίαν καὶ τὴν Ἀφρικὴν ὁ Μαξέντιος μετὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Μαξιμιανοῦ, καὶ τὰς λοιπὰς χώρας ὁ Γαλέριος μετὰ τοῦ καίσαρος Μαξιμίνου καὶ τοῦ αὐγούστου Δικινίου. Πρῶτος μεταξὺ τῶν ἐξ τούτων ἡγεμόνων ἔπεσεν ὁ Μαξιμιανός· διότι οὗτος, διχονοήσας πρὸς τὸν υἱὸν, κατέφυγε πρὸς τὸν ἐπὶ τῇ θυγατρὶ αὐτοῦ Φαύστῃ γαμβρόν του Κωνσταντῖνον· ἀλλ' ἐπιβουλεύσας ἐκαὶ τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν ζωὴν τοῦ Κωνσταντίνου ἠνάγκασε τὸν ἀνθρώπον νὰ φονεύσῃ αὐτὸν (310). Τὸ ἐπὶ οὗτος ἀπεβίωσε καὶ ὁ Γαλέριος· ὥστε ὑπελείφθησαν ἐκ τῶν ἐξ ἡγεμόνων οἱ τέσσαρες, ἐν Ἀνατολῇ μὲν ὁ Δικίνιος καὶ ὁ Μαξιμίνος, οἵτινες διενεμήθησαν πρὸς ἀλλήλους τὸ κράτος τοῦ Γαλερίου, ἐν τῇ Δύσει δὲ ὁ Μαξέντιος καὶ ὁ Κωνσταντῖνος.

§ 5. Ἡ κατὰ τοῦ Μαξεντίου νίκη τοῦ Κωνσταντίνου. Ἐπειδὴ ὁ ἐν Ἰταλίᾳ αὐτοκράτωρ Μαξέντιος ἐμελέτησε νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τοῦ Κωνσταντίνου, ὁ Κων-

εταντίνος ἀπεφάσισε νὰ καταδιώξῃ τὸν ἐπικίνδυνον τοῦτον ἀντίπαλον. Ἄλλ' αἱ μὲν δυνάμεις τοῦ Μαξεντίου ἦσαν πολλῶ ἀνώτεραι, ὁ δὲ στρατὸς τοῦ Κωνσταντίνου, θεωρῶν δεινὸν τὸ νὰ ἐμβάλῃ ἐνόπλιος εἰς τὴν Ἰταλίαν, νὰ καταπατήσῃ τὸ ἱερὸν ἔδαφος καὶ νὰ πολιορκήσῃ τὸ Καπιτώλιον, ἐγόγγυζεν. Ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ ὁ Κωνσταντίνος, ἐπικαλεσάμενος τὴν ἀρωγὴν τοῦ Θεοῦ, τὸν ὁποῖον καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἐτίμησεν, ἀνύψωσε τὴν σημαίαν τοῦ σταυροῦ, ἥτις κληθεῖσα λάβαρον κατέστη ἔκτοτε τὸ κύριον τοῦ στρατοῦ σύμβολον,¹ καὶ ὑπερβαλὼν τὰς Ἀλπεῖς κατετρόπωσε τὸν ἐχθρὸν αὐτοῦ. Ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ ἐφονεύθη (312 μ. Χ.) ὁ Μαξέντιος. Ὁ δὲ Κωνσταντίνος, κηρύξας ὅτι οὐδεμία προγραφὴ δύναται νὰ γίνῃ κατὰ τῆς ἐλευθερίας, καὶ πολιτευθεὶς μετὰ πολλῆς μετριοπαθείας καὶ συνέσεως, ἐκέρδισε τὴν ἀγάπην ὅλων τῶν πολιτῶν ἐν Ῥώμῃ.

§ 6. Ὁ Κωνσταντίνος καὶ ὁ Λικίνιος. Ἀφοῦ ὁ Κωνσταντίνος κατέβαλε τὸν Μαξέντιον, μετέβη εἰς Μεδιόλανον καὶ συνεμάχησε μετὰ τοῦ Λικινίου, πρὸς ὃν ἔδωκε σύζυγον τὴν ἀδελφὴν Κωνσταντίαν. Ἐκείθεν ὁ μὲν Κωνσταντίνος ἀπῆλθεν εἰς Γαλατίαν, ἵνα ἀποκρούσῃ νέαν εἰσβολὴν γερμανικῶν ἔθνων, ὁ δὲ Λικίνιος ἐξεστράτευσε κατὰ τοῦ ἐπιτεθέντος ἐναντίον αὐτοῦ Μαξιμίνου, καὶ κατετρόπωσε (313 μ. Χ.) αὐτὸν περὶ Ἀδριανούπολιν. Αὐτοῦ δ' ὁ Μαξιμίνος ἀπέθανε μετ' ἐλίγον, τότε τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος εὗρεθ' διηρημένον μεταξὺ δύο μόνων αὐτοκρατόρων τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τοῦ Λικινίου. Ὁ Κωνσταντίνος διατρίβων ἐκτοτε, ὅτε μὲν ἐν Γαλατίᾳ, ὅτε δ' ἐν Ἰταλίᾳ, ὅτε δ' ἐν Ἑλλάδι καὶ ἰδίως ἐν Θεσσαλονίκῃ, διερρύθμιζε τὰ τοῦ κράτους αὐτοῦ.

§ 7. Ὁ μεταξὺ Λικινίου καὶ Κωνσταντίνου ἀγὼν. Ἡ μεταξὺ Κωνσταντίνου καὶ Λικινίου φιλία διήρκεσε

1) Ἡ πρώτη αὕτη σημαία ἔχουσε τὰ ἑλληνικὰ στοιχεῖα Χ καὶ Ι', ἐκδηλοῦντα τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, διετερήθη ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας μέχρι τῆς ἐννιάτης, ὡς βεβαιοῦσιν, ἐκτενέστερον, εἰς τὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει βασίλεια, καὶ ἐπεκλήθη «λάβαρον». Τοῦ δὲ παρεδῶξαι τοῦτου ὀνόματος δὲν κατωρθώθη νὰ ἐξίχνηται οὔτε ἡ ἐτυμολογία, οὔτε ἡ ἐννοία.

πολὺ μικρόν· διότι ἑκάτερος τούτων ἀπέβλεπεν εἰς τὸ νὰ μοναρχήσῃ. Ὅθεν (ἀπὸ τοῦ 314 μ. Χ.) ἀντεπεξῆλθον κατ' ἑλλήλων. Ἀλλὰ τότε μὲν συνεβιάσθησαν πρὸς καιρόν μετὰ τινα ὅμως ἔτη (323) ὁ μέγας αὐτῶν ἀγὼν ἐκρίθη ἐντὸς τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν. Διότι ὁ μὲν Λικίνιος συνήθροισε τὰς πεζικὰς αὐτοῦ δυνάμεις εἰς Ἀδριανούπολιν καὶ τὰς ναυτικὰς εἰς Ἑλλησποντον· ὁ δὲ Κωνσταντῖνος ἐρμήσας ἀπὸ Θεσσαλονίκης ἀπήντησε τὸν Λικίνιον περὶ Ἀδριανούπολιν, καὶ προπορευομένου τοῦ λαβάρου μετὰ πεισματώδη μάχην ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ ὑποχωρήσῃ μέχρι Βυζαντίου. Ἐνταῦθα δὲ πολιορκήσας τὸν Λικίνιον ὁ Κωνσταντῖνος, ἵνα συμπληρώσῃ τὸν ἀποκλεισμόν, διέταξε τὸν πρεσβύτερον υἱὸν αὐτοῦ Κρίσπον¹, εἰς ὃν εἶχεν ἀναθέσει τὴν ναυτικὴν δύναμιν, νὰ φθάσῃ τάχιστα ἀπὸ τῶν παραλίων τῆς Μακεδονίας. Ὁ Κρίσπος, κατατροπώσας τὸν ἐν Ἑλλησπόντῳ στόλον τοῦ Λικινίου, ἐπεφάνη νικηφόρος πρὸ τοῦ Βυζαντίου, καὶ ἐπήνεγκε τὴν κρίσιν τοῦ ὅλου ἀγώνος. Ἐν τῷ ἄμα ὁ Λικίνιος ἀπεχώρησεν εἰς τὴν ἀντιπέραν παραλίαν· ὁ δὲ Κωνσταντῖνος λύσας τὴν πολιορκίαν διέβη τὸν πορθμὸν, καὶ δευτέρως μάχης συγκροτηθείσης ἐν Χρυσοπόλει ἐνίκησε κατὰ κράτος τὸν Λικίνιον, ὅστις ἔφυγεν εἰς τὴν πρωτεύουσάν τῆς Ἀνατολῆς Νικομήδειαν. Ὁ Κωνσταντῖνος τῇ μεσιτείᾳ τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ Κωνσταντίας ἐπέτρεψε τῷ Λικινίῳ νὰ ζήσῃ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου ἐν Θεσσαλονίκῃ ὡς ιδιώτης· πρὶν ὅμως παρέλθῃ ἔτος ὅλον, ἐφρονεύθη ἐκεῖ ὁ Λικίνιος ἐκ διαταγῆς τοῦ βασιλέως.

§ 8. Ὁ Κωνσταντῖνος μόνος αὐτοκράτωρ καὶ ἡ ἐπικράτης τοῦ χριστιανισμοῦ. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λικινίου ὁ Κωνσταντῖνος εἰς ἡλικίαν ἑτῶν 49 ἀπέβη (περὶ τὰ τέλη τοῦ 323 μ. Χ.) κύριος ὁλοκλήρου τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους καὶ ἀποκατέστησε τὴν ἐπὶ μακρὸν διακοπείσαν ἐνότητά αὐτοῦ. Ὁ Κωνσταντῖνος, πεποιθὼς ὅτι ἡ ἀνεξιθρη-

1) Ὁ Κρίσπος κατήγετο οὐχὶ ἐκ τῆς Φαύστης, ἀλλ' ἐκ τῆς πρώτης τοῦ Κωνσταντίνου γυναίκας. Ἡ δὲ ναυτικὴ δύναμις, ἣν ἐκυβέρνηε, συνάκειτο πρὸ πάντων ἐξ Ἑλλήνων.

σκαία ἀρκεῖ νὰ ἐπιφέρῃ ἐν εἰρήνῃ τὸν θρίαμβον τῆς ἀληθείας, δὲν κατεδίωξε τοὺς ἐθνικοὺς. Ἐπειδὴ ὁμοῦς ἀπέδιδεν ἀναφανδὸν λαμπρὰν προστασίαν εἰς τοὺς χριστιανοὺς, δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης οὐχὶ μὲν νόμῳ, πράγματι ὁμοῦς ὀριστικῶς τὸν χριστιανισμόν ἐν τῷ κράτει κατισχύσαντα· καὶ ἰδίᾳ ἀφ' οὗτου ὁ Κωνσταντῖνος, συγκαλέσας (325) τὴν πρώτην ἐν Νικαίᾳ οἰκουμενικὴν σύνοδον, παρέστη ἐν αὐτῇ ¹.

§ 9. Ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ Ἑλένη. Ὁ Κωνσταντῖνος, ῥυθμίσας τὸ ἐκκλησιαστικὸν ζήτημα, μετέβη ἀπὸ τῆς Ἀνατολῆς εἰς τὴν Ρώμην. Ἐκεῖ ὅμως ἐπῆλθον δυστυχῶς ἐν τῇ ἰδίᾳ οἰκίᾳ αὐτοῦ ὀλέθρια διενέξεις. Ὁ πρωτότοκος υἱὸς αὐτοῦ Κρίσπος, ὅστις ἐμισεῖτο ὑπὸ τῆς δευτέρας τοῦ Κωνσταντίνου συζύγου Φαύστης, ὡς ἐπισκιάζων διὰ τῶν προτερημάτων αὐτοῦ τὰ ἴδια αὐτῆς τέκνα, ἐγένετο ἀνάρπαστος διὰ διαταγῆς τοῦ βασιλέως, καὶ ἀπαχθεὶς εἰς φυλακὴν τινα ἐκτὸς τῆς Ἰώμης ἐθνατωθῆ ἑκεῖ. Συγχρόνως δ' ἀνηγγέλθη ἐξ Ἀνατολῆς ὅτι καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Λικινίου καὶ τῆς Κωνσταντίας, δωδεκαετῆς μόλις, ἀποσπεσθεὶς ἀπὸ τῆς μητρικῆς ἀγκάλης ἐσφάγη. Ἐπὶ τῷ ἀκούσματι τοῦτω ἔδραμεν ἐξ Ἀνατολῆς ἡ μήτηρ τοῦ Κωνσταντίνου Ἑλένη, ἵνα ἐκφράσῃ τὴν ἀγανάκτησιν, τὴν θλίψιν καὶ τὴν πένθη, ἣν ἐνεποίησεν εἰς αὐτήν, ὡς χριστιανὴν μητέρα. τὸ ἀνοσιούργημα τοῦτο ². Ὁ βασιλεὺς ἀκούων τοὺς θρήνους τῆς μητρὸς ἤσθάνθη, ὡς πάντες ὁμολογοῦσι, καὶ ἐπεδείξατο μετάνοιαν διὰ πολλῶν καὶ ποικίλων τεκμηρίων ἐξαιρέτου εὐλαθείας πρὸς τὸ θρήσκευμα. Τότε ἐκ τῆς Ρώμης ἡ μήτηρ αὐτοῦ ἐπορεύθη εἰς τὴν Πα-

1) Ἡ σύνοδος αὕτη καταδικάσασα τὴν διώσιν τοῦ Ἀρείου καὶ τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ ὡς αἰρετικὴν, συνέταξε τὸ ἅγιον σύμβολον τῆς ἀνωμότητος ἡμῶν πίστεως. Τὸν ἐναρκτήριον λόγον ἐν αὐτῇ ἐξεφώνησεν ὁ Κωνσταντῖνος εἰς λατινικὴν μὲν γλῶσσαν, ἀλλὰ μεθαρμενεύετο συνάμα ἐν τῇ ἐλληνικῇ, ἐν ἣ καὶ τὰ πρακτικὰ τῆς συνόδου ἐγράφησαν.

2) Ὅτι ἐν τῇ παραφορᾷ τῆς τύψεως τοῦ συνειδότος, ἣν ἐνέβαλον εἰς τὴν καρδίαν τοῦ Κωνσταντίνου οἱ λόγοι τῆς μητρὸς, ἐμάνεν αὖθις τὰς χεῖρας αὐτοῦ θανατώσας τὴν Φαύστην, ὡς παραίτιον τῆς πρώτης συμφορᾶς, θεωρεῖται ὅλως ἀπίθον.

λαιστίνην (327 μ. Χ.), ὅπου μετὰ πολλάς ἐρεύνας ἀνεῦρε τὸν τάφον τοῦ Σωτῆρος καὶ ἀπεκάλυψε τὸν τίμιον καὶ ζωοποιὸν σταυρόν. Ἀφοῦ ἀνηγγέλθη τοῦτο εἰς τὸν Κωνσταντῖνον, οὗτος μὲν διέταξε παραυτίκα νὰ ἀνεγερθῇ ἐπὶ τοῦ ἁγίου Τάφου ἐκκλησίαι λαμπροτάτη τῆς Ἀναστάσεως, ἡ δὲ μήτηρ αὐτοῦ ἐφρόντισε, πρὶν ἀναχωρήσῃ ἐκ τῆς Παλαιστίνης, νὰ τεθῶσι τὰ θεμέλια τοῦ ναοῦ τούτου. Ὁ Κωνσταντῖνος, ὅστις ἐτίμησε τὴν μητέρα αὐτοῦ ὡς βασίλισσαν, ἐπιστρέψασαν αὐτὴν ἐκ τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ ἀποθανοῦσαν μετ' ὀλίγον εἰς ἡλικίαν 80 ἐτῶν, τὴν ἐκθήδευτε (328) μεγαλοπρεπέστατα. Βραδύτερον δὲ μετεκόμισε τὰ ὅσθα αὐτῆς εἰς τὴν νέαν πρωτεύουσαν.

§ 10. Ἡ μετὰ θείαις τοῦ θρόνου εἰς τὸ Βυζάντιον. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Διοκλητιανοῦ εἶχεν ἤδη παύσει ἡ Ῥώμη τοῦ νὰ ᾔνοι ἡ συνήθης καὶ τακτικὴ ἐδρα τοῦ κράτους· ἐδὲ Κωνσταντῖνος ἀπαρσιζόμενος εἰς τὰ τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος λείψανα, ἅτινα ὑπῆρχον εἰσέτι ἐν αὐτῇ, καὶ αἰσθανόμενος ἑαυτὸν μὴ οἰκείως διακείμενον ἐν πόλει, ἧς ἡ ἀριστοκρατία ἦτο προσηλωμένη, εἰς τὴν εἰδωλιλατρείαν, ἀπεφάσισε νὰ μεταφέρῃ ἄλλαχού τὴν πρωτεύουσαν. Ἐστρεψε λοιπὸν τὰ βλέμματα ἐκεῖ, ὅθεν ἡδύναντο συνήμῃ νὰ ἀτραλίσῃ τὸ κράτος ἀπὸ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Γότθων, οὔτινες ὀρμώμενοι ἀπὸ τῆς Δακίας ἠπειλοῦν νὰ διαρρήξωσι τὴν μεταξὺ τῶν δυτικῶν καὶ ἀνατολικῶν χωρῶν αὐτοῦ συνέχειν. Ἡ θαυμαστὰ τοποθεσία τοῦ ἐπὶ τοῦ θρηκτικοῦ Βοσπόρου κειμένου Βυζαντίου, ὅπερ ἐκτίσθη ἄλλοτε (656 π. Χ.) ὑπὸ τῶν Μεγαρχῶν, ἐφείλκεται τὴν προσοχὴν τοῦ Κωνσταντίνου. Τὴν πόλιν λοιπὸν ταύτην ἐξελέξατο ὡς πρωτεύουσαν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους. Ἀφοῦ δ' ἐξέτανε διὰ νέων τειχῶν τὸν περιβόλον αὐτῆς, καὶ ἐκόσμησε ταύτην διὰ νέων οἰκοδομῶν, ἐτετέλεσθησαν (τῷ 330 μ. Χ.) μεγαλοπρεπῶς τὰ ἐγκαίνια τῆς ὑπὸ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ἐπικληθείσης Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Κωνσταντῖνος πρὸς τούτοις διήρесе τὸ κράτος εἰς τέσσαρας ἐπαρχίας, ἐν αἷς περιλαμβάοντο ἢ τε Ῥώμη καὶ ἡ Κωνσταντινούπολις. Πᾶσα δ' ἐπαρχία ὑποδιερέθη εἰς διοικήσεις, ἐκάστη τῶν ὁποίων εἶχεν ἴδιον διοικητήν. Ἡ δὲ αὐτὴ ἐλαβεν ὅλως ἀνατολικὸν σχῆμα, καὶ οἱ ὑ-

χριστιανικῶν ταγματικῶν σημαίαν ἑλληνικὴν, ἐπιγράψας ἐπ' αὐτῆς ἑλληνικοῖς γράμμασι τὸ ὄνομα τοῦ Σωτῆρος, καὶ ἑλληνιστὶ τὸ σῶμβολον αὐτῆς «ἐν τούτῳ νίκα» καθιερώσας. Ἰδούσας δὲ καὶ τὴν νέαν Ῥώμην, ἐν ᾗ παρτήχθη καὶ ἐπὶ μακρὸν κατόπιν ἡμασεν ἡ ἑλληνικὴ μοναρχία, ἐγένετο παραίτιος τῆς κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα σωτηρίας τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ἐν ἐνὶ λόγῳ ὁ Κωνσταντῖνος ὄχι μόνον τὴν ἀρχαίαν μητρόπολιν τοῦ ἑλληνισμοῦ, τὰς Ἀθήνας δηλονότι, ἐσεβάσθη καὶ ἐξαίρετως ἐτίμησε, στρατηγὸς Ἀθηναίων καλούμενος, καὶ τοὺς διδασκάλους αὐτῆς αὐξήσας καὶ πολλῶν πόρων καὶ ὑποχρεώσεων αὐτοὺς ἀπαλλάξας, καὶ τὴν δῆμον εὐεργετήσας διὰ χορηγίας σίτου, ὅν κατ' ἔτος ἐπεμπεν, ἀλλὰ καὶ τὰ πάντα παρασκεύασε πρὸς τὴν πολιτικὴν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀναβίωσιν.

§ 12. Οἱ τρεῖς υἱοὶ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου. Ὁ Κωνσταντῖνος διένειμε πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ τὸ κράτος εἰς τοὺς τρεῖς υἱοὺς του Κωνσταντῖνον, Κωνσταντῖον καὶ Κώνσταντα· οὗτοι δὲ ζήλοτυποῦντες ἀλλήλους κατέφυγον πρὸς ὑποστήριξιν τῶν ἀξιώσεων τῶν εἰς τὰ ὅπλα. Ἀφ' οὗ δ' ὁ μὲν Κωνσταντῖνος ἔπεσεν ἐν τινὶ μάχῃ (340 μ. Χ.) πολεμῶν κατὰ τοῦ Κώνσταντος, ὁ δὲ Κώνστας ἐφρονέθη κατόπιν (350) ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν τοῦ, ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ἀνατολῆς Κωνσταντῖνος ἐχειροτόνησε καίσαρα τὸν νεώτερον τῶν ἐξαδέλφων αὐτοῦ Φλάβιον Ἰουλιανόν, καὶ ἀπέστειλεν αὐτὸν πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς Γαλιτίας, ἣν ἡπεύλουν αἱ εἰσβολαὶ τῶν Γερμανῶν. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ δόξα τοῦ Ἰουλιανοῦ, νικήσαντος τοὺς Ἀλλαμανοὺς καὶ τοὺς Φράγκους, ἐκίνησε τὴν ὑπόψιν τοῦ Κωνσταντίου, ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος ἐζήτησε νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπ' αὐτοῦ μέρος τοῦ στρατοῦ του· ἀλλ' ὁ Ἰουλιανός, τὸν ὁποῖον ὁ στρατὸς ἀνηγόρευεν ἐν Παρισίοις αὐτοκράτορα, ἐξεστράτευσεν ἐναντίον τοῦ ἐξαδέλφου του. Ὁ ἐμφύλιος ἐν τούτοις πόλεμος προσελήφθη, ἀποθανόντος τοῦ Κωνσταντίου πρὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ Ἰουλιανοῦ.

§ 13. Ἰουλιανὸς ὁ παρθένος. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κωνσταντίου ἀποβαίνει μόνος κύριος τοῦ κράτους ὁ Φλάβιος Ἰουλιανός, ὅστις εἰσῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐπευφημούμενος ὡς αὐτοκράτωρ. Ὁ Ἰουλιανός, γεννηθεὶς ἐν Βυ-

ζαντίω καὶ μητρικὴν γλῶσσαν τὴν ἑλληνικὴν ἔχων, ἐξεπαιδεύθη ἐν Ἀθήναις ¹. Εἶχε δὲ καὶ πολλὰ ἐκ τῶν προτερημάτων ἐκείνων, τὰ ὅποια συντελοῦσιν εἰς τὸ νὰ εὐδοκίμησωσιν οἱ ἄνθρωποι ἐν τῷ κόσμῳ, εὐφυΐαν δηλαδὴ, χρηστότητα, ἀνδρίαν καὶ τύχην. Ἐπειδὴ δὲ ἔλαβεν ἐντελῶς ἑλληνικὴν ἀνατροφὴν, ἠγάπησε μὲν τὸν ἑλληνισμὸν, ἀλλὰ κατὰ δυστυχίαν δὲν ἐνόησε τὰς ἀληθεῖς ἀνάγκας τῆς ἐποχῆς του, καὶ προαρεπόμενος ὑπὸ σοφιστῶν εἰδωλολατρῶν περιέπεσεν εἰς τὸ παράδοξον ἀμάρτημα τοῦ νὰ ἐξομῶσῃ τὸν χριστιανισμὸν, καὶ νὰ ζητήσῃ πάλιν τὴν ἀνθρώπωσιν τῆς ἀρχαίας εἰδωλολατρείας· ἐνταῦθεν ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος ἔλαβε τὸ ὄνομα τοῦ ἀποστάτου καὶ παραβάτου. Δὲν κατεδίωξεν ἐν τούτοις ὁ Ἰουλιανὸς τοὺς χριστιανούς, ἀλλ' ἀποκατέστησε τοὺς ναοὺς καὶ τὰ ἀγάλματα τῶν θεῶν, πρὸς οὓς ἐτέλει μεγάλας καὶ πολυδαπάνους θυσίας, προσφέρων ἐνίοτε καὶ ἐκατόμβας. Ἐπειδὴ δὲ τὸ περσικὸν βασίλειον ἠπείλει ἀδιαλείπτως ἀπ' ἀνατολῶν τὸ κράτος, ὁ Ἰουλιανὸς ἐδηγῆσας **35** χιλιάδας περίπου ἀνδρῶν ἔφθασε μέχρι τοῦ Τίγριος· μὴ εὐρὺν ὅμως ἔχθρους ἐν τῷ πεδίῳ, ἀλλὰ προσβαλλόμενος ἀπὸ τῶν ὠχυρωμένων πόλεων, ἐνέπισε τέλος εἰς ἐνεδραν, καὶ ἐπολεμήθη ὑπὸ ἰσχυρᾶς περσικῆς δυνάμεως. Πληγωθεὶς δ' ἐν τῇ συμπλοκῇ ταύτῃ διετέλει ταλαιπωρούμενος, ἕως οὗ αἱ ταλαιπωρίαι αὐταὶ ἐπὶ νύκτον τὸν θάνατον αὐτοῦ. Μετὰ τοῦ ἀνδρὸς τούτου ἐξέλιπε (363) καὶ ἡ γενεὰ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου.²

§. 14. Ἰ ο υ β ι α ν ὸ ς. Μετὰ τὸν Ἰουλιανὸν ἀνηγорεύθη αὐτοκράτωρ ὁ Ἰοβιανός. Οὗτος ἐπροστάτευσεν μὲν τὸν χριστιανισμὸν, ἀλλὰ συνωμολόγησε μετὰ τῶν Περσῶν εἰρήνην, ἥτις ἐθεωρήθη ὡς καταισχύνασα τὸ τε ῥωμαϊκὸν ὄνομα καὶ τὸν στρατὸν· διότι παρεχωρήθησαν δι' αὐτῆς εἰς τοὺς ἔχθρους πολλαὶ ἐπαρχίαι τῆς αὐτοκρατορίας, καὶ ἡλαττώθη οὕτως ἡ κατὰ τὰς χώρας ἐκείνας ἐπιρροή τῶν Ῥωμαίων. Ὁ Ἰοβιανὸς ἀπέθανεν ἐν Ἀσίᾳ, ἐπιστρέφων ἐκ τῆς ἐκστρατείας ταύτης (τῷ 364 μ.Χ.).

1) Ὁ Ἰουλιανὸς ἐν Ἀθήναις διατρίβων εἶχε συμμαθητὰς τὸν Νανζιανζηνὸν Γρηγόριον καὶ τὸν μέγαν Βασίλειον.

2) Ὁ Ἰουλιανὸς ἀντιπροσωπεῖ τὸν θνήσκοντα πολιτισμὸν τῆς ἀρχαίας οἰκονομίας ἀνιστάμενον καὶ παλινὸντα κατὰ τοῦ νέου πολιτισμοῦ.

§ 15. Ἡ ἐπὶ Οὐαλεντινιανοῦ πρώτη διαίρεσις τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους. Μετὰ τὸν Ἰοθιανὸν ἀνεδείχθη αὐτοκράτωρ Οὐαλεντιανὸς ὁ Α'. Οὗτος ἐγεννήθη ἐν Πανονίᾳ (Οὐγγαρία), ἔλαβε δὲ τὰς ψήφους τοῦ στρατοῦ διὰ τὴν στρατηγικὴν αὐτοῦ ἱκανότητα. Μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Οὐαλεντινιανοῦ ἐβασίλευσαν μὲν πολλάκις πλείονες αὐτοκράτορες συνάμα, ἀλλ' ὑπῆρχε πάντοτε μία μόνη αὐτοκρατορία. Ὁ Οὐαλεντιανὸς ὁμῶς, ἀντὶ νὰ κηρύξῃ ἄλλον τινὰ ἀπλοῦν συνάρχοντα, ἔδωκεν εἰς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Οὐάλεντα τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ αὐγοῦστου μετ' ἀπολύτου ἐξουσίας ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς μοίρας τῆς αὐτοκρατορίας. Οὕτω λοιπὸν ἐγένετο μεταξὺ Οὐαλεντινιανοῦ καὶ Οὐάλεντος ἡ πρώτη τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους διαίρεσις εἰς ἀνατολικὴν καὶ δυτικὴν αὐτοκρατορίαν, ὧν ἡ μὲν ἔχουσα πρωτεύουσαν τὴν Ῥώμην¹ περιελάμβανε τὴν Ἰταλίαν, Γαλατίαν, Ἀφρικὴν καὶ τὰς λοιπὰς ἐν τῇ δυτικῇ χώρᾳ, ἡ δὲ ἀνατολικὴ ἔχουσα πρωτεύουσαν τὴν Κωνσταντινούπολιν περιεῖχε τὴν Ἀσίαν μετὰ τῆς Αἰγύπτου καὶ τὰς λοιπὰς ἐν Εὐρώπῃ κατὰ τὰς τῶν Ῥωμαίων (τὴν Οὐγγαρίαν, τὰς παρὰ τὸν κάτω Δούναβιν καὶ τὸν Εὐξείνιον Πόντον χώρας καὶ τὴν Ἑλλάδα).

§ 16. Εἰςβολὴ τῶν Οὐννων. Οἱ Οὐννοι, ἔθνος ἄγριον καὶ ἄγνωστον, ἀνῆλθον πιθανώτατα εἰς τὴν μαγγολικὴν φυλὴν, εὗρισκοντο κατ' ἀρχὰς κατοικοῦντες τὴν χώραν, τὴν ὑπὸ τῶν Μογγόλων καὶ Τατάρων κατεχομένην νῦν πρὸς ἄρκτον καὶ πρὸς δυσμὰς τοῦ μεγάλου τῆς Σινικῆς τεῖχους, τὸ ὁποῖον ἔκτισαν τρεῖς αἰῶνες περίπου π. Χ. οἱ Σινι, ἵνα ἀπαλλαχθῶσιν ἀπὸ τὰς εἰσβολὰς αὐτῶν. Ἀλλὰ τὸ τεῖχος τοῦτο ὀλίγον συνετέλεσεν εἰς τὴνπραγματοποίησιν τοῦ σκοποῦ τῶν Σινῶν. Φαίνεται δὲ ὅτι μετὰ πολλὰς ἀμφιβολίας συμπλοκάς κατὰ τὸ τέλος τῆς πρώτης μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος ἡ ἐξουσία τῶν Σινῶν ἐπαξετάθη ἐπὶ τοῦ μεγαλειτέρου μέρους τῆς χώρας τῶν Οὐννων, καὶ τότε τινὲς τούτων μετέβησαν πρὸς ἄρκτον καὶ δυσμὰς, καὶ προβαίνοντες ἕκτοτε βαθμικρὸν κατελάμβανον χώρας ἐκ

¹ Μελλοντικὴ πρωτεύουσα τῆς δυτικῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας ἦτο ἡ Ῥώμη, οἱ αὐτοκράτορες ὁμῶς πολλάκις ἤδρευον ἐν Μεδιολάνῳ.

των νῦν ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας καὶ Αὐστρίας καταχομένων. Οὗτοι δὲ προσήγγισαν οἱ Οὐννοι πρὸς τὰς διαφόρους γοθικὰς φυλάς, αἵτινες, ἐπεκταθεῖσαι ἀπὸ τοῦ ἀρκτικοῦ μέρους τοῦ Δουνάβεως ἐκ τοῦ Εὐξείνου Πόντου μέχρι τῆς Βαλτικῆς καὶ τῶν συνόρων τῆς Ἀσίας, εἶχον συγκεντρώσει ἐν τῇ βορειοανατολικῇ Εὐρώπῃ μέγα κράτος κυριαρχήσαν των σαρκωτικῶν καὶ σλαυικῶν φυλῶν.

§ 17. Ἡ εἰς τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος εἰσελθόντων Γότθων. Ἐπειδὴ οἱ Οὐννοι ἐπιπεσόντες κατὰ τῶν Γότθων ἐφρόνευσαν τὸν βασιλέα αὐτῶν Ἑρμνρίκον, τὸν πρῶτον μονάρχην τῶν γοθικῶν φυλῶν, καὶ ὑπέταξαν τὸν λαὸν αὐτοῦ, μοιράτις Γότθων, φοβουμένη μὴ πάθῃ τὰ αὐτὰ, προσέδραμε πρὸς τὸν ἐν τῇ Ἀνατολῇ αὐτοκράτορα Οὐάλεντα. Ὁ δὲ Οὐάλης, μαθὼν ὅτι οἱ Γότθοι ἦσαν τοῦ δόγματος τοῦ Ἀρείου, ὅπερ εἶχε δεχθῆ καὶ αὐτός, ἔδωκεν ὁδηγίας, ἵνα μεταξιδιάσωσιν αὐτοὺς διὰ τοῦ Δουνάβεως εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐπικράτειαν. Οὕτω διέβη (376 μ. Χ.) τὸν Δουνάβιν πλῆθος συνιστάμενον, ὡς λέγεται, ἐκ 200000 πολεμιστῶν καὶ ἐξ ἐνὸς ἑκατομμυρίου λαοῦ. Ἡ μοῖρα δ' αὕτη ἔλαβεν ἑκαστε τὸ ὄνομα τῶν Βισιγόθων, (ἤτοι δυτικῶν Γότθων), ἐνῶ οἱ μείναντες ἐπέκεινα τοῦ Δουνάβεως ὠνομάσθησαν Ὀστρογόθοι (ἀνατολικοὶ Γότθοι). Λέγεται δὲ ὅτι οἱ ἐπιτόπιοι Ῥωμαῖοι ἀξιωματικοὶ δωροδοκηθέντες εἶχον ἐπιτρέψει εἰς τοὺς διαβάκτας τὸν Δουνάβιν Γότθους νὰ φέρωσι μετ' ἑαυτῶν τὰ ὅπλα των, καὶ ὅτι τοῦτο μεγάλως ἔβλαψε τοὺς Ῥωμαίους· διότι ὁ πολυάριθμος οὗτος λαὸς ἀγρίων καὶ ἀκολάστων ἔξεων, ἀφροῦ κατώκησε συγκεντρωμένος καὶ οὕτως ἐφωδιασμένος περὶ τὴν δεξιάν ὄχλην τοῦ Δουνάβεως ἐντὸς τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους, ἀπέβη μετ' ὀλίγον ταραχώδης καὶ θηριώδης.

§ 18. Ἡ κατὰ τῆς ἀνατολικῆς αὐτοκρατορίας ἐπιθέσεις τῶν Γότθων, καὶ ὁ θάνατος τοῦ Οὐάλεντος. Ἐπειδὴ οἱ Ῥωμαῖοι δὲν ἔλαβον τὴν ἀναγκαίαν πρόνοιαν, ἵνα θεραπεύσωσι τὰς χρείας τῶν ἐντὸς τοῦ κράτους αὐτῶν εἰσελθόντων Γότθων, οὗτοι ἀπελπισθέντες ἐκ τῆς πείνης ὑπόπτυσαν ὅτι ἐρρίφθησαν εἰς τὴν παγίδα. Ἐπειδὴ δὲ συνέβη νὰ δοθῇ συμπόσιον εἰς τινὰς τῶν ἀρχηγῶν τούτων τῶν Γότθων ἐν τῇ Μαρκιανουπόλει (70 μίλια μακρὰν τοῦ

Δουνάβεως κειμένη), τὸ ὅλον πλῆθος, ὅπερ ἀπῆται νὰ συμφά-
γη, ὅτε εἶδεν, ὅτι δὲν ἐδίδετο εἰς αὐτὸ τροφὴ, ἤρξατο νὰ ἐκ-
δικῆται κατὰ τῶν πολιτῶν. Τότε οἱ πολῖται ἐπετέθησαν κατὰ
τῶν σωματοφυλάκων τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Γότθων· οὗτος δὲ μετὰ
τῶν ἀκολούθων αὐτοῦ, πιστεύσας ὅτι ὑπῆρχε συνωμοσίαι ἐναν-
τίον αὐτοῦ, ἐξῆλθε τῆς πόλεως μαχόμενος, καὶ ἐμφανισθεὶς εἰς
τὸ στρατόπεδόν του παρώξυνε τοὺς Γότθους εἰς τοιοῦτον βαθ-
μὸν, ὥστε ἀμέσως ἡτοιμάσθησαν οὗτοι νὰ ἐκστρατεύσῃσι κατὰ
τῆς Μαρκιανουπόλεως. Ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ τὰ μὲν αὐ-
τοκρατορικὰ στρατεύματα ἡττήθησαν, ἡ δὲ πόλις διήρπαγνεν.
Οἱ Ῥωμαῖοι προσεπάθθησαν ἐπομένως διὰ τῆς πείνης νὰ ἀναγ-
κάσωσι τοὺς Βισιγότθους νὰ ζητήσωσι τὴν εἰρήνην, καὶ νὰ
περιορίσωσιν αὐτοὺς εἰς τὴν ἐπαρχίαν τὴν μεταξὺ Δουνάβεως,
συμβληκῆς ἐρήμου καὶ Αἴμου. Ἀλλ' ἐπειδὴ κατὰ τὸν αὐτὸν
χρόνον καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτῶν Ὀστρογόθοι, εὐρόντες τὴν διὰ
τοῦ Δουνάβεως ὁδὸν ἀνοικτὴν, διέβαινον πολυάριθμοι παρακο-
λουθούμενοι μάλιστα ὑπὸ ἄλλων βαρβάρων φυλῶν, μεταξὺ τῶν
ἐποίων ἦσαν καὶ οἱ Οὐννοι, οἵτινες τοὺς κατεδίωκον, ὁ Οὐάλτες
ἐνόμισεν ἀναγκαῖον νὰ ἐκστρατεύσῃ, ἵνα καταστρέψῃ τοὺς
αὐθάδεις τούτους βαρβάρους. Συγκροτήσας ἐν τούτοις μάχην
ἐν Ἀδριανουπόλει (378) ἐνίκηθη καὶ ἐφρονεύθη. Τότε οἱ Γότ-
θοι προήλασαν μέχρι Κωνσταντινουπόλεως· καὶ ἀπὸ ταύτης
μὲν ἀπεκρούσθησαν, κατεπλημμύρησαν ὅμως τὴν Θράκην, τὴν
Μακεδονίαν καὶ τὴν Θεσσαλίαν. Ἀλλ' οἱ Γότθοι, ἀφοῦ εἰσέ-
βαλον εἰς τὴν ἀνατολικὴν αὐτοκρατορίαν, οὐ μόνον τὴν ἀσθέ-
νειαν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους ἐνόησαν ἤδη, ἀλλὰ καὶ ἐκ διαφύ-
ρων συμβεβηκότων¹ ἔλαβον ἀφορμὴν νὰ ἐπικυζήσωσιν ἀφ' ἐνός

1) Εἰς τινες τῶν πρώτων πόλει τῆς ἀνατολικῆς αὐτοκρατορίας οἱ
Ῥωμαῖοι εἶχον σφάξει μετὰ σκληρότητος τοὺς Γότθους, οἵτινες εὐρί-
σκοντι πλουσίαν καθ' ὅλην τὴν αὐτοκρατορίαν διεσπαρμένους, ἄλλοι μὲν
ὡς δοῦλοι, ἄλλοι δὲ ὡς ἰδιοκτήται. Οἱ γὰρ νῦν εἰσβαλόντες Γότθοι, ἐνῶ
ἐλεηλάτουν τὴν γῆραν, εὕρισκον ἐδῶ καὶ ἐκεῖ συγγενεῖς καὶ συμπαλτίας,
οἵτινες εἶχον ὑπ' ἑαυτοῖς ἀπὸ τῆς τυραννείας τῶν Ῥωμαίων, γονεῖς ὀηλαδῆ
ἢ παῖδας, οἵτινες εἶχον ἀποσπασθῇ ἀπὸ τῶν οἰκογενειῶν αὐτῶν, ἵνα γί-
νωσι δοῦλοι, ἢ ἵνα διασκεδάσωσι τοὺς ἀνηνθρώπους καὶ πρυμνηλοὺς Ῥωμαίους,
φονεῶντες ἀλλήλους εἰς μονομαχικά θεάματα.

μὲν τὴν ὁργὴν καὶ τὸ μῖσος αὐτῶν κατὰ τῶν Ῥωμαίων, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν πλεονεξίαν καὶ τὴν πρὸς διαρπαγὴν ὁρμὴν των.

§ 19. Γρατιανὸς, Οὐάλεντινιανὸς ὁ Β' καὶ Μάξιμος. Τὸν κυβερνῶντα τὴν δυτικὴν αὐτοκρατορίαν Οὐάλεντινιανὸν ἀποθανόντα τῷ 375 μ. Χ. διεδέξατο ὁ υἱὸς τοῦ Γρατιανῶς, παρὰ λαβῶν συνάροντα Οὐάλεντινιανὸν τὸν Β', τὸν νεώτερον ἀδελφόν. Ὁ Γρατιανὸς, ἀποφασίσας νὰ ἐκστρατεύσῃ πρὸς βοήθειαν τοῦ θείου τοῦ Οὐάλεντος, ἀνεγκλιίσθη διότι οἱ ἐν Ἑλβετίᾳ Ἀλλαμανοὶ, μαθόντες τοῦτο, ἐβάρησαν εὐνοϊκῇ τὴν περίστασιν, ἵνα εἰσβάλωσιν εἰς τὸ δυτικὸν κράτος. Καὶ αὐτοῦ μὲν προσέβαλε καὶ ἐνίκησεν· ἐπειδὴ δὲ ἐνησχολεῖτο πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς Γαλατίας ἀπὸ τῶν Γερμανῶν τούτων, προσχειρίσας αὐγούστον τὸν ἐξ Ἰβηρίας Θεοδόσιον, καὶ εἰς τοῦτον ἀνέθετο τὴν τῆς Ἀνατολῆς ἄμυναν (379). Ὁ Γρατιανὸς ἐν τούτοις, διαπρέψας ἐν τῇ Δύσει ἐπὶ πολλαῖς ἀρεταῖς καὶ μάλιστα ἐπὶ πολεμικῇ ἀξιοτήτι, δυσχερέστησε τοὺς πολυκρίθμους εἰσέτι ἐν ταῖς δυτικαῖς ἐπαρχίαις εἰδωλολάττρας· διότι πρῶτος αὐτὸς ἀπέθετο τὸ τοῦ ἐθνικοῦ ἀρχιερέως ἀξίωμα, καὶ προσέβαλε συνάμα τὴν φιλοτιμίαν τῶν Φράγκων, παρὰ λαβῶν ἀντ' αὐτῶν μισθοφόρους τοὺς Ἀλανοὺς. Ἐντεῦθεν ὠρελούμενος ὁ συγκαλητικὸς Μάξιμος ἀνγκορεύθη αὐτοκράτωρ· ὁ δὲ Γρατιανὸς ἀντεπεξελθὼν κατ' αὐτοῦ ἐφρονεύθη ὑπὸ τοῦ ἰδίου στρατοῦ (383).

§ 20. Θεοδόσιος ὁ μέγας. Ὁ Θεοδόσιος ἦτο υἱὸς ὁμωνύμου στρατηγῶ, διαπρέψαντος καὶ ἐπὶ Οὐάλεντινιανοῦ τοῦ Α', συκοφαντηθέντος ὅμως καὶ θανατωθέντος ἀδίκως. Μετὰ τὴν τοιαύτην τοῦ πατρὸς τελευτήν, ὁ νέος Θεοδόσιος, ὅστις εἶχε δώσει δειγμάτων ἀξιολόγων στρατηγικῶν προτερημάτων, ἀπῆλθεν εἰς Ἰβηρίαν, τὴν πατρίδα αὐτοῦ, καὶ ἐκεῖ διέτριβεν ἰδιωτεύων, ὅτε ὁ Γρατιανὸς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Οὐάλεντος ἐκάλεσεν αὐτὸν ἄγοντα τὸ 33 τῆς ἡλικίας ἔτος εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ αὐγούστου. Ὁ Θεοδόσιος, γενόμενος αὐτοκράτωρ τῆς Ἀνατολῆς, μετὰ ἐπταεταῖς ἀγῶνας κατώρθωσεν ἐν μέρει μὲν διὰ πολέμου, ἐν μέρει δὲ διὰ συμβιβασμοῦ νὰ ἀναγκαιύσῃ προσωρινῶς τὴν πρόοδον τῶν βαρβάρων, συναικίσας τινὰς μὲν τῶν ἐ-

πιδρομέων τούτων ἐν ταῖς μεσημβριναῖς ἐπαρχίαις τοῦ Δουνά-
θως, ἄλλους δὲ κατατάξας ἐν τῷ βορειοκινῷ στρατεύματι. Ὁ
Θεοδόσιος, ἐξοχρὸς προστάτης τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας γενό-
μενος, συνεκάλεσεν ἐν Κωνσταντινουπόλει (381) τὴν δευτέραν
οἰκουμένην Σύνοδον, ἐν ᾗ ἀνεθεματίσθη ὁ ἀρειανισμὸς· ἀπη-
γόρευσε δὲ εἰς τοὺς ἔθνικοὺς τὰς θυσίας καὶ τὴν εἰς τοὺς ναοὺς
αὐτῶν προσέλευσιν. Οὗτός ἐστιν ὁ πρῶτος αὐτοκράτωρ ὁ καθυ-
ποβλήθη εἰς ἐκκλησιαστικὴν πεινὴν διότι συμβάσας ποτὲ
στάσεως ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἐνῷ αὐτὸς διέτριβεν ἐν Μεδιολάνῳ
παρὰ Οὐκλεντινικῷ τῷ Β', διέταξε (390) νὰ τιμωρηθῶσιν ἀ-
πηνῶς οἱ στασιασάυτες· καὶ μετενόησε μὲν κατόπιν ὁ αὐτοκρά-
τωρ, ἀλλὰ τὸ κακὸν δὲν ἤτο πλέον καιρὸς νὰ προληφθῇ¹. Τό-
τε ὁ Μεδιολάνων Ἀμβρόσιος, παρυστήσας τῷ αὐτοκράτῳ τὸ
ἄπηνες καὶ τρομερὸν τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ κατατολμθέντος
ἐγκλήματος, ἐμπόδισεν αὐτὸν νὰ ἐπιβῇ τῶν ἱερῶν προφυλαίων
τῆς μητροπόλεως, καὶ νὰ ἰκούσῃ τῆς θείας λειτουργίας, ἀπο-
φινόμενος ὅτι μετάνοια μακρὰ δύναται μόνη νὰ ἐξαλείψῃ τη-
λικούτον ἁμαρτήμα, καὶ νὰ ἐξιλεώσῃ τὴν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ. Ὁ
Θεοδόσιος, ὑποκύψας εἰς τὸν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας ἀφορισμὸν,
ἐλύθη ἀπ' αὐτοῦ μόλις μετὰ δεκάτῳ μηνῶς, ὅτε ἐγένετο δευτὸς

1) Εἰς τὴν στάσιν τῆς μεγάλης ταύτης πόλεως, ἥτις ἤτο ἡ ἐπιστα-
σίς τῶν ἐν τῇ ἀνατολῇ πόλεων, ἔδωκεν ἀγρυπνίαν τὸ ἀκόλουθον περι-
στατικόν. Ἡνίοχος τις τοῦ ἱπποδρόμου, κατηγεργηθεὶς ἐπὶ αἰσχρῇ ἐγκλήμα-
τι, ἐφυλακίσθη. Ἐπειδὴ δὲ μετ' οὐ πολὺ ἐμέλλε νὰ ἐκτελεσθῇ ἐν Θεσσα-
λονίκῃ μία τῶν ὑποδρομιῶν ἐκείνων, αἵτινες ἀπατέλουν τότε τὴν κυριωτά-
την διακτέσασιν τῶν μεγάλων τοῦ κράτους πόλεων, ὁ ὄχμος τῶν Θεσσα-
λονικέων ἐζήτησε τὴν ἀποφυλάκισιν τοῦ ἡνίοχου, ὡς ἀναγκαῖον εἰς τὴν
ἀγῶνα. Ὁ ἀρχηγὸς ὁμοῦ τῆς ἐκεῖ σταθμευούσης φρουρᾶς ἀπεπειρήθη τὴν ζη-
τούμενον. Ἐνεκα δὲ τούτου ἐπροέβη καὶ αὐτὸς καὶ πολλοὶ τῶν περὶ αὐτὴν
ἀξιωματικῶν. Ἀλλὰ καὶ ὁ στρατὸς ἐξεδιέβη· διότι ὅτε ἐφθασεν εἰς Θεσ-
σαλονίκην ἡ ὀλεθρία κατὰ τῶν στασιαστῶν ἀπόφασις, ἡ βάρβαρος κρυ-
ρὰ ἢ ἐκ Γότθων συγγειμένη προεκάλεσεν εἰς τὸ ἱπποδρόμῳ τὸν λαὸν
πρὸς θεῶν δῆθεν ἱπποδρομικοῦ ἀγῶνος. Ἐκεῖ δὲ αἴφνης οἱ στρατιῶται, ἐπι-
πεσόντες κατὰ τοῦ πλήθους ἐκτῆρας, ἐσφαζαν ἐν δικστήματι τριῶν ὥρων,
ἄνευ διακρίσεως ἀθῶων καὶ ἐνόμων, πολιτῶν καὶ ξένων, κατὰ τῆρας μὲν
7 χιλιάδας, κατ' ἄλλους δὲ 15 χιλιάδας ἀνθρώπων.

εἰς τὴν τῆς ἐκκλησίας κοινωνίαν, κατὰ τὴν ἐφορτὴν τῆς Χριστοῦ γεννήσεως, ἀφ' οὗ δημοσίᾳ ἐν τῷ ἱερῷ ναῷ ὡμολόγησε τὴν ἀμαρτίαν, καὶ πρηνὴς κείμενος παρεκάλετο νὰ ἐπιτύχῃ συγγνώμης ¹.

§ 21. Θεοδόσιος ὁ μέγας καὶ ἡ δευτέρα διαίρεσις τῆς αὐτοκρατορίας. Ὁ ἐν τῇ Ἀνατολῇ αὐτοκράτωρ Θεοδόσιος ἠναγκάσθη κατ' ἀρχάς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Γρατιανοῦ νὰ ἀναγνωρίσῃ ὡς αὐγουστον τὸν Μάξιμον· ἀλλ' ἐπειδὴ οὗτος, προσβάλων αἰφνιδίως Οὐαλεντινιανὸν τὸν Β', ἐξέβαλεν αὐτὸν τῆς Ἱταλίας, ὁ Θεοδόσιος καταβάλων καὶ φρονεύσας τὸν σφετεριστὴν τοῦ θρόνου, ἀπέδωκε τῷ Οὐαλεντινιανῷ τὴν ἀρχὴν πάσης τῆς Δύσεως (388 μ. Χ.). Δολοφονηθέντος ὁμως Οὐαλεντινιανοῦ τοῦ Β' ὑπὸ τινος Φράγκου τὸ γένος στρατηγού, ὅστις ἀνηγόρευσε βασιλεῖα τὸν γραμματέα Εὐγένιον, ὁ Θεοδόσιος ἐπῆλθε κατὰ τοῦ νέου αὐτοκράτορος καὶ νικῆσας αὐτὸν ἥνωσεν ἅπαν τὸ κράτος ὑπὸ τὴν ἑαυτοῦ ἀρχὴν (394). Μετ' οὐ πολὺ ἀπεβίωσεν ὁ Θεοδόσιος ἐν Μεδιολάνῳ εἰς ἡλικίαν 50 ἐτῶν (395).² Ἐπειδὴ δ' ἐφάνη ὅτι ἀνενέωσε τὴν λαμπρότητα καὶ τὴν ἐνότητα τῆς ἀρχαίας αὐτοκρατορίας, ἐτιμήθη διὰ τὰ κατορθώματά αὐτοῦ ἐπονομασθεὶς μέγας. Ἀλλ' ἡ βραχυὴ ἀναξωρογόνησις τῆς δόξης τοῦ Ῥωμαίου κράτους συναπέθανε μετὰ τοῦ Θεοδοσίου· διότι μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἡ αὐτοκρατορία διηρέθη ὀριστικῶς μεταξὺ τῶν δύο υἱῶν του, τοῦ πρεσβυτέρου Ἀρκαδίου, ὅστις ἔλαβε τὴν Ἀνατολὴν, καὶ τοῦ νεωτέρου Ὀνωρίου, ὅστις ἔλαβε τὴν Δύσιν.

§ 22. Γενικαὶ παρατηρήσεις. Ἐφθάσκαμεν ἤδη εἰς τὴν περίοδον, καθ' ἣν βλέπομεν τοὺς βαρβάρους ἀρπάζοντας τεμαχιδὸν τὴν ἐπικράτειαν, τὴν ὁποίαν ἐπὶ τέλους κατέκλυσαν. Μέχρι τοῦδε τὰ γερμανικὰ ἔθνη κατεπολέμουν μὲν πρὸ καιροῦ τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος, ἀλλὰ περιωρίζοντο εἰς τὸ νὰ

¹ Ἐπὶ Θεοδοσίου κατεργήθη (394) καὶ διὰ νόμου ὁ μέγας Ὀλυμπιακὸς ἀγὼν. Κατ' αὐτοὺς δὲ τοὺς χρόνους πρὸσέτι τὸ χριστιανικὸν πνεῦμα ἤρξατο νὰ ἀποστρέφεται τὰς κτηνώδεις διασκεδάσεις τῶν Ῥωμαίων, καὶ ἰδίως τὰς συμπλοκάς τῶν μοναχῶν.

ληστεύωσι καὶ νὰ δρῶσιν ἐν αὐτῷ, ἢ τὸ πολὺ νὰ κατακλυμ-
δάνωσι μεθορίου; τινὰς χώρας· διότι δὲν ἤθελον νὰ ἐγκαταλεί-
ψωσι τὴν πατρίδα αὐτῶν. Ὅτε ὁμως ἐπῆλθον ἀπὸ τῶν ἐνδο-
τέρων τῆς Ἀσίας οἱ Οὐννοι καὶ κατέλυσαν τὴν ἐν τῇ βορειᾷ-
νατολικῇ Εὐρώπῃ γοτθικὴν κυριαρχίαν. ὤθησαν τοὺς Σλάβους
ἐπὶ τοὺς Γερμανοὺς, τοὺς Γερμανοὺς ἐπὶ τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος,
καὶ ἐπήγαγον μετ' αὐτοὺς τὴν πτώσιν τῆς δυτικῆς αὐτοκρα-
τορίας, ἣτις διετηρεῖτο πλέον ἀπὸ τῆς γενικῆς μᾶλλον εὐλα-
θείας τοῦ ἀνθρωπίνου γένους πρὸς τὴν ἀρχαίαν αὐτῆς δοξάν ἢ
ἀπὸ τῆς πρᾶγματικῆς δυνάμεως, ἣν εἶχε. Τὴν ἀδυναμίαν
ταύτην συναισθανόμενος ὁ μέγας Θεοδοσίος, γνωρίζων δὲ καλῶς
καὶ τὴν δύναμιν τῶν ἐχθρῶν, κατώρθωσε νὰ ἀναχαιτίσῃ προ-
σωρινῶς τὴν πρόσθον αὐτῶν, ἀποφεύγων τὴν ἀγέρωχον περιφρόνη-
σιν, μεθ' ἧς οἱ ἄλλοι αὐτοκράτορες προσεφύροντο πρὸς αὐτούς.

Κ'. ΔΙΩΝ ΤΩΝ ΕΠΙΔΡΟΜΩΝ ΤΩΝ ΒΑΡΒΑΡΩΝ

ΚΑΙ ΤΗΣ ΚΑΤΑΛΥΣΕΩΣ ΤΟΥ ΔΥΤΙΚΟΥ ΡΩΜΑΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

(395—476 μ. Χ.).

§ 1. Οἱ αὐτοκράτορες τοῦ πέμπτου αἰῶνος
καὶ τὰ κυριώτερα γεγονότα. Ἐκ τῶν ἐν τῇ Δύσει αὐ-
τοκρατῶν τοῦ πέμπτου αἰῶνος ὁ Ὀνώριος, Οὐαλεντινιανὸς ὁ Γ' καὶ ὁ
Μάξιμος ὁ Β' ἤρξαν μέχρι τοῦ 455 μ. Χ. Ἀπὸ δὲ τῆς ἐποχῆς ταύτης
μέχρι τοῦ Ἀύγουστίνου, τοῦ ἐσχάτου αὐτοκράτορος τῆς δυτικῆς αὐτο-
κρατερίας, ἐβασίλευσαν ἄνδρες ὅλως ἀσήμαντοι. Ἀξίαι ἐν τούτοις λόγου
κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον εἰσὶν οἱ στρατηγοὶ Στελλίων, Ἀέτιος, Πονιφάτιος
καὶ Ῥικίμηρος· πρὸς τοὺς δὲ αἱ τῶν γερμανικῆς, σλαβικῆς καὶ μογ-
γολικῆς καταγωγῆς βαρβάρων ἐπιδρομαί, αἵτινες ἐπὶ νηκεν μεγάλας κα-
ταστροφάς, καὶ ἐπὶ τέλος τὴν κατὰ τὴν δυτικῆς αὐτοκρατορίας, καὶ
τὴν σύστασιν διαφόρων κρατῶν, ὧν ἄλλα μὲν κατεστράφησαν, καθ' ὃν
τρόπον καὶ ἐσχηματίσθησαν, ἄλλα δὲ διετηρήθησαν μέχρι τῆς σήμερον.
Μεταξὺ δὲ πάλιν τῶν ἐπιδρομῶν τούτων διακρίνεται ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀλαρίχου
βασιλείως τῶν Βισιγόθων γενομένη, ἡ ὑπὸ τοῦ Ῥαδαγαίσου ἀρχηγῶ τῶν
Γότθων καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀττίλα βασιλείως τῶν Οὐννων. Εἰς τὰς παραχᾶς
ταύτας ἐὰν προσθέσωμεν καὶ τὴν διχόνοιαν καὶ διαμάχην τῶν δύο αὐτο-
κρατοριῶν, ἔχομεν ἀκριβῆ τὴν εἰκόνα τοῦ τελευταίου τούτου αἰῶνος.

§ 2. Ὀνῳόριος καὶ Στελίχων. Ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ δυτικοῦ κράτους Ὀνῳόριος ἤρχε τῆς Ἱταλίας, Γαλλίας, Ἰσπανίας, Μεγάλης Βρετανίας, τῆς δυτικῆς Ἰλλυρίας καὶ τῆς βορείου Ἀφρικῆς. Ἀλλὰ τοσοῦτον διεφθαρμένοι ἦσαν τότε οἱ ἀπόγονοι τῶν ἐνδόξων Ῥωμαίων, ὥστε ἡ διεύθυνσις τῶν πραγμάτων καὶ ἡ στρατηγία τῶν στρατευμάτων ἐνεπιστεύοντο ἤδη εἰς ξένους. Οὕτως ἐν μὲν τῇ Δύσει διέκει ἀντὶ τοῦ Ὀνῳόριου ὁ Βανδῆλος Στελίχων, ἐν δὲ τῇ Ἀνατολῇ ἀντὶ τοῦ Ἀρακάδιου ὁ Γαλάτης Ῥουφίνος. Τοσαύτην δὲ ἀνδρίαν καὶ ἰκανότητα ἐδειξεν ὁ Στελίχων, ὥστε ὠνομάσθη ὁ ἐσχάτος τῶν Ῥωμαίων στρατηγός.

§ 3. Ὁ Στελίχων κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τοῦ Ἀλαρίχου. Ὑπὸ τὴν ἡδύνατον κυβέρνησιν τῶν διαδόχων τοῦ Θεοδοσίου φιλόδοξός τις ἄρχηγός τῶν Βισιγόθων ὁ Ἀλάριχος ἀπεφάσισε νὰ ἐπαναλάβῃ τοὺς κατακτητικούς ἀγῶνας τῆς φυλῆς ταύτης. Ὄρμησε λοιπὸν πρῶτον κατὰ τῆς ἀνατολικῆς αὐτοκρατορίας· ἐντεύθεν δὲ ὑποκινήθεις καὶ ὑπὸ τῆς αὐλῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἱταλίαν. Τότε ὁ μὲν Ὀνῳόριος κατέφυγεν εἰς Μεδιόλανον καὶ ἐκείθεν, διωκόμενος ὑπὸ τοῦ Ἀλαρίχου, εἰς Πιδεμόντιον· ὁ δὲ Στελίχων διὰ μεγάλης ταχύτητος, προσπαθεῖς καὶ κόπου, ἐμρνισθεῖς ἐνώπιον τοῦ ἐχθροῦ, διὰ τῆς βοηθείας τῶν ξένων καὶ βαρβάρων στρατιωτῶν τῶν κατατεταγμένων ἐν τῷ Ῥωμαϊκῷ στρατῷ, κατώρθωσε μετὰ ρονικὴν μάχην νὰ ὑποχρεώσῃ τὸν Ἀλάριχον νὰ ἐκχωρήσῃ εἰς τὴν Ἰλλυρίαν (403 μ. Χ.). Τὸ κατόρθωμα τοῦτο ἐφάνη ὡς ἀρχὴ τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ Ῥωμαϊκοῦ μεγαλείου, καὶ διὰ τοῦτο ὁ μὲν Στελίχων ἐξυμνήθη ὡς σωτὴρ τῆς αὐτοκρατορίας καὶ δημοκρατίας, ὁ δὲ μαλθακὸς αὐτοκράτωρ εἰσηλθὼν ἐν θριάμβῳ μετὰ τοῦ νικητοῦ στρατηγοῦ εἰς τὴν Ῥώμην.

§ 4. Ὁ Στελίχων κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τοῦ Ῥαδαγάισου. Οἱ Ῥωμαῖοι πρὸς ἐκδίωξιν τοῦ Ἀλαρίχου ἀνεκάλεσαν τὰ στρατεύματα αὐτῶν ἐκ τῶν ἀρκύων ὁρίων τοῦ κράτους· ἀλλὰ, μολὺς ἀπηλλάγησαν τῆς ἐπιδρομῆς τοῦ Ἀλαρίχου, νέος ἐχθρὸς ἀπειλεῖ τὴν Ῥώμην χειρότερος τοῦ προτέρου· διότι ὁ Ἀλάριχος ἦτο τοῦλάχιστον χριστιανὸς καὶ ἐν

μέρει πεπολιτισμένοι· ἐνθ' οἱ κατὰ τὰ παράλια τῆς Βαλτικῆς θαλάσσης Γότθοι, οἱ ἐκστρατεύσαντες ἤδη κατὰ τῶν περὶ τὸν Δούναβιν ῥωμαϊκῶν ἐπαρχιῶν, ἦσαν βάρβαροι καὶ ἐλάτρευον τὰς σκανδιναυϊκὰς θεότητας. Ἀρχηγὸς τῆς συμμορίας τῶν βαρβάρων τούτων ἦτο ὁ Ραδάγκαισος, ὅστις εὐρὼν ἀνυπεράσπιστον τὴν ῥωμαϊκὴν ἐπικράτειαν εἰσεχώρησεν εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ ἐπολιόρησε τὴν Φλωρεντίαν. Ἡ πόλις αὕτη, εὐρεθεῖσα τότε εἰς τὴν ἐσχάτην ἀμυχανίαν, ἐσώθη ὑπὸ τοῦ Στελίχωνος, ὅστις φθάσας ἐγκαίρως κατέστρεψε (406 μ. Χ.) τὸ πλεῖστον τῶν ἐχθρῶν¹.

§ 5. Θάνατος τοῦ Στελίχωνος. Ὁ Στελίχων, γνωρίζων τὴν ἄδυναμίαν τῆς αὐτοκρατορίας, ἐφρόναι ὅτι ἐπρεπεν ἢ Ῥώμῃ νὰ ἦναι μετριωτέρα πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ Ἀλαρίχου. Ἀλλ' οἱ αὐλοκόλακες ἐπεισαν τὸν αὐτοκράτορα, ὅτι ἦτο ποταπὸν νὰ ἀγοράσῃ τὴν ἐπιείκειαν ἐνὸς βαρβάρου· ὅθεν κατηγόρησαν τὸν Στελίχωνα ὡς συνεννοούμενον μετὰ τοῦ Ἀλαρίχου καὶ ὡς προτιθέμενον τὴν προδυσίαν τῆς αὐτοκρατορίας· προέβησαν μάλιστα καὶ εἰς τὸ νὰ συνομόσῃ πρὸς δολοφονίαν τοῦ ἀνδρός. Τότε τὰ μὲν στρατεύματα τοῦ Στελίχωνος παρεκάλεσαν αὐτὸν, ἵνα τὰ ἐδηγῇ κατὰ τὰ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῶν παρασίτων αὐτοῦ· ἀλλ' ὁ Στελίχων, εἴτε ἐκ μεγαλοφυχίας, εἴτε δι' ἄλλας αἰτίας, ἀποφυγὼν τοῦτο, ὅπερ ἦτο κατορθωτὸν, ἐζήτησε τὴν σωτηρίαν αὐτοῦ εἰς τὸ ἱερὸν τῆς ἐν Ῥαβέννῃ ἐκκλησίας. Δι' ἐπιβούλων ὁμῶς ὑποσχέσεων πείσαντες αὐτὸν νὰ ἀφήσῃ τὸ ἄσυλον τὸν ἐθιμάτωσαν κατὰ διαταγὴν τοῦ αὐτοκράτορος (408 μ. Χ.). Ἡ αὐτὴ μάλιστα, μὴ ἀρκουμένη εἰς τὸν θάνατον τοῦ Στελίχωνος, προέγραψε καὶ τὸ ἰσχυρὸν σῶμα

1) Περὶ τούτων αὐτῶν χρόνων Βανδῆλοι καὶ Σουῆθοι (γερμανικὰ ἔθνη), καὶ Ἄλανοι (σαρματικῆς φυλῆς), διαβάαντες τὸν Ῥήνον εἰσῆλθαν εἰς τὴν Γαλατίαν. Τὰ ἄγρια δ' ἐκεῖνα στίφη τῶν βαρβάρων, ὄντα ἄνευ ἀρχηγῶν καὶ πειθαρχίας, ἐλεηλάτουσαν δεινῶς τὴν γῆραν, διήσπαζον καὶ ἔκαον τὰς κατοικίας, κατέστρεφον τὰς ἀμπέλους καὶ ἐφόνευσαν τοὺς μὴ διαφεύγοντας κατοίκους· ἀφοῦ δὲ ἔπραξαν ἄπειρα κακουργήματα, μετέβησαν διὰ τῶν Πυρηνείων εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ὅπου κατεστάθησαν καὶ τὰ τρία ταῦτα ἔθνη μόνιμως.

τῶν Βανδήλων στρατιωτῶν. Κατά τινες δὲ διηγῆσεις πολλοὶ ἐξ αὐτῶν κατεσφάγησαν.

§ 6. Ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀλάριχου πρώτη πολιορκία τῆς Ῥώμης. Ὁ Ἀλάριχος, κηρύττων ἑαυτὸν ἐκδικητὴν τοῦ Στελίκωνος, εἰσῆλθεν εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἀμέσως 30 χιλιάδες, τὸ ἄνθος τοῦ Ῥωμαϊκοῦ στρατοῦ, ὅστις συνίστατο ἐκ ξένων, ὑπομόλησαν πρὸς αὐτόν. Ἐνῷ δὲ ὁ αὐτοκράτωρ εἶχε τὴν αὐλὴν αὐτοῦ ἐν Ῥαβέννῃ, ὁ Ἀλάριχος, ἀφήσας τὴν δευτερεύουσαν τούτῃ πόλιν, ἔφθασεν ἀπνευστί εἰς τὴν Ῥώμην. καὶ ἐπολιόρκησε τὸ πρῶτον αὐτὴν (408 μ. Χ.). Τότε οἱ πολῖται στενοχωρούμενοι ὑπὸ τῆς πείνης, ἐπεμψαν ἐπιτροπὴν ἐκ τῶν συγκλητικῶν, ἥτις λαλήσασα πρὸς τὸν Ἀλάριχον μετὰ τῆς συνήθους αὐτῇ ὑπερηφανείας, κατέστησε τοὺς μὲν Ῥωμαίους γελοίους διὰ τὸν ἀγέρωχον αὐτῶν τρόπον, τοὺς δὲ τολμηροὺς στρατιώτας τοῦ ἐχθροῦ ἀπαιτητικωτέρους. Ἀλλ' ὁ Ἀλάριχος, διατηρῶν πειθαρχίαν μεταξὺ τῶν ἡμιπολιτισμένων στρατιωτῶν αὐτοῦ, ἐνόμισε πρέπον νὰ προτείνῃ μετριωτέρας συνθήκας, καὶ συνεχώρησε νὰ εἰσυχθῶσι τροφαὶ εἰς τὴν πολιορκουμένην πόλιν. Ἐν τῷ μεταξὺ ἐξῆλθον ἐκ τῆς Ῥώμης 40 χιλιάδες δοῦλοι, οἵτινες ἐξηγριωμένοι ἕνεκα τῆς δουλείας καὶ τῆς καταπίεσεως τῶν Ῥωμαίων ἠνώθησαν ὑπὸ τὴν γοτθικὴν σημαίαν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ αὐτοκρατορικὴ αὐλὴ ἐξηκολούθει νὰ μεταχειρίζεται τὸν νικητὴν ὡς ἄσχημόν τινα βάρβαρον, ὁ ὑπερήφανος Ἀλάριχος ἐπαρουσιάσθη ἤδη τὸ δεύτερον μετὰ μεγαλειότερου στρατοῦ πρὸ τῶν πυλῶν τῆς πόλεως· καὶ καταλαβὼν τὸν λιμένα (τῆς Ὠστίας), δι' οὗ εἰσῆγοντο ἐν αὐτῇ αἱ τροφαί, ἠνάγκασε τὴν Βουλὴν νὰ ἀναγορεύσῃ αὐτοκράτορα τὸν διοικητὴν τῆς Ῥώμης Ἀττάλον. Ἐν τούτοις ὁ θρασυδείλος Ὀνώριος, ἐπαυελθόντων ἀρχαίων τινῶν στρατιωτῶν τῆς αὐτοκρατορίας ἐκ τῶν μεμαχρυσμένων ἐπαρχιῶν, ἀπέστειλε κήρυκα, ἵνα κηρύξῃ, ὅτι ὁ βάρβαρος ἀρχηγὸς ἐστερήθη τῆς προστασίας τοῦ αὐτοκράτορος. Τότε ὁ Ἀλάριχος δυσαρεστηθεὶς καὶ κατὰ τοῦ Ἀττάλου, διότι καὶ αὐτός ἐφάρετο πρὸς αὐτὸν ὕβριστικῶς, ἐπαρουσιάσθη πάλιν τὸ τρίτον πρὸ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως. Ἐνῷ δὲ ἡ σύγκλητος ἐβουλεύετο πῶς νὰ ἀντιστῇ, τινὲς τῶν ἐν τῇ πόλει ἐνα-

πολειφθέντων δούλων ἤνοιξαν περὶ τὸ μεσονύκτιον τὰς πύλας αὐτῆς, καὶ ἐδέχθησαν τὸν ἐχθρόν. Οὕτω μετὰ 1164 ἔτη ἀπὸ τῆς κτίσεως αὐτῆς ἡ μὲν Ῥώμη παρεδόθη εἰς τὴν ἀχαλίνωτον μανίαν τῶν φυλῶν τῆς Γερμανίας καὶ Σκυθίας, ὁ δὲ Ἀλάριχος καθαιρέσας τὸν Ἀτταλον ἐγένετο κύριος αὐτῆς (410).

§ 7. Ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀλάριχου λεηλασία τῆς Ῥώμης. Ἀφ' οὗ ἡ Ῥώμη κατελήφθη ὑπὸ τοῦ Ἀλάριχου ἤρξατο ἡ διαρπαγὴ καὶ ἡ λεηλασία αὐτῆς. Ἐν τούτοις τὰ στρατεύματα τοῦ Ἀλάριχου, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὑπῆρχον καὶ πολλοὶ χριστιανοί, ἐδειξαν μετρίτητα ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ· διότι καὶ τοὺς τόπους τῆς χριστιανικῆς λατρείας ἐσεβάσθησαν, καὶ πολλὰ ἐκ τῶν χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν σκευῶν τῶν ναῶν ἐν πανθίμῳ πομπῇ εἰς τὸ ἱερόν τοῦ Βατικανοῦ μετεκόμισαν, πολλοὺς δὲ καὶ τῶν πολιτῶν παρακολουθήσαντας τὴν πομπὴν ταύτην ἔσωσαν. Ἀσπλαγγνότεροι ὅμως ἐχθροὶ ἐφάνησαν οἱ ἀπελευθερωθέντες δούλοι, οἵτινες εἶχον ἀπειράριθμα ἀδικήματα προγεγονότα νὰ ἐκδικήσωσιν. Οὗτοι ἐπέπεσον κατὰ τῶν νέων κυριῶν τῶν πατρικίων καὶ τὰς ἡνάγκασαν νὰ γίνωσι δούλαι εἰς αὐτοὺς, τοὺς ὁποίους ἐκείναι ἐθεώρουν ὡς ἀπεχθεῖς ἀγρίους. Ἠρπασαν ὅλον τὸν ἰδιωτικὸν πλοῦτον, τὸν ὁποῖον ἡδυνήθησαν νὰ εὑρωσι, καὶ ἔλαβον πολὺ περισσότερον τοῦ ἀρπαγέντος αἰχμαλωτεύοντες τοὺς πολῖτας. Διότι πολλοὶ τῶν αἰχμαλώτων ἐξηγόραζον τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν δεικνύοντες εἰς τοὺς κεκρυμμένους θησαυροὺς· ἄλλοι δὲ πάλιν ἀπελυτροῦντο διὰ πλουσίων λύτρων, τὰ ὅποια ἐδίδον οἱ συγγενεῖς αὐτῶν, ἐρχόμενοι ἐπὶ τούτῳ ἀπὸ μεμακρυσμένων χωρῶν. Κατῴρθωσαν ὅμως καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν πατρικίων πρὸ πάντων νὰ διαφύγῃ διασπαρέντες εἰς τὰς μακροκρυσμένας ἐπαρχίας, ἰδίως τὰς τῆς Ἀφρικῆς (εἰς τὸ σημερινὸν δηλαδὴ Μαρρόκον, Ἀλγέριον, Τρίπολιν καὶ Βάρκαν μέχρι τῶν ὁρίων τῆς Αἰγύπτου), ὅπου ἐπίστευον ὅτι ἤθελον προχωρήσει τὰ ὄπλα τῶν ἐχθρῶν αὐτῶν Γάθων.

§ 8. Θάνατος τοῦ Ἀλάριχου, καὶ σύστασις τοῦ βισιγὸτθικοῦ βασιλείου. Ὁ Ἀλάριχος, οὗτινος τὰ ἀνήσυχα στρατεύματα δὲν εἶχον διάθεσιν νὰ κατοικῶσιν ἐν Ῥώμῃ ἐν τῷ μέσῳ τρυφῆς καὶ δακρυῆς, ὠδήγησεν αὐ-

τὰ πρὸς κατάκτησιν τῆς Σικελίας καὶ τῶν ἐν Ἀφρικῇ ῥωμαϊκῶν ἐπαρχιῶν ἀπέθανεν ὁμοῦς ἐν τῇ ἀποδημίᾳ ταύτῃ (410 μ. Χ.). Ὁ δὲ γυναικᾶδελφός αὐτοῦ Ἀταούλφος, ὃν οἱ Γότθοι προεχειρίσσαντο βασιλεῖα, ἐρῶν τῆς ἀδελφῆς τοῦ Ὀνωρίου Πλακιδίας, κατεπείσθη νὰ ἀναχωρήσῃ ἀπὸ τῆς Ἰταλίας. Οὕτω τὸ μὲν ῥωμαϊκὸν κράτος διεσώθη πάλιν, οἱ δὲ Βισιγότθοι διασπαρύντες εἰς τὴν Γαλατίαν καὶ Ἰσπανίαν, ἀφοῦ ἐπολέμησαν ὅτε μὲν ἐν ταύτῃ, ὅτε δ' ἐν ἐκείνῃ, κατέλαβον τέλος ἀξιόλογον μέρος τῆς εἰς τοὺς πρόποδας τῶν Πυρηναίων Γαλατίας, καὶ ἐσύστησαν τὸ βισιγοθικὸν κράτος (419), οὗτινος πρωτεύουσα ἐγένετο κατόπιν ἡ Τολῶσσα ¹.

§ 9. Οὐ α λ ε ν τ ι ν ι α ν ὸ ς ὁ Γ'. Ἀποθανόντος τοῦ Ὀνωρίου ἐν Ῥαβέννῃ, οἱ μὲν αὐλικοὶ τῆς πόλεως ταύτης ἠθέλησαν νὰ ἀναγορεύσωσιν αὐτοκράτορα τὸν πρωθυπουργὸν Ἰωάννην, ἡ δὲ βυζαντινὴ αὐλὴ, ἐν ἣ ἤρχε τότε ὁ υἱὸς τοῦ Ἀρκαδίου Θεοδοσίος ὁ Β', πέμψασα στρατὸν εἰς Ἰταλίαν, κατῴρωθε ν' ἀναβιδάσῃ εἰς τὸν θρόνον τὴν ἀδελφὴν τοῦ Ὀνωρίου Πλακιδίαν καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς ² Οὐαλεντινιανὸν τὸν Γ'.

§ 10. Ἡ μ ε τ α ξ ὺ Β ο ν ι φ α τ ί ο υ καὶ Ἀ ε τ ί ο υ ἀ ν τ ι ζ η λ ί α καὶ ἡ σύστασις τοῦ ἐν Ἀφρικῇ βανδηλικοῦ βασιλείου. Ἐπὶ τῆς βασιλείας Οὐαλεντινιανοῦ τοῦ Γ' δύο ἄνδρες περιώνυμοι, ὁ Βονιφάτιος καὶ ὁ Ἀέτιος ἐφάνησαν ὅτι ἀνακτῶσιν ὁπωσοῦν τὴν δόξαν τῶν ῥωμαϊκῶν ὅπλων· ἀλλ' ἦσαν δυστυχῶς ἀντίζηλοι καὶ πολέμιοι. Ἐκ τούτων ὁ μὲν Βονιφάτιος ἦτο διοικητὴς τῆς ἀρκτικής Ἀφρικῆς, ὁ δὲ Ἀέτιος, ἰσχύων παρὰ τῇ Πλακιδίᾳ, ἔπεισεν αὐτὴν νὰ ἀνακαλέσῃ ἐκείνον εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ὁ Βο-

1) Περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους (415) ἐπῆλθον εἰς τὴν Γαλατίαν οἱ Βουργούνδοι καὶ ἀποκατεστάθησαν περὶ τὸ Ἰουράσιον ὄρος. Μετ' ὀλίγον δ' ἐγκατεστάθησαν ἐν Γαλατίᾳ (420) καὶ οἱ Φράγκοι ὑπὸ ἀρχηγὸν τὸν Φαραμόνδον.

2) Ἡ Πλακιδία, διατελέσασα πρότερον σύζυγος τοῦ Ἀταούλφου, συνεζεύχθη κατόπιν τὸν στρατηγὸν τοῦ Ὀνωρίου Κωνστάντιον καὶ ἐγέννησεν ἀπ' αὐτοῦ τὸν Οὐαλεντινιανόν.

νιφάτιος, πιστεύων ὅτι ὁ ἀντίζηλος αὐτοῦ ἐσχόπευε νὰ τὸν θυσιάσῃ, ἐστασίασε κατὰ τῆς αὐτοκρατορίας καὶ προσεκάλεσε (429 μ. Χ.) πρὸς βοήθειαν αὐτοῦ τοὺς ἐν Ἰσπανίᾳ Βανδήλους εἰς τὴν Ἀφρικὴν μετὰ τοῦ βασιλέως αὐτῶν Γιζερύγου. Συνδιαλλαγεῖς ὁμως κατόπιν μετὰ τῆς Πλακιδίας ῥθέλησε νὰ ἀποπέμψῃ τοὺς Βανδήλους. Ἀλλ' οὗτοι ἐπιχειρήσαντες κατὰ τῶν Ῥωμαίων πόλεμον καταστρεπτικώτατον, ἐν ᾧ δὲν ἐφείσθησαν οὔτε γυναικῶν, οὔτε παίδων, κατέκτησαν τὴν Καρχηδόνα τὴν ὑπὸ τοῦ Ὁκταυτοῦ (ἐν ἔτει 29 π. Χ.) ἀνακτισθεῖσαν καὶ ἀφῆρσαν ὁλόκληρον τὴν ἐπαρχίαν τῆς Ἀφρικῆς ἀπὸ τῶν Ῥωμαίων. Οὕτως ἰδρύθη (441 μ. Χ.) ἐν Ἀφρικῇ τὸ βανδηλικὸν βασίλειον, τὸ ὁποῖον διέμεινεν ἐπὶ μίαν περίπου ἑκατονταετηρίδα. Ἡ συνδιαλλαγή ἐν τούτοις τοῦ Βονιφατίου μετὰ τῆς Πλακιδίας ἐπέφερε στήσιν τοῦ Ἀετίου, καὶ ἐμφύλιον μεταξὺ τῶν δύο στρατηγῶν ἐν Ἰταλίᾳ πόλεμον, ἐν ᾧ ἔπεσεν ὁ Βονιφάτιος.

§ 11. Ὁ Ἀττίλας ἐν τῇ Δύσει καὶ ὁ Ἀέτιος. Οἱ Οὐννοι, αἵτινες εἶχον καθυποβάλλει ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν κατὰ τε τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Εὐρώπην ἄπειρον πλῆθος Σλάβων καὶ Γερμανῶν, ἀπέβησαν φοβερώτεροι, ὅτε (περὶ τὰ 433 μ. Χ.) εἰς τῶν ἡγεμόνων αὐτῶν ὁ διαδόχτος Ἀττίλας, ὀνομαζόμενος θεῖα μάστιξ, κατώρθωσε νὰ καθυποτάξῃ ἅπαντας τοὺς ἄλλους φυλάρχους τῶν μογγολικῶν ἐκείνων στίφων, καὶ συγκεντρώσας τὴν κυριαρχίαν εἰς τὰς χεῖρας αὐτοῦ νὰ ἐπεκτείνῃ τὸ κράτος εἰς μέγα μέρος τῆς σημερινῆς Ῥωσσίας, τῆς βορείου Γερμανίας καὶ εἰς τὴν νῦν Οὐγγαρίαν, ἥτοι ἀπὸ τῶν χιονοσκεπῶν χωρῶν τῆς Ἀρκτου μέχρι τῶν ὄχθων τοῦ Δουναβέως. Ὁ Ἀττίλας ἀφοῦ προσέβαλε κατὰ πρῶτον τὴν ἀνατολικὴν αὐτοκρατορίαν, ἀκολούθως ἐστράφη πρὸς τὴν Δύσιν· ἀφ' ἐνὸς μὲν διότι ζητήσας σύζυγον τὴν ἀδελφὴν Οὐαλεντινιανοῦ τοῦ Ι' Ὀνωρίαν ἀπεκρούσθη, ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι συγχρόνως προσεκλήθη ὑπὸ τῶν Βανδήλων, ἵνα βοηθήσῃ αὐτοὺς περιελθόντας εἰς ῥῆξιν πρὸς τοὺς Βισιγότθους. Ὁ Ἀττίλας, ἄγων τότε πολυάριθμην στίφην (ἥμισυ ἑκατομμύριον) Οὐννων, Γερμανῶν καὶ Σλάβων, ἐπέδραμεν εἰς τὴν σημερινὴν Αὐστρίαν, Βαυαρίαν καὶ τὰς ῥηνικὰς ἐπαρχίας, καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν Γα-

λατίαν, τὴν ὁποίαν κατεῖχον τότε οἱ Ἀλλαμανοί, Φράγκοι, Βουργούνδιοι καὶ Βισιγόθοι. Ἡ ῥωμαϊκὴ κυβέρνησις ἐζήτησεν ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ νὰ σωθῇ διὰ τῆς δολοφονίας τοῦ Ἀττίλα· οὗτος δὲ οὐ μόνον ἀνεκάλυψε τὴν πρόθεσιν ταύτην, ἀλλὰ καὶ καταφρόνητε τοὺς αὐτουργοὺς αὐτῆς τοσοῦτον, ὥστε οὐδ' ἐμνησιμάκησε κατ' αὐτῶν. Ἐπειδὴ δὲ λεηλατῶν τὴν Γαλατίαν ὤδευεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὁ ἐπικείμενος κίνδυνος ἡνάγκαστε τὸν βρασιλέα τῶν Βισιγόθων Θεουδέριχον ¹, τὸν ἡγεμόνα τῶν Φράγκων Μεροβασίον, καὶ ἅπαντας τοὺς λοιποὺς Γερμανοὺς νὰ ἐνωθῶσι μετὰ τοῦ ἐξ Ἰταλίας ἐπελθόντος στρατηγοῦ τῶν Ῥωμαίων Ἀετίου. Μάχης δὲ συγκροτηθείσης (451) ἐν τοῖς καταλυνικοῖς πεδίοις τῆς γαλλικῆς Καμπανίας, ἔπεσε μὲν ὁ Θεουδέριχος, ἡττήθη ὅμως, ὡς φαίνεται, ὁ Ἀττίλας καὶ ἐπέκεινα τῶν 150 χιλιάδων ἀνδρῶν ἐσφάγησαν.

§ 12. Θάνατος τοῦ Ἀττίλα. Ὁ Ἀττίλας ὑποχωρήσας εἰς τὴν Οὐγγαρίαν ἐνεφανίσθη τὸ ἐπὶ ὅντος (452 μ. Χ.) εἰς τὴν Ἰταλίαν, καὶ κατέλαβεν ἅπασαν τὴν ἄνω χώραν τῆς χερσονήσου ταύτης. Τότε οἱ κάτοικοι τῆς Ἀκυληίας, πόλεως ἐπισήμου τῶν Ἑνετῶν ἐν τῇ ἄνω Ἰταλίᾳ, καταδιωκόμενοι ὑπὸ τῶν βαρβάρων ἐκείνων, κατέφυγον εἰς ἐλώδεις τινὰς νήσους τῆς Ἀδριατικῆς θαλάσσης καὶ ἔκτισαν τὴν περιέργον πόλιν τῆς Βενετίας. Ἐνῷ δὲ κατόπιν ὤδευε πρὸς τὴν Ῥώμην ὁ Ἀττίλας, ἐπείσθη νὰ συνομολογήσῃ συνθήκην μετὰ τοῦ Οὐαλεντινιανοῦ τοῦ Γ', καὶ ἀνέκαμψεν ἰδίως διὰ τὰς καταστρεπτικὰς ἀσθενείας, τὰς ὁποίας ὑπέφερεν ὁ στρατὸς αὐτοῦ. Ἀπέθανε δὲ μετ' ὀλίγον αἰφνιδίως (453), καὶ τοῦτο παρέσχεεν ὑπονοίας ὅτι ἐδολοφονήθη ². Οὕτω πάλιν προελήφθη ἡ παντελής καταστροφὴ τῆς δυτικῆς αὐτοκρατορίας.

1) Μετὰ τῶν Ἀτάουλων, δολοφονηθέντα τῷ 415 ἐγένετο βασιλεὺς τῶν Βισιγόθων ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Σιγέριχος, καὶ μετὰ τοῦτον ὁ Οὐαλλας ὅστις ἔσφησε τὴν ἔδραν αὐτοῦ ἐν Τολώσῃ. Τοῦτου διάδοχος ἦν ὁ Θεουδέριχος.

2) Οἱ οὐὶ τοῦ Ἀττίλα ἠθέλησαν μὲν νὰ διατηρήσωσι τὸ κράτος ἐκείνου, ἀλλὰ τὰ παρὰ τὸν κάτω Ἰστρον γερμανικὰ φύλα, Ὁστρογόθοι καὶ Γεπτῶναι, ἐπαναστάντα ἐνίκησαν αὐτοὺς (454 μ. Χ.). Ἐκτοτε οἱ Οὐννοι ἡρανίσθησαν κατὰ μικρὸν, καὶ οἱ μὲν Ὁστρογόθοι κατέλαβον τὴν Παν-
Βέρουσις

§ 13. Ὁ Μάξιμος καὶ ἡ ὑπό των Βανδήλων λεηλασία τῆς Ῥώμης. Ἀποθανούσης τῆς Πλακιδίας (450 μ. Χ.), ὁ ὀνόματι αὐτοκράτωρ Οὐαλεντινιανὸς ὁ Γ', πειθόμενος εἰς τὰς βραδουργίας τοῦ ἐπισήμου Ῥωμαίου Πετρονίου Μαξίμου, φονεύει τὸν Ἀέτιον. Μετ' οὐ πολὺ δὲ φονεύεται καὶ αὐτὸς ὁ Οὐαλεντινιανὸς ἐξ ἐπιβουλῆς τοῦ Μαξίμου, καὶ ἀναγορεύεται τότε (455) αὐτοκράτωρ αὐτὸς ὁ Μάξιμος, ὅστις ἀναγκάζει τὴν χήραν Οὐαλεντινιανοῦ τοῦ Γ' Εὐδοξίαν νὰ παραλάβῃ αὐτὸν σύζυγον. Ἡ Εὐδοξία ἐν τούτοις, θέλουσα νὰ ἐκδικήσῃ τὸν φόνον τοῦ συζύγου αὐτῆς, προσκαλεῖ ἐκ τῆς Ἀφρικῆς τοὺς Βανδήλους. Οὗτοι δ' ἔχοντες ἀρχηγὸν τὸν Γιζέριχον ἐπέρχονται κατὰ τῆς Ῥώμης. Τότε ὁ μὲν αὐτοκράτωρ δολοφονεῖται ἐν ταῖς ὁδοῖς, ἡ δὲ Ῥώμη πάλιν λεηλατεῖται. Ἐπειδὴ ὁμως ὀλίγος πλεόν θησαυρὸς ὑπῆρχεν ἵνα εὐχαριστήσῃ τοὺς βαρβάρους, οὗτοι ἐν ἀποτυχίᾳ τῶν ἐλπίδων αὐτῶν κατέστρεψαν τὰ ἔργα τῆς τέχνης, τὰ τελευταῖα λείψανα τῆς δοξῆς τῆς Ῥώμης. Ἐντεῦθεν προῆλθεν ἡ λέξις βανδαλισμὸς, ἐφαρμοζόμενος εἰς τὰς πράξεις ἐκείνων, οἵτινες εἰσιν ἐχθροὶ τῶν ὠραίων τεχνῶν.

§ 14. Οἱ ὑπο τοῦ 455 αὐτοκράτορες καὶ ὁ Ῥιμίμνος. Ἀπὸ τοῦ 455 μ. Χ. ἐν διαστήματι 20 περίπου ἐτῶν κατέλαβον ἀλληλοδιαδόχως τὸν θρόνον αὐτοκράτορες οὐδεμίαν δύναμιν ἔχοντες (Αὔριος, Σεβήρος, Ἀνθέμιος. Ὀλύβριος, Γλυκέριος καὶ Ἰούλιος Νέπως). Κυρίως δ' ἤρχε τῆς Ἰταλίας ὁ στρατηγὸς τῶν γερμανικῶν στρατευμάτων, ἅτινα συνεικρότουν τὸν στρατὸν τοῦ κράτους, Ῥικίμνος, ὅστις ἀπέθανε τῷ 472 ὑπὸ τοῦ ἐπελθόντος τότε ἐν Ῥώμῃ λοιμοῦ.

§ 15. Ὁ ἔσχατος αὐτοκράτωρ τῶν Ῥωμαίων καὶ ἡ ὑπό των Ἐρούλων κατὰ λυσις τοῦ δυτι-

νοῖαν, εἰ δὲ Γεπῖδαί τὴν Δακίαν, οἱ Λογγοβάρδοι καὶ οἱ Ἐρῶλοι κατεστάθησαν ἐπίσης ἐπένεινα τοῦ Ἰστροῦ. Τότε ἡ Ῥώμη ἀπώλεσε καὶ τὰς μεταξὺ Ἰστροῦ καὶ τῶν ἰταλικῶν Ἀλπεων ἐπαρχίας, καταληφθεῖσας ὑπὸ τῶν Ἀλλεμανῶν καὶ τῶν τότε κατὰ πρῶτον ἀναφερθέντων Πικαρῶν. Περί τὴν αὐτὴν ἐποχὴν (449) ἐκυρίευσαν καὶ οἱ Σάξωνες τὴν Βρεταννίαν. Μόνη δὲ σχεδὸν ἡ Ἰταλία ὑπελείπετο ἤδη εἰς τοὺς αὐτοκράτορας,

κοῦ ῥωμαιοῦ κράτους. Κατὰ τοῦ τελευταίου ἀσήμε-
μου αὐτοκράτορος τῆς Ῥώμης ἐπανεστῆ ὁ Ῥωμαῖος Ὁρέστης,
καὶ ἔλαβεν μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ῥωμύλου τὸν τίτλον τοῦ αὐ-
γούστου (475 μ. Χ.). Ἀλλ' οἱ Γερμανοὶ, οἵτινες συνεκρότουν
τὸν κατὰ τὴν Ἰταλίαν στρεπτόν, ἐβαρύνθησαν πλέον νὰ βλέ-
πυσιν ἄλλους νεμομένους τὴν χώραν ἐκείνην, ἧς αὐτοὶ ἦσαν οἱ
ἀληθεῖς κύριοι. Ἐπειδὴ δὲ δυσηρεστήθησαν καὶ κατὰ τοῦ Ὁ-
ρέστου, προῖσταμένου τοῦ ἡγεμόνος τῶν Ἐρούλων Ὁδοάκρου,
ἐκπαρθοῦσι τὴν Παυτὴν καὶ φονεύουσιν αὐτόν. Καθαيرهθέντος τέ-
λος καὶ τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορος Ῥωμύλου Αὐγουστύλου,
ὁ Ὁδοάκρος ἀναγορεύεται ἐν Παυτῇ βασιλεὺς τῆς Ἰταλίας.
Ὡς τὼ λοιπὸν κατὰλύεται τὸ κατὰ τὴν Δύσιν ῥωμαϊκὸν κράτος,
διαιρέσαν ἀπὸ τῆς αὐτάσεώς του 1230 ἔτη (ἤτοι ἀπὸ τοῦ
754 π. Χ. μέχρι τοῦ 476 μ. Χ.).

§ 16. Γενικαὶ παρατηρήσεις. Τοιοῦτον ὑπῆρξε
τὸ τέλος τοῦ δυτικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, τὸ ὁποῖον προώδευσε
μὲν διὰ τῆς ἐγκρατείας, καὶ κατεκυρίευσεν τὸν κόσμον διὰ τῶν
ὀπλων, ἔπεσε δὲ, ὅτε διὰ τῆς ἀκρασίας, ἀσωτείας καὶ διαφθο-
ρᾶς ἐν γένει ἔπαισταν οἱ Ῥωμαῖοι τοῦ νὰ ἦναι κρείσσονες τῶν
ἄλλων. «Φίστεως γὰρ νόμος ἄπασιν κοινὸς, ὃν οὐδεὶς ἀναλύσει
χρόνος, ἄρχειν ἀεὶ τῶν ἡττόνων τοὺς κρείσσονας». Μετὰ τῆς
πτώσεως αὐτοῦ συνηρπασθῇ ἐν τῇ Δύσει καὶ ὀρχαῖτος κόσμος.
Περιεσώθη δὲ μόνον ἐξ αὐτοῦ ὅ,τι ἡδύνατο συνδυαζόμενον μετὰ
τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τοῦ χαρακτῆρος τῶν γερμανικῶν φυλῶν,
τῶν δύο δηλαδὴ τούτων στοιχείων, τὰ ὁποῖα εἶχον εἰσδύσει
ἐν τῷ ἐλληνορρωμαϊκῷ κόσμῳ, νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἀνάπτυ-
ξιν τοῦ νέου τῶν ἐπερχομένων γενεῶν βίου.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΜΕΡΟΥΣ.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

(395—1204 μ. Χ.)

ΔΙΣΤΑΦΕΥΣΤΑ ΕΠΙΔΕΥΣΤΑ

ΕΠΙΔΕΥΣΤΑ ΕΠΙΔΕΥΣΤΑ

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΔΙΣΤΑΦΕΥΣΤΑ ΕΠΙΔΕΥΣΤΑ

(1804-1807)

ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΝ ΚΡΑΤΟΣ

(395—1204 μ. Χ.).

§ 1. Βυζαντινὸν κράτος. Καλοῦσιν ἀνατολικήν αὐτοκρατορίαν τὸ κράτος ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον προῆλθεν ἀπὸ τῆς διαιρέσεως τῆς ἀπεράντου ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας καὶ διαρκῶς καθέδραν ἔσχε τὴν Κωνσταντινούπολιν. Τὸ κράτος τοῦτο ἐκλήθη βυζαντινόν, διότι ἡ πρωτεύουσα αὐτοῦ πρὶν ἢ λάβῃ τὴν ἐπωνυμίαν Κωνσταντινούπολις ἔφερε τὸ ὄνομα Βυζάντιον, ἀφ' ἧς ἐποχῆς οἱ Ἕλληνες τὸ πρῶτον ἔκτισαν αὐτό. Ἀλλὰ τὸ ἐκ τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους ἀποχωρισθὲν τοῦτο μέρος, ἐπειδὴ ὑπὸ Ἑλλήνων τὸ πλεῖστον κατοικεῖτο, καὶ ἐν αὐτῷ ἦθι καὶ ἔθιμα ἑλληνικὰ ἐπεκράτουν, ἔλαβεν ἀκολούθως καὶ τὴν ἐπωνυμίαν «Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία», διότι ἐγένετο τῷ ὄντι κράτος ἑλληνικόν, ἀφροῦ μάλιστα Ἕλληνες περιεβλήθησαν τὴν αὐτοκρατορικὴν πορφύραν. Ἡ σύστασις τοῦ κράτους τούτου ἔχει τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἀπὸ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου, ἥτοι ἀπὸ τῆς μεταθέσεως τῆς ἐδρας τῆς αὐτοκρατορίας εἰς τὸ Βυζάντιον (330). Ἀλλ' ἡ ὀριστικὴ ἀποχώρησις αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ κράτους δύναται νὰ θεωρηθῇ οὐχὶ τοσοῦτον ἀπὸ τοῦ Οὐάλεντος (364 μ. Χ.), διότι πάλιν συνηνώθη κατόπιν τὸ κράτος τοῦτο μετὰ τοῦ δυτικοῦ ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου, ὅταν ἀπὸ τοῦ θανάτου Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου, ἦτοι ἀπὸ τῆς ἀναγορεύσεως τοῦ Ἀρκαδίου (395 μ. Χ.) ὡς αὐτοκράτορος τῆς ἀνατολικῆς αὐτοκρατορίας, ἐν ἣ περιελαμβάνετο τότε ἡ Αἴγυπτος, ἡ Κυρηναϊκὴ, ἡ Ἀσία ἀπὸ τοῦ Εὐφράτου μέχρι τῆς Μεσογείου θαλάσσης, ἡ Ἑλλάς, ἡ Μακεδονία, ἡ ἀνατολικὴ Ἰλλυρία καὶ αἱ παραδουνάβειοι χώραι, ἥτοι αἱ χώραι αἱ ἀπὸ τῆς Ἀδριατικῆς θαλάσσης καὶ τοῦ Ἰονίου πελάγους πρὸς δυσμὰς, μέχρι

τοῦ Εὐφράτου καὶ τοῦ Τίγριδος πρὸς ἀνατολὰς, καὶ ἀπὸ τοῦ Δουνάβειος καὶ τοῦ Εὐξείνου πόντου πρὸς βορρᾶν, μέχρι τῆς Αἰθιοπίας καὶ τῆς λιθυκῆς ἐρήμου πρὸς νότον ἐκτεινόμεναι.

§ 2. Οἱ ἀπὸ τῆς ὀριστικῆς ἀποχωρήσεως μέχρι τῆς λατινοκρατίας αὐτοκράτορες τοῦ βυζαντινοῦ κράτους. Ἀπὸ τῆς ὀριστικῆς ἀποχωρήσεως, ἦτοι ἀπὸ Ἀρκαδίου μέχρι τῆς λατινοκρατίας, ἐκυβέρνησαν 69 νόμιμοι αὐτοκράτορες. Μολονότι δὲ οὗτοι δὲν βασιλεύουσιν ἀπὸ πατρὸς εἰς υἱὸν οἱ πάντες, δύνανται ὅμως ἐκτὸς τῶν ἐπτὰ οἱ λοιποὶ 62 νὰ καταταχθῶσιν εἰς ἐννέα δυναστείας, ἦτοι ἐννέα σειρὰς αὐτοκρατόρων, ὧν ἐκάστη περιλαμβάνει ἢ μέλη τῆς αὐτῆς οἰκογενείας, ἀλληλοδιαδόχως βασιλεύοντα, ἢ καὶ πολλάκις πρόσωπα κατ' ἐκλογὴν τῶν ἐπιζώντων αὐτοκρατόρων διορισθέντα.

§ 3. Ἀξία τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας. Τὸ βυζαντινὸν κράτος ἐθεώρησάν τινες ὡς ἀνάξιον λόγου, λέγοντες ὅτι ἐν αὐτῷ ἀνίκανοι αὐτοκράτορες ἤρξαν, τυφλοῦντες μάλιστα ὁ εἰς τὸν ἄλλον, ὅτι οὐδεμία ἐν αὐτῷ ὑπῆρχε στρατηγικὴ ἱκανότης, ὅτι κληρὸς καὶ πολιτεία εἰς παιδαριώδη ἐνσχελοῦντο ζητήματα, καὶ ὅτι οἱ λόγιοι τοῦ κράτους τούτου ἢ ἐξυβρίζοντο ἐπὶ θεολογικῶν ζητημάτων, ἢ ἔγραφον ποιήματα ἐν σχήματι γελιδόνης ἢ ὡσὺ ὅθεν καὶ τῷ ἀπένειμαν τὴν περιφρονητικὴν ἐπωνυμίαν «αὐτοκρατορία τῆς παρακμῆς» μετατρέποντες τὴν χρονικὴν σημασίαν τῆς λέξεως (bas empire κατὰ σύγκρισιν πρὸς τὸ ἀρχαῖον ῥωμαϊκόν) κατωτέρου κράτους εἰς ἠθικὴν, καὶ ἀποδιδόντες εἰς τὰς λέξεις ταύτας οὐχὶ τὴν ἐννοίαν τῶν κατωτέρων χρόνων, ἀλλὰ τὴν περιφρονητικὴν ἐννοίαν τῆς παρακμῆς. Ἀλλὰ μόνον διότι τὸ κράτος τοῦτο διετηρήθη ὑπὲρ τὰ χίλια ἔτη, εἶναι ἱκανὴ ἀπόδειξις τοῦ ἐναντίου. Διότι δὲν θὰ ἦτο δυνατόν βεβαίως νὰ διατηρήσῃ τὴν ὑπαρξίν του ἐπὶ τοσοῦτους αἰῶνας, καὶ μάλιστα ἐν τῷ μέσῳ τοσοῦτων παρχῶν, ἐάν δὲν ὑπερέτετε τῶν ἐχθρῶν του κατὰ τὴν στρατιωτικὴν διοργανισμόν καὶ τὴν θαλασσοκρατίαν, καὶ ἐάν δὲν εἶχεν ἠθικὴν καὶ διανοητικὴν τῶν κατοίκων κατὰστασιν, τοσοῦτον διάφορον τῆς τῶν ἄλλων, ὥστε νὰ φαίνεται, ὅτι τὸ κράτος τοῦτο προωμοιάζε

κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ὡς ὅσας τις ἐν μέσῳ τῆς περιστοι-
χούσης αὐτὸ βαρβαρότητος. Τῷ ὄντι δὲ, ἐὰν ἐξετάσωμεν τὴν
βυζαντινὴν ἱστορίαν, βλέπομεν ὅτι τὸ κράτος τοῦτο ἀπὸ τῆς
συστάσεώς του μέχρι τῆς πτώσεώς του ἐξακολουθεῖ διττῶς
ἐνεργεῖν· ἅρ' ἐνὸς μὲν ἀμύνεται κατὰ τῶν βαρβάρων στιφῶν
καὶ ἀνθίσταται, ἅρ' ἐτέρου δὲ πολεμεῖ τὰς αἱρέσεις, συμπληροῖ
τὴν νομοθεσίαν τῆς Ῥώμης καὶ θεμελιοῖ τὰς ἀρχὰς τοῦ δι-
καίου, τὸ ὅποιον καὶ σήμερον ἀκόμη διέπει κατὰ μέγα μέρος
τὴν Εὐρώπην. Ἐνῷ δὲ γίνεται ἡ διπλὴ αὕτη ἐργασία τοῦ θρη-
σκευτικοῦ καὶ νομοθετικοῦ ὀργανισμοῦ, τὸ κράτος τοῦτο διατη-
ρεῖ συνάμα ὅπως δῆποτε καὶ τὸ φῶς τῆς ἐλληνικῆς διανοίας,
τὴν ἐλληνικὴν δηλονότι παιδείαν, καὶ κατορθοῖ διὰ τῶν
γραμμάτων καὶ τῶν ἐπιστημῶν, διὰ τῶν τεχνῶν καὶ τοῦ ἐμ-
πορίου συνάμα νὰ φυλάττῃ οὐχὶ μόνον δι' ἑαυτὸ τὸν ἀρχαῖον
πολιτισμὸν, ἀλλὰ καὶ νὰ μετοχετεύῃ αὐτὸν εἰς τοὺς βαρβάρους
γείτονάς του, γινόμενον ὁδηγὸς καὶ διδάσκαλος τῆς ἀναγεν-
νωμένης Εὐρώπης. Εἶναι ἀληθὲς ἐν τούτοις, ὅτι τὸ βυζαντινὸν
κράτος, ἥτοι ὁ βυζαντινὸς ἐκεῖνος κόσμος, ἔσχε καὶ τὰς ἐλλεί-
ψεις καὶ τὰς ἀσχημίας του, καὶ αὐταὶ οὐ μόνον ἐξησθέντησαν
αὐτό, ἀλλὰ καὶ ἐπ' ἐνεργειᾷ τὴν καταστροφὴν καὶ διάλυσιν του.
Οὐδὲν ἦτον ὅμως, ἐν ὅσῳ ὁ κόσμος ἐκεῖνος ἤκμαζεν, ἥτο ὁ
ἐντελέστερος πολιτικὸς ὀργανισμὸς τῆς ἐποχῆς του, καὶ ἡ ὑ-
παρξίς του διεφύλαξε καὶ διέσωσε τὰ τιμιωτάτα τοῦ ἀλη-
θοῦς πολιτισμοῦ συμφέροντα κατὰ πᾶσιν τὴν τοῦ μακροῦ βίου
αὐτοῦ ἐνέργειαν. Ἡ δὲ διατήρησις αὕτη τοῦ πολιτισμοῦ κατὰ
τὴν περίοδον, τὴν ὁποίαν οἱ ἱστορικοὶ ἀποκαλοῦσι Μεσαιῶνα,
ἀποτελεῖ ἰδίως τὸν προορισμὸν τοῦ Βυζαντίου ἐν τῇ σειρᾷ τῆς
Γενικῆς Ἱστορίας. Ἡ ἀποστολὴ λοιπὸν τοῦ βυζαντινοῦ κόσμου
δὲν ἦτο νὰ πλάσῃ τι νέον, ἀλλὰ νὰ διατηρήσῃ μᾶλλον τὸν
ὑπάρχοντα πολιτισμὸν καὶ τὴν ἀποστολὴν ταύτην ἐξεπλήρω-
σεν ἐπ' ἀγαθῷ τῆς ἀναγεννωμένης Εὐρώπης.

§ 4. Διαιρέσεις τῆς βυζαντινῆς Ἱστορίας.
Τὴν βυζαντινὴν ἱστορίαν ἀπὸ Ἀρκαδίου μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν
Λατίνων ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως (ἥτοι ἀπὸ τοῦ
395—1204) δυνάμεθα νὰ διαιρέσωμεν εἰς πέντε περιόδους ὡς

ἡ πρώτη ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ Ἀρκαδίου φθάνει μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ (395—527 μ. Χ.), ἡ δευτέρα ἀπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ μέχρι τῶν Ἰσαύρων (527—717), ἡ τρίτη ἀπὸ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου μέχρι τῶν Μακεδόνων (717—867), ἡ τετάρτη ἀπὸ Βασιλείου τοῦ μακεδόνα μέχρι τῶν Κομνηνῶν (867—1057), καὶ ἡ πέμπτη ἀπὸ Ἰσαακίου τοῦ Κομνηνοῦ μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Λατίνων ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1057—1204).

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΠΡΩΤΗ

ΑΠΟ ΤΗΣ ΟΡΙΣΤΙΚΗΣ ΔΙΑΦΥΞΕΩΣ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ
ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ (395—527 Μ. Χ.)

§ 1. Α' κατὰ τὴν πρώτην περίοδον δυναστεῖαι καὶ τὰ κυριώτερα γεγονότα. Ἡ περίοδος αὕτη ἀρχεται ἀπὸ τοῦ (395—527) Ἀρκαδίου υἱοῦ Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου καὶ φθάνει μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Κατ' αὐτὴν ἀπωθύνονται οἱ Οὐνοὶ καὶ οἱ Ρόδοι, οἵτινες ταραττοῦσι τὸ κράτος διὰ τῶν συχνῶν ἐπιβουλῶν, πολέμουνται οἱ Πέρσαι, καὶ πίπτει τὸ δυτικὸν ῥωμαϊκὸν βασίλειον· ἐκυβέρνησαν δὲ τρεῖς δυναστεῖαι, ἐξ ὧν μία ἡ τοῦ Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου καὶ δύο αἱ τῶν Θρακῶν, ἥτοι ἡ τοῦ Λέοντος τοῦ Α' καὶ ἐκ τῆς δευτέρας Ἰουστίνος ὁ Α'.

§ 2. Ὁ Ἀρκαδίος καὶ ὁ Ἀλάριχος. Μετὰ τὸν θάνατον Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου κατέλαβε τὸν θρόνον τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀρκαδίος (395—408). Ἀλλ' ἐν ὀνόματι τοῦ ἀνικάνου τούτου αὐτοκράτορος ἐκυβέρνηα κατ' ἀρχάς μὲν ὁ Γαλάτης Ρουφίνος, μετὰ δὲ τὸν θάνατον αὐτοῦ ὁ Εὐτρόπιος καὶ ἡ φιλόδοξος καὶ ἐκδημητημένη σύζυγος τοῦ Ἀρκαδίου Εὐδοξία, αὕτη, ἥτις κατεδίωξεν ἀκολούθως τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον. Ἐπὶ τοῦ Ἀρκαδίου ὁ ἀρχηγὸς τῶν Βισιγόθων Ἀλάριχος ἐβηλότησε τὴν Θράκην, Μακεδονίαν καὶ Θεσσαλίαν· εἰσβαλὼν δὲ εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα καὶ τὴν Πελοπόννησον κατέκτησεν ἀπάσας τὰς ἐλληνικὰς πόλεις, ἐκτὸς τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν Θηβῶν, καὶ ὠχυρώθη εἰς τὴν Ἠπειρον. Τότε ὁ μὲν στρατὸς αὐτοῦ τὸν ἀνεκέρυξε βασιλέα, ἡ δὲ αὐλὴ τῆς Κωνσταντινουπόλεως συνθηκολογήσασα μετ' αὐτοῦ τὸν ἀνηγόρευσε στρατηγὸν τῆς Ἰλλυρίας. Τέλος ὁ Ἀλά-

ριχος, ἐγκαταλείψας τὴν ἀνατολικὴν ἀποκρατορίαν, εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἰταλίαν.

§ 3. Θεοδόσιος ὁ μικρὸς καὶ ἡ εἰσβολὴ τοῦ Ἀττίλα. Τὸν Ἀρκάδιον ἀποθανόντα (εἰς τὰ 408) διεδέξατο ὁ δαταετής τὴν ἡλικίαν υἱὸς αὐτοῦ Θεοδόσιος ὁ Β' ὁ μικρὸς ἐπιλεγόμενος, ὅστις ἐβασίλευσε μέχρι τοῦ 450. Ἀλλὰ διώκσαν τὸ κράτος πρὸ πάντων κατ' ἀρχὰς μὲν ὁ Ἀνθήμερος, ἔμπειρος στρατηγὸς καὶ πολιτικὸς ἀνὴρ, μετ' αὐτὸν δὲ παραιτηθέντα τῆς ἐπιτροπείας (414) ἡ ἀδελφὴ τοῦ Θεοδοσίου Πουλχερία¹. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοδοσίου (438) ἐξεδόθη καὶ ὁ περίφημος θεοδοσιανὸς λεγόμενος κώδικς, ἥτοι συλλογὴ τῶν ἐπὶ τῶν προκατόχων βασιλέων γενομένων νόμων. Ὁ Θεοδόσιος ἤναγκάσθη προσέτι ὑπὸ τοῦ διαβοήτου ἀρχηγοῦ τῶν Οὐννων Ἀττίλᾶ νὰ διπλασιάσῃ τὸν φόρον. τὸν ὅποιον καὶ πρὸ τῆς ἐμφανίσσεως τοῦ Ἀττίλα οἱ Βυζαντινοὶ ἐπλήρουν εἰς τοὺς Οὐννους. Τοῦτο ὅμως δὲν ἐμπόδισε τὸν ὑπερήφανον καὶ θηριώδη ἡγεμόνα νὰ λεηλατήσῃ (441) τὴν Μοισίαν, Θράκην καὶ Μακεδονίαν, καὶ νὰ υποχρεώσῃ οὕτω διὰ συνθήκης τοὺς Βυζαντινοὺς νὰ παραχωρήσωσιν αὐτῷ εὐρεῖαν χώραν παρὰ τὴν μεσημβρινὴν ὄχθην τοῦ Ἰστροῦ, ἐκτεινομένην ἐκ δυσμῶν μὲν πρὸς ἀνατολὰς ἀπὸ Σιγγιδόνης (νῦν Βελιγραδίου) μέχρι Νοβῶν (νῦν Σιστοβίου), πρὸς μεσημβρίαν δὲ ἀπὸ τοῦ Ἰστροῦ μέχρι τῆς πόλεως Νάισου. Ἐκτὸς δὲ τούτου ὁ Ἀττίλας ὑπεχρέωσε τὸν Θεοδοσίον νὰ πληρώσῃ αὐτῷ ἐφάπαξ μὲν εἰς ἀποζημιώσιν 7 ἐκκτομμύρια, κατ' ἕτος δὲ 2 1/2 ἐκκτομμύρια σκευερῶν ὀπλῶν. Ἐπὶ τοῦ Θεοδοσίου συνεκροτήθη καὶ ἡ ἐν Ἐφέσῳ τρίτη οἰκουμένη συνόδος. Ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου ἀνεκδομηθήσαν καὶ τὰ τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

§ 4. Ἡ βασιλείσσα Εὐδοκία καὶ τὸ ἀνώτατον ἐν Κωνσταντινουπόλει πανδιδακτε-

¹ Ἀὕτη, ἡν ἀποδείξῃ τῇ Θεοδοσίῳ πόσιν ἀλόγιτος ἦτο, τῇ ὑπερβολῇ ποτε διάταγμα, διὰ τοῦ ὁποίου καταδικάζετο εἰς δουλείαν αὐτὴ ἡ φιλότιμος τοῦ σῶζοντος Εὐδοκία· ὁ δὲ Θεοδόσιος ὑπέγραψε τὸ διάταγμα τούτο ἐπὶ τῇ ἀπεισκήπτει, ὥπως ὑπέγραψε καὶ πάντα τὰ λοιπὰ.

ρ ι ο ν. Θεοδόσιος ὁ μικρὸς τῇ συνεργείᾳ τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ Πουλχερίας ἐλάβε σύζυγον τὴν θυγατέρα τοῦ ἀθηναίου φιλοσόφου Λεοντίου Ἀθηναΐδα μὲν καλουμένην πρῶτον, Εὐδοκίαν δὲ ἐπικληθεῖσαν μετὰ τὸ βάπτισμα. Αὕτη εἶναι ἡ πρώτη γυνὴ ἑλληνίς βασιλίσσα, ἣτις οὐ μόνον ἐπὶ κάλλει καὶ νοσημοσύνῃ διέπρεπεν, ἀλλ' ἐκπαιδευθεῖσα ἐπιμελῶς ὑπὸ τοῦ πατρὸς περὶ τὴν γραμματικὴν, τὴν ῥητορικὴν καὶ τὴν φιλοσοφίαν, κατέστη ἐγκρατὴς τῆς ἑλληνικῆς παιδείας. Μολονότι δὲ αὕτη κατόπιν, ἐρίσασα πρὸς τὴν Πουλχερίαν, θιγήγαγε περὶ τὰ ἔσχατα τοῦ βίου αὐτῆς ἐν ἐξορίᾳ καὶ ἀπεβίωσεν ἐν Ἱερουσαλύμοις, διὰ τῆς ἐπὶ πολὺν χρόνον ὅμως ἐπὶ τοῦ θρόνου διατριβῆς συνετέλεσεν οὐ μικρὸν εἰς τὸ νὰ διαδοθῶσιν ἐν τῇ αὐτῇ καὶ ἐν τῇ κυβερνήσει τρόποι ἑλληνικοὶ καὶ ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα πρὸ πάντων δὲ νὰ συσταθῇ ὑπὸ τοῦ Θεοδοσίου (425) ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀνώτατον ἐκπαιδευτήριον, τὸ ὁποῖον περιελάμβανε τριάκοντα καθηγητάς. Ἐν τῷ ἐκπαιδευτηρίῳ τούτῳ, ὅπερ ἠθέλομεν ὀνομάσει σήμερον πανεπιστήμιον, ἐδιδάσκοντο ἡ ἑλληνικὴ γραμματικὴ καὶ φιλολογία ὑπὸ δεκαπέντε καθηγητῶν, ὑπο δὲ τῶν λοιπῶν ἡ ῥωμαϊκὴ φιλολογία, τὸ δίκαιον καὶ ἡ φιλοσοφία ¹.

§ 5. Π ο υ λ χ ε ρ ί α καὶ Μ α ρ κ ι α ν ὁ ς. Μετὰ τὸν Θεοδόσιον ἀποθανόντα ἄτεκνον ἐκασίλευσεν ἡ Πουλχερία, ἣτις ἐστὶν ἡ πρώτη ἐπὶ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θρόνου ἀνδράσσα γυνή. Ἀλλ' αὕτη βλέπουσα, ὅτι ἡ βασιλεία ἔχει ἀνάγκην ἱκανοῦ καὶ ῥέκτου κυβερνήτου, παρέλαβε σύζυγον καὶ συναύγουστον τὸν ἐκ Ὑδάκης γεννητὸν στρατηγὸν Μαρκιανόν, ὅστις καὶ μετὰ τὸν θάνατον ἐκείνης ἐκυβέρνησε καλῶς τὸ κράτος, καὶ κατέστησεν αὐτὸ σεβαστόν. Ἐπὶ τοῦ Μαρκιανοῦ συνεκροτήθη καὶ ἡ ἐν Χαλκηδόνι τετάρτη οἰκουμένη συνόδος (451), ἐν ᾗ τὸ πρῶ-

1) Ὁ διορισμὸς τῶν ἐν τῷ πανδιδακτηρίῳ τούτῳ καθηγητῶν γίνεται μετὰ αὐστηρὰν ἐνώπιον τῆς συγκλήτου ἐπιστημονικῆς δικιμασίας καὶ μετὰ ἀκριβοῦς ἐρευναν τοῦ ἡθικοῦ αὐτῶν χαρακτήρος. Οἱ δὲ ἐπὶ εἰκονισμῶν τρεῖς ἐν αὐτῇ ὑπηρετήσαντες συγκατελέγοντο μετὰ τῶν ἀνωτέρων τοῦ κράτους λειτουργῶν, ἵνα οὕτως ἐνθαρρύνηται καὶ προστατεύηται ἡ ἀπιστήμη καὶ τὰ γράμματα.

τον ἐδόθη ἡ ἐπωνυμία τοῦ πατριάρχου εἰς τοὺς ἀρχιεπισκόπους Κωνσταντινουπόλεως, Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων.

§ 6. Δυναστεία Λέοντος τοῦ Θρακίου. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μαρκιανοῦ (457) καταλαμβάνει τὸν θρόνον ἄλλη σειρά αὐτοκρατόρων ἀπὸ Λέοντος τοῦ Α' τοῦ ἐκ Θράκης. Λέων ὁ Α' ἐκυβέρνησεν (ἐπὶ 17 ἔτη) ἐνδόξως. Οὗτος πρῶτος ἐστέφθη αὐτοκράτωρ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου. Μετὰ δὲ τοῦτον κατέλαβε τὸν θρόνον ὁ γαμβρός του Ζήνων, ἐρ' οὗ ἔπεσε τὸ δυτικὸν ῥωμαϊκὸν βασίλειον. Οὗτος ἐκυβέρνησε κατ' ἀρχὰς μὲν ὡς κηδ. ἐμὸν τοῦ ἰδίου υἱοῦ Λέοντος τοῦ Β' (ἀνεψιοῦ ἐξ ἀδελφῆς Λέοντος τοῦ Α'), ἔπειτα δὲ μετὰ τὸν θάνατον Λέοντος τοῦ Β', ὡς αὐτοκράτωρ (μέχρι τοῦ 491). Ὁ Ζήνων ἤναγκάσθη ὑπὸ τοῦ Θεοδορίου βασιλέως τῶν ἐν Παννονίᾳ καὶ Θράκῃ οἰκούντων Ὁστρογότθων νὰ παρχωρήσῃ αὐτοῖς τὴν Μοισίαν καὶ μέρος τῆς κάτω Δακίας. Τὸν Ζήνονα διεδέξατο Ἀναστάσιος ὁ Α', ὁ ἐξ Ἐπιδάμνου γέρον αὐλικός, ὅστις συνεζεύχθη τὴν χήραν τοῦ Ζήνωνος Ἀριάδνην. Οὗτος ἐράνη προστάτη τῶν κίρρετικῶν (προστατεύσας τοὺς μονοφυσίτας), καὶ διὰ τοῦτο προὐκάλεσεν ἐσωτερικὰς στάσεις. Ἀλλὰ καὶ ἐξωτερικῶς δεινὸς ὑπέστη ἀγῶνας, πολέμων πρὸς τοὺς Πέρσας, τοὺς ὁποίους διὰ χρημάτων τέλος ὑπεχρέωσε ν' ἀπομακρυνθῶσιν ἀπὸ τοῦ κράτους του. Οὗτος ἔκτισε τὸ λεγόμενον μακρὸν τείχος, ἢ τείχος τοῦ Ἀναστασίου, ὡς φραγμὸν κατὰ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν ἀλλοφύλων ἐθνῶν. Τὸ τείχος τοῦτο ἐξετείνετο ἀπὸ τοῦ Εὐξείνου πόντου μέχρι τῆς Προποντίδος.

§ 7. Ἰουστινὸς ὁ Θ ρ α ξ. Μετὰ τὸν Ἀναστάσιον τὸν Α' ἐβάσιλευσε (518—527) Ἰουστίνος ὁ Α' ὁ Θ ρ α ξ, ὅστις εἶναι ἀρχηγὸς νέας δυναστείας. Ὁ Ἰουστίνος ἐκυβέρνησεν ἐπιεικῶς καὶ φρονίμως καὶ κατηύνασεν ἐπὶ τινα χρόνον τὰς θεοκρατικὰς ἐριδας. Ἐγένετο δὲ σεβαστὸς πρὸς τοὺς γείτονας καὶ παρεσκεύασε τὰ λαμπρὰ κατορθώματα τοῦ διαδόχου καὶ ἀνεψιοῦ αὐτοῦ Ἰουστινιανοῦ.

§ 8. Γενικαὶ παρατηρήσεις. Οἱ πρῶτοι ἀντίπαλοι, τοὺς ὁποίους οἱ Βυζαντινοὶ εἶχον ν' ἀποκρούσωσι κατὰ τὴν

περίοδον ταύτην, ἦσαν οἱ Γότθοι καὶ οἱ Οὐννοι, οἵτινες μετὰ τὸν θάνατον τοῦ μεγάλου Θεοδοσίου ἀρξάμενοι τῶν λεηλασιῶν καὶ τῶν νέων ἐπιδρομῶν αὐτῶν ἐπειθαν ἀγκάσθησαν τέλος νὰ μεταβῶσιν εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ νὰ ἐγκαταλειψῶσι τὴν Ἀνατολήν. Ἐάν οὗτοι ἐρριπτον ῥίζας ἐν τῇ Ἀνατολῇ, καὶ συνεκρότουσαν ἐν αὐτῇ κράτη ὡς ἐν τῇ Ἰταλίᾳ, Γαλλίᾳ καὶ Ἰσπανίᾳ, θὰ κατέπνιγον βεβαίως διὰ τῆς πλημμύρας αὐτῶν τὸν πολιτισμὸν τοῦ βυζαντινοῦ κράτους καὶ θὰ μετέβαλλον οὐσιωδῶς τὴν ἱστορίαν τοῦ κόσμου.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

ΑΠΟ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΙΣΛΑΜΩΝ (527—717 Μ. Χ.).

§ 1. Αἱ κατὰ τὴν δευτέραν περίοδον δυναστεῖαι καὶ τὰ κυριώτερα γεγονότα. Ἡ δευτέρα περίοδος ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ 527 καὶ φθάνουσα μέχρι τοῦ 717, ἦται ἀπὸ τοῦ Ἰουστινιανῦ μέχρι τῆς δυναστείας τῶν Ἰσλαμῶν (Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου) περιλαμβάνει μίαν τῶν λαμπροτέρων τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ἐποχῆν, διὰ τὴν βασιλείαν ἰδίως τῶν ἐκδόξων τῆς περιόδου ταύτης βασιλέων, Ἰουστινιανοῦ, Ἡρακλείου, καὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πωγωνάτου. Ἐκυβέρνησαν δὲ κατ' αὐτὴν ἡ δυναστεία τοῦ Ἰουστίνου καὶ ἡ τοῦ Ἡρακλείου, μετὰ τὸ τῶν ὁμοίων συμπίπτει καὶ ὁ Φωκᾶς, μὴ ἀναγόμενος εἰς οὐδετέραν τούτων τῶν δυναστεϊῶν. Μετὰ δὲ τὴν δυναστείαν τοῦ Ἡρακλείου ἐβασίλευσαν καὶ ἄλλοι πέντε βασιλεῖς μέχρι Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου, μὴ ἀναγόμενοι εἰς οὐδεμίαν τῶν δυναστεϊῶν. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην οἱ Βυζαντινοὶ πηλοῦσι πρὸς τοὺς Βανδάλους, Γότθους, Λομβαρδοὺς, Πέρσας, Βουλγάρους, Ἀσάρους καὶ Ἀραβας, συντάσσεται ἡ νομοθεσία τοῦ Ἰουστινιανοῦ, προσκρτῆται ἡ Ἰταλία εἰς τὴν ἀνατολικὴν αὐτοκρατορίαν, νικῶνται οἱ Πέρσαι, καὶ ἐκδιώκονται οἱ Ἀσάραι καὶ οἱ Ἀραβες.

§ 2. Βασιλεία τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ὁ Ἰουστινιανός, βασιλεύσας κατὰ τὸν 5' αἰῶνα (527—565) 38 ἔτη, ἐδόξασε τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, οὐχὶ μόνον διότι διὰ τῶν κατακτησέων του ἐπανήγαγεν εἰς τὸ ἀρχαῖον αὐτοῦ μεγαλεῖον τὸ ῥωμαϊκὸν ὄνομα, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν κτιρίων, δι' ὧν περιεκόσμησε τὴν πρωτεύουσάν καὶ ἄλλας πόλεις, καὶ διὰ τῆς νομοθεσίας.

δι' ἧς κατέχει καὶ σήμερον ἀκόμη τὴν ὑψίστην ἐν τῇ ἱστορίᾳ θέσιν.

§ 3. Ἡ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ νομοθεσίᾳ. Ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ συνελέχθησαν τὰ ἐξοχώτερα περὶ τῶν ῥωμαϊκῶν νόμων συγγράμματα, καὶ τῇ συνδρομῇ τοῦ νομοδιδασκάλου Τριβωνιανοῦ, ἔχοντος καὶ ἄλλους διασήμους νομοδιδασκάλους ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν αὐτοῦ ὡς συνεργάτας, συνετάχθη ἐν ἐπιστημονικὸν βιβλίον περὶ δικαίου, ὅπερ ἐδημοσιεύθη (529) ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ἰουστινιανείου κώδικος. Μετὰ τέσσαρα δὲ ἔτη καὶ ἐπέκεινα ἐξεδόθη καὶ ἑτέρα συλλογὴ, Πανδέκται ἢ Δίγιστα κληθεῖσα, περιέχουσα ἐρμηνείας τῶν περιοριστοτέρων νομοδιδασκάλων, ἔτι δὲ καὶ ἐγγειρίδιον τοῦ δικαίου, Εἰσηγήσεις καλούμενον. Τελευταῖον δὲ συνεπλήρωσεν ὁ Ἰουστινιανὸς τὸ νομοθετικὸν τοῦτο ἔργον διὰ τῶν Νεαρῶν, ἡγουν συλλογῆς τῶν παρ' αὐτοῦ νεωστὶ ἐκδοθέντων νόμων. Τὸ σύνολον τῶν νόμων τούτων (κληθὲν corpus juris) εἰσάχθη εἰς ὅλας τὰς χριστιανικὰς πολιτείας τοῦ Μεσαιῶνος, ἐκτὸς τῆς Ἀγγλίας, καὶ ἐμεινῆθησαν αὐτὸ ὅλα τὰ πεπολιτισμένα ἔθνη κατόπιν. Μολονότι δὲ ἡ νομοθεσία αὕτη ὑπῆρξεν ὁ καρπὸς τῶν προηγουμένων αἰῶνων ὁ Ἰουστινιανὸς ὅμως, ὡς ἐνεργήσας τὴν συλλογὴν ταύτην, ἐθεωρήθη ὡς αὐτοαρχὸς αὐτῆς.

§ 4. Ἡ εἰς τὸ βυζαντινὸν κράτος εἰσαγωγὴ τῆς μετὰ ξης. Μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἡ μετὰ ξα ὑπετίθετο ὡς προῖον δένδρου ἐν Ἰνδίᾳ· ὀλίγοι δὲ ἐφόρουν σκρικὰ ἐνδύματα διὰ τὸ ὑπέρογκον τῆς ἀξίας αὐτῶν. Ὁ Ἰουστινιανὸς, θελήσας νὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὸ κράτος τοῦ τὴν καλλιέργειαν τῆς μετὰ ξης, ἀπέστειλεν εἰς τὰς Ἰνδίας δύο μοναχοὺς, οἵτινες δι' ἄνδράς αὐτοῦ συνδρομῆς κατώρθωσαν νὰ μάθωσι τὴν φύσιν τῆς μετὰ ξης, καὶ τὴν βομβυκοτροφίαν, καὶ νὰ λάβωσιν ὡὰ μεταξοσκωλήκων (κουκουλόσπορον). Μετὰ δὲ τὴν ἐπάνοδον τούτων συνεστάθη μεταξουργεῖον ἐν τῷ κράτει του. Τηρουμένης ὅμως μυστικῆς τῆς βομβυκοτροφίας, μόλις κατὰ τὸ ἔτος 1130 μ. Χ. βασιλεὺς τις τῆς Σικελίας, πολεμῶν πρὸς τοὺς Βυζαντινοὺς, καὶ συλλαβὼν αἰχμαλώτους πολλοὺς μεταξουργοὺς, κατώρθωσε διὰ τούτων νὰ μεταδώσῃ τὴν μεταξουργίαν εἰς Ἰτα-

λίαν. Ἐκ ταύτης δὲ κατόπιν ἐγένετο γνωστὴ εἰς τὴν Ἰσπανίαν, καὶ ἀπὸ τοῦ 1600 ἔτους εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ ἐκ τῆς Γαλλίας (τῷ 1700) εἰσέχθη εἰς Γερμανίαν.

§. 5. Ἡ ἀνοικοδομήσεις τοῦ ναοῦ τῆς ἁγίας Σοφίας, καὶ τὰ λοιπὰ εἰρηνικὰ τοῦ Ἰουστινιανου ἔργα. Ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανου ἀνοικοδομήθη καὶ ὁ ἐπὶ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου μὲν κτισθεὶς, ἐπὶ τῆς στάσεως δὲ τοῦ νίκαια πυρποληθεὶς ναὸς τῆς ἁγίας Σοφίας. Εἰς τὴν ἀνοικοδομήσιν τούτου διακρέσασαν ἔξ ἔτη εἰργάσθησαν 10 χιλιάδες ἄνδρες. Περιωθέντος δὲ τοῦ ἔργου, τοσοῦτον ἐχάρξεν Ἰουστινιανός, ὥστε εἰσελθὼν εἰς τὸν ναὸν ἀνέκραξε «νενίκηκά σε Σολομών». Ἐκτίσσε προσέτι ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ ἄλλας πολλὰς οἰκοδομὰς νοσοκομείων, γεφύρας, ὑδραγωγείων, καὶ ὠχύρωσε τὸ κράτος διὰ φρουρίων κατὰ μῆκος τοῦ Δουναβέως ἀπὸ τοῦ Βελιγραδίου μέχρι τοῦ Εὐξείνου πόντου. Ἐπ' αὐτοῦ δὲ ἐγένετο καὶ ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ε'. οἰκουμένη συνόδος (τῷ 553).

§ 6. Στάσις τοῦ νίκαια. Ἡ ἐσωτερικὴ ἐν τούτοις ἡσυχία τοῦ κράτους ἐταράχθη ἐκ τῆς στάσεως τῆς ἐπονομαζομένης «νίκαια». Ἡ στάσις αὕτη προῆλθεν ὡς ἑξῆς. Πρὸ καιροῦ εἶχεν ἐπικρατήσει τὸ ἔθος τοῦ νὰ διαιρῶνται οἱ θεαταὶ τῶν ἵπποδρομικῶν ἀγώνων εἰς φατρίας, ἐπονομαζομένας κατὰ τὰ χρώματα τῶν ἐνδυμάτων τῶν ἄρματηλατῶν, οἵτινες ἡμιλλῶντο ἐν τῇ ἵπποδρομίᾳ περὶ βραδείων. Αἱ τοιαῦται δὲ φατρίαι, αἵτινες ἐλέγοντο δῆμοι, ἦσαν τέσσαρες, Οὐένετοι ἢ Βένετοι (Γαλάζιοι ἢ Κυανοὶ), Πράσινοι, Ραῦσιοι (Ἐρυθροὶ) καὶ Ἀλβάτοι (Λευκοί). Προϊόντος τοῦ χρόνου ἡ ἀντιζηλία καὶ ἡ διχόνοια τῶν φατριῶν τούτων ἐκρυφώθησαν τοσοῦτον, ὥστε ἐπὶ τέλους ὁ λαὸς πολὺ μᾶλλον ἡσχόλειτο περὶ τοῦς ἵπποδρομικοὺς ἀγῶνας ἢ περὶ τὰ σημαντικώτερα τοῦ κράτους πράγματα. Πολλὰκις μάλιστα αἱ φατρίαι ἐκείναι περιῆλθον εἰς αἵματηρούς πρὸς ἀλλήλας ἀγῶνας, ἡ δὲ ἀμοιβαία αὐτῶν ἔχθη μετεβιβασθῆ καὶ εἰς αὐτὰς τὰς σχέσεις τοῦ καθημερινοῦ βίου. Ἐπὶ Ἀναστασίου δὲ τοῦ Α', γενομένης ποτὲ ῥήξεως ἐν Κωνσταντινουπόλει μεταξὺ Πρασίνων καὶ Γαλαζίων, ἔπεσον τρεῖς χιλιάδες ἐκ τῶν τελευταίων. Ἐπὶ Ἰουστινιανου, ὅστις ἐπρὸς αὐτοὺς

Γαλαζίους (ἀπένεμε δηλαδή εἰς αὐτοὺς χάριτας, ἄφινεν ἀτιμωρήτους τὰς παρανομίας των, πολλάκις καὶ τὰ ἐγκλήματά αὐτῶν, τοὺς διώριζεν εἰς δημόσια ἄξιώματα), αἱ δύο φατρίαι ἐμάχοντο κατ' ἄλληλων. Ἐπειδὴ δὲ ἐπεχείρησεν ὁ Ἰουστινιανὸς τελευταῖον νὰ καταπαύσῃ τὸ κακὸν διὰ τῆς περιστολῆς τῶν φατριῶν, αὐταὶ συνεμάχησαν κατὰ τῆς ἀρχῆς, καὶ ἐξερράγη ἐπίσημος ἐμφύλιος πόλεμος. Ἡ στάσις αὕτη ἐκ τοῦ πολέμου τοῦ ὅχλου συνθήματος «νίκᾳ» ἐκλήθη στάσις τοῦ νίκᾳ. Ἡ Κωνσταντινούπολις ἐπὶ πέντε ἡμέρας ὑπῆρξε μεστή φόνου καὶ πυρκαϊᾶς· τότε καὶ τὸ πρωτεύον τῆς πόλεως οἰκοδόμημα, ὁ ναὸς τῆς ἁγίας Σοφίας, ὁ ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου κτισθεὶς, ἐγένετο παρὰ νόμον τοῦ πυρὸς. Ὁ Ἰουστινιανὸς, μὴ δυνάμενος νὰ κατευνάσῃ τὴν μανίαν τοῦ πλῆθους, τὸ ὅποιον μάλιστα ἀνηγόρευεν ἑτέρον αὐτοκράτορα, τὸν Ὑπάτιον, τὸν υἱὸν τοῦ Ἀναστασίου, ἀπεράσισε νὰ φύγῃ· πρὸς τοῦτο δὲ ἔσχεν ἔτοιμα πλοῖα ἐν τῇ Βοσπόρῳ. Ἀλλ' ἡ σύζυγος αὐτοῦ Θεοδώρα¹, ἥτις, ἀπὸ εὐτελεστάτου προηγουμένου εἴου ἀνὰ βίαν ἀνέβη εἰς τὸν λαμπρότερον τῆς οἰκουμένης θρόνον, ἀνεδείχθη ἀξία τῆς παρὰδόξου ταύτης τύχης, αὐτὴ τὸν ἀπέτρεψεν ἀντιστάσας καὶ ἐπειποῦσα, ὅτι καλὸν ἐντάφιον δι' αὐτοὺς ἔθελεν εἶσθαι ὁ θρόνος. Αὕτη δὲ ἀνεῦρε καὶ τὸν ἐπιτήδειον ἄνδρα, ἵνα καταβάλλῃ τὴν στάσιν, τὸν στρατηγὸν Βελισσάριον. ὅστις διὰ τῆς φιλίας, τὴν ὁποῖαν εἶχε μετὰ τῆς Θεοδώρας ἡ σύζυγος αὐτοῦ Ἀντωνίνα, μέγα ἔσχυεν ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ὁ Βελισσάριος εἰς τὴν στιγμὴν, καθ' ἣν ἡ παρὰ φύσιν ἔνωσις τῶν ἀντιπάλων μερίδων ἤρχισε νὰ διαλύηται, προσέβαλεν αὐτὰς μετὰ 3 χιλιάδων Γερμανῶν, Γότθων καὶ Ἑρούλωνμισθοφόρων τοσοῦτον αἰφνιδίως, ὥστε οἱ ἀντάρται διὰ τῆς ἐπιτηδειότητος καὶ τῆς τόλμης αὐτοῦ ἡττήθησαν δεινῶς. Ὅποσον δὲ φοβερά ὑπῆρξεν ἡ στάσις αὕτη, καὶ ὅποσον μέγα τὸ κατόρθωμα τοῦ Βελισσάριου, φαίνεται ἐκ τούτου· κατὰ τὸν μετριώτερον ὑπολογισμὸν 30 χιλιάδες ἄνδρες νεκροὶ ἔκειντο ἐν

1) Αὕτη ἦτο ἐκ Κύπρου, περίφημος ὑποκρίτρια· συνήγου ὅμως ἐν αὐτῇ πνεύμακαὶ συνέστιν μετὰ καλλοῦ καὶ φιλαργίας.

τῷ ἱπποδρομίῳ καὶ ὁ Ὑπάτιος εὗρε τὸν θάνατον εἰς τὰ κύματα τοῦ Βοσπόρου. Τοιοῦτο τέλος ἔλαβε (τῷ 532) ἡ στάσις τοῦ νίκαια.

§ 8. Ἡ ἐπὶ Ἰουστινιανου κατὰ κτησις τῆς Ἰταλίας. Ὀλίγον μετὰ τὴν στάσιν τοῦ νίκαια ὁ Βελισάριος, ὁ μέγας οὗτος στρατηγός, ὅστις εἶχε διαπρέψει εἰς τοὺς κατὰ τῶν Περσῶν πολέμους καὶ ἀπέκρουσεν αὐτοὺς ἀπὸ τῶν ἀνατολικῶν μεθορίων τῆς αὐτοκρατορίας, ἐστάλη εἰς τὴν Ἀφρικὴν (533), ὅπου κατέστρεψε τὸ θανδηλικὸν βασίλειον. Ἐκεῖθεν δὲ μετέβη (536) εἰς τὴν Ἰταλίαν, τὴν ὁποίαν κατεῖχον τότε οἱ Ὀστρογόθοι, οἵτινες ὑπὸ ἀρχηγὸν τὸν Θεωδέριχον τῇ προτροπῇ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ἀνατολῆς Ζήνωνος κατέλυσαν καὶ κατέλαβον τὸ κράτος τοῦ Ὀδοάκρου. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἀνεγνώριζον οἱ Ὀστρογόθοι ὡς κυριάρχην τῆς Ἰταλίας τὸν αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου· ἀλλ' ἀφοῦ ἀποκατεστάθησαν ἐκεῖ, ἐγένοντο ἀπόλυτοι ἐξουσιασταί. Ὁθεν ὁ Βελισάριος, γενόμενος πρότερον κύριος τῆς Σικελίας, φθάνει ἀκωλύτως εἰς τὴν Νεάπολιν, τὴν ὁποίαν ἀφοῦ ἐκυρίευσεν, ἐπροχώρησεν ἐπομένως εἰς τὴν Ῥώμην. Αφοῦ δὲ καὶ ταύτην κατέλαβεν, ἐπολιόρχησε τὴν τότε πρωτεύουσιν τῆς Ἰταλίας Ῥαβένναν, καὶ αἰχμαλωτίσας τὸν τότε βασιλέα τῶν Ὀστρογόθων Οὐτίγγην, προσήρτησε τὴν Ἰταλίαν εἰς τὴν ἀνατολικὴν αὐτοκρατορίαν. Ὁ αὐτοκράτωρ ὅμως, εἴτε ἐκ φθόνου, εἴτε ἐκ συκοφαντίας, ἀνεκάλεσε τὸν Βελισάριον καὶ ἀπέστειλεν αὐτὸν κατὰ τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν Χοσρόη τοῦ Α', ἐπιτεθέντος κατὰ τῆς Συρίας. Ἀλλ' ὁ Ἰουστινιανὸς διὰ τὴν συνήθη αὐτοῦ δυσπιστίαν ἀνεκάλεσε καὶ πάλιν τὸν ἄνδρα, καὶ ἐνῶ μάλιστα ἐπέκειτο ἡ εὐτυχὴς κατάλυσις τοῦ πολέμου, ἠναγκάσθη νὰ ἐξαγοράσῃ ἐπὶ χρήμασι τὴν ἀνακωχὴν. Ἐπειδὴ δὲ μετὰ τὴν ἐξ Ἰταλίας ἀναχώρησιν τοῦ Βελισαρίου οἱ Γόθοι ἐκυρίευσαν καὶ πάλιν τὴν Ἰταλίαν, ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπεμψεν ἐκ νέου τὸν Βελισάριον (544). Ἀλλ' οὗτος μὴ ἔχων ἐπαρκῆ στρατεύματα δὲν ἠδυνήθη διὰ τῶν ἐργῶν αὐτοῦ νὰ εὐχαριστήσῃ τὴν ἰδιότροπον αὐλήν, διὰ καὶ ἀνεκλήθη. ¹ Ἀπεστάλη τότε ἀντ' αὐτοῦ μετὰ πολυαριθμοῦ

στρατοῦ ὁ Ναρσής, ὅστις καταβάλων τοὺς ἀντίρρτους διωρίσθη (567) ἐπαρχος ἐν Ῥαβέννῃ.

§. 8. Ὁ Βελισάριος κατὰ τῶν Βουλγάρων. Οἱ Βούλγαροι, φυλῆς τουρκικῆς, μόνον τὴν γλῶσσαν ἔχοντες κοινὴν μετὰ τῶν Σλαύων. οὐχὶ δὲ καὶ τὴν καταγωγὴν, κατ' ὅσον κατ' ἀρχὰς περὶ τὰς ὄχθας τοῦ Βόλγα· περὶ δὲ τὸν πέμπτον μ. Χ. αἰῶνα ἀποκατεστάθησαν καθυποτάσσοντες τοὺς Σλαύους εἰς τὰ περάτια τῆς Ἀφρικῆς καὶ Μαύρης θαλάσσης. Προχωροῦντες δὲ ἐαθυμῶν μέχρι τοῦ Δουνάβου, εἰσέβαλον (559) εἰς Θράκην καὶ ἐπειλκεσαν τὴν Κωνσταντινούπολιν. ἣν διέσωσε τότε ὁ γέρον Βελισάριος. Ἐκτοτε δὲ ἔπαυσαν παρενοχλοῦντες τοὺς Βυζαντινοὺς μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ ἐνάτου αἰῶνος (811).

§. 9. Οἱ ἐκ τῆς Θρακικῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ δυναστείας μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν αὐτοκράτορες. Μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν ἐκ τῆς αὐτῆς δυναστείας ἐβασίλευσαν ἄλλοι τρεῖς αὐτοκράτορες, Ἰουστίνος ὁ Β' (565), Τιβερίος ὁ Α' (578) καὶ Μαυρίκιος (582). Ἀλλ' ἄμέσως ἐπὶ τοῦ πρώτου διαδόχου τοῦ Ἰουστινιανοῦ, Ἰουστίνου τοῦ Β', ὅστις ἀφῆκε τὴν κυβέρνησιν εἰς τὰς χεῖρας τῆς συζύγου αὐτοῦ Σοφίας, ἤρξαντο αἱ ἐν Ἰταλίᾳ κατακτήσεις τῶν Λομβαρδῶν, οἵτινες ἐγένοντο κύριοι τῶν ἀρκύων μερῶν τῆς Ἰταλίας, προσκληθέντες ὑπὸ τοῦ Ναρσή, ἀνακληθέντες καὶ διὰ τοῦτο δυσανεστῆντες κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος. Ἀλλὰ καὶ οἱ κατὰ τῆς Περσίας πόλεμοι ἀνεκωθέντες ἀποσχόλουν καὶ Ἰουστίνον τὸν Β' καὶ τοὺς διαδόχους αὐτοῦ.

§. 10. Βασιλεία τοῦ Ἡρακλείου. Ὁ μετὰ τὸν Ἰουστίνον ἄξιος λόγου αὐτοκράτωρ Ἡράκλειος ἐβασίλευσε κατὰ τὸν ἑβδόμον μ. Χ. αἰῶνα (610). Οὗτος ἦτο υἱὸς ἐξάρχου τινὸς τῆς Ἀφρικῆς· ἐγένετο δὲ αὐτοκράτωρ καταβάλων καὶ φονεύσας τὸν Φωκᾶν, τὸν ἀπὸ τοῦ Μαυρικίου διὰ φόνου ἀπάσαντα τὸν θρόνον. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἡρακλείου Χοσρόης ὁ Β', ὁ

καὶ ὡς ἐπαίτης ἡγαγέσθαι νὰ περιέρχεται τὰς ἀγυῖας, εἶναι πλάσμα μεταγενέστερον.

Βασιλεὺς τῶν Περσῶν, ἐκυρίευσεν τὴν Συρίαν καὶ τὴν μικρὰν Ἀσίαν, ἐλεηλάτησε τὴν Ἱερουσαλὴμ, καὶ προέβη μέχρι τῆς Αἰγύπτου. Ἐρθασαν μάλιστα τότε οἱ Πέρσαι καὶ μέχρι τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς ὁποίας τὰ προάστεια συγχρόνως ἐλεηλάτουν οἱ πολυηροὶ Ἀβαρς ¹. Ὁ Ἡράκλειος κατ' ἀρχὰς συνωμολόγησεν ἐπιζήμιον δι' ἑαυτὸν πρὸς ἀμφοτέρους εἰρήνην· ἀφοῦ ὅμως κατόπιν συνήθροισεν ἱκανὰς δυνάμεις, ἐπιτεθεὶς κατ' αὐτοῦ τοῦ περσικοῦ κράτους ἀνεκτίσαστο τὰς ὑπ' αὐτῶν ἀφαιρεθείσας γῶρας (628). Μεταξὺ τῶν ἀποδοθέντων τότε αὐτῷ ἦτο καὶ ὁ τίμιος Σταυρὸς, τὸν ὁποῖον οἱ Πέρσαι εἶχον λάβει ἀπὸ τῆς Ἱερουσαλὴμ, ὅτε ἐλεηλάτησαν αὐτήν. Τὸν Σταυρὸν τοῦτον ὕψωσεν ὁ Ἡράκλειος ἐν τῇ ἱερᾷ ἐκείνῃ πόλει μετὰ πανηγυρικῆς πομπῆς. Ἐκτοτε δὲ ἡ ἐκκλησία ἐορτάζει (τὴν 14 7) ἑορτῆς κατ' ἔτος τὴν ὕψωσιν τοῦ τιμίου Σταυροῦ. Οὕτως ὁ Ἡράκλειος διὰ τῶν τροπαιούχων αὐτοῦ κατὰ τῶν Περσῶν ἀγώνων ἐξακολουθεῖ τὸ ἔργον τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ἀλλὰ τέσσαρα μόλις ἔτη μετὰ τοὺς θριάμβους τούτους ἔλαθεν ὁ Ἡράκλειος ἀγέρωχον παρὰ τῶν Ἀράβων μήνημα, νὰ παρὰδεχθῇ τὴν νέαν αὐτῶν θρησκείαν. Αἱ κατ' αὐτῶν ἐκστρατεῖαι τοῦ Ἡρακλείου ἀπέτυχον, ἡ δὲ Ἱερουσαλὴμ ἐάλω ὑπὸ τοῦ Ὁμάρ (637), καὶ μετὰ τὴν Συρίαν ἐκυριεύθη ἡ Αἰγύπτος, ἀφοῦ μετὰ 14 μηνῶν πολιορκίαν ἐξεπορθήθη ἡ Ἀλεξάνδρεια (638). Ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος ἀπέθανε τῷ 641. —

§ 11. Οἱ ἐκ τῆς δυναστείας τοῦ Ἡρακλείου μέχρι Κωνσταντίνου τοῦ Πρωγάτου αὐτοκράτορες. Μετὰ τὸν Ἡράκλειον ἐπέρχονται αὐτοκράτορες, οἵτινες διὰ σειρᾶς ἐγκλημάτων ἀσχημίζουσι τὴν βυζαντινὴν

(1) Οὗτοι ἦσαν ἐκ τοῦ γένους τῶν Οὐννων· κατελθόντες δὲ ἀπὸ τοῦ Πόλγα κατὰ τὴν ἔκτην μ. Χ. ἑκατονταετηρίδα (557) ἐπὶ Ἰουστίνου τοῦ Β' καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, ἐδῆρουν τὰς βυζαντινὰς ἐπαρχίας, μέχρις οὗ ὁ τοῦ Μαυρικίου στρατηγὸς Πρίσκος κατώρθωσε νὰ τοὺς νικήσῃ καὶ νὰ τοὺς περιστείλῃ (περὶ τὰ 600). Ἦδη δὲ συμμαχούντες μετὰ τῶν Περσῶν συνεπληόρουν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Τὴν ὑπὸ τῶν Ἀβάρων λῦτρωσιν τῆς πόλεως κατὰ τὴν πολιορκίαν ταύτην διατηρεῖ ἡ ἀκολουθία τοῦ Ἀκαθίστου ὕμνου.

ιστορίαν. Οὗτοι δὲ εἰσιν ὁ υἱὸς τοῦ Ἡρακλείου Κωνσταντῖνος ὁ Γ', ὅστις φαρμακεύεται ὑπὸ τῆς μητρικῆς του (641). Ὁ νεώτερος υἱὸς τοῦ Ἡρακλείου Ἡρακλεωνᾶς, ὅστις καθαιρεῖται καὶ ῥινοτομεῖται (641). Κώνστας υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Γ', ὅστις φονεύεται ἐν Συρακούσαις (668). Κωνσταντῖνος ὁ Δ', υἱὸς τοῦ Κώνστα, ὁ ἐπικληθεὶς Πωγωνάτος καὶ Ἰουστινιανὸς ὁ Β', υἱὸς τοῦ προκατόχου του, ὅστις καὶ αὐτὸς καθαιρεῖται καὶ ῥινοτομεῖται.

§ 12. Κωνσταντῖνος ὁ Πωγωνάτος καὶ οἱ Ἄραβες. Μόνος ἐκ τῆς δυναστείας τοῦ Ἡρακλείου ὁ διεγγονος αὐτοῦ Κωνσταντῖνος ὁ Δ' ὁ Πωγωνάτος, ὅστις ἐβασίλευσεν ἀπὸ τοῦ 668—685, τηρεῖ τὰς ἡρωϊκὰς παραδόσεις τοῦ Ἡρακλείου, ἀνθιστάμενος γενναίως κατὰ τῶν ἐπανειλημμένων ἐφόδων τῶν Ἀράβων ¹. διότι ἐπ' αὐτοῦ (668) πολιορκοῦσι κατὰ πρῶτον τὴν Κωνσταντινούπολιν οἱ Ἄραβες, ἐπὶ δὲ κατὰ συνέχειαν ἔτη ἐπαναλαμβάνουσι τὰς πρὸς πόρθησιν αὐτῆς ἀνωφελεῖς ἀποπειράς των ². Εἰς τὴν περίστασιν ταύτην ὠφελήθησαν οἱ Βυζαντινοὶ ἀπὸ τοῦ πρὸ μικροῦ ἐπινοηθέντος ὑπὸ τοῦ ἐκ Συρίας Ἑλλήνου Καλλινίκου ὕγρου πυρός, δι' οὗ,

1) Τοῦ ἔθνους τούτου τῶν Ἀράβων, περὶ τῶν ὁποίων ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἱστορίᾳ σπασιῶς ἢ ἐν παρ' ὅδῳ μόνον γίνεται μνεία, ἡ ἱστορία ἀρχεῖται ἀπὸ τῶν μέσων τῆς Ζ' μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος, ὅτε ἡ ὅλη κατάστασις τοῦ ἀσιανοῦ κόσμου μετεβλήθη δι' αὐτῶν, ἀφοῦ ὁ Μωῦσεθ, (ὅστις ἐγεννήθη τῷ 571 μ. Χ.) διὰ τῆς νέας θρησκείας, ἣν ἐκήρυξεν, ἐνέπνευσεν εἰς τοὺς ὁμοφύλους του σφοδρὴν θρησκευτικὴν εὐσθημα, καὶ κατακτητικὴν ὁρμὴν ἀκατάσχετον. Καὶ αὐτὸς μὲν περιώρισθαι εἰς τὴν νῦν ἐνὸς τὰς διαφόρους φυλάς τῆς Ἀραβίας εἰς ἓν ἔθνος, καὶ νῦν ἰδρῶσαι τὸ κράτος αὐτοῦ ἐν Ἀραβίᾳ ὑπὸ τὴν πνευματικὴν καὶ πολιτικὴν του καλιφίαν. Ἐπὶ τῶν πρώτων ὅμως διαδόχων αὐτοῦ τῶν τεσσάρων καλιφῶν (662-661) ἡ κυριαρχία καὶ ἡ θρησκεία τῶν Ἀράβων ἐπεξετάθη εἰς τὴν Συρίαν, τὴν Περσίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον. Ἐπὶ δὲ τῆς δυναστείας τῶν Ὁμειάδων (661—750), ἐφ' ἧς ἐγένετο καὶ ἡ τῆς Κωνσταντινουπόλεως πρώτη αὐτὴ ὑπὸ τῶν Ἀράβων πολιορκία, τὸ ἀραβικὸν κράτος ἔλαβε τὴν μέγιστην αὐτοῦ ἑκτασιν, περιλαβὼν τὴν ἀνατολικὴν Ἀσίαν, ὅλην τὴν βόρειον Ἀφρικήν, καὶ ὅλην σχεδὸν τὴν Ἰσπανίαν· ἠπεύλησε μάλιστα νὰ ὑποτάξῃ καὶ αὐτὴν τὴν Εὐρώπην.

2) Ἐπὶ τῆς πολιορκίας ταύτης ἔπσε κατὰ τὴν θέσιν Κοσμιδίου ὁ ση-

καίοντος καὶ ἐντὸς τοῦ ὕδατος, κατέστρεφον τὰ ἐχθρικά πλοῖα. Τὰς πρώτας ταύτας ἐχθροπραξίας διεδεξάτο τριακονταετῆς εἰρήνη. Ἐπὶ τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πωγωνάτου ἐγένετο ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἡ ἑκτη οἰκουμένηκὴ σύνοδος.

§ 13. Οἱ μετὰ τὴν δυναστείαν τοῦ Ἡρακλείου αὐτοκράτορες. Μετὰ Ἰουστινιανὸν τὸν Β' ἀναγορεύεται αὐτοκράτωρ ὁ Λεόντιος (695-698), ὅστις καθαιρεῖται ὑπὸ τοῦ Τιβερίου τοῦ Β'. Μετὰ τοῦτον δὲ καταλαμβάνει πάλιν τὸν θρόνον Ἰουστινιανὸς ὁ Β' (705-711), ὅστις ἐθανάτωσε μὲν τοὺς δύο προκατόχους του, ἀλλ' ἐκθρονισθεὶς τὸ δεύτερον θανατὼνεται καὶ αὐτός· ἀναγορεύεται δὲ τότε Φιλιππικός ὁ Βαρδάκης, ὅστις τυφλωθεὶς ἐκθρονίζεται (713). Τοῦτον διαδέχεται Ἀναστάσιος ὁ Β', ὅστις ἐκθρονίζεται (716) ὑπὸ τοῦ διαδόχου του Θεοδοσίου τοῦ Γ'.

§ 14. Γενικαὶ παρατηρήσεις. Τὴν περίοδον ταύτην, ἣν λαμβρύνουσι τὰ ἔργα τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ Ἡρακλείου, καὶ καθ' ἣν οἱ γενναῖοι ἀγῶνες Κωνσταντίνου τοῦ Πωγωνάτου ἀναστέλλουσι τὸν χεῖμαρρον τῆς μωαμεθανικῆς κατακτησεως καὶ ἀπαλλάττουσι ταύτης τὸν εὐρωπαϊκὸν κόσμον, ἀσχημίζουσι δυστυχῶς τὰ ἐγκλήματα τῶν ἐπὶ 76 ἔτη βασιλευσάντων ἀνιχνίων αὐτοκρατόρων. Ἐνῶ δὲ οὗτοι διώκονται ἀπὸ τοῦ θρόνου, τυφλοῦνται, ἀκρωτηριάζονται καὶ φονεύονται ὑπὸ τῶν ἰδίων συγγενῶν, ἢ ὑπὸ ἰσχυρῶν στρατηγῶν, τὰ ὅρια τοῦ κράτους ἐπὶ μᾶλλον περιορίζονται πρὸς δυσμὰς μὲν ὑπὸ τῶν Λομβαρδῶν, ἐπεκτεινόντων τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν ἐπὶ τῆς Ἰταλίας, πρὸς βορρᾶν δὲ ὑπὸ τῶν ἄλλε παλλήλων εἰσβολῶν τῶν Βουλγάρων, οἵτινες κατακτῶσι (περὶ τὰ 679) τὴν Μοισίαν, καὶ πρὸς ἀνατολὰς καὶ νότον ὑπὸ τῶν Ἀράβων, οἵτινες κατέκτησαν τὴν νῆσον Κύπρον καὶ ἄλλας νήσους τῆς Μεσογείου.

μαισφόρος τοῦ Μωάμεθ Ἐβοῦ-Ἐγιούπ-Χαλιδ-Ἐνσαρῆ, εἰς τιμὴν τοῦ ὁποῖου Μωάμεθ ὁ κατακτητὴς ἔκτισε τὸ ἔτι καὶ νῦν σωζόμενον λαμπρὸν τέμενος τοῦ Ἐγιούπ.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΡΙΤΗ

ΑΠΟ ΛΕΟΝΤΟΣ ΤΟΥ ΙΣΑΥΡΟΥ ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ

(747—867 μ. Χ.).

§ 1. Αἱ κατὰ τὴν τρίτην περίοδον δυναστεῖαι καὶ τὰ κυριώτερα γεγονότα. Ἡ περίοδος αὕτη ἀρχεῖται ἀπὸ Λέοντος τοῦ Γ' τοῦ Ἰσαύρου καὶ φθάνει μέχρι Βασιλείου τοῦ μακεδόνης (747—867). Περιλαμβάνει δὲ τρεῖς δυναστείας, τὴν τῶν Ἰσαυρίων, τὴν τοῦ Νικηφόρου τοῦ Α' καὶ τὴν τοῦ Μιχαὴλ τοῦ Τραυλοῦ. Μεταξὺ ὅμως τῶν δύο τελευταίων δυναστειῶν, ἦτοι τῆς ζ' καὶ τῆς Ζ'. παρεμπίπτει Λέων ὁ Ε' ὁ Ἀρμένιος, ὅστις εἰς οὐδεμίαν τῶν δυναστειῶν τούτων ἀνάγεται. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἀρχοῦνται καὶ ἐξακολουθοῦσιν αἱ περὶ εἰκόνων ἐριδες ἀποκαθίσταται δὲ ἡ ἀνιστήλωσις τῶν εἰκόνων καὶ ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Φωτίου γίνεται τὸ σχίσμα τῶν δύο ἐκκλησιῶν. Κατ' αὐτὴν τὴν περίοδον οἱ Βυζαντινοὶ πολέμουσι πρὸς τοὺς Ἀραβας καὶ τοὺς Βουλγάρους.

§ 2. Δυναστεία τῶν Ἰσαύρων. Τῆς δυναστείας τῶν Ἰσαυρίων θεμελιωτὴς εἶναι Λέων ὁ Γ' ὁ Ἰσαυρος (ἐξ Ἰσαυρίας). Οὗτος στρατάρχης ὢν τῆς Ἀνατολῆς δὲν ἀνεγνώρισε τὸν ἀπὸ τοῦ Ἀναστασίου τοῦ Β' ἀφελόντα τὸν θρόνον Θεοδόσιον τὸν Γ', ἀλλ' ἐπελθὼν κατ' αὐτοῦ (τῷ 717), ἀφοῦ τὸν ἡνάγκασε νὰ παραιτηθῇ τοῦ θρόνου, ἐγένετο αὐτοκράτωρ, καὶ μετεδίβασεν οὕτω τὴν βασιλείαν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, ὅστις διετήρησε ταύτην μέχρι τοῦ 802.

§ 3. Ἡ ἐπὶ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου γενομένη πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων. Μόλις ὁ Ἰσαυρος κατέλαβε τὸν θρόνον καὶ ἀμέσως οἱ Ἀραβες (717) πολιορκοῦσι τὸ δεύτερον ἤδη τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀποκλείσαντες αὐτὴν κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν. Αἱ προσπάθειαι ὅμως αὐτῶν ἀπέβησαν μάταιαι, ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ τῆς ἱκανότητος τοῦ γενναίου καὶ συνετοῦ τούτου αὐτοκράτορος, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ τοῦ ἐπισυμβάντος λιμοῦ καὶ λοιμοῦ καὶ τοῦ τραχυτάτου χειμῶνος, καὶ τοῦ ὑγροῦ εἰσέτι πυρὸς, ἅτινα ἐπὶ ἡνέγκον τὰ πάνδεινα εἰς τοὺς στόλους καὶ τοὺς στρατοὺς τῶν Μωαμεθανῶν, καὶ ὥς ἐκ τῶν ὁποίων ἀπωλέσθησαν δέκα μυριάδες, ὥς λέγεται, ἐχθρῶν.

§ 4. Αἱ μεταρρυθμίσεις Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου. Ἀπὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπηλλάγη τῶν Ἀράβων, ὁ Λέων ἐνησχολήθη ἀκολούθως ν' ἀνορθώσῃ τὴν τάξιν καὶ πειθαρχίαν τοῦ στρατοῦ, καὶ νέαν νὰ δώσῃ ὥθησιν εἰς τὸν βυζαντινὸν κόσμον· δι' ὃ καὶ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ὁ σωτὴρ καὶ ἀναμορφωτὴς τοῦ κράτους. Τὰ μέσα ὅμως, δι' ὧν ἐπεχείρησε τὴν ἀναμόρφωσιν ταύτην, ἦσαν ἀνεπιτήδεια· διότι οὗτος βλέπων, ὅτι ἔλειπεν ἐλεύθερον πνεῦμα, γενναῖον φρόνημα, φιλοπατρίαν καὶ ἐθνικὴ φιλοτιμίαν ἀπὸ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, αἰτίαν τῆς ἐλλείψεως ταύτης ἐθεώρησε τοὺς πολυκρίθμους τύπους τῆς λατρείας, ἥτοι τὰς πολλὰς ἐφορὰς, τὸν μοναστικὸν βίον, τὴν θαυματουργὸν δύναμιν. ἦν ἀπέδιδον εἰς πλεῖστα τῶν ἱερῶν ἀντικειμένων, καὶ ἐν ἐνὶ λόγῳ τὰς καταχρήσεις καὶ παρεξηγήσεις πολλῶν θρησκευτικῶν θεσμῶν, αἵτινες παρεξέφρησαν εἰς τὸ ἔθνος. Ἀλλ' ἀντὶ νὰ διδάξῃ τὸν ἀγράμματον λαόν, καὶ διὰ τῆς διδασκαλίας νὰ καταρτίσῃ τὰ αἰσθήματα καὶ διανοήματα τῶν πολλῶν, καὶ οὕτως ἀνευ καινοτομιῶν νὰ ἐπέλθῃ, ἃν ἦτο ἀνάγκη, μεταβολὴ εἰς τὰ φρονήματα, ἤρξατο τοῦ ἔργου αὐτοῦ ἀπὸ τῆς καταλύσεως τῶν εἰκόνων καὶ ἐνῶ διαλύσας τὰς Σχολὰς, αἵτινες διηθύνοντο ὑπὸ κληρικῶν, ἀφῆρσε τὴν δημοσίαν ἐκπαίδευσιν ἀπὸ τῶν χειρῶν τοῦ κλήρου, διότι ἐφοβείτο μὴ οὕτοι ἐπαυξάνωσι τὰς ἐπικρατούσας προλήψεις διὰ τῆς διδασκαλίας τῶν, δὲν ἐπεμελήθη ὅμως ἀποχωρόντως τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἐκπαιδεύσεως τοῦ λαοῦ¹⁾. Ἰδοὺ τὰ λάθη Λέοντος τοῦ

1) Λέγεται ὅτι Λέων ὁ Ἰσαυρὸς τὴν σήμερινήν λεγομένην Σχολήν, ἐν ἣ ἐδίδασκον τότε 12 ἄνδρες πολυμαθεῖς καὶ εὐπαιδευτοί, ἐπειδὴ οὗτοι δὲν ἦσαν ὁπαδοὶ τῶν φρονημάτων ἐκείνου, τὴν παρέδωκεν εἰς τὰς φλόγας καὶ ἐξηράνισεν οὕτως ἐν τῇ μητροπόλει τῆς αὐτοκρατορίας τὸ τελευταῖον τῆς φιλοσοφίας ἱερὸν μα. Προσθέτουσι δὲ, ὅτι συναπώλετο συνάμα τότε καὶ ἡ ἐν αὐτῇ βιβλιοθήκη, ἣτις περιεῖχε 36 χιλιάδας τόμων, καὶ ἦτο πολὺτιμος διὰ τὰ σπάνια χειρόγραφα καὶ ὅτι προσέει μετά τὸν Λέοντα βαθμηδὸν ἐκλείσθησαν ἅπαντα αἱ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ καὶ Ἡρακλείου ἐκμάσασαι Σχολαί. Φαίνεται ὅμως, ὅτι τὸ τυχαίως γενόμενον ἐπὶ Λέοντος περιστατικόν, ἀπέδωκεν οἱ ἐναντίον εἰς αὐτόν· διότι οὕτως εἶχε διαλύσει τὰς ὑπὸ τῶν μοναχῶν διευθυνόμενας Σχολὰς.

Ἰσαύρου, οὗτινος καθ' ὅλα τὰ λοιπὰ ἡ διαγωγή δύναται νὰ θεωρηθῇ συνετὴ, ὡς φαίνεται καὶ ἐκ τῶν ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐκδοθέντων δύο νόμων, τοῦ Γεωργικοῦ καὶ τῆς Ἐκλογῆς. Κατὰ τὸν πρῶτον τούτων ἡ γεωργικὴ τάξις ἀπηλλάγη τῶν καταπιέσεων, εἰς αἷς αὕτη ἦτο πρότερον ὑποβεβλημένη, κατὰ τὸν δεύτερον καθωρίσθησαν τὰ περὶ τοῦ γάμου, καὶ οὐ μόνον ἀνυψώθη ἡ γυνὴ εἰς ἰσὺν πρὸς τὸν ἄνδρα τάξιν, ἀλλὰ καὶ σφικτότερος ὁ δεσμός τῆς ὅλης οἰκογενείας διὰ διαφορῶν διατάξεων κατέστη.

§ 5. Εἰκονομαχία. Τὸ διάταγμα, τὸ ὁποῖον ἐννέα ἔτη μετὰ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνάβασιν του ἐξέδωκεν ὁ Λέων ἵνα ἀποβληθῶσιν αἱ εἰκόνας ἀπὸ τῶν ἐκκλησιῶν, ἐγένετο ἀφορμὴ ἵνα διαίρεθῶσιν οἱ χριστιανοὶ εἰς δύο φατρίας. Καὶ οἱ μὲν ὁπαδοὶ τῆς νέας μεταρρυθμίσεως ὠνομάσθησαν Εἰκονομάχοι, Εἰκονοκαῦστοι, Εἰκονολάτραι, Χριστιανοκατήγοροι, Σαρακηνόφρονες· οἱ δὲ ὑπὲρ τῶν καθεστώτων ὄντες ὠνομάζοντο ὑπὸ τῶν ἐναντίων Εἰκονολάτραι, Ξυλολάτραι, Εἰδωλολάτραι. Ἀλλὰ τὴν νέαν ταύτην αἵρεσιν, ἥτις ἐτάραττε τὸ Βυζαντινὸν κράτος (μέχρι τοῦ 842) ἐπὶ ἓνα καὶ πλεον αἰῶνα, κατέπαυσεν ἡ ἐβδόμη οἰκουμένη συνόδος, κανονίσασα ὅτι ἡ τιμὴ τῆς εἰκόνης ἐπὶ τὸ πρωτότυπον μεταβαίνει, καὶ ὁ προσκυνῶν τὴν εἰκόνα προσκυνεῖ ἐν αὐτῇ τοῦ ἐγγεγραμμένου τὴν ὑπόστασιν, καὶ ὅτι ἡ προσκύνησις αὕτη δὲν εἶναι λατρευτικὴ, ἀλλὰ τιμητικὴ (ὅρος τῆς Ζ' οἰκουμ. συνόδου).

§ 6. Κωνσταντῖνος ὁ Ε' ὁ Κοπρώνυμος. Λέοντα τὸν Γ' διεδέξατο ὁ υἱὸς αὐτοῦ Κωνσταντῖνος ὁ Ε' ὁ Κοπρώνυμος (741). Οὗτος ἐπολέμησε καὶ ἐνίκησεν ἐπανειλημμένως τοὺς ἐν τῇ σημερινῇ Βουλγαρίᾳ περὶ τὸ τέλος τῆς Ζ' ἑκατονταετηρίδος ἰδρύσαντας ἴδιον κράτος Βουλγάρους, καὶ ἐταπείνωσε τοὺς Ἀρσάδας, κατατροπώσας αὐτοὺς κατὰ ξηρὰν μὲν ἐν Συρίᾳ καὶ Ἀρμενίᾳ, κατὰ θάλασσαν δὲ περὶ τὴν Κύπρον. Ὡκοδόμησε δὲ πρὸς τούτοις διὰ μεγάλης δαπάνης τὸν περίφημον ἀγωγόν, ὅστις κατασκευασθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ καὶ ἀνοικοδομηθεὶς ὑπὸ τοῦ Οὐάλεντος κατεστράφη κατὰ τὴν ὑπὸ τῶν Ἀβάρων γενομένην πολιορκίαν ἐπὶ Ἡρακλείου. Κατ' ὥρ-

θωσε δὲ τὸ ἔργον τοῦτο ἐντὸς ἐνὸς θέρους, ἀσχολήσας 7 χιλιάδας σχεδὸν ἐργάτας, καὶ πληρώσας ὅλα τὰ ἔξοδα ἐκ τοῦ βασιλικοῦ αὐτοῦ ταμείου. Πρῶτος ὁ βασιλεὺς οὗτος ἐκοψε χρυσὰ καὶ χαλκὰ νομίσματα, ἐπὶ τῶν ὁποίων φαίνονται ἑλληνιστὶ ἐγγεγραμμένα τὰ ὀνόματα τῶν βασιλέων καὶ λατινιστὶ, ὡσαύτως δὲ καὶ ἑλληνικὸς τίτλος δεσπότης ἀντὶ τοῦ λατινικοῦ (dominus) ¹. Αἱ ἀρεταὶ ὅμως τοῦ ἀνδρὸς τούτου, ἐπεὶ δὴ ἐπεχείρησε διὰ συνόδου νὰ ἀποβάλλῃ ἐκ τῶν ἐκκλησιῶν τὰς εἰκόνας, καὶ ἐπεὶ δὴ περιώρισε τὸ ἀναρίθμητον πλῆθος τῶν μοναστηρίων, ἀπεσιωπῆθησαν. Ὅθεν καὶ Κοπρώνυμος ὠνομάσθη καὶ ὡς φιλόργυρος καὶ πλεονέκτης ἐχαρκτηρίσθη.

§ 7. Οἱ ἐκ τῆς δυναστείας τῶν Ἰσαύρων μετὰ Κωνσταντίνον τὸν Ε' αὐτοκράτορες. Κωνσταντίνον τὸν Κοπρώνυμον διεδέξατο Λέων ὁ Δ' ὁ Χάζαρος (775), ὅστις ἦτο ὀπαδὸς μὲν τῶν μεταρρυθμιστικῶν ἰδεῶν, ἀλλ' ἀσθενὴς τὸν χαρακτῆρα καὶ οὐχὶ ἱκανὸς ὡς ὁ πατὴρ αὐτοῦ. Τοῦτον ἀποθανόντα (780) διεδέξατο ὁ υἱὸς αὐτοῦ Κωνσταντῖνος ΣΤ' ὁ Πορφυρογέννητος, ὅστις ἐκλήθη οὕτως ὡς γεννηθεὶς βασιλεύοντος τοῦ πατρὸς. Ἐκυβέρνα ὅμως τὸ κράτος ὡς ἐπίτροπος τοῦ υἱοῦ αὐτῆς ἡ σύζυγος Λέοντος τοῦ Δ' Εὐρήνη ἡ Ἀττικὴ, ἣτις ὑπεχρεώθη ὑπὸ τοῦ σιρατηγοῦ τῶν Ἀράβων Ἀρουν-ἐλ-Ρασίδ νὰ συνομολογήσῃ εἰρήνην μετ' αὐτοῦ, ὑποσχομένη ἐτήσιον εἰς τοὺς Ἀράβας φόρον ². Ἡ Εὐρήνη συγκαλέσασα τὴν ἐν Νικαίᾳ ἐβδόμην οἰκουμενικὴν σύνοδον ἐπανήγαγε τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων (787). Ἀλλ' ἔνεκα τούτου δυσηρεστήθησαν οἱ ἐναντίοι, καὶ ὑπεχρέωσαν αὐτὴν νὰ

1) Τὰ νομίσματα τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας ἦσαν μέχρις Ἡρακλείου λατινικά. Ἐπὶ τοῦ Ἡρακλείου ἀπαντῶνται κατὰ πρῶτον χαλκὰ νομίσματα φέροντα τὴν ἑλληνικὴν ἐπιγραφὴν «ἐν τούτῳ νίκα». Τὸ μικτὸν δὲ σύστημα τῆς χρήσεως ἑλληνικῶν καὶ λατινικῶν λέξεων ἐξηκολούθησε μέχρι τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος, ὅτε ἐντελῶς ἔπαυσαν αἱ ἐπὶ τῶν νομισμάτων λατινικαὶ ἐπιγραφαί.

2) Περὶ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἡ καλιφία τῶν Ἀράβων εἶχε μεταβῇ (ἀπὸ τοῦ 750) ἀπὸ τῆς δυναστείας τῶν Ὀμειάδων εἰς τοὺς Ἀββασίδας, οἵτινες ὑπῆρξαν φίλοι τῶν γραμμάτων, τῶν τεχνῶν καὶ τῶν ἐπιστημῶν.

παραχωρήσῃ τὴν ἀρχὴν εἰς τὸν υἱὸν αὐτῆς (790). Κωνσταντῖνος ὁμῶς ὁ ΣΤ', ἀνίστανος ὢν, παρέλαβε πάλιν τὴν Εἰρήνην εἰς τὴν κυβέρνησιν, καὶ συνεκυβέρνησεν μετ' αὐτῆς. Ἐπὶ τέλους δυσπαρεστούμενος διὰ τὴν ὑπεροχὴν ἐκείνης μετέβη εἰς Ἀσίαν, ἵνα φέρῃ ἐναντίον τῆς Εἰρήνης τὸν εἰς τὰ ἀραβικὰ σύνορα εὐρισκόμενον στρατὸν· ἀλλ' ἔνεκα τούτου συνεληφθῇ καὶ ἐφυλώθη κατὰ διαταγὴν τῆς μητρὸς του. Ἡ Εἰρήνη τότε ἐκυβέρνησε μόνη ἐπὶ ἑξ ἔτη, καὶ ἐζήτησε νὰ λάβῃ ἄνδρα Κάρολον τὸν μέγαν, ἵνα ἐνώσῃ τὸ ἀνατολικὸν μετὰ τοῦ δυτικοῦ βασιλείου. Ἀλλ' οἱ πρόκριτοι τοῦ κράτους, ἐξορίσαντες αὐτὴν εἰς Λέσβον, ὅπου καὶ μετ' ὀλίγον (803) ἀπέθανεν, ἀνηγόρευσαν αὐτοκράτορα τὸν Νικηφόρον.

§ 8. Δυναστεία Νικηφόρου τοῦ Α'. Περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐνάτης ἑκατονταετηρίδος ἀρχεῖται μετὰ τὴν τῶν Ἰσαύρων δυναστείαν ἡ δυναστεία Νικηφόρου τοῦ Α'. Οὗτος κατέλαβε (802) τὸν θρόνον, ὅτε Εἰρήνη ἡ Ἀττικὴ διεπραγματεύετο μετὰ τοῦ Καρόλου, ἵνα ἐνώσῃ στενώτερον τὰς δύο χριστιανικὰς αὐτοκρατορίας κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν. Ὁ Νικηφόρος, δραστήριος καὶ γενναῖος ὢν, ἀπεποιήθη νὰ πληρώσῃ εἰς τὸν καλὶφην τῶν Ἀράβων Ἀρούν-ἐλ-Ρασίδ τὸν ὑπὸ τῆς Εἰρήνης συμπεφωνημένον φόρον. Ἀλλ' ὁ Ἀρούν-ἐλ-Ρασίδ, διώσας πᾶσαν τὴν μέχρι τοῦ πορθμοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως χώραν, ὑπέβαλε τοὺς Βυζαντινοὺς εἰς φόρον ἐπονειδιστότερον τοῦ πρώτου. Ἐπὶ τέλους ὁ Νικηφόρος κατώρθωσε μὲν ν' ἀπαλλαγῇ τοῦ φόρου τούτου, τὸν ὁποῖον ἐτέλει πρὸς τὸν καλὶφην, κατεταράχθη ὁμῶς ἔνεκα τοῦ θανάτου τοῦ πατριάρχου Ταρασίου, ὅστις ἐπὶ εἴκοσι καὶ ἑν ἔτη ποιμάνας τὴν ἐκκλησίαν μετὰ συνέσεως καὶ μετριοπαθείας, πολλὰς χριστιανικὰς καὶ πολιτικὰς ἀρετὰς ἐδειξεν ὅτι κέκτηται¹. Ἐπιθυμῶν δὲ ὁ Νικηφόρος νὰ

1) Ὁ Ταράσιος συνέπραξε μετὰ πλείστου ζήλου ἐν τῇ Ἱ' οἰκουμενικῇ συνόδῳ ὡς πατριάρχης εἰς τὴν ἀναστήλωσιν τῶν εἰκόνων. Ἀλλ' ἐγκατέλιπε τὴν Εἰρήνην, ἅμα πεισθεὶς, ὅτι ἐκ τῆς πολιτικῆς ἐκείνης τὸ κράτος περὶ ἴσως εἰς κίνδυνον. Ὁ πατριάρχης αὗτος καθὼς καὶ ὁ διάδοχός του προεχειρίσθησαν ἐκ λαϊκῶν.

συμβιβάσει τὴν μεταξὺ τῶν ὀπαδῶν τῆς μεταρρυθμίσεως καὶ τῶν ἀντιρρυθμιστῶν διάστασιν, ἀντικατέστησεν εἰς τὴν χερύσασαν πατριαρχικὴν θέσιν τὸν ἐξ ἐπιφανοῦς οἰκογενείας Νικηφόρον, τῇ συνδρομῇ τοῦ ὁποίου κατώρθωσε νὰ περιστείλῃ τοὺς ἀσπονδοτέρους ἀντιπάλους τῆς μεταρρυθμίσεως, οἵτινες ἦσαν πρὸ πάντων οἱ μοναχοί. Ἐπιχειρήσας δὲ ἀκολουθῶς τὴν ἀναδιοργάνωσιν τοῦ κράτους, ὅπερ εἶχε παραλύσει ἐπὶ τῆς εἰκοσιπενταετοῦς κυβερνήσεως τῆς Εἰρήνης ¹, καὶ καθυποβαλὼν τὰ τε μοναστήρια καὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ κτήματα εἰς κοινούς φόρους, ἐξεστράτευσεν κατὰ τῶν Βουλγάρων, οἵτινες ἀπέβαινον ὁσημέραι αὐθαδέστεροι. Καταπτοήσας δὲ τότε τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν Κρούμμον, τοὺς ἠνάγκασεν νὰ ζητήσωσιν εἰρήνην πρὸ αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ Νικηφόρος, ἐπειδὴ ἐπεδίωξε νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ὁλοσχερῇ καταστροφὴν τοῦ Κρούμμου, εἰσήλασεν εἰς τὴν Βουλγαρίαν, καὶ εἰς τοιαύτην ἔφερε τοὺς ἀντιπάλους ἀπελπισίαν, ὥστε προσεκάλεσε νέον αὐτῶν ἀγῶνα, καθ' ὃν ἔπεσε μετὰ τοῦ καλλιτέρου στρατοῦ αὐτοῦ (811) ².

§ 9. Οἱ ἐκ τῆς δυναστείας τοῦ Νικηφόρου Σταυράκιος καὶ Μιχαήλ ὁ 'Ραγκαβῆς. Πεσόντος τοῦ Νικηφόρου ἐν τῇ κατὰ τῶν Βουλγάρων ἐκστρατείᾳ, Σταυράκιος ὁ υἱὸς αὐτοῦ καὶ Μιχαήλ ὁ 'Ραγκαβῆς (γαμβρὸς τοῦ Νικηφόρου ὁ καὶ Κουροπαλάτης λεγόμενος), ἐπιστρέψαντες ἐκ τοῦ πολέμου τούτου, ἐρίζουσιν ἐν Κωνσταντινουπόλει περὶ τῆς ἀρχῆς. Ἀλλ' ὁ μὲν Σταυράκιος, ἀναγορευθεὶς αὐτοκράτωρ, ἀπέθανε μετ' ὀλίγον ἐκ τῶν πληγῶν, ἃς ἔλαβεν ἐν τῷ βουλγαρικῷ πολέμῳ. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Βούλγαροι, ἐπαναλαμβάνοντες τὰς ἐχθροπραξίας αὐτῶν, ἐχυρίευσαν τὴν ἐν Θράκῃ Δεβελτὸν

1) Ἡ Εἰρήνη διέλυσε τὸν ἀρχαῖον στρατὸν, ὡς μὴ ἀσπαζόμενον τὰς προθέσεις αὐτῆς, καὶ ἀνεπλήρωσεν αὐτὸν ἐξ εὐαρίθμων νεοσυλλέκτων κακῶς ὀργανισμένων· καταργήσας δὲ καὶ πολλοὺς φόρους, ἵνα προσεκτινωθῇ τὸν ὄχλον, κατεσπατάλησεν τὸν διμῶσιον θησαυρὸν.

2) Ὁ Κρούμμος, ἀποκόψας τὴν κεφαλὴν τοῦ Νικηφόρου καὶ ἀπογυμνώσας τὸ ὅστων, ἐγέδυσεν αὐτὸ ἀργυρίῳ καὶ ἔπιγεν ἐξ ἐκείνου τοῦ πατηρίου.

(νῦν Ζαγοράν), ἐλεηλάτησαν τὴν Ἀγχίαλον, Νίκαιαν (νῦν Κουλελίη), Φιλιππούπολιν καὶ ἄλλας πόλεις, καὶ κατέλαβον τὴν Μεσημβρίαν, ὃ διαδεξάμενος τὸν Σταυράκιον Μιχαήλ ὁ Ῥαγκαθῆς, ἐπιχειρήσας νέαν καὶ μεγάλην κατὰ τῶν Βουλγάρων ἐκστρατείαν, καὶ ὁπουχὰν ἐν τῇ περὶ τὴν Ἀδριανούπολιν μάχῃ, ἐπέστρεψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ παρέδωκε τὴν βασιλείαν εἰς τὸν στρατηγὸν αὐτοῦ Λέοντα τὸν Ε΄. Ἀπεσύμθη δὲ ἔκτοτε καὶ ἐμόνασεν ἐν τῇ νήσῳ Πρώτῃ.

§ 10. Λέων ὁ Ε΄ ὁ Ἀρμένιος. Ὁ αὐτοκράτωρ αὐτός (813) ἐξαίρεσι τραχύτητός τινος συγγνωστῆς εἰς ἄρχαιον στρατιώτην, ὑπῆρξε κυβερνήτης ἀγαθός. Διαπραγματευόμενος ὁμως εἰρήνην μετὰ τῶν Βουλγάρων, οἵτινες εἶχον φθάσει μέχρι Κωνσταντινουπόλεως, ἐπειδὴ ἐπεχείρησε νὰ συλλάβῃ διὰ πονηρίας τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν Κροῦμμον, ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὸ νὰ κατεδαφίσωσιν οἱ Βούλγαροι πάσας τὰς ὑπ' αὐτῶν καταληφθείσας χώρας, ἐκδικούμενοι διὰ τὸν δόλον, καὶ νὰ ἀπαγάγωσι τοὺς κατοίκους τῶν χωρῶν τούτων εἰς τὴν ἐαυτῶν¹. Ἀλλ' ὁ Λέων, ἀντεπεξελθὼν καὶ συναντήσας τοὺς Βουλγάρους περὶ τὴν Μεσημβρίαν, ἐπέτυχε διὰ τρομερᾶς σφαγῆς νὰ ἐπενέγκῃ ἀληθῆ εἰς αὐτοὺς πανωλεθρίαν, καὶ νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπ' αὐτῶν τὰς χώρας, τὰς ὁποίας εἶχον κατακτήσει. Ἀκολουθῶς ὁ Λέων, ἐπιχειρήσας ἵνα συμπληρώσῃ τὸ μεταρρυθμιστικὸν τῶν προκατόχων του ἔργον, ἐπέστησεν ἰδίᾳ τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης, τὴν διαχείρισιν τῶν οἰκονομικῶν, καὶ τὸν ὀργανισμόν τοῦ στρατοῦ, τὸν ὁποῖον καθυπέβαλεν εἰς αὐστηρὰν πειθαρχίαν. Ἐπειδὴ δὲ ἐπεχείρησε συνάμα νὰ πύσῃ καὶ τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων, καὶ καταργήσας πάντα τὰ εἰς αὐτὰς ἀναφερόμενα ἄσματα καὶ τροπάρια, ἐξήτησε διὰ νέου ἐκ παιδευτικῆς συστήματος νὰ ἐνεργήσῃ εἰς τὸ πνεῦμα τῆς νεολαίας, ἐκ τούτων ὅλων ὠφελούμενος ἀρχαῖός τις φίλος

1) Βραδύερρον, ὅτε ὁ ἀριθμὸς τῶν εἰχμαλώτων ἐπηυξήθη καὶ ἐν ἄλλων πολυαριθμῶν νέων, μετεβιβάσθησαν οὗτοι πέραν τοῦ Ἰστροῦ, ἔνθα συνεγανεύθησαν μετὰ τῶν ἀπογόνων τῶν Ῥωμαίων ἀποίκων, καὶ μετὰ Θρακῶν, Σλαύων καὶ ἄλλων βαρβάρων φυλῶν. Ἐκ δὲ τοῦ παίκιλου τούτου συρφετοῦ θεωροῦνται καταγόμενοι οἱ σημερινοὶ Ἠλέγαιοι.

του καὶ συναγωνιστῆς Μιχαὴλ ὁ Τραυλὸς ἐνῆργησε συνωμοσίαν κατ' αὐτοῦ. Ἐνῶ δὲ συνελήφθη ὁ Τραυλὸς καὶ κατεδικάσθη εἰς θάνατον, ἀναβληθείσης τῆς θανατικῆς ποινῆς διὰ τὴν παρεμπεσοῦσαν ἑορτὴν τῆς Χριστοῦ γεννήσεως, οἱ συνωμότες εὗρον καίρὸν νὰ σφάξωσι τὸν Λέοντα ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας τὴν δευτέραν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς (820).

§ 11. Δυναστεία Μιχαήλ τοῦ Τραυλοῦ. Ἰδρυτὴς τῆς ἐβδόμης ταύτης δυναστείας, ἣτις ἤρξεν ἀπὸ τοῦ 820 μέχρι τοῦ 867, ἦτοι μέχρι τέλους τῆς περιόδου ταύτης, ἦτο Μιχαὴλ ὁ Β' ὁ διὰ τὴν τραυλότητα τῆς γλώσσης Τραυλὸς ἐπικαλούμενος. Μόλις ἀνέβη τὸν θρόνον ὁ Μιχαήλ, ἐμπειρὸς τις στρατηγὸς Θωμᾶς ὀνομαζόμενος, κινεῖ στάσιν κατ' αὐτοῦ ἐπὶ τρία διαρκέσασαν ἔτη. Ὁ Θωμᾶς, συνάδελφος ὢν πρότερον τοῦ Μιχαήλ, καὶ δυσαρεστήθεις κατ' αὐτοῦ, εἶχέ λειποτακτῆσαι πρὸς τοὺς Ἀραβίαι· ἥδη δὲ τῇ βοηθείᾳ ἐκείνων ἐκίνησε κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἄγων στρατὸν καὶ στόλον ἱκανόν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Μιχαήλ, ἀδιαφορήσας ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς θρησκευτικῆς μεταρρυθμίσεως, οὔτε τοὺς ὑπὲρ τῆς ἀναστηλώσεως τῶν εἰκόνων εὐχάριστησεν, ἀλλ' οὔτε τοὺς ἀντιδοχοῦντας, ἡ ἐπιτυχία τοῦ Θωμᾶ ἐθεωρεῖτο πιθανή. Ἀλλὰ μολονότι ἠπέλκεσε τὴν Κωνσταντινουπόλιν ὁ Θωμᾶς ἀπὸ τε τῆς ξηρᾶς καὶ τῆς θαλάσσης, ἐπὶ τέλους ὁμῶς ἀπεκρούσθη, καὶ συλληφθεὶς ἐφονεύθη. Ἐνῶ δὲ ὁ Μιχαήλ κατεγίνετο εἰς τὸ νὰ καταβάλλῃ τὴν στάσιν ταύτην, οἱ Ἀραβες τῆς Ἰσπανίας κατῴρθωσαν νὰ ἀφαιρέσωσιν ἀπὸ τοῦ βασιλείου του (περὶ τὰ 823) πλεῖστα μέρη τῆς Σικελίας, καὶ τὴν νῆσον Κρήτην, ἣτις μείνασα ἔκτοτε ὑπὲρ τὰ ἑκατὸν ἔτη εἰς αὐτοὺς κατέστη ὁρμητήριον ληστείας καὶ πειρατήριον. Περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἀπέβαλον τὴν βυζαντινὴν κυριαρχίαν καὶ οἱ εἰς τὰ ἐνδοτέρα τῆς Δαλματίας ζουπάνοι (ἦτοι ἡγεμόνες) διαφόρων σλαβικῶν φυλῶν¹, ὡς καὶ αἱ παράλιαι τῆς χώρας ἐκείνης πό-

1) Οἱ κυρίως Σλαῦοι ἦτοι Σέρβοι καὶ Χρωάτοι, οἱ καταλαβόντες ἐπὶ Ἡρακλείου τὴν Σερβίαν, τὴν Κροατίαν καὶ τὴν Δαλματίαν, ὅν ἀπετέλουον κράτος ἓν· ἀλλὰ συγκείμενοι ἐξ ὄγλων ἀναρχανίστων κατεστάθησαν ὑπὸ

λεις, αἵτινες ἦσαν μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης ἑλληνικαί. Ὁ δὲ Μιχαήλ δὲν ἐπεχείρησε νὰ ὑποτάξῃ οὔτε τὰς πόλεις, οὔτε τοὺς Σλαβούς τῆς Δαλματίας, ἥτις μόλις μετὰ 50 ἔτη περὶ-που ἀνεγνώρισεν πάλιν τὴν ἡγεμονίαν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας ἐπὶ Βασιλείου τοῦ μακεδόνα.

§ 12. Θεόφιλος. Τὸν Μιχαήλ διεδέξατο ὁ υἱὸς αὐτοῦ Θεόφιλος (829). Μολοντί δὲ ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος ἀνῆκεν εἰς τὴν μερίδα τῶν εἰκονομάχων, συνεζεύχθη ἑμῶς τὴν εὐλαβῇ Θεοδώραν ¹, κατὰ τῆς ἀγάπης τῆς ὁποίας οὐδύλως ἡδυνήθη νὰ κατισχύσῃ ἡ θρησκευτικὴ διαφωνία, εἰμὴ μόνον τὸ αἶσθημα τοῦ δικαίου καὶ τῆς τῶν ὑπηκόων εὐμερίας. Ὁ Θεόφιλος, διεξαγαγὼν πολλοὺς κατὰ τῶν ἐν Ἀσίᾳ Μωαμεθανῶν πολέμους, ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὰς πρὸς τοὺς καλίφας Μαμούν καὶ Μουτασέν (υἱοὺς τοῦ Ἀρουν-ἐλ-Ρασίδ) ἐχθροπραξίας αὐτοῦ· ἀλλὰ μετὰ ἀμφισβητούμενους ἀγῶνας ἀπέληξεν εἰς εἰρηνικὰς πρὸς αὐτοὺς διαπραγματεύσεις. Ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος κατεσκεύασε παρὰ τὴν Προποντίδα περὶ τὸν λιμένα τοῦ Παλατίου (νῦν Κάτεργα-λιμανί) κήπους μέχρι τοῦ θαλασσίου τείχους ἐκτεινομένους· ὕψωσε δὲ καὶ τὰ τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐκαλλώπισε τὴν πόλιν διὰ πολυτελῶν οἰκοδομημάτων. Ἐπ' αὐτοῦ ἤκμασεν ὁ ἐπιτηδειότατος τῆς ἐποχῆς ἐκείνης γεωμέτρης καὶ ἡστρονόμος Λέων ¹, ὁ μετὰ ταῦτα καὶ ἀρχιε-

ῥους ἐν τῷ κράτει καὶ ἀνεγνώρισαν ἐπὶ μακρὸν χρόνον τὴν ἡγεμονίαν τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας.

1) Ὁ Θεόφιλος ἐν τῇ ἐκλογῇ συζύγου ἀπέβλεψε πρῶτον πρὸς τὴν ὡραίαν καὶ Ἰκασίαν, χαριεντιζόμενος εἶπε πρὸς ἐκείνην· ὡς ἄρα διὰ γυναικὸς ἔρρηξαι τὰ κελύφη ἐννοῶν τὴν Εὐαν. Ἐπειδὴ δὲ ἐκείνη ἀπήντησε προσφῶς· «ἀλλὰ καὶ διὰ γυναικὸς πηγάζει τὰ κρείττονα» ἐννοοῦσα τὴν Παναγίαν, ὁ Θεόφιλος ὑπολαβὼν, ὅτι ἡ εὐρυία τῆς νέας ἦτο πλειοτέρα τῆς προσηκουσῆς εἰς σύζυγον, ἐστράφη πρὸς τὴν σεμνὴν Θεοδώραν. Ἢ Ἰκασία ἔκτοτε, κτίσασα μοναστήριον, ἀπεσύρθη εἰς αὐτὸ καὶ ἐκεῖ διετέλεσε τὸ ἐπίλοιπον τοῦ βίου, προσεσυγχομένη καὶ διὰ διαφορῶν συγγραφῶν ἐκφράζουσα τὴν πρὸς τὸν θεὸν εὐλάβειάν της. Εἰς ταύτην ἀποδίδεται καὶ τὸ τροπῆριον «Κύριε ἡ ἐν πολλαῖς ἀμαρτίαις».

2) Λέγεται ὅτι ὁ Ἀβδασίδης καλίφης Μαμούν, πληροφορηθεὶς περὶ τῶν γνώσεων τοῦ ἀνδρὸς τούτου, τὸν προσεκάλεσε παρ' ἐαυτοῦ. Ἀλλ' ἐπειδὴ

Βέροιας

ρεὺς Θεσσαλονίκης χειροτονθεὶς, κατὰ τὰς ὁδηγίας τοῦ ὁποίου κατεσκευάσθησαν δύο χρυσᾶ ὄργανα ἐξ ἐκείνων τὰ ὁποῖα εἰσὶν ἐν χρήσει σήμερον ἐν ταῖς δυτικαῖς ἐκκλησίαις.¹ Ἐπειδὴ δὲ ἐπὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ζητήματος ἐπολιτεύθη ὁ Θεόφιλος τραχύτερον τῶν προκατόχων αὐτοῦ βασιλέων, καὶ αὐστηρῶς κατηνέχθη κατὰ τῶν εἰκόνων καὶ κατὰ τῶν μοναχῶν, ἡμαύρωσαν τὰ προτερήματα αὐτοῦ οἱ ἐναντίοι, τὴν τε πολιτικὴν του φρόνησιν καὶ τὴν εἰς τὰ πολεμικὰ ἐμπειρίαν του. Ὁ Θεόφιλος κατέστησε διὰ διαθήκης ἐπίτροπον τοῦ τριετοῦς υἱοῦ αὐτοῦ Μιχαὴλ τοῦ Γ' τοῦ οἰνόφυλος ἢ μεθύσου ἐπικληθέντος τὴν εὐλαβῇ αὐτοῦ σύζυγον Θεοδώραν.

§ 13. Ἡ Θεοδώρα καὶ ὁ Βάρδας. Ἡ εὐσεβὴς μήτηρ Μιχαὴλ τοῦ Γ' Θεοδώρα εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς (842) Θεοφίλου τοῦ τελευταίου ἐκ τῶν εἰκονομάχων βασιλέων, τῇ συμβουλῇ καὶ συνδρομῇ τοῦ πανούργου ἀδελφοῦ καὶ συμβούλου αὐτῆς Βάρδα, τοῦ μετὰ ταῦτα καὶ συμβούλου τοῦ υἱοῦ τῆς γενομένου, συγκαλέσασα σύνοδον, ἡνώρθωσε τὴν τιμὴν καὶ προσκύνησιν τῶν εἰκόνων, καὶ κατέπαυσεν οὕτω διὰ παντὸς τὴν ἐπὶ τοσοῦτον διαρκέσασαν θρησκευτικὴν ταύτην πάλην. Ἐκτοτε δὲ ἐορτάζεται ἐν τῇ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ κατὰ τὴν πρώτην Κυριακὴν τῶν νηστειῶν, ἡ ἐορτὴ τῆς ὀρθοδοξίας. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ Θεοδώρα, ὡς νόμιμος καὶ φυσικὸς τοῦ υἱοῦ τῆς κηδεμὼν, θριαμβεύσασα δὲ καὶ κατὰ τῶν εἰκονομάχων, καὶ λαβοῦσα αὐτὴ τὴν δόξαν τῆς ἀναστηλώσεως τῶν εἰκόνων, δὲν ἐπέτρεπεν εἰς τὸν φιλαρχον καὶ φιλόδοξον Βάρδαν νὰ ἄρχῃ αὐτῆς, ὁ Βάρδας κατώρθωσε νὰ κλείσῃ τὴν Θεοδώραν μετὰ τῶν θυγατέρων αὐτῆς εἰς μοναστήριον, νὰ ἀναβιβάσῃ δὲ εἰς τὸν θρόνον (856) τὸν Μιχαὴλ, εἰς τὸν ὁποῖον αὐτὸς ἐξεπίτηδες τοιαύτην ἔδωκεν ἀνατροπὴν,

δὲν συγκατετίθη νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν πατρίδα του, τῇ καθυπέβαλεν ἀπειρίας τινὰς γεωμετρικῶν καὶ ἀστερονομικῶν ζητημάτων, τὰς ὁποίας λύσας ὁ Λέων ἐθαυμάσθη ὑπ' ἐκείνου.

1) Τοιαῦτα ὄργανα εἶχον κατασκευασθῇ καὶ πρότερον ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀτελέστερα ὅμως.

ώστε νά τόν καταστήσῃ ἐντελῶς ἀνάξιον τῆς ἀρχῆς, τήν ὁποίαν ἤθελε νά σφετερισθῇ ὑπὲρ ἑαυτοῦ.

§ 14. Ὁ Φώτιος καί ἡ παλιγγενεσία τῶν γραμμάτων. Ἐπὶ τῆς βασιλείας Μιχαήλ τοῦ Γ' ἀνεφάνη καί ὁ πολυμαθέστατος καί κριτικώτατος Φώτιος, ὅστις ἐξ εὐγενοῦς καί περιφανοῦς οἰκογενείας καταγόμενος, κατὰ τὴν πιθανωτέραν γνώμην ἐγεννήθη τῷ 820. Ἐχων δὲ κλίσιν ζωηράν εἰς τὰ γράμματα, δραστηριότητα πνεύματος ἀκατάβλητον καί ἐξοχα φυσικὰ προτερήματα, διὰ τῆς ἀόκνου μελέτης τῶν ἀριστουργημάτων τῶν ἡμετέρων προγόνων καί τῶν ἐπιστημονικῶν συγγραφῶν τῆς ἀλεξάνδρινῆς ἐποχῆς, κατώρθωσε νά γίνῃ καί ἐπιτηδεύτατος ῥήτωρ καί συγγραφεὺς ἐξοχος, ἐπιδοθεὶς εἰς τὴν σπουδὴν καί ἔρευναν τῆς φιλοσοφίας, ἱατρικῆς, νομικῆς καί θεολογίας. Ἡ πολυμάθεια τοῦ Φωτίου καί αἱ θεωρητικαὶ αὐτοῦ γνώσεις δὲν ἤργησαν νά ἐκτιμηθῶσι· διότι νέος ἔτι ὢν διωρίσθη εἰς πολὺ διακεκριμένην θέσιν, ἔλαβε δηλαδὴ τὸ ὑψηλὸν ἀξίωμα τοῦ πρωτοσπαθαρίου, ἦτοι ἀρχηγοῦ τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς, καί ἐστάλη πρέσβυς κατὰ διαταγὴν τοῦ βασιλέως καί ἀπόφασιν τῆς συγκλήτου¹ πρὸς τὸν καλὶφην τῶν Ἀράβων εἰς τὸ Βαγδάτιον². Μετὰ ταῦτα ἀπαντῶμεν τὸν Φώτιον εἰς τὸ Βυζάντιον, ἔχοντα στενωπάτην σχέσιν μετὰ τοῦ Βάρδα. Ὅτε δὲ κατόπιν ὁ Βάρδας ἀνέβη εἰς ὑψηλὴν περιωπὴν, γενόμενος καῖσαρ, τότε ὁ Φώτιος ἦτο ἡ δεξιὰ τῆς αὐτοκρατορίας χεὶρ, καί τότε τῇ ἐνεργείᾳ αὐτοῦ ἤρξατο ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡ παλιγγενεσία τῶν γραμμάτων, τὰ ὅποια ἀπὸ αἰῶνος εἶχον παρκαμνηθῇ. Ἀκολουθῶς ἐγένετο καί πατριάρχης. Ἐπὶ δὲ τῆς πατριαρχείας αὐτοῦ συνέβη καί ὁ χωρισμὸς τῆς δυτικῆς ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας.

1) Πιθανώτερον ἐπὶ τῆς βασιλείας τῆς Θεοδώρου, διότι ὁ Θεόφιλος ἀπέθανε τῷ 842, ὅτε ὁ Φώτιος εἶχεν εἰσέτι 22 ἐτῶν ἡλικίαν.

2) Οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου, ἕνεκα τῶν διαφορῶν τῶν Σαρακηνῶν ἐπιδρομῶν καὶ τῶν συνεχῶν ἀπειλῶν καὶ ἐνοχλήσεων τῆς μελοπολέμου ταύτης φυλῆς, ἤναγκάζοντο νά διατηρῶσι διπλωματικὰς σχέσεις μετ' αὐτῶν καὶ ἠπείστολλον αὐτοῖς εἰς σπουδαίας περιστάσεις ἐκτάκτους ἀποστολὰς πρὸς συμβιβασμὸν διαφορᾶς τινος, ἢ δι' ἀνταλλαγὴν αἰχμαλώτων.

§ 15. Ὁ Φώτιος πατριάρχης. "Οτε ἐκυβέρνησεν τὸ κράτος ἡ μήτηρ Μιχαὴλ τοῦ Γ' Θεοδώρα, ἀνέβη εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τῇ βουλῇ αὐτῆς ὁ πατριάρχης Ἰγνάτιος, ἀνήκων ἀποκλειστικῶς εἰς τὸ κόμμα αὐτῆς. Ἐπειδὴ δὲ οὗτος ἔταπείνωσε τὸν Βάρδα ἐκκλησιαστικῇ ἐξουσίᾳ, δὲν τὸν ἐκoinώνησεν ὡς ἀνάξιον τῶν θείων δώρων, δὲν τὸν συνεχώρησε κλίνοντα τὸ γόνυ ἐνώπιον αὐτοῦ, ἀλλ' οὐδὲ εἰς τὴν μεσιτείαν τοῦ αὐτοκράτορος ἐνέδωκεν, ὁ Βάρδας μετὰ τὴν ἀνάβασιν τοῦ Μιχαὴλ εἰς τὸν θρόνον καὶ τὸν περιορισμὸν τῆς Θεοδώρας κατάρθρωσε νὰ ἐξορίσῃ καὶ τὸν Ἰγνάτιον εἰς τὴν παρὰ τὴν Πρίγκηπον μικρὰν νῆσον Τερέβινθον. Χηρεύσαντος λοιπὸν τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου, πάντες ἔστρεψαν τὰ βλέμματα αὐτῶν πρὸς τὸν σοφὸν Φώτιον. Ἐνῷ δὲ ὁ Φώτιος ἀρνεῖται νὰ δεχθῇ τὴν προσφερομένην τιμὴν, ὁ βασιλεὺς, ὁ λαὸς καὶ ὁ κληρὸς, ψηφίζουσιν αὐτὸν πατριάρχην (857). Ἡ δὲ χειροτονία γίνεται τῇ 25 Δεκεμβρίου παρόντος τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἐπυφνημοῦντος τοῦ λαοῦ. Μετ' ὀλίγας ὅμως ἑβδομάδας οἱ περὶ τὸν Ἰγνάτιον, αὐτοὶ οἱ συμψηφίσαντες ὑπὲρ τοῦ Φωτίου, αἰφνης συνταράττουσι τὴν εἰρήνην τῆς ἐκκλησίας, συνέρχονται εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀγίας Εἰρήνης καὶ ἐν παρασυναγωγῇ καθαιροῦσι τὸν νόμιμον πατριάρχην. Ἐπειδὴ δὲ ἀπεδόθη εἰς τὸν ἄλλως τε ἀγαθὸν Ἰγνάτιον ἡ ὑποκίνησις τοῦ ἐν Ἀγίᾳ Εἰρήνῃ συγκροτηθέντος συνεδρίου, διὰ τοῦτο προσκαλεῖται καὶ δεσμεύεται οὗτος. Ὁ Φώτιος δυσθυμῶν διὰ τὰ γινόμενα αεῖθε (ἔγραφε πρὸς τὸν Βάρδα) θάνατός με προανήρπασεν, οὐ γὰρ ἂν τοσούτων καὶ τηλικούτων κακῶν κύματα τὴν ἐμὴν ἐβάπτιζον ψυχὴν». Ἐπειδὴ ὅμως τὸ μέγα τοῦτο σκάνδαλον κατέστρεφε τὴν πειθαρχίαν, διὰ τῆς ὁποίας συνέχεται τὸ σῶμα τῆς ἐκκλησίας, κατὰ καθῆκον ἐπιβαλλόμενον ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας ὁ Φώτιος συγκαλεῖ τοπικὴν σύνοδον ἐν τῷ ναῷ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων, καὶ καθαιρεῖ τὸν Ἰγνάτιον καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ. Ὁ Ἰγνάτιος πέμπεται εἰς τὴν νῆσον Λέσβον.

§ 16. Ὁ ἐπὶ Φωτίου χωρισμὸς τῶν ἐκκλησιαστικῶν. Ἀφοῦ ἐγένετο πατριάρχης ὁ Φώτιος, ἐπειδὴ ὁ κληρὸς εἶχε διαιρεθῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει εἰς δύο μερίδας, ἀπεφασί-

σθη ἵνα συγκροτηθῇ οἰκουμένηκὴ συνόδος ἐν Κωνσταντινουπόλει. Τότε ὁ αὐτοκράτωρ Μιχαήλ ὁ Γ' γράφων πρὸς τὸν Πάπαν νὰ στείλῃ ἀντιπροσώπους ἐν τῇ συνόδῳ, παρενεῖρει καὶ τὰ περὶ τοῦ Φωτίου, ὅστις ἔπεμψε καὶ αὐτὸς συνάμα διὰ τῶν ἀποσταλέντων ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος πρέσβων τὴν εἰρηνικὴν του ἐπιστολὴν ¹. Πάπας τῆς Ῥώμης ἦτο τότε Νικόλαος ὁ Α', ἀνὴρ ἀγχινοῦς καὶ αὐστηρῶν ἡθῶν, ἀλλ' ἔχων ὡς καὶ οἱ προκατοχοὶ του τὴν ἰδέαν τῆς ἀπολύτου μοναρχικῆς ἐξουσίας ἐφ' ἀπασῶν τῶν ἀνεξαρτήτων ἐκκλησιῶν ². Τοιούτων ἀρχῶν ἐμπορούμενος ὁ Νικόλαος ἐνδίδει μὲν εἰς τὴν ἀποστολὴν ἀντιπροσώπων, ἀλλ' ἀπαντῶν εἰς τὸν αὐτοκράτορα ἀρνεῖται τὴν τοῦ πατριάρχου ἀναγνώρισιν, ὡς γενομένου τούτου ἐκ λαϊκοῦ καὶ ἄνευ τῆς συναίνεσεως τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας. Οἱ τοποτηρηταὶ ὅμως τοῦ Πάπα ἐλθόντες εἰς Κωνσταντινοῦ πόλιν, λαμβάνουσι μέρος εἰς τὴν ἐκ 348 πατέρων συγκροτηθεῖσαν σύνοδον, ψηφίζουσι μετὰ τῶν λοιπῶν τὰ γενόμενα, καταδικάζουσι τὸν ἐκ τῆς ἐξορίας προσκληθέντα Ἰγνάτιον καὶ ἀναγνώριζουσι νόμιμον πατριάρχην τὸν Φώτιον (861). Τὰ πρακτικὰ τῆς συνόδου ταύτης στέλλονται διὰ πρέσβεως αὐτοκρατορικοῦ εἰς τὴν Ῥώμην. Ταῦτοχρόνως ὅμως καὶ ὁ Ἰγνάτιος στέλλει ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Πάπαν, δι' ἧς ταπεινωτικῶς πρὸς αὐτὸν ἐκφραζόμενος ἐνθαρρύνει τὴν πραγματοποιήσιν τῶν σχεδίων τοῦ Πάπα. Ὁ Νικόλαος, λαθὼν συγχρόνως τὰ τε πρακτικὰ καὶ τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ἰγνατίου, δὲν τολμᾷ ἀμέσως νὰ ἀρνηθῇ τὴν ἀναγνώρισιν τῶν πρακτικῶν τῆς οἰκουμένηκῆς συνόδου, ἀλλὰ μετ' ὅ-

1) Οὕτω λέγονται αἱ πρὸς τὰς αὐτοκεφάλους ἐκκλησίας στελλόμεναι κατὰ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνάβασιν πατριάρχου ἐπιστολαί.

2) Οἱ ἐπίσκοποι τῆς Ῥώμης ἐρειδόμενοι κυρίως εἰς τοῦτο, ὅτι ἦσαν ἀρχιερεῖς τῆς μητροπόλεως τοῦ ὅλου κόσμου, ἔτι δὲ εἰς τὴν παράδοσιν, ὅτι ὁ ἀπόστολος Πέτρος ὑπέστη ἐν τῇ πόλει ταύτῃ τὸν μαρτυρικὸν θάνατον ἤρξαντο ἀπὸ τῆς τρίτης μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος νὰ προτείνωσιν ἀξιώσεις περὶ πρωτείων, δισχυρίζόμενοι, ὅτι ὁ κορυφαῖος τῶν Ἀποστόλων Πέτρος συνέστησε τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ῥώμης, καὶ νὰ βάλλωσιν οὕτω τὰ πρῶτα, ἂν καὶ ἀσθενῇ θεμέλις τῆς μετέπειτα κατὰ τοσοῦτον ἀναπτυχθείσης κατὰ τὴν Δύσιν ἐκκλησιαστικῆς κυριαρχίας.

λίγους μῆνας ἀπαντῶν εἰς τὸν αὐτοκράτορα ἀρνεῖται ν' ἀναγνώσῃ τὸν Φώτιον, καὶ ὀνομάζει τὴν ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν κεφαλὴν τῶν ἐκκλησιῶν. Συγκαλέσας δὲ καὶ τοπικὴν σύνοδον καθαιρεῖ τὸν πατριάρχην Φώτιον καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ καὶ δηλοποιεῖ τοῦτο εἰς τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν. Ὁ αὐτοκράτωρ συμβουλεύει καὶ ἀπειλεῖ αὐτὸν, ἀλλ' ὁ Νικόλαος ἐπιμένει νὰ ἔλθῃσι καὶ νὰ δικασθῶσιν ὁ τε Ἰγνάτιος καὶ ὁ Φώτιος ἐνώπιον αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ τότε ἀπασχόλει τὴν αὐτοκρατορίαν ἡ εἰς Κρήτην εἰσβολὴ τῶν Σαρακηνῶν, ἡ μὲν πολιτεία σιωπᾷ, ὁ δὲ Φώτιος καταγίνεται ἐν τούτῳ τῷ μεταξύ νὰ διαδώσῃ τὸν χριστιανισμόν μεταξύ τῶν Βουλγάρων. Τὸ ἔργον τοῦτο ἤρξατο μὲν πρὶν ἢ ὁ Φώτιος ἀναβῇ τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ἐπὶ τῆς βασιλείας Θεοδώρας διὰ τῶν μοναχῶν Μεθοδίου καὶ Κυρίλλου, εὐωδόθη δ' ἐπὶ τέλους ἐπὶ Φωτίου, καὶ ὁ λαὸς, ὡς καὶ ὁ ἄρχων τῶν Βουλγάρων, οἵτινες ἀποκατεστάθησαν πέραν τοῦ Αἴμου (ἀπὸ τοῦ 679 μ. Χ.), κατήχηθησαν καὶ ἐβαπτίσθησαν ἤδη (864). Ὁ Πάπας ὅμως τότε ἐπιθυμῶν νὰ σφραγίσῃ τὴν πνευματικὴν τῶν Βουλγάρων ἐξουσίαν, ἐστείλειν Ἰταλοὺς ἀποστόλους παρ' αὐτοῖς, ἵνα ἐνεργήσωσιν αὐτό. Τὸ περιστατικὸν τοῦτο ἤρξῃσε τὴν μεταξύ τῶν δύο ἐκκλησιῶν δυσμένειαν. Ὁ δὲ Φώτιος ὑπερασπίζων τὰ προνόμια τῆς ἐκκλησίας, ἧς ἦτο ἀρχηγός, συγκαλεῖ σύνοδον (867) καὶ ἀποδίδων τὰ ἴσα τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Δύσεως ἀφορίζει καὶ ἀναθεματίζει τὸν Πάπαν ¹.

§ 17. Θάνατος Μιχαήλ τοῦ Γ'. Ὁ Μιχαήλ, ὅστις ἐκ τῆς πρώτης αὐτοῦ ἡλικίας περὶ τὰ κυνήγια, τὰ συμπόσια καὶ τὰ παίγνια ἐνησχολεῖτο, καὶ ἡλικιωθεὶς, καὶ βασιλεὺς γεγόμενος, τὸν αὐτὸν διῆγε βίον ἀσωτεύων, καὶ ἀδιαλείπτως εἰς

1. Βραδύτερον ὁ Σέργιος (ὁ ἐν ἔτει 998 πατριαρχεύσας) ἐβεβαίωσε συνοδικῶς τὰ παρὰ τοῦ Φωτίου πραχθέντα καὶ ἐξήλειψεν ἀπὸ τὰ διπτύχα τὸ ὄνομα τοῦ Πάπα, ὡς δεξαμένου τὴν εἰς τὸ σύμβολον τῆς πίστεως περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος προσθήκην. Κατόπιν τούτου Μιχαὴλ ὁ ἡγουλάριος (πατριαρχεύσας τῷ 1038) ἀφώρισε πάλιν συνοδικῶς τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν διὰ τὰς διαφοράς της, καὶ μάλιστα διὰ τὴν εἰς τὸ σύμβολον προσθήκην καὶ τὴν χρῆσιν τῶν ἄζύμων εἰς τὴν θείαν λειτουργίαν.

τούς ἀγῶνας καταρχόμενος, καὶ μετὰ τῶν κοινοσέρων ἀρματη-
λατῶν συναναστρεφόμενος. Οὐ μόνον δὲ τὸν Ἰγνάτιον καὶ τὸν
Φώτιον καὶ τὸν Βάρδαν, ἀλλὰ καὶ αὐτὰς τὰς ἀναστηλωθείσας
ὑπὸ τῆς μητρὸς αὐτοῦ εἰκόνας, καὶ αὐτὴν τὴν ἐκκλησίαν πολ-
λάκις περιέπαιξε, καὶ ὅλον τὸν ὑπὸ τῆς μητρὸς καταλειφθέντα
πλοῦτον κατεσπατάλησε. Τέλος διχονοήσας πρὸς τὸν Βάρδαν
ἐδολοφόνησεν αὐτὸν τῷ 866, καὶ προήγαγεν ἀντὶ τούτου
Βασίλειον τὸν μακεδόνα, ὅστις ἦτο μὲν ἀμειρος παιδείας, πολ-
λὰ ὅμως ἐκέκτητο φυσικὰ προτερήματα, εἶχε δὲ καὶ ἐπιτη-
δειότητα περὶ τὴν πάλιν καὶ τὴν ἵππασίαν, καὶ δι' ὅλα ταῦτα
ἡγαπήθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τοσοῦτον, ὥστε καὶ καίσαρ
ἀνηγорεύθη. Ἐν τούτοις διχονοήσας ἔπειτα καὶ πρὸς τοῦτον
ὁ Μιχαήλ, καὶ ἀπειλήσας αὐτὸν, προεκάλεσε συνωμοσίαν, τῆς
ὁποίας ἐγένετο αὐτῷ ὁ αὐτοκράτωρ θῦμα (867).

§ 18. Γενικαὶ παρατηρήσεις. Ἡ περίοδος αὐτῆς χειρὸς
κύριον γνώρισμα τὴν εἰκονομαχίαν, ἣτις διαρκέσασα ἐπὶ μίαν
καὶ ἡμίσειαν ἑκατονταετηρίδα δὲν προῆλθεν ἄνευ ἀποτελε-
σμάτων διότι ἐκτὸς ἄλλων ἔθετο εἰς τὴν προσκύνησιν τῶν
εἰκόνων ὄριον, συμβιβάζον τὴν λογικὴν μετὰ τῆς εὐσεβείας.
Εἶναι ἀληθές ἐν τούτοις, ὅτι αὕτη ἐθεωρήθη καὶ ὡς ἀφορμὴ
τῆς τελειωτικῆς ἀποσπάσεως τῆς κεντρικῆς Ἰταλίας ἀπὸ τοῦ
βυζαντινοῦ θρόνου διότι καὶ ἡ Ἰταλία ἀπὸ κοινου μετὰ τῶν
Παπῶν ἀντέστη εἰς τὸ νέον τοῦτο δόγμα, ὅποτε (κατὰ τὸ 726)
ὁ ἐξαρχος Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου Παῦλος ἀπηγόρευσε κατὰ δια-
ταγὴν τοῦ αὐτοκράτορος τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων. Ὁ λαὸς
μάλιστα ὑποστηριζόμενος τότε ὑπὸ τοῦ Πάπα ἐφόρευσε τὸν
Παῦλον, καὶ οἱ Ῥωμαῖοι ἀνεγνώρισαν ὡς ἡγεμόνα αὐτῶν, ἀντὶ
τῶν ἕως τότε διοριζομένων ἐκεῖ διοικητῶν, αὐτὸν τὸν Πάπαν.
Οὕτως ἐτέθησαν ἀσθενῶς πρὸς κατ' ἀρχὰς τὰ θεμέλια τῆς κο-
σμικῆς τῶν Παπῶν ἐξουσίας. Ὅτε ὅμως κατόπιν ὁ Πάπας Ζα-
χαρίας, στενοχωρούμενος ὑπὸ τῶν Λομβαρδῶν, οἵτινες κατα-
λαβόντες τὴν ἄνω Ἰταλίαν ἐβουλεύθησαν νὰ κυριεύσωσι καὶ
αὐτὴν τὴν Ῥώμην, καὶ μὴ ἐλπίζων βοήθειαν παρὰ τῆς βυζαν-
τινῆς αὐλῆς, ἐζήτησε συνδρομὴν παρὰ τοῦ Πιπίνου τοῦ μικροῦ,
αὐλάρχου τοῦ Μερουϊγίδου βασιλέως τῶν Φράγκων, τότε (754)

ἐνισχύθη ἡ κοσμικὴ αὐτῇ τῶν Παπῶν ἐξουσία, ἀναγνωρισθεῖσα ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Πιπίνου, ἐκδιώξαντος τοὺς Λομβαρδούς, καὶ γενομένου μετ' ὀλίγον βασιλέως τῶν Φράγκων. Ἀφοῦ δὲ καὶ ὁ διαδεξάμενος τὸν Πιπῖνον Κάρλος ὁ μέγας διὰ πολιτικούς σκοποὺς ἐπεκύρωσε τὰ προνόμια ταῦτα εἰς τὸν Πάπαν, καὶ ἐστέρθη ἐν Ῥώμῃ ὑπὸ τοῦ Πάπα Λέοντος τοῦ Γ' αὐτοκράτωρ, ἔκτοτε πλέον διελύθησαν ὀλοτελῶς οἱ δεσμοί, οἵτινες ἤνον τὸ βυζαντινὸν κράτος μετὰ τῆς Ῥώμης, καὶ ἐπηλύησεν ἡ κοσμικὴ τῶν Παπῶν ἐξουσία, ἥτις τοσοῦτον ἀκολουθῶς ἐπέδρασεν ἐπὶ τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, καὶ τῆς ὁποίας ἀφορμὴ δύναται νὰ θεωρηθῇ ἡ εἰκονομαχία. Ἐξ ἄλλου ὅμως ἡ πρώτη αὕτη θρησκευτικὴ ἐπανάστασις δύναται νὰ θεωρηθῇ καὶ ὡς ἡ πρώτη ἀφετηρία τῆς ἀναμορφώσεως τῶν διαμαρτυρομένων, καὶ ἡ σπουδαιότερα ἀπόπειρα τῆς ἀναμορφώσεως τοῦ βυζαντινοῦ κόσμου. Διότι ἡ ἐπανάστασις αὕτη ἐπεχείρησε κυρίως νὰ δώσῃ ζωὴν, ἐλευθερίαν πνεύματος, καὶ γενναϊότητα φρονήματος εἰς τὴν κοινωνίαν ἐκείνην, ἥτις περιορισθεῖσα εἰς τὸ νὰ ἔχῃ ἐν καὶ μόνον ἠθικὸν ἐλατήριον, τὸ θρησκεῦμα, παρεξέτράπη εἰς ἀτοπίματα, ἅτινα προέκυπτον ἐκ τῶν παρεισραγθεῖσων καταχρήσεων εἰς τοὺς θρησκευτικούς θεσμούς. Τῷ ὄντι ἡ μεταρρύθμισις αὕτη δὲν ἦτο μόνον θρησκευτικὴ, ἀλλὰ καὶ κοινωνικὴ. Ἡ θρησκευτικὴ περιωρίζετο εἰς τὴν κατάλυσιν τῶν εἰκόνων καὶ τῆς χρήσεως τῶν ἁγίων λειψάνων, καὶ εἰς τὴν περιστολὴν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μοναστηρίων. Ἡ δὲ κοινωνικὴ μεταρρύθμισις ἀπέβλεπεν εἰς τὸ νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τοῦ κλήρου τὴν παιδείαν, καὶ νὰ μεταβιβάσῃ αὐτὴν εἰς τοὺς λαϊκοὺς, νὰ καταργήσῃ τὴν δουλοπαροικίαν ¹, νὰ καθιερώσῃ μέχρι τινὸς τὴν ἀνεξιθρησκείαν, νὰ ὑποβάλλῃ τὰ μοναστήρια καὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ κτήματα εἰς τὸν κοινὸν φόρον, νὰ περιποιήσῃ πρὸς τὴν γυναῖκα ἀξίωμα οἰκογενειακὸν ἐντελῶς ἴσον πρὸς τὸ τοῦ ἀνδρός, ν' ἀπομακρύνῃ τοὺς εὐνοήχους ἀπὸ τῶν πραγμάτων, νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τῆς δι-

1) Τὴν ἀρχὴν ὁδηγῶν, ὅτι οἱ γεωργοὶ εἶναι διὰ παντὸς συνδεδεμένοι μετὰ τοῦ κτήματος, εἰς ὃ ἀνήκουσι διὰ τῆς γεννήσεως ἢ διὰ τῆς μακροχρονίου αὐτῶν διαμονῆς.

καιοδοσίας τοῦ Πάπα πολλὰς ἑλληνικὰς χώρας ἐκκλησιαστικῶς εἰς αὐτὸν ὑπαγομένας ¹, καὶ τέλος νὰ ἀναδιοργανώσῃ τὸν στρατὸν καὶ τὸν στόλον. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ ἐπιδιωχθεῖσα αὕτη ὑπὸ τοῦ Λέοντος καὶ τῶν λοιπῶν ὁμοφρονούντων αὐτῷ αὐτοκρατόρων μεταρρυθμίσις ἐγένετο ἐκ πρωτοβουλίας αὐτῶν· διότι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ζήνωνος ἄρχονται αἱ λογιώτεραι, νοημονέστεραι, καὶ πρακτικώτεραι τῆς κοινωνίας τάξεις νὰ ἐφιστῶσι τὴν προσοχὴν αὐτῶν εἰς τὰς παρεισαχθεῖσας καταχρήσεις, καὶ νὰ ἐπιζητῶσι τὴν θεραπείαν τῶν πραγμάτων. Τὸ ἔργον λοιπὸν τοῦ Λέοντος ἦτο προτὶν προγενεστέρων χρόνων· ἀτυχῶς ὅμως μετὰ τὴν ἀναστήλωσιν τῶν εἰκόνων καὶ οἱ πλεῖστοι θεσμοί, οὓς ἐπέτυχε νὰ θεσπίσῃ ὁ Λέων καὶ οἱ μετ' αὐτὸν αὐτοκράτορες, κατελύθησαν. Καὶ ὁ χωρισμὸς δὲ τῶν ἐκκλησιῶν, ὅστις ἐγένετο κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, καθ' ἑαυτὸν μὲν θεωρούμενος φαίνεται θλιβερὸν βεβαίως γεγονός· ἀλλ' ἂν σταθμίσωμεν ἐκ τῶν ὑστέρων τὰ πολιτικὰ αὐτοῦ ἀποτελέσματα, θὰ ἴδωμεν, ὅτι εἰς αὐτὸν κατὰ μέγα μέρος ὀφείλεται ἡ διατήρησις τῆς ἑλληνικῆς ἐθνικότητος. Διότι, ὅτε κατὰ τὴν 19' ἑκατονταετηρίδα οἱ δυτικοὶ κατέλαβον καὶ διένειμαν τὸ βυζαντινὸν κράτος, εἶναι πιθανὸν ὅτι, ἂν δὲν ὑπῆρχε τὸ μεταξὺ τῆς Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως θρησκευτικὸν διάφραγμα, οἱ Φράγκοι θῆλον ἴσως κατορθῶσαι νὰ συγχωνεύσωσι τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἐντὸς ἑαυτῶν, ἢ τοῦλάχιστον τὸ μεσημβρινὸν μέρος τοῦ ἔθνους, τὴν κυρίως δηλαδὴ Ἑλλάδα καὶ τὰς νήσους, ἐνθα ἐκυριάρχησαν ἐπὶ 250 περίπου ἐνιαυτοῦς. Ἀλλ' ἡ διαφορὰ τοῦ θρησκευματος πρὸ πάντων τοσοῦτον ὥψωσε μεταξὺ ἐκείνων καὶ τῶν Ἑλλήνων τείχος, ὥστε καὶ μετὰ τοσοῦτων ἐτῶν κυρι-

1) Μέχρι Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου ἡ Κρήτη, ἡ κυρίως Ἑλλάς, ἡ Θεσσαλία, ἡ Μακεδονία, ἡ Ἠπειρος καὶ πᾶσα ἡ λεγομένη σήμερον Ἀλβανία ὑπῆγετο ἐκκλησιαστικῶς εἰς τὸν Πάπαν. Ἀλλ' ὁ Λέων, ἀποσπᾶσας ταύτας, καθυπέβαλεν εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν δικαιοδοσίαν τοῦ πατριάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καθὼς καὶ πάσας τὰς ἐπισκοπὰς τῆς κάτω Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας. Αἱ τελευταῖαι ὅμως μόνον τρεῖς ἑκατονταετηρίδας διέτελεσαν ὑποτεταγμέναι εἰς τὸν πατριάρχην τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

ἀρχίαν, ὅτε ἐξεχώρησαν, ἐλάχιστα ἀφῆκαν τῆς διατριβῆς τῶν ἰγνν. Μολονότι δὲ ἡ ἐπελθοῦσα βραδυτέρον κατὰ τὴν ἐ' ἑκατονταετηρίδα κατὰκτησις ἀποδίδεται πολλάκις εἰς τὸν χωρισμὸν τῶν ἐκκλησιῶν, εἶναι ὁμῶς παντάπασιν ἀδύνατον, ἂν οἱ δυτικοί, καὶ μὴ κερωρισμένοι ὄντες ἀφ' ἡμῶν, ἤθελον ἐπιχειρήσει καὶ ἤθελον δυνήθῃ νὰ μᾶς σώσωσι· διότι πρῶτον μὲν ὁ ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς ια' ἑκατονταετηρίδος ἀρξάμενος ἐκεῖνος θρησκευτικὸς ζήλος, ὅστις ἐκίνησεν ἐπὶ 200 περίπου ἔτη ἄπασαν τὴν Εὐρώπην, εἶχεν ἤδη ἐκλείψει, καὶ δεύτερον, διότι ἡ παντοδυναμικὴ τῶν ἀνατολικῶν κατακτητῶν ἐνέπνεε πάγκοινον τρόμον, καὶ ἔφερε τὰ ἀκαταγώνιστα αὐτῶν ὅπλα μέχρι τῶν σπλάγγων τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Γερμανίας.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΕΤΑΡΤΗ

ΑΠΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΟΥ ΜΑΚΕΔΟΝΟΣ ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΚΟΜΝΗΝΩΝ

(867—1057 μ. Χ.).

§ 1. Αἱ κατὰ τὴν τετάρτην περίοδον δυναστεῖαι καὶ τὰ κυριώτερα γεγονότα. Ἡ τετάρτη περίοδος ἄρχεται ἀπὸ τοῦ 867 καὶ φθάνει μέχρι τοῦ 1057, ἥτοι ἀπὸ Βασιλείου τοῦ μακεδόνα μέχρι τῆς δυναστείας τῶν Κομνηνῶν. Κατ' αὐτὴν τὴν περίοδον ἐβασίλευσαν πολλοὶ ἑνδοξοὶ βασιλεῖς, οἵτινες ἀνάγονται εἰς μίαν καὶ μόνην δυναστείαν τὴν τῶν μακεδόνων, πρὸς τὴν ὑποῖαν τοσαύτην ἀφοσίωσιν ἔδειξαν ὁ λαὸς καὶ ἐξαιρέτως οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει ὄντες, ὥστε καὶ ἐὰν ἡ βασιλεία περιέπιπεν εἰς χεῖρας κληρονόμων ἀνικάνων, ἤνείχοντο ὅπως δεξιώτεροι ἄνδρες, συγκυβερνῶντες μετ' ἐκείνων, διατηρῶσι τὴν ἐξουσίαν εἰς τὸν οἶκον τοῦτον. Οὕτω δὲ κατωρθώθη νὰ παγιοθῇ ἡ βασιλεία, συνδυαζομένης τῆς κληρονομικῆς ἐξουσίας μετὰ τῆς αἰρετῆς, καὶ νὰ διατηρηθῇ ἡ δυναστεία τῶν Μακεδόνων ἐπὶ δύο περίπου ἑκατονταετηρίδας. Κατ' αὐτὴν τὴν περίοδον οἱ Ἀραβεῖς, οἱ Ῥῶσοι καὶ οἱ Βούλγαροι κατερημύσι καὶ λεηλατοῦσι τὰς χώρας τοῦ κράτους, ὑποτάσσονται ὁμῶς οἱ Βούλγαροι δις (971—1018), καὶ ἀνακτᾶται τὸ κράτος πάλιν τὴν Κύπρον, τὴν Κρήτην καὶ ἄλλας τινὰς ἐν Ἀσίᾳ χώρας· ἐξελληνίζεται δὲ συνάμα διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ ἄλλων μέσων τὸ βυζαντινὸν κράτος, καὶ πραγματοποιοῦνται κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον αἱ σωτήριαι προαιρέσεις τῶν μεταρρυθμιστῶν αὐτοκρατόρων τῆς προηγουμένης περιόδου.

Δημόσια Κεντρικὴ Βιβλιοθήκη Βεροῖας

§ 2. Βασιλείος ὁ μακεδών. Ἀρχηγὸς τῆς μακεδονικῆς δυναστείας ἦτο Βασίλειος ὁ μακεδών, ὅστις καταλαβὼν τὸν θρόνον τῷ 867 ἐπανήγαγε σημαντικὰς εἰς τὸ κράτος βελτιώσεις, ἤρξε καὶ τὸν στρατὸν καὶ ἔταξεν αὐτὸν ὑπὸ ἐπιτηδεύουσας ἡγεμόνας. Ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος δὲν εἶχε μὲν τὴν μεγαλοφυΐαν, δι' ἧς λαμπρύνονται τὰ κράτη, ἀλλ' εἶχε τὸν πρακτικὸν καὶ συνετὸν νοῦν, δι' οὗ συντηροῦνται καὶ σώζονται. Οὗτος κατέστησε τὸ ὄνομα αὐτοῦ σεβαστὸν παρὰ τοῖς Ἀραβι καὶ τοῖς βερβάρους ἔθνεσι τῆς Ἀρκτου· ἀπὸ τῶν πρώτων μάλιστα ἀφῆρσε τὴν θαυματικὴν παραλίαν, καὶ διέδωκεν εἰς τοὺς κατοικοὺς αὐτῆς καὶ εἰς τὰς γείτονας σλαυικὰς φυλάς τὸν χριστιανισμόν. Ἀλλὰ πρὸ πάντων ἐτιμήθη ὁ Βασίλειος διὰ τὴν ἐπιτηδειότητα τῆς ἐσωτερικῆς διοικήσεως. Οὗτος προήγαγε καὶ ἐπροστάτευσεν τὴν τέχνην, εἰσήγαγεν οἰκονομίαν καὶ τάξιν εἰς τὴν διαχείρισιν τῶν δημοσίων χρημάτων, ἐπολαπλασίασε τοὺς πόρους τοῦ κράτους, καὶ περιέσπειλε τὰς καταχρήσεις τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων. Αὐστηρῶς δ' ἐπιτηρῶν εἰς τε τὴν διοίκησιν καὶ τὴν ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης, περιεποίησε τὸ κυριώτερον ἀγαθὸν εἰς τοὺς ὑπηκόους αὐτοῦ, τὴν δημοσίαν καὶ ἰδιωτικὴν ἀσφάλειαν. Ὁ Βασίλειος διέταξε τὴν εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν νέαν τῶν νόμων συλλογὴν, ἥτις συμπληρωθεῖσα ὑπὸ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Λέοντος φέρει τὸ ὄνομα Βασιλικά ¹. Ἐπὶ τοῦ Βασιλείου τοῦ μακεδόνα τῇ φροντίδι αὐτοῦ ἐδόχθησαν κατὰ πρῶτον τὸν χριστιανισμόν καὶ οἱ κάτοικοι τῆς Ἀσκαωνικῆς, οἵτινες ἕως τότε εἶχον διατηρησάμεν τὴν εἰδωλολατρείαν. Ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος ἀπέθανε τῷ 886 ².

1) Τὰ Βασιλικά προήλθον ἐκ μεταφράσεως, συντομικῆς καὶ μεταρρυθμίσεως τοῦ νομικοῦ βιβλίου τοῦ Ἰουστινιανῶν εἰς γλῶσσαν ἑλληνικὴν. Ἀναθεωρηθέντα δὲ πολλάκις μέχρι Κωνσταντίνου τοῦ Ζ' τοῦ Πατριάρχου (950) ἐφθασαν εἰς τὴν σημερινὴν αὐτῶν μορφήν.

2) Ὁ Βασίλειος ὁ μακεδών, ἀναβὰς εἰς τὸν θρόνον, καθάρσας τὸν φθόνον καὶ ἐπανήγαγε τὸν Ἰγνατίον. Ἀποθανόντος ὅμως δευτέρου οὐ πολὺ τοῦ Ἰγνατίου, ἀνεκλήθη καὶ πάλιν ἐπὶ τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ἐπὶ τῷ Βασίλειου ὁ Φώτιος, καὶ πατριαρχεύσας τὸ δεύτερον ἐπὶ τῷ ἑννέα ἐτάρῳ ὅττι

§ 3. Λέων ὁ ΣΤ'. Διάδοχος τοῦ Βασιλείου ὑπῆρξεν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Λέων ὁ ΣΤ' (886-912), ὁ ἐπικληθεὶς σοφός. Οὗτος, ἂν καὶ ἐστερεῖτο πολυμικῶν ἀρετῶν, ἦτο ὁμῶς πρᾶος καὶ πρὸ πάντων λόγιος καὶ φιλόπονος ἀνὴρ· καὶ μοιλονότι αἱ ἰδία αὐτοῦ συγγραφαὶ δὲν ἔχουσι πολλὴν ἀξίαν, ἀλλ' ὡς προστατεύσας τὰ γράμματα καὶ διὰ τῆς ἰδίας ἐπιμελείας συντελέσας εἰς τὴν ἐμψύχωσιν αὐτῶν ἐκλήθη σοφός.

§ 4. Ἐξωτερικαὶ Λέοντος τοῦ ΣΤ' ἐπιχειρήσεις. Πᾶσαι σχεδὸν αἱ ἐξωτερικαὶ Λέοντος τοῦ σοφοῦ ἐπιχειρήσεις ὑπῆρξαν ἀτυχεῖς, διότι ἐκτὸς τῆς Ἑνετίας, ἣτις ἀνεγνώρισεν ἐκ νέου τὴν προστασίαν τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, καὶ τῆς ἀποικίας, ἣν ἐπέτυχεν νὰ ἐγκαταστήσῃ ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ, ὅπως χρησιμοποίησῃ τὴν ἐξ ἀδιαλείπτων πολέμων ἐρμωθεῖσαν ἐκείνην χώραν, αἱ πρὸς τοὺς Ῥώσους, Βουλγάρους καὶ Ἀραβίας πειρατὰς μάχαι αὐτοῦ ὑπῆρξαν ἀτυχεῖς. Καὶ πρὸς μὲν τοὺς Βουλγάρους, ὧν ὁ βασιλεὺς Συμεὼν, ἀνανεώσας τὰς ἐπιδρομὰς αὐτοῦ εἰς τὴν τῶν Βυζαντινῶν χώραν (888), ἐπολιορκήσας τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὁ Λέων ἠναγκάσθη νὰ συνομολογήσῃ εἰρήνην κατὰ τοὺς ὅρους, τοὺς ὁποίους ἔταξαν ἐκεῖνοι, καὶ νὰ ἀπονεύμῃ μάλιστα πρὸς καιρὸν εἰς τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν τὸν τίτλον βασιλέως, τὸν ὁποῖον οὐδέποτε οἱ Βυζαντινοὶ ἀπένευμαν εἰς τοὺς μονάρχας τῆς Εὐρώπης ¹. Τὸν δὲ Ὀλέγ ἡγεμόνα τοῦ ῥωσικοῦ κράτους ², ἐκστρατεύσαντα

τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ Λέοντος τοῦ σοφοῦ, ἀναβιβάσαντος τοῦ αὐτοκράτορος τοῦτου εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τὸν ἀδελφόν του Στέφανον δεκαεξαετῇ τὴν ἡλικίαν.

1) Τοὺς βασιλεῖς τῆς Εὐρώπης οἱ Βυζαντινοὶ ἀπεκάλουν ῥήγας, τοὺς δὲ λοιποὺς ἡγεμόνας, μεθ' ὧν ἤρχοντο εἰς συνάφειαν, ἐξουσιαστὰς ἢ ἀρχοντας· μόνον δὲ τοὺς ἡγεμόνας τῆς Περσίας ἐκάλουν βασιλεῖς.

2) Τὸ ἐν τῇ ἐννιάτῃ ἐκατονταετηρίδι κατὰ πρῶτον ἀναφερόμενον τοῦτου ἔθνους συνέκειτο ὅχι μόνον ἀπὸ σλαβικὰ, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ σκανδιναβικὰ στοιχεῖα. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι τολμηροὶ πολυμισταὶ κατέκταναν (περὶ τὰ 860) τὴν μετὰ τοῦ ποταμοῦ Δούνα καὶ τῆς Λευκῆς θαλάσσης γῶραν, καὶ ἐνωθέντες μετὰ τῶν Σλαβῶν κατοίκων ἀπέτελεσαν ἔθνος ἱσχυρὸν. Ὄνομαθὲν οὗτο ἔκτο· Ὀύγκων· Ἐρσικων· Ἐρηλάων· καὶ πρὸς τὰς ἀρχὰς τῆς 10 αἰωνίου.

κατὰ τῶν Βυζαντινῶν, καὶ ἐπιχειρήσαντα ἔφοδον καὶ κατ' αὐτῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως (907), διὰ πολλῶν χρημάτων κατώρθωσε νὰ ἀναχαιτίσῃ. Ἐπειδὴ δὲ παρημέλησεν ὁ Λέων τὴν ναυτικὴν δύναμιν τοῦ κράτους, κατώρθωσαν καὶ οἱ Ἄραβες νὰ λάβωσι τὴν Λήμνον καὶ πολλὰς ἄλλας νήσους· προσελάσαντες δὲ καὶ μέχρ' αὐτῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐξεληλάτησαν τὸν Ἑλλησποντον καὶ τὴν Προποντίδα, καὶ ἐπὶ τέλους ἐκυρίευσαν (904) καὶ αὐτὴν τὴν δευτέραν ἐν τῷ εὐρωπαϊκῷ τοῦ κράτους τμήματι πρωτεύουσαν πόλιν, τὴν Θεσσαλονίκην, σφάζαντες ἅπαντας αὐτῆς τοὺς κατοίκους, ὅσους δὲν εἶχον συμφερόν νὰ ἐξανδραποδίσωσι· τὴν πόλιν ὅμως δὲν κατηδάφισαν, διότι ἐλάβον ἀδρότατα λύτρα.

§ 5. Οἱ πρὸ Κωνσταντίνου τοῦ Ζ' βασιλεύσαντες Ἀλέξανδρος καὶ Ῥωμανὸς ὁ Λεκαπηνός. Λέων ὁ σοφὸς ἀποθανὼν ἀφῆκεν υἱὸν Κωνσταντῖνον τὸν Ζ' τὸν Πορφυρογέννητον, τὸν ἐκ τῆς τετάρτης συζύγου αὐτοῦ Ζωῆς¹ γεννηθέντα. Ἀλλὰ πρὶν ἢ οὗτος λάβῃ τὰς ἡνίας τοῦ κράτους ἐκυβέρνησεν ὁ ἀδελφὸς τοῦ Λέοντος Ἀλέξανδρος, ὡς βασιλεὺς καὶ ἐπίτροπος τοῦ ἀνηλίκου Κωνσταντίνου τοῦ Ζ'. Ἀποθανόντος ὅμως καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου μετὰ ἐν ἔτος (913), Κωνσταντῖνον τὸν Ζ' ἐπετρόπευσεν ἡ μήτηρ αὐτοῦ Ζωὴ (μέχρι

Δάναπριν ποταμὸν, καὶ ἠπείλῃσαν ἐντεῦθεν τὸ πρῶτον (864) ἐπὶ Μιχαὴλ τοῦ Γ' τὸ βυζαντινὸν κράτος καὶ τὴν πρωτεύουσαν αὐτοῦ. Οὕτω παρήχθησαν κατ' ἀρχὰς δύο ῥωσικὰ κράτη, ὧν τὸ μὲν εἶχεν ἐστὶν τὸ Νοβογόραδον, τὸ δὲ τὴν Κιυδίαν. Ὁ πρῶτος ἡγεμὼν τοῦ πρώτου ὑπῆρξεν ὁ Ῥούριχος (864—879). Τοῦτου τὸν ἀνῆλκον υἱὸν Ἰγνάρ ἐπετρόπευσεν ὁ Ὀλέγ, ὅστις καὶ διαβύλαζε τὴν ἀρχὴν μέχρι θανάτου (912). Ὁ Ὀλέγ ὑπέταξε καὶ τὸ ἑτερον κράτος, καὶ μετέθετο τὴν ἑδρὰν εἰς Κιυδίαν (892)· πηλὴς δὲ τὴν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐστρατείας, συνωμολόγησε μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Λέοντος συνθήκην πρὸς τοὺς Βυζαντινοὺς.

1) Διὰ τὸν γάμου τοῦτ' ν ἀφώρισεν τὸν Λέοντα ὁ πατριάρχης Νικόλαος ὁ Μυστικός. Ἀλλ' ὁ Λέων ἀναγορεύσας ἑτέραν πατριάρχην ἔλασε δὲ αὐτοῦ τὸν ἀφορισμὸν, καὶ ἐστῆς (914) διὰ τοῦ νέου πατριάρχου ὡς συμβασιλέα τὸν ἐκ τῆς Ζωῆς γεννηθέντα Κωνσταντῖνον.

τοῦ 919), ἐκολούθως δὲ Ῥωμανὸς ὁ Α' ὁ Λεκαπηνός, οὗ τὴν θυγατέρα Ἐλένην εἶχε λάβει σύζυγον ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Ζ'. Ὁ Ῥωμανός, ὅστις ἦτο εἰς τῶν ἐπιτηδαιοτέρων στρατηγῶν τοῦ βυζαντινοῦ κράτους καὶ ναύαρχος τοῦ κατὰ τὸν Εὐξείνου πόντον στόλου, ὑπὸ τὸν τίτλον τοῦ βασιλοπάτορος ἐσφετερίσθη μετ' ὀλίγον τὴν κυβέρνησιν, καὶ ἐξορίσας τὴν Ζωὴν ἀνηγόρευσε τέλος ἑαυτὸν (920) καίσαρα καὶ αὐγουστον, καὶ δὲν ἀφῆρεσε μὲν τὸ ὄνομα τοῦ βασιλέως ἀπὸ τοῦ γαμβροῦ του, ἐκράτει ὁμῶς αὐτὸν ὡς αἰχμαλώτον ἐντὸς τῶν βασιλείων.

§ 6. Τὰ ἐπὶ Ῥωμανοῦ τοῦ Λεκαπηνοῦ συμβέβητα. Ῥωμανός ὁ Α' ὁ Λεκαπηνός ἐπολέμησε πρὸς τοὺς Βουλγάρους, ὧν ὁ βασιλεὺς Συμεὼν, ὠφελούμενος ἐκ τῶν ἐσωτερικῶν τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ἐρίδων καὶ ραδιουργιῶν, ἐπανάλαβε τὰς ἐχθροπραξίας, καὶ οὐ μόνον τὰς περὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ Ἀδριανούπολιν χώρας ἐλελήατησεν, ἀλλὰ καὶ μέχρι τῶν ἐνδοτέρων τῆς κυρίως Ἑλλάδος ἐπροχώρησε. Μόνον δὲ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Συμεὼν (927) συνωμολόγησεν ὁ Ῥωμανός εἰρήνην πρὸς τοὺς Βουλγάρους. Ἀπέκρουσεν ἐν τούτοις ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος τοὺς Οὐγγρους, ἐμβαλόντας εἰς τὸ κράτος (934)· καὶ τοὺς Ῥώσους, φθάσαντας ὑπὸ τὸν Ἰγῶρ¹ ἤδη τὸ τρίτον (941) μετ' ἀναριθμητῶν πλοικαρίων μέχρι τοῦ θρακικοῦ Βοσπόρου καὶ πολλὰς δὴρώσεις διενεργήσαντας, τοὺς κατετρόπωσε διὰ τοῦ στρατηγοῦ Βάρδα Φωκά, καταφλέξας πολλὰ πλοῖα αὐτῶν διὰ τοῦ ὕγρου πυρός, ἄλλα δὲ καταποντίσας αὐτανδρα· συλλεβῶν δὲ καὶ πλείστους αἰχμαλώτους ἐπὶ τέλους τοὺς ἠνάγκασε νὰ συνθηκολογήσωσι μετ' αὐτοῦ. Καὶ ἐν Ἀσίᾳ προσέτι λαμπρῶν ἐπέτυχε κατορθωμάτων κατὰ τῶν Ἀράβων ὁ Ῥωμανός, ἐπεκτείνας τὰ ὄρια τοῦ κράτους ἀπὸ τοῦ Ἀλφους μέχρι τοῦ Εὐφράτου καὶ Τίγριδος ποταμοῦ· καὶ πολλοὺς τῶν ἡγεμόνων (ἐμιρῶν) τῶν κρατῶν, ἅτινα ἐσχματίσθησαν ἐκ τοῦ κατακερματισθέντος καλιφάτου τοῦ Βαγδατίου ὤ-

¹ Ὁ Ἰγῶρ ἦρθε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἐπιτροπεύσαντος αὐτὸν Ὀλέγ. Ἐπειδὴ δὲ ἀποθανὼν (945) κατέλειπεν ἀνήλικον υἱόν, ἀντ' αὐτοῦ ἐκυβέρνησεν ἡ σύζυγος τοῦ Ὀλέγ Ὀλγα.

ποταξας. Τέλος ὁ Ῥωμανὸς ἀνοικοδομήσας πολλὰς πόλεις κατὰ τὴν Θράκην καὶ Μακεδονίαν τὰς ἐκ προηγουμένων ἐπιδρομῶν παθούσας, καὶ κοσμήσας τὴν πρωτεύουσαν διὰ περιφανῶν οἰκοδομῶν, ἐπειδὴ παρέλαβε συμβασιλεῖς καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ¹, καὶ ἐταπείνωσε πᾶν τὸ μέτρον τὸν νόμιμον βασιλέα, καθρέθη (944) ὑπὸ τῶν στρατηγῶν τοῦ κράτους, καὶ περιορισθεὶς ἐν τῇ νήσῳ Πρώτῃ ἠναγκάσθη ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τοῦ Στεφάνου νὰ λάβῃ τὸ μοναχικὸν σχῆμα καὶ νὰ κλεισθῇ ἐντὸς τῆς ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ μονῆς, ἐνθα καὶ ἀπέθανε μετὰ τινα ἔτη.

§ 7. Κωνσταντῖνος ὁ Ζ' ὁ Πορφυρογέννητος. Μετὰ Ῥωμανὸν τὸν Λεκαπηνὸν καταλαμβάνει τὸν θρόνον ὁ υἱὸς Λέοντος τοῦ σοφοῦ Κωνσταντῖνος ὁ Ζ' ὁ Πορφυρογέννητος, τεσσαραχονταετῆς ὢν τὴν ἡλικίαν. Οὗτος συλλαβὼν τοὺς υἱοὺς τοῦ Ῥωμανοῦ Κωνσταντῖνον καὶ Στέφανον ἐξωσεν αὐτοὺς ἐκ τῆς πρωτεύουσας, καὶ ἐλυθέρνησε μόνος (ἀπὸ τῶν 944—959). Ὁ ἡγεμὼν οὗτος ἐπεμελήθη τῶν γραμμάτων καὶ τῶν τεχνῶν· συνέγραψε δὲ καὶ πολλὰ τὰ πλεῖστον συνειλεγμένα ἐξ ἀρχαιοτέρων συγγραφῶν· διδαχθεὶς δὲ ὑπὸ τῆς παιδείας καὶ τῆς ἀτυχίας ἐπεθύμησε τὸ καλὸν, καὶ ἐπέτυχε πολλὰκις αὐτοῦ. Συνῆψε προσέτι φιλικὰς σχέσεις μετὰ πολλῶν ἐθνῶν καὶ ἡγεμόνων. Ἐπ' αὐτοῦ ἡ μεγάλη δούκισσα τῆς Ῥωσσίας· Ὀλγα, ἡ ἐπιτροπεύσασα τὸν υἱὸν τοῦ Ἰγῶρ, ἐπέζητησε τὴν πρὸς τοὺς Βυζαντινοὺς εἰρήνην, καὶ ἐλθοῦσα εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐβαπτίσθη (956), καὶ ἐντεῦθεν μετήνεγκεν εἰς τὴν Ῥωσσίαν τὸν χριστιανισμόν. Ἐκτοτε δὲ τὸ Ῥωσικὸν ἔθνος διέκειτο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον φιλικῶς πρὸς τὴν αὐτοκρατορίαν.

§ 8. Ῥωμανὸς ὁ Β'. Μετὰ Κωνσταντῖνον τὸν Πορφυρογέννητον ἀποθανόντα (τῷ 959) ἐβασίλευσεν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ῥωμανὸς ὁ Β'. Καὶ αὐτὸς μὲν εἶναι ἄσημος διὰ τὴν πρὸς τὰς ἡδονὰς καὶ τὴν ἀπολασίαν κλίσιν αὐτοῦ, ἡ βασιλεὺς τοῦ ὄμιλου

1) Ἐκ τῶν υἱῶν τοῦ Ῥωμανοῦ ὁ νεώτερός Θεοφύλακτος ἐγχειρόμενος πατριάρχης εἰς ἡλικίαν 16 ἐτῶν.

εἶναι περικλεῆς καὶ δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς τὰς ἐνδοξο-
τέρας τῶν ἀπὸ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου, ἰδίως διὰ τὰ λαμπρὰ
κατορθώματα τῶν στρατηγῶν Νικηφόρου Φωκᾶ καὶ Λέοντος
Φωκᾶ (υἱὸν τοῦ Βάρδα Φωκᾶ τοῦ ἐπὶ Ῥωμανοῦ τοῦ Α' κατὰ
τῶν Ῥώσων διαπρέψαντος). Οἱ στρατηγοὶ οὗτοι ἀφῆρσαν
(τῷ 961) τὴν ἀξιόλογον νῆσον Κρήτην ἀπὸ τῶν Ἀράβων,
καταλύσαντες τὸ αὐτόθι πειρατικὸν ὁρμητήριον τούτων. Τό-
τε ὁ Νικηφόρος ἐπρονόησε καὶ περὶ τῆς διαδόσεως τοῦ χρι-
στιανισμοῦ παρὰ τοῖς ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ Μωαμεθανοῖς, καὶ
περὶ ἀναζωπυρώσεως τῆς πίστεως παρὰ τοῖς ἰθαγενέσι χριστι-
ανοῖς. Ἐπιστρέψας ἀκολουθῶς ἐκείθεν μετὰ πολλῶν λαφύρων
καὶ αἰχμαλώτων εἰσῆλθε θριαμβευτικῶς εἰς τὴν Κωνσταντι-
νούπολιν. Διέπρεψαν δὲ οἱ στρατηγοὶ οὗτοι πολεμοῦντες καὶ
ἐν Μεσοποταμίᾳ καὶ ἐν Συρίᾳ, καὶ κυριεύσαντες τὴν Βέρροϊαν
(τὸ σημερινὸν Χαλέπιον) καὶ ἐξήκοντα ἄλλας πόλεις ἐπλήρω-
σαν τὸ θησαυροφυλάκιον τοῦ κράτους διὰ τῶν ἀμετρήτων θη-
σαυρῶν, οὓς ἀπῆγαγον ἐκ Κρήτης καὶ Συρίας.

§ 9. Νικηφόρος ὁ Β'. Ῥωμανὸς ὁ Β' ἀποθανὼν (τῷ
963) κατέλειπεν ἀνηλίκους υἱοὺς Βασίλειον τὸν Β' καὶ Κων-
σταντῖνον τὸν Η', ὧν ἐπετρόπευσεν ἡ μήτηρ αὐτῶν Θεοφανώ,
μέχρις οὗ ἔλαβεν αὐτὴ σύζυγον τὸν στρατηγὸν Νικηφόρον τὸν
Β' τὸν Φωκᾶν, ὃν ὁ λαὸς διὰ τὰ λαμπρὰ αὐτοῦ κατορθώμα-
τα μετ' ἀνευφημιῶν ἀνεβίβασεν εἰς τὸν θρόνον (963) ὡς κηδε-
μόνα τῶν ἀνηλίκων αὐτοκρατόρων. Ὁ Νικηφόρος καὶ ὡς βα-
σιλεὺς, διαφυλάξας τὸ μέγα ἀπὸ τοῦ πολέμου ὄνομα, ἀνέκτη-
σεν ἀπὸ τῶν Σαρακηνῶν τὴν Κιλικίαν, τὴν Συρίαν καὶ τὴν
Κύπρον, καὶ ἀνενέωσεν ἐν αὐταῖς τὸν ἑλληνισμόν, ἐγκατα-
στήσας ἐν ταῖς πλείσταις πόλεσι χριστιανούς κατοίκους. Πο-
λιεργήσας δὲ καὶ τὴν πολυθρύλητον Ἀντιόχειαν, ἣτις ἀπὸ
τῆς ἀραβικῆς κατακτήσεως ἦτο μία τῶν ἀρχαιστέρων πόλεων
τῆς Ἀσίας, κατώρθωσε νὰ ἀνακτισθῇ καὶ αὕτη (969). Ἐν τῷ
μεταξὺ Ὁθων ὁ Α' ὁ μέγας¹⁾, ὅστις ἐστέφθη ἐν Ῥώμῃ ὑπὸ

1) Τὸ αὐτοκρατορικὸν ἄξιωμα ἀπὸ τῆς δυναστείας τῶν Καρλοιδῶν εἶχε
μεταβιβάσθῃ (ἀπὸ τοῦ 919) εἰς τὸν ἀπὸ τοῦ σαξωνικοῦ οἴκου Ἐρρίκον
τὸν Ἀντιθέον, ὃν ὡς ἦν ὁ Ὁθων ὁ Α'.

τοῦ Πάπ᾽ αὐτοκράτωρ, θέλων νὰ ἀποκτήσῃ δι' εἰρηνικῶν συμβάσεων τὴν ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν κατεχομένην κάτω Ἰταλίαν, ἐζήτησε διὰ πρεσβείας ὡς νύμφην διὰ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ὁθωνα τὸν Β' τὴν θυγατέρα τοῦ Ῥωμανοῦ Θεοφανῶ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ μὲν Ὁθων χωρὶς νὰ περιμεῖνῃ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς πρεσβείας προσέβαλε τὴν Ἀπουλίαν, ὁ δὲ Νικηφόρος ἀπέβλεπεν εἰς τὸ νὰ ἀνγκιτήσῃ τὴν μέσσην καὶ τὴν ἄνω Ἰταλίαν, ἣ περὶ κηδεστίας αὕτη ὑπόθεσις ἀπέτυχεν.

§ 10. Αἱ διατάξεις Νικηφόρου τοῦ Β' καὶ ὁ θάνατος αὐτοῦ. Ὁ Νικηφόρος συμφώνως πρὸς τὸ πνεῦμα τῶν μεταρρυθμιστῶν αὐτοκρατόρων ἀπηγόρευσε τὴν ἰδρυσιν νέων μοναστηρίων, καὶ τὴν ἀφιέρωσιν ἀκινήτων κτημάτων εἰς τὰ ὑπάρχοντα μοναστήρια καὶ εἰς τὰς ἐκκλησίας, καὶ ἐζήτησε νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἀνωτάτην ἐποπτείαν τῆς διοικήσεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων, νὰ μὴ ψυφίζωνται δηλαδὴ καὶ νὰ μὴ προχειρίζωνται ἐπίσκοποι ἄνευ τῆς γνώμης αὐτοῦ, καὶ ἄλλα τοιαῦτα, δι' ὧν ἐνόμιζεν ὅτι θὰ περιστείλῃ πολλὰς καταχρήσεις. Δυσηρέστησεν ὅμως διὰ ταῦτα καὶ τὴν μοναχικὴν τάξιν καὶ τὸν κλῆρον, καὶ αὐτοὺς δὲ τοὺς αὐλικούς, διότι ἠθέλησε νὰ περικόψῃ τὰς ὑπερόγκους χρηματικὰς δωρεάς, αἵτινες ἐδίδοντο εἰς αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ δημοσίου ταμείου. Ἔνεκα τούτων λοιπὸν τῶν διατάξεων ἅπασαι αἱ κοινωνικαὶ τάξεις, ὧν τὰ συμφέροντα προσεβάλλοντο, κατεξάνεστησαν κατ' αὐτοῦ. Δυστυχῶς δὲ καὶ ὁ Νικηφόρος, ἐνδίδων εἰς τὰς φθονεράς ἴσως εἰσηγήσεις τοῦ ἀδελφοῦ του Λέοντος, ὅστις παρεξέτρεπεν εἰς πολλὴν πλεονεξίαν καὶ κατάχρησιν, ἀφῆρσε τὴν στρατηγίαν ἀπὸ τοῦ ἐκ μικρὸς ἀνεψιοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου τοῦ Τσιμισκῆ, τοῦ ἐπιφανεστάτου κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους στρατηγοῦ. Ὅθεν ὁ Ἰωάννης, συναννοήθεις, φαίνεται, καὶ μετὰ τῆς συζύγου τοῦ Νικηφόρου Θεοφανούς, εἰσέρχεται διὰ νυκτὸς εἰς τὰ ἀνάκτορα καὶ δολοφονεῖ τὸν Νικηφόρον ἐν τῷ βασιλικῷ σκελῶν.

§ 11. Ἡ ὑπὸ Ἰωάννου τοῦ Τσιμισκῆ ὑποχείρωσις τῶν Βουλγάρων. Ἀπὸ καταλάβῃ τὸν θρόνον ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Νικηφόρου Ἰωάννης ὁ Α' ὁ Τσιμι-

σκῆς (869), προσέλαβεν ἑμῶς συνάρχοντας τῆς βασιλείας Βασίλειον τὸν Β' καὶ Κωνσταντῖνον τὸν Η'. Ἰσως δὲ θὰ ἐνυμφεύετο καὶ τὴν μητέρα αὐτῶν Θεοφανῶ, ἀλλ' ἐνδοῦς εἰς τὴν ἀπαιτήσιν τοῦ πατριάρχου ἀπεμάκρυνεν αὐτὴν κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν νῆσον Πρώτην, καὶ ἀκολούθως εἰς τὴν Προκάννησον, μὴ θεωρήσας φρόνιμον νὰ συζήσῃ μετὰ γυναικὸς ἐπιβουλευσάσης, ὥς ἐπιστεύετο, τὴν ζωὴν καὶ τῶν δύο αὐτῆς συζύγων. Ἀνεδείχθη δὲ ὁ Τσιμισκῆς οὐχὶ κατώτερος τοῦ προκατόχου αὐτοῦ εἰς τε τὴν διεξαγωγὴν τῶν ἐσωτερικῶν πραγμάτων καὶ εἰς τοὺς πολέμους. Ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου προσέβαλον ἀπὸ κοινοῦ τὸ βυζαντινὸν κράτος οἱ Ῥῶσσοι καὶ οἱ Βούλγαροι προσέλασαντες μέχρις Ἀθριανουπόλεως· ἀλλ' ὁ Τσιμισκῆς κατὰ κράτος νὰ καταβάλῃ αὐτοὺς. Τότε οἱ μὲν Ῥῶσσοι συνθηκολογήσαντες ἀνεχώρησαν, καὶ καθ' ὁδὸν προσβληθέντες ὑπὸ ληστρικῆς τινοῦ φυλῆς φοβεράν ἔπαθον σφαγὴν· οἱ δὲ Βούλγαροι ἐντελῶς ὑπετάχθησαν, καὶ ἡ Βουλγαρία, καταστὰς βυζαντινὴ ἐπικράτεια, διερέθη εἰς τμήματα, ὧν προέστησεν ὁ Τσιμισκῆς ἰθαγενεῖς μεγιστᾶνας, ὀνομαζομένους βοϊβόδας.

§ 12. Ἐξωτερικαὶ σχέσεις Ἰωάννου τοῦ Τσιμισκῆ καὶ ὁ θάνατος αὐτοῦ. Ὁ Ἰωάννης Τσιμισκῆς συγκατετέθη νὰ δώσῃ εἰς γάμον τῷ Ὁθωνί τὴν δεκαεσπέρην θυγατέρα Ῥωμανῶ τοῦ Β' Θεοφανῶ· διότι περισπώμενος ὑπὸ τῶν κατὰ τὴν Ἀνατολὴν πολέμων δὲν ἤθελε νὰ θυσιασθῇ συνάμα καὶ τὸν βασιλέα τῆς Γερμανίας. Ὁ γάμος αὐτῆς μετὰ τοῦ Ὁθωνος τοῦ Β' ἐτελέσθη ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Ἰωάννου (972). Ἡ χορηγία, ὡραία καὶ εὐφυὲς αὕτη νύμφη, ἐπιτροπέυσσα κατόπιν διὰ τὸν πρῶτον τοῦ συζύγου της θάνατον τὸν ἀνήλικον υἱὸν της Ὁθωνα τὸν Γ', οὐκ ὀλίγον ἐσθῆσεν εἰς τὰ δημόσια πράγματα, καὶ ἀπέδειξεν εἰς περιστάσεις δυσχερεῖς πολλὴν μεγαλοφροσύνην καὶ δεξιότητά. Ἀλλὰ καὶ οἱ παρακολουθήσαντες τὴν Θεανῶ, καθὼς καὶ οἱ μετέπειτα ἀνακληθέντες ὑπ' αὐτῆς σοφοὶ Ἕλληνες πολὺ ἐπενήργησαν εἰς τὴν διανοητικὴν διάπλασιν τῆς Δύσεως. Ὁ Ἰωάννης πρὸς τοὺς τοῖς, θέλων νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἐν Συρίᾳ κυριαρχίαν τῶν Βυζαντινῶν, καὶ νὰ ἐπεκτείνῃ τὰ ὅρια τοῦ κράτους μέχρι τοῦ

Ἀράξου ποταμοῦ καὶ μέχρι τοῦ σουεσσικοῦ πορθμοῦ, ἐξεστρά-
τευσεν εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, ἣν κατεῖχον πολλοὶ ἐμίραι, καὶ
ἔφθασε νικητὴς μέχρι τῆς μεγάλης Ἀρμενίας. Ἐπειδὴ δὲ οἱ
καταπλαγέντες Μωαμεθανοὶ κατέφυγον εἰς τὸ Βαγδάτιον, καὶ
αὐτὸς ἐσκόπει νὰ προσβάλῃ καὶ τὴν πρωτεύουσαν ταύτην τοῦ
καλιφάτου, ὁ καλὶφης τοῦ Βαγδατίου συνωμολόγησεν εἰρήνην
πρὸς αὐτόν. Καὶ τότε μὲν ὁ Τσιμισκῆς ἐπανεκάμφεν ἐν θριάμ-
βῳ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν· ἐπειδὴ ὁμῶς αἱ γενόμεναι
συνθήκαι μετ' οὐ πολὺ ἀνεστράφησαν, ἐκστρατεύσας καὶ πάλιν
ἀπέθανεν ἐν Κιλικίᾳ (976).

§ 13. Ἡ ὑπὸ Βασιλείου τοῦ βουλγαροκτό-
νου δευτέρου ὑποχείρωσις τῶν Βουλγάρων.
Μετὰ τὸν θάνατον Ἰωάννου τοῦ Τσιμισκῆ ἀνέλαβε τὴν κυβέ-
ρνησιν (976—1025) ὁ τριεγγονὸς Βασιλείου τοῦ μακεδόνα
Βασίλειος ὁ Β' ὁ βουλγαροκτόνος, εἰκοσθετὴς ὢν τὴν ἡλικίαν
καὶ ἐνάμιλλος ἀμφοτέρων τῶν προκατόχων του. Ἄλλ' ἐν τῇ
ἀρχῇ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐκίνησε στάσιν ἐναντίον του ὁ στρα-
τάρχης τῆς Ἀνατολῆς Βάρδας ὁ Σκληρὸς, τὴν ὁποίαν κατέ-
βαλεν ὁ ἐκ τῶν ἐμπειροτέρων στρατηγῶν τῆς ἐποχῆς ἐκαίνης
Βάρδας ὁ Φωκᾶς. Ἐκ τῆς ἀνωμαλίας ταύτης ὠφελουμένη καὶ
ἡ Βουλγαρία ἐπανάστη καὶ πάλιν. Ὁ Βασίλειος, θέλων νὰ
παγιώσῃ τὴν μετὰ τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ἔνωσιν τῆς χώρας
ταύτης καὶ νὰ ἐξελληνίσῃ αὐτήν, ἐπεχείρησε πόλεμον μακρὸν
κατὰ τῶν ἐπαναστάντων βοϊδοδῶν τῶν Βουλγάρων, οἵτινες
εἶχον τότε ἡγεμόνα τὸν πολυμήρον Σαμουήλ. Καὶ ἐν τῇ ἀρχῇ
μὲν τοῦ πολέμου τούτου, ὅστις διήρκεσεν ἐκ διαλειμμάτων περὶ
τὰ 40 ἔτη, οἱ Βούλγαροι, στήσαντες τὴν πρωτεύουσαν αὐτῶν ἐν
τῇ πλησίον τῆς λίμνης Ὀχρίδος Πρέσπᾳ, κατώρθωσαν νὰ ἐπι-
κατένωσι τὰς ληστικὰς καὶ φονικὰς αὐτῶν ἐπιδρομὰς εἰς τὴν
Μακεδονίαν, τὴν Ἡπειρον καὶ τὴν Θεσσαλίαν, καὶ εἰς αὐτὴν
τὴν Ἑλλάδα, ἐνθα ἡπέιλυσαν καὶ τὴν Πελοπόννησον· ἐπέτυ-
χον μάλιστα καὶ αὐτὸν τὸν Βασίλειον, ὁδηγήσαντα ἐναντίον
αὐτῶν τὰ στρατεύματά του (981), νὰ τρέψωσιν εἰς φυγὴν. Με-
τὰ εἰκοσιπενταετὴ ὁμῶς ἀδιάκοπον καὶ πεισματώδη πόλεμον
κατώρθωσεν ὁ Βασίλειος νὰ κατατροπώσῃ τέλος πάντων τοὺς

Βουλγάρους. Προσπνέχθη ἐν τούτοις σκληρῶς πρὸς αὐτούς· διότι, ὡς λέγεται, ἐτύφλωσε 15 χιλιάδας αἰχμαλώτων, ἀφείς ἕνα μόνον ἐπὶ τοῖς 100, ἵνα καθοδηγήσῃ τοὺς τυφλοὺς εἰς τὰς πατρίδας αὐτῶν. Ἐντεῦθεν καὶ βουλγαροκτόνος, λέγουσιν, ἐκλήθη. Ἐπειδὴ δὲ τοῦτο κατεπτόησε τοὺς Βουλγάρους, καὶ ἐπειδὴ συνάμα ἐφρονέυθη καὶ ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Σαμουήλ Γαβριήλ ὑπὸ τινος τῶν βοϊβοδῶν, ἐπετεύχθη τελευταῖον (1018) ἡ ὀλοσχερὴς ὑποχείρῳσις τῆς Βουλγαρίας, καὶ κατέστη αὕτη ἐπαρχία ἑλληνική.

§ 14. Τὰ λοιπὰ βασιλείου τοῦ Β' αυτοκράτορος. Διαρκεῖντος τοῦ κατὰ τῶν Βουλγάρων πολέμου, Ὁθων ὁ Β', διαδεξάμενος (973) ὡς αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας τὸν πατέρα αὐτοῦ, ἐπεχείρησε νὰ καταλάβῃ τὴν κάτω Ἰταλίαν, ὡς ἀνήκουσαν αὐτῷ διὰ τὸν μετὰ τῆς Θεοφανοῦς γάμον. Ἄλλ' ὁ Βασίλειος κατάρθρωσε νὰ κατατροπώσῃ ὀλοσχερῶς διὰ τῶν στρατηγῶν του τὴν ἰσχυρὰν τοῦ Ὁθωνος δύναμιν περὶ τὸν Τάραντα, καὶ νὰ ἀνακτήσῃ (982) πάντα, ὅσα οἱ Βυζαντινοὶ εἶχον ἀποβάλλει ἐν Ἀπουλίᾳ καὶ Καλαβρίᾳ κατὰ τὰ τελευταῖα ἑκατὸν ἔτη. Μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ ὁ ἡγεμὼν τῶν Ῥώστων Βλαδίμηρος, ἀποφασίσας νὰ ἀσπασθῇ τὸν χριστιανισμόν, ἠθέλησε νὰ λάβῃ τὸ θρήσκευμα τοῦτο πρὸς ἐκείνων, παρὰ τῶν ὁποίων εἶχε δεχθῇ αὐτὸ καὶ ἡ προμήτωρ αὐτοῦ Ὁλγα. Ὅθεν κυριεύσας τὴν Χερσῶνα, κατοικουμένην ὑπὸ χριστιανῶν, ἐβαπτίσθη ἐν αὐτῇ, καὶ ἐζήτησε τότε σύζυγον τὴν τοῦ Βασιλείου ἀδελφὴν Ἀνναν. Λαβὼν δὲ ταύτην, καὶ τὴν Χερσῶνα ἀπέδωκε τῷ Βασιλείῳ, καὶ πιστὸς αὐτοῦ σύμμαχος ἕκτοτε διετέλεσε ¹. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον καὶ τὴν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὑποκινήθεισαν ὑπὸ τοῦ Βάρδα Φωκά στάσιν (989) κατέβαλεν ὁ Βασίλειος, καὶ τοὺς ἐμίρας τῆς Συρίας ὑπεχρέωσε

¹ Ἐκτοτε οἱ Ῥῶσσοι ἐκληρονόμησαν τὸν δικέφαλον αἵτον παρὰ τῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἤρξαντο νὰ ἐκπολιτίζωνται διὰ τῆς σχέσεως καὶ ἐπιμιξίας, ἣν εἶχον μετὰ τῶν Βυζαντινῶν. Ἐκτοτε δὲ καὶ αἱ χῶραι, ἐφ' ὧν ἤρχε τότε ὁ Βλαδίμηρος, ὑπέκυψαν ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας ὑπὸ τὴν πνευματικὴν κυριαρχίαν τοῦ πατριάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

νὰ ἀναγνωρίσωσι τὴν κυριαρχίαν του, καὶ τὸν ἡγεμόνα τῆς Ἀρμενίας ἠνάγκασε νὰ συνομολογήσῃ εἰρήνην μετ' αὐτοῦ.

§ 15. Ἡ εἰς Ἀθήνας ἀφίξις Βασιλείου τοῦ Β' καὶ ὁ θάνατος αὐτοῦ. Μετὰ τὸ τέλος τοῦ βουλγαρικοῦ πολέμου ὁ Βασίλειος, εἰσελάσας θριαμβευτικῶς εἰς τὴν Ἀχρίδα, ἥτις ἦτο ἡ μητρόπολις τῆς Βουλγαρίας, καὶ ἐν ἧ ἦσαν ἰδρυμένα τὰ βασιλεία τῶν βασιλέων αὐτῆς, μετέβη ἐκεῖθεν εἰς τὴν ἀγαπητὴν τοῦ Σαμουὴλ πόλιν Πρέσπαν, καὶ ἐκ ταύτης διὰ θριαμβευτικῆς πορείας ἔφθασεν εἰς Λαμίαν, ἐκεῖθεν δ' εἰς Θερμοπύλιν, καὶ διὰ τῆς Λοκρίδος καὶ Βοιωτίας εἰς Ἀθήνας (1019). Τὴν πορείαν ταύτην ἐθεώρησεν ἀπαραίτητον ὁ Βασίλειος, ὅφ' ἐνός μὲν ἵνα διατάξῃ τὰ κατὰ τὴν διοίκησιν τῶν χωρῶν, τὰς ὁποίας πρότερον κατεῖχον οἱ Βούλγαροι ἐν Θράκῃ, Μακεδονίᾳ καὶ Ἀλβανίᾳ, ὅφ' ἐτέρου δὲ ἵνα ἐπισκεφθῇ τὰς Ἀθήνας, περὶ ὧν τσαῦται ἔνδοξοι ὑπῆρχον ἀναμνήσεις. Ὅθεν μετὰ στρατοῦ λαμπρῶς παρατεταγμένου ἀνῆλθεν εἰς τὴν ἀκρόπολιν, εἰσῆλθεν εἰς τὸν Παρθενῶνα, ὅστις ἦτο τότε διεσκευασμένος εἰς περικαλλῆ ναὸν τῆς Παναγίας, εὐχαρίστησε τὸν θεὸν διὰ τὴν νίκην του, καὶ ἐκεῖθεν κατελθὼν ἐν παρατάξει εἰς τὸν Πειραιᾶ ἀπέπλευσεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐνθα ὡφεληθεὶς ἐπὶ μικρὸν ἐκ τῆς ἀνέσεως ἐπισκεύασε καὶ οὗτος τὸν ἀγωγὸν τοῦ Οὐάλεντος. Ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου ἠῤῥησαν αἱ δημόσιαι εἰσπράξεις, ἐπολλάπλασιασθῇ ἡ πώλησις τῶν τεχνουργημάτων, καὶ πολλὴν ἔλαβεν ἐπίδοσιν ἡ ἐμπορία. Ὁ τελευταῖος οὗτος τῶν βυζαντινῶν ἡρώων αὐτοκρατόρων τῆς μακεδονικῆς δυναστείας Βασίλειος ὁ Β', ἐβδομηκοντούτης γενόμενος, νοσήσας αἰφνης ἀπέθανε (τῷ 1025).

§ 16. Κωνσταντῖνος ὁ Η', Ῥωμανὸς ὁ Γ' καὶ Μιχαὴλ ὁ Δ'. Μετὰ Βασίλειον τὸν Β' ἄρχεται ἡ παρακμὴ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας. Βασίλειον τὸν βουλγαροκτόνον διεδέξατο ὁ ἀδρανὴς ἀδελφὸς αὐτοῦ Κωνσταντῖνος ὁ Η', ὅστις ἐπέζησε τρία μόνον ἔτη (μέχρι τοῦ 1028). Μετὰ ταῦτα ἐβασίλευσεν ὁ τῆς θυγατρὸς του Ζωῆς σύζυγος Ῥωμανὸς ὁ Γ' ὁ Ἀργυρὸς, ἀνὴρ λόγιος μὲν, ἀπειρος ὅμως περὶ τὰ πολεμικά·

διό και ἡττήθη εἰς τὴν κατὰ τῶν Σαρακηνῶν τῆς Συρίας ἐκστρατείαν. Ἀλλὰ τὴν ἥτταν αὐτοῦ ἠνώρθωσαν ὁ στρατηγὸς τοῦ Γεώργιος Μανιάκης, ὅστις προῦστατο τῶν περὶ τὸν ἄνω Τίγριν ἐπαρχιῶν. Ῥωμανὸν τὸν Γ' φρονευνέντα ἐν τῷ λουτρῷ διεδέξατο (1034) ὁ ἐρκατὴς καὶ ἔπειτα σύζυγος τῆς Ζωῆς Μιχαήλ ὁ Δ' ὁ Παφλαγών, ἀντὶ τοῦ ὁποίου, ἀσθενοῦς ὄντος τὸ τε πνεῦμα καὶ τὸ σῶμα ἐκυβέονα ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἰωάννης.

§ 17. Ἡ ἐπὶ Μιχαήλ τοῦ Δ' ἀπώλεια τῆς Ἱταλίας καὶ ἡ ἀποστasia τῶν Βουλγάρων. Ἐπὶ Μιχαήλ τοῦ Δ' ἀπεπειράθησαν οἱ Βυζαντινοὶ νὰ ἀφαιρέσωσιν ἀπὸ τῶν Ἀράβων τὴν πρὸ 200 ἐτῶν καὶ ἐπέκεινα ἀπολεσθεῖσαν Σικελίαν. Ἀλλ' ἐνῷ ὁ ἐκεῖ μαχόμενος στρατηγὸς Γεώργιος Μανιάκης, παραλαβὼν ἐπικούρους καὶ τοὺς ἐν τῇ κάτω Ἱταλίᾳ εὕρισκομένους τότε Νορμανδοὺς¹, ἐπέτυχε σχεδὸν τοῦ σκοπομένου, ἡ βυζαντινὴ αὐλὴ ἀπήγαγε τοῦτον, διαβληθέντα παρ' αὐτῇ, δέσμιον εἰς Κωνσταντινούπολιν. Οὕτως οὐ μόνον τὸ ἔργον τοῦ Μανιάκη ἐματαιώθη, ἀλλὰ καὶ οἱ μετὰ τὸν Μανιάκην ἀποσταλέντες εἰς τὴν Ἱταλίαν στρατηγοί, ἐπειδὴ δυσηρέστησαν τοὺς Νορμανδοὺς, ἐγένοντο παρτίτοι, ὅπως οἱ τελευταῖοι κυριεύσωσι (1041) τὴν κάτω Ἱταλίαν, ἐναπολειφθῶσι δὲ εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς μόνον ὁ Τάρξ, τὸ Βρεντήσιον καὶ δύο ἄλλαι πόλεις. Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἀπεστάτησαν πάλιν καὶ οἱ Βούλγαροι, καὶ οἱ κάτοικοι τοῦ Δυρραχίου, μὴ ὑποφέροντες τὴν δυναστείαν τοῦ διοικητοῦ των, ἐχειροτόνησαν ἴδιον ἡγεμόνα καὶ ἠνώθησαν ἀκολούθως μετὰ τῶν Βουλγάρων. Ἡ στάσις ὁμως αὕτη, διαρκέσασα ἔτος ὅλον περίπου, κατεβλήθη. Κατὰ τὸ αὐτὸ δὲ ἔτος ἀπέθανε καὶ Μιχαήλ ὁ Δ'.

1) Οἱ ἐκ τῆς Σκανδιναβίας οὗτοι Νορμανδοὶ ἐπιχείρησαν κατὰ τὸν μεσαιῶνα πολλὰς ἐπιδρομὰς εἰς τὰ παράλια τῆς βορείου θαλάσσης, τὴν Βρετανίαν, τὰς κάτω χώρας, τὴν Γαλλίαν, τὴν Ἰσπανίαν, τὴν Πορτογαλίαν καὶ εἰς τὴν μεσόγειον θάλασσαν. Ἐν Γαλλίᾳ μέγιστα κατέλαβον (911) τὴν ἀπ' αὐτῶν ὀνομασθεῖσαν ἐπαρχίαν Νορμανδίαν. Εἰς τὰ 1016 ἦλθον καὶ εἰς τὴν κάτω Ἱταλίαν, τὴν ὅποian διεπικλοῦντο τότε οἱ Σαρακενοὶ τῆς Σικελίας, οἱ Λομβάρδοι, οἱ ἐγγχώριοι καὶ οἱ βασιλεῖς τῆς Γερμανίας, μαχόμενοι πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς τοὺς Βυζαντινοὺς.

§ 18. Ζωή καὶ Μιχαήλ ὁ Ε' ὁ Καλαφάτης. Μετὰ Μιχαήλ τὸν Πιμφλαγόντα ἡ Ζωὴ υἱοθέτησε (1041) τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ Μιχαήλ τὸν Ε' τὸν Καλαφάτην, καὶ ἔστεψεν αὐτὸν βασιλέα. Ἄλλ' ὁ Μιχαήλ ὁ Ε' ἠθέλησε μετ' ὀλίγον νὰ ἀποβάλῃ τὴν κηδεμονίαν τῆς θετῆς αὐτοῦ μητρός, καὶ ἀποπέμψας αὐτὴν εἰς τὴν νῆσον Πρίγκηπον διέταξε νὰ ἀποκαρῇ μοναχή. Ἐπειδὴ δὲ οἱ δῆμοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀκούσαντες τοῦτο, ἀνεδύσαν «ἡμεῖς τοιοῦτον βασιλέα δὲν θέλομεν, ἀλλὰ τὴν ἀρχέγονον καὶ κληρονόμον καὶ ἡμετέραν μητέρα Ζωὴν», ὁ Μιχαήλ ἀντέστη μὲν κατ' ἀρχάς, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἠναγκάσθη νὰ ἀποχωρήσῃ εἰς μοναστήριον καὶ νὰ λάβῃ τὸ μοναχικὸν σχῆμα. Τότε ὁ λαὸς ἀνηγόρευσε βασιλίσσας τὰς δύο θυγατέρας Κωνσταντίνου τοῦ Η' τὴν Θεοδώραν μετὰ τῆς Ζωῆς (1042).

§ 19. Ζωὴ καὶ Κωνσταντῖνος ὁ Θ' ὁ Μονομάχος. Ἡ Ζωὴ, ἔνα οὐδετερώσῃ τὴν εἰς τὰ πράγματα παρουσίαν τῆς Θεοδώρας, πεντήκοντα ἡμέρας μετὰ τὴν ἐξωσιν τοῦ Καλαφάτου ἔλαβε τρίτον σύζυγον Κωνσταντῖνον τὸν Θ' τὸν Μονομάχον, καὶ τὴν ἐπιούσαν ἔστεψεν αὐτὸν βασιλέα. Οὗτος δὲν ἦτο μὲν χειρότερος τῶν ἀμέσως προκατόχων αὐτοῦ, εἶχεν ὅμως νὰ παλαίσῃ πρὸς πολλὰς δυσχερείας. Ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐστερήθη τὸ κράτος τοῦ ἀρίστου στρατηγοῦ τοῦ Γεωργίου Μανιάκη, διότι οὗτος ἀποσταλεῖς πρὸ μικροῦ ὑπὸ τῆς Ζωῆς εἰς τὴν Ἰταλίαν, καὶ ἀνακληθεὶς ἤδη ὑπὸ τοῦ Μονομάχου, ἐνῶ ἐβάδιζε κατὰ τῆς πρωτευούσης πεσὼν ἐκ τοῦ ἵππου ἐφανεύθη. Περὶ τὰ μέσα δὲ τοῦ αὐτοῦ ἔτους (1043) καὶ οἱ Ῥώσσοι, δυσαρεστηθέντες διὰ τὸν ἐπισυμβάντα ἐν Κωνσταντινουπόλει φόνον ἐπισήμου τινὸς ὁμοφύλου των, κατέπλευσαν μέχρι τοῦ Βοσπόρου. ¹ Καλοῦτοι μὲν ἀπεκρούσθησαν· δεινότερος ὅμως ἐχθρὸς ἐπαρουσιάσθη ἡδὴ ἀπ' ἀνατολῶν τὸ Τουρκικὸν ἔθνος τῶν Σελσούκων, τὸόποιον εἶχε κατακλύσει ἅπασαν τὴν μεταξὺ Ὠζου ποταμοῦ καὶ

1) Αὕτη ὑπῆρκεν ἡ τελευταία κατὰ τῶν Βυζαντινῶν ἐκστρατεία τῶν Ῥώσσων, διότι ἔκτοτε ἡ Ῥωσία περιπεσοῦσα ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας εἰς ὀλεθρίας ἐμφυλίους διενέξεις δὲν ἠδυνήθη πλέον νὰ ἐπιχειρήσῃ ἐξωτερικὰς κατακτήσεις.

τῆς Συρίας γῶραν, καὶ ἤρτισε νὰ παρέχῃ πράγματα εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς. Ἄλλ' ὥς εἰ μὴ ἤρκουσι οἱ ἐξωτερικοὶ οὗτοι πολέμιοι, τὸ κράτος ἐταράττετο καὶ ὑπὸ ἐσωτερικῶν συνωμοσιῶν καὶ στάσεων, καὶ ὁ βασιλεὺς περιέπιπτεν ἀπὸ σφάλματος εἰς σφάλμα. Κωνσταντῖνος ὁ Μονομάχος, μηδεμίαν ἔχων πρὸς τὴν Ζωὴν ἀγάπην, ἀπέβλεψε πρὸς τὴν ἀδελφὴν τοῦ Ῥωμανοῦ ὅστις κατήγετο ἐκ τοῦ ἐπισήμου καὶ ἰσχυροτάτου οἴκου τῶν Σκληρῶν. Ἐπειδὴ δὲ διεδόθη φήμη, ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐμελέτα νὰ καταστήσῃ ἐκποδὼν καὶ τὴν ἰδίαν σύζυγον καὶ τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς, ἵνα ἀναδείξῃ βασιλίσσαν τὴν ἐρωμένην του, ἡμέραν τινά, ἐνῶ ἡτοιμάζετο νὰ μεταβῇ εἰς ἐκκλησιαστικὴν τινα τελετὴν, τὴν στιγμὴν, καθ' ἣν ἐμελλε νὰ ἱππεύσῃ, φωνὴ ἀντήχησε ἐκ τοῦ μέσου τοῦ περισταμένου πλήθους αἷμας τὴν Σκληραϊναν βασιλίσσαν οὐ θέλομεν, οὐδὲ δι' αὐτὴν αἱ μάναι ἡμῶν αἱ πορφυρογέννητοι Ζωὴ τε καὶ Θεοδώρα θανοῦνται, καὶ πολλοὶ ἤθελον φονεῦθαι καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς ἴσως, ἐὰν δὲν ἐσπευδον αἱ βασιλίσσαι νὰ προκύψωσιν ἄνωθεν ἐκ τῶν ἀνακτόρων καὶ νὰ καθησυχάσωσι τὸ πλῆθος. Ὁ βασιλεὺς, ἐτοιμαζόμενος κατόπιν νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῶν νεωστὶ ἐμφανισθέντων πολεμίων, ἀπεβίωσε (1055).

§ 20. Θεοδώρα καὶ Μιχαὴλ ὁ ΣΤ' ὁ Στρατιωτικὸς. Ἐπειδὴ ἡ Ζωὴ εἶχεν ἀποθάνει πρὸ τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Θ', ὁ δὲ λαὸς διέσωζε πρὸς τὰ τελευταῖα λείψανα τοῦ μακεδονικοῦ οἴκου τὴν εὐνοϊάν του, ἀνηγορεύθη βασιλίσσα ἡ Θεοδώρα. Ὅτε δὲ μετὰ ἐν ἔτος ἐννόσησεν αὕτη, ἀπεφασίσθη νὰ ἀναβιβασθῇ εἰς τὸν θρόνον Μιχαὴλ ὁ ΣΤ' ὁ Στρατιωτικὸς, ὅστις ἦν βυζάντιος τὴν καταγωγὴν, γέρων ὅμως ἀνίκανος. καὶ ὅστις ἀνηγορεύθη βασιλεὺς εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον τῆς Θεοδώρας (1056). Ἄλλ' οἱ μεγάλοι τοῦ κράτους στρατηγοί, μὴ ἀνεχόμενοι τὸν Μιχαὴλ, ὅστις οὔτε κληρονομικὸν δικαίωμα εἶχεν ἐπὶ τοῦ θρόνου, οὔτε προσωπικὴν τινα ἀξίαν, στασιάζσαντες ἀπέδωκαν τὸ ὑπέρτατον τῆς ἐξουσίας ἀξίωμα εἰς τὸν ἐξ εὐκλεοῦς οἴκου καταγόμενον Ἰσαάκιον τὸν Κομνηνόν. Οὕτω λοιπὸν ἐξέλιπεν ἡ μακεδονικὴ δυναστεία, καὶ κατέλαβε τὸν θρόνον ἡ αἰκογένεια τῶν Κομνηνῶν (1057).

§ 21. Γενικά παρατηρήσεις. Ἡ μακεδονικὴ δυναστεία, ἥτις ἤρξεν ἐπὶ δύο ὁλοκλήρους αἰῶνας, ἐπραξε πολλὰ καὶ μεγάλα, ἵνα τελειοποιήσῃ τὸν ὀργανισμόν τοῦ κράτους, καὶ κατορθώσῃ, ἀντιπαραταττομένη εἰς τοσοῦτους καὶ τηλικούτους πολεμίους, νὰ συντηρήσῃ αὐτὰ, καὶ νὰ ἀνακτήσῃ πλείστας προαπολεσθείσας χώρας. Ἐπέτυχε δὲ τῷ ὄντι ὅπως δέχεται διότι ἀπὸ τῶν λαμπροτέρων χρόνων τοῦ Ἡρακλείου οὐδέποτε τὸ ἀνατολικὸν κράτος εἶχεν ἀποκτήσει ἐν τῷ κόσμῳ τοσοῦτον λαμπρὰν περιωπὴν, ὅσον ἐπὶ τῆς περιόδου ταύτης. Ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας τὸ βυζαντινὸν κράτος ἐν Εὐρώπῃ ἤρχεν ἀπὸ τοῦ Ἰστροῦ μέχρι τοῦ Ταϊνάρου καὶ μέχρι τῆς Ἀδριατικῆς καὶ τῆς Κροατίας· ἐν Ἀσίᾳ δὲ ἀπὸ Κοχλίδος μέχρι τῆς ἄνω Συρίας καὶ μέχρι τῆς μεγάλης Ἀρμενίας. Μολονότι δὲ κατὰ τὴν προηγουμένην περίδον τῆς εἰκονομαχίας, θεσπισθείσης τῆς ἀναστήλώσεως τῶν εἰκόνων, ἐκ τῶν λοιπῶν βουλευμάτων τῆς μεταρρυθμίσεως τὰ πλείστα τῶν ὑγιῶν ἀπέτυχον, ἡ μακεδονικὴ δυναστεία κατάρθωσε νὰ συμπληρώσῃ τὸν κυβερνητικόν, διοικητικόν, οἰκονομικόν καὶ στρατιωτικόν ὀργανισμόν τοῦ κράτους οὕτως, ὥστε ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ἐνδεκάτης ἐκατονταετηρίδος τὸ βυζαντινὸν κράτος ἦτο σχετικῶς τὸ πλουσιώτατον καὶ τεχνικώτατον τῶν ἐπὶ τῆς γῆς διοικουμένων κρατῶν. Διὸ ἡδύνατο νὰ συγκροτήσῃ οὐ μόνον πεζικὴν, ἀλλὰ καὶ νευτικὴν δύναμιν ἀξιώλογον ὑπὸ ἡγεμόνας ἐγκρίτους. Ἀλλ' ἐνῷ ἡ μακεδονικὴ δυναστεία συνεπλήρωσε καὶ ἐξελλήνισε τὴν νομοθεσίαν καὶ τὴν διοίκησιν, τὸ κράτος τοῦτο ἐν τούτοις δὲν ἡδυνήθη νὰ πεινωθῇ, διότι τὰ κοινωνικὰ καὶ ἠθικὰ αὐτοῦ ἐλαττώματα ἦσαν ἐκ τῶν ἀνεπανορθώτων κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, ἡ δὲ ἠθικὴ κατάστασις ὁσημέραι ἐχειροτέρευε, καὶ τὰ στοιχεῖα δὲ, ἅτινα ἀπῆρτιζον τὸν πληθυσμὸν τοῦτου ἦσαν ἑτεροεῖδη. Τῷ ὄντι ἡ πρώτη ἐθνικὴ βᾶσις τοῦ κράτους ὑπῆρχεν ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ, ἥτις κατεῖχε τὰς πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῶν Κερκυνίων μέχρι τοῦ Ταϊνάρου χώρας, τὰς νήσους, τὰς παραλίας τῆς Ἰλλυρίας, Μακεδονίας, Θράκης, τοῦ Εὐξείνου πόντου, καὶ ὅλα τὰ δυτικὰ παράλια τῆς μικρᾶς Ἀσίας. Μετὰ τῆς ἑλληνικῆς ὁμῶς φυλῆς συνηνώθησαν ὑπὸ τὸ

σκήπτρον τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἰδρυθείσης μοναρχίας καὶ ἄλλαι ποικίλαι φυλαί, κατοικοῦσαι κατὰ τὰς μεσογειοτέρας πρὸς βορρᾶν τῶν Κεραινῶν καὶ τοῦ Ὀλύμπου μέχρι τοῦ Ἰστρου χώρας, κατὰ τὰ ἐνδότερα τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἐν τῇ Συρίᾳ καὶ ἐν τῇ Αἰγύπτῳ. Αἱ δὲ φυλαὶ αὗται εἶχον μὲν ἐξελληνισθῆ διὰ τῆς μακεδονικῆς κυριαρχίας καὶ διὰ τῆς διαδόσεως τοῦ χριστιανισμοῦ, ἀλλὰ δὲν ἦσαν ἀδιαρρήκτως συνδεδεμέναι μετὰ τῆς ἑλληνικῆς· αἱ ἑτερόγλωσσοι μάλιστα ἦσαν ἀναφανδὸν πολέμιοι. Δι' ὅλα ταῦτα ὁ βίος τοῦ κράτους τούτου δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διαρκέσῃ ἐπὶ πολὺ. Συντέλεσε δ' οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν ἐξασθένησιν καὶ παραλυσίαν αὐτοῦ καὶ ἡ ὑπὸ τῶν Λατίνων μετ' ὀλίγον γενομένη κατὰκτησις.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΠΕΜΠΤΗ

ΑΠΟ ΙΣΑΑΚΙΟΥ ΤΟΥ ΚΟΜΝΗΝΟΥ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΛΑΤΙΝΩΝ
ΑΛΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ.

(1057 — 1204 μ. Χ.).

§ 1. Ἡ κατὰ τὴν πέμπτην περίοδον δυναστεία καὶ τὰ κυριώτερα γεγονότα. Ἡ περίοδος αὕτη ἄρχεται ἀπὸ τοῦ 1057 καὶ λήγει τῷ 1204, ἥτις ἀπὸ Ἰσαακίου τοῦ Κομνηνοῦ μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Λατίνων ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως περιλαμβάνει δὲ μίαν καὶ μόνην δυναστείαν τὴν τῶν Κομνηνῶν, ὑποδιαιρουμένην εἰς τρεῖς κλάδους, ἥτοι εἰς τοὺς ἰδίους Κομνηνοὺς, τοὺς Δούκας καὶ τοὺς Ἀγγέλους. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην συμβαίνουν αἱ σταυροφορίαι, ὧν ἡ τετάρτη ἔσχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἰδρυτὴν λατινικῆς αὐτοκρατορίας καὶ τὴν διανομήν τοῦ κράτους εἰς πολλὰς μικρὰς ἐπικρατείας, ἥτοι τὴν τοῦ βασιλεῖος τῆς Θεσσαλονίκης, τῆς ἡγεμονίας τῆς Ἀχαΐας, τοῦ δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν, τοῦ δουκάτου τῆς Νάξου καὶ τῶν ἐν Κρήτῃ βενετικῶν ἐπαρχιῶν, συνάμα δὲ καὶ τὴν σύστασιν τριῶν ἑλληνικῶν κρατῶν τοῦ τῆς Ἡπείρου ἐν Ἰουρῳπῃ, καὶ τῶν τῆς Νικαίας καὶ Τραπεζούντης ἐν Ἀσίᾳ.

§ 2. Ἰσαάκιος ὁ Α' ὁ Κομνηνός. Ὁ Ἰσαάκιος γενόμενος αὐτοκράτωρ ἐφάνη ἄξιος τοῦ θρόνου· ἐνησχολήθη ἐν πρώτοις εἰς τὸ νὰ βελτιώσῃ τὴν οἰκονομικὴν κατάστασιν τοῦ κράτους· ἐπεμελήθη ἅψ' ἑτέρου μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἰωάννου, εἰς τὸ νὰ ἐπέτρεψῃ τὴν στρατηγίαν τῶν δυτικῶν στρατευμάτων, εἰς τὸ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὰ σύνορα τοῦ κράτους, καὶ ἐνεψύχωσε τὴν

καλλιέργειαν τῶν ἐπιστημῶν. Κατ' αὐτὴν τὴν ἐποχὴν ἡ μασαν καὶ οἱ ἐπὶ σοφίᾳ διακεκριμένοι ἄνδρες, οἱ δύο πατριάρχαι ἀναδειχθέντες Κωνσταντῖνος Λεικούδης καὶ Ἰωάννης Ξιφιλίνος, ὡς καὶ ὁ τῆς συγκλήτου πρόεδρος Μιχαὴλ ὁ Ψελλός, ὁ πολυτίτωρ λεγόμενος, ὡς παραλαβὼν πάσας τὰς γνώσεις τῆς ἐποχῆς του. Ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος ἐξελέξατο διάδοχον οὐχί τινα τῶν συγγενῶν του, ἀλλὰ τὸν ἄνδρα, τὸν ὁποῖον αὐτός καὶ ὁ γενναῖος ἀδελφός του Ἰωάννης ἐθεώρησαν ἐπιτήδειον πρὸς τὸ ἄρχειν, Κωνσταντῖνον Ι' τὸν Δούκαν, εἰς ὃν καὶ ἀνέθετο ὁ Ἰσαάκιος, ζῶν ἔτι, τὴν κυβέρνησιν (1059). Ὁ Ἰσαάκιος ἐτελεύτησε (τῷ 1061) ἐν μοναστηρίῳ.

§ 3. Κωνσταντῖνος ὁ Δούκας καὶ Ῥωμανὸς ὁ Δ'. Μετὰ Ἰσαάκιον τὸν Α' ἐβασίλευσε Κωνσταντῖνος ὁ Ι' ὁ Δούκας, ὅστις ἠκολούθησε τὰ βήματα τῶν προκατόχων του. Οὗτος διώρισε πρὸ τοῦ θανάτου του διαδόχους τοὺς τρεῖς αὐτοῦ υἱοὺς, νέους ἔτι ὄντας, ἀναθεῖς τὴν ἐπιτροπείαν τῇ συζύγῳ αὐτοῦ Εὐδοκίᾳ, τῇ πολυωνύμῳ γενομένη ἐπὶ πολυμαθείᾳ, ἐπὶ τῷ ὅσῳ ὅμως τοῦ νὰ μὴ συνέλθῃ αὕτη εἰς δεύτερον γάμον. Ἀλλ' ἡ Εὐδοκία ἐπτά μῆνας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀνδρός της (1067) ἔγημε τὸν στρατηγὸν Ῥωμανὸν τὸν Δ' τὸν Διογένην. Οὗτος πολεμῶν κατὰ τῶν Τούρκων Σελσούκων¹, οἵτινες μέχρι τοῦδε πολεμοῦντες ἐναντίον τῶν Ἀράβων, ἀπέφευγον νὰ ἔλθωσιν εἰς

1) Οἱ Τούρκοι φαίνονται κατὰ πρῶτον εἰς τὴν ἱστορίαν περὶ τὰ μέσα τοῦ ἔκτου μ. Χ. αἰῶνος. Αἱ σχέσεις αὐτῶν μετὰ τοῦ Ἰουστιανοῦ καὶ τῶν διαδόχων του ἦσαν φιλικαί· ὁ Ἠράκλειος μάλιστα τοὺς εἶχε συμμάχους εἰς τοὺς κατὰ τῶν Περσῶν καὶ Ἀράβων πολέμους. Κατόπιν οὗτοι, ἀσπασθέντες τὸν Ἰσλαμισμόν, ἐτάχθησαν ὑπὸ τὴν σημαίαν τῶν καλιφῶν ἀλλὰ κατὰ τὸν ἑννατον αἰῶνα ἤγον καὶ ἔφερον τοὺς καλίφας οἱ ἄρχηγοι τῶν τουρκικῶν ταγμάτων, τὰ ὅπερ ἐπρὸς τὴν καλιφίαν. Κατὰ δὲ τὴν ἐνδεκάτην ἑκατονταετηρίδα (1045) φυ' ἡ τις αὐτῶν οἱ Σελσούκοι ὑπὸ ἀρχηγὸν τὸν Σελσούκ κατέρωθωσαν νὰ τυπτήσῃ καὶ ἴδιον κράτος τῶν Σελσουκιδῶν (οὗ πρωτοῦσσα ἦν ἡ Ἰμαδὰμ, καὶ ἀκολούθως ἡ Ἰσπαχάν), ἐξ οὗ παρήχθησαν κατόπιν πολλὰ μικρὰ κράτη σελσουκικά. Τοῦτου τοῦ Σελσούκ ὁ ἀνεψιὸς εἰσέβαλε (εἰς τὰ 1068) εἰς τὰς βυζαντινὰς ἐπαρχίας καὶ πρὸς αὐτὸν ἐπολέμησεν ὁ Ῥωμανός, Λαοθήκη Βέροιας

χειρὸς μετὰ τῶν Βυζαντινῶν, κατ' ἀρχὰς μὲν κῦδοκίμωσεν, ἀλλὰ τέλος νικηθεὶς ῥυμάλωτίσθη (τῷ 1071). Ὅτε ἐφθασεν ἡ εἰδησις αὕτη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὁ Ῥωμανὸς ἐκπύχθη ἐκ πτωτος, καὶ ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ ὁ πρεσβύτερος τῶν υἱῶν Κωνσταντίνου τοῦ Δούκα, Μιχαὴλ ὁ Ζ' ὁ Παρapiνάκιος. Οἱ Τοῦρκοι ἐν τούτοις προσκινέθησαν φιλανθρώπως καὶ βασιλικῶς πρὸς τὸν Ῥωμανόν· διότι ἀπέλυσαν αὐτόν, οὐδεμίαν ἄλλην ἀσφάλειαν ζητήσαντες· παρ' αὐτοῦ περὶ τῶν λύτρων, εἰμὴ τὸν βασιλικὸν του λόγον. Τότε ὁ μὲν Ῥωμανός, ἐπιστρέψας εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐπιχειρῶν ν' ἀνακτήσῃ τὴν ἀρχήν, συνελήφθη καὶ ἐτυφλώθη, καὶ τὰ πάνδεινα παθὼν ἀπέθανεν (1071) ἑλεεινῶς. Οἱ δὲ Τοῦρκοι Σελσούκοι ἐντὸς εἰκοσιν ἐτῶν ἐκυρίευσαν πολλὰ μέρη τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἐδίωξαν μάλιστα καὶ τοὺς Ἀρβᾶς ἀπὸ τῆς Ἱερουσαλήμ (τοὺς Φατιμίδας καλίφας).

§ 4. Οἱ λοιποὶ Δούκαί. Ὁ διαδεξάμενος Ῥωμανὸν τὸν Δ' Μιχαὴλ ὁ Ζ' ὁ Παρapiνάκιος, κατεγίνετο ἐνασχολούμενος εἰς τὸ νὰ διδάσκηται ὑπὸ τοῦ Ψελλοῦ νὰ συμπλέκῃ στίχους. Ἐπειδὴ δὲ ἐστασίασαν κατ' αὐτοῦ δύο ἐπίσημοι στρατηγοί, Νικηφόρος ὁ Βρυέννιος ὁ δούξ τοῦ Δυρραχίου, καὶ Νικηφόρος ὁ Βοτανειάτης ὁ ἐν Ἀσίᾳ στρατηγός, ὁ Μιχαὴλ ἀθυμήσας ἐνδύεται τὸ μοναχικὸν σχῆμα, καὶ γίνεται κατόπιν ἐπίσκοπος Ἐφέσου, παραχωρεῖ δὲ τὴν βασιλείαν εἰς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Κωνσταντῖνον, καὶ οὗτος εἰς Νικηφόρον τὸν Γ' τὸν Βοτανειάτην (1078), ὅστις διὰ τοῦ στρατηγοῦ Ἀλεξίου (ἀνεψιοῦ τοῦ Ἰσακίου τοῦ Α') κατώρθωσε νὰ καταβάλλῃ τὸν ἀντίπαλον αὐτοῦ Νικηφόρον τὸν Βρυέννιον. Ἀλλ' ἐνῷ οὗτοι ἤριζον περὶ τοῦ θρόνου, τὴν μὲν μικρὰν Ἀσίαν ἐλεγκάτουν οἱ Σελσούκοι, παρὰ δὲ τὸν Ἰστρον τὸ κράτος ἠπειλείτο ὑπὸ τῶν Οὐγγρων, Κροατῶν καὶ Βουλγάρων, ἐν δὲ τῇ Ἰταλίᾳ οἱ ἐκ Σλανδινανίας Νορμανδοὶ, οἵτινες εἶχον εἰσέλθει εἰς αὐτὴν ἀπὸ τοῦ 1016, κατώρθωσαν νὰ κυριεύσωσι πάσας τὰς ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν εἰσέτι κατεχομένας ἐκεῖ χώρας, καὶ ὁ Νορμανδὸς Ῥοβέρτος Γυσκάρδος (1081) ἀπεβιβάζετο εἰς Ἰλλυρίαν. Ἀλλ' οὐδὲ ὁ Βοτανειάτης ἐφύλαξε πολὺ τὴν ἀρχήν· διότι στασίασαντες δύο κατ' αὐτοῦ στρατηγοί, Ἀλέξιος καὶ Μελισσηνός,

ἐκθρονίζουσιν αὐτὸν (1081), καὶ τότε ἀναγορεύεται αὐτοκράτωρ ὁ Ἀλέξιος, ὁ δὲ Μελισσηνὸς λαμβάνει τὸ ἀξίωμα τοῦ καίσαρος. Ὁ Νικηφόρος ὁ Γ' ὁ Βοτανειάτης κείρεται μοναχὸς καὶ τελευτᾷ ἐν μοναστηρίῳ.

§ 5. Ἀλέξιος ὁ Α' ὁ Κομνηνός. Ἀλέξιος ὁ Α' ἐστὶν ὁ ἀρχηγέτης τῆς νέας τῶν Κομνηνῶν δυναστείας. Οὗτος ἐκυβέρνησεν (ἀπὸ τοῦ 1081) ἀγωνιζόμενος πάντοτε πρὸς τε τοὺς ἐσωτερικοὺς καὶ ἐξωτερικοὺς τοῦ κράτους ἐχθρούς· διότι δὲν ἐπαυσαν καὶ ἐπ' αὐτοῦ αἱ ἀπὸ δυσμῶν ἐπιθέσεις τῶν Νορμανδῶν, οὐδ' αἱ ἀπὸ βορρᾶ εἰσβολαὶ ἀγρίων φυλῶν, οὐδ' αἱ ἀπὸ ἀνατολῶν κατακτήσεις τῶν Τούρκων Σελσούκων, οἵτινες μάλιστα συνέστησαν ἐν μικρᾷ Ἀσίᾳ τὸ κράτος τῆς Νικαίας, ὅπερ ἔφερε κατόπιν τὸ ὄνομα καὶ κράτους τοῦ Ἰκονίου. Ἀλλὰ καὶ αἱ σταυροφορίαι, αἵτινες ἤρξαντο ἐπὶ τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, ἐδυσχέραινον τὴν διοίκησιν τῆς ἐπικρατείας του, διότι κῆρυξαν τὸν ἀριθμὸν τῶν ξένων μισθοφόρων, καὶ τῶν ἐν τῇ πρωτευούσῃ ἐγκατασταθέντων ἀλλοδαπῶν¹, καὶ ἠλλοίωσαν ἐπὶ μᾶλλον τὸν ἠθικὸν χαρακτῆρα. Ὁ συνετὸς οὗτος αὐτοκράτωρ, τοῦ ὁποίου τὸν βίον περιέγραψεν ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ Ἄννα ἡ Κομνηνή, ἀπέθανε τῷ 1118.

§ 6. Τὰ αἵτια καὶ ἡ ἀφορμὴ τῶν σταυροφοριῶν. Σταυροφορίαι καλοῦνται αἱ ἐκστρατεῖαι, αἵτινες ἐγένοντο ἐν διαστήματι δύο ἐκατονταετηρίδων (ἀπὸ τοῦ 1096—1291) ἐπὶ σκοπῷ τοῦ νὰ ἀπελευθερωθῇ ἡ Ἱερουσαλὴμ, τὴν ὁποίαν ἀφ' ἡμέρας οἱ Μουσουλμάνοι ἀπὸ τῶν Ἀράβων, δὲν ἠδύναντο νὰ ἐπισκέπτωνται ἄνευ ταλαιπωριῶν καὶ κινδύνων οἱ χριστιανοί, οἵτινες ἀπὸ τῆς τετάρτης μ. Χ. ἐκατονταετηρίδος ἤρξαντο νὰ μεταβαίνωσιν ἐκεῖ, ἵνα προσκυνῶσι τὸν ἁγίον τάφον τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν. Ἀλλ' ἡ ἀληθὴς αἰτία τῶν σταυροφοριῶν εἶναι ὁ φόβος, ὃν ἐνέπνεον εἰς τὴν Δύσιν οἱ Μουσουλμά-

1) Ἐν Κωνσταντινουπόλει κατεῖχον ὁλόκληρα τμήματα καὶ πρὸ τῶν σταυροφοριῶν ἔτι οἱ Ἑνετοὶ, Πισάται καὶ Γενουαῖοι, ἐκτὸς δὲ τούτων καὶ οἱ Τούρκοι καὶ οἱ Ἀράβες, οἵτινες εἶχον ἴδιαν τρόπον τινὰ ἡμπερικὴν πολιτείαν.

νοι, οἵτινες καταστάντες ἤδη κύριοι ὅλης τῆς Ἀνατολῆς ἦσαν ἔτοιμοι νὰ στρέψωσι τὰς δυνάμεις αὐτῶν κατὰ τῆς Δύσεως, καὶ νὰ καταστήσωσιν αὐτὴν ἐπαρχίαν τοῦ ἐκτεταμένου κράτους τοῦ προσηύτου των Μωάμεθ. Διὰ τοῦτο βλέπομεν, ὅτι καὶ οἱ μονάρχαι τῆς Δύσεως μέγα ἔλαβον ἐνδιαφέρον, καὶ μέγαν ἔδειξαν ζῆλον ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Παλλαιστίνης, καὶ οἱ Πάπαι μετεχειρίσθησαν πρὸς τοῦτον τὸν σκοπὸν τὴν μεγάλην ἐπιρροήν, τὴν ὁποίαν εἶχον κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην καὶ ἐπὶ τῶν βασιλείων καὶ ἐπὶ τῶν λαῶν, ἵνα διεγείρωσι τοὺς μὲν καὶ τοὺς δὲ, καὶ ὁπλίσωσιν αὐτοὺς ἐναντίον τῶν ἀλλοπίστων. Διὸ κύριος σκοπὸς τῶν τε μοναρχῶν καὶ Παπῶν ἦτο νὰ κατακτήσωσι τὴν Παλλαιστίνην, καὶ σχηματίσαντες ἐκεῖ χριστιανικὸν κράτος νὰ ἀναχαιτίσωσι τὴν ὁρμὴν τῶν Μουσουλμάνων, καὶ νὰ προφυλάξωσιν οὕτω τὴν Εὐρώπην ἀπὸ τῶν ἐπιδρομῶν αὐτῶν. Ὅθεν ὅτε Πέτρος ὁ Ἐρχιμῆτης ὁ ἐξ Ἀμβιανοῦ, ὃν ἡ Ἀννα Κομνηνὴ Κουκουπέτρον ὀνομάζει, ἐπιστρέψας ἐκ τῆς Παλλαιστίνης ἐνθα εἶχε μεταβῆ καὶ οὗτος ἵνα προσκυνήσῃ, διηγήθη εἰς τὸν Πάπαν Οὐρβανὸν τὸν Β' τὴν ἀθλίαν κατάστασιν τῶν ἐν Ἀνατολῇ χριστιανῶν καὶ ἐπέδωκεν, ὡς λέγουσιν, αἵτησιν τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων, διὰ τῆς ὁποίας οὗτος ἐπεκαλεῖτο ἐπιμόνως τὴν βοήθειαν τῶν τῆς Δύσεως χριστιανῶν ὑπὲρ τῶν περὶ τὸν Ὀρβανὸν ἀδελφῶν αὐτῶν, ὁ Πάπας ἔδωκεν ἐντολήν εἰς τὸν Πέτρον νὰ περιέλθῃ γῶρας καὶ πόλεις, ἵνα παρασκευάσῃ τὰ πνεύματα εἰς τὴν μεγάλην ἐπιχείρησιν τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς ἀγίας Γῆς ἀπὸ τῶν χειρῶν τῶν ἀλλοπίστων. Μετὰ τὴν προπαρασκευὴν ταύτην, ὁ Πάπας ἀνεκήρυξεν ἐν τῇ συνόδῳ, ἣτις ἐγένετο ἐν Πλακεντίᾳ (1095) ἐν ὑπαίθρῳ, ἕνεκα τοῦ συναιθροισθέντος ἀπείρου πλήθους, ὅσα ἔμαθε παρὰ τοῦ Πέτρου, καὶ κατέπεισε τοὺς παρόντας νὰ ὑποσχεθῶσι τὴν συνδρομὴν αὐτῶν πρὸς βοήθειαν τῶν κατατεθλιμμένων ἀδελφῶν των. Τὸ ἐν Πλακεντίᾳ κατὰ τὸ ἔαρ ἀρξάμενον ἔργον συνεπληρώθη κατὰ τὸ φθινόπωρον (1096) ἐν Κλαρμοντίῳ, ὅπου ὁ Οὐρβανὸς συνεκάλεσε νέαν σύνοδον, ἐν ᾗ συνέρρευσαν ἀναρίθμητοι σχεδὸν ἄνθρωποι. Ἐκεῖ ὁ Πάπας, ἀγορεύσας πρὸς τὸ πλῆθος τοσαύτην ἐνεποίησεν ἐντύπωσιν, ὥστε οἱ ἀκροαταὶ μὲν ἐπέτρεψαν αὐτῷ

νά περατώσῃ τὸν λόγον, τὸν ὅποιον κατέπαυσε λέγων «ὅς ἀπαρνήθη ἑλστος ἑαυτὸν, καὶ ὅς λάβῃ τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, ἵνα κερδίσῃ τὸν Χριστόν». Ἀπαντες ἐπεβόησαν ὁμοφώνως «αὕτη ἡ βουλὴ Κυρίου». Πολλαὶ δὲ χιλιάδες ἐπεβόησαν νά συμπεριληφθῶσι πάραυτα εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀγίων μαχητῶν, οἵτινες, ἐπειδὴ προσέραπτον ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ αὐτῶν ὤμου ἐρυθρὸν σταυρὸν, ἐκλήθησαν σταυροφόροι.

§ 7. Τὰ ἐκ τῶν σταυροφοριῶν προκύψαντα τοῖς Βυζαντινοῖς ἀποτελέσματα. Μολονότι αἱ σταυροφορίαι θεωροῦνται ὑπὸ τῆς Δύσεως ὡς ἀποτέλεσμα θρησκευτικοῦ αἰσθήματος καὶ ἀρχὴ ἀναγεννήσεως καὶ πολιτισμοῦ, οἱ χριστιανοὶ ἐν τούτοις τῆς Ἀνατολῆς, ὅτε εἶδον τὰ ἄγρια ἐκεῖνα στίφη λυμαινόμενα τὰς βυζαντινὰς ἐπαρχίας, λεηλατοῦντα καὶ καταστρέφοντα αὐτάς, καὶ τοὺς ἱερεῖς μάλιστα τοῦ Χριστοῦ σφάζοντα ἐπὶ λόγῳ ὅτι οὗτοι ἦσαν αἰρετικοί, ἐλκυσμὸν ἔσθοντες ὅτι αἱ ἐκστρατεῖαι αὐταὶ εἶχον θρησκευτικὸν σκοπὸν, καὶ ἤρχισαν ν' ἀγανακτῶσι καὶ νά ἀποστρέφονται τοὺς σταυροφόρους, ἐχθρικῶς πρὸς αὐτοὺς διατεθέντας. Εἶναι ἀληθές, ὅτι ἡ πρώτη σταυροφορία ἐφάνη ὅτι ἐνίσχυσε τρόπον τινά τὸ βυζαντινὸν κράτος· ἀλλὰ τοῦτο χρεωστεῖται εἰς τὴν σύνεσιν καὶ ἐπιδεξιότητα τοῦ τότε βασιλεύοντος Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ. Ἐν τούτοις καὶ αὕτη καὶ αἱ ἐπόμεναι ἐσάλυσαν ἐπὶ μᾶλλον καὶ ὑπέσκαψαν τὰς βάσεις τῆς αὐτοκρατορίας.

§ 8. Ἰωάννης ὁ Β' καὶ Μανουὴλ ὁ Α'. Τὸν Ἀλέξιον διεδέξατο ὁ ἀνδρεῖος καὶ εὐγενὴς αὐτοῦ υἱὸς Ἰωάννης ὁ Β'. ὁ Καλοῖωάννης, ὅστις ὑπερεμάχυνε γενναίως ὑπὲρ τοῦ πανταχόθεν πολεμουμένου κράτους του. Ἀλλὰ καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Ἰωάννου Μανουὴλ ὁ Α', ὅστις ἐβασίλευσεν ἀπὸ τοῦ 1143—1180, ὑπῆρξε γενναϊότερος μάλιστα καὶ τοῦ πατρός του. Ἀμφότεροι δὲ ἐκυβέρνησαν κατὰ τὸ αὐτὸ πνεῦμα, καθ' ὃ καὶ ὁ Ἀλέξιος. Ὁ Μανουὴλ μάλιστα, ἵνα ἀπαλλάξῃ τὸ κράτος αὐτοῦ ἀπὸ τῶν διχάσεων τῶν σταυροφόρων, συνεμάχυνε μετὰ τῶν Τούρκων Σελσούκων κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας Κορράδου τοῦ Γ' καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Λευδοβίκου τοῦ Ζ' ἐπὶ τῆς δευτέρας σταυροφορίας. Ἀφοῦ δὲ παρήλθεν ἡ

θύελλα αὕτη, ἐπειδὴ οἱ Νορμανδοὶ εἶχον ἐν τῷ μεταξὺ κυ-
ριεύσει τὴν νῆσον Κέρκυραν, ὁ Μανουὴλ ἐστράφη κατ' αὐτῶν,
καὶ μετὰ μακρὰν πολιορκίαν τοὺς ἐξεδίωξεν ἐκ τῆς νήσου ταύ-
της, καὶ τοὺς ἠνάγκασε νὰ ζητήσωσι τριακονταετὴ εἰρήνην.
Ἀκολούθως ἐδραμεν ἐπὶ τὸν Ἰστρον διὰ τὰ κατὰ τὴν Σερβίαν
καὶ Οὐγγαρίαν πράγματα. Διότι ὁ μὲν Ζουπάνος, ἥτοι ἡγεμὼν
τῶν Σέρβων, οἵτινες πρὸ καιροῦ ἦσαν ὑποτελεῖς εἰς τοὺς Βυ-
ζαντινοὺς, ἀπεποιήθη νὰ πληρώσῃ τὸν ὀφειλόμενον φόρον, οἱ
δὲ Οὐγγροὶ ὑπεβοήθουν αὐτόν. Ἄλλ' ὁ Μανουὴλ ἐπελθὼν,
τοὺς μὲν Σέρβους ὑπέβαλεν εἰς βαρυτέρους ὅρους τῶν προηγου-
μένων, ἀπὸ δὲ τῶν Οὐγγρων ἀφῆρσε τὴν Βοσνίαν (1153).
Καὶ ἐν Ἰταλίᾳ δὲ πολλὰς ἀπὸ τῶν Νορμανδῶν ἀφῆρσε χώρας
διὰ τοῦ γενναίου αὐτοῦ στρατηγοῦ Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου·
μετὰ τὸν θάνατον ὅμως τούτου τὰς ἀπώλεσεν. Ἐπίσης δ' ὑπῆρ-
ξεν ἀτυχὴς ἡ εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἐκστρατεία τοῦ Μανουὴλ·
διότι, μολονότι ἐπῆλθεν αὐτοπροσώπως κατὰ τοῦ Ἰκονίου,
ἐπαθεν ἥτταν ἐπονεδιστον (1174).

§ 9. Ἀλέξιος ὁ Β' καὶ Ἀνδρόνικος ὁ Α'. Ὁ
υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Μανουὴλ Ἀλέξιος ὁ Β' (1181) ἦτο παῖς,
ὅτε ἀπέθανεν ὁ πατὴρ του, ἡ δὲ ἐπιτροπεύσασα αὐτοῦ μήτηρ,
ἀσύνετος. Ὡφελούμενος ἐκ τούτων, ὁ ἐν τῇ αὐλῇ ζῶν πρότε-
ρον ἐξάδελφος αὐτοῦ τοῦ Μανουὴλ Ἀνδρόνικος, ἀκόλαστος,
πανούργος καὶ μοχθηρὸς ἀνὴρ, εἰσῆλασε μετὰ δυνάμεως ἰσχυρᾶς
εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἔσφαξε μετ' ἀπαράδειγματίστου
σκληρότητος ὅλα τὰ μέλη καὶ τοὺς φίλους τῆς αὐτοκρατορι-
κῆς οἰκογενείας, καὶ τελευταῖον καὶ αὐτὸν τὸν αὐτοκράτορα,
καὶ κατέλαβε τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν (1183—1185). Ὁ Ἀνδρό-
νικος ἐν τούτοις, ἐδείχθη συμπαθὴς πρὸς τὰς πτωχοτέρας κλά-
σεις, καὶ ἔδειξε πολλάκις σύνεσιν καὶ ὀξύνοϊαν, ἐνίοτε δὲ καὶ
πρόχρητα καὶ δικαιοσύνην. Ἐπεχείρησε δὲ καὶ μεγάλας οἰκοδο-
μὰς, ἵνα παράσχω ἐργασίαν εἰς τοὺς πολλοὺς, καὶ ἐπροστάτευσ-
τὴν ἐπιστήμην, λόγιος ὢν· ἐμάστισεν ὅμως τὰς ἀνωτέρας τῆς
κοινωνίας τάξεις, κατατρέχων τὴν πλεονεξίαν τῶν μεγιστάνων
καὶ τὰς καταχρήσεις τῶν ὑπαλλήλων ὡμῶς καὶ ἀπανθρώπως.
Ἐπειδὴ δὲ πολλὰ τοῦ κράτους μέρη ἐπ' αὐτοῦ κατελήφθησαν

ὕπὸ τῶν ἐχθρῶν, κατώρθωσε διὰ στάσεως συγγενῆς τῆς τοῦ
 φονευθέντος αὐτοκράτορος ὁ Ἰσαάκιος ὁ Β', ὁ ἐκ τοῦ οἴκου
 τῶν Ἀγγέλων, νὰ καταλάβῃ τὸν θρόνον, παραδούς τὸν Ἀνδρό-
 νικον εἰς τὸν ὄχλον, ὅστις τὸν ἐφόνευσε διὰ σκληρῶν μαρτυρίων.

§ 10. Ἰσαάκιος ὁ Β' ὁ Ἀγγέλως καὶ ἡ ἀνα-
 στήσασα τοῦ βουλγαρικοῦ κράτους. Ἰσαάκιος
 ὁ Β', ὁ Ἀγγελος, ἐκυβέρνησεν ἀπὸ τοῦ 1185—1195. Οὗτος
 ὑπῆρξε φιλήδονος καὶ ἡδυπαθής· τὴν δὲ κυβέρνησιν αὐτοῦ συν-
 ὤδουσιν πολλὰ δυστυχήματα· διότι, θελήσας νὰ καταβάλλῃ
 τὸν ἔγγονον τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Μανουὴλ Ἰσαάκιον, τὸν ἐπὶ
 Ἀνδρονίκου τὴν Κύπρον καταλαβόντα, ἀπέτυχεν· ἐπιβαλὼν δὲ
 βαρεῖς φόρους εἰς τὰ παρὰ τὸν Αἴμον βλαχικὰ καὶ βουλγαρικὰ
 φύλα, τὰ ἐποῖα πρότερον ἐτήσιον μόνον φόρον κατέβαλλον καὶ
 ἐδίδον στρατιώτας εἰς τὸν στρατὸν, προκάλεσε ροδερὴν στά-
 σιν, ἀπὸ τῆς ὁποίας προέκυψε νέον βουλγαρικὸν κράτος (1186),
 καὶ νέαι ἤρξαντο κατὰ τῶν Βυζαντινῶν ἐπιδρομαί. Συνεπά-
 χησε προσέτι καὶ μετὰ τοῦ Σχλαδίνου κατὰ τοῦ Φριδερίκου
 τοῦ Βαρβαρόσα κατὰ τὴν τρίτην σταυροφορίαν,¹ ἵνα ἐμποδίσῃ
 τὴν διάθασιν αὐτοῦ, ἀλλὰ δὲν τὸ κατώρθωσε. Διότι ὁ Φρι-
 δερίκος, κυριεύσας ἐξ ἐφόδου τὴν Ἀδριανούπολιν, κατέλαβεν
 ἅπασιν τὴν μέχρι Μακεδονίας χώραν, καὶ διὰ βυζαντινῶν
 πλοίων κατώρθωσε νὰ διαπεραιώσῃ τὸν στρατὸν του διὰ τοῦ
 Ἑλλησπόντου εἰς τὴν Ἀσίαν. Ἐκεῖ δ' ἐπεχείρησαν μὲν οἱ
 Σελσούκοι τοῦ Ἰκονίου νὰ διακωλύσωσι τὴν παράδοδόν του, ὁ
 Φριδερίκος ὁμῶς οὐ μόνον καὶ τοὺς ἐχθροὺς ἐκείνους κατετρό-
 πωσεν, ἀλλ' ἐγένετο καὶ κύριος τοῦ Ἰκονίου, τὸ ὁποῖον εἶχον
 καταστήσει πρωτεύουσαν τοῦ κράτους των οἱ σουλτάνοι τῆς
 Νικαίας, ἀφοῦ κατὰ τὴν πρώτην σταυροφορίαν ἐκυρίευσαν τὴν
 Νίκαιαν οἱ σταυροφόροι. Ὁ Ἰσαάκιος τέλος ἐτυφλώθη καὶ
 ἐφυλακίσθη ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἀλεξίου τοῦ Γ'.

1) Τὴν τρίτην σταυροφορίαν ἤγον οἱ τρεῖς ἡγεμόνες τῆς Δύσεως Φρι-
 δερίκος ὁ Βαρβαρότας αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας, Φίλιππος ὁ Αὐγου-
 στος βασιλεὺς τῆς Γαλλίας, καὶ Ριχάρδος ὁ Λεοντόκαρδος βασιλεὺς
 τῆς Ἀγγλίας.

§ 11. Ἀλέξιος ὁ Γ'. Ἀλέξιος ὁ Γ' ὑπῆρξεν ὀλιγώτερον ἄξιος Ἰσαακίου τοῦ Β', διότι ἐνῶ ἅψ' ἐνὸς ἐδύρου τὸ κράτος οἱ Βούλγαροι, ἅψ' ἐτέρου δὲ πολλὰ ἑλληνικὰ πόλεις τῆς Μικρᾶς, Ἀσίας ἐκουσίως ὑπετάσσοντο εἰς τοὺς Τούρκους Σελσούκους, ἄλλεπάλληλοι δὲ συνέβαινον στάσεις ἐν τῷ ἐσωτερικῷ, Ἀλέξιος ὁ Γ' ἐσυλαγώγει τὰ κειμήλια τῶν ἐκκλησιῶν καὶ αὐτῶν τῶν βασιλείων τάφων, κα' ἐθλίβε τὴν χώραν δι' ἀνηκούστων καταπίεσεων. Ἐπειδὴ δὲ δυσηρέστησε καὶ τοὺς ἐν τῇ πρωτεύουσῃ Ἐνετούς διὰ τῶν ὑπερμέτρων φορολογιῶν του, οἱ τελευταῖοι οὗτοι προθύμως παρέσχον συνδρομὴν κατ' αὐτοῦ, εὐθὺς ὡς ἐπαρουσιάσθη εὐκαιρία κατὰ τὴν τετάρτην σταυροφορίαν, ἥτις ἐγένετο ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου.

§ 12. Τετάρτη σταυροφορία. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ιγ' ἑκατονταετηρίδος συνηθροίσθησαν πολλοὶ Γάλλοι καὶ Ἰταλοὶ ἱππῶται ὑπὸ τὰς ὁδηγίας τοῦ κόμητος Μοντεφερράτου Βονιφατίου καὶ Βαλδουίνου τῆς Φλανδρίας εἰς τὴν Βενετίαν, διὰ νὰ μεταβῶσιν εἰς τοὺς ἁγίους τόπους. Τότε ἐνεφανίσθη πρὸς αὐτοὺς Ἀλέξιος ὁ υἱὸς τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου, ἱκετεύων καὶ αἰτῶν τὴν βοήθειαν αὐτῶν κατὰ τοῦ ἄρπαγος τοῦ θρόνου Ἀλεξίου τοῦ Γ'. Βεβαιώσας δὲ ὁ υἱὸς τοῦ Ἰσαακίου, ὅτι θέλει ἀνταμειψεῖ τοὺς σταυροφόρους γενναίως, καὶ ὑποσχεθεὶς ὅτι θὰ ὑποιᾷ τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν εἰς τὸν Πάπαν, καὶ θὰ βοηθήσῃ αὐτοὺς εἰς τὸ νὰ ἐπανακτήσωσι τὴν Ἱερουσαλήμ, τοὺς κατέπεισε νὰ τὸν βοηθήσωσιν. Ἀποφασισθεῖσιν λοιπὸν τῆς ἐπιχειρήσεως, ἀπετάθησαν οἱ σταυροφόροι πρὸς τὸν γηραιὸν καὶ φιλόδοξον τῆς Ἐνετίας Δόγην, Ἐρρίκον τὸν Δάνδολον, ἐννενηκονταετῇ μὲν καὶ τυφλὸν σχεδὸν ὄντα, ἀλλ' ἔχοντα εἰσέτι ἄκμαϊον τὸ πνεῦμα, καὶ ἤτησαν παρ' αὐτοῦ ὅπως οἱ Ἐνετοὶ μεταβιβάσωσι τούτους εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

§ 13. Οἱ σταυροφόροι πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οἱ σταυροφόροι ἔφθασαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔαρος 1203· ἀπεβιβάσθησαν δὲ εἰς τὴν ἄσιατικὴν παραλίαν τοῦ Βοσπόρου, καὶ μετὰ τινὰς ἡμέρας διεπεραιώθησαν ἐκείθεν εἰς τὴν βόρειον ἀκτὴν τοῦ λιμένος τῇ μεγαλονότῳ, καὶ κατέλαβον τὸ Πέρα καὶ τὸν Γκαλατᾶν. Ἐν

οὕθεν προεχώρησαν διὰ ξηρᾶς ἀνωθεν τοῦ λιμένος μέχρι τῶν
ειχῶν τοῦ Βυζαντίου. Ἀποῦ δὲ ἐνέβαλον καὶ τὸν στόλον εἰς
τὸν Κεράτιον Κόλπον, ἐγένετο γενικὴ ἔφοδος ἀπὸ τε ξηρᾶς
καὶ θαλάσσης. Ἡ ἔφοδος αὕτη, μολονότι ἀπέτυχε, τοσοῦτον
ὡς ἐνέβαλε τρόμον εἰς τὸν αὐλιον αὐτοκράτορα, ὥστε οὗτος
ὅν ἐπελθοῦσαν νύκτα ἔφυγεν ἐκ τῆς πρωτεύουσας, συμπαρα-
χθὼν μὲν τοὺς θησαυροὺς καὶ τὰ κειμήλια, καταλιπὼν δὲ
τοὺς ὑπηκόους, τὴν γυναικα καὶ τὰς θυγατέρας αὐτοῦ εἰς τὴν
ἄλυσιν των.

§ 14. Ἡ εἰς τὸν θρόνον ἐπάνοδος Ἰσακί-
ου τοῦ Β' καὶ οἱ σταυροφόροι. Ἀποῦ ἐξέλιπεν ὁ
Ἀλέξιος ὁ Γ', οἱ Βυζαντινοὶ ἀνεβίβασαν μὲν εἰς τὸν θρόνον τὸν
εὐφλὸν Ἰσακίον, ἀλλ' οἱ σταυροφόροι δὲν ᾔθελον νὰ ἀφῇσωσιν
Ἀλέξιον τὸν Δ', τὸν υἱὸν τοῦ Ἰσακίου, ἐλεύθερον, πρὶν ἢ ὁ
πατήρ ἐπικυρώσῃ ὅσα ἐκεῖνος ὑπεσχέθη εἰς αὐτούς. Ὅθεν ὁ Ἰ-
σαάκιος ἠναγκάσθη νὰ συναινέσῃ εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ υἱοῦ του μετὰ
τῶν σταυροφόρων συντεθειμένα, καὶ οὕτως ἀνέλαβε τὸν θρόνον
μετὰ Ἀλεξίου τοῦ Δ', οἱ δὲ σταυροφόροι εἰσῆλθον ὡς φίλοι εἰς
τὴν Κωνσταντινουπόλιν καὶ μετὰ τινὰς ἡμέρας ἐξεχώρησαν εἰς
τὰ ἐπέκεινα τοῦ λιμένος προάστεια. Ἐπειδὴ δ' ὁ Ἰσαάκιος δὲν
ἠδύνατο νὰ ἐκπληρώσῃ τὰς ὑπερόγκους ὑποχρεώσεις, ἃς ἀνέλα-
βε, πρὸς τοὺς Λατίνους, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἶχε χρεῖαν ἥς ἐπι-
κουρίας τῶν Λατίνων κατὰ τῶν ἰδίων ὑπηκόων, κατέπεισε τοὺς
σταυροφόρους καὶ τὸν ἐνετικὸν στόλον νὰ διατρίψωσι παρ' αὐτῷ
μέχρι τοῦ προσεχοῦς ἔαρος. Μακρὰ ὅμως μετὰξὺ Βυζαντινῶν
καὶ Λατίνων εἰρήνη δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπικρατήσῃ· διότι οἱ Βυ-
ζαντινοὶ ἐκτὸς τοῦ θρησκευτικοῦ μίσους, ὅπερ ἔτρεφον κατ' ἐ-
κείνων, ἔπασχον πρὸς τούτοις καταπιεζόμενοι διὰ τὴν χρημα-
τικὴν ἀπότισιν, οἱ δὲ Λατῖνοι ὑπέθαλπον τὴν καθ' ἑαυτῶν δυ-
σμένειαν διὰ τοῦ βιαίου των χαρακτῆρος· τέλος οἱ ἐν Κωνσταν-
τινουπόλει μέτοικοι Λατῖνοι ἔδωκαν ἀφορμὴν εἰς τὴν ἐκρηξιν
τῶν ἐχθροπραξιῶν. Οὗτοι, φθονοῦντες τοὺς πολλοὺς καὶ πλου-
σίους Μωαμεθανοὺς ἐμπόρους τῆς Κωνσταντινουπόλεως, πα-
ρώτρυναν μοῖραν τινα τῶν σταυροφόρων νὰ ἐπιχειρήσῃ νὰ κα-
τεδαφίσῃ τὸ πρὸ 13 ἔτων δυνάμει συνθήκης μετὰ τοῦ Σαλα-

δίνου ὑφιστάμενον ἐν Κωνσταντινουπόλει τζαμίον. Ἄλλ' οἱ Μωαμεθανοὶ ὑπερησπίσθησαν τὸ προσκυνητᾶριον αὐτῶν. Ἀφοῦ δὲ ἤλθον καὶ οἱ Βυζαντινοὶ εἰς βοήθειαν τῶν Μωαμεθανῶν, προέκυψε πόλεμος τακτικός, καθ' ὃν οἱ φράγκοι ἐπυρπόλησαν καὶ οἰκίας τινάς. Διαδοθείσης ὅμως τῆς πυρκαϊᾶς καὶ ἐπὶ ὀκτῶ ὅλας ἡμέρας διαρκεσάσης, μέγα μέρος τῆς πόλεως ἀπετεφρώθη. Ἐκ δὲ τούτου ἀδιάλλακτος προῆλθε μεταξύ τῶν διαμαχομένων ἔχθρα, καὶ οἱ Βυζαντινοὶ ἐξεμάνησαν κατὰ πάντων τῶν Λατίνων. Ὅθεν 4 χιλιάδες ἐκ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει διαμενόντων ἐμπόρων Λατίνων ἠναγκάσθησαν νὰ καταφύγωσιν εἰς τοὺς ὁμοφύλους αὐτῶν, τοὺς εἰς τὰ ἐπέκεινα τοῦ λιμένος προάστεια διακμένοντας. Τότε οἱ σταυροφόροι, ἀπαιτήσαντες ἐντόνως καὶ μὴ λαβόντες τὰ ὀφειλόμενα χρήματα, ἐπανελάβον τὰς ἐχθροπραξίας αὐτῶν κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον, καθ' ὃν καὶ ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ἰσαακίου Ἀλέξιος ὁ Γ' ἐπῆρχετο μετὰ τῶν Βουλγάρων καὶ Βλάχων. Τὸ κράτος περιέρχεται τότε εἰς τὴν ἐσχάτην ἀμνηχανίαν. Διὸ τὸ πλῆθος στασιάζει καὶ ἀναγορεύει αὐτοκράτορα τὸν ἐξ ἐπιφανοῦς οἰκογενείας Νικόλαον τὸν Κάνναθον. Μετ' ὀλίγον ὅμως Ἀλέξιος ὁ Ε' ὁ Μούρτζουφλος, μακρόθεν συγγενὴς τοῦ οἴκου τῶν Ἀγγέλων, φυλακίζει τὸν Νικόλαον, πνίγει Ἀλέξιον τὸν Δ' ἐν τῇ φυλακῇ, καὶ καταλαμβάνει αὐτὸς τὴν ἀρχήν. Ὁ τυφλὸς αὐτοκράτωρ ἐκ τῆς λύπης καὶ τοῦ φόβου τοῦ ἀπεβίωσε (1204).

§ 15. Ἡ μετὰ τὴν Ἐνετῶν καὶ σταυροφόρων πρὸ τῆς ἀλώσεως γενομένη συνθήκη. Οἱ Λατίνοι, μὴ ἀμφισβᾶλλοντες περὶ τῆς ἐπιτυχίας των, συνεφώνησαν κατὰ μῆνα Μάρτιον περὶ τῆς διανομῆς τῆς λαΐας οὕτως. Οἱ μὲν Ἐνετοὶ νὰ λάβωσι τὰ τρία τέταρτα τῶν λαφύρων, οἱ δὲ σταυροφόροι τὸ ἓν τέταρτον· νὰ ἐκλέξωσι δὲ μετὰ τὴν ἄλωσιν αὐτοκράτορα ἐξ Ἐνετῶν καὶ ἐξ σταυροφόρων διὰ πλειοψηφίας· ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος νὰ λάβῃ μόνον τὸ τέταρτον τοῦ ὅλου βυζαντινοῦ κράτους, τὸ δὲ ἐπίλοιπον νὰ διανεμηθῇ μεταξύ τῶν Ἐνετῶν καὶ τῶν σταυροφόρων· καὶ εἰ μὲν ὁ αὐτοκράτωρ ἐξελέγετο ἐκ τῶν Ἐνετῶν, πατριάρχης νὰ προχειρισθῇ ὑπὸ τοῦ κλήρου τῶν σταυροφόρων, οἱ δὲ σταυροφόρος, ὑπὸ τοῦ κλήρου

τῶν Ἐνετῶν. Ἐπεφυλάξαντο δὲ προσέτι οἱ Ἐνετοὶ ἑαυτοῖς καὶ πάντα τὰ προνόμια, ὅσα εἶχον ἕως τότε ἀποκτήσει ἐν τῷ βυζαντινῷ κράτει.

§ 16. Ἀλέξιος ὁ Ε' καὶ ἡ ὑπὸ τῶν Λατίνων ἁλώσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀλέξιος ὁ Ε' καταλαβὼν τὸν θρόνον ἐπεχείρησε μὲν, ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν ἡδυνήθη νὰ συμβιβασθῇ μετὰ τῶν Λατίνων καὶ νὰ ἱκανοποιηθῇ τὰς ἀπαιτήσεις των, οἱ ἐχθροὶ ἐπετέθησαν (τὴν 9 Ἀπριλίου) κατὰ τῆς πόλεως. Καὶ ἡ μὲν ἐφοδος αὕτη ἀπέτυχε· τὴν 12 ὁμῶς τοῦ μηνὸς Ἀπριλίου καταλαβόντες οἱ Λατῖνοι ἐπὶ τοῦ λιμένος πύργους τινάς, ἤνοιξαν μίαν τῶν πυλῶν τοῦ πρὸς τὴν ξηρὰν τεῖχους, καὶ εἰσαγαγόντες δι' αὐτῆς πεζὸν στρατὸν, ἀπετέφρωσαν διὰ τοῦ πυρὸς μέγα μέρος τῆς πόλεως. Τὴν νύκτα ἐκείνην ἐδραπέτευσεν ὁ αὐτοκράτωρ, οἱ δὲ Λατῖνοι τὴν ἐπιούσαν, 20 χιλιάδες ὄντες, ἐγένοντο (1204 μ. Χ.) κύριοι τῆς πόλεως, ἥτις περιεῖχεν ὑπὲρ τὰς 400 χιλιάδας κατοίκων. Τὰ δὲ δεινὰ, ὅσα διέπραξαν οἱ Λατῖνοι, κυριεύσαντες τὴν Κωνσταντινουπόλιν, εἶναι ἀνεκδιήγητα· διότι αὐτοὶ προσηνέχθησαν ὡς θηρία ἀνήμερα. καὶ οὐδὲν ἐσεβάσθησαν. Αἱ ἐκκλησίαι, τὰ παλάτια καὶ αὐτοὶ οἱ τάφοι ἐσπλήθησαν καὶ κατεστράφησαν· τὰ ἀγάλματα καὶ πολλὰ περιφανῆ τῆς τέχνης μνημεῖα ἐγένοντο λεία τῆς ἀπληστίας αὐτῶν. Οἱ ἀπὸ τοσούτων αἰῶνων συσσωρευθέντες ἐν τῷ λαμπρῷ ναῷ τῆς ἁγίας Σοφίας θησαυροὶ ἐπλούτισαν τὸν ἐν Βενετίᾳ ναὸν τοῦ ἁγίου Μάρκου. Τὰ δὲ βενετικὰ πλοῖα μετεκόμισαν εἰς τὰς πατρίδας των πλεῖστα κειμήλια καὶ πολυτελῆ σκεύη, μεταξὺ δὲ ἄλλων καὶ τοὺς τέσσαρας θαυμαστοὺς ὄρειχαλκίνοὺς ἵππους τῆς Κορίνθου τοὺς ἐν ἵπποδρομίῳ ἀναχειμένους.

§ 17. Κατακρατισμὸς τῆς αὐτοκρατορίας. Μετὰ τὴν ἁλῶσιν οἱ Ἐνετοὶ, μολονότι ἐξῆλθον εἰσέτι ὁ περιφανὴς αὐτῶν δόγης Ἑρρίκος Δάνδολος¹, δὲν ἀπέβλεψαν οὐδόλως πρὸς τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα. Ἐπειδὴ δὲ δύο ἐκ τῶν σταυροφόρων ἡδύναντο νὰ ἀπαιτήσωσι τοῦτο, ὁ ἰσχυρότε-

1) Οὗτος ἀπέθανε τῷ 1205 ἐν Κωνσταντινουπόλει.

ροι πάντων τῶν ἄλλων Βαλδουΐνου· ὁ Φλανδρικός, καὶ ὁ ὑπέρτατος τῶν σπαυροφόρων ἡγεμὼν Βονιράτιος ὁ Μοντεπερρατικός, συνεφωνήθη ὁ εἰς τούτων νὰ λάβῃ τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα, ὁ δ' ἕτερος τὴν ἐν Ἀσίᾳ βυζαντινὴν χώραν καὶ τὴν Κρήτην, ἀνιχνωρίζων τὸν ἄλλον ὡς τιμωρικτικὸν κυριάρχην αὐτοῦ. Ἐκλεγέντος δὲ αὐτοκράτορος τοῦ Βαλδουΐνου, οἱ Ἑνετοὶ ἀνιχνωρίζοντες πατριάρχην τὸν ἐξ ἐπιφανοῦς γένους Θωμᾶν Μοροζίνην. Καὶ τὴν μὲν ἀμεστον κατοχὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς χώρας τῆς Ρωμανίας ἔλαβεν ὁ αὐτοκράτωρ,¹ περαχωρήσας ἐν τούτοις μέγα τμήμα τῆς πρωτεύουσας εἰς τοὺς Ἑνετούς· ὁ δὲ Βονιράτιος ἀντὶ τῶν ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἐπιτραπείσων αὐτῷ χωρῶν κατέλαβε τὸ πλεῖστον τῆς Μακεδονίας καὶ Θεσσαλίας, καὶ ἐσχματίσατο τὸ βασιλεῖον τῆς Θεσσαλονίκης, εἰς τὸ ὁποῖον ἀκολούθως προσετέθη καὶ μέγα μέρος τῆς Πελοποννήσου. Οἱ δὲ Ἑνετοὶ ἰδιοποιήθησαν πολλὰς παραλίους πόλεις καὶ πολλὰς νήτους τοῦ Αἰγαίου, ἡγόρασαν μάλιστα μετ' ὀλίγον ἀπὸ τοῦ Βονιφατίου ἐπὶ εὐτελεῖ χρηματικῷ ποσῷ καὶ τὴν νήσον Κρήτην, ἵνα ἐξασκῶσιν ἀνέντως τὸ ἐμπόριον, ὅπερ παρέλαβον οὕτως εἰς τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν. Μετὰ τὸν θάνατον δὲ τοῦ Βονιφατίου (1207) ἰδρύθησαν ὑπὸ τοῦ Γοδεφρείδου Βιλλεαρδουίνου, ἀνεψιοῦ τοῦ Γοδεφρείδου Βιλλεαρδουίνου ἐνός τῶν ἐπισημοτέρων ἡγεμόνων τῆς τετάρτης σταυροφορίας καὶ τοῦ Βουργουνδίου Ὁθωνος Δελαροχίου ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι ἡγεμονίαι ἀξιόλογοι, ὑπὸ τοῦ πρώτου μὲν ἐν Κορίνθῳ, ὑπὸ τοῦ δευτέρου δὲ ἐν Ἀθήναις. Ἀλλὰ καὶ πᾶς ἱππότης, δυνάμενος νὰ συγκροτήσῃ περὶ ἑαυτὸν συμμορίαν ἐνόπλων ἀνδρῶν, κατελάμβανε πόλιν τινά, ἐν ᾗ ἀπήρτιζεν ἡγεμονίαν ἢ δουκάτον.

§ 18. Ἑλληνικαὶ ἡγεμονίαι. Ἐκτός τῶν πολλῶν φραγκικῶν δυναστειῶν συνεστήθησαν καὶ ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν ἡγεμονίαι μεγάλαι καὶ μικραί. Ἐν μὲν τῇ Ἠπειρῷ Ἰδρυτεν ἰδίαν ἡγεμονίαν ὁ Μιχαὴλ Κομνηνός, συγγενὴς τοῦ ἐκπεσόντος αἵκου τῶν Ἀγγέλων, ἔχουσιν πρωτεύουσιν τὴν Ἀρταν. Ἐν δὲ τῇ Ἀσίᾳ ὁ ἔγγονος Ἀνδρονίκου τὸν Α', Ἀλέξιος ὁ Α', ἔστησεν ἐν Τραπεζοῦντι τὴν ἑδραν νέου βυζαντινοῦ κρά-

1) Ὁ Μούρτζουφλος συνελήφθη καὶ ἀπεκεφαλίσθη κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος τῆς ἀλώσεως ὑπὸ τοῦ Βαλδουΐνου.

τους, λαβὼν καὶ τὸν τίτλον αὐτοκράτορος. Θεόδωρος δὲ ὁ Λάσκαρις ὁ Α', γαμβρὸς ἐπὶ θυγατρὶ Ἀλεξίου τοῦ Γ', ὅστις τὴν ἡμέραν τῆς ἀλώσεως προεχειρίσθη αὐτοκράτωρ ἀντὶ τοῦ δραπετεύσαντος Μουρτζούφλου καὶ μετ' ὀλίγον ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ, μετέβη εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, ὅπου περιεστοιχίσθη ὑπὸ τῶν εὐγενεστέρων καὶ γενναιοτέρων Ἑλλήνων, ἔτι δὲ καὶ ὑπὸ πολλῶν Λατίνων τυχεδωκτῶν, καὶ ἱδρυσεν ἐν Νικαίᾳ καὶ περὶ αὐτὴν κράτος, τὸ ὅποιον καὶ εἰς τοὺς ἀπογόνους αὐτοῦ μετεβίβασε. Τοῦτο δὲ κατέστη τὸ ἰσχυρότερον πάντων. Ἀλλὰ καὶ Λέων ὁ Σγουρὸς κατέλαβε τὴν Κόρινθον, τὸ Ἄργος, τὴν Ναυπλίαν καὶ τὰς Θήβας, ἅπερ ὅμως οἱ διάδοχοι τοῦ Βονιφατίου ἀφῆρσαν ἀπὸ τοῦ διαδόχου τοῦ Λέοντος (τῷ 1210). Ἐκτὸς δὲ τούτων καὶ πόλεις τινὲς τῆς Θράκης, μὴ ὑποταχθεῖσαι εἰς τοὺς Λατίνους, ἔμειναν ἀνεξάρτητοι.

§. 19 Γενικαὶ παρατηρήσεις. Ἄν οἱ σταυροφόροι ἀπὸ τῆς πρώτης σταυροφορίας δὲν κατέλαβον τὸν βυζαντινὸν θρόνον, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν ἀδυναμίαν αὐτῶν καὶ οὐχὶ εἰς τὴν μετριοπάθειάν των. Ἐπὶ τῆς τετάρτης ὅμως σταυροφορίας ἐξῳκειωμένοι ὄντες πρὸς τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολῆς, καὶ τῆς αὐτοκρατορίας εὐρισκομένης εἰς παραλυσίαν καὶ ἐξασθένειαν ἕνεκα τῶν ἀπαύστων πολέμων τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ, καὶ τῶν ἐμφυλίων σπαραγμῶν τῶν διαδόχων του, κατωρθώθη τὸ προκλιώνιον τῆς Δύσεως ὄνειρον, ἡ φραγκικὴ κατὰκτησις καὶ ἡ ὑποταγὴ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ῥώμης. Δὲν ἐχάρησαν ὅμως ἐπὶ πολὺ οἱ Λατῖνοι διὰ τὴν ἐπιτυχίαν των ταύτην· διότι μετὰ πεντήκοντα καὶ ἑπτὰ ἔτη, καθ' ἃ ἔνδοξος σειρὰ γενναίων αὐτοκρατόρων συνεκέντρου τὰς δυνάμεις τοῦ ἀναρρωνυμένου ἑλληνισμοῦ ἐν Νικαίᾳ πρὸ πάντων, κατώρθωσε Μιχαὴλ ὁ Παλαιολόγος νὰ ἀνακτήσῃ πάλιν (1261 μ. Χ.) τὴν πόλιν τοῦ Κωνσταντίνου.

ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ.

§ 1. Στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ ἀνατολικὴ αὐτοκρατορία, ἐπιτυχῶς διωργανισμένη, ὡς εἶδμεν, ἔσχυσεν ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας ἵνα συντηρήσῃ τὰ στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ ὑπὸ ὅλας τὰς φάσεις αὐτοῦ διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ, διὰ τῶν γραμμάτων, διὰ τῶν τεχνῶν καὶ τῶν ἐπιστημῶν καὶ διὰ τοῦ ἐμπορίου.

§ 2. Χριστιανισμός. Ἀφοῦ ὁ Κωνσταντῖνος ὁ μέγας κατέστησε θρησκείαν τοῦ κράτους τὸν χριστιανισμόν, καὶ χριστιανικὴν πρωτεύουσαν αὐτοῦ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐν τῷ βυζαντινῷ κόσμῳ τὰ θρησκευτικὰ καὶ ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα κατήντησαν νὰ ἀποτελῶσι τὸ κύριον κέντρον τῆς πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς κινήσεως· κατὰ φυσικὴν δὲ συνέπειαν τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα ἐγένετο τὸ ἐξέχον ἐλαττήριον τῶν ἀνθρώπων. Εἰς αὐτὸ χρεωστεῖται ἡ ἁγία Σοφία, καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ φιλολογία, τὴν ὁποίαν ἐμύρρωσαν καὶ ἐλάμπρυναν οἱ Ἕλληνες πατέρες τῆς ἐκκλησίας. Εἰς αὐτὸ χρεωστεῖται ἡ συλλογὴ τῶν ἀκολουθιῶν, καὶ τῶν κατὰ διαφόρους ἐποχὰς γενομένων ποικίλων προσευχῶν, αἵτινες ἐπὶ τοσοῦτους αἰῶνας ἐξ-ἀκολουθοῦσι νὰ διερμηνεύωσι τὰ αἰσθημὰ τῶν χριστιανῶν, καὶ ἐκ τῶν ὁποίων τινὲς μάλιστα καὶ μετὰ τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας συνδέονται. Ἀλλ' ὁ βυζαντινὸς κόσμος ὑπέστη ἠθικὴν καὶ διανοητικὴν ἀλλοίωσιν οὐσιώδη κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα, ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τῆς ἑλληνικῆς παιδείας, τῶν ἀρχαίων διανοημάτων καὶ φρονημάτων, μετὰ τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν πεποιθήσεων τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἐκ δὲ τοῦ συνδυασμοῦ τούτου προήλθεν ἡ ἠθικὴ καὶ διανοητικὴ διὰπλῃς τοῦ μεσαιωνικοῦ λεγομένου ἑλληνισμοῦ. Καὶ ἐπεχείρησε μὲν πολλάκις νὰ χωρισθῇ ὁ χριστιανισμὸς ἀπὸ τοῦ ἑλληνισμοῦ, διὰ τοιούτων ὅμως δεσμῶν εἶχε συναρμολογηθῇ μετ' αὐτοῦ καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν ἀνάπτυξιν, ὥστε πράγματι οὐδέποτε ἔπαυεν ἐν τῇ Ἀνατολῇ μετὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ ταῦτιζόμενος. Εἰς τοῦτο δὲ συνετέλεσε οὐχὶ μόνον,

ὅτι ἡ πρωτεύουσα τοῦ κράτους ἡ Κωνσταντινούπολις ἰδρύθη ἐν τῷ Βυζαντίῳ (ἀποικία ἐλληνικῇ), ἀλλὰ καὶ διότι οἱ ἐκ τῶν παρὰκειμένων χωρῶν προσελθόντες καὶ πολλαπλασιάσαντες τὸν ἀριθμὸν τῶν κατοίκων αὐτῆς ἦσαν Ἕλληνες ἢ ἐξελληνισμένοι ἑτερόφυλοι, καὶ τὰ κάλλιστα δὲ καὶ κατὰ τὴν πόλεως ταύτης ἦσαν ἔργα ἀρχαίας ἐλληνικῆς τέχνης¹. Ἐκτὸς τούτων ἅπαντες οἱ ἱεράρχαι τοῦ ἐν αὐτῇ ἐπικρατήσαντος χριστιανισμοῦ ἐτέλουν τὰς ἱεροπραξίας καὶ ἐκήρυττον τὸν λόγον τοῦ θεοῦ ἐλληνιστί· ἅπαντες δὲ οἱ ἐν αὐτῇ συρρέουσιντες λόγιοι ἄνδρες χριστιανοὶ ἢ ἐθνικοὶ ἦσαν ἐπίσης Ἕλληνες. Ὡστε φιλολογία, ἐπιστήμη καὶ τέχνη καὶ πᾶς ὁ διανοητικὸς βίος αὐτῆς ὑπῆρξεν ἐλληνικὸς. Ἀλλὰ καὶ οἱ δημόσιοι λειτουργοὶ τοῦ κράτους πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ κατήγοντο ἢ ἐκ τῆς Ἑλλάδος ἢ ἐκ τῶν ἐν Ἀσίᾳ καὶ Ἀφρικῇ Ἑλλήνων. Καὶ ἡ γλῶσσα δὲ, μολονότι ἐν ταῖς ἐν Ἀσίᾳ, Αἰγύπτῳ καὶ Κυρηναϊκῇ καὶ ἐν ταῖς πρὸς βορρᾶν τοῦ Ὀλύμπου μέχρι τοῦ Ἰστροῦ χώραις ὑπῆρχον πολλαὶ καὶ διάφοροι διάλεκτοι, ἐν ἀπάσαις ὅμως ταῖς λοιπαῖς ἦτο ἐλληνικὴ. Διὸ καὶ ὁ Κωνσταντῖνος, ὅτε ἀνεμίχθη εἰς τὰς συζητήσεις ἐν τῇ πρώτῃ οἰκουμένικῃ συνόδῳ, ἐλάλησεν ἐλληνιστί· ὁ δὲ ἀνεψιὸς αὐτοῦ Ἰουλιανὸς εἰς ἐλληνικὴν γλῶσσαν ἔγραψεν ἅπαντας τοὺς λόγους καὶ ἀπάσας τὰς ἐπιστολάς αὐτοῦ· καὶ οἱ ἐκ τῶν πόλεων δὲ ἀποστελλόμενοι πρέσβεις πρὸς τοὺς αὐτοκράτορας ἠγόρευον πρὸς αὐτοὺς ἐλληνιστί. Ὁ Ἀρκάδιος μάλιστα διὰ ῥητοῦ νόμου ἐπέτρεψεν αἱ ἀποφάσεις

1). Ἐν τῷ Ἱπποδρομίῳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐξίπροσωπεῖτο ὁ ἀρχαῖος κόσμος διὰ πλείστων ἔργων τῆς τέχνης τῶν καλλίστων τῆς Ἑλλάδος ἡμερῶν. Ἐκεῖ ὑπῆρχον οἱ περίφημοι τέσσαρες ἐπίχρσοι ἵπποι, εἰς τῶν ὁποίων, ἔχον ὡς εἰκάζεται τοῦ Λυσίππου, εἶχεν ἀπηρωμημένον τὸν πόδα, ὡς εἰ ἐπρόκειτο νὰ λακτίσῃ τὸν θεατὴν. Ἐκεῖ ἐτίθη ἡ μέχρι σήμερον σωζομένη χελκὴ ὀριοειδῆς στηλῆς, ἐφ' ἧς ἦτο ἐπιτεθειμένος πάλαι ποτὲ χρυσοῦς τρίπους ἐν Δελφοῖς. Ἐκεῖ ἕσταντο ἀγάλματα ὁμηρικῶν θεῶν καὶ ἡρώων. Ἐκεῖ ἐθαυμάζετο ὁ χαλκοῦς Ἡρακλῆς, ἔργον τοῦ Λυσίππου, ὁ χαλκοῦς καλλιθένης κάπρος καὶ ὁ χαλκοῦς ἀετὸς, τὸν ὁποῖον ἐστῆρξεν ἐπὶ στηλῆς Ἀπολλώνιος ὁ Τυανεύς, καὶ ὅστις διωνύχιζεν ὄφιν· καὶ ἄλλα πολλὰ πρὸς αὐτὸν.

τῶν δικαστῶν νὰ συντάσσωνται ἑλληνιστί, ὁ δὲ Θεοδόσιος
 Β' τὸ γενικῶς ἑλληνιστί διατίθεσθαι. Ἀποῦ δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ
 διαδόχου Ἰουστίνου τοῦ Β', ἦτοι ἀπὸ τοῦ Τιβερίου, Ἑλληνας
 βασιλεῖς ἐνεδύθησαν τὴν αὐτοκρατορικὴν πορφύραν, καὶ ἀπὸ
 Ἡρακλείου ἤρξαντο νὰ ἐξελληνίζωνται τὰ νομίσματα, τότε
 πλέον κατέστη ἐπίσημος ὁ ἐξελληνισμὸς τοῦ κράτους· ἡ δὲ
 χριστιανικὴ θρησκεία, ἐνδυθεῖσα τέλος ἐνδυμα ἑλληνικὴν, ἀπε-
 τέλεσε τὸν ἑλληνικὸν χριστιανισμόν, καὶ κατάρθωσεν ἐπὶ τῆς
 μακεδονικῆς δυναστείας νὰ ἐξελληνίσῃ τὰς πλείστας τῶν χω-
 ρῶν τοῦ κράτους τούτου, καὶ νὰ μεταδώσῃ εἰς αὐτάς τὴν
 γλῶσσαν, τὴν παιδείαν, τὴν τέχνην καὶ τὴν βιομηχανίαν του.
 Εἰς τὸν ἐξελληνισμόν ὁμῶς τοῦτον συνέτειναν βεβαίως καὶ
 ἄλλα πολλὰ καὶ πρὸ πάντων ἡ ἑλληνικὴ παιδείσις.

§ 3. Π α ῖ δ ε υ σ ι ς. Ἡ παιδεία καθ' ὅλους αὐτῆς τοῦ
 κλάδους, εἰ καὶ πολλὰκις περιέπεσεν εἰς περιόδους παρακμῆς,
 οὐδέποτε ὁμῶς ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν παρημελήθη. Ἡ ἐγκύ-
 κλιος παιδεία, ὡς αὐτοὶ τὴν ἀπεκάλουν, ἐθεωρήθη πάντοτε
 παρ' αὐτῶν ὡς συμπλήρωμα πάσης ἀγαθῆς παιδεύσεως οὐ
 μόνον διὰ τοὺς ἄνδρας, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς γυναῖκας. Συνεστή-
 θησαν δὲ ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἀνώτατα ἐκπαιδευτήρια.
 ἐν οἷς ἐδίδασκοντο ὑπὸ πολλῶν καθηγητῶν ἡ ἑλληνικὴ καὶ
 λατινικὴ φιλολογία, ἡ γεωμετρία, ἡ ἀστρονομία, τὸ δίκαιον
 καὶ ἡ φιλοσοφία. Ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Β', τοῦ τὴν Ἀθηναίαν
 Εὐδοκίαν συζευχθέντος, ἰδρύθη τὸ πανδιδακτήριον. Ἐπὶ Λέον-
 τος τοῦ Γ' ἀναφέρεται ἐν τῷ ὀκταγώνῳ (οἰκοδομήματι ἔχοντι
 ὀκτὼ στοὰς καὶ κειμένῳ ἐν τῷ περιβόλῳ τῶν ἀνακτόρων) ἡ
 οἰκουμένη Σχολὴ μετὰ σπουδαίας βιβλιοθήκης. Ἐπὶ Φω-
 τίου, ὅστις κατέστη ὁ μολὸς τῆς τῶν γραμμάτων παλλιγ-
 γενεσίας, ὁ Βάρδας συνεπλήρωσε τὴν ἐντὸς τοῦ ἀνακτορικοῦ
 χώρου ἐν τῇ Μαγναύρᾳ (μεγάλῃ οἰκοδομήματι κειμένῳ οὐ
 μακρὰν τοῦ τότε πατριαρχείου) ἀνωτέραν Σχολήν, ἐν ᾗ ἐδι-
 δάσκετο πᾶσα ἡ θύραθεν ἐπιστήμη καὶ φιλοσοφία, καὶ ἐν ᾗ
 πρῶτοντο ὡς διευθυντὴς ὁ περιφανὴς Λέων, παραιτηθεὶς τοῦ
 ἐπισκοπικοῦ θρόνου τῆς Θεσσαλονίκης, καὶ ἐδίδασκεν ἰδίῳ
 τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὰ μαθηματικά· ἐν αὐτῇ δὲ ἐδίδαξε, φαί-
 νεται, καὶ τὰς ἐπιστήμης τῆς φυσικῆς καὶ τῆς ἱστορίας.

νεται, καὶ ὁ Φώτιος. Πάλιν δὲ βραδύτερον περὶ τὰ μέσα τῆς ἐπομένης ἑκατονταετηρίδος εὐρίσκομεν τὴν ἀκαδημίαν ταύτην ἀκμάζουσιν ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Ζ' τοῦ Πορφυρογεννήτου, ὅστις ἐφώρευσεν ἐπιμελῶς ἐπὶ τῆς διδασκαλίας καὶ πολυτρόπως ἐβράβευε τοὺς ἀρίστους τῶν φοιτητῶν. Διότι ἐκ τῆς Σχο- λῆς ταύτης ἐξήρχοντο οἱ τὰ ἀνώτατα ἐκκλησιαστικὰ, πολι- τικὰ καὶ δικαστικὰ ἀξιώματα λαμβάνοντες ἄνδρες, καὶ ἐν γένει ἐκ τῶν λογίων, οἵτινες ἐλάμβανον τὴν ἐγκύκλιον ἐκεί- νην παιδείαν, ἐμορφώθησαν οὐ μόνον οἱ χρονογράφοι, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ γραμματικοί, μαθηματικοί, γεωγράφοι, ἱατροὶ καὶ συγγραφεῖς παντοίων ἔργων περὶ φυσικῆς, περὶ ἀστρονομίας, περὶ μουσικῆς καὶ ἐν γένει περὶ παντός κλάδου ἀνθρωπίνης μαθήσεως. Ἀλλὰ καὶ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, Βηρυτῷ, Γάζῃ, Τύρῳ καὶ Βύβλῳ καὶ ἄλλαις πόλεσιν ὑπῆρχον Σχολαὶ μέχρι τῆς ἐβ- δόμης ἑκατονταετηρίδος, ἐν αἷς ἀνεδεικνύοντο ἄνδρες ἐπιφα- νεῖς ἐν τε τῇ ἀρχαίᾳ καὶ χριστιανικῇ ἐπιστήμῃ.

§ 4. Νομικὴ ἐπιστήμη. Τὸ ἐπισημότερον ἔργον καὶ τὸ διαρκέστερον μνημεῖον τῆς βυζαντινῆς ἐπιστήμης ἀπο- τελοῦσιν αἱ Σχολαὶ τῆς νομικῆς, αἵτινες δικασάσθαι τὰ μνη- μεῖα τοῦ δικαίου τῆς ἀρχαίας Ῥώμης διεργύμισαν αὐτὸ ἀνα- λόγως τῶν ἀναγκῶν τῆς νέας χριστιανικῆς κοινωνίας. Τὴν βυ- ζαντινὴν νομοθεσίαν ἐκπροσωποῦσιν ἰδίως ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ ὁ μακεδὼν Βασίλειος διὰ τῶν ἰουστινιανείων κωδίκων, οἵτινες ἐχρησίμευσαν ὡς βάρεις εἰς τὰ τῶν νεωτέρων νομοθετημάτων, καὶ διὰ τῶν βασιλικῶν, αἵτινα ἐγένοντο ἕκτοτε τῆς χριστια- νικῆς Ἀνατολῆς ὁ νόμος. Περικλήτως δὲ πρὸς τὴν πολιτικὴν ταύτην νομοθεσίαν ἐσχηματίσθη ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν καὶ τὸ κανονικὸν δίκαιον.

§ 5. Φιλολογία. Ἐκτὸς τοῦ Βασιλείου, τῶν Γρηγο- ρίων, τοῦ Συνεσίου, τοῦ Χρυσοστόμου, τοῦ Ζωσίμου, τοῦ Στο- βαίου, τοῦ Μουσαίου καὶ τοιοούτων ἄλλων, οἵτινες θεωροῦνται συνήθως ὡς οἱ ἑσχατοὶ ἀντιπρόσωποι τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ κατὰ τὴν τετάρτην καὶ πέμπτην ἑκατονταετηρίδα, κατὰ τὸν ἕκτον αἰῶνα ἔγραψαν ὁ Προκόπιος καὶ ὁ Ἀγαθίας τὰς πολλοῦ

λόγου ἀξίας αὐτῶν ἱστορίας¹· κατὰ δὲ τὸν ἑβδομον ἐξῆλθε Πισίδης, οὗτινος τὰ ποιήματα περὶ τῶν κατορθωμάτων τοῦ Ἡρακλείου ἀποδεικνύουσι τὴν συνέχειν καὶ τὴν δικτήρησιν τῶν ἀρχαίων ποιητικῶν ἀναμνήσεων ἐντὸς τοῦ κύκλου τῶν βυζαντινῶν λογίων², ὁ δὲ τῆς Κρήτης ἀρχιεπίσκοπος Ἀνδρέας ἐποίησε κατὰ τὸν αὐτὸν αἰῶνα τὸν κατὰ τὴν μεγάλην τεσσαρκακοστὴν ψαλλόμενον μέγαν κανόνα. Κατὰ τὸν ὀγδοον αἰῶνα ἤκμαζεν ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης, ὁ ἐπικληθεὶς χρυσορράς, οὗτινος τὰ μὲν θεολογικὰ συγγράμματα ἐγένοντο ἢ βάσις τῆς ὀρθοδόξου ἡμῶν πίστεως, αἱ δὲ προσευχαὶ διερμηνεύουτιν εἰσέτι τὴν πίστιν καὶ τὰ αἰσθήματα τῶν χριστιανικῶν καρδιῶν. Τὸν ἔννατον αἰῶνα δοξάζει τὸ ὄνομα τοῦ Φωτίου, ὅστις ἐν τῇ μυριοβίβλῳ του ἐκθέτει 280 συγγραφέων (ἱστορικῶν, ῥητόρων, φιλοσόφων καὶ θεολόγων) τὰ διηγήματα ἢ τὰς δοξασίας, ἐκτιμῶν καὶ κρίνων τὸ ὕφος αὐτῶν ἢ τὸν χαρακτῆρα. Ὁ δέκατος ἐκληροδότησεν εἰς ἡμᾶς τὰς συγγραφὰς τῶν αὐτοκράτῶν Λέοντος τοῦ σοφοῦ καὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, ὡς ἀποδείξιν τῆς τιμῆς, τὴν ὁποίαν καὶ ἀπὸ τοῦ θρόνου ἀπελάμβανεν ἡ καλλιέργεια τῶν γραμμάτων. Κατὰ τὸν ἐνδέκατον συνέγραψεν ὁ Σουΐδας τὸ λεξικόν του, καὶ ὁ Κεδρηνὸς τὴν ἱστορίαν του. Τὸν δωδέκατον στολίζει τὰ ὀνόματα τοῦ πολυμαθοῦς ἐπισκόπου Εὐσταθίου, τοῦ ὑπομνηματιστοῦ τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν, καὶ τῆς πορφυρογεννήτου Ἑλληνίδος Ἀννης τῆς Κομνηνῆς τῆς θυγατρὸς τοῦ Ἀλεξίου, ἥτις ἐκαυχᾶτο ὅτι ἐλλήνιζεν εἰς τὸ ἄκρον, ὅτι ἐμελέτησε τὴν ῥητορικὴν, ὅτι κάλλιστα ἐγίνωσκε τὰς ἀριστοτελικὰς τέχνας καὶ τοὺς διαλόγους τοῦ Πλάτωνος.

§ 6. Ἀξίαι τῆς βυζαντινῆς φιλολογίας. Εἰς τοὺς βυζαντινοὺς συγγραφεῖς δὲν ἀνευρίσκομεν βεβαίως τὴν πρωτοτυπίαν τῶν ἀρχαίων προτύπων· ἀλλ' ἐν συνόλῳ δὲν δύναμεθα νὰ καταδικάσωμεν τὴν βυζαντινὴν φιλολογίαν ὡς πάν-

1) Μετὰ τοῦτους ἡ ἱστορία ἐξέπεσεν εἰς ἀπλὴν χρονογραφίαν.

2) Οἱ σύγχρονοι τοῦ Πισίδου ἐτόλμων νὰ παραβάλλωσιν αὐτὸν πρὸς τὸν Εὐριπίδην. Εἰς τὸν Πισίδην ἀποδίδεται καὶ ὁ ἀκάθιστος ὕμνος.

τη ἄγονον ἔργων ἀξιολόγων. Πολλὰ τῶν ποιημάτων, ἅτινα ἐπὶ μακρὸν ἐθχυμάζοντο ὡς ἔργα τοῦ Ἀνακρέοντος, σήμερον ἀποδίδονται ὑπὸ τῶν κριτικῶν εἰς ἀνωνύμους βυζαντινοὺς ποιητάς. Ὁ εἰς τὸν Λουκιανὸν ἐπὶ πολὺν χρόνον ἀποδιδόμενος διάλογος, φιλοπόκτρις ἢ διδασκόμενος, σήμερον ἀπεδείχθη, ὅτι ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ αὐτοκράτορος Νικηφόρου Φωκά. Ἀλλὰ τοῦτο ἀκριβῶς ἀποτελεῖ τὴν ἰδιόχουσαν ἀσθένειαν τῆς βυζαντινῆς φιλολογίας, τὸ νὰ φιλοτιμῶνται οἱ μὲν πεζογράφοι ὅσον οἶόν τε περισσότερον νὰ ἀττικίζουσιν, οἱ δὲ ποιηταὶ νὰ μιμηθῶσι τὸν Εὐριπίδην καὶ τὸν Ἀνακρέοντα· νὰ τείνωσι δηλαδὴ εἰς τὸ νὰ ἀπομιμῶνται τοὺς ἀρχαίους, καὶ νὰ μὴ ἀποβλέπωσιν εἰς τὸ νὰ διερμηνεύωσι τὴν σύγχρονον τῶν πνευμάτων κίνησιν, καὶ τὸν χαρκτηρισμὸν τῆς συγχρόνου γνησίας ἐθνικῆς διανοίας. Ἐνεκα τοῦτου λοιπὸν πάντα τὰ πλεονεκτήματα τῶν βυζαντινῶν συγγραφέων, ἡ πολυμαθεία πολλῶν ἐξ αὐτῶν, ἡ χάρις τινῶν, ἡ πολιτικὴ ὀξύνοια ἄλλων, δὲν τοὺς σώζουσιν ἀπὸ τῶν συνεπειῶν τῆς τυφλῆς προσκολλήσεώς των εἰς ἐποχὴν παρελθοῦσαν.

§ 7. Καλλιτεχνία. Ὅσον ἀφορᾷ τὰς ὠρχίας τέχνας δὲν πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ὁ βυζαντινὸς πολιτισμὸς ἡνοίξε νέαν ὁδὸν εἰς τὰς ἐνεργείας τῆς δικηνοίας· διότι ἔλειπεν ἀπὸ τοὺς βυζαντινοὺς ἡ ἐλευθέρα ἐξάσκησης τῆς πολιτικῆς ζωῆς, ἣτις πρέπει νὰ συνυπάρχῃ μετὰ τῆς ὕλικῆς εὐημερίας, ὅπως παρχλθῶσιν ἀριστουργήματα τῆς καλλιτεχνίας. Ἐν τούτοις καὶ δι' ἐξησθηνημένων χειρῶν δὲν ἀπέκαμόν ποτε καλλιεργοῦντες ἐκεῖνοι πάντα κλάδον τῆς τέχνης. Ἀλλως τε ἡ ἐπὶ τοσούτους αἰῶνας διατήρησις τῶν τύπων τῆς βυζαντινῆς τέχνης μαρτυρεῖ, ὅτι ὑπῆρξεν ἐποχὴ τις ἀκμῆς, εἰς τὴν ὁποίαν κυρίως ὀφείλει νὰ ἐπιστήσῃ τὴν προσο-

1) Ὁ συγγραφεὺς τοῦ διαλόγου τούτου κύριον σκοπὸν εἶχε νὰ ἀποδείξῃ τὴν ἀγαλλίαν, ἣν ἅπαντες οἱ χρηστοὶ πολλῖται ἡσθάνοντο ἐν τοῖς πολεμικοῖς ἔργοις τοῦ Νικηφόρου, καὶ νὰ γλευίσῃ τοὺς περὶ τὸ μοναχικὸν τάγμα, οἵτινες ὑπέσκαπτον τὴν ἀρχὴν τοῦ βασιλείως, διαδίδοντες ποικίλους χρησμούς περὶ προσεχοῦς πτώσεως αὐτοῦ.

χὴν τοῦ ὁ ἐξετάζων τὴν ἱστορίαν τῆς τέχνης. Οὕτως ὡς πρὸς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν ἢ ὑψηλοτέραν ἔκφρασις καὶ ὁ χαρακτηριστικώτερος τύπος τοῦ βυζαντινοῦ ρυθμοῦ εἶναι ἡ ἀγία Σοφία, ἣτις ἀρκεῖ, ὅπως καταγραφῶσιν ὁ Ἀνθέμιος καὶ ὁ Ἰσιδώρος εἰς τὴν σειρὰν τῶν μεγάλων τῆς ἱστορίας καλλιτεχνῶν. Ὁ βυζαντινὸς οὗτος ρυθμὸς δὲν περιορίζεται μόνον ἐντὸς τῶν χρόνων τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ, οὔτε ἐν τῇ πρωτεύουσῃ, οὔτε ἐν μόνῃ τῇ βυζαντινῇ ἐπικρατείᾳ, ἀλλ' ἀπορρέων ἀπὸ τῆς ἐλληνικῆς καὶ ῥωμαϊκῆς τέχνης, καὶ σχηματίζων τὴν μετὰδασιν ἀπὸ τῆς ἀρχαίας εἰς τὴν νεωτέραν ἀρχιτεκτονικὴν, ἀπετέλεσε τὸν πρῶτον τύπον τοῦ χριστιανικοῦ ναοῦ, καὶ ἐπέδρασεν ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐπὶ τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου τῆς τε Ἀνατολῆς καὶ τῆς Εὐρώπης, ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ ἐπὶ τῆς μωσαϊκτικῆς τέχνης¹. Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὴν μουσικὴν, εἶναι γνωστὸν, ὅτι εἰς τοὺς βυζαντινοὺς τεχνίτας ὀφείλονται οἱ πρῶτοι ἐναρμόνιοι φθόγγοι, οἵτινες συγκινοῦσι σήμερον τὰς ψυχὰς τῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τῆς Δύσεως προσερχομένων. Ὡς πρὸς τὴν ζωγραφικὴν δὲν δυνάμεθα μετ' ἀκριθείας νὰ κρίνωμεν μέχρι τίνος βαθμοῦ ἐφθασαν οἱ Βυζαντινοί, διότι δὲν περιεσώθησαν μέχρις ἡμῶν καλῆς ἐποχῆς μνημεῖα. Εἰς τὴν ἐξοφάνισιν αὐτῶν συνετέλεσεν ἴσως καὶ ἡ μακρὰ τῆς εἰκονομαχίας πᾶλιν. Ἀλλ' ἐκ τινων εἰκονογραφημάτων ἐν ἀρχαίοις χειρογράφοις εὕρισκομενων καὶ ἐκ τῶν διατηρηθέντων εἰς μεταγενέστερα ἀγιογραφήματα ἰχνῶν τῆς προτέρης ἀκμῆς, ὡς καὶ ἐκ τῶν περισωθέντων μωσαϊκῶν², πρὸς δὲ τούτοις καὶ ἐκ τῶν συγχρόνων περιγραφῶν

1) Ὁ ἅγιος Μάρκος τῆς Βενετίας ἀποτελεῖ μνημεῖον τῆς ἐν Ἰταλίᾳ ἐπιδράσεως τῆς βυζαντινῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Τὰ δὲ τοσοῦτον θαυμάζομενα οἰκοδομήματα τῶν Σαρακηνῶν ἀνηγέρθησαν κυρίως ὑπὸ ἀρχιτεκτόνων Ἑλλήνων. Διὰ τοῦ Ἑλληνος ἐπίσης Χριστοδούλου ὁ κατακτητὴς Μωάμεθ ὠκοδόμησε τὸ καὶ νῦν σωζόμενον φερώνυμον αὐτοῦ τέμενος ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ τῆς θέσεως, ἐφ' ἧς ἔκειτο ἄλλοτε ὁ ναὸς τῶν ἁγίων Ἀποστόλων.

2) Ἀριστον ὑπόδειγμα μωσαϊκῶν σώζεται καὶ νῦν ἐτι ὁ οὐ μακρὰν τῆς πύλης Ἀδριανοῦ ναὸς τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ (τῆς μονῆς τῆς χάρας), ὁ ἐν κακῇ καταστάσει σήμερον διασωζόμενος καὶ καχεῖε τζαμί λεγόμενος.

δύναται τις ἀσφαλῶς νὰ εἰκάσῃ, ὅτι ἡ βυζαντινὴ ζωγραφικὴ δὲν ἦτο πάντοτε ὁποῖαν τὴν γνωρίζομεν, καὶ ὅτι ἐχρησίμευσεν αὕτη ὡς ὑπογραμμὸς καὶ διδάσκαλος τῆς νέας τέχνης.

§ 8. Τέχνη καὶ βιομηχανία. Τὴν ποικιλίαν τῆς βυζαντινῆς τέχνης καὶ βιομηχανίας δεικνύουσιν ἡ καλλιέργεια τῆς μετάξης καὶ τὰ τῶν μεταξωτῶν ὑφασμάτων ἐργοστάσια, ἅτινα ἔκτοτε ἰδρύθησαν ἐν πολλαῖς ἐλληνικαῖς πόλεσιν, ἰδίᾳ δ' ἐν Θήβαις καὶ ἐν Κορίνθῳ· τὰ λαμπρὰ ἐπίσης χρυσοῦφρα καὶ πεποικιλμένα ὑφάσματα, ὡς καὶ οἱ διὰ καλλίστων ζωγραφῶν διασκευασμένοι ἐν Πάτραις τάπητες· προσέτι δὲ καὶ τὰ ἐν Θεσσαλονίκῃ ὑπάρχοντα τότε πλεῖστα ἐργοστάσια τοῦ χαλκοῦ καὶ τοῦ σιδήρου, τοῦ κασιτέρου, τοῦ μολύβδου καὶ τῆς ὕαλου. Ἀπὸ τοῦ Βυζαντίου μάλιστα μετεβιβάσθη καὶ ἡ μεταξουργία εἰς τὴν Εὐρώπην, καὶ ἡ ὑαλοποιία εἰς τὴν Βενετίαν. Οἱ δὲ Ἴταλοι, Γερμανοὶ καὶ Γάλλοι ἐπὶ πολὺ ἐβράδυναν νὰ ἐξισωθῶσι πρὸς τοὺς βυζαντινοὺς χρυσοχόους καὶ ἀδαμαντουργοὺς, τῶν ὁποίων ἀπεμιμῶντο τὰ καλλιτεχνήματα. Ἐν Βυζαντίῳ ἐπὶ τέλους ἐφευρέθη καὶ ἡ τοῦ ὄργανου τῆς ἐκκλησίας κατασκευὴ, καὶ ἐκ Βυζαντίου ἐγένετο τοῦτο γνωστὸν εἰς τοὺς Εὐρωπαίους, ὅτε Κωνσταντῖνος ὁ Ε', πέμψας (757) πρὸς τὸν Πάπαν πρεσβείαν, ἵνα προσοικειωθῇ αὐτὸν κατὰ τὰς μελετωμένους ὑπ' αὐτοῦ μεταρρυθμίσεις, συναπέστειλεν ὡς δῶρον εἰς αὐτὸν τὸ ὄργανον, κατὰ τὸ ὁποῖον ἔκτοτε μέχρι σήμερον κατασκευάζουσιν οἱ δυτικοὶ τὸ μουσικὸν ὄργανον, τὸ ὁποῖον ἔχουσιν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις αὐτῶν. Τὴν ἀκμὴν δὲ τῆς βυζαντινῆς τέχνης μαρτυροῦσιν ἐκτὸς τῶν εἰρημένων τούτων ἔργων καὶ ἡ εἰς τὰ πολεμικὰ ὑπεροχὴ τῶν στρατῶν τῆς αὐτοκρατορίας, καὶ αὕτη ἡ ἐφεύρεσις καὶ χρῆσις τοῦ ὕγρου πυρός.

§ 9. Ἐμπόριον. Ἡ Κωνσταντινούπολις, κειμένη μεταξὺ Εὐρώπης καὶ Ἀσίας, καὶ διὰ μὲν τῆς Προποντίδος συνεχομένη μετὰ τῶν παραλίων τῆς Μεσαγείου θαλάσσης, καὶ δι' αὐτῆς πάλιν μετὰ τοῦ Ὀκεανοῦ, διὰ δὲ τῶν εἰσρέοντων εἰς τὸν Εὐξείνιον πόντον ποταμῶν συγχαινωνοῦσα μετὰ τῶν ἀπωτάτων τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀσίας χωρῶν, ἐγένετο τὸ κέντρον οὐχὶ μόνον τῆς αὐτοκρατορίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, ἀλλὰ καὶ ἀνέ-

πτυξε τὰ πλεονεκτήματα τῆς μοναδικῆς αὐτῆς τοποθεσίας πολὺ πέραν τοῦ ὀρίζοντος τοῦ ἐρχαίου Βυζαντίου. Ἐπειδὴ δὲ ἄπασαι αἱ προηγουμένως ἀνιμάσασαι ἐμπορικαὶ πόλεις ἢ ὅλας εἶχον ἐκλείψει, ὅπως ἡ Κερκηδὼν, ἢ εἶχον μακρυνθῇ, ὅπως ἡ Ἀλεξανδρεῖα, ἡ Ἀντιόχεια, ἡ Ῥώμη, διὰ τοῦτο ἡ Κωνσταντινούπολις, ἣτις ἠρίθμει 500 χιλιάδας κατοίκων, ἐκληρονόμησεν ὁλόκληρον τὴν ἄλλοτε μεμεριτμένην τοῦ κόσμου ἐμπορίαν. Ἐν αὐτῇ συνέρρεον οἱ παντοδαποὶ ἔμποροι τῆς Ῥωσσίας, τῆς Γερμανίας, τῆς Ἰταλίας, τῆς Ἰσπανίας καὶ αὐτῆς τῆς Βρετανίας. Ἐκεῖθεν δὲ διεκλαδοῦντο καθ' ἅπασαν τὴν Μεσόγειον οἱ ἐμπορικοὶ στόλοι τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες ἐπρομήθευον εἰς τὰς λοιπὰς τῆς Εὐρώπης χώρας μέταξιν, τάπητας καὶ λινὰ ὑφάσματα, ἀρώματα καὶ πολυτίμους λίθους, βάλαντα καὶ δέρματα κατεισογασμένα, ἔλαιον, οἶνον καὶ ὀπωρικά. Ἀλλὰ καὶ ἡ Θεσσαλονίκη ἤκαζε διὰ τὴν ἀπώλειαν τῶν προϊόντων, ἅτινα παρήγεν ἡ ἐπιμελὴς περὶ αὐτὴν διεξαγομένη γεωργία, καὶ διὰ τὴν πολλὴν αὐτῆς βιομηχανίαν, καὶ διὰ τὴν ζωηρὰν τοῦ λιμένος τῆς κίνησιν καὶ τὴν ἀπὸ ξηρᾶς μετὰ τῆς Δύσεως συγκοινωνίαν διὰ τῆς μεγάλης ὁδοῦ τῆς τότε ἀπὸ τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου μέχρι τοῦ Ἀδριατικοῦ περατεινομένης. Καὶ ἄλλαι πρὸς τοῦτοις ἑλληνικαὶ πόλεις ἤκαζαν τότε ἐμπορικῶς καὶ ἐπλούτησαν¹. Τοῦτο δὲ καὶ ἐξ ἄλλων μὲν εἰδήσεων συνάγεται, καὶ προσέτι ἐκ τοῦ ὅτι οἱ Ἑνετοὶ, καὶ αἱ λοιπαὶ δημοκρατίαι τῆς Ἰταλίας, ἐζήτησαν καὶ ἐπέτυχον νὰ ιδρύσωσιν ἐν αὐταῖς ταῖς πόλεσιν ἐμπορικὰ περικορεῖται, ἐνῶ κατ' ἀρχὰς ἦσαν τεθειμένα ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει κυβερνήσεως, μετεβλήθησαν ἀκολούθως εἰς κράτη ἐντὸς κράτους κείμενα. Τοῦτο δὲ κατώρθωσαν οἱ τε Ἑνετοὶ καὶ οἱ λοιποὶ, διδόντες πολιτικὴν μορφήν εἰς τὰς ἐμπορικὰς

1) Τοιαῦται ἦσαν αἱ Θῆβαι, αἱ Πάτραι, αἱ Ἀθῆναι, τὸ Δυρράχιον, ἡ Αὐλὼν, ἡ Κέρκυρα, ἡ Βόνιτσα, ἡ Μεθώνη, ἡ Κορώνη, τὸ Ναύπλιον, ἡ Χαλκίς, ἡ Δημητριάς, ἡ Χρυσόπολις, ἡ Ἀβυδὸς, ἡ Ῥαιδεστός, ἡ Ἀδριανούπολις, ἡ Ἡράκλεια, ἡ Σηλύμβρια.

αὐτῶν μετὰ τῶν Βυζαντινῶν σχέσεις καὶ ἐκμεταλλευθέντες ἐπιτηδεῖας καὶ ἐπιτυχῶς τοὺς σταυροφορικοὺς πολέμους.

§ 10 Πλοῦτος. Ἡ ὕλική εὐημερία, ἥτις μεθ' ὧν τῶν ἄλλων στοιχείων συνετέλεσε καὶ αὕτη εἰς τὴν μακρὰν διατήρησιν τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, μαρτυρεῖται ὑπὸ τῆς ἐντυπώσεως, τὴν ὁποῖαν ἐπροξένει εἰς τοὺς ξένους. Ὁ ἐξ Ἰσπανίας Ἰουδαῖος Βενιαμὴν Τουδέλας, περιελθὼν τὴν Γαλλίαν, τὴν Ἰταλίαν καὶ πλείστας τῆς Ἑλλάδος πόλεις, ἐπεσκέφθη τῷ 1170 μ. Χ. τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἰδοὺ δὲ πῶς αὐτὸς ἐκτιμῶν τὸν πλοῦτον τῆς πόλεως ταύτης ἐκφράζει τὸν θαυμασμόν του. «Ὁ ἄπειρος πλοῦτος, λέγει, ὁ εἰς τὴν πόλιν συνερχόμενος ἀπὸ πάσης ἐπικρατείας, ὑπερτερεῖ τὸν πλοῦτον τοῦ κόσμου σύμπαντος. Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ναοῦ τῆς ἀγίας Σοφίας ὑπάρχει ἀπειράριθμος σωρὸς στηλῶν χρυσοῦ καὶ ἀργύρου. Ἐν τῷ παλατίῳ τοῦ αὐτοκράτορος εὐρίσκονται θησαυροὶ καὶ λίθοι πολύτιμοι, τῶν ὁποίων ἡ ἐκτίμησις ἀποβαίνει δυσχερέστατον πρᾶγμα. Οἱ κάτοικοι τοῦ τόπου εἶναι πλούσιοι, φέρουσι δὲ ἐνδύματα μεταξωτὰ καὶ ἐπ' αὐτῶν ἐπενδύτας χρυσοκεντήτους. Οὕτω δὲ ἐνδεδυμένοι περιφέρονται ἔφιπποι καὶ φαίνονται ὡς εἰ ἦσαν υἱοὶ βασιλέων. Ἡ χώρα εἶναι εὐρεῖα καὶ ἀφθονεῖ εἰς ἄρτον καὶ κρέας καὶ οἶνον καὶ ὀπώρας, οὐδ' ὑπάρχουσιν ἐν τῷ κόσμῳ ἄνθρωποι πλουσιώτεροι τῶν ἐνταῦθα». Μετὰ πεντήκοντα ἔτη τὸ αὐτὸ θάμβος καταλαμβάνει τοὺς Φράγκους, ὅτε ἐλθόντες πρὸς κατὰκτησιν, τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἡγκυροβόλησαν παρὰ τὸν ἅγιον Στέφανον. Ἐκ τῶν πλοίων αὐτῶν ἐθεώρουν τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ δὲν ἐφαντάζοντο, λέγει ὁ Βιλλαρδουῖνος, ὅτι ἦτο δυνατὸν νὰ ὑπάρχῃ τῷ ὄντι πόλις τόσον πλουσία, ὅσον αὕτη, τῆς ὁποίας ἐβλεπον ἤδη τὰ ὑψηλὰ τεῖχη καὶ τοὺς μεγάλους πύργους, τὰ μεγελοπρεπῆ παλάτια καὶ τὰς λαμπρὰς ἐκκλησίας. Δὲν ἠλαττώθη δὲ ὁ θαυμασμὸς αὐτῶν, οὐδ' ἐψεύσθησαν αἱ ἐλπίδες των, ὅτε πορθήσαντες τὴν πόλιν ἐβλαβον χεῖρα εἰς τὰ πλούτη, ἅτινα μακρόθεν ἐπωφθαλμίων. Τὰ λάφυρα, λέγει ὁ αὐτὸς, ἦσαν τόσα, ὥστε δὲν ἠδύνατό τις νὰ τὰ ἀριθμήσῃ. Χρυσὸς, ἀργυρὸς, λίθοι πολύτιμοι, σκευὴ χρυσεῖα καὶ ἀργυρεῖα, μεταξωτὰ ὑφάσματα, γυναικῆ, καὶ

ὅ,τι καλὸν ὑπάρχει ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐκ τῶν εἰρημένων οὐδόλως ἀπίθανον φαίνεται, ὅτι μόνη ἡ Κωνσταντινούπολις παρείχε κατ' ἔτος εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον 7 ἑκατομμύρια καὶ 300 χιλιάδας χρυσᾶ, ἤτοι 124 ἑκατομμύρια δραχμᾶς, καὶ ὅτι τὸ σύνολον τῶν ἐτησίων εἰσπράξεων τῆς κυβερνήσεως κατὰ τὴν δωδεκάτην ἑκατονταετηρίδα, ὅτε κατέλυσαν τὴν αὐτοκρατορίαν οἱ Λατῖνοι, συνεποσοῦτο εἰς 730 περίπου ἑκατομμύρια δραχμῶν.

§ 11. Ἐπίλογος. Τὸ βυζαντινὸν κράτος, ἐπειδὴ ἵστατο εἰς τὰ μεθόρια τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Εὐρώπης, δὲν ἔπαυσε προσβαλλόμενον καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ ἀπ' ἀνατολῶν, ἀπὸ βορρᾶ, καὶ ἀπὸ μεσημβρίας, ὑπ' ἐχθρῶν ἀνεξαντλήτων. Ὅθεν ἐδέξατο τὰ πρῶτα καὶ πάντα σχεδὸν τὰ ὀρμητικώτατα κύματα τῶν χειμάρρων ἐκείνων, οἷτινες, ἐπὶ 1000 ἔτη ἐκχεόμενοι ἀπ' ἀνατολῶν πρὸς δυσμᾶς, ἠπειλήσαν τὴν ὑπαρξίν τοῦ χριστιανισμοῦ, τῶν ἐν Ἀνατολῇ περιωθέντων λειψάνων τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ, καὶ τοῦ μετὰ ταῦτα ἐν τῇ Δύσει ἀνατείναντος νέου ἐκπολιτισμοῦ. Ἀλλ' ὁ μεσαιωνικὸς πολιτισμὸς, ἐνῶ ἠγωνίζετο ὑπὲρ τῆς ἰδίας αὐτοῦ σωτηρίας, καὶ ὡς προπύργιον ἐμάχετο ὑπὲρ τῆς ἀσθενοῦς τότε Εὐρώπης, ἐν τούτοις καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν εὐεργετηθέντων ἐποτίσθη χολήν, καὶ τῷ σταυρῷ τέλος προσηλώθη, συντριβεῖς αὐτὸς, ὁ τὰς δυνάμεις τῆς βαρβαρότητος ἐπὶ πλείστους συντρίψας αἰῶνας. Ἀλλ' ὅτι ὁ νόμος τῆς φύσεώς ἐστιν ἄπασι κοινὸς ἀρχεῖν ἀεὶ τῶν ἡττόνων τοὺς κρείσσονας, τοῦτο καὶ τὸ ἐν Νικαίᾳ συσταθὲν κράτος κατέδειξε, κρεῖττον γενόμενον τῶν κατὰκτητῶν, καὶ ὁ χρόνος ἐν τῷ μέλλοντι βεβαιώσει.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΔΕΥΤΕΡΟΥ ΜΕΡΟΥΣ.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΝ ΤΩ ΠΡΩΤΩ, ΜΕΡΕΙ

Ῥωμαϊκὴ ἱστορία.

Ἐγκρίσεις τοῦ ὑπουργείου, πρόλογος καὶ λοιπά.

Σελ. α'—δ'.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.

1. Κατὰ πόσον ἔστιν ὠφέλιμος ἡ Ῥωμαϊκὴ ἱστορία.—2. Γεωγραφικὴ διαιρέσις τῆς Ἰταλίας.—3. Ἀρχαῖαι φυλαὶ τῆς Ἰταλίας.—4. Ἐτρούσκοι.—5. Σαβῖνοι.—6. Λατῖνοι.—7. Ῥωμαῖοι.—8. Πηγαί.—9. Διαίσεις τῆς Ῥωμαϊκῆς ἱστορίας. Σελ. 1—5.

ΒΑΣΙΛΕΙΑ (754—509 π. Χ.).

1. Οἱ βασιλεῖς καὶ τὰ κυριώτερα γεγονότα.—2. Καταγωγὴ τοῦ Ῥώμου.—3. Κτίσις τῆς Ῥώμης.—4. Συνοικισμὸς τῆς Ῥώμης.—5. Καταγωγὴ τῶν Ῥωμαίων.—6. Διαίσεις τῶν κατοίκων εἰς πατρικίους καὶ πῆλεις.—7. Διαρρυθμίσις τοῦ πολιτεύματος.—8. Θάνατος τοῦ Ῥωμύλου.—9. Βασιλεία καὶ χαρακτὴρ τοῦ Νουμά.—10. Νομοθεσία καὶ θάνατος τοῦ Νουμά.—11. Τύλλος, Ὀστίλλιος.—12. Ἄγκος Μάρκιος.—13. Λεύκιος Ταρκύνιος Πρίσκος.—14. Σερούτιος Τύλλιος.—15. Ταρκύνιος Σουπέρβος ἢ Ὑπερήφανος.—16. Κατάλυσις τῆς βασιλείας.—17. Γενικαὶ παρατηρήσεις. Σελ. 6—15.

ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ (509—51 π. Χ.).

α'. Ἡ δημοκρατία μέχρι τῶν λιβυκῶν πολέμων (509—264 π. Χ.).

1. Κυριώτερα γεγονότα καὶ πρόσωπα.—2. Ἐγκαθίδρυσις τῆς ὑπατείας.—3. Ἐσωτερικαὶ καὶ ἐξωτερικαὶ κατὰ τοῦ νέου πολιτεύματος ἀντενέργειαι.—4. Ὁ κατὰ τοῦ Πορσένης πόλεμος.—5. Πᾶσι μεταξὺ πατρικίων καὶ δημοτικῶν.—6. Σύστασις τῆς δικτατορίας.—7. Ἐγκαθίδρυσις τῆς δημοκρατίας.—8. Κοριολάνος.—9. Κικκιννάτος.—10. Δεκαρχία.—11. Ὁ Ἄππιος Κλαύδιος καὶ ἡ κατάλυσις τῆς δεκαρχίας.—12. Στρατιωτικοὶ ἡμαρχοὶ καὶ τιμηταί.—13. Εἰσβολὴ τῶν Γαλατῶν.—14. Ὁ Κάμιλλος καὶ ἡ ἐξωσις τῶν Γαλατῶν.—15. Δημοτικοὶ ὕπατοι.—16. Διάφοροι πόλεμοι.—17. Οἱ ἐν τοῖς πολέμοις τοῖς κατὰ τῶν Γαλατῶν καὶ Λατίνων διαπρέψαντες.—18. Σαμνιτικοὶ πόλεμοι.—19. Πόλεμος πρὸς τοὺς Ταραντίνους.—20. Ὁ Πύρρος ἐν τῇ Ἰταλίᾳ.—21. Φαβρίκιος.—22. Τέλος τοῦ πρὸς τοὺς Ταραντίνους πολέμου.—23. Γενικαὶ παρατηρήσεις. Σελ. 16—33

β'. Ἀπὸ τῶν λιβυκῶν πολέμων μέχρι τῆς στάσεως τῶν Γράκχων (264—134 π. Χ.).

1. Κυριώτερα γεγονότα.—2. Λιβυκοὶ πόλεμοι.—3. Αἱ πρὸς τοὺς Ῥωμαίους σχέσεις τῶν Καρχηδονίων.—4. Οἱ πρὸς τοὺς Συρακουzaίους ἀγῶνες τῶν Καρχηδονίων.—5. Αἰτία καὶ ἀφορμὴ τοῦ πρώτου λιβυκοῦ πολέμου.

πολέμου. — 6. Ἡ πρώτη κατὰ θάλασσαν ἐπιτυχία τῶν Ῥωμαίων. — 7. Ῥηγοῦλος. — 8. Τέλος τοῦ πρώτου λιδυκοῦ πολέμου. — 9. Τὰ μεταξὺ τοῦ πρώτου καὶ δευτέρου λιδυκοῦ πολέμου. — 10. Τὰ αἶτια καὶ ἡ ἀφορμὴ τοῦ δευτέρου λιδυκοῦ πολέμου. — 11. Ὁ Ἀννίδας. — 12. Ἐκστρατεία τοῦ Ἀννίδα εἰς Ἰταλίαν. — 13. Ἡ ἐν Κάνναις μάχη. — 14. Οἱ Ῥωμαῖοι καὶ ὁ Ἀννίδας μετὰ τὴν ἐν Κάνναις μάχην. — 15. Οἱ Ῥωμαῖοι ἐν Ἰβηρίᾳ. — 16. Ἐπιτυχία τῶν Ῥωμαίων κατὰ τὸν δευτερόν λιδυκὸν πόλεμον. — 17. Πολιορκία καὶ ἄλωσις τῶν Συρακούσων. — 18. Ἡ πρὸς τὸν Ἀννίδαν ὑπὸ τῶν Καρχηδονίων χορηγηθεῖσα βοήθεια. — 19. Ὁ Σκιπίων καὶ ὁ Ἀννίδας ἐν Ἀφρικῇ. — 20. Τέλος τοῦ δευτέρου λιδυκοῦ πολέμου. — 21. Τέλος τοῦ Ἀννίδα καὶ Σκιπίωνος ἀφρικανοῦ τοῦ πρεσβυτέρου. — 22. Ἡ εἰς τὰ τῆς Ἀνατολῆς πράγματα ἀνάμειξις τῶν Ῥωμαίων. — 23. Πόλεμος κατὰ Φιλίππου βασιλέως τῆς Μακεδονίας. — 24. Πόλεμος κατὰ τοῦ Ἀντιόχου. — 25. Ὁ κατὰ τοῦ Ἀντιόχου ἀγών. — 26. Πόλεμος κατὰ τοῦ Περσέως. — 27. Ὑποδούλωσις τῆς Μακεδονίας. — 28. Τρίτος λιδυκὸς πόλεμος. — 29. Ἀφορμὴ τοῦ τρίτου λιδυκοῦ πολέμου καὶ Κάτων πρεσβύτερος. — 30. Αἱ πρῶται τῶν Ῥωμαίων ἐχθροπραξίαι κατὰ τὸν τρίτον λιδυκὸν πόλεμον. — 31. Σκιπίων ἀφρικανὸς ὁ νεώτερος. — 32. Τέλος τοῦ τρίτου λιδυκοῦ πολέμου. — 33. Πόλεμος κατὰ τῆς Ἑλλάδος. — 34. Ὑποδούλωσις τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ Μερμίου. — 35. Προσάρτησις τῆς Ἰσπανίας. — 36. Κοινωνικὴ τῶν Ῥωμαίων κατάστασις. — 37. Ἡ ἐπὶ τῶν Ῥωμαίων ἐπιρροή τῶν Ἑλλήνων καὶ ὁ Κάτων. — 38. Αἱ μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῆς Ἑλλάδος σχέσεις τῶν Ῥωμαίων πρὸς τοὺς Ἕλληνας.

Σελ. 33—61.

γ'. Ἀπὸ τῆς στάσεως τῶν Γράκχων μέχρι τοῦ Ἰουλίου
Καίσαρος (134—60 π. Χ.).

1. Κυριώτερα γεγονότα. — 2. Στίσις τῶν Γράκχων. — 3. Τιβέριος Γράκχος. — 4. Γάιος Γράκχος. — 5. Ὁ Ιουγουρθικὸς πόλεμος. — 6. Τὰ κατὰ τὸν Ιουγουρθικὸν πόλεμον. — 7. Ὁ Μάριος ἐν τῷ Ιουγουρθικῷ πολέμῳ. — 8. Ὁ Μάριος κατὰ τὴν εἰσβολὴν τῶν Κιμβρῶν καὶ Τευτόνων. — 9. Αἱ πρῶται ἐπὶ τοῦ Μαρίου ἐν Ῥώμῃ ταραχαί. — 10. Ὁ συμμαχικὸς πόλεμος. — 11. Ὁ मिथριδατικὸς πόλεμος. — 12. Ἐμφύλιος πόλεμος μεταξὺ Μαρίου καὶ Σύλλα. — 13. Ὁ Μάριος φυγὰς. — 14. Προγραφαὶ Μαρίου καὶ θάνατος αὐτοῦ. — 15. Ὁ Σύλλας ἐν Ἑλλάδι κατὰ τὸν मिथριδατικὸν πόλεμον. — 16. Ὁ Σύλλας ἐν Ἀσίᾳ κατὰ τὸν मिथριδατικὸν πόλεμον. — 17. Ὁ μετὰ τὴν εἰς Ἰταλίαν ἐπιστροφὴν τοῦ Σύλλα ἐμφύλιος πόλεμος. — 18. Αἱ δευτέραι προγραφαὶ τοῦ Σύλλα. — 19. Δικτατωρία τοῦ Σύλλα καὶ τὸ τέλος αὐτοῦ. — 20. Ὁ Πομπήιος ἐν τῷ Ἰσθηρικῷ πολέμῳ. — 21. Ὁ δουλικὸς πόλεμος. — 22. Ὁ Πομπήιος ἐν τῷ πειρατικῷ πολέμῳ. — 23. Ἐπανάληψις τοῦ मिथριδατικοῦ πολέμου καὶ ὁ Δούλουλος. — 24. Ὁ Πομπήιος ἐν τῷ मिथριδατικῷ πολέμῳ. — 25. Συνωμοσίαι τοῦ Κατλίνα. — 26. Ὁ Κικέρων. — 27. Ἡ ἐκ τῆς Ἀσίας ἐπιστροφὴ τοῦ Πομπηίου. — 28. Γενικαὶ παρατηρήσεις.

Σελ. 61—80.

δ'. Ἀπὸ Ἰουλίου Καίσαρος μέχρι καταλύσεως τῆς
δημοκρατίας (60—31 π. Χ.).

1. Κυριώτερα γεγονότα. — 2. Ἐμφάνισις τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος. —

3. Ἡ πρώτη τριαρχία.—4. Ἐξορία τοῦ Κικέρωνος.—5. Γαλατικοὶ πόλεμοι τοῦ Καίσαρος.—6. Ὁ Καίσαρ ἐν Βρετανίᾳ.—7. Ἀντιζηλία Καίσαρος καὶ Πομπηίου.—8. Καίσαρος καὶ Πομπηίου ἐμφύλιος πόλεμος.—9. Ὁ Καίσαρ ἐν Ῥώμῃ δικτάτωρ καὶ ὕπατος.—10. Ἡ ἐν Φαρσάλους μάχη.—11. Θάνατος τοῦ Πομπηίου.—12. Τὰ πρὸς τοὺς Ἕλληνας εὐεργετήματα τοῦ Καίσαρος.—13. Ὁ Καίσαρ ἐν Ἀφρικῇ καὶ Ἀσίᾳ.—14. Ἡ κατὰ τῶν ἐν Ἀφρικῇ ὁπαδῶν τοῦ Πομπηίου νίκη τοῦ Καίσαρος.—15. Θάνατος Κάτωνος τοῦ νεωτέρου.—16. Τέλος τοῦ ἐμφυλίου πολέμου καὶ ἡ ἰσθδὺς δικτατωρία τοῦ Καίσαρος.—17. Βουλεύματα τοῦ Καίσαρος.—18. Θάνατος τοῦ Καίσαρος.—19. Ὁ Ἀντώνιος κατὰ τὴν κηδεῖαν τοῦ Καίσαρος.—20. Ἐμφάνισις τοῦ Ὀκταυίου.—21. Δευτέρα τριαρχία.—22. Προγραφαὶ τῆς δευτέρας τριαρχίας.—23. Ἡ ἐν Φιλίπποις μάχη.—24. Διαφωνία τῆς δευτέρας τριαρχίας.—25. Ἡ ἐν Ἀκτίῳ ναυμαχία καὶ τὸ τέλος τοῦ Ἀντωνίου.—26. Ὁ Ὀκταύιος αὐτοκράτωρ.—27. Τὰ τοῦ Ἀντωνίου καὶ Ὀκταυίου τοῖς Ἕλλησιν εὐεργετήματα.—28. Γενικαὶ παρατηρήσεις. Σελ. 80—98.

ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΕΣ (31 π. Χ.—476 μ. Χ.).

α. Αἰὼν τοῦ Αὐγούστου (31 π. Χ.—98 μ. Χ.)

1. Οἱ αὐτοκράτορες τοῦ πρώτου αἰῶνος καὶ τὰ κυριώτερα γεγονότα.—2. Ὁ Αὐγούστος αὐτοκράτωρ.—3. Ἀναγέννησις τῶν γραμμάτων καὶ τῶν τεχνῶν.—4. Συνωμοσίαι τοῦ Κίνας.—5. Γερμανικὸς πόλεμος.—6. Θάνατος τοῦ Αὐγούστου.—7. Αἱ μετὰ τῆς Ῥώμης σχέσεις τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Αὐγούστου.—8. Τιβέριος.—9. Καλλιγύλης καὶ Κλαύδιος.—10. Νέρων.—11. Γάλλος, Ὁθων καὶ Οὐιτέλλιος.—12. Βεσπασιανός.—13. Τίτος.—14. Δομιτιανός καὶ Νέρβας.—15. Γενικαὶ παρατηρήσεις. Σελ. 98—107.

β. Αἰὼν τοῦ Τραϊανοῦ καὶ τῶν Ἀρτωνίων

(98—211 μ. Χ.).

1. Οἱ αὐτοκράτορες τοῦ δευτέρου αἰῶνος καὶ τὰ κυριώτερα γεγονότα.—2. Τραϊανός.—3. Ἀδριανός.—4. Ἀντωνῖνος.—5. Ἀντωνῖνος ὁ Πίος.—6. Μάρκος Αὐρήλιος.—7. Κόμμοδος, Περτινάξ καὶ Ίουλιανός.—8. Σεπτίμιος Σεβήρος.—9. Γενικαὶ παρατηρήσεις. Σελ. 107—114.

γ. Αἰὼν τῶν ταραχῶν καὶ τῆς στρατιωτικῆς ἀναρχίας

(211—305 μ. Χ.).

1. Οἱ αὐτοκράτορες τοῦ τρίτου αἰῶνος καὶ τὰ κυριώτερα γεγονότα.—2. Οἱ πρὸ Ἀλεξάνδρου τοῦ Σεβήρου αὐτοκράτορες.—3. Ἀλεξάνδρος ὁ Σεβήρος.—4. Οἱ μετὰ Ἀλεξάνδρον τὸν Σεβήρον μέχρι τοῦ Γαλλιανοῦ αὐτοκράτορες.—5. Ἐποχὴ τῶν τριάντα τυράννων.—6. Κλαύδιος.—7. Αὐρηλιανός.—8. Οἱ μετὰ Αὐρηλιανὸν μέχρι Διοκλητιανοῦ αὐτοκράτορες.—9. Διοκλητιανός.—10. Ὁ Διοκλητιανός καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ συναρχόντες.—11. Οἱ δύο ἐπὶ Διοκλητιανοῦ καίσαρες.—12. Ὁ ἐπὶ Διοκλητιανοῦ δεινὸς τῶν χριστιανῶν διωγμός.—13. Ἡ ἐκ τῆς αὐτο-

κρατορίας ἀποχώρησις τοῦ Διοκλητιανοῦ καὶ τοῦ Μαξιμιανοῦ.—
Γενικαὶ παρατηρήσεις (ἀπικτικὴ ἐθιμοταξία).—15. Γενικαὶ παρατηρήσεις (ὁ χριστιανισμός). Σελ. 415—416

*δ'. Αἰὼν τοῦ Μ. Κωνσταντίνου καὶ τῆς διαιρέσεως
τῆς αὐτοκρατορίας (305—395 μ. Χ.).*

1. Οἱ αὐτοκράτορες τοῦ τετάρτου αἰῶνος καὶ τὰ κυριώτερα γεγονότα.
- 2. Γαλλεῖος καὶ Κωνσταντῖνος ὁ Χλωρός.— 3. Ὁ μέγας Κωνσταντῖνος.— 4. Ῥῆξις μετὰ τῶν αὐτοκρατόρων.— 5. Ἡ κατὰ τοῦ Μαξιμιανῆος νίκη τοῦ Κωνσταντίνου.— 6. Ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ Λικίνος.— 7. Μετὰ Δικινίου καὶ Κωνσταντίνου ἀγών.— 8. Ὁ Κωνσταντῖνος μόνος αὐτοκράτωρ καὶ ἡ ἐπικράτης τοῦ χριστιανισμοῦ.— 9. Ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ Ἑλένη.— 10. Ἡ μετὰ τῆς τοῦ θρόνου εἰς Βυζάντιον.— 11. Τὰ τελευταῖα ἔτη καὶ ὁ θάνατος τοῦ Κωνσταντίνου.— 12. Οἱ τρεῖς υἱοὶ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου.— 13. Ἰουλιανὸς ὁ πρῶτος.— 14. Ἰουλιανὸς.— 15. Ἡ ἐπὶ Οὐαλεντινιανοῦ πρώτη διαίρεσις τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους.— 16. Εἰσβολὴ τῶν Οὐννων.— 17. Ἡ εἰς Ῥωμαῖκὸν κράτος εἰσβολὴ τῶν Γότθων.— 18. Ἡ κατὰ τῆς ἀνατολῆς αὐτοκρατορίας ἐπίθεσις τῶν Γότθων καὶ ὁ θάνατος τοῦ Οὐαλεντινίου.— 19. Γρατιανός, Οὐαλεντινιανὸς ὁ Β' καὶ Μάξιμος.— 20. Θεοδοσίος ὁ μέγας.— 21. Θεοδοσίος ὁ μέγας καὶ ἡ δευτέρα διαίρεσις τῆς αὐτοκρατορίας.— 22. Γενικαὶ παρατηρήσεις. Σελ. 417—428

*ε'. Αἰὼν τῶν ἐπιδρομῶν τῶν βαρβάρων καὶ τῆς καταλύσεως
τοῦ δυτικοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους (395—476 μ. Χ.).*

1. Οἱ αὐτοκράτορες τοῦ πέμπτου αἰῶνος καὶ τὰ κυριώτερα γεγονότα.
- 2. Ὀνώριος καὶ Στελίχων.— 3. Ὁ Στελίχων κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τοῦ Ῥαδαγαίστου.— 4. Ὁ Στελίχων κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τοῦ Ῥαδαγαίστου.— 5. Ὁ θάνατος τοῦ Στελίχωνος.— 6. Ἡ ἀπὸ τοῦ Ἀλαρίχου πολιτοχρῆσις τῆς Ῥώμης.— 7. Ἡ ἀπὸ τοῦ Ἀλαρίχου λεηλασία τῆς Ῥώμης.— 8. Ὁ θάνατος τοῦ Ἀλαρίχου καὶ σύστασις τοῦ βυζαντινοῦ βασιλείου.— 9. Οὐαλεντινιανὸς ὁ Γ'.— 10. Ἡ μετὰ Βονιφάτιου καὶ Ἀετίου ἀντιζήλια καὶ σύστασις τοῦ ἐν Ἀφρικῇ βανδηλικοῦ βασιλείου.— 11. Ὁ Ἀττίλας ἐν Δούσει καὶ ὁ Ἀέτιος.— 12. Ὁ θάνατος τοῦ Ἀττίλα.— 13. Ὁ Μάξιμος καὶ ἡ ὑπὸ τῶν Βανδάλων λεηλασία τῆς Ῥώμης.— 14. Οἱ ἀπὸ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ὁ Ῥικίμπος.— 15. Ὁ ἔσχατος αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων καὶ ἡ ὑπὸ τῶν Ἑρούλων κατάλυσις τοῦ δυτικοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους.— 16. Γενικαὶ παρατηρήσεις. Σελ. 429—438

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ ΕΝ ΤΩ ΔΕΥΤΕΡΩ ΜΕΡΕΙ

Ἀνατολική Αὐτοκρατορία.

ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΝ ΚΡΑΤΟΣ.

1. Βυζαντινὸν κράτος. — 2. Οἱ ἀπὸ τῆς ὀριστικῆς ἀποχωρήσεως μέχρι τῆς λατινοκρατίας αὐτοκράτορες τοῦ βυζαντινοῦ κράτους. — 3. Ἀξία τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας. — 4. Διαίρεσις τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας.

Σελ. 3—6.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΠΡΩΤΗ.

Ἀπὸ τῆς ὀριστικῆς διαιρέσεως τοῦ κράτους μέχρι
τοῦ Ἰουστινιανοῦ (395—527 μ. Χ.)

1. Αἱ κατὰ τὴν πρώτην περίοδον δυναστεῖαι καὶ τὰ κυριώτερα γεγονότα. — 2. Ὁ Ἀρκάδιος καὶ ὁ Ἀλάριχος. — 3. Θεοδοσίος ὁ μικρὸς καὶ ἡ εἰσβολὴ τοῦ Ἀττίλα. — 4. Ἡ βασίλισσα Εὐδοκία καὶ τὸ ἀνώτατον πανδιδακτήριον. — 5. Πουλχερία καὶ Μαρκιανός. — 6. Δυναστεία Λέοντος τοῦ Θρακῆς. — 7. Ἰουστίνος ὁ Θρᾷς. — 8. Γενικαὶ παρατηρήσεις.

Σελ. 6—16.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΔΕΥΤΕΡΑ.

Ἀπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ μέχρι τῶν Ἰσαύρων
(527—717 μ. Χ.).

1. Αἱ κατὰ τὴν δευτέραν περίοδον δυναστεῖαι καὶ τὰ κυριώτερα γεγονότα. — 2. Βασιλεία τοῦ Ἰουστινιανοῦ. — 3. Ἡ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ νομοθεσία. — 4. Ἡ εἰς τὸ βυζαντινὸν κράτος εἰσχωγὴ τῆς μετάρης. — 5. Ἡ ἀνοικοδόμησις τοῦ ναοῦ τῆς ἁγίας Σοφίας, καὶ τὰ λοιπὰ εἰρηνικὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἔργα. — 6. Στάσις τοῦ Νίκα. — 7. Ἡ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ κατάρκτησις τῆς Ἰταλίας. — 8. Ὁ Βελισάριος κατὰ τῶν Βουλγάρων. — 9. Οἱ ἐκ τῆς θρακικῆς τοῦ Ἰουστίνου δυναστείας μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν αὐτοκράτορες. — 10. Βασιλεία τοῦ Ἡρακλείου. — 11. Οἱ ἐκ τῆς δυναστείας τοῦ Ἡρακλείου μέχρι Κωνσταντίνου τοῦ Πωγωνάτου αὐτοκράτορες. — 12. Κωνσταντίνος ὁ Πωγωνάτος καὶ οἱ Ἀραβες. — 13. Οἱ μετὰ τὴν δυναστείαν τοῦ Ἡρακλείου αὐτοκράτορες. — 14. Γενικαὶ παρατηρήσεις.

Σελ. 16—48.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΡΙΤΗ.

Ἀπὸ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου μέχρι τῶν Μακεδόνων.

(717—867 μ. Χ.).

1. Αἱ κατὰ τὴν τρίτην περίοδον δυναστεῖαι καὶ τὰ κυριώτερα γεγονότα. — 2. Δυναστεία τῶν Ἰσαύρων. — 3. Ἡ ἐπὶ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου γενομένη πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων. — 4. Αἱ μεταρρυθμίσεις Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου — 5. Εἰκονομαχία. — 6. Κωνσταντῖνος ὁ Ε' ὁ Κοπρώνυμος. — 7. Οἱ ἐκ τῆς δυναστείας τῶν Ἰσαύρων μετὰ Κωνσταντίνων τὸν Ε' αὐτοκράτορας. — 8. Δυναστεία Νικηφόρου τοῦ Α'. — 9. Οἱ ἐκ τῆς δυναστείας τοῦ Νικηφόρου Σταυράκιος καὶ Μιχαὴλ ὁ Ῥαγκαβός. — 10. Λέων ὁ Ε' ὁ Ἀρμένιος. — 11. Δυναστεία Μιχαὴλ τοῦ Τρουλοῦ. — 12. Θεόφιλος. — 13. Ἡ Θεοδώρα καὶ ὁ Βάρδας. — 14. Ὁ Φώτιος καὶ ἡ παλιγγενεσία τῶν γραμμῶν. — 15. Ὁ Φώτιος πατριάρχης. — 16. Ὁ ἐπὶ Φωτίου χωρισμὸς τῶν ἐκκλησιῶν. — 17. Θάνατος Μιχαὴλ τοῦ Γ'. — 18. Γενικαὶ παρατηρήσεις. Σελ. 19—36.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΕΤΑΡΤΗ.

Ἀπὸ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνα μέχρι τῶν Κομνηνῶν.

(867—1057 μ. Χ.).

1. Αἱ κατὰ τὴν τετάρτην περίοδον δυναστεῖαι καὶ τὰ κυριώτερα γεγονότα. — 2. Βασιλεὺς ὁ Μακεδών. — 3. Λέων ὁ ΣΓ'. — 4. Ἐξωτερικαὶ Λέοντος τοῦ ΣΓ' ἐπιχειρήσεις. — 5. Οἱ πρὸ Κωνσταντίνου τοῦ Ζ' βασιλεύσαντες Ἀλέξανδρος καὶ Ῥωμανὸς ὁ Λεκαπηνός. — 6. Τὰ ἐπὶ Ῥωμανοῦ τοῦ Λεκαπηνοῦ συμβάντα. — 7. Κωνσταντῖνος ὁ Ζ' ὁ Πορφυρογέννητος. — 8. Ῥωμανὸς ὁ Β'. — 9. Νικηφόρος ὁ Β'. — 10. Αἱ διατάξεις Νικηφόρου τοῦ Β' καὶ ὁ θάνατος αὐτοῦ. — 11. Ἡ ὑπὸ Ἰωάννου τοῦ Τσιμισκῆ ὑποχείρωςις τῶν Βουλγάρων. — 12. Ἐξωτερικαὶ σχέσεις Ἰωάννου τοῦ Τσιμισκῆ καὶ ὁ θάνατος αὐτοῦ. — 13. Ἡ ὑπὸ Βασιλείου τοῦ βουλγαροκτόνου δευτέρα ὑποχείρωςις τῶν Βουλγάρων. — 14. Τὰ λοιπὰ Βασιλείου τοῦ δευτέρου κατορθώματα. — 15. Ἡ εἰς Ἀθήνας ἀφίξις Βασιλείου τοῦ Β' καὶ ὁ θάνατος αὐτοῦ. — 16. Κωνσταντῖνος ὁ Η', Ῥωμανὸς ὁ Γ' καὶ Μιχαὴλ ὁ Δ'. — 17. Ἡ ἐπὶ Μιχαὴλ τοῦ Δ' ἀπώλεια τῆς Ἰταλίας καὶ ἡ ἀποστασία τῶν Βουλγάρων. — 18. Ζωὴ καὶ Μιχαὴλ ὁ Ε' ὁ Καλαπρῆτης. — 19. Ζωὴ καὶ Κωνσταντῖνος ὁ Θ' ὁ Μονεμάχος. — 20. Θεοδώρα καὶ Μιχαὴλ ὁ ΣΓ' ὁ στρατιωτικός. — 21. Γενικαὶ παρατηρήσεις. Σελ. 36—52.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΠΕΜΠΤΗ.

*Ἀπὸ Ἰσαακίου τοῦ Κομνηνοῦ μέχρι τῆς ἐπὶ τῶν Λατίνων
ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1057—1204 μ. Χ.).*

1. Ἡ κατὰ τὴν πέμπτην περίοδον δυναστεία καὶ τὰ κυριώτερα γεγε-
νότα.—2. Ἰσαάκιος ὁ Α΄ ὁ Κομνηνός.—3. Κωνσταντῖνος ὁ Δούκας καὶ
Ῥωμανὸς ὁ Δ΄.—4. Οἱ λοιποὶ Δοῦκαι.—5. Ἀλέξιος ὁ Α΄ ὁ Κομνηνός.
— 6. Τὰ αἷτια καὶ ἡ ἀφορμὴ τῶν σταυροφοριῶν. — 7. Τὰ ἐκ τῶν
σταυροφοριῶν προκύψαντα τοῖς Βυζαντινοῖς ἀποτελέσματα.—8. Ἰωάν-
νης ὁ Β΄ καὶ Μανουὴλ ὁ Α΄.—9. Ἀλέξιος ὁ Β΄ καὶ Ἀνδρόνικος ὁ Α΄.
— 10. Ἰσαάκιος ὁ Β΄ ὁ Ἄγγελος καὶ ἡ ἀνάσυστασις τοῦ βουλγαρικοῦ
κράτους.— 11. Ἀλέξιος ὁ Γ΄.— 12. Τετάρτη σταυροφορία — 13. Οἱ
σταυροφόροι πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.—14. Ἡ εἰς τὸν θρόνον ἐπύ-
νοδος Ἰσαακίου τοῦ Β΄ καὶ οἱ σταυροφόροι. — 15. Ἡ μετὰ τὸ Ἐνεσὼν
καὶ σταυροφόρων πρὸ τῆς ἀλώσεως γινομένη συνθήκη.— 16. Ἀλέξιος
ὁ Ε΄, καὶ ἡ ὑπὸ τῶν Λατίνων ἀλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως.—17
Κατακυριασμοὶ τῆς αὐτοκρατορίας. — 18. Ἑλληνικαὶ ἡγεμονίαι.—
19. Γενικαὶ παρατηρήσεις. Σελ. 52—65.

ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ.

1. Στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ.—2. Χριστιανισμός.—3. Παιδείσεις.— 4.
Νομικὴ ἐπιστήμη.—5. Φιλολογία.— 6. Ἀξία τῆς βυζαντινῆς φιλολο-
γίας.—7. Καλλιτεχνία.—8. Τέχνη καὶ βιομηχανία.—9. Ἐμπόριον.—
10. Πλοῖτες.—11. Ἐπίλογος. Σελ. 66—78.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Τὸ Ἑπουργεῖον τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ
τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως.

Ἀριθ. Πρωτ. 13093.

Ἐν Ἀθήναις τὴν 13 Σεπτεμβρίου 1884.

Πρὸς τὸν κ. Κ. Ζαχαριάδην.

Ἐχοντες ὑπ' ὄψιν τὸ ἄρθρον 6 τοῦ ΑΜΒ' Νόμου τῆς 22 Ἰουνίου 1882, τὸ ἄρθρον 18 τοῦ Β. Διατάγματος τῆς 4 Σεπτεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους περὶ διδασκτικῶν βιβλίων καὶ τὴν κατὰ ταῦτα ὑποβληθεῖσαν ἡμῖν ἔκθεσιν τῆς πρώτης Ἐπιτροπείας τῶν κριτῶν τῶν διδασκτικῶν βιβλίων τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως, γνωρίζομεν ὑμῖν, ὅτι ἐγκρίνομεν τὴν γνώμην τῆς αὐτῆς ἐπιτροπείας, καθ' ἣν τὸ ὑμέτερον σύγγραμμα «Ῥωμαϊκὴ καὶ Βυζαντινὴ Ἱστορία» τὸ κατὰ τὸν ΑΜΒ' νόμον ἐγκριθὲν ὡς μόνον διδασκτικὸν βιβλίον διὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ῥωμαϊκῆς καὶ Βυζαντινῆς ἱστορίας ἐν τῇ 6' τάξει τῶν δημοσίων, δημοσυντηρητῶν καὶ ἰδιωτικῶν γυμνασίων ἐπὶ τετραετίαν, ἀρχομένην ἀπὸ τοῦ παρόντος σχολικοῦ ἔτους, εἶναι καλῶς καὶ κατὰ νόμον ἐκτετυπωμένον. Συμφώνως δὲ τῇ γνώμῃ τῆς Ἐπιτροπείας ὀρίζομεν τιμὴν αὐτοῦ δραχμὴν μίαν καὶ λεπτὰ ὀγδοήκοντα (1.80).

Ὁ ὑπουργὸς

Δ. Σ. ΒΟΥΛΠΙΩΤΗΣ.

Σ. Μ. Παρίσης

Πωλεῖται ἐν τῷ βιβλιοπωλείῳ Wilberg

ἀντὶ δραχ. 1.80.

Δημόσια Κεντρικὴ Βιβλιοθήκη Βεροῖος

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΤΥΧΗ ΕΛΛΗΝΟΣ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Λογισμική
Επιστήμη
1. 10/10/00

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΠΡΟΣΤΑΣΕΩΝ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝ
ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΝ

Διπλότυπο Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΔΗΜΟΣΙΑ